

Victor Hugo
SEFİLLER

antik
batı
klasikleri

SEFİLLER

VİCTOR HUGO

antik
batı
klasikleri

LACİVERT YAYINCILIK SAN. VE TİC. LTD. ŞTİ.

Antik Dünya Klasikleri: 10

Batı Klasikleri Dizisi: 07

ISBN

978-975-6107-32-4

E-ISBN

978-605-5656-50-8

İrtibat için:

Cağaloğlu Alemdar Mah. Alayköşkü Cad. No: 5 Fatih / İstanbul

Yazışma: P.K. 50 Sirkeci / İstanbul

Telefon: (0212) 511 24 24

Faks: (0212) 512 40 00

antikkitap.com

facebook.com/AntikDunyaKlasikleri

Kültür Bakanlığı Yayıncılık

Sertifika No: 12364

YAYIN HAKLARI

© Eserin her hakkı anlaşmalı olarak Timaş Basım Ticaret ve Sanayi Anonim Şirketi'ne aittir. İzinsiz yayınlanamaz. Kaynak gösterilerek alıntı yapılabilir.

Victor HUGO (1802-1885)

Büyük Fransız şairi ve yazarı Victor Hugo, Fransa tarihinin en çalkantılı günlerinden, 1802'de Besançon'da doğdu. Bir Fransız generali olan Josef Léopold Hugo'nun oğludur. Küçük Hugo, şiddetli geçimsizliğin hüküm sürdüğü bir ailede, sıkıntılar içinde büyüdü. Babası, cepheden cepheye koşturmaktan onun eğitimi ile meşgul olamadı. Hugo ailesi, sanki küçük bir Fransa idi. Çalkantılar, sürgünler, maddî sıkıntılar, bir türlü bitmek bilmedi.

Hugo genellikle annesinden uzak kaldı ve babası ile yaşadı. İlkokula da İspanya'da başladı. Ancak, İspanyol aristokratlarının çocuklarının kabul edildiği bu okulda, sonradan soyluluk unvanı almış bir burjuva generalin oğlu olarak bulunması zor günler geçirmesine neden oldu. İspanyol okulunda geçen günler, daha sonra Hugo'nun aristokrasiye bir yandan hayranlık duyup bir yandan da nefret etmesi gibi gerilimli bir duyguya kapılmasında ve liberal-demokratik ilkeleri seçmesinde büyük rol oynadı.

Napolyon'un imparatorluktan düşmesi ile birlikte Hugo ailesi için zor günler başladı. Babası Paris'e döndü. Maddî sıkıntılar ve toplumsal çalkantılar içerisinde, eğitimini düzgün bir biçimde sürdüremedi.

Hem tahsilini devam ettirmek hem de geçimini temin etmek için gece gündüz çalıştı. O da çoğu Fransız gençleri gibi, inançtan uzak bir hayat içinde yetişti. Manevî ve ruhî sıkıntıların tesiriyle kendisini edebiyata verdi. Daha on iki yaşındayken şiirleri yayınlanmaya başladı. Yirmi yaşında ilk eseri "Od'lar ve Çeşitli Şiirler" ile ismini duyurdu. Fransız Kralı XVIII. Lui, Hugo'ya bin franklık maaş bağladı. Bundan sonra bütün enerjisini edebî çalışmalara verdi. Sırası ile "Yeni Odlar", "İzlanda Hanı", "Balad'lar", "Bir Toplumun Son Günü" gibi eserler verdi ve böylece Fransa'nın en büyük lirik şairi olduğunu ispatladı.

Şiir kitapları fazla satmadığı için, o günlerin iyi gelir sağlayan "tiyatro" türüne ağırlık verdi. Şiirde olduğu kadar düz yazıda da usta olduğunu ispatladı. Yazdığı "Sonbahar Yaprakları", "Şafak Türküleri", "Gönülden Sesler", "Pırıltılar ve Gölgeler" isimli tiyatro eserleri sahneleniyor ve ona büyük maddi gelir sağlıyordu.

Tiyatroda başarılı olması üzerine, roman yazmaya başladı. "Notre Dame'ın Kamburu" ve "Fakir Claude", ona "Akademi Üyeliği" unvanını getirdi. Daha önce, Chals X tarafından Légion d'honneur nişanıyla taltif edilmiş olduğundan, devlet adamlığına heveslendi. Saraydan çıkmıyordu. Louis Philippe'in, kendisini "Yüce Meclis Üyeliği"ne ataması da ona yetmiyordu. Kralın akıl hocası olmaya çalıştı.

1830 siyasi olayları, aile anlaşmazlıkları ve sarayda beklediği yakınlığı bulamaması, Hugo'da büyük fikir değişikliklerine yol açtı. Ahlâkî bunalıma sürüklenen Fransız gençliğinin problemleriyle ilgilendi.

İmparator ve kral mücadelesine sahne olan Fransa'da ezilen, baskı gören, sefaletle terk edilen yığınların haklarını korudu ve eserlerinde adaleti savundu. 1852'de sürgüne gönderildi. "Sefiller" ve "Deniz İşçileri" isimli romanları ile yeni bir düşünce çığrını başlattı. Krallığa karşı cumhuriyeti müdafaa etti. "Cezalar", "Dalıp Gitmeler", "Gülen Adam" sürgün döneminin meyveleridir. 1859'da affedildi ise de, kendi isteği ile sürgünde kaldı.

"Sefiller"de anlatılan gerçekler yalnızca toplumsal yaşantı ve onunla ilişkili mekânlarla sınırlı değildir. Roman kahramanlarının önemli bir kısmı, Hugo'nun yaşam öyküsünde ya

da Fransa tarihinde yaşamış kişilerden oluşur. Hatta "gururlu, isyankar ve devrimci Marius tipi"nin "yazarın kendi gençliğinin idealize edilmiş biçimi" olduğunu söyleyenler vardır. "Sefiller" dönemin haksız adalet sistemini ve politik hayatını teşhir etmesiyle de önemli bir belgedir.

Cumhuriyetin ilânı üzerine Paris'e döndü (1870). Cumhuriyetçi direnişin sembolü olarak Paris milletvekili, daha sonra da senatör seçildi. Bu arada "L Evénement" gazetesini kurdu.

1878'de felç geçirdi ve altı yıl boyunca hiçbir şey yazamadı; fakat yine de boş durmayarak yayınlamaya fırsat bulamadığı "Korkunç Yıl", "Büyük Baba Olma Sanatı", "Düşüncenin Dört Ana Kaynağı" gibi eserlerini yayınladı.

"Hürriyet İçinde Tiyatro", "Uğursuz Yıllar", "Taş Yığını" isimli eserleri ile de meşhur olan Victor Hugo, 1885 yılında ölüm döşeğinde iken: "Tanrı'ya inanıyorum, ahirete inanıyorum; fakat hiçbir kilise papazını başımda istemiyorum. Beni seven bütün dünya insanların gönülden dualarını bekliyorum; bu benim için kâfidir" diyerek hayata gözlerini yumdu.

İÇİNDEKİLER

I. BÖLÜM

BİR TÖVBEKÂR

2. BÖLÜM

GARİP BİR YOLCU

BU KAPIDAN GİREN HER YABANCI KARDEŞİMDİR

JAN VALJAN

TAŞLAŞMIŞ BİR KALP ZOR YUMUŞAR

CİNNET VE UYANIŞ

3. BÖLÜM

FANTIN

ÇÖPLÜKTE BİR GÜL

4. BÖLÜM

MADLEN BABA

ESRARLI ODA

YENİ BİR DEDİKODU

KARANLIK BAKIŞLI ADAM

KÖTÜ ADAM İYİLİK YAPMAZ

İFTİRA OCAK SÖNDÜRÜR

KUZU KURDA TESLİM EDİLİRSE

BEN BİR HAINİM

SÖZÜNDE DURMANIN BEDELİ

SEMPLESE ANA

DELİYİ BİLE ŞAŞIRTAN İTİRAF

ACI BİR ÖLÜM

5. BÖLÜM

YETİM KOZET

YAŞLI CÂNİ

ORMANDA BİR KIRLANGIÇ

HİZMET DEĞİL, HEZİMET

ÖLÜ SOYUCU ELİ BOŞ DÖNÜYOR

GARBO YIKINTISI

SEVGİYE SUSAMIŞ İKİ CAN

SADAKA VEREN DİLENCİ

ÖLÜLER ÖKSÜRMEZ

TAHSİLLİ BİR MEZARCI

MUHTEREM ANA

KIYMETLİ BİR KUTU

6. BÖLÜM

MARYÜS TOPRAĞINI BULAMAMIŞ BİR GÜL FİDANI

ŞEREFLİ BİR SEFİL

ALBAY PONTMERSİ KİMDİR?

HAIN DEĞİL, BİR KAHRAMAN

MARYÜS'ÜN SEVGİLİSİ

A-B-C CEMİYETİ

BANA KEFİL DEĞİL PARA LÂZİM

SEFALETİN ÖĞRETTİĞİ GERÇEKLER

SEFALET İHTİYARLIKTA GELİRSE

KİMDEN GELDİĞİNİ BİLMESİNLER

KURŞUN ASKER

ATEŞ BACAYI SARIYOR

TEMBELLİK SEFALETLE ANLAŞIRSA

SEFİLİN ALÇAĞI HAIN OLUR

HAYDUTLAR ÇETESİ

İŞLER KARIŞIYOR

AVIN BÜYÜĞÜ KAÇIYOR

BASKINDAN SONRA

SOKAK ÇOCUĞU AĞLAMAYI BİLMEZ

GÖNÜLLÜ HÂFİYE FİRAR EDİYOR

EPONİNE

AZİZELER DEDİKODU BİLMEZLER

GÖKTEN İNEN CÜZDAN

BİR GÖLGE BİR MEKTUP

KRALIN SARAYI

YAVRUSUNU ISIRAN CANAVAR, AVINI AFFETMEZ

BEN, KÖPEK DEĞİL, CANAVAR DÖLÜYÜM

CAMHANE SOKAĞI

ÂŞIK OL, İHTİLÂLCİ OLMA

ŞANDRİ SOKAĞI

İHTİLÂL VAR!

KILIÇLI İLE USTURALININ SOHBETİ

GÖNÜLLÜ ASKER

ŞANORİ BARİKATI

İHTİLÂLCİ BARON

KANLI PALTODAN BAYRAK

GAVROŞ'A YENİ BİR GÖREV

AYNADA BİR MEKTUP

İHTİYAR VATANDAŞ

7. BÖLÜM

JAN VALJAN

KAHRAMANLIĞIN GARİP ŞEKİLLERİ

YABANCININ İNTİKAMI

PARİS'İN BAĞIRSAKLARINDA

JİLNORMAN'IN ÇILGINLIKLARI

YASAK KAPI

EVİN EFENDİSİ DEĞİŞİYOR

KOZET, MATMAZEL ÖFRAZİ OLUYOR

YENİ TEDBİRLER

BİR DENEME

ŞÜPHE SOĞUKLUK GETİRİR

İTİRAF

MUTLULUKTAN SONRA ACI

PİSKOPOSUN GÜMÜŞ ŞAMDANLARI

DÜĞÜM ÇÖZÜLÜYOR

GÜN IŞIĞIYLA DAĞILAN KARANLIK

I. BÖLÜM

BİR TÖVBEKÂR

Mösyö Miryel, herkes tarafından sevilen ve sayılan bir din adamı olduğu halde, kimse onun gerçek kimliğini öğrenmeye muvaffak olamamıştı. D Piskoposluğuna atandığı günlerde, kasabada çeşitli dedikodular başlamıştı...

Bir rivayete göre, Miryel, "X" eyaleti meclis azalarından, büyük servet sahibi bir asilzâdenin oğlu imiş. İhtilâl öncesi âdetlerine göre, bir baba, büyük oğlunu hem servetine hem de makamına vâris bırakabilmek için onu erken yaşlarda evlendirmiş. Miryel'in babası da bu kaideye uyararak onu daha on sekiz yaşında iken evlendirmiş. Böylece, Miryel, genç yaşta servete ve şöhrete kavuşarak "Monsenyör Şarl Miryel" adını almış. Zevk ve eğlence içinde, debdebeli bir hayat sürerken "ihtilâl" her şeyi altüst etmiş. Daha ihtilâl'in birinci günü karısını, evde kalmış yaşlı kız kardeşini ve emektar hizmetçi kadını alarak İtalya'ya kaçmış. Karısı, yakalandığı göğüs kanserinden kurtulamayarak orada ölmüş. Çocukları da olmadığı için, iki yaşlı kadınla birlikte yoksul bir hayat sürmeye başlamış. İhtilâli kaderin bir tokatı sayarak inzivaya çekilmiş ve geçmiş günahlarından tövbe ederek kendisini ibadete vermiş.

Nasıl ve ne şekilde döndüğü bilinmez, 1804 yılında, hayli ihtiyarlamış vaziyette, Paris'in Birinyol semtinde papaz kıyafeti ile görülmüş. O sırada resmi bir iş için Paris'e gelen Napolyon, Kardinal Feş'i görmeye giderken, yolu üzerinde bir adamın ona dikkatle baktığını farketmiş. Birden bire dönüp hiddetle:

– Bana bakan şu ihtiyar kimdir, demiş.

İmparatorun bu sorusuna, herkesten önce, o yaşlı adam cevap vermiş:

– İmparator Hazretleri, Siz sıradan bir adama, ben de büyük bir adama bakıyorum...

Bundan ikimiz de istifade edebiliriz!..

İmparator, o akşam kardinalden bu papazın ismini öğrenmiş. Mösyö Miryel, çok geçmeden D piskoposluğuna tayin olunduğunu haber alarak hayrette kalmış.

Daha buna benzer bir sürü dedikodu dolaşmış ise de, Mösyö Miryel'in göreve başlamasından bir sene sonra hepsi unutulup gitti. Çünkü bu adam, en alt tabakadan en üst tabakaya kadar herkesi kendisine hayran bırakacak şeyler başarmış; her gün bunlara bir yenisini ekleyerek dedikoducuları utandırmıştı.

İmparatorun fermanı ile D'ye piskopos atanan Mösyö Miryel, şanına yakışır şekilde, bir saray yavrusu olan "piskoposhane"ye yerleştirildi. Belediye başkanı ile meclis reisi kendisini ziyarete geldiler. Hükümetçe takdir edilen on beş bin franklık maaş, ilk yıllarda yetmeyecek olursa, hususi tahsisattan ek ödeme yapabileceklerini söylediler. Mösyö Miryel, bu teklifi nazikçe reddederek senelik maaşıyla yetineceğini bildirdi.

D piskoposu, göreve başladığının üçüncü günü sarayına bitişik bulunan hastahaneyi ziyaret etti. Hastahane binası, tek katlı, alçak ve dar bir yapıdan ibaret olup küçük bir bahçesi vardı. Mösyö Miryel, hastahaneyi gezdikten sonra müdürünü piskoposluk sarayına davet etti. Yemek sırasında:

– Mösyö, dedi, hastahanenizde şu anda kaç hastanız var?

– Yirmi altı, efendim.

– Evet, ben de öyle saydım... Fakat odalar çok küçük, yataklar da birbirine çok yakın.

Zavallılar nefes alamıyorlar...

– Doğru söylüyorsunuz, efendim... Lâkin elden ne gelir? Güneşli havalarda iyileşen hastaları bahçeye çıkarmak istiyorum; fakat orası da öyle dar ki, dolaşacak yer bulamıyorlar...

– Ya bulaşıcı hastalık çıktığı zaman ne yapıyorsunuz?

– Ah, efendim... Orasını hiç sormayın! Ne yapacağımızı şaşırıyoruz...

Mösyö Miryel, biraz düşündükten sonra:

– Bunda bir yanlışlık var, dedi.

Müdür, mahçup bir tavırla:

– Anlayamadım, efendim diye sordu.

Piskopos gülerek, oturdukları salonu gösterdi:

– Müdür Bey, sence burası kaç hasta barındırır?

Müdür, şaşkınlık içindeydi:

– Yemek salonu mu?

Piskopos cevap vermedi. Kalkıp salonu dolaştı. Enini boyunu adımlayıp kendi kendine hesaplar yaptı. Mırıldanarak:

– Yirmi yatak rahat alır, dedi.

Sonra sesini yükselterek:

– Dediğim gibi, Müdür Bey! Bunda bir yanlışlık var!.. Siz yirmi altı kişi küçük birkaç odada, biz ise üç ihtiyar altmış kişinin barınacağı bir sarayda oturuyoruz. Ben sizin yerinizi, siz de benim yerimi almışsınız! Gelin bu yanlışlığı düzeltelim; bana kendi yerimi veriniz!.. Burası sizindir.

Ertesi gün, yirmi altı hasta piskoposluk sarayına, üç ihtiyar da hastahane binasına taşındılar. Bu haber, kasabada büyük bir şaşkınlık uyandırdı. Ayak takımı ile resmî zevat, piskoposun bunadığına hükmediyorlardı. Orta tabaka ile hastalar onun bir aziz olduğunu söylüyorlardı...

Mösyö Miryel'in serveti ihtilâl sırasında ele geçirildiği ve ocağı söndürüldüğü için kendisine ait en ufak bir mülkü yoktu. Kendisinin, ömür boyu takdir edilen, senelik beş yüz franklık bir maaşı vardı. Bu para üç ihtiyarın şahsî masraflarına yetiyordu. Devletin verdiği piskoposluk maaşına gelince, bunu nereye harcadığını Mösyö Miryel'in not defterine kendi el yazısı ile yazdığı bir nottan öğreniyoruz:

Evimin Masraf Cetveli

1500 Küçük okul için

100 Ruhani Meclisi için

100 Mont Didye Rahipleri için

200 Paris'teki bir göçmen okulu için

250 Kudüs'teki ruhanîler için

300 Sadaka Toplama Cemiyeti için

450 Hapishanelerin ıslahı için

500 İhtiyaç sahibi mahpuslar için

1000 Borç yüzünden mahpus olan fakir kimselerin tahliyesi için

2000 Bölgem dahilinde bulunan okul hocalarının maaşlarına ilâve edilmek için

1600 Fukara Kızları Eğitim Cemiyeti için

6000 Kenarda köşede sesi çıkmayan fakir, yetim ve dullara dağıtmak için

1000 Piskoposluk sıfatıyla yaptığım ziyaretlerde gereken masraflar için

15000 Frank toplam maaşım.

Yeri gelmişken, piskoposla aynı evde yaşayan iki yaşlı kadından da biraz bahsedelim: Mösyö Miryel'in kızkardeşi olan hanımın adı Matmazel Baptistine idi. Uzun boylu, sarı ve kansız yüzlü, zarif ve nârin yapılı, gerçek anlamda bir hanımefendiydi... Genç yaşta, baba ocağı yıkıldığı için, fakir düşmüş evlenecek bir kısmet bulamamıştı. "Ağabeyine bakmak için kısmet aramamıştı" demek daha doğru olurdu... Ömrü dindarlık ve dürüstlük içinde geçtiği için, gençliğinde "zayıflık" diye nitelendirilen bu özelliği, yaşlılığında ona tatlı bir ruhanîlik veriyordu. Matmazel Baptistine'yi görüp de saygı duymayan kimse yok gibiydi. Başı daima aşağıda, gözleri yere bakardı.

İki eski asilzâdenin emektar hizmetçisi olan Madam Magluar'a gelince: Kısa boylu, beyaz tenli, dolgun vücutlu, çalışkan bir hanımdı. Güler yüzlü değildi, ama somurtkan olduğu da söylenemezdi. Akşama kadar evin içinde dört döner, iş yapmaktan sağlığını düşünmezdi. Bu yüzden, nefes darlığına yakalanmıştı; daima içini çekerek nefes alırdı.

Piskopos "fakir babası" olarak tanındıktan sonra ziyaretçilerin sayısı da artmıştı. Köy papazları, yardım cemiyetlerinin başkanları, okul müdürleri, baş piskoposluk müfettişleri eksik olmuyordu. İki yaşlı kadın misafirlere yemek pişirmekten değil, mutfağa ayrılan tahsisatı yetiştirememekten korkuyorlardı. Mösyö Miryel'in kızkardeşi sesini çıkarmamakla beraber, hizmetçi kadın "Evin Masraf Cetveli"ne itiraz ediyor, bin beş yüz frankla bir sene idare olunamayacağını söylüyordu. Cetvelden de anlaşılacağı gibi, Mösyö Miryel, piskoposluk maaşından kendisine sadece bin frank ayırıyor, Matmazel Baptistine'nin beş yüz frankı da buna eklenince topu topu bin beş yüz frank ediyordu... Matmazel Baptistine de mutfak masraflarında sıkıntıya düştüklerini bildiği halde hem ağabeyi, hem babası hem de dinen büyüğü saydığı mösyö Miryel'e en küçük bir şikâyette bulunmuyor, onun cetvel konusunda ne kadar titiz olduğunu hizmetçi kadına hatırlatarak sabretmesini tavsiye ediyordu.

Piskopos, misafirlerin çoğalması karşısında masrafların altından nasıl kalkacağını bilemediğini, bundan çok sıkıldığını söylediği bir gün -cetvelden taviz koparamayacağını bilen- Madam Magluar, başka bir tavsiyede bulundu:

– Saygıdeğer Monsenyör! Benim bildiğim, piskoposluk makamında bulunanlara maaşlarından ayrı olarak çevre köyleri dolaşması için araba masrafı da verilmektedir. Siz niçin hakkınız olan bu masrafı talep etmiyorsunuz?

– Doğru, dedi Mösyö Miryel, hemen bir dilekçe ile Din İşleri Nâzirliği'nden bu tahsisatı talep edeyim.

Çok geçmeden Belediye Meclisi'ne bu tahsisin ödenmesi için emir geldi ve böylece piskoposun maaşına senede üç bin frank daha eklenmiş oldu.

Bu haber, küçük bir kasaba olan D'de tekrar dedikodulara sebep oldu. Ancak, bu seferki dedikodular ayak takımından değil de resmî zevat arasından çıkıyordu. Nitekim, Ayan Meclisi azasından bir zat, gizlice "Din İşleri Nâzırı'na bir rapor yazdı. Bu raporun bir bölümünü aynen alıyoruz:

"Senelik on beş bin frank yetmiyormuş gibi, aç gözlü piskoposumuz, bir de "araba masrafı" adı altında üç bin frank talep ederek, maalesef, bunu almaya muvaffak olmuştur. Dört bin nüfusu bulmayan küçük bir kasabada üç bin frank araba masrafı ne demektir? Kaldı ki, kasabamızın araba ile gezilecek doğru dürüst yolları bile yoktur. Çoğu yere hayvanla ancak gidilebilir. Hatta "Durans" köprüsünden öküz arabaları dahi güç belâ geçebilmektedir. Bu papazların cümlesi böyle cimri ve aç gözlü heriflerdir. Öyle görünüyor ki, yedikleri ihtilâl tokatı bile bu adamların aklını başlarına getirmemiştir.. Buraya ilk geldiği zamanlar kendisini havari gibi göstermeye çalışmış ise de bu tahsisat meselesi ile gerçek yüzünü ortaya koymuş bulunuyor. Eski piskoposlar gibi, tantanaya meylediyor. Ah, şu papaz güruhu! İmparatorumuz, bizi bu servet düşkününü adamların elinden kurtarmadıkça, ihtilâl gayesine ulaşamayacaktır. Vatanını çok seven bir Ayan Azası'ndan yüksek makamınıza arz olunur, efendim."

Resmi zevat, dedikoduları böylesine resmiyete dökedursunlar, Madam Magluar, piskoposun araba masrafını istediğine ve kolayca elde ettiğine çok seviniyor ellerinin bollaşacağını ümit ediyordu.

O akşam, Mösyö Miryel, kızkardeşini çağırdı, eline bir pusula vererek bunun titizlikle uygulanmasını istedi:

Araba ve Ziyaret Masraflarının Harcanacağı Yerler:

1500 Hastahanedeki hastalara et yedirilmesi için.

250 X'deki "Yoksul Annelere Yardım Cemiyeti" için.

250 Darkinyan'daki "Öksüzler Yurdu" için

500 "Sokağa Atılan Çocukları besleme Cemiyeti" için

500 D'deki yetimler için.

3000 Frank toplam.

Piskopos Monsenyör Miryel'in evi hayır sahipleri ile yardıma muhtaçların uğrak yeri olmuştu. Onun maaşının ve araba masrafının tamamını hayır işlerine harcadığını duyan zenginler, hiç düşünmeden yardım ve sadaka için ayırdıkları paraları getirip kendisine teslim ediyorlar, dilediği ihtiyaç sahibine verebileceğini söylüyorlardı. Ne var ki, gelen fakirlerin sayısı zenginlerden fazla idi ve dolayısıyla gelen para kuru toprağa düşmüş yağmur gibi ihtiyacı karşılamaya yetmiyordu.

Mösyö Miryel, taşıma su ile değirmenin döndürülemeyeceğini bilen bir insandı. Gücü kuvveti yerinde fakirlere iş buluyor, insanları birbirine yardım etmeye çağırıyor, vaazlarında çalışkanlığı, dürüstlüğü övüyordu. Halka anlayamayacakları yüksek hikmetlerden söz etmiyor, onların anlayacağı basit fakat tesirli bir dil kullanıyordu. Fakirlerini gözetmeyen bir köye şöyle hitabediyordu:

– Briyanson ahalisini görmüyor musunuz? Kendileri zengin olmadıkları halde bakın ne yapıyorlar: Çayırın otunu topraksız ırgatlara, dullara ve yetimlere diğerlerinden üç gün evvel kesmek üzere izin veriyorlar. Yıkılan zavallıların evlerini hep birlikte tamir ediyorlar. Tanrı da onlara dirlik düzenlik ihsan ediyor. Yüz sene içinde orada hiçbir cürüm işlenmemiştir.

Cimriliğini fark ettiği bir köye de şu öğüdü veriyordu:

– Ambron ahalisini görmüyor musunuz? Oğulları askerde, kızları kasabada hizmetçilik eden kimsesiz ihtiyarların işlerini diğerleri elbirliği ile yaparlar. Pazar âyininin çıktığıktan sonra hep birlikte erkek - kadın, çoluk çocuk bütün ahali gidip o kimsesiz ihtiyarların ekinini biçer, harmana getirir, tanesini ayırıp ambarlarına, samanını da samanlıklarına taşırlar. Derler ki, çevre köylere yağmur düşmediği ve kıtlık olduğu halde bunların tarlaları yağmursuz, anbarları tahılsız görülmemiştir. İşte Tanrı, yardımsever kullarını darda bırakmaz.

Mal davasına düşen, sınır kavgaları yapan, mirası bölüşmede payına düşene kanaat etmeyen bir köyün halkına da şöyle örnek veriyordu:

– Kiras vadisi ahalisini görmüyor musunuz? O adamlar üç bin kişi oldukları halde, üç bin senedir âdeta küçük bir aile gibi yaşarlar. Ne mahkeme, ne avukat bilirler. Her işlerini, baba gibi saydıkları, belediye başkanı görür. Vergilerini adalet üzere toplayıp miraslarını eşit şekilde dağıtır. Fakir delikanlılara iş, evlenme çağına gelmiş öksüz kızlara koca bulur. Yine derler ki, üç bin senedir bu ahali içinde dilenci görülmemiştir. Neden mal ve para hırsı ile birbirinize düşmüşsünüz? Fakirlerini düşünmeyip de onlara el açtıran topluluğun vay haline!

Resmî zevata ve asilzâdelere de onların seviyesinde, mantık ve felsefe lisaniyla, konuşurdu. Bir gün cimriliği ile meşhur "Marki Şamtersiye" adında bir asilzâdeyi sıkıştırdı. Volter hayranı bu adama:

– Mösyö Marki, dedi, sizden bir şey almadan bırakmamak niyetindeyim.

Marki, piskoposu kısa yoldan savmak için:

– Benim kendi baktığım fakirlerim var, deyince, piskopos lafı yapıştırdı:

– Bir şey almadan gitmeyeceğim dedim ya... Öyle ise bana fakirlerinizi verin mösyö!..

Piskoposun da aralarında bulunduğu bir Yüksek Devlet Memurları ziyafetinde, cumhuriyet savcısı olan zat, etrafın dikkatini kendi üzerine çekmek için Size çok enteresan bir hikâye anlatacağım, diyerek söze başladı:

– Hukuk fakültesini beraber bitirdiğimiz ve şu anda kendisi de savcılık makamında olan arkadaşım, bir sahtekâra suçunu öyle zekice itiraf ettirmiş ki hukuk tarihine geçse yeridir... Matbaa işçisi olan sahtekâr, karısının tedavisi için gereken parayı bulamayınca bir gece oturup sahte para basmış. Bu sahte para ile karısını tedavi ettirmiş. Kadın sağlığına kavuşturmuş. Para birkaç el değiştirdiği için, gerçek sahibini ispat etmek tabii zorlaşmış. Şüpheler matbaa işçisinin üzerinde toplanmakla beraber, elde sağlam deliller bulunmadığı ve bu işi karısı ile kendisinden başka bilen olmadığı için savcı arkadaşım oturup bir plân kurmuş. Adamın karısını aldattığına ve başka bir kadınla ilişkisi olduğuna dair sahte evraklar düzenlemiş. Kadını savcılık odasına çağırılmışlar. Bu evrakları kadına göstererek kocasının kendisine ihanet ettiğini söylemişler ve onun hakkında ne

düşündüğünü sormuş. Kocasının kendisini aldattığını resmî bir ağızdan, hem de belgeleriyle, öğrenen kadın kıskançlıktan delirecek gibi olmuş. Ondan intikam almak için sahte para bastığını itiraf etmiş. Adam yakalanmış; karısı ile birlikte X şehrine gönderilmek üzere, nezarete atılmış.

Bu hikâyeyi duyan herkes savcının zekâsına hayran kaldı.

Hikâye bitince piskopos Cumhuriyet Savcısı'na sordu:

– Bu adamla karısı nerede mahkeme edilecektir?

– Cinayet mahkemesinde, cevabını verdi savcı.

Ve Mösyö Miryel taşı gediğine koydu:

– Ya sahte evrak tanzim eden savcı nerede mahkeme edilecektir?..

Piskopos, yaşlı biri olduğu halde cesareti ile ün yapmıştı. Göreve başladığından bu yana ziyaret etme fırsatı bulamadığı bir dağ köyüne gitmeye karar vermişti. Jandarma komutanı bunu duyunca:

– Aman mösyö, ne yapıyorsunuz, dedi. O dağlarda "Kravat" nâmında azılı bir çete reisi var ki, ne kendisini ne de adamlarını yakalayamıyoruz. Her yerde casusları vardır. Baskına çıkacağımız zaman hemen haber alıp yerini değiştiriyor. İsteddiği parayı vermeyen zenginlerin bir gecede evini, tarlasını ateşe verip içindekilerle birlikte yakacak kadar cani bir adamdır.

Mösyö Miryel, gayet sakin şöyle dedi:

– Onu serveti ve parası olan düşünsün... Ben fakir, beş parasız bir din adamıyım.

– Fakat, efendim... Adamın ne yapacağı belli olmaz. Gerçi yanınıza bir manga silahlı jandarma veririm ama hayatınızı garanti edemem.

– Kimin hayatı garantideki komutan?

– Yani o dağ köyüne gidecek misiniz?

– Evet! Hem de yalnız olarak. Yolu gösterecek bir çocuk veya keçi çobanı bana yeter. Eşek sırtında giden fakir bir yaşlıyla eşkıyanın ne alıp vereceği olabilir?

Belediye başkanı bile Mösyö Miryel'i bu dağ köyüne gitmekten vazgeçiremedi.

– Boş yere nefesinizi tüketmeyin bayım, dedi piskopos... Karar verdim, gideceğim. O köyün insanları da nasihata muhtaçtırlar. Korkak bir din adamının, can korkusuyla kendilerini ziyaret etmekten vazgeçtiğini duyarlarsa, hakkımda ne düşünürler?

– Yanınıza jandarma da istememişsiniz?

– O zavallıların benim yüzümden ölmelerini istemiyorum...

– Fakat, onlar Tanrı tanımazlar! Vahşi bir kurt sürüsünden farkları yoktur... İşledikleri cinayetlerin sayısını kendileri bile unutmuşlardır.

– İyi ya işte! Belki o sürüye çoban olurum.

– Aman Tanrım! Ya onlarla karşılaşırsanız?

– Nasihat ederim... Ondan sonra da kendilerinden fakirlerim için sadaka isterim.

– Kendilerinden sadaka isteyeceğiniz adamlar, daha geçen ay Ambron kilisesini soydular. Piskoposun nesi var nesi yok alıp götürdüler.

– Demek çalınacak kıymetli şeyler varmış ki, çalmışlar...

Mösyö Miryel, ertesi gün, sabah erkenden bir katıra binerek yola çıktı. D kasabası o gün bu müthiş haberle çalkalandı. Hükümet adamları ihtiyarın artık bunadığına hükmederken, halk onun cesaretini alkışlıyor, sağ salim dönmesi için dua ediyorlardı.

Halkı çobanlık ederek geçinen bu dağ köyü, belki kurulduğundan beri, ilk defa bir piskoposun ziyaretine sahne oluyordu. Mösyö Miryel, hiçbir tehlike ile karşılaşmadan köye vardı. Doğruca kiliseye gitti. Onu, sırtında eski kadın elbiselerinden bozma soluk bir cübbe taşıyan köyün papazı karşıladı. Piskoposu, sadaka istemeye gelen yaşlı bir dilenci sanan papaz:

– O kadar yolu boşuna tepmişsin baba, dedi. Bu köyün çobanları yüz keçi otlattıkları halde içlerinden yalnız biri kendilerininindir.. Sadaka vermeye değil, almaya muhtaçtırlar.. Fakat, değilmi ki o kadar zahmete katlanmışsın, ümidini boşa çıkaracak değiliz... İki keçim var, biri senin olsun!..

Mösyö Miryel'in bu sözler karşısında gözleri yaşardı. Papazın sırtını okşayarak gülümsedi:

– Tanrı seni iki dünyada aziz etsin, kardeşim dedi. Hz. İsa da merkep sırtında dolaşan bir koyun çobanı idi... Ne mutlu bize ki onun izinden gidiyoruz. Ben D piskoposu Mösyö Miryel'im. Köyünüzü ziyaret etmek için geldim...

Bunu duyan zavallı papaz, nerede ise küçük dilini yutacaktı. Mösyö Miryel, ona altında imparatorun imzası bulunan "Piskoposluk belgesi"ni gösterince adam iyice şaşırıldı.

Piskopos, gayet mütevazi bir ses tonu ile:

– Köy halkını işinden alıkoymamak için, onları bu akşam kilisede toplayınız. Kendileri ile tanışıp sohbet etmek istiyorum, dedi.

Papaz gayet üzgün ve mahcup bir tavırla başını önüne eğdi:

– Fakat efendim, ne makamınıza uygun bir minberimiz ne de sırtınıza giydireceğimiz bir piskoposluk cübbemiz var.. Hepimiz de günlük nafakasını zor temin eden fakir insanlarız...

– Hiç üzölmene gerek yok... Yamalı, temiz bir hırka, fakirin hissesinden kesilerek alınmış bir piskoposluk cübbesinden daha değerlidir. Ben buraya almak için değil, vermek için geldim...

Papaz yüreği ferahlamış olarak kapı önünde oynayan bir çocuğu çağırdı. Evleri tek tek dolaşarak ahaliye, köye D piskoposunun geldiğini ve akşam kilisede kendileri ile sohbet etmek istediğini haber vermesini söyledi.

Çocuk gittikten yarım saat sonra kilisenin kapısı çalındı. Atlarından inmiş iki silahlı adam yere büyük bir sandık bıraktılar. Papaza, bunu Mösyö Miryel'e teslim etmek üzere getirdiklerini söylediler. Papazın soru sormasına fırsat vermeden atlarına atlayıp oradan uzaklaştılar.

Papaz içeri koşup piskoposa durumu haber verdi. Birlikte sandığı papazın odasına taşdılar. Kapağını açınca, gümüş sırmalarla işlenmiş, pahalı satenden çok süslü bir piskopos elbisesi ile üç kese altın gördüler. Elbisenin üzerine bir de pusula iliştirilmişti. Piskopos pusulayı açıp okudu: "Paralar fakirlerinize sadakamız, elbise de size hediyemizdir. Herkesin kendisinden korktuğu, fakat yaşlı bir ihtiyarın korkmadığı bu dağların kralı: Kravat."

Piskopos:

– Gördün mü, kardeş, dedi, Tanrı, yamalı hırkaya râzı olan kuluna böyle gümüş sırmalı elbiseler giydirir!.. Bu altınlar da sizin kısmetinizdir... Kiliseni tamir ettir, artanı ile de fakirleri giyindir...

Papaz tereddüt içinde sordu:

– Ama efendim?

Piskopos onun sırtını okşayarak:

– Bak kardeş, dedi, insanlar zulmeder; Tanrı adalet eder!.. Tanrı cimrilik yapan servet sahiplerinin başına Kravat gibilerini musallat ederek insanları uyarır.. Bu para, zenginlerin fakirlerden esirgediği sadakadır. Kravat'ın eliyle bize ulaşmıştır. Eğer "Kravat bundan sevap alır mı?" dersen, bunun cevabını ben veremem... O Tanrı'ya kalmış bir iştir...

Mösyö Miryel, çobanların içinde bir haftadan fazla kalarak onlara nasihat etti. Vedalaşırken kısa ve öz bir konuşma yaptı:

– Kardeşlerim! Hırsızların ilgisini çekecek malınız ve servetiniz olmadığı için onlardan korkmayınız. Size asıl korkmanız gereken hırsızları haber vereyim mi? En büyük hırsızlar bâtil inanışlar ki, dağda gezen hırsızlar malınızı çalarken, onlar imanınızı çalar. En büyük katiller de günahlar ve kötü ahlaktır!.. Onlardan uzak durunuz ki, bu dünyada fakir yaşamaya bedel öbür dünyada zengin yaşayasınız... Sizden ricam, bu günahkâr kardeşinize de dua ediniz. Çünkü Tanrı, fakirlerin duasını geri çevirmez.

İşte bizim eski tövbekâr Monsenyör Miryel, böyle bir adamdı. Eve döndükten sonra kızkardeşi Baptistine'yi çağırdı:

– Dün gece tuhaf bir rüya gördüm, dedi. Şu bir türlü vazgeçemediğim babadan kalma gümüş yemek takımı var ya... Açlıktan ölmek üzere olan fakir bir adam, evimize girip onları çalıyor... Uyandıktan sonra bunun gerçek olmadığına o kadar üzüldüm ki!..

– Fakat, ağabey... Onlar ailemizden kalan tek hatıradır. Topu topu altı gümüş tabak, bir çorba kaşığı ve iki şamdan. Bunları maddi değeri ile değil, mânevî değeri ile ölçmelisiniz... Her sene, şahsi maaşınızdan, bunların yüzlercesini satın alacak parayı fakir fukaraya dağıtıyorsunuz...

– Öyle ama, yine de içim rahat değil hemşire...

– Ağabey, yalvarırım bu hatıralara dokunmayınız!...

Mösyö Miryel, çaresiz:

– Peki, sevgili kardeşim, dedi. Onlarda senin de hakkın olduğu için bir şey diyemem... Hani diyorum, bu ağırlıktan da kurtulsak ne iyi olurdu!..

Bu eski tövbekârı iyi tanımanız için biraz da ev hayatından bahsedelim. Sarayını hastahane binası ile değiştikten sonra, yeni evine taşıdığı eşyalar şunlardan ibaretti: Eski bir demir karyola, dört hasır sandalye, bir tahta masa, bir kitap dolabı ve kitaplar. Mutfak eşyalarına karışmadı. Onların seçimini iki yaşlı kadına bıraktı. Bahçeyi dört parçaya ayırarak bir parçasını kendine aldı. Mösyö Miryel, kendi toprağına çiçek ekerken, kadınlar sebze ekmeyi tercih ettiler.

Piskoposun en büyük merakı kitapları ile çiçekleri idi. Geceyi kitapları ile, gündüz de boş kalan vaktini çiçekleri ile geçirirdi. Eve yerleştiği gün, ilk yaptığı şey kapıların kilitlerini

sökmek oldu. Kadınlar buna itiraz etmek isteyince:

– Çalınacak kıymetli bir şeyimiz yok ki, niçin kapıları kilitleyelim, dedi. Hırsızlardan servet sahipleri korksun!.. Bu evde üç zavallı ihtiyarın yaşadığını bilen hiçbir hırsız bizi rahatsız etmez... En âdi meslek sahipleri bile müşterisini tanır. Fakat, siz isterseniz odalarınızın kapısını arkadan sürgüleyebilirsiniz... Buna bir şey diyemem.

Kadınlar, eve alışincaya kadar bir müddet kapılarını sürgülemiş iseler de, sonradan onlar da Mösyö Miryel'den cesaret alarak bu işten vazgeçmişlerdi.

Piskoposumuzun başından geçen bir olayı daha anlatarak hikâyemizi bağlamak istiyoruz: D ahalisini Kravat'ın eşkiyasından daha fazla korkutan bir adam vardı ki, ne zaman adı anılsa arkasından bir beddua edilirdi. İhtilâle ihanet etmekle suçlanıyordu. Kralın ordusunu defalarca bozguna uğratmış bir milis generali idi. İhtilâlin muvaffak olmasında büyük payı bulunan bu korkusuz general, hânedan mensubu diye çoluk, çocuk ve kadınların katledildiğini görünce silahını bırakmış, "Bu bir vahşettir!" diyerek tek başına dağa çekilmiş, bir mağaraya kapanmıştı. Cumhuriyetçiler kendisine, aralarına dönmesi için, haber göndermişler de, "Ben sarhoşların ve fahişelerin halk mahkemelerine başkanlık ettiği bir düzene uşaklık edemem. Ben zulmün son bulması ve adaletin yerine gelmesi için yola çıkmıştım; fakat görüyorum ki, ihtilâlciler kraldan daha zalim davranıyorlar." diyerek tekliflerini geri çevirmişti. Cumhuriyetçiler onu "rejim düşmanı ve hain" ilân etmişler de, vaktiyle yaptığı hizmetlerin hatırı için ardına düşmemişlerdi. Kod adı "G" olan bu rejim düşmanının gerçek adını kimse bilmiyordu. Mağarasından dışarı çıkmadığı halde, halkın korkulu rüyası olmaya devam ediyordu. Halbuki yirmi seneyi aşkın bir zamandır ne kimseye görünmüş, ne kimseye bir zararı dokunmuştu. Ne yer, ne içer, nasıl yaşar kimse bilmezdi... Yine de onu küfürle anar, şeytandan bahseder gibi bahsederlerdi.

Bir gün belediye meclisinin toplantısında bu adamdan bahsedilince, Mösyö Miryel'in merakını celbetti. Açıkça söylemedi ise de, içinden onu ziyaret etmeye karar verdi. "Ne kadar günahkâr ve hain de olsa, ben onun da piskoposu değil miyim? Bir çoban sürüdeki bütün koyunlardan sorumludur. Koyunun uyuzu çobanı ürkütmemeli..." diye mırıldandı.

Karar vermişti vermesine, ama ayağı bir türlü bu işe varmıyordu. Sonunda meseleyi jandarma komutanına açtı:

– Komutan, dedi; halkın şeytandan bahseder gibi bahsettikleri şu rejim düşmanını merak ediyorum. Ben siyaset adamı değil, din adamıyım... Gidip onu ziyaret etmeyi düşünüyorum; ne dersiniz?

Komutan eşkiya baskınına uğramış gibi yerinden fırladı:

– Ne diyorsun, Peder? Sen çıldırdın mı?.. Kravat'tan hediye aldığın yetmiyormuş gibi, şimdi de bir rejim düşmanını mı ziyaret edeceksin!.. Vallahi, İmparator duyarsa derini yüzdürür! Haydi birincisine göz yumdum, ama bunu benden önce hükümete yetiştirirler. Ondan sonra ikimiz de yanarız!

– Ben imparatorun değil, Tanrı'nın memuruyum!.. İdamlıklarla görüşmeme izin var da, neden buna olmasın? Kararım kesindir; gideceğim! Sen istersen, izin vermediğine dair bir belge yaz; altını imza edeyim. Kendini böylece kurtarmış olursun... Bana gelince, ben imparatorun daha güçlü birine bağlıyım. O'na güvenen kimseden korkmaz...

Kaderin cilvesine bakın ki, o sırada rejim düşmanının hizmetini gören çocuk yaşta bir çoban, kasabaya inmiş, efendisinin hasta olduğunu kendisine bakacak bir doktor aradığını söylüyordu...

Bunu duyan piskopos:

– Onun doktora değil, bir din adamına ihtiyacı var, dedi.

Çocuğun arkasına takılarak dağın yolunu tuttu. “G”nin yaşadığı mağaranın önüne gelince, tahta sandalyesinde güneşlenmekte olan yaşlı bir adam gördü:

Çoban, ihtiyarı göstererek:

– İşte efendim orada oturuyor, dedi.

Mağara dedikleri yer, küçük fakat bakımlı bir kulübe idi. Kapısının üzerinden bir üzüm asması sarkıyordu. İhtiyarın yanında başka bir çoban ayakta dikiliyor, elinde tuttuğu bir süt maşrapasını ona uzatıyordu.

Piskopos şaşkın bir halde:

– Aman Tanrım, dedi; adından küfürle bahsettikleri adam bu mu?..

İhtiyar, çobana minnet dolu bir yüzle gülümsedi:

– Teşekkür ederim oğlum, dedi. Artık canım hiçbir şey istemiyor...

Piskopos adama doğru yürüdü. İhtiyar onu görünce şaşırıldı:

– Hoşgeldiniz, dedi. Doktora benzer bir haliniz yok... Doktordan çok bir din adamına benziyorsunuz... Burada bulunduğum günden beri, ilk defa ziyaretime bir adam geliyor!.. Söyler misiniz Mösyö, siz kimsiniz?

Piskopos heyecanlı bir sesle:

– Adım Bienvönü Miryel’dir, dedi.

İhtiyar, mutlu bir gülümsemeye:

– Bienvönü Miryel ha? Bu adı daha evvel duymuştum dedi. Halkın, “Monsenyör Miryel” diye çağırdıkları ve çok sevdikleri zat sizsiniz demek?

– Evet, benim.

– O halde benim de piskoposum sayılırsınız...

– Fakat halk sizi vatandaştan saymıyor?.. Adınızı pek kötü bir şekilde telaffuz ediyorlar...

İhtiyar tekrar gülümsedi:

– Size din dersi verecek değilim, peder... Fakat, bilirsiniz ki, Tanrı’nın hatırı halkın hatırından yücedir!.. Ben, senelerce önce, Tanrı’nın hatırını halkın hatırına tercih edip bu kulübeye çekildim... Şu anda, üç saat sonra ölecek olan bir adamla konuşuyorsunuz... Sözlerinizi buna göre tartıp konuşunuz. Hakkımda merak ettiğiniz her şeyi sorabilirsiniz. Ancak ondan sonra benim için dua edip etmeyeceğinize karar veriniz...

Piskopos ciddileşerek:

– Mösyö, dedi, geleceği ancak Tanrı bilebilir!.. Üç saat sonra öleceğinizi nasıl söylersiniz?..

İhtiyar bu sefer öyle tatlı gülümsedi ki, yüzünden âdeta nurlar yayıldı:

– Mösyö, dedi; lütfen beni imtihan etmeyiniz... Gururlanmaktan Tanrı’ya sığınırım. Biraz doktorluğum vardır... Son saatin nasıl geldiğini iyi bilirim. Dün yalnız ayaklarım soğuk idi;

bugün dizlerime kadar soğudum. Şimdi de soğuğun belime doğru geldiğini hissediyorum. Kalbe ulaştığı zaman vakit tamamdır. Soracağınız varsa sorun. Yok anlatacağınız varsa, sabırla dinlerim.

Sonra çobana döndü:

– Haydi oğlum, sen git de biraz uyu! Sabaha kadar başımı bekledin... Bizi piskoposumla yalnız bırak!..

Mösyö Miryel, zihninin bir anda boşaldığını hissetti. Bu ihtiyarın karşısında anlam veremediği bir hafiflik hissediyordu... İhtiyar öyle dinç, öyle mutlu görünüyordu ki, hiç de üç saat sonra ölecek birine benzemiyordu.

Piskopos, çoban kulübeye girdikten sonra, ihtiyarın yanındaki bir taşa oturdu. Zihnini toparlamaya çalışarak:

– Mösyö, dedi, herhalde koca bir hânedanın yıkılışına yardım ettiğiniz için çok pişmansınız?..

– Ben hânedanın değil, zulmün yıkılışına hizmet ettim!.. İhtimaldir ki, siz o zamanlar mazlumların iniltisini işitemeyecek bir hayat sürüyor idiniz!..

Piskopos, bütün hücreleri ile titredi... Bu yaşlı adam, bir bilge gibi mucize gösteriyordu.

Mösyö Miryel, konuyu kendisinden uzaklaştırmak için:

– Fakat, adaleti getireceğini söyleyenler, kraldan daha zalim davrandılar... Binlerce din adamının kellesini sarhoşlara kestirdiler.

– Evet, öyle oldu! Fakat, ben bu sahnelerde yoktum. Onlara cinayet işlettiren kin ve cehâlettir!.. Cehalet ise, zulmü adalet gibi gösterir.. Fakat sorarım size, adalet adına cinayet işleyen o zavallıları câhil bırakan yine din adamları ve kilise değil midir? Kral ile beraber olup halkın ezilmesine göz yuman, ilmî araştırmaları yasak eden, fakirlik ve sefalet cenderesinde ezilen biçarelerin iniltilerine kulak tıkayarak servet üstüne servet yığan yine kilise babaları değil midir?..

– Bütün bunlar cinayetleri mâzur göstermez! Gerçek din adamlarının, mâsum çocukların, savunmasız kadınların ve ihtiyarların en günahı vardır?

– Burada sizinle beraberim. Lâkin unutmamak lâzım gelir ki, bir felâket geldi mi, masumları da günahkârlarla birlikte götürür!... Fenalıkları mahvetmek istedik; ama kilise ile birlikte ahlakı da mahvettik. Değirmeni bozduk, fakat rüzgârı kaldı.

– “Bozmak” sözü hafif kalır... Gazaplı bir yıkım yaptınız.

– Doğrudur... Unutmayınız ki Tanrı'nında gazabı vardır. Nuh tufanı buna en iyi örnektir... İnsanlık bin beş yüz sene sabretti. On beş asır, kara bir bulut gibi vicdanların ve hürriyetin üzerine çöktü. Sonunda bir şimşek çaktı ve bu kara bulutu yırttı. Gerçeğin çiğ halini hazmetmek zordur. Gelin bir noktada birleşelim. Siz zulme uğramış ilim adamlarına ve sefillerin çocuklarına ağlayınız; ben de krala, hânedanına ve asillerin çocuklarına ağlayayım...

– Ben hepsine ağlarım!

– Sizi yalnız bırakmam, Mösyö! Ben de sizinle birlikte ağlarım...

Bu karşılıklı tartışmadan sonra, derin bir sessizlik oldu.

Münzevi ihtiyar, piskoposu baştan ayağa süzdü:

– Piskopos Efendi, dedi; ben ömrümü derin araştırma ve ilimle geçirdim. Beni göreve çağırdıkları vakit altmış yaşında idim. Bu emre itaat ettim. Çünkü zulüm ve baskı vardı; ben bunu gidermek için savaştım. Ne kralla ne de kilise ile bir alıp vereceğim yoktu. Ben bozuk düzene, kokuşmuş ve aslından uzaklaşmış dine baş kaldırdım. Haliyle karşımda kralı ve kiliseyi buldum. Gönül isterdi ki, kan akıtmadan bu iki engeli ortadan kaldıralım. Lakin ipinucu benim elimde değildi. Cehalet ve kinle dolu kalabalıklar, bendi yıkılmış sel gibi önüne çıkan engeli yıkıp geçiyordu. Adalet adına cinayetler işleniyordu. Ondan sonradır ki silahımı indirdim:

– Yapmayın, dedim. Kralın ve kilisenin zulmüne son verelim derken, birçok mâsumun kanına giriyorsunuz! Gördüğünüz cübbeliyi öldürmekle mâbedin örtüsünü yırtıyorsunuz!..

Evet Mösyö... Petkem manastırını 1683’de ihtilâlcilerin elinden kurtaran ve birçok masum din adamının öldürülmesine engel olan general benim... Ondan sonra “hain ve döneke” ilân edilerek ordudan atıldım. Şerefli bir general iken, âdi neferlerin küfür ve hakaretine mâruz kalan bir adam durumuna düştüm. Bana hakaret edenlere asla kin duymadım. Onlara değil, cehâlet ve ahlaksızlığa kin duydum... İnsanlardan kaçıp bu dağ başına çekildim. Cinayetlere âlet olmamak için, Tanrı’ya sığındım. Öldürülen mâsumların ardından yıllarca gözyaşı döktüm... Şimdi seksen altı yaşındayım ve ölmek üzereyim... Söyleyin Mösyö, beni niçin görmeye geldiniz? Benden ne istiyorsunuz?

Piskopusun gözlerinden iki damla yaş döküldü. Bu hakkı tutan, fakat halkın gözünden düşen münzevi ihtiyarın önünde diz çöktü.

– Duanızı istiyorum efendim, dedi. Başka bir şey değil!..

İhtiyarın gözleri yumuldu. Mırıltı halinde:

– Ey Mâbudum! Ölümsüz olan yalnız Sensin... İşte sonunda Sana dönüyorum; beni kabul et, kapından çevirme.

Dudakları yumuldu. Kolları yana düştü. Fakat hâlâ tebessüm ediyordu.

2. BÖLÜM

GARİP BİR YOLCU

Mösyö Miryel, “cemiyyetten kovulmuş adamı” ziyaret etmekten son derece memnundu. Onu kollarına alıp sandalyesinden indirdi. Çobanlarla birlikte, kulübenin önüne bir mezar kazdı. Ölüyü gömüp ardından son duasını etti.

Jandarma komutanı, dağdan inen piskoposu karşıladı. Mösyö Miryel, adamın soru sormasına fırsat vermeden:

– Onu gömdüm, geliyorum, dedi. Başka bir sorunuz var mı?..

Komutan başını öne eğdi:

– Hayır, dedi. Tanrı günahlarını affetsin...

O günden sonra, piskopos çevre köylere ziyaretlerini sıklaştırdı. Halkı, içine düştükleri cehâlet bataklığından kurtarmak için var gücüyle çalıştı.

1815 senesi Eylül ayının başlarında, güneşin batmasından yaklaşık bir saat evvel, yaya

olarak yolculuk etmekte olan bir adam, D kasabasına giriyordu. Orta boylu, kaba vücutlu, kırk beş yaşlarında, yüzü güneşte kalmaktan esmerleşmiş, güçlü, kuvvetli biri idi. Yabancı olduğu her halinden belliydi. Dikkat çekmemek için, başı önde yürüyordu. Şapkasının meşin siperi aşağı düşmüş, yüzünün üst bölümünü kapatıyordu. Sirtında, kaba sarı bezden eski bir gömlek vardı. Açık yakasından kıllı göğsü görünüyordu. Mavi Amerikan bezinden, dizleri yamalı, bir pantolonu, asker potinine benzer, demir nalçalı bir botu vardı. Saçı kısa kesilmiş, fakat sakalı uzundu.

Görünüğü öyle perişan ve öyle sefildi ki bu kasabada onun gibi biri daha gösterilemezdi. Terden sıırıslam olmuş yüzüne bakanlar korkmaktan kendilerini alamıyorlar, merakla onu izliyorlardı. Ayaklarını sürüyerek yürümesine bakılırsa, uzak bir yoldan geliyor olmalıydı. Gasnedi Caddesi'nin sonunda bulunan çeşmenin yanında durdu. Kana kana su içti. Poaşur Sokağı'nın köşesinde rastladığı çocuklara belediye binasını sordu. Çocuklar, eğlence olsun diye, bu tuhaf kılıklı adamın peşine düşüp onu belediye binasına götürdüler. Yabancı burada bir çeyrek saat kadar kaldıktan sonra, arka kapıdan çıktı. Böylece çocukları atlatmış oldu. Çelipası Meydanı'na doğru yürüdü. Kendisini şüphe ile izleyen bir jandarma, bu sefil adamın selamını almadığı gibi, yüzünü buruşturarak ondan hoşlanmadığını belli etti...

Meydanın sağ tarafında, "Uçdofin" adıyla meşhur bir misafirhane vardı. Derler ki, Napoleon D kasabasına geldiği zaman belediye binasında değil de bu misafirhanede gecelemiştir.

Yabancı, işte böylesine meşhur ve şerefli "Uçdofin" misafirhanesine gitti. Kapısı sokağa bakan mutfağa girdi. Bütün fırınlar yanıyor, nefis yemek kokuları tok insanın bile iştahını kabartıyordu. Misafirhane sahibi, arabacılardan oluşan zengin müşterilerine yemek taşımakla meşguldü. Kapının açıldığını duymuş, başını o yana çevirmeden:

– Ne istiyorsunuz mösyö, dedi.

– Yemek ve yatak istiyorum, cevabını verdi yolcu.

– Pekâlâ, Mösyö... Yemeğin ve yatağın en mükemmeli bizdedir. O yana dönüp de bir sefalet örneği olan yabancıyı görünce irkildi...

– Fakat, para iledir, diye onu tersledi.

Yolcu, koynundan meşin bir kese çıkararak:

– Param var, dedi.

Misafirhane sahibi, memnuniyetsiz bir ifadeyle:

– Madem yeterli paran var, istediğini vermeye hazırım diyerek yolcuyu kabul etti.

Patron, arabacılara hizmet ederken, bir yandan da yabancıyı dikkatle süzüyordu.

Yolcu, dayanamadı... Yutkunarak:

– Yemeği ne zaman vereceksiniz, diye sordu.

– Bu beylerin servisini bitirir bitirmez...

Yabancı ateşin yanında oturdu. Sırtı misafirhane sahibine dönük olduğu için onun hareketlerini göremiyordu. Patron, cebinden bir kâğıt çıkardı; üzerine bir satır yazdıktan sonra katladı. Etrafı süpürmekte olan çocuğu çağırdı. Kulağına eğilip bir şeyler söyledi. Kâğıdı alan çocuk kapıdan çıkıp gözden kayboldu.

Yabancı aılıktan kıvranıyor, yemek kokuları başını döndürüyordu. Bir kere daha:

– Benim yemeğimi ne zaman vereceksiniz, dedi.

Patron:

– Hemen, cevabını verdi.

Çocuk kapıdan girer girmez, nefes nefese patronun yanına gitti. Kâğıdı ona uzattı. Adam kâğıdı açıp okudu. Yabancıya bakarak:

– Hımm, dedi, zaten tahmin etmişim...

Vakit kaybetmeden gidip yabancıнын başına dikildi:

– Mösyö, dedi, sizi burada daha fazla tutamayacağım...

Yolcu adama bakmak için başını kaldırdı. Fakat gözleri karardı... Onu zor seçiyordu:

– Niçin Mösyö, dedi. Parayı vermem diye mi korkuyorsunuz?.. Size param var dedim; isterseniz peşin vereyim.

– Onun için değil...

– Ya niçin?

– Sizin paranız var; ama benim odam yok...

Yabancı gayet sakin ve yalvaran bir sesle:

– Zararı yok, dedi. Beni ahırın bir köşesinde yatırabilirsiniz.

– Ahırın içi beygirlerle dolu...

– Ne ise... Onu sonra düşünürüz... Hele önce bir karnımı doyurun da... Samanlığın bir köşesi de olur.

– Yemek de veremem! Anlamıyor musunuz; "Size verecek yemeğim ve yatağım yok." diyorum!..

Patronun bağırarak söylediği bu son sözler, yabancıya ağır geldi. Yerinden kalkarak:

– Ya, dedi, siz benim aılıktan ölmek üzere olduğumu biliyor musunuz? On saat, hiçbir şey yemeden, yaya olarak yol yürüdüm. Parasını vereceğime göre, yemek isterim!

– Yemek yok, diyorum; anlasana...

Yabancı, korkunç bir kahkaha attı:

– Yemek yok, ha! Kokusu başımı döndüren, şu kazanlarda kaynayan yemek değil de nedir?

– Onların hepsi satıldı!

– Kime?

– Şu arabacı beylere!

– O arabacı beyler kaç kişidir?

– On iki kişi...

– Burada yirmi kişiyi doyuracak yemek var! Herkese açık olan bir misafirhanedeyim...

Açım ve parası ile yemek istiyorum...

O zaman misafirhane sahibi, yabancıнын kulağına eğildi:

– Sana buradan git, diyorum... Beni daha fazla konuşturma!

Yolcu cevap vermek için ağızını açtı ise de patron buna fırsat vermedi:

– İster misin, kim olduğunu da söyleyeyim: Adın Jan Valjan'dır!.. Ne cins bir adam olduğun da şu kâğıtta yazılı. Okuma bilir misin?

Kâğıdı yabancıya uzattı. Zavallı kâğıtta yazılanları görünce sarardı. Başını eğdi; yere bırakmış olduğu çantasını aldı. Hiçbir şey söylemeden kapıdan çıkıp gitti...

Büyük cadde boyunca, ayakları birbirine dolaşarak ilerledi. Arkasına dönüp bakmadı. Geçmişlerinde utanç verici bir suçu bulunanlar arkalarına bakmazlar. Çünkü, kara talihlerinin onları takip ettiğini çok iyi bilirler...

Bir müddet, nereye gittiğini bilmeden yürüdü. Üzüntüsünün ve utancının verdiği azap ona açlığını unutturmuştu. Hava iyice kararmış olduğundan, bastığı yeri zor görüyordu. Açlık ve uyku, iki azılı düşman gibi tepesine çullanmış, sırtını yere getirmek üzere idiler. Sokağın sonunda bir ışık görünce, dizlerine yeniden güç geldi. Bir ahır, bir köpek kulübesi de olsa razı idi... Işığa doğru gitti. Burası, Şafo Sokağı'ndaki âdi bir meyhane idi.

Yabancı pencerenin önünde durup içeriye baktı. Birkaç kişi oturmuş içki içiyordu. Meyhaneci ateşin yanında ısınıyordu. Ocağın üzerinde, çengele asılmış, demir bir tencere kaynıyordu.

Sefil adam, buradan da kovulacağını hissetmiş gibi, içini çekti. Cesaretini toplayarak kapıyı tıklattı.

İçeriden bir ses:

– Kim o, diye sordu.

– Yemek ve yatak isteyen paralı bir adam, diye cevap verdi yolcu.

Kapı açıldı. Meyhaneci, kanlı gözlerini yabancıya dikti. İçinden, "Pek paralı bir adama bezemiyor ya ne ise" dedi. Sonra sesini yükselterek:

– Madem paralı bir müşterisiniz, yemek de yatak da var burada, dedi ve yol vermek için yana çekildi.

– İşte ateş! Gelin önce biraz ısının, arkadaş... Yemek de tencerede kaynıyor...

Yabancı ateşin yanına yanaştı. Çantasını yere koyup oturdu. Ayaklarını güçlkle ateşe doğru uzattı.

Masanın etrafında içmekte olan adamlar yabancıya döndüler. Merak ve hayretle onu seyrettiler. İnsan değil de, bir "gulyabani" görmüş gibi ağızları açık kalakaldılar... Sarhoşlardan balıkçılık ile geçinen ve "Zıpkın" lakabı ile anılan adam, yabancıyı hemen tanıdı. Buraya gelmeden evvel, belediyeye bir iş için uğramış, bu garip yolcu hakkında konuşulanları duymuştu... Sefil adam ateşte ısınmaya çalışırken, bizim sarhoş meyhaneciyi yanına çağırdı. Kulağına eğilip bir şeyler söyledi.

Meyhaneci:

– Ya, dedi; demek öyle?!

Hemen, ateşin yanına gitti. Isınmakta olan yabancıнын omuzuna elini koydu:

– Kalk bakalım, arkadaş, dedi. Buradan gidiyorsun!..

Yabancı, tepesine balyoz indirilmiş gibi inledi:

– Ah! Sizde mi?

– Evet, dedi meyhaneci; ben de!

- Açlıktan ölmek üzere olduğumu biliyor musunuz?
- Bırak sızlanmayı da çek arabanı!
- İyi ama, nereye?..
- Bunu kasabamıza gelmeden önce düşünseydin!

Yabancı sopasına dayanarak kalktı. Çantasını alıp başı önünde meyhaneden çıktı. Başka bir sokağa saptı. Kapı önünde oynayan çocuklar onu görüp korktular. Evin arkasına saklanıp yabancıyı taşa tuttular. Adam geriye döndü. Sopasını onlara doğru salladı. Veletler bir daha başlarını göstermeye cesaret edemediler...

Demir kapılı koca bir binanın önünden geçerken, buranın "hapishane" olduğunu anladı. Kapı tokmağının altında, içerdeki zile bağlı bir zincir sallanıyordu. Zinciri birkaç defa çekip bıraktı. El kadar açlıktan iki göz ışıldadı. Aynı anda sinirli bir ses:

- Kim o? Gecenin bu saatinde ne diye zili çalıyorsun, diye sordu.

Yabancı şapkasını çıkardı. Hürmetle eğilerek:

- Yabancıyım, dedi. Yatacak yerim yok... Beni bu gecelik misafir eder misin?

- Buranın hapishane olduğunu bilmiyor musun, be adam?!

- Biliyorum, efendi... Yalvarırım, bu gecelik beni içeri al!

– Bu kapıdan içeri mahkûmlardan başkası adım atamaz!.. Git, belediye başkanına küfret; jandarmalar seni yakalayıp getirsinler... Ondan sonra kapıyı açar "hoş geldin" derim!..

Delik kapandı. Işıldayan gözler ışıldamaz oldu... Yabancı başını iki yana sallayarak:

- Yazık, dedi. Şu dünyada ne meslekler var?.. Gardiyandan da ancak böyle bir tavsiye beklenir...

Ağaçları bol olan bir yola saptı. Etrafı çitlerle çevrili bir ev gördü. Penceresinden tatlı bir ışık sızıyor, çitin kapısını aydınlatıyordu. Kapı kilitli değildi. Eliyle yavaşça itip bahçeye girdi. Pencereye yaklaştı. İçeriye baktı. Kireçle sıvanmış büyük bir oda gördü. Odanın bir köşesinde, tahtadan bir masa, üzerinde de bakırdan bir kandil çevreyi aydınlatıyordu. Orta yere bir sofraya kurulmuştu. Kapağı açık tencereden sıcak yemeğin buharı tütüyordu. Kırk yaşlarında, güler yüzlü bir adam, kucağında şirin bir çocukla şakalaşıyordu. Onun sağında genç bir hanım, yanında oturan diğer bir çocuğun ağzına kaşıkla yemek veriyordu. Çocuk nazlandıkça anne gülüyordu. Yabancı, bu mutlu tabloyu içini çekerek izledi. Böylesine mutlu bir aile, misafirperver olmalıydı. Açlıktan ölmek üzere olan bir yabancıya, mutlaka merhamet eder, karnını doyururlardı...

Bu ümitle, camı yavaşça tıklattı.

Kadın:

- Kapı çalınıyor galiba, dedi.
- Ben bir şey duymadım, diye cevap verdi adam.

Yabancı tekrar cama vurdu. Ev sahibi kalkıp kapıyı açtı. Karşısında hırpani kılıklı adamı görünce bir adım geriledi:

- Ne istiyorsunuz mösyö?
- Afedersiniz! Acaba para ile bana bir tabak sıcak yemek ve ahırda yatacak bir yer

verebilir misiniz?

Ev sahibi, şaşırılmış bir halde:

- Madem paranız var, neden misafirhaneye değil de benim evime geldiniz?
- Orada yer yokmuş...
- Ne demek, “yer yokmuş” bugün sıradan bir gündür... Yer olmaması imkânsız!
- Orasını bilemem, efendim... Misafirhane sahibi “yer yok” dedi...
- Ya! Peki, Şafo Sokağı’ndaki yere gittiniz mi?

Yabancı son derece üzgün ve sıkılmış bir halde, mırıldanarak:

- Orası da kabul etmedi, dedi.

Ev sahibi, elindeki kandili sofranın yanına bıraktı. Gidip duvarda asılı duran av tüfeğini aldı. Namlusunu yabancıya çevirerek:

- Git buradan, diye bağırdı ve ekledi; senin kim olduğunu biliyorum!..
- Efendi, yalvarırım... Hiç olmasa bir bardak su verin!
- Eğer bir kelime daha edersen su yerine kurşun veririm! Bas git, evimden!

Yabancı, sessizce geri döndü. Bahçeden çıkarken kapıyı kapatmayı unutmadı... Alp dağlarından soğuk bir rüzgâr esiyordu... Adam iliklerine kadar titredi:

- Dışarıdakiler, içeridekilerden daha zalim, diye mırıldandı.

Nereye gittiğini bilmeden yürüdü. Beyni uyuşmuş gibi, ayaklarıyla olan irtibatını kesmişti. Ne kadar yürüdüğünü bilmeden dolaştı durdu. Başını kaldırdığı zaman hükümet konağının önünde olduğunu gördü. Napolyon’un bir zamanlar halka hitap ettiği binek taşına yaslandı... Bir müddet dinlendikten sonra yoluna devam etti. Papaz Okulu’nun yanından geçti. Büyük kiliseye nefretle baktı. Ona yumruğunu göstererek bir şeyler mırıldandı... Kilisenin yanında bir binek taşı gördü. Artık yürümeye dermanı kalmamıştı. Gidip taşın üzerine çıktı. Boylu boyunca taşa uzandı... Tam o sırada kiliseye gitmekte olan yaşlı bir kadın yabancıyı görüp şaşırıldı. Onu ölmüş zannederek bağırdı. Adam, kadının çığlığını duyunca doğrulup oturdu.

Yaşlı kadın kekeleyerek:

- Burada ne yapıyorsunuz mösyö, dedi.
- Ne mi yapıyorum, Madam? Ölümümü bekliyorum!..
- Ölümünüzü mü bekliyorsunuz? Ama neden?..
- On saat hiçbir şey yemeden, yaya olarak yol yürüyen, ondan sonra da her gittiği yerden kovulan bir adam ne yapar, Madam?
- Her gittiğiniz kapıdan kovuldunuz demek?
- Evet, her gittiğim kapıdan kovuldum...

Yaşlı kadın, yabancıнын kolundan tuttu:

- Gel benimle, dedi. Sana bir kapı göstereceğim... Bu kapıdan kimsenin kovulduğunu duymadım!..

Kadın önden yürüyor, yabancı da onu takip ediyordu. Piskopos Sarayı’nın önüne gelince durdular. Yaşlı kadın sarayın karşısındaki küçük evi göstererek sordu:

- Şu kapıyı çaldınız mı, mösyö?

– Hayır, dedi adam.

– İşte size bahsettiğim kapı odur. Hiç düşünmeden çalabilirsiniz... Korkmayın, yüzünüze kapanmayacaktır!..

BU KAPIDAN GİREN HER YABANCI KARDEŞİMDİR

Mösyö Miryel, birkaç ayır, "İnsanlara Karşı Vazifelerimiz" adında bir kitap yazıyordu. Konu hakkında büyük mütefekkirlerin ve din adamlarının sözlerine bol bol yer veriyordu. Bu akşam, idarecilerin halka karşı vazifelerine gelmişti. Daha evvel okuduğu bir kitapdan altını çizdiği cümleleri kendi kitabına geçiriyordu ki, Madam Magluar'ın dolaptan gümüş tabakları çıkardığını duydu:

– Akşam yemeği yiyeceğiz galiba, diyerek elindeki kalemi masanın üzerine koydu. Elleri yıkadı. Yemek odasına geçti.

Hizmetçi kadın, sofrayı hazırlarken, o gün çırşıya çıktığı zaman insanların kasabaya gelen bir serseriden bahsettiklerini duyduğunu söylüyordu. Piskoposun kendisini dinlemediğini gören yaşlı kadın:

– Ah efendim, dedi, keşke kapıların kilidini söktürmeseydiniz... Jandarmalara güven olmaz...

– Biz jandarmalara değil, Tanrı'ya güveniyoruz, dedi piskopos.

Bunu fırsat bilen hizmetçi kadın, çarşıda duyduklarını bir daha anlattı.

Mösyö Miryel, gülerek:

– Ya, dedi, demek öyle? Bu garip yabancı kaç kişiyi öldürmüş; kaç ev basmış?..

Madam Magluar, saf saf:

– Daha işe başlamamış efendim, dedi.

Tam o sırada kapı şiddetle çalındı. İki yaşlı kadın korku ile odanın bir köşesine kaçıp ne olacağını beklemeye başladılar.

Piskopos ağır ve telaşsız bir sesle:

– Buyurun, dedi.

Kapı açıldı. İçeriye deminden beri sözü edilen sefalet ve perişanlığın sembolü adam girdi. Bir adım atıp durdu. Kapıyı da açık bırakmıştı. Arkasında torbası, elinde sopası, nefretten gerilmiş yüzü ile etrafa korku veriyordu. Elbisesinin hırpaniliği onu bir kat daha korkunç gösteriyordu.

Mösyö Miryel, yumuşak ve tatlı bir yüzle adama bakıyor, onun konuşmasını bekliyordu. Yabancı, vahşi bakışlarını odada gezdirdi. İki kadına ve piskoposa baktı. Kızgın bir sesle:

– Siz sormadan ben söyleyeyim, zira soru sorulmasından bıktım!.. Ben Jan Valjan'ım! On dokuz sene tersanede mahkûm olarak çalıştım. Dört gün evvel serbest bırakıldım. Pontarlie'ye iş bulmak için gidiyorum. Tulon'dan buraya yaya olarak dört günde geldim. Bugün on saatlik bir yolculuktan sonra kasabanıza vardım. Bana verilen talimat üzere, belediyeye uğrayıp tahliye kâğıdını gösterdim. Bu sarı kâğıdı gören bana "câni" imişim gibi bakıyordu. Yemek ve yatacak bir yer bulmak için "Uçdofin" misafirhanesine gittim. Parası ile yemek ve yatacak yer istedim. Patron önce razı oldu ise de belediyeden gelen haber

üzerine beni kovdu. Buradan çıkıp başka bir misafirhaneye gittim. Oradan da kovuldum. Penceresinden ışık sızan bir eve yaklaştım. Pencereden içeri baktım. Sofranın başında şen ve güler yüzlü bir aile gördüm. "Mutluluğun olduğu yerde merhamet de vardır." diyerek kendilerinden parası karşılığında bir kap yemek ile ahırda yatacak bir yer istedim. Evin sahibi tüfekte karşıma çıkıp beni kovdu. Sonra zindana gittim. Zindancı da mahkûm olmadığım için beni kabul edemeyeceğini söyledi. Bir köpek kulübesine girdim. Köpek de kasabalıların huyundan almış olacak ki bana dişlerini gösterdi!.. Çaresizlik içinde büyük kilisenin önündeki binek taşına yattım. Yaşlı bir kilise kadını beni ölü sanarak çığlık attı. Sonra ölü olmadığımı görünce burada ne yaptığımı sordu. Başımdan geçenleri anlattım. İlk defa bu kadın bana merhamet etti:

– Gel benimle, dedi, sana öyle bir kapı göstereceğim ki oradan kimsenin kovulduğunu duymadım...

Burası nedir; misafirhane mi? Param var.. Tersanede iken biriktirdiğim yüz dokuz frank ile on beş soldam var. Ücretinizi veririm. Ben görüldüğü kadar kötü bir insan değilim. Size bir zararım dokunmaz... Yorgunum, açım, perişanım... On saat yaya olarak yol yürüdüm. İşte bildiğim her şeyi dürüstçe anlattım. Söyleyin, beni kabul ediyor musunuz?

Piskopos, Madam Magluar'a döndü:

– Madam, dedi, kardeşimiz için sofraya bir tabak koyunuz!..

Yabancı, piskoposun sözlerinden bir şey anlamadı. Üç adım atarak masanın üzerindeki kandile yanaştı. Cebinden bir kâğıt çıkararak:

– İşte, dedi, size bahsini ettiğim sarı tahliye kâğıdı budur!.. "Tersaneden çıkmış bir mahkûmum" dedim, duymadınız mı? Okumanız yoksa, ben ne yazdığını okuyabilirim... Tersanede öğrendim. Bakın ne yazıyor: "Bu kâğıdın sahibinin adı, Jan Valjan'dır. Kendisi, serbest bırakılmış bir tersane mahkûmudur. On dokuz senelik mahkûmiyetinin ilk beş senesini hırsızlık suçundan, geriye kalanını da firarlar için çekmiştir. Bu adam pek tehlikeli bir mahlûktur."

Yabancı, okuduğu cümlelerin ev sahibi üzerinde nasıl bir tesir bıraktığını anlamak için ona baktı. Ev sahibi bunları hiç duymamış gibi adama tebessüm etti.

Yabancı:

– Efendim... O yaşlı kadının dedikleri doğru mu? Beni dışarı atmayacak mısınız? Bir tabak yemek ve ahırınızda yatacak bir yer verecek misiniz?

Piskopos:

– Madam Magluar, dedi, misafir yatağına temiz çarşaflar koyunuz!..

Hizmetçi kadın, verilen emri yerine getirmek için dışarı çıktı.

Ev sahibi yabancıya dönerek:

– Ayakta kalmayın mösyö, dedi. Oturun lütfen. Birazdan yemek yiyeceğiz... Biz yemek yerken yatağınız da yapılmış olur.

Yabancı bu sözleri duyunca kovulmadığını iyice anladı. Gösterilen yere oturdu. Ev sahibi de gidip açık kalan kapıyı kapattı. Adamın yüzündeki vahşilik kayboldu. Hayret ve sevinçle karışık, deli gibi bir şeyler mırıldandı:

– Gerçekten mi? Beni kabul ettiniz mi? Tersaneden çıktığını bildiğiniz bir mahkûma

"Mösyö" diyorsunuz!.. "Pek tehlikeli bir mahlûktur." dedikleri adama, "lütfen oturun" deyip yer gösteriyorsunuz... "Defol buradan köpek!" demiyorsunuz... Bana her çaldığım kapıda böyle dediler. Sizin de beni kovacağınızı bildiğimden, kim olduğumu açıkça söyledim... Ah, meğer siz ne iyi bir kimseymişsiniz! Yaşlı kadın doğru söylemiş!.. İşte beni kovmadınız. Yemek yiyeceğim. İnsan gibi, çarşafli bir yatakta yatacağım... On dokuz senedir, çarşafli bir yatakta yatmadım. Kuru tahta üzerinde yattım. Size söyledim, ücretini vereceğim. İstedığınız kadar para vereceğim. Afedersiniz, misafirhaneci efendi, isminiz nedir? Bu misafirhanenin sahibisiniz değil mi?

– Ben bu evde oturan bir papazım.

– Bir papaz mı?.. Ah, siz pek iyi bir papazmışsınız! Bu mahallenin papazısınız demek? Ah, ne kadar aptal bir adamım... Şapkanıza ve kıyafetinize dikkat etmemişim. Siz büyük kilisenin papazı olmalısınız... Öyle ise benden para da istemeyeceksiniz...

Adam bu sözleri söylerken, Matmazel Baptistine ona merhametle, acıyarak bakıyordu.

Yabancı devamla:

– Papaz efendi, siz pek iyi bir din adamısınız... Hiç kibirli piskoposlara benzemiyorsunuz!.. Benden para almayacağınızı da umuyorum; almazsınız değil mi?

– Hayır, mösyö! Paranız sizde kalsın... Kaç paranız var?

– Yüz on dokuz frank, on beş solda...

– Bu parayı ne kadar zamanda kazandınız?

– On dokuz senede...

– On dokuz senede ha?

– Bu paranın bir kuruşunu harcamadım. Hepsi de kesemde duruyor... Dört günden beri yalnız yirmi beş solda harcadım, bu parayı da Gras'da bir arabanın yükünü boşalttığım için kazanmıştım. Madem papazsınız söyleyeyim: Tersanede bizim de bir papazımız vardı. Bir gün bir piskopos görmek de nasip oldu. Piskopos demek, papazların papazı demektir.. Ha, gerçi siz daha iyi bilirsiniz. Belki ben iyi söyleyemiyorum... Fakat, çok kibirli bir adamdı. Major Piskoposu imiş. Tersane fabrikasının ortasında bize vaaz etti. Ne kadar çok çalışır ve gardiyanlara ne kadar fazla itaat edersek o kadar sevap kazanacağımızı söylemişti. Fabrika müdürü de onu tasdik ediyordu. Ne yalan söyleyeyim, başında altın işlemeli, kırmızı bir şapka bulunan bu kibirli adamı hiç sevmedim. Bana kızmadınız değil mi? Fakat tersanenin papazı öyle değildir; iyi adamdır...

Bu sırada Madam Magluar, elinde bir tabakla içeri girdi. Mösyö Miryel, tabağı kendi eliyle ocağa yakın bir yere koydu:

– Alp dağlarından esen rüzgâr, geceleri pek soğuktur, mösyö; üşümüştünüzdür... Şöyle ocağa yakın oturunuz.

Piskoposun, tatlı ve yumuşak bir sesle, "Mösyö" diye hitab ettiği adamın öyle hoşuna gidiyordu ki, her "Mösyö" deyişinde sanki ona bir altın veriyor gibi yüzü gülüyordu... Sefalet kadar iltifattan hoşlanan bir hal yoktur.

Piskopos:

– Kandilin ışığı kâfi gelmiyor galiba, dedi.

Hizmetçi kadın, efendisinin bununla neyi kastedtiğini anladı. Girip iki gümüş şamdanı

getirdi. Mumlarını yakıp masanın üzerine koydu.

Yabancı:

– Ah, papaz efendi... Siz meğer ne iyi bir insanmışsınız. Adımı ve nereden geldiğimi söylediğim halde beni hor görmediniz, başkaları gibi hakaret etmediniz. Evinize kabul ettiniz...

Piskopos adamın elini tutarak:

– Burası benim değil, Tanrı'nın evidir! Bu kapıdan girenlere isim sorulmaz; bir ihtiyacı olup olmadığı sorulur. Geldiniz, aç ve uykusuz olduğunuzu söylediniz... Burası benim değildir; teşekkür etmenize hiç gerek yok. Burada her ne varsa sizindir. Ben de size hizmet etmek zorundayım... İsminizi bilmeme ne ihtiyaç var? Zaten sizi tanıyorum...

Adam şaşkınlık ve heyecanla:

– Sahi mi, dedi. Beni tanıyor musunuz?

– Evet, her ihtiyaç sahibi gibi, siz de benim kardeşimsiniz. Kardeş, kardeşine yardım etmek zorundadır...

Adam, piskoposun ellerine sarılarak:

– Durun, papaz efendi! Buraya girerken açlıktan ölecek gibiydim... Fakat, öyle iyi davrandınız ve öyle şeyler söylediniz ki, nedendir bilmem, açlığımı unuttum!..

Piskopos yabancıнын yüzüne baktı:

– Ah, kardeşim! Ne çok çekmişsiniz...

– Sormayın... O kırmızı gömlek, o ayaklara bağlanan gülle, o kuru tahtadan yatak, o kurtlu mercimek çorbası, akşama kadar değnek darbeleri altında çalışma, ufacık bir sözden zincirlere vurulma... Hastahanedede bile zincire vururlardı... Bütün bunları on dokuz sene niçin çektim, biliyor musunuz? Bir somun ekmeği çaldığım için... Halbuki bir köpek bunu yapsaydı, üç beş değnekle paçayı sıyrırdı... Ah, köpekler! Köpekler benden daha hürdür!.. Şimdi kırk altı yaşındayım. Güya serbest bırakıldım; fakat cebimdeki şu sarı kâğıt yok mu? Gardiyan gibi yakamı bırakmıyor...

Piskopos:

– Evet, dedi, bir çilehaneden çıkmışsınız. İşlediğiniz suç, on dokuz sene çileye bedel değildir... Eğer Tanrı'ya inancınız varsa ve kadere isyan etmeden bu uzun çileye katlanmış iseniz, hepimizden bahtiyarsınız...

Mösyö Miryel, konuşmasına devam ederken, hizmetçi kadın yemek taslarını sofraya koyuyordu. Yemekler: Un çorbası, zeytinyağlı fasülye, bir parça et, taze peynir ve incirden ibaretti. Ortaya büyük bir çavdar ekmeği konmuştu.

Piskopos, misafir sevenlere mahsus güleç bir yüzle:

– Haydin sofraya, dedi.

Duayı okuduktan sonra, kendi eliyle servis yapmaya başladı. Yabancıнын tabağını doldurdu. Kendisine ve iki yaşlı kadına yetecek kadar koydu.

Misafir öyle iştahla yiyordu ki, her yemeği tabağı parlatırcasına sonuna kadar bitiriyordu:

– Papaz efendi, dedi; hayatımda ilk defa gümüş bir tabaktan yemek yiyorum. Tabaklarınız gümüş, ama yemekleriniz "Uçdofin" misafirhanesinde arabacıların yedikleri gibi zengin değil...

– Doğru, dedi piskopos. Ben arabacılar kadar zengin biri değilim!..

Yabancı hata yaptığını anlayarak utandı:

– Afedersiniz, efendim! Nankörlük yaptığımı sanmayın... Onlar kadar zengin olmadığınız halde misafir seviyorsunuz... Evinizi ve yemeğinizi yabancılarla paylaşıyorsunuz. Karşılığında para da istemiyorsunuz... Eğer sizi görmeseydim, böyle bir insanın var olduğuna kimse beni inandıramazdı... Ne iyi bir insansınız... Hani dinden filan pek anlamam; ama "melek" dedikleri varlıklar olsa olsa sizin gibi şeylerdir!.. Söz dinden açılmışken, bizim tersane papazının anlattıkları aklıma geldi. O, hep, "Tanrı âdildir, herkese lâyük olanı verir." derdi... Ben böyle ince meselelerden anlamam; fakat diyorum ki, siz fakir bir mahalle papazı değil de yılda bilmem kaç bin frank maaşı olan, atlı araba ile gezen, sarayda oturan, altın işlemeli kırmızı şapka giyen zengin bir piskopos olmalıydınız!... Vallahi, "Major Piskoposluğu"na o kibirli adam değil de siz lâyüksünüz...

Mösyö Miryel, lafı değiştirerek:

– Mösyö Jan Valjan, yanlış hatırlamıyorsam Pontarliye'ye gideceğinizi söylemiştiniz?

– Evet, efendim. Oraya gitmek zorundayım...

– Yaya gideceğinize göre, yarın şafakta yola çıkmanız gerekecek. Gece ne kadar soğuk ise, gündüz de o kadar sıcaktır. Erken yatıp dinlenseniz iyi edersiniz. Yalnız, yatmadan evvel size Pontarliye hakkında biraz bilgi vereyim. Oraya daha önce hiç gittiniz mi?

– Hayır, papaz efendi. Hiç gitmedim.

– Eh, öyle ise, beni dinleyiniz. İyi bir yere gidiyorsunuz. İhtilâl sırasında ailem perişan olunca, oraya kaçmak zorunda kaldım. Bir müddet kol gücümle geçimimi temin ettim. Orada, kâğıt fabrikaları, yağ, çelik, bakır ve deri fabrikaları vardır. İş bulmak çok kolaydır. Fakat, o sarı kâğıtla biraz zor iş bulursunuz. Size bir referans lâzımdır.

Piskopos, kız kardeşine dönerek:

– Hemşire, dedi, bizim Pontarliye'de bir akrabamız olacaktı değil mi?

– Evet... En yakın akrabamız, Mösyö Losne. İhtilâl sonrasında kapıların muhafazasına memur edilmiş bir yüzbaşıydı... Şimdi, rütbesi bir hayli artmış olmalı...

– Güzel! Kardeşim Jan Valjan'a bir pusula yazıp verelim. Mutlaka yardımcı olacaktır.

Yabancı gittikçe keyifleniyor, içinden, karşısına bu papazı çıkardığı için Tanrı'ya dua ediyordu.

Piskopos devam etti:

– Kardeşim Jan Valjan... İşin en kolay olanı, peynir mandıralarıdır. Ben de o işi sevmiş ve o işten iyi para kazanmıştım. Akrabamıza, sizi mandıra sahiplerinden birine götürmesini yazacağım.

Yabancı, "kardeşim" sözünü "mösyö" sözünden daha çok seviyordu. Sanki, papaz ona "kardeşim" dedikçe içi ısınıyordu. Evet, evet... "Kardeşim" sözü, "Mösyö" sözünden daha sıcaktı...

Piskopos iki kadına dönerek:

– Yatma vaktiniz geldi, dedi ve iyi geceler diledi.

Kadınlar büyük bir hürmetle kalktılar. Sofrayı kaldırıp odalarına çekildiler.

Piskopos, masanın üzerindeki iki gümüş şamdanı aldı. Birini misafire verdi:

– Mösyo, sizi yatağınıza götüreyim, dedi.

Misafir odasına gitmek için, piskoposun yatak odasından geçmek gerekiyordu. İki adam, piskoposun yatak odasından geçip misafir odasına girdiler. Yabancı, elindeki şamdanı yatak ucundaki sehpanın üzerine koydu. Yatağın kar gibi beyaz çarşafı ışıktaki parlıyor, adama anlatılması güç bir heyecan veriyordu.

Piskopos:

– İyi geceler kardeşim, dedi.Umarım rahat bir uyku geçirir dinlenmiş olarak kalkarsınız. Sabah size ineğimizin taze sütünden ikram etmek isteriz...

– Teşekkür ederim, papaz efendi.

Adam bu sözü söyledikten sonra, âniden vücudunda bir sarsıntı hissetti. Eğer iki yaşlı kadın orada olsalardı, onun bu halinden dehşete düşer korkudan titrerlerdi...

Yabancıнын bakışları vahşileşti. Yüzü gerildi. Kollarını göğsü üzerinde birleştirerek, korku veren bir sesle:

– Ya, dedi, demek beni evinizde, hem de odanızın bitişinde yatırılıyorsunuz, ha? İyi düşündünüz mü? Benim katil olmadığımı kim temin edebilir?

Piskopos gayet sakin:

– Orasını ancak Tanrı bilir, dedi.

Sonra ellerini kaldırarak bir dua okudu. Adam, bu dua karşısında hiç istifini bozmadı. Piskopos, arkasına bakmadan, çekilip odasına girdi. Bir dua da orada okudu.

Sonra, sessizce bahçeye indi. Yıldızları seyretti; çiçekleri okşadı. Yıldızlara ışık, çiçeklere renk ve koku veren Tanrı'ya şükretti. Zavallı misafirine yumuşak bir kalp, iyiyi kötüden ayıran bir vicdan ve başkalarına muhtaç olmayacak bir iş vermesi için dua etti... On dokuz sene çile çeken bu adam için gözyaşı döktü. Bir taşın üzerine oturarak derin düşüncelere daldı. Piskopos odasına döndüğü zaman, vakit gece yarısını çoktan geçiyordu. Yabancı o kadar yorgundu ki, çarşafın temizliğine, yatağın yumuşaklığına aldırmandan elbisesi ile yattı. Tersanedeki hücrelerinde alışık olduğu gibi, mumu burnu ile üfleyip söndürdü. Birkaç dakika içinde derin bir uykuya daldı.

JAN VALJAN

Piskoposun çekinmeden ve korkmadan evinde yatırdığı bu vahşi tabiatlı adam kimdi? Kendi ifadesine göre, on dokuz sene tersanede çile dolu bir mahkûmiyet devresi geçirmişti. Ya daha önce?..

Bir insanı daha iyi anlamak için, onun çocukluk çağına inmek gerekir. Biz de öyle yapacağız: Adı Jan Valjan olan bu adam, fakir bir aileye mensuptu. Babası ağaç budayarak evin geçimini sağlıyordu. Annesi, Jan daha küçükken sıtma hastalığından ölmüştü. Bir sene sonra da babası, budadığı bir ağaçtan düşerek can vermişti. Küçük Jan'ı ablası yanına aldı. Uzun seneler ona baktı. Talihsizlik bu ya, kadıncağızın kocası bir iş kazasında öldü ve onu yedi çocukla dul bıraktı. O sıralarda Jan Valjan büyümüş, yirmi beş yaşlarında bir delikanlı olmuştu. Jan da babası gibi ağaç budayıcılığı yapıyordu. Ablası fakir olduğu için onu okula gönderememişti.

Jan Valjan, pek derin düşünen bir genç değildi. Fakat, yedi çocukla dul kalan ablasına bakmanın boynuna borç olduğunu anladı. Akşamları eve yorgun gelir, önüne konan bir tas çorbayı sesini çıkarmadan yerdi. Ablasının gizlice çocuklarına mutfakta et yedirdiğini bilir, fakat bilmezden gelirdi... Anneleri, iki küçük kızı süt almaya gönderdiği zaman, çocuklar dayanamaz, gelirken sütün hepsini bir evin gölgesinde içer, kapları boş dönerlerdi. Annelerine "Süt yokmuş." diye yalan söylerlerdi. Jan Valjan, küçük kızların suçunu bilir, fakat ablasına bir şey demez, sütün parasını öderdi.

Ağaç budama mevsimi sona erince, yol işlerinde amelelik ederdi. Bir sene çok şiddetli bir kış oldu. Aylarca iş bulamadı. Yavaş yavaş sefalet çevrelerini sarıyor, yardım görecektir bir akrabaları da olmadığı için, açlık tehlikesi gelip çatıyordu. Nihayet paraları bitmiş, ev ekmezsiz kalmıştı. Ekmezsiz yedi çocuk! Bir akşam, kilise meydanındaki fırının sahibi yatmak üzere iken, bir ses duydu. Kalkıp dükkâna indi. Parmaklıkları pencereden bir el uzandığını ve bir somun ekmeğini kavradığını gördü. Bir adam eliyle camı kırmış, ekmeği çalıştıyordu. Bağırarak kapıya çıktı. Hırsız kaçıyor. Gerçi korkudan ekmeği atmıştı ama, ekmeği kanlı idi. Kırık cam adamın elini kesmiş olduğundan suçunu inkâr edemedi. Yakalanıp hapse atıldı. Mahkemeye çıkmadan bir gün önce evi arandı. Ruhsatsız bir av tüfeği ele geçirildi. O yıllarda, ruhsatsız avlanma ile gümrükten mal kaçırma aynı derecede "devlet suçu" sayılıyordu. Böylece, iki suçtan, toplam beş sene hüküm giydi. Bir tersanede "kürek mahkûmu" olarak cezasını çekecekti. Bu adam, Jan Valjan idi... Adam, hapse düştüğüne değil; yedi çocukla, çalışmaktan âciz bir annenin açlıktan öleceklerine üzülmüyordu. Devlet, dul ve yetimlere maaş vermediğinden Jan Valjan olmadan yaşamaları imkânsızdı. Bunu ağlayarak savcıya anlattı ise de kanun adamı çatik kaşlarıyla onu azarlamış; "Suç eşittir ceza!" diye bağırıyordu...

Mahkûmiyeti müddetince üç defa firar etmiş, üçünde de yakalanmış, cezası katlana katlana on dokuz seneye yükselmişti... Normal bir insan, kürek cezasını on dokuz sene devam ettiremez, tersaneden ölü olarak çıkardı. Fakat Jan Valjan başka idi. Hem güçlü kuvvetli, hem de sabırlıydı. Sabır, şüphesiz zekâ alâmeti idi. Kırk yaşında, tersane papazının geceleri açtığı "okuma-yazma" kursuna devam etmiş, herkesten önce okuma yazma öğrenmişti. İşte, hapishane müdürünün sarı tahliye kâğıdına "Pek tehlikeli bir mahlûktur." notunu koymasının sebebi bu idi. On dokuz sene, en ağır işlerde çalıştırıldığı, en ağır işkenceleri gördüğü halde sabırla katlanmış, "Ben buradan ölü olarak değil, sağ olarak çıkacağım." demişti. Bir gün olsun ağlamamış, kimseye yalvarmamış, çelikleşmiş sinirler ve taşlaşmış bir kalple senelere meydan okumuştur... Buna rağmen, "serbestsin" dedikleri gün, kulaklarına inanamadı. Artık hürdü ve hayata yeniden başlayacaktı. Tersaneden çıkarken, mezardan çıkmış gibi sevindi. Ancak, bu sevinci buruk bir acıya dönüştü. Bu mezardan farksız yerde, çalıştığı on dokuz sene müddetle -pazar ve bayram günlerinin ücreti olarak- yüz yetmiş frank alacağını hesaplamıştı; fakat müdür ona sadece yüz dokuz frank on beş solda vermişti. Jan Valjan, gerisine ne olduğunu sorduğu zaman, adam çok sinirlenmiş, azarlayarak vergiye kestiğini söylemişti. Kürek mahkûmundan vergi! İtiraz etse, "devlet memuruna hakaretten" birkaç yıl daha hüküm giyebilirdi!.. Başı önünde, bütün insanlara öfkeli olarak, tersaneyi terk etti.

Kurtulduğunun ertesi günü Gars'ta portakal suyu çıkararak bir fabrikada iş buldu. Portakal sandıklarını taşıyacak yeterli sayıda hamal olmadığı için onu hemen işe almışlardı. Zeki,

kuvvetli ve azimli olduğundan patronu ondan memnundu. Arkadaşları kendisini kıskandıklarından ve hareketlerini tuhaf gördüklerinden karakola gidip bu adamın kimliğinin araştırılmasını istediler. Bir jandarma gelip onu sorguya çekti. Jan Valjan, sarı tahliye kâğıdını jandarmaya gösterdi. O da gidip durumu patrona haber verdi. Patron, etrafa zarar vermedikçe onu çalıştırmakta bir sakınca görmediğini söyledi.

Sıra ücretlerin dağıtılmasına gelince, diğer hamallar gündelik olarak otuz solda aldıkları halde, ona on beş solda ödendi. Jan Valjan itiraz için patrona gitti. Adam:

– Cebinde sarı bir kâğıt taşıyana onbeş solda yeter, dedi.

Ne devlete ne de cemiyete güveni kalmamıştı. Tersanede müdür, fabrikada patron onun emeğini alıyor, fakat kimse gelip yakalarına yapışmıyordu. Halbuki kendisi bir ekmek çaldığı için beş sene kürek cezasına mahkûm edilmişti. İçi kin dolu olarak oradan ayrıldı. D kasabasının yolunu tuttu. Sonrasını biliyoruz...

TAŞLAŞMIŞ BİR KALP ZOR YUMUŞAR

Gece yarısından sonra, büyük kilisenin saati ikiyi vurduğu zaman, Jan Valjan uyandı. Yumuşak yatak onu âdeta rahatsız etmişti. Yirmi seneye yakın, sert tahta üzerinde yatmaya alışmış biri için bu durum gayet normaldi. "Rahat"tan rahatsız olmuştu... Dört saatlik uyku kâfi gelmişti. Yataktan doğrulup oturdu. Başından geçenleri şimşek hızıyla düşünmeye başladı. Bütün insanlar ona kötü davrandığı halde, şu fakir mahalle papazı ona kapısını açmış, karnını doyurmuş, ahırda değil, temiz çarşaflar serili bir yatakta yatırmıştı. Ona kim olduğunu, nereden geldiğini söylediği halde, adam kendisine "Mösyö ve Kardeşim" diye hitap etmişti... Hayır, hayır! Bunları yapan "insan" olamazdı... İnsanlar kötüydü!..

Beyninde bir bulanıklık vardı. Taşlaşmış yüreği, henüz yumuşamamıştı. İnsanlara karşı duyduğu kin devam ediyordu. Şeytan, bu kötü duyguları kullanmak üzere harekete geçti. Akşam yemekte gördüğü gümüş tabakları ona hatırlattı. Kaşıkla beraber en az iki yüz frank ederdi...

Bununla beraber, tam bir saat, vicdanı ile kavga etti. Şeytanla birlik olup onun da sırtını yere getirdi. Saatin tokmağı üç defa vurdu. Tokmak dile gelmiş, sanki "haydi iş başına" diyordu. Ayağa kalktı. Ses çıkarmasın diye demir nalçalı kunduralarını eline aldı. İki adım ilerledi. El yordamı ile kapının yanına bıraktığı çantasını ve sopasını buldu. Ayakkabılarını çantaya koydu. Yattığı odanın kapısı açık olduğu için zahmetsizce papazın odasına geçti. Etraf karanlıktı; gözleri bir şeyi seçemiyordu. Durup etrafı dinledi. İhtiyar derin bir uykuda idi. Birden odanın içi aydınlanıverdi. Yabancıнын yüreği duracak gibi oldu. Ay buluttan çıkmış, pencereden tatlı bir aydınlık odanın içerisine, hem de ihtiyarın tam yüzüne, aksetmişti... Ay ışığı, ihtiyarın güleç yüzünü öyle sevimli ve öyle cana yakın gösteriyordu ki, yabancı bundan son derece rahatsız oldu...

Ay tekrar buluta girince, yabancı sevindi. Ayaklarının ucuna basarak gümüş tabakların ve kaşığın bulunduğu dolaba yaklaştı. Bütün mesele, gürültü yapmadan kilidi kırmakta idi... O da nesi? Anahtar kilidin üzerindeydi. "Şu ihtiyar da ne ahmak adammış" dedi içinden... Sessizce kilidi halkalardan çıkardı. Dolabın kapısını açtı. Tiz bir gıcırta sesi çıktı.

– Eyvah, dedi hırsız, İhtiyar şimdi uyanacak! Çılgılığı basacak. Jandarmalar gelip beni yakalayacaklar. Bir ekmek çalmanın cezası "beş sene" olunca, altı tane gümüş tabakla bir kaşığın cezası yirmi seneyi geçer...

Hayret, evde çıt yoktu... Adam sanki ölüm uykusuna yatmıştı!.. Tabakları ve kaşığı sıra ile çantasına doldurdu. Pencereye gitti. Dışarıya baktı. Bahçeyi ve onu çevreleyen alçak duvarı gördü. "Buradan kaçmak çocuk işi." dedi.

Ay tekrar buluttan çıktı. Hırsız, ihtiyar adamdan tarafa baktı. Yüzü öyle sevimli ve öyle tatlı gülümsüyordu ki, ondan gözlerini ayıramadı. Sanki iki şeyden birine karar verememiş gibi, tereddüt geçiriyordu. Gidip şu adamın kafasını mı kırmalı; yoksa ellerine sarılıp öpmeli miydi? Birkaç dakika öylece bekledi. Sonra şapkasını çıkardı. Saygı ile ihtiyarı selâmladı. Pencereden sessizce çıkıp bahçeye geçti. İhtiyarın özenle büyüttüğü çiçeklere basarak duvarın yanına geldi. Önce çantasını ve sopasını öte tarafa aşırıldı. Sonra bir sıçrayışta duvarın üstüne çıktı, oradan aşağıya atladı. Çantasını ve sopasını kaptığı gibi karanlıkta kayboldu.

Sabah, güneş doğarken piskopos bahçeye indi. Kırılan ve ezilen çiçekleri ayıkladı. Hiçbir şey olmamış gibi işine devam etti. Az sonra, Madam Magluar, büyük bir telaşla piskoposun yanına geldi:

- Monsenyör! Monsenyör! Gümüş tabakların nerede olduğunu biliyor musunuz?
- Evet, dedi yaşlı adam gülerek...
- Oh, çok şükür! Ben de akşamki adam çaldı zannetmiştim...
- Onlar bizim miydi ki, çalınsın?
- Ne diyorsunuz, monsenyör?.. Onlar size ailenizden kaldı... Tabii ki sizindir! Yoksa?..
- Evet! Onlardan son derece sıkıldığımı biliyorsunuz... Bunca sene, haksız yere saklayıp durduk. Dün gece gelen kadeşimizin onlara ihtiyacı vardı; ben de kendisine hediye ettim...
- Ne! Hediye mi ettiniz? Halbuki siz onlarla yemek yemeyi pek seviyordunuz... Şimdi ne ile yiyeceksiniz?
- Bakır tabaklarımız yok mu?
- O kalayı dökülmüş şeyler mi?
- Demir tabak alırız.
- Bu yaşta zehirlenmek mi istiyorsunuz?
- Haklısınız madam... Biz de tahta tabaklar alırız... Hz. İsa da tahta tabakta yedi!..

Bu sırada Matmazel Baptistine de gelmiş, konuşulanları dinliyordu. Zaten o, ağabeyine hiç itiraz etmezdi. Her yaptığını doğru bilir, tek kelime söylemeden itaat ederdi...

Piskopos, iki yaşlı kadını karşısına aldı. Bir daha gümüş tabaklardan söz etmemelerini, bu konuda kimseye bir şey söylememelerini tembihledi.

Kadınlar işlerinin başına döndüler. Piskopos da yarım kalan kitabına devam etmek için kütüphanesine kapandı.

Akşam olmuş, yemek vakti yaklaşmıştı. Üç ihtiyar, dün gece misafirlerini ağırladıkları sofrada bir araya geldiler. Piskopos dua etmek için ellerini kavuşturmuştu ki, kapı çalındı.

Piskopos:

– Buyurun, dedi.

Kapı açıldı. Üç jandarma, ortalarında garip kılıklı bir adamla, içeri girdiler. Jandarma çavuşu askere selâm verdi:

– Afedersiniz monsenyör, dedi.

Jan Valjan, çavuşun mahalle papazına “Monsenyör” diye hitap edişine şaşırılmış, jandarmanın yüzüne alık alık bakıyordu.

Birden:

– Ne, dedi, Monsenyörmü? Bu ihtiyar, mahalle papazı değil mi?..

Onu kollarından yakalamış olan jandarmalardan biri:

– Sus, alçak, dedi. Monsenyör piskoposumuzdur!

Mösyö Miryel, yaşından beklenmeyen bir çeviklikle ayağa kalktı ve Jan Valjan’a elini uzattı:

– Hoş geldiniz, Mösyö, dedi, ben de sizi görmek istiyordum... O tabaklarla beraber şu iki gümüş şamdanı da hediye etmiştim! Neden tabakları alıp şamdanları bıraktınız?.. Onlara ihtiyacınız olduğunu biliyorum...

Jan Valjan, gözleri yuvalarından fırlamış gibi, hayretle elini tutan piskoposa bakıyordu.

Jandarma Çavuşu:

– Monsenyör... Demek adamın söyledikleri doğru imiş!.. Kaçarcasına koştuğunu görünce, kendisini yakaladık. Çantasından bu gümüş tabaklar çıkınca, çaldığını zannettik.

Piskopos gülerek.

– Size, onları fakir bir mahalle papazının verdiği söyledi değil mi?

– Evet, monsenyör... Aynen öyle dedi!

– Misafirime haksızlık etmişsiniz, çok üzüldüm...

– Özür dileriz, monsenyör! İşte kendisini serbest bırakıyoruz...

Jandarmalar adamı bırakınca, zavallı şaşkınlıktan iki adım geriye gitti. Titreyen bir sesle piskoposa sordu:

– Gerçekten beni serbest bırakıyorlar mı?

Jandarma Çavuşu:

– Ne aptal şeysin be, dedi, duymadın mı; bir yanlışlık yapmışız işte...

Piskopos:

– Dostum, dedi, gitmezden evvel şamdanlarınızı vereyim...

Ocağa doğru ilerleyeceği sırada jandarmalar izin isteyip oradan ayrıldılar.

Jan Valjan bütün hücreleri ile titriyordu... Piskopos şamdanları getirip onun eline tutuşturdu. Vahşi adam, bir robot gibi, düşünmeksizin şamdanları aldı...

– Şimdi selâmetle gidebilirsiniz, dedi piskopos ve ekledi: “Ne zaman isterseniz, beni görmeye gelebilirsiniz. Yalnız sizden ricam, bahçeden değil... Kapıdan giriniz! Kapımın her zaman açık olduğunu bilmenizi isterim...”

Sonra, şaşkınlığı devam eden Jan Valjan’ın kulağına eğildi:

– Unutmayın, dedi, bu gümüşlerden kazanacağınız parayı namuslu bir adam olma yolunda harcayacağınıza bana söz verdiniz...

Jan Valjan iyice şaşırđı. Böyle bir söz verdiğini hiç hatırlamıyordu...

Piskopos devam etti:

– Kardeşim Jan Valjan! Artık fena bir insan değil, iyi bir insansınız... Verdiğim bu şeylerle, ruhunuzdaki kötülükleri söküp attım!.. Sizi Tanrı'ya emanet ediyorum. Başınız ne zaman dara düşerse, burada size yardım etmeye hazır bir kardeşiniz olduğunu unutmayın... Verdiğim bu gümüşler, ata yadigâridir. Vicdanınız rahat olarak satabilir, iyi insan olma yolunda harcayabilirsiniz... Haydi, kardeşim... Uğurlar ola!

CİNNET VE UYANIŞ

Jan Valjan, kaçarcasına kasabadan çıktı. Ne kadar yol gittiğini bilemeden yürüdü, yürüdü... Ne yorgunluk, ne susuzluk, ne de açlık hissediyordu. Kızgınlıktan ve hiddetten başka hiçbir şey duymuyordu. Kime ve neye kızdığı da belli değildi... Fakat kızdığını iyi biliyordu... Ayaklarının altında birini ezer gibi, demir nalçalarını hiddetle yere vuruyordu:

– Neden o da diğer insanlar gibi kötü değil! Neden benim gibi sefil biri için yalan söyledi! Neden beni hapse göndermedi! Ah, bunak ihtiyar! Beni bana düşman ettin!.. Beni satın aldın! Beni öldürdün!..

Deli gibi, daha buna benzer bir sürü şeyler zırvaladı. Kendisini yerden yere attı. Otları, çalıları yolup havaya savurdu. Yolduğu bir tutam otun arasında birkaç çiçek gördü: "Çiçek... Bahçe... Piskopos..." diye mırıldandı. Çiçekleri ayaklarının altına alıp ezdi. Çiçekler ezildikçe, kalbini cımbızla yoluyorlarmış gibi acı hissetti... Birden çocukluğu aklına geldi. Yirmi senedir ilk defa çocukluğunu hatırlıyordu...

Bütün gün, yorgun düşünceye kadar, dolaştı durdu. Güneş batarken bir çalının dibine oturdu. Ufukta Alp dağları görünüyordu. Oturduğu çalının hemen yanından bir köy yolu geçiyordu. Başını elleri arasına alıp zihnini toplamaya çalıştı. Tam bu sırada neşeli bir ses duydu. Başını çevirdi. On yaşlarında bir köylü çocuğu, sırtında torbası, şarkı söyleyerek geliyordu. Pantolonunun dizleri yırtık, ayakkabıları eski, gömleği yamalı olduğu halde, çocuk çok neşeliydi. Elinde iki gümüş parayı havaya atarak yakalıyor, seke seke Jan Valjan'a yaklaşıyordu. Onun yanına geldiği sırada paralarından biri elinden fırlayıp çalının dibine yuvarlandı. Çocuk hâlâ adamı fark etmemişti. Parasını bulmak için çalının altına eğildi. Jan Valjan'ı görünce hiç de korkmadı. Parasının nereye yuvarlandığını biliyordu.

– Mösyö, dedi, ayağınızı kaldırır mısınız?

– Senin adın nedir?

– Küçük Jerve, Mösyö.

– Yıkıl karşımdan!

– Mösyö, paramı verin!

Jan Valjan cevap vermedi. Çocuk isteğini tekrarladı:

– Mösyö, size paramı verin, dedim.

Adam birden hiddetlendi. Sopasını kaptığı gibi çocuğa gösterdi:

– Buradan defolacak mısın, yoksa kafanı kırayım mı!

Çocuk adamın bakışlarından ürktü. Ağlayarak oradan uzaklaştı... Çocuk gözden

kaybolunca, adam avını yakalamış tilki gibi sırttı. Ayağını kaldırdı. Gümüş parayı yerden aldı. Elleri titriyordu. Alplerden esen soğuk rüzgârdan mı, yoksa başka bir sebepten mi bilinmez... Üşüdüğünü hissetti. Paraya tekrar baktı. Elinde bir kor parçası varmış gibi onu yere attı. Aynı anda bir çığlık kopardı:

– Aman Tanrım! Ben ne yaptım?..

Hemen yere eğilip parayı aldı. Gözlerini uzaklara çevirdi. Avazının çıktığı kadar bağırdı!

– Küçük Jerve! Küçük Jerve! Neredesin?

Durup etrafı dinledi. Hiçbir cevap alamadı. Çocuğun gittiği tarafa doğru deli gibi koşmaya başladı:

– Küçük Jerve! Küçük Jerve!

Çevrede, Alplerden esen soğuk rüzgârın sesinden başka, hiçbir ses duyulmuyordu. Jan Valjan'ın çığığa benzer bağırımları rüzgâra karışıp yankılanıyordu.

Biraz sonra, hayvanına binmiş gitmekte olan bir köy papazına rastladı. Nefes nefese:

– Papaz efendi, dedi, buradan bir çocuğun geçtiğini gördünüz mü?

– Hayır!

– Adı Küçük Jerve! Onu tanıyor musunuz?

– Hayır, kardeş! Bu isimde bir çocuk tanımıyorum. Bizim köyde böyle biri yok...

Jan Valjan cebinden kesesini çıkardı. Papaza iki tane beş franklık uzattı:

– Peder, dedi, eğer yolunuzun üstünde Küçük Jerve'ye rastlarsanız bunları ona veriniz...

Sonra iki beş franklık daha çıkardı.

– Alın, dedi, bunlar da fakirleriniz için...

Birden deli gibi bağırmaya başladı:

– Monsenyör! Beni tevkif ediniz... Ben alçak hırsınız biriyim!

Papaz, bu vahşi kılıklı adamdan ürktü; hayvanına vurarak oradan uzaklaştı. Arada bir dönüp adamın kendisini kovalayıp kovalamadığına bakıyordu...

Jan Valjan, var gücü ile aksi yönde koştu. Ağaçların, çalılıarın, otların arkasına baktı. Küçük Jerve'nin korkudan saklandığını ve mutlaka onu bulacağını düşünüyordu. Saatlerce koştu. Nihayet üç yolun birleştiği bir yere geldi. Yolun hangisini tutacağına karar veremedi. Bu yola gitse, çocuk şu yoldan gitmiş olabilirdi... Ay doğmuştu. Demin üşüyen adam, şimdi yanıyordu. Vücudu değil, yüreği yanıyordu... Ve bu yangın bütün hücrelerini sarmıştı. Son defa bağırarak ve sesini Küçük Jerve'ye duyurmak istedi. Fakat, sesi boğazında düğümlendi. Boğulacak gibi oldu. Güçlü bacakları onu taşıyamadı. Bir taşın üzerine yığıldı kaldı. Yüzünü iki dizi arasına aldı, yumruklarını başına dayadı:

– Ben alçak bir adamım, diye bağırdı. Aynı anda yüreğinin parça parça olduğunu hissetti. Hıçkıra hıçkıra ağlamaya başladı...

On dokuz senedir, ilk defa ağlıyordu!.. Gözyaşları, kalbindeki kini ve hiddeti alıp götürüyordu. Senelerce, karanlık bir tersane hayatı yaşamış ve gözleri karanlığa alışmış olan bu zavallı adam, piskoposun birden bire gösterdiği ışıktan rahatsız olmuş, gözleri kamaşmıştı... Şimdi bir yol ayırımında bulunuyordu: Ya insanların en iyisi, ya da en fenası olacaktı. Bunun ortasını düşünemiyordu. Ya piskoposun üzerinde bir aziz, ya da kürek

mahkûmunun altında bir canavar olacaktı... Bunları kendi iradesiyle düşünüyor değildi. Sanki birisi onun kulağına fısıldıyordu.

Küçük çocuğun gümüş parasını çalan, çantasında çalıntı gümüşler taşıyan, insanlardan nefret eden, sert çehreli Jan Valjan'ı karşısına aldı. Bu adam istediği kadar kötü biri değildi. Çocuktan para çaldığı için kendinden nefret ediyordu. Piskoposa, onu mahçup ettiği için, kızılırsa da gizli bir hayranlık duyuyordu. Öyle ise, bu sefil Jan Valjan, canavardan daha kötü bir adam olamazdı... Geriye tek yol kalıyordu. Piskoposa verdiği sözü, gerçi böyle bir söz verdiğini hatırlamıyordu, yerine getirmek. İyi bir insan, hem de insanların en iyisi olmaya çalışacaktı. İyilikte ve başkalarına yardımda piskoposu geride bırakacak, ona kendisini utandırmanın ne demek olduğunu gösterecekti...

Kaç saat ağladı; ağladıktan sonra ne yaptı, nereye gitti, kimse bilmiyordu. Bilinen bir şey varsa, o da, aynı gece saat üç sıralarında, posta arabası sürücüsünün piskopusun evinin önünden geçerken, yabancı bir adamın kapının önüne diz çöktüğünü ve dua eder gibi kendinden geçtiğini gördüğüydü...

3. BÖLÜM

FANTIN

İhtilâl, gençlerin işine yaramıştı. Kilisenin baskısından kurtulan ve dine baş kaldıran gençler, hürriyeti sefil zevklerine alet ediyordu. Meyhaneler dolup boşalıyor, fahişeler müşteri bulmakta zorluk çekmiyordu. Kızları aşk vaadleriyle aldatan gençler, randevu evlerine yeni yeni sermayeler üretiyordu... 1817'nin Paris'i ateist filozofların, âsi üniversiteli gençlerin, şarkıcıların, tiyatrocuların, ressamların hücum ettikleri bir hayal ülkesi gibiydi. Eşitlik, kardeşlik, adalet için yola çıkanlar, ahlaksızlığın en sefilini sergilemekten çekinmiyorlar, buna da "hürriyet" diyorlardı... Paris'te okuyan dört genç, kendilerine "Oskar" adını vererek yeni bir moda çıkardılar. Bunların adı şarkıcılara, şairlere, resamlara ve gazetecilere ilham verdi...

Oskar geliyor, Oskar!

Ne yapmalı, ne etmeli?

Yollara çıkıp bakmalı,

Oskar'ı alkışlamalı...

O yıllarda Paris'te okuyanlara "Parisli" demek âdet haline gelmişti. Parisli dediğimiz bu dört gençten biri Tulozlu, diğeri Limojlu, öbürü Kahorlu, dördüncüsü de Montabanlı idi. Dördü de sıradan gençlerdi. Ne iyi, ne fena, ne âlim, ne câhil, ne çok zeki, ne de büsbütün ahmaktılar. Parislilere bir şaka yapmak için eski İskoç şairlerinden Osyan'ın şiirlerinde adı geçen kahramanı model seçtiler ve kendilerine "Oskar" adını verdiler. Her biri, bu şiir kahramanına benzemek için birer sevgili buldular. Sevgililerin adı şöyle sıralanıyordu: Favourite, Dahliye, Zefine ve Fantin...

Tolomye'nin sevgilisi olan Fantin sarı saçlarından dolayı "Sarı" adı ile çağrılıyordu. En küçüğüne, ki o sırada on sekiz yaşında idi, "Küçük", en büyüğüne yani yirmi üç yaşında

olanına "İhtiyar" adını vermişlerdi. Kızlardan üçü, eğlenceye ve içkiye yabancı değillerdi. Oskarlardan önce de böyle maceralar yaşamışlardı. Fantin, çöplükte yetişen bir gül gibiydi. Cemiyetin alçak muhitlerinde serpilip kızlık çağına gelmişti. Nerede doğmuştu, annesi babası kimdi, ona bu ismi kim koymuştu? Bütün bu soruların cevabını bilmiyordu. On yaşına kadar kimsesizler yurdunda kalmış, buradan kaçarak komşu çiftliklerden birine hizmetçi olmuştu. On beş yaşına gelince de şansını denemek için Paris'e gelmişti. Alçak muhitlerin hiçbir kötü huyunu edinmemişti. Elinden geldiği kadar dürüst ve temiz kalmıştı. Tanrı ona altın ve inci hediye etmişti... Lâkin altınları saçlarına, incileri de dişlerine takmıştı. Yaşamak için çalışıyordu. Karnı toktu, ama kalbi açtı. Sevilmek ve sevmek istiyordu. Karşısına Tolomye çıktı. Dört "Oskar"dan biri olan bu genç, iltifat ve güzel vaatlerle dolu sözler söyleyerek Fantin'i kendisine bağlamayı becerdi. Zengin bir ailenin tek çocuğu olan Tolomye, dört bin franklık geliri ile prensler gibi yaşıyordu.

Okullar tatil olunca, dört genç sevgililerini alarak kira çıktılar. Akşama kadar eğlendiler. Bir kır lokantasına girip yemek yediler. O günlerin vazgeçilmez âdetine uyarak içki içtiler. Oskarlar, kızlara "bir sürpriz" yapacaklarını söyleyerek dışarı çıktılar. Kendileri dönmedikçe kızların yerlerini terk etmemelerini şart koştular.

Kızlar, yarım saat bu hoş sürprizi beklediler. Garson elinde bir pusula ile geldi:
– "Dört Oskar" bu pusulayı size vermeme söyledi, dedi ve ilave etti: Yemeklerin parası ödenmiştir...

Kızların en büyüğü olan ve "İhtiyar" lâkabı ile çağrılan Favurit pusulayı açıp okudu:
"Kızlar,
Bizim akrabalarımız var. Akrabaların ne olduğunu bilir misiniz? Anne, baba, kardeş vs. işte... Yani bize masraf eden kişiler. Bizi özlemişler, yanlarına çağırıyorlar.. Biz de, mecburen bu çağrıya uyarak gidiyoruz. Siz bu mektubu okurken, bizler sıra yolunda olacağız. Biz "Oskarlar", kendimizi bir kadına değil vatana adadık. Bundan sonra "vatan" için çalışacağız... Bizim için ağlamayın, gözlerinize yazık olur! İki sene sizi mutlu ettik, bu yetmez mi? Mutluluk, hayattan zevk almaktır. Başkalarını bulun ve hayatınızdan zevk almaya devam edin...

NOT: Yemek parası ödenmiştir.

Oskarlar"

Kızlardan üçü bu tür şakalara alışık oldukları için kahkahalarla güldüler. Üzülen yalnız Fantin'di... Sevdiği adam onu terk etmişti... Halbuki, "Ölünceye kadar seni terk etmeyeceğim; okul bitince evleneceğiz." diye söz vermişti... İşin en tehlikeli tarafı, karnında sevdiği adamın çocuğunu taşıyordu!.. Fantin, saflığının kurbanı olmuştu. İhtilâlin getirdiği hürriyet fırtınası, bu zavallının bekâretini yıkmış; sevgi ve sadakat beklediği adamdan ihanet görmüştü... İşte, yeni Paris buydu: İnsan yutan bir kumsal...

ÇÖPLÜKTE BİR GÜL

Oskarlar gidince, kızlar da birbirlerinden ayrıldılar. Fantin, küçük bir oda kiraladı. Dikis dikerek hayatını devam ettirmeye çalıştı. Çocuğuna bakmak zorunda olduğu için, evden ayrılamıyordu. Bunun için terziliği seçmişti. Yıllar ilerledikçe Paris'ten nefret etmeye

başladı. Saadet beklediği bu şehirden ihanet görmüştü. Artık hiçbir erkeğe güveni kalmamıştı. O kaçtıkça erkekler peşini kovalıyor, onun güzelliğinden istifade etmek istiyorlardı. Bu işkenceye daha fazla dayanamazdı. Bir zamanlar, hizmetçilik ederek, geçimini sağladığı kasabayı hatırladı. Oranın insanları daha bozulmamışlardı. Akrabalık, komşuluk, arkadaşlık ve dindaşlık duygularını hâlâ muhafaza ediyorlardı. Genç bir kadına sarkıntılık etmeyecek kadar ahlak sahibi idiler.

İyice düşünüp taşındıktan sonra, oraya geri dönmeye karar verdi. Lâkin kucağında babasız bir çocukla gitmesi hoş karşılanmazdı. İş bulup çevre edininceye kadar çocuğunu bir yerlere, meselâ öksüzler yurduna bırakabilirdi. Orada çocuklara nasıl muamele edildiğini bildiği için, en kısa zamanda geri dönüp onu yanına almalıydı...

Elinde para edecek ne varsa sattı. Yavrusunu güzelce giydirdi. Parasını cebine koyup yola çıktı. Paris yakınlarındaki "Montfermiye" köyüne geldi. Kapısında kocaman bir levha bulunan meyhanemsi bir lokantanın önünde durdu. Levhanın üzerinde acemi bir ressamın elinden çıktığı belli olan bir savaş sahnesi vardı ve altında şu cümle yer alıyordu: "Waterloo Çavuşu"na.

Lokantaya giden yol üzerinde, cephaneye taşımada kullanılan kocaman bir askerî araba duruyordu. İri tekerlekleri, kalın direkleri, direklere bağlı uzun zincirleri ile bir top arabasına benziyordu. Görenlere dehşet veriyordu. Aşağıya sarkan zincirler, salıncak halini almıştı. O akşam, iki kız çocuğu bu zincirin üzerine oturmuş saklanıyorlardı. Biri takriben üç yaşlarında, diğeri on sekiz aylıktı. Büyüğü, küçüğünü kucağında tutuyordu. İkisi de, düşmemeleri için, bir eşarpla zincire bağlanmıştı. Çocuklar neşeden gülüyorlar, biraz ötede olan anneleri de şarkı söylüyordu. Annenin kucağında bir bebek vardı.

Bu mutlu tabloyu, ürkek bir kadın sesi bozdu:

– Madam, çok güzel çocuklarınız var...

En vahşi mahlûklar bile, yavrularının okşandığını görünce yumuşarlar... Bu kadın da, yavrularına iltifat eden sesin sahibine teşekkür etti. Kendisini, kapının yanındaki sofanın üzerine oturttu. İki anne konuşmaya başladılar.

Küçük kızların annesi:

– Adım, Madam Tenardiye, dedi. Kocamla beraber bu misafirhaneyi işletiyoruz.

– Benim adım da Fantin, diye cevap verdi öbürü. Paris'ten geliyorum. Kocam öldü; küçük kızım bir başıma kaldım. Şimdi ise köyüme dönüyorum. Lâkin, ailemin sevmediği bir adamla evlendiğim için, onun çocuğunu kabul etmeyeceklerinden korkuyorum...

– Çocuk kaç yaşında?

Fantin, kucağında uyuyan gül goncasına baktı. Şefkatle gülümsedi:

– Üç yaşına giriyor...

– Hımm... Büyük kızım aynı yaşta... Peki, adı nedir?

– Kozet.

Adının çağrıldığını duyan küçük kız uyandı. Biraz ötede oynayan iki çocuğu gördü. Annesinin kucağından inerek onların yanına gitti. Çocuklar onu hiç yabancılardan aralarına aldılar.

Madam Tenardiye, Fantin'e baktı. Genç anne hayran hayran onları seyrediyordu.

Kızların annesi:

– Çocuklar birbirine ne çabuk da alıştılar... Gören de üçünü kardeş sanacak...

Lokantacı kadın, şişman, hantal bir şeydi, ama kafası cin gibi çalışıyordu. Bu sözleri, içinden gelerek değil de, bir maksat için söylemişti...

Genç anne, bu söz tuzağına düştü. Kadının elini tutarak:

– Madam, dedi; rica etsem, kısa bir müddet için... Yani annemi babamı razı edinceye kadar, kızıma bakar mısınız?

Kadın sahte bir tevazu göstererek:

– Bakarım, bakmasına... Ama...

– Kızımın masrafları için ayda altı frank verebilirim.

Kadının yerine, kapıda durmuş bir erkek cevap verdi:

– Yedi franktan aşağı olmaz! Altı ayı da peşin...

Kadın:

– Altı kere yedi kırk iki eder...

Genç anne:

– Veririm.

Erkek:

– Bundan başka, ilk masrafları için de on beş frank isteriz!

Kadın:

– Toplam elli yedi frank etti...

– Veririm, dedi genç anne... Seksen frankım var; hepsi sizin olsun. Ben yaya olarak köyüme giderim. Yeter ki biricik Kozet'im rahat etsin...

Erkek:

– Çocuğunuzun ufak tefeği var mı?

Kadın:

– Kocam, dedi.

– Anladım, dedi genç anne; evet var. Kızımın güzel elbiseleri, çorapları, iç çamaşırları...

Bir sene yetecek her şeyi var. İşte hepsi bu çantanın içinde.

– Onları da bize vermelisiniz.

– Tabi ki vereceğim! Kızımı çıplak bırakacak değilim ya?

Pazarlık bitmişti. Genç anne, o geceyi yavrusuyla birlikte misafirhanenin bir odasında geçirdi. Sabaha kadar gülünü sevdi, kokladı, bağına bastı...

Güneş doğarken, kızını uyandırmak korkusuyla, sessizce yataktan çıktı. Yine ses çıkarmadan giyindi. Kapıyı usulca açıp odadan çıktı. Arkasına bakmadan misafirhaneyi terk etti.

Tenardiyelerin bir komşusu yolda bu genç anneye rastlamıştı. Dönüşünde:

– Yolda ağlayarak giden genç bir kadına rastladım, dedi. Hali yürekler acısıydı...

Waterloo Çavuşu sırtarak:

– Bunu, çocuğunu peydahlamadan önce düşünseydi, dedi.

Komşusu gittikten sonra, adam karısını çağırdı:

– Yaman kadın, dedi. Bugün kızlarınla bir fare kapanı gibi hizmet gördün...

Karısı, sırtarak çirkin dişlerini gösterdi:

– Masrafsız bir kapan, dedi.

– Eğer bu saf kadın şaşırıp da tuzağımıza düşmeseydi, halimiz haraptı. Bu para ile yarın müddeti biten borcumuzu ödeyebileceğiz. Evimize haciz gelecek, belki de hapsi boylayacaktım.

Kapana tutulan fare pek küçüktü... Lâkin, kedi böyle bir fareye de razıydı...

Kimdi bu Tenardiyeler? Nereden gelmişlerdi? İnsan cemiyetlerinin arasında yüksek sınıf ile aşağı sınıf arasında üçüncü bir sınıf daha vardır ki, bunlar ne amelenin mert tavrına, ne de asilzadenin itibarına sahiptirler. Tilki gibi, kurnazlıkları sayesinde mal mülk sahibi olmuş, gözleri doymayan, şükretmesini ise hiç bilmeyen, kendilerinden başka kimseye güvenmeyen, yakın dostlardan mahrum, tuhaf tiplerdir vesselam... İşte Tenardiyeler, bu sınıfa dahil bir aileydi... Kadında hayvanlık, adamda ise eşkıyalık hali vardı. İkisinin de kötülükte üstüne yoktu. Zekâlarını daima fena yolda kullanır, tecrübeleri arttıkça daha çok kara renge boyanırlardı...

Adamın anlattığına göre, kendisi Waterloo Savaşı'nda bulunmuş, sayısız kahramanlıklar göstermiş, Napolyon'un cesur bir çavuşu imiş... Her şeyden biraz anladığı için, giriş kapısının üzerindeki levhayı da kendi eliyle hazırlamıştı. Misafirhanenin önündeki o dev arabayı da, savaşta bulunduğunu ispat etmek için getirmişti. Kendi marifeti olan bu iki düzmece şeyden başka, onun Waterloo'da savaşan kahraman bir çavuş olduğunu gösteren başka hiçbir delil yoktu...

Karısı, kızlığında aşk romanları okuyarak vaktini geçiren tembel mahlûkun biriydi. Komşu gençlerin kendisine sarkıntılık ettiğini etrafa yayarak dikkat çekmekten çok hoşlanırdı. Halbuki, akşama kadar oturmaktan her yeri yağ bağlamıştı. Yıkanmaktan nefret ettiği için, terinin pis kokusu, beş metre ilerisinde bulunanları bile rahatsız ederdi... Eğer bir gün "Tenardiye" adında bir adam çıkıp da onu ailesinden istemeseydi, domuz tabiatlı bu kız, mutlaka evde kalırdı... Tenardiye'nin bu hayvan kılıklı kızda ne bulduğunu merak edenlere kısa bir açıklama yapmak istiyoruz: Yaratılışın bir kanunudur ki; yüksek ruhlar, yüksek ruhlardan, alçak ruhlar da alçak ruhlardan hoşlanır. Onunla beraber olmak isterler. İşte, alçak bir ruh, diğer alçak ruhu görür görmez onun cazibesine kapılmış, "Tam bana göre bir kız" demişti...

Madam Tenardiye, kocasının kötülüklerine omuz verir, saf insanları aldatmada onunla birlikte akla gelmedik hileler bulurdu. Ne var ki, zenginliğe kavuşmak için fena insan olmak yetmez. Aldatılan kimseler, kendilerine yapılan kötülükleri etrafa anlatmaya başlayınca, "Tenardiyeler Misafirhanesi"nin müşterileri günden güne azalmaya başladı. Eğer Fantin gibi saf bir anne, tuzağa düşüp de onlara seksen frank kazandırmıyorsa, yıkılışlarına ramak kalmıştı. Ertesi ay da para sıkıntısı çektikleri için, adam Kozet'in çamaşırlarını pazara götürüp sattı. Bundan da toplam altmış frank kazandı.

Kozet'e büyük kızın eski elbiselerini giydiriyor, ona sokakta bulunmuş bir çocuk gibi muamele ediyorlardı.

Altı ay bittikten sonra Fantin, yedinci ay için yedi frank gönderdi. Hiç aksatmadan her ay

yedi frank göndermeye devam etti. Sevgili kızından haber almak için ona sık sık mektup yazdırıyor, karşılığında "Çok iyidir, kendisine kızımız gibi bakıyoruz." cevabını alıyordu. Halbuki, zavallı Kozet, lokantadaki müşteri artıkları ile besleniyor, kedi ve köpekle aynı kaptan yiyordu...

Daha bir sene dolmadan Tenardiye, Kozet'in maaşını az bulmaya ve bağırmaya başladı:
– Ayda yedi frank nedir ki! Biz bu kadının hizmetçisi miyiz?

Derhal oturup Fantin'e bir mektup yazdı ve çocuğun maaşını on iki franka çıkarmasını istedi. Yavrusuna çok iyi bakıldığını zanneden anne, gücünü aştığı halde, bunu kabul etti ve ondan sonra her ay istedikleri parayı göndermeye başladı.

Tilki tavuğa, kedi fareye doyar mı? Tenardiyeler de paraya doymuyorlardı... Altı ay sonra, Kozet'in ücretini on beş franka çıkardılar. Fantin'e gözdağı vermek için de mektupta şu tehditte bulundular: "Eğer bu parayı kabul etmeyecek olursan, piçini getirir, herkesin, yanında önüne atarız!"

Zavallı anne, hürriyet âşığı, vatansever bir Oskar(!) tarafından aldatılan bu bahtsız kadın, tehlide boyun eğdi... Her ay on beş frank gönderdi. Günden güne battığı sefalet ve fakirliğe rağmen, gecesini gündüzüne katarak, kızı rahat etsin diye kendisi aç kaldığı halde istedikleri maaşı aksatmadı.

Kozet, büyüdükçe çilesi de onunla beraber büyüdü. Bazı tipler vardır ki, bir taraftan nefret etmeden diğer tarafı sevemezler. Tenardiye'nin karısı da böyle bir tabiat taşıyordu. Kendi kızlarını ne kadar çok seviyorsa, Kozet'ten de o derece nefret ediyordu. Onun kendi kızlarından daha uysal, daha zarif ve daha güzel olmasını çekemiyor, bu yüzden de zavallı çocuğun üzerinden dayağı ve küfrü eksik etmiyordu... Kozet ne kadar zayıf ve cılız ise, Tenardiye'nin kızları o kadar semiz ve gösterişliydi. Kızlar büyüdükçe annelerine benziyor, ondan gördükleri şekilde, Kozet'e hakaret ve işkence ediyorlardı. Yaptıkları her yaramazlığı onun üzerine yıkıyor, daha çok dayak yemesine ve küfür işitmesine sebep oluyorlardı.

Kozet, beş yaşına geldiği zaman, onu misafirhanenin hizmetçisi gibi kullanmaya başladılar. "Beş yaşındaki çocuktan hizmetçi mi olur?" demeyin... Tenardiyeler gibi alçak insanlardan böylesi beklenir. Kozet, odaları, avluyu, sokağı süpürüyor, bunlar yetmiyormuş gibi lokantanın bulaşıklarını da yıkıyordu... Tabii güzelliğinden sadece gözleri kalmıştı. Bu iri gözlerden keder ve ıstırap akıyordu. Müşteriler, bu yavrucağıza acır, üç-beş solda bahşiş verirlerdi. Fakat akşam olunca, Tenardiye'nin karısı onun ceplerini boşaltır, bunları da elinden alırdı...

Köylüler, sabahın alaca karanlığında, herkesten önce uyanan ve eline bir süpürge alarak sokağı süpüren bu zavallı çocuğa "Kırlangıç" adını vermişlerdi. Ne var ki, bu anasız, yuvasız kuş ötmüyordu... Fantin'in işleri bozulmuş olacak ki, gönderdiği aylığı birkaç kere aksatmıştı. Bundan cesaret alan Tenardiyeler, Kozet'i istedikleri gibi kullanmakta kendilerini haklı görüyorlardı...

4. BÖLÜM

MADLEN BABA

Fantin, memleketi olan M kasabasına geri döndüğü zaman, burasını hayli değişmiş ve zenginleşmiş olarak buldu. Köylülerin anlattığına göre, bir gün sırtında torbası, elinde sopası, kaba görünümlü bir adam kasabalarına gelmiş. Tam o sırada, belediye binasında yangın çıkmış. Herkes korku içinde, yangını uzaktan seyrederken, bu adam torbasını ve sopasını bir kenara atıp binanın içine girmiş. Yanmak üzere olan iki çocuğu kurtarmış. Canını tehlikeye atarak çocukları kurtaran bu adamı herkes takdir etmiş. Çocukların babası meğer jandarma komutanı imiş. Komutan, adama binlerce teşekkür edip minnetlerini arz etmiş. Böylece, ona kimliğini sormak kimsenin aklına gelmemiş. Adının "Madlen" olduğunu söyleyen bu adama köylüler iyilikseverliğinden dolayı "Madlen Baba" diye hitap ediyorlarmış.

Anlatılanlara göre, elli yaşlarında, zeki, çalışkan bir kimse olan bu adam, kasabaya geldiğinde yüz frank kadar parası varmış. İngiltere ve Almanya'da "siyah cam" imalatında kullanılan bir cins cevher, bu kasabanın tek gelir kaynağı imiş. Madlen Baba, dağlardan cevher çıkaran bir şirkete hamal olarak girmiş. O zamanlar, siyah cam imalatında reçine kullanılıyormuş. Madlen Baba, elindeki para ile deneyler yaparak reçine yerine çok ucuza mal olan bir yapıştırıcı madde icat etmiş. Bu madde ile yapılan siyah cam, daha şeffaf ve daha sağlam imiş. Kısa zamanda bir atölye kurarak kendi bulduğu metotla siyah cam imal etmeye başlamış. Bununla da kalmayarak, özel fırınlarda siyah camdan bilezikler ve süs eşyaları yapmış. Derken, kasaba kısa zamanda bir sanayi memleketi olmuş. Madlen Baba, kendisi zengin olduğu gibi, köylüleri de zengin etmiş. Almanya'dan, İngiltere'den, İspanya'dan gelen siparişleri karşılayabilmek için koca bir fabrika yaptırmış. Fabrikayı iki bölüme ayırarak birinde erkekleri öbüründe, kadınları çalıştırmış. Özellikle kadınlar bu davranışından dolayı Madlen Baba'ya dua ediyorlarmış. İşçi kadın ve kızların akrabaları da Madlen Baba'ya teşekkür ediyor, "Kadınlarımızın ve kızlarımızın namusları ile çalışmasını temin edip şerefimizi kurtardın." diyorlarmış.

Jandarma Komutanı ile Belediye Başkanı da sık sık ziyaretine geliyor; "Kasabamızı sefaletten kurtardın bizi sevindirdin. Hiçbir fakirimiz yok ki, cebinde üç beş kuruşu bulunmasın. Herkesin karnı doyduğu için, ne hırsızlık ne de dolandırıcılık olayı... Seni bize Tanrı gönderdi." diyorlarmış.

Madlen Baba, hiç kimseyi geri çevirmiyor, herkesi işe alıyor, her birini kabiliyetine göre istihdam ediyormuş. İşe aldığı erkek ve kadınlara şöyle diyormuş:

– Bir sıkıntınız olursa, bana gelin. Dürüst ve namuslu olun. Arkadaşlarınızla iyi geçinin. Size verilen işi en iyi şekilde yapmaya çalışın.

Madlen Baba, bu kasabaya geldiği zaman, kasaba "Aşağı Mahalle" ve "Yukarı Mahalle" diye iki kısma ayrılmıştı. Zenginler, devlet memurları Yukarı Mahalle'de ırgatlar, işçiler, fakirler dilenciler de Aşağı Mahalle'de otururlarmış. Madlen Baba geldiği gün, Aşağı Mahalle'ye yerleşmiş; zengin olduğu zaman da burayı terk etmemiş. Lafit Bankası'nda altı yüz otuz bin frank parası olduğu halde, sıradan bir işçi gibi fakir hayatı yaşamış. Onun için, kimsenin aklına bu adamın zenginliğini kıskanmak gelmiş...

Aşağı Mahalle'ye yerleştiği sıralarda buranın sadece bir okulu varmış. O da bakımsız,

harap bir binaymış. Madlen Baba, paraya kavuştuğu zaman biri erkek diğeri kız çocukları için iki büyük okul yaptırmış. Öğretmenlere, devletin verdiğiinden ayrı olarak, kendisi de birer maaş bağlamış. Bunun lüzumsuzluğunu ima eden Jandarma Komutanı'na şöyle söylemiş:

– Öyle deme Komutan! Seni komutanlık makamına yükselten öğretmenlerin değil midir? Bence, ne yapılsa, iki insanın hakkı ödenmez. Bunlar: Öğretmen ile annedir...

Bir gün, Belediye Başkanı, hastahaneyi ziyaret etmiş, başhekimin yemekte hastalara şu duayı ettirdiğini görmüş:

– Tanrım verdiğin nimetlere şükürler olsun! Her ihtiyacımızı temin eden Madlen Baba'yı koru! Onun zenginliğine zenginlik, şerefine şeref kat!..

Bunu gelip kendisine söylediği zaman, Madlen Baba çok mahcup olmuş:

– Reis Efendi, Tanrı'nın verdiği nimetler için şükretmeleri güzel bir şey; fakat bu güzel duaya adımı karıştırarak bozmalarına izin vermeyeceğim...

Fransa'da "Fakir Evleri"nin adı bilinmezken, o bir fakirhane yaptırmış; kimsesiz fakirlerin burada oturmasını sağlamış. Onlara iş vermiş. Yine "Sakat İşçiler Evi" adıyla büyük bir bina yaptırmış; çalışamayacak durumda olan yaşlı ve sakat işçileri burada barındırmış; her birine aylık bağlayarak geçimlerini temin etmişler. Ayrıca, Fakir Evi ve Sakat İşçileri Evi'nde oturanların ilaçlarını bedava alabilecekleri bir de "eczane" açmış.

Bu işlere başladığını gören kasabanın zenginleri "Bu adam daha çok zengin olmak için halkın gönlünü kazanmaya çalışıyor." demişler. Devlet memurları ise başka bir dedikodu çıkarmışlar: "Bu adam isminin kral tarafından duyulmasını istiyor; niyeti meclis üyesi olmaktır."

Madlen Baba, bu dedikodulara aldırmadan bildiği yolda ilerlemiş, milyonlar kazandığı halde sade bir köylü gibi yaşamış. İhtilâlin kiliseleri gözden düşüren reformlarına rağmen; zenginler ve devlet adamları halka şirin görünmek için kiliseye gidiyorlar, pazar günleri fakirlere bedava yemek dağıtıyorlarmış. Otrant dükası Foşe'nin yakın akrabalarından olan ve bu kasabadan meclis üyesi seçilen Mösyö Zandele de bu gösteriş modasına uyanlardanmış. Bilhassa, Madlen Baba'nın gittiği kiliseye devam ediyor, ondan daha çok dindar görünmeye çalışıyormuş. Adam, bir sonraki seçimlerde, Madlen Baba'nın kendisine rakip olacağından ve makamını elinden alacağından korkuyormuş.

1819 senesi ilkbaharında kasabada yeni bir dedikodu çıkmış: "Kaymakamın tavsiyesi ve hizmetlerinin duyulması üzerine Madlen Baba kral tarafından M kasabasına Belediye Başkanı tayin olunacaktı." Madlen Baba'yı kendilerine rakip görenler, "biz böyle olacağını biliyorduk" demeye başlamışlar.

Gerçekten, birkaç gün sonra, resmi gazetenin tayinler sütununda Madlen Baba'nın M kasabasına Belediye Başkanı olduğu görülmüş. Dedikoducular derhal harekete geçip birçok uydurma haberler daha yaymışlar...

Madlen Baba, ertesi gün, hükümet binasına giderek -işlerinin çokluğu sebebiyle- bu görevi kabul edemeyeceğini resmen bildirmiş.

Aynı sene, Madlen Baba'nın imal ettiği "yeni siyah camlar"ın dış ülkelerde çok tutulmasından ve Fransa'nın sanayisine büyük katkıda bulunmasından dolayı, kral tarafından bu icadın sahibine bir "iftihar madalyası" verilmiş. Fakat, Madlen Baba, bu

madalyayı kabul etmeyerek dedikoducuların heveslerini kursaklarında bırakmış. Dünyanın her yerinde dedikodular, "Kral'ın hediyesini kabul etmeyen görgüsüz bir zengin, cezasını bulmalıdır." demeye başlamışlar.

Fakat, Madlen Baba'ya ne kral ceza vermiş, ne de halk sevgisini eksik etmiş. İmal ettiği parçalar Paris Sanayi Sergisi'nde birincilik alınca, memleketin her yerinden iş adamları gelmiş; onun fabrikasını gezerek bilgi almışlar.

Fransa'nın her yanından davetler almış, fakat her birine ayrı ayrı teşekkür ederek hepsini geri çevirmiş. Bu defa kıskanç ağızlar şöyle demişler: "Yaşamasını bilmeyen cahil, kaba, terbiyesiz ve sonradan görme bir adam olduğundan büyük yerlere gitmeye cesaret edemiyor!"

Her şeye rağmen, zenginler ve devlet memurları bile bu adamın büyüklüğü karşısında ona "Mösyö Madlen" diye hitap etmeye başlamışlar. Fakat, işçiler ve halk -bilhassa da çocuklar- "Madlen Baba" demeyi sürdürmüşler. Kendisi de bu isimden hoşlanıyor; onu "Madlen Baba" diye çağırdıklarında tatlı tatlı gülümsüyormuş.

Madlen Baba veya Mösyö Madlen ne kadar istemese de, adı memleket çapında dilden dile dolaşmış; herkes ondan "mucizeler adamı" diye bahsediyormuş. Herkes duyar da memleketin sahibi olan kral duymaz mı? Kral, bir kere daha ona belediye başkanlığını teklif etmiş. Kaymakam bu defa çok ısrar etmiş, Madlen Baba düşünmek zorunda kalmış, kralı kızdırmaktan ve dolayısıyla halkın zarara uğramasına sebep olmaktan korkmuş. Zaten halk sokaklara dökülmüş, "Madlen Baba, başkanımız olmayı kabul et!" diye bağırıyorlarmış.

Her taraftan ısrar ve ricalar öyle bir dereceye varmış ki, karşı duramamış. Artık dedikoduculardan bile ses çıkmıyormuş. Kral'ın tuttuğu bir adama kim dil uzatabilir ki? Madlen Baba'yı belediye başkanlığına kabule zorlayan, yaşlı bir kadının hakarete varan sözleri olmuş. Bu kadın, "Fakirler Evi"nde oturan kimsesiz bir ihtiyarcıkmış. Madlen Baba'nın önüne dikilmiş: "Bu kasaba iyi bir belediye başkanına muhtaç iken nasıl reddedersin? Ne idiğü belirsiz, miskin bir fukaraya yardım etmekten kaçmayan adam, koca kasabaya iyilik etmekten kaçır mı? Söyle bize, yoksa sen iki yüzlü bir tüccar mısın?.." demiş.

Asıl adını kimse bilmediğinden, bu üçüncü isim değişikliği olmuş: Önce Madlen Baba, sonra Mösyö Madlen ve son olarak "Mösyö lö Mer" yani "Sayın Başkan"...

ESRARLI ODA

Fabrikanın idaresini emin ellere bıraktıktan sonra bütün mesaisini Belediye işlerine verdi. Belediye binasını tamir ettirip odaları memurların zevkle çalışabilecekleri hale getirdi. Makamında çok az oturuyor, kasabanın içini, en ücra sokaklarına kadar dolaşıyor, aksaklıkları ve ihtiyaçları yerinde tesbit ediyordu.

Halk ona, "gündüz Belediye Başkanı, gece Madlen Baba oluyor." diyorlardı. Gerçekten de, gündüz rastladığı fakir evlerini, geceleri ziyaret ederek ihtiyaçlarını kendi cebinden gideriyordu. Evinden çıkarken daima cepleri dolu, girerken de boştu...

Kırlarda dolaşmayı çok sevdiğinden, devlet memurları onun bir zamanlar bir köylü

çocuğu olduğunu iddia ediyorlardı. Çünkü, dolaştığı yerlerde rastladığı köylülere pek çok faydalı şey öğretiyordu.

Bir gün bir takım köylülerin tarladaki ısırganları toplayıp bir kenara attığını gördü. Onları başına toplayarak şu nasihatte bulundu:

– Siz bu ısırgan otlarını işe yaramaz zannederek, pek kıymetli bir hazineden mahrum oluyorsunuz. Isırgan, taze iken yaprakları çok lezzetli bir sebzedir. Kartlaştığı zaman da onlardan kenevir ve ketenden aşağı kalmaz iplikler yapılabilir. Isırganın ufak parçaları tavuklar için, dövülmüşü boynuzlu hayvanlar için iyi bir yemdir. Bunun tohumunu ot ve samana karıştırıp hayvanlara yedirdiğiniz zaman tüyelerine parlaklık, gözlerine canlılık verir. Kökü tuzla karıştırıldığında güzel bir sarı boya elde edilir. Senede iki defa yetişen bu kıymetli ot, çok vefakârdır; fazla yer istemez. Az bir su ile kanaat eder. Zararlı zannettiğiniz bu dikenli otu, koparıp bir kenara atıyor, yani öldürüyorsunuz. İşte insanlar da böyledir... Bazıları ısırgan otuna benzediğinden zararlı zannedilebilir...

Biraz sustu. Sonra devam etti:

– Dostlarım! Şunu aklınızdan çıkarmayın: Dünyada ne fena otlar ne de fena insanlar vardır!.. Yalnız, cehaletten gelen fena bir terbiye vardır...

Bir evde, bir kilisede veya bir iş yerinde mâtem gördüğü zaman hemen oraya giderdi. Başkalarının eğlenceye ve düğüne koştuğu gibi o cenaze evine koşardı. Ölü'nün borçlarını öder, cenaze masrafını karşılar, yakınlarından önce tabutunu omuzlardı...

Bazı adamlar kötülük yaparken nasıl saklanırsa o da iyilik yaparken öyle saklanırdı... Geceleri, istemeye yüzü olmayan gururlu ihtiyaç sahiplerinin kapısı önüne yiyecek ve para bırakır kapıyı tıklatıp kaçırdı... Bunca zenginliğine ve itibarına rağmen, evinden ölü çıkmış biri gibi hep hüznü ve kederli bir yüzle dolaşırdı. Onu görenler "İşte kibirli olmayan bir zengin" derlerdi...

Geceleri odasının ışığı hep yanardı. Bunu görenler, "Şu adam yalnız başına ne yapıyor?" diye merak ederlerdi. Merak etmekle de kalmaz, bu odanın pösteki ve kafatası kemikleri ile dolu bir mağara olduğunu, bu yüzden de Mösyö Madlen'in kimseyi odasına sokmadığını söylerlerdi. Bu söylentiler üzerine, kasabanın bazı muzip ve şımarık kızları toplanıp Madlen Baba'nın evine gittiler:

– Bize odanızı gösteriniz, dediler; çünkü herkes odanızın pösteki ve kafatası kemikleri ile dolu bir mağara olduğunu söylüyor...

Madlen Baba güldü:

– Siz ne de cesur kızlarmışsınız, dedi. Gelin de mağaramın ne korkunç olduğunu görün!..

Kızlar, birbirinin elini tutarak, korka korka, esrarengiz odaya girdiler. Gördükleri manzara şu idi: Döşemede kaba bir köylü kilimi. Duvarlar on iki soldalık, işçi evlerindeki gibi, ucuz bir kâğıtla kaplı. Duvarın bir tarafı tahta raflardan müteşekkil bir kitaplık. Raflar kitaplarla tıka basa dolu.

Kızlardan biri:

– Aaa, dedi Sayın Başkan, okuma da biliyor!..

Pencerenin kenarında küçük bir masa. Masanın üzerinde bir kitap. Kitabın kapağındaki yazıyı okudular: "İnsanlara Karşı Vazifelerimiz"

Kızların en çok dikkatini çeken şey, ocağın üzerinde duran iki eski şamdan oldu. Küçük kasabalılar böyle şeyleri çok merak ederler. Damgalarından gümüş olduklarını anladılar...

İnsan cemiyetleri birbirine çok benzerler. Kadınlar ve kızlar, gönüllü postacı gibidirler... Duydukları ve gördükleri bir şeyi en kısa zamanda herkese duyururlar. M kasabası günlerce "Madlen Baba'nın Esrarlı Odası"nı konuştu...

YENİ BİR DEDİKODU

1821 yılının başlarında, gazeteler D kasabası piskoposu Monsenyör Bienvönü lakabı ile meşhur Mösyö Miryel'in öldüğünü haber verdiler. Öldüğü zaman seksen iki yaşında, gözleri görmüyormuş. Yine gazetelerin yazdığına göre, Mösyö Miryel hayli zamandan beri iki gözünden mahrum yaşıyorsa da, kız kardeşi daima yanında hazır olduğundan ve her ihtiyacını karşıladığından piskopos hayatından gayet memnun olarak ölmüş...

Gazetelerden bu haberi okuyan Mösyö Madlen, evinden ölü çıkmış gibi, baştan ayağa siyahlar giyindi. Ölü evlerine koşmayı âdet haline getiren bu adam, şimdiye kadar hiç matem elbisesi giymemişti...

Bu âni değişiklik, M kasabasında yeni bir dedikoduya sebep oldu. Herkes, Madlen Baba'nın D kasabası piskoposunun yakın bir akrabası olduğu için, onun ardından matem tuttuğunu söylüyordu. Kabul etmek gerekir ki, bu söylentiler, şimdiye kadar çıkarılan dedikoduların en mâsumu idi ve Mösyö Madlen'e çok itibar kazandırmıştı. Evi "baş sağlığı"na gelen ziyaretçilerle doldu taşı. Bütün kasabalı onun acısını paylaşmak ister gibiydi.

Ziyaretçilerden yaşlı bir kadın:

- Sayın Başkan, D piskoposu yakın bir akrabanızdı değil mi, diye sordu.
- Hayır, dedi Madlen Baba.
- Ama kendisi için matem tutuyorsunuz?
- Gençliğimde onun hizmetçisi idim... Onun için matem tutuyorum!..

Ne zaman M kasabasından bir Savualı geçse Mösyö Madlen onu çağırır, ismini sorar, Küçük Jerve adında bir çocuğu tanıyıp tanımadığını araştırır, tanımadığını söyleyene bile bolca bahşiş verip gönderirdi. Küçük Savualılar, bunu birbirlerine haber verdiklerinden, D kasabasından her gün birkaç Savualı çocuk geçerdi. Fakat, Küçük Jerve adında biri hiç geçmedi!..

KARANLIK BAKIŞLI ADAM

D kasabası piskoposunun ölüm tarihi olan 1821 yılından sonra, M kasabasının en âdi adamı bile Mösyö Madlen'in aleyhinde tek kelime etmedi... Dedikodular balon gibi sönüp gitti. Diyebiliriz ki, 1815 tarihinde, D kasabasında Monsenyör Miryel adı nasıl saygı uyandırıyor; M kasabasında da Mösyö Madlen adı öyle saygı uyandırıyor. On saatlik mesafedeki köylerden bile onu ziyarete gelirlerdi. Aralarında miras anlaşmazlığı olanlar, kavgalı komşular, küs karı kocalar, devlet kapısına değil; Madlen Baba'nın kapısına gelirlerdi. Onun verdiği hükmü bir kanunmuş gibi kabul eder, anlaşmış olarak giderlerdi.

Hiçbir adamı kapısından çevirdiği duyulmamıştı. Anlatılanlara bakılırsa, kapısına kilit vurmadan yatarmış!.. Kimseden korkusu yokmuş... Bunun büyük bir tedbirsizlik olduğunu söyleyen Jandarma Komutanı'na:

– Komutan, demiş, evinde çalınacak bir şeyi olanlar korkar... Kimin evimdeki bir şeye ihtiyacı varsa, gelsin alsın!.. Ben, gelen hiçbir ihtiyaç sahibini geri çevirmiyorum ki, zorla evime girsin?

Fransa topraklarında Madlen Baba adını duymayan kalmamıştı. Bir gün M kasabasına uzun boylu sırtında demir renginde uzun bir redingot, elinde kalın bir âsâ, başında siperi aşağı inmiş legen bir şapka bulunan, karanlık bakışlı bir adam geldi. Kim olduğunu ve buraya niçin geldiğini bilen yoktu. Gelişini Belediye'ye de bildirmemişti... Bu karanlık bakışlı tuhaf adamı, İçişleri Bakanı Kont Angles göndermişti.. Görevi çok gizli olduğundan kimseye bilgi vermek zorunda değildi... Adı "Javer"di. Gizli Polis Teşkilâtı'nda müfettişti. Devlete ve âmirlerine çok sâdık olan Javer, İçişleri Bakanı'nın en güvendiği adamlardan idi. Fransa topraklarında adı bir "aziz" gibi dolaşan "Madlen Baba" adıyla bilinen adamın geçmişini araştırmakla görevlendirilmişti.

Gizli polis teşkilâtında çalışan adamlar, genellikle teftiş edecekleri şahıslardan para ve mevkice aşağı olduklarından (neticede bir devlet memurudurlar), iki şekilde davranırlardı: Ya teftiş edecekleri şahıstan -yolsuzluğu ve hatası oranında bir menfaat sağladıktan sonra, "Kayda değer bir yolsuzluğu ve hatası görülmemiştir" diye bir rapor yazarlar; ya da aşağılık duygusunun verdiği peşin bir kinle şahsın suçlu olup olmadığına bakmaksızın, küçük hatalarını büyütüp onu suçlu göstermeye çalışırlar. Şüphesiz, bunun dışında dürüst hareket eden müfettişler de vardır. Yetki sınırlarını aşmadan, adaletle hareket eden devlet memurlarına bir sözümüz yok... Javer'e gelince: Ondan bahsetmeden önce, hikmet sahibi bazı düşünürlerin insanlar hakkındaki bir benzetmelerine yer vereceğiz. Derler ki; eğer ruhlar gözle görünebilseydi, insanlar içinde her türlü hayvana benzerliği olanlar görülürdü. Hatta bazı insanlarda birkaç hayvanın huyu birden bulunmaktadır. Bu görüşten hareketle Javer'i tanıtmak daha kolay olacaktır. Avusturya köylülerinin inanışına göre, kurdun yavruları içinde daima bir köpek yavrusu bulunur. Eğer anne kurt bunu öldürmezse, köpek biraz büyüdüğü zaman diğer yavruları yer. Şayet yavrular içinde bulunan bu köpeğe bir insan görünümü vermek mümkün olsaydı; ortaya "Javer" tipinde bir adam çıkardı!..

Javer, tutuklanıp hapse atılmış falcı bir kadının oğlu olup zindanda doğmuştu. Büyüdüğünde, toplum tarafından kabullenilmeyeceğini anlamış; buna çok üzülmüştü. Anlamıştı ki cemiyetler iki tip insanı kabul etmek istemezler: Önce kendisini rahatsız edenleri, sonra kendisinden çok üstün olanları... Geçmişine dönüp baktığında, birinci tipe uyduğunu ve bunun dışında bir tercihi olmadığını anladı. Bununla beraber çalışkan bir adamdı. Onun için, soyundan olduğu çingene cinsine büyük bir nefret duyuyordu. Çalışkanlığı ve itaati sayesinde polis oldu. Kısa zamanda mesleğinde ilerleyerek, kırk yaşında müfettişlik makamına yükseldi. Gençliğinde tersane polisliği yapmıştı...

Javer'de, görenleri ürküten bir çehre vardı. Basık ve yassı bir burunla onun altında yanaklarının yarısını işgal eden bir bıyık... Burun delikleri, ormanın içinde iki mağarayı andırıyordu. Kafası küçük, çenesi geniş idi. Saçları alnını örter, çatık kaşlarına kadar inerdi.

Kaşları arasında, daima hiddetli durmaktan, derin bir çukur meydana gelmişti. Bakışı çok korkunçtu. Ağırbaşlı zamanlarda iri bir köpeğe, güldüğü zaman da kurda benzerdi. İnce dudakları, kenarlarından aşağı sarkık durur; ona karşısındakini küçümser bir tavır verirdi.

Javer'in dünyasına iki his baskındı:

Biri hükümete ve âmirlerine mutlak itaat. Bu itaati öyle aşırı derecede idi ki, verilen emri yerine getirmekten başka bir şey düşünmezdi. Onun nazarında devlet adamı asla hata yapmazdı...

Diğeri ise ne sebeple olursa olsun, kanunları çiğneyen herkes devlete isyan etmiştir. Hırsızlar, dolandırıcılar, adam öldürenler ve her türlü suçlular devlete başkaldırmış olduklarından asla affedilmemeliydi... Yaptığı görevin çok önemli olduğuna ve insanların emniyetini sağladığına inanırdı. Dini ve mezhebi polislikten ibaretti. Bir din adamı vazifesini nasıl kutsal bilirse, o da "casusluğu" öyle kutsal bilirdi... Eline düşenin vay haline! Tersaneden kaçan babası olsa yakalar, hırsız annesi olsa peşine düşerdi. Devletin verdiği maaşa kanaat eder, değil rüşvet; hediye bile kabul etmezdi... Zevk ve eğlenceyi hiç sevmezdi. Bütün hayatı şu iki sözden ibaretti: Şüphelenmek ve teftiş etmek.

İşte bunun için M kasabasında idi. Madlen Baba'dan şüphe ediyor; onun geçmişine ait bilgi toplamaya çalışıyordu... Her gün Belediye binasının duvarına saklanıyor, Belediye Başkanı Mösyö Madlen'i izliyordu. Kendi kendine: "Sanki bu adamı daha önce bir yerde gördüm; ama nerede?" diye mırıldanıyordu. Belediye Başkanı, mevkice kendisinden yüksek olduğu için, doğrudan gidip "Sen kimsin?" diyemiyordu. Bir ipucu yakalamak ümidiyle, av köpeği gibi, onu takip ediyordu. "Köpek" sözünü bilerek kullandık. Çünkü, bu adam mesleği gereği avının kokusunu çok iyi alırdı. "Bir gün mutlaka onu yakalayacağım" diyordu. Adeta, Madlen Baba'nın geçmişinde karanlık noktalar olduğunu hissediyordu.

Nihayet beklediği fırsat eline geçti. Bir sabah, Belediye Başkanlığı makamına giderken bir gürültü duydu. Az ilerideki kaldırımsız bir sokakta, adamların toplanmış olduğunu gördü. Oraya doğru yürüdü.

Mösyö Faşloven adında bir ihtiyarın, hayvanı yıkılmış ve devrilen arabasının altında kalmıştı. Bu Faşloven denilen adam, Mösyö Madlen'in amansız düşmanı idi. Noterlikten istifa ederek ticarete başlamıştı. Ticaretten fazla anlamadığı için iflas etmiş; kendisi iflasa doğru sürüklenirken, yabancı birinin zenginleştiğini gördüğünden kıskançlıktan ne yapacağını bilemiyordu. Mösyö Madlen'i zarara uğratmak için elinden gelen her şeyi yapıyor; olmadık dedikodular uydurarak halkın kafasını karıştırıyordu. Sonunda kaderin acı tokatını yiyerek arabacılığa kadar düşmüştü. Elinde bir beygiri ile bir arabası kalmış; yaşlılığına rağmen, onun bunun yükünü taşımağa mecbur olmuştu.

O sabah, beygirin iki ayağı kırılmış kalkamıyordu. Araba devrilirken, ihtiyar iki tekerleğin arasına sıkışmış çıkamıyordu. Arabanın bütün ağırlığı göğsüne binmek üzere idi. Bir gece evvel yağmur yağmış olduğundan yerler çamurdu. Tekerlekler gittikçe toprağa gömülüyordu. Daha evvel oraya yetişmiş olan Javer, birini "makaralı bir makine" getirmesi için göndermişti.

İhtiyar Faşloven:

– Yardım edin! Ölmek üzere olan bir ihtiyara yardım edecek güçlü biri yok mu, diye bağııyordu.

Birkaç kişi, arabayı kımıldatmaya çalışmışlar ise de; başaramamışlar, yanlış bir şey yapıp ihtiyarı daha zor duruma sokmak istemediklerinden geriye çekilmişlerdi.

Belediye Başkanı:

– Yakınlarda bir makina yok mu, diye bağırdı.

Javer:

– Ben onun için adam gönderdim, dedi.

Madlen Baba, kendisini gölge gibi takip eden bu karanlık bakışlı, leğen şapkalı adamı tanıdı. Fakat bunu hiç belli etmedi.

Diğerlerine döndü:

– En yakın makina nerededir?

Köylülerin biri:

– En yakını Flaşo'dadır, onu almaya gittiler.

– Peki, ne zaman burada olur.

– Yarım saatten evvel gelemezler.

– Yarım saat mi? Çok geç!

– Beklemekten başka çare yok, dediler.

Madlen Baba, köylülere bağırdı:

– Yarım saat sonra iş işten geçmiş olacak! Görmüyor musunuz, tekerlekler gittikçe batıyor? Zavallı ihtiyar, gözlerimizin önünde can verecek! Arabanın altına girip sırtını verecek bir yiğit yok mu? Bunu becerene beş altın var! Biz de yanlardan kaldırıır, kendisine yardım ederiz!

Kimseden cevap gelmedi...

– On altın, dedi.

Yine bir gönüllü çıkmadı...

– Yirmi altın!

Kalabalığın içinden bir ses:

– Parayı az bulduklarından değil, dedi, bu işin üstesinden gelecek adam yok da ondan!..

Bu sözleri söyleyen Javer'di... Gözlerini Madlen Baba'nın gözlerine dikerek devam etti:

– Mösyö Madlen! Sizin teklif ettiğiniz bu işi yapacak dünyada bir adam tanıdım!...

Madlen Baba, ilgilenmemiş gibi görünerek:

– Ya, dedi, makinayı bekleyecek zamanımız yok ki, bu adamı nerden bulalım?..

Javer, gözlerini ondan ayırmadan, kelimelerin üzerine basa basa:

– O bir tersane mahkûmu idi, dedi.

Madlen Baba, âni bir ürperme ile titredi...

– Öyle mi?

– Evet, hem de Tuloz Tersanesinde!..

Belediye Başkanı'nın rengi sarardı. Arabanın tekerlekleri gittikçe batıyor, Mösyö Faşloven'in göğsü sıkışıyordu. İhtiyar adam, can çekişir gibi inliyordu:

– Bir çaresi yok mu? Zavallı bir ihtiyarı ölümden döndürecek yiğit yok, diyordu.

Javer'in gözleri Belediye Başkanı'nın üzerinde idi.

Yaşlı adam bir kere daha inledi:

– Ah! İşte eziliyorum... Bu kadar insan ölümümü seyrediyor... Yazıklar olsun!..

Javer'le Madlen Baba göz göze geldiler. Birinde köpek, öbüründe aslan bakışları vardı...

Madlen Baba, hüzünlü bir gülümseme ile:

– Bu kasabada bir insan incinse, Tanrı hesabını benden soracak!.. Çünkü ben onların Belediye Başkanı'yım...

Bunca adamın şaşkın bakışları arasında arabanın altına eğildi. Ortasına doğru yüzüstü ilerledi. Dirseklerini dizlerine dayayarak sırtını arabaya verdi. Olanca gücü ile iki defa yüklendiyse de kaldırmayı başaramadı.

Köylüler bağırıştılar:

– Madlen Baba! Madlen Baba, oradan çıkın; yoksa siz de ezileceksiniz!

Mösyö Faşloven:

– Kurtarmaya çalıştığınız adamın bir alçak olduğunu biliyor musunuz, dedi. Evet ben size iftira eden bir alçağım!.. Düşmanınızla birlikte ölmek istemiyorsanız, vazgeçin bu işten. Yalvarıyorum, çıkın arabanın altından da canınızı kurtarın!..

Madlen Baba cevap vermedi. Köylüler, hayretten ağızları açık, bekliyorlardı... Tekerlekler toprağa gömülmeye devam ediyordu.

Nihayet bir aslan kükremesi işitildi. Aynı anda o koca araba sallandı. Tekerlekler çamurun içinden yavaş yavaş çıkmaya başladı.

Madlen Baba, son bir gayretle, yükü sırtında tutmaya devam ederek:

– Haydin arkadaşlar, yardım edin, dedi!

Hepsi birden hücum ettiler. Belediye Başkanı'nın cesareti, en korkağına bile cesaret vermişti. Aynı anda yirmi çift kol arabayı tutup kaldırdı. Madlen Baba, Mösyö Faşloven'in kollarından yakalayıp dışarı çekti. İhtiyar adam kurtulmuştu...

Belediye Başkanı'nın her tarafı çamur içinde kalmış, dizleri yırtılmıştı. Onu bu halde görenler, üzüntüden ağlıyorlardı... Ağlamayan bir tek Javer vardı!..

İhtiyar Faşloven, Madlen Baba'nın ayaklarına kapanıyor:

– Ey düşmanı için bile canını tehlikeye atan yüce ruhlu insan, beni affedin, diyordu.

O ise ihtiyarın başını okşuyor:

– Heyecandan ne dediğinizi bilmiyorsunuz Mösyö, diyordu... Siz benim dostumsunuz, insan dostu için canını tehlikeye atmaz mı?

Sonra heykel gibi hissiz, gururlu duran Javer'e döndü. Kartal bakışlarını ona dikti:

– Öyle inanıyorum ki Mösyö, dedi, benim yerimde olsaydınız siz de aynı şeyi yapardınız!...

KÖTÜ ADAM İYİLİK YAPMAZ

Mösyö Faşloven, bu kazadan diz kapağı kırılmış olarak kurtuldu. Madlen Baba, onu fabrikasının işçileri için açtığı ve rahibelerin idaresine bıraktığı hastahaneye götürdü.

İhtiyar, ertesi gün gözlerini açtığında yatağının yanındaki küçük masanın üzerinde bin franklık bir çek gördü. Çekin yanında bir pusula vardı. Açıp okudu: "Mösyö, arabanızı ve beygirinizi satın alıyorum." Halbuki beygir ölmüş; araba da kırılmıştı...

Mösyö Faşloven iyileşti, ama bir dizi sakat kaldığından topallıyordu. Madlen Baba, hastahanesinde çalışan rahibelerin isteği ile ihtiyar adamı Paris'teki Rahibeler Manastırı'na bahçıvan tayin ettirdi.

Javer, Madlen Baba'da aradığı ipucunu yakalamış olmaktan son derece mutluydu. Fakat, halkın onu çok sevmesi ve devamlı yaptığı iyiliklerden bahsetmeleri canını sıkıyordu... Ona göre, "iyi daima iyi, kötü de daima kötü" idi. Bunun ortası olamazdı. Vicdanını rahatlatmak için şöyle bir yorum yaptı: "Hırsızlık ve izinsiz silah bulundurmak suçlarından tersanede kürek cezasına mahkûm edilmiş, defalarca firara kalkıştığından cezası on dokuz seneye çıkarılmış, hapisten kurtulunca da bir kilise evini soymuş, küçük bir çocuğun parasını elinden zorla almış bir adam iyi olamazdı! Eğer, Madlen Baba, o adam ise; yaptığı bütün iyilikler sahtedir; kendisini gizlemek içindir... Herkesi aldatabilir; fakat kanunlara ve devletine bağlı bir müfettişi asla!..."

İFTİRA OCAK SÖNDÜRÜR

Fantin, M kasabasına geldiği gün vaziyet bundan ibaretti. Derhal Madlen Baba'nın fabrikasındaki kadınlar bölümünde iş bulmuş; canla başla çalışmaya başlamıştı. Patron adına işçilerin başında bulunan Kâhya Kadın da ondan memnundu ve her zaman "Fantin gibi çalışkan olun" derdi...

Çalışkan ve başarılı kimselerin daima düşmanları vardır. Onu kıskandıklarından, bir hatasını veya günahını bulup onu gözden düşürmek isterler... Bu yolda, zaman ve para harcamaktan çekinmezler. Arabacıları, kapıcıları, uşakları sarhoş edip konuşururlar. Niçin? Bilmek, işitmek ve yaymak için... Fantin güzeldi, Fantin namusluymuştu, Fantin çalışkandı. Bütün bunlar onu kıskanmak için yetmez miydi? Zavallıyı gölge gibi takip ettiler. Çok defa başını öbür tarafa çevirip ağladığını gördüler: "Tamam, dediler, bu kadının bir sevgilisi var; ondan yüz bulamadığı için ağlıyor."

Fantin, okul yüzü görmediği için, imzasını atmaktan başka bir şey bilmezdi. Bu sebeple, Tenardiyeler'e gönderdiği mektupları başkasına yazdırıyordu. Onun iki ayda bir, birine mektup yazdığını ve taahhütlü olarak postaladığını öğrendiler. Mektup yazan adamı sarhoş edip konuşturdular. Bu ihtiyar adam, karnı kırmızı şarapla dolunca, her şeyi anlattı. Kısacası, mektupların Montefermiye'de Mösyö Tenardiye adında bir lokantacıya yazıldığını, Fantin'in onların yanında bir kızı olduğunu, ayda bilmem kaç frank karşılığında baktıklarını söyledi.

Bununla da yetinmediler. Tenardiye'nin karısına benzeyen, domuz kılıklı bir kadın:
– Montefermiye'ye gidip bu işin aslını öğreneceğim, deyip yola çıktı. Tenardiye ile görüşüp döndü. Geldiğinde, etrafına topladığı insanlara:
– Otuz beş frank harcadım ama, dedi, kalbimdeki şüpheleri defetmiş oldum. Vallahi, mektubu yazan adamın dedikleri aynen çıktı! Tenardiyeler'le konuştum, Fantin'in kızını da gördüm...

Madam Viktornin adındaki bu kadından herkes korkar, onunla iyi geçinmeye bakardı. Dedikoduyu pek seven, yılan dilli bir kadındı. Sesi, keçi melemesine benziyordu, kendisi de zekâ ve ahlakça hayvandan aşağı kalmazdı... Hasetçileri arkasına takıp Kâhya Kadının karşısına dikildi. Duyup öğrendiklerine bir o kadarını daha katıp Fantin'i âdi bir kadın durumuna düşürdü...

Ertesi sabah, Kâhya Kadın Fantin'i odasına çağırıp Belediye Başkanı'nın emriyle işine son verildiğini, yine Belediye Başkanı'nın onun ne biçim bir kadın olduğunu öğrendiğini, elli frank yol harçlığı vererek bu kasabayı terk etmesini istediğini bildirdi. Fantin bir tek söz söylemedi. Başı önünde ağlayarak fabrikayı terk etti. Fakat, kasabayı terk edemezdi. Bir oda kiralamıştı. Tenardiyeler, Kozet'in ücretini on iki franka çıkarmışlardı. Gidip halini Belediye Başkanı'na arz etmeyi düşündü ise de buna cesaret edemedi. Adam haklıydı: Adı kötü kadına çıkmış birini fabrikasında tutamazdı... Zaten yapacağı iyiliği yapmış, ona karşılıksız olarak elli frank göndermişti.

Talihsizlik ve utanç öyle bir haldir ki, insanın elini kolunu bağlar, hareket edemez duruma düşürür.. Halbuki, Madlen Baba'nın olanlardan hiç haberi yoktu. Kadınlar Bölümü'ne adımını attığı görülmemişti... Burayı, devam ettiği kilisenin papazı tarafından tavsiye edilmiş ihtiyar bakire bir kadına teslim etmişti. Bu kadın, gerçekten dürüst, namuslu ve çalışkandı. Madlen Baba, her şeyi ona bırakmıştı. Fakat annelik hislerinden mahrum olan bu yaşlı bâkire, Fantin'in içinde bulunduğu zor durumu anlayamamıştı. Hasetçilerin sözlerine kanıp "iyi yapıyorum" zannı ile patron adına onun işine son verdi. Elli franka gelince, Kâhya Kadın bunu Madlen Baba'nın kendisine sadaka dağıtması için verdiği ve hesabını da hiçbir zaman sormadığı paradan karşılamaştı...

Küçük yerlerde dedikodular çabuk yayılır. Fantin'in kasabayı terk etmediğini gören fesatçı kadınlar, casus gibi her yana onun kötü bir kadın olduğunu yaydılar. Zavallı, eski mesleği olan hizmetçiliğe başlamak istedi. Hangi kapıyı çaldıysa, insanlar vebalı görmüş gibi, "sana iş veremeyiz" dediler. Evin eşyalarını veresiye aldığı eskici onu sıkıştırıyor; "paramı vermeden kaçarsan polisi arkana salarım" diyordu. Eşyaları iade etmek istedi; adam "kullanma parası vermen gerekir" dedi. Karyola, yatak ve perdelerin haricinde bütün eşyaları geri verdi. Kullanma parası olarak yirmi beş frank ödedi. Geriye elli frank borcu kaldı. Oturduğu odanın sahibi de "Sen gençsin, istediğin kadar para bulursun" demiş; kira için acele etmesini söylemişti.

İşsizdi; bir yatağı ile yüz frank borcu vardı. Çalışmak zorundaydı. Tenardiyeler, ev sahibi, eskici para istiyorlardı. Kendisini düşündüğü yoktu. Ocak ve mum yakmadan yaşamasını, günde iki solda ile idare etmesini öğrenmişti.

Onu bu halde gören kimsesiz, yaşlı, dindar bir kadın, "Bu zavallı kötü olamaz." dedi. Vaktiyle askerler için kaba gömlek diktiğinden Komutanını tanıyordu. Fantin'i yanına alıp komutanın karşısına çıktı:

– Bu genç kadın komşumdur, dedi, dikişte çok iyidir. Askerlerinizin gömleklerini benden daha iyi dikeceğine size garanti veriyorum. Ayrıca kendisine de kefilim...

Komutan, vaktiyle kendisine iş yapan bu yaşlı kadının kefil olması üzerine Fantin'e deneme için on gömlek verdi. Zavallı sevincinden uçacak gibi oldu. Kesilmiş kumaşları sırtladığı gibi evin yolunu tuttu. Tanesine kaç para ödeneceğini sormayı bile akıl edemedi.

Gömlekleri özenle diktiği halde, komutan:

– Eh fena olmamış, dedi. Halbuki bunlar şimdiye kadar dikilenlerin en iyisi idi. Adam, fazla para istemesin diye böyle söylemişti.

Günde on iki solda kazanıyordu...

Eğer Tenardiyelere para göndermek zorunda olmasaydı, bu para ile hem borçlarını ödeyebilir; hem de geçimini sağlardı. Fakat, zalim Tenardiye, ücreti artırdıkça artırıyor; Fantin'i güç durumda bırakıyordu. Onlara, istedikleri aylığı vaktinde gönderebilmek için, günde on solda biriktirmesi gerekiyordu. Bu ise, imkânsızdı...

Sefaletle alıştığı gibi hakarete de alışmıştı. Bu küçük yerde, sokağa çıkamaz olmuştu. Onu görenler, durup bakıyor; yanındakine bir şeyler fısıldıyordu. Bazı câhil ve kaba insanlar ise, doğrudan acı ve hakaret dolu sözler söyleyerek zavallıyı yaralıyorlardı. O zaman:

– Ah Paris, diyordu, kötü şehirsin; ama kötülerini bağrında saklamasını biliyorsun...

İlk günahını ve onu bu acı sona mahkûm eden suçu Paris'te işlemişti; fakat kimseden bu derece hakaret görmemişti... Kozet'ni alıp Paris'e gitmek istiyordu, fakat mümkün değildi.

Nihayet kış mevsimi geldi çattı. Gündüzler kısaldığı için, eskisi kadar dikiş dikemiyordu. Soğuk sıkıştırıyor, alacaklılar sıkıştırıyor, Tenardiyeler sıkıştırıyordu...

Bir gün zalim Tenardiye'den acı bir mektup aldı. "Kızın soğukta üşüyor. On frank gönder ki, kendisine bir kazak satın alalım." diyordu. Cebinde, değil on frank, on soldası bile yoktu. Bütün gün mektubu elinde buruşturup durdu, çaresizdi...

Akşam, sokağın köşesindeki kadın berberine gitti. Saçlarındaki tarağı çıkardı. Altın rengindeki saçları aşağı dökülüp beline kadar indi.

Berber:

– Ne güzel saçlarınız var, dedi.

– Kaça alabilirsiniz?

– On franga.

– Kesiniz!

Bu on frankla, ertesi gün, bir yün kazak alıp kızına gönderdi.

Tenardiyeler kazağı alınca çok sinirlendiler. Onlar kazak değil; on frank bekliyorlardı. Kazağı, gerçek sahibi olan Kozet'e değil; kendi kızlarına giydirdiler. Zavallı Kırlangıç yamalı elbise ile titremeye devam etti.

Fantin, saçlarını kaybetmekle beraber, vicdanen rahattı:

– Sevgili Kozetçiğim artık üşümeyecek, diyordu; çünkü onu saçlarımla giydirdim.

Başına bir takke giydi; bu haliyle de güzel görünüyordu. Fakat, ekmek almak için bile dışarı çıkmak istemiyordu. İnsanlardan nefret ediyordu. Kendisini fabrikadan kovarak sefaletle düşmesine sebep olduğu için Madlen Baba'ya da saygısı kalmamıştı.

Aylardır midesi sıcak bir yemek görmemişti. Ateşi artık sadece rüyasında görüyordu. İyi beslenemediği için çok üşüyordu. Yatağa girince, bir türlü ısınmıyor, üstelik saatlerce süren kuru bir öksürük ciğerlerini ve boğazını harap ediyordu.

Bir gün Tenardiyelerden şöyle bir mektup aldı:

"Kozet, memlekette yaygın olan "bulaşıcı humma"ya yakalandı. Çok pahalı ilâçlara ihtiyacı var. Biz elimizde avucumuzda olanı verdik. Fakat artık bizde de para kalmadı. Sekiz gün içinde kırk frank göndermezseniz, çocuk ölecek... Bunu, biz değil Kozet'e bakan doktor söylüyor."

Fantin mektubu okuyunca çıldırarak gibi oldu. Kahkaha ile gülmeye başladı:

– Ne komik adamlar, dedi, bunlar beni Madlen Baba mı sanıyorlar? Kırk frank demek, iki Napolyon demektir; ben bu parayı nereden bulurum?..

Mektubu tekrar okudu. Tavan arasındaki odasından çıktı. Merdivenden inip sokağa fırladı. Güle oynaya, şarkı söyleyerek koşmaya başladı.

Onu, perişan kıyafetle, bu halde gören bir kadın:

– Yazık, dedi, zavallı çıldırmış...

Fantin artık gülmüyordu... Büyük meydana doğru yürüdü. Üşüyen ellerini koltuk altlarına sıkıştırarak ısıtmaya çalıştı. Bunu bir alışkanlık olarak yapıyordu... Çünkü, koltukları da buz gibiydi. O kuru öksürük tekrar başlamış; boğulacakmış gibi, yüzü morarıyordu.

Meydanda, insanların bir arabanın etrafında toplandıklarını gördü. Arabanın üzerinde kırmızı elbiseler giymiş, hokkabaz kılıklı bir adam dikiliyor, kalabalığa bir şeyler anlatıyordu. Yaklaşınca onun bir "seyyar dişçi" olduğunu anladı. Adam, ağız kokularını giderici losyonlar, diş macunları, takma dişler satıyordu. Halkın dikkatini çekmek için öyle komik şeyler anlatıyordu ki, Fantin de herkes gibi gülmeye başladı.

Hokkabaz eliyle onu işaret ederek:

– İşte, dedi, işte mercan dişli bir güzel!... Baksanıza, siz gülen bayan! İki ön dişinizi satmak isterseniz, her birine bir Napolyon altını veririm!...

Fantin şaşırıldı; adamın şaka yaptığını sanıyordu:

– Hangi dişleri, dedi.

– Üstteki iki dişinizi!

– .....

– Ah, ne ürkütücü bir teklif, dedi kalabalıktan bazıları.

Fantin kulaklarını tıkadı. Adamın söylediklerini duymak istemiyordu... Titreyerek oradan uzaklaşırken hokkabaz bağıırıyordu:

– İyi düşünün, Madam! İki Napolyon fakir birinin çok işine yarayabilir! Eğer razı olursanız, Tilak-Darjan misafirhanesine gelin; beni orada bulursunuz!

Fantin, soluk soluğa buzhaneden farksız olan odasına girdi. Kapıyı arkadan kilitledi. Sanki, dişlerini isteyen hokkabaz, elinde pense onu kovalıyormuş gibi sırtını kapıya verdi...

– Aman Tanrım! Ne çirkin adam? Teklifi ondan da çirkin...

Fantin artık üşümüyordu... Hayır, yanlış söyledik; artık soğuğu hissetmiyordu diyecektik... Vücudu, beyni, ruhu... her şeyiyle uyuşmuş gibiydi.

Bir müddet böyle kendinden geçmiş olarak odanın içinde dolaştı. Sonra mektup aklına geldi. Açıp bir kere daha okudu... Kozet'i gözlerinin önüne geldi. Ciğerparesi, ateşler içinde yatıyor:

– Anne! Anne, ölüyorum, diye inliyordu...

Yine akli başından gitti. Oda kendisine dar geliyordu. Merdivenlerden inip yaşlı komşu kadına gitti. İyi kalpli, fakat iyi kalpli olduğu kadar da fakir olan bu kimsesiz kadın:

– Ah, sevgili kızım! Ne oldu sana; hasta mısın, diyerek ona sarıldı. Elinden tutup yatağın üzerine oturttu.

– Margerite Ana! Bulaşıcı humma tehlikeli bir hastalık mıdır?

– Ne! Bulaşıcı humma mı?

Kadın, elinde olmayarak iki adım geriledi:

– Bulaşıcı hummaya mı yakalandın?

– Keşke! Keşke hastalanan ben olaydım!.. Çok pahalı ilâçlar isteyen bir hastalık mıdır?

– Bilmem, dedi yaşlı kadın, çok tehlikeli bir hastalık olduğuna göre; ilaçları da çok pahalı olmalı...

– Bu hastalık çocukları da yakalar mı?

– Evet. Duyduğuma göre, daha çok çocukları yakalarmış?..

– Peki, ilâç verilmezse, hasta ölür mü?

– Ne bileyim, kızım... Hiç hummalı birini görmedim. Fakat duyduğuma göre hastalanan çocuğu alıp götürürmüş...

Fantin artık başka bir şey sormadı. Fırladığı gibi dışarı çıktı.

Giderken:

– Tilak-Darjan misafirhanesi... Evet, yanlış duymadıysam, öyle söylemişti, diye mırıldanıyordu.

İhtiyar kadın hiçbir şey anlamamış; dikildiği yerde öylece kalakalmıştı...

Ertesi sabah yaşlı Margerite, Fantin'in odasına girince, onu yatağında oturmuş, sapsarı donmuş bir halde görünce şaşırıldı. Zavallı sabaha kadar uyumamıştı. Başında takke de yoktu.

Margerite bir çığlık attı:

– Aman Tanrım! Fantin, neyin var?

– Bir şeyim yok... Bilakis, Kozet'im ilâçsızlıktan ölmeyeceği için mutluyum.

Böyle söyleyerek, koynundan bir mendil çıkardı. Mendili açtı. İçinden pırıl pırıl iki Napolyon altını çıktı.

Yaşlı kadın hayretle:

– Fantin! Bu parayı nereden buldun, diye sordu.

– Bulmak ha, dedi gülerek...

Bu kanlı bir gülüştü. Dudaklarında kurumuş kanlar, ağzında kara bir delik vardı.

Üst damağındaki iki ön dişi çıkarılmıştı. Kırk frangı derhal Tenardiyelere gönderdi. Bu alçak karı koca, parayı alınca çok sevindiler. Oynadıkları oyunun başarıya ulaşmasından son derece memnundular. Çünkü, Kozet hasta değildi...

Fantin, aynayı pencereden dışarıya attı. Artık ona ihtiyacı yoktu... Zavallı, güzelliği ile birlikte utanma duygusunu da kaybetti. Bu, sefâletin son alâmetidir. Şimdi çekinmeden sokağa çıkıyor; kendisine hakaret edenlere aldırış etmiyordu. Alacaklılar, rastladıkları yerde onu sıkıştırıyor; borçlarını vermediği takdirde polise gideceklerini söylüyorlardı.

Geceleri öksürerek, ağlayarak geçiriyordu. Sol omzunun altındaki bir sancı nefesini kesiyordu. Günde, on yedi saat dikiş diktiği halde, ona mahkûmlara ödenen ücret üzerinden para verdikleri için, eline dokuz soldadan fazla geçmiyordu.

Nihayet, onu sefaletin en derin çukuruna düşürecek olan tekme yine Tenardiyelerden geldi... Birikmiş olan yüz frank borcunu göndermediği takdirde hastalıktan yeni kurtulmuş bulunan Kozet'i sokağa atacaklarını yazıyorlardı.

Fantin korkunç bir kahkaha koyverdi:

– Yüz frank, dedi, bu para kimsesiz bir kadın tarafından ancak bir yoldan sağlanabilir!...

Zavallı kadın, nihayet fahişe oldu... Fantin'in macerası, beşeriyetin bir esir satın alma hikâyesidir. Kimden satın alıyor? Sefâletten...

Yetimlikten, kimsesizlikten, aldatılmışlıktan, ihanetten, iftiradan, çekememezlikten gelen dağ gibi yüklerin altında ezilen bir zavallı ne yapar? Cemiyet ve devlet de el uzatmayınca, sefalet çukuruna yuvarlanır!... Avrupa medeniyetinin esareti kaldırdığını söyleyenler aldanıyorlar. Kiliseye baş kaldıran Avrupa, dine ve onun koruduğu ahlaka da baş kaldırarak büyük bir hata işledi. Meyhanelerin, eğlence yerlerinin, genelevlerin sayısı artmakla hürriyet gelmiş olmaz... Bu, ihtilâlin arzu ettiği "eşitlik ve kardeşlik" prensibi ile bağdaşmaz. Eğer hâlâ sefalet varsa, kızlarımızın ve kadınlarımızın iffeti kendini bilmez mâceraperestlerin çirkin arzularına kurban ediliyorsa; hürriyet güçlülerden yana demektir. Zayıfları ezen hürriyet, gerçek hürriyet değildir. Fantin, burada sadece semboldür. Cemiyet nice Fantinlerin yıkılışına, esir edilmesine ve sefaletin kucağına düşmesine seyirci kalıyor. Evet, esaret teklif ediyor; cemiyet de kabul ediyor...

Fantin, evvelce sahip bulunduğu her şeyini kaybetti. Sefalet bataklığına düşünce taş kesildi... Ona dokunan, taşa dokunduğunu fark edemeyecek kadar sarhoş olanlardı!... Genç, ihtiyar, kibar demeden önüne çıkan adama teslim oluyordu. O mâsum ve utangaç yüzü, sert ve arsız bir çehreye dönüştü. Artık hiçbir şeyden çekinmiyor, kimseden korkmuyordu. Kaybedecek bir şeyi kalmamıştı...

Her memlekette, zengin veya şöhretli babaya sırtını dayamış, işsiz güçsüz takımından züppe gençler vardır. İçki içer, kumar oynar, kadına kıza sarkıntılık ederler. Yapacak bir şey bulamadıkları zaman, eğlence olsun diye kavga çıkarırlar. Polisle başları derde girmez; çünkü babalarının sayesinde kurtulurlar.

Bu züppe gençlerin bir özelliği de şık giyinmek, modayı takip etmek, tiyatroya gitmek, araba ile gezmeştir. M Kasabasında da böyle bir züppe vardı. Şık giyinir, başına kral taraftarı olduğunu göstermek için kenarları ince Morilo şapka takardı. Ağzında daima yanan bir puro bulunurdu. Mahmuzlu ve ökçesi demirli bir potin giyerdi. Uzun paltosunun yakaları daima kalkık dururdu. Değnek yutmuş gibi, gururlu ve azametli yürürdü...

Adı Bamatabua olan bu genç züppe, Zenera Kontu'nun akrabası, zengin bir babanın da oğlu idi. Babası, aynı zamanda, Âyân Meclisi'nin üyesiydi.

Bamatabua, zâbitler kahvesinden çıkmış, çalımlı çalımlı yürüyordu. Yanından balu elbisesi giymiş, omuzları açık bir kadın gidiyordu. Alaylı bir sesle:

– Çirkinsiniz Madam! Benim paramla bir kuruş etmezsiniz, dedi.

Kadın hiç sesini çıkarmadı. Dönüp bakmadı. Onu duymamış gibi yoluna devam etti. Adamın canı eğlence istiyordu. Yere eğilip bir avuç kar aldı. İri adımlarla yürüyüp kadına

yetişti. Zavallının arkadan iki küreğinin arasına kar doldurdu. Kadın acıyla bağırdı. Bir kaplan gibi geriye dönüp adamın üzerine saldırdı. Tırnaklarını yüzüne batırdı ve şarap kokan ağzıyla en çirkin küfürleri savurdu...

Gürültüyü duyan zâbitler kahvehaneden çıktılar. Gençler gelip toplandılar. Elleriyle tempo tutup kavgayı körüklediler. Adamın şapkasıyla değneği bir tarafa fırlamış, neye uğradığını şaşırmişti. Kadın, başı açık, saçsız, dişsiz, hiddetinden mosmor kesilmişti. Bağırp çağırarak adama saldırıyordu.

Kalabalığın içinden uzun boylu bir adam çıkıp kavga edenlere yaklaştı. Kadını, çamura bulanmış korsesinden yakalayarak:

– Benimle gel, dedi.

Kadın başını kaldırdı. Kendisini yakalayanı görünce şaşırıldı. Dili tutulmuş gibi, çığlıkları birdenbire durdu. Korkudan gözleri irileşmiş, mor yüzü sararmıştı. Titriyordu. Javer'i tanımıştı... Kadına laf atan adam, şapkasıyla değneğini aldığı gibi oradan uzaklaşmıştı. Javer, kalabalığı yararak ilerledi. Çaresiz, sefil kadını sürükleyerek polis merkezine götürdü. Kalabalık bu ikilinin arkasına düşmüş, polis binasına kadar bağırarak, gülererek ve eğlenerek gelmişlerdi. Oyunun son perdesini görmek istiyorlardı. Sefalet ve çirkefe batmış bir zavallının acıklı durumu onları neşelendiriyor, polis binasının buzlu camından içeriyi görme ümidiyle birbirlerini itiyorlardı... Bir şey göremeyince çok sinirlendiler. Homurdanarak dağıldılar.

Fantin, karakola girince korkusundan başını sokacak bir delik arayan köpek gibi, bir kenara büzüldü; sakin ve hareketsiz öylece bekledi.

Karakol çavuşu, yanan bir mum getirdi; masanın üzerine koydu. Javer oturdu, cebinden damgalı bir kâğıt çıkarıp yazmaya başladı.

Bu tür zavallı kadınlar, devlet tarafından polisin eline bırakılmıştır. Polis, onlara istediği muameleyi yapar, dilediği cezaya çarptırır. Javer, oturduğu sandalyede hem şahit, hem savcı, hem de hâkimdi. Kadının, bir beyefendiye; hem de kontun akrabası, hükümet adamının oğlu bir Mösyö'ye hakaret ettiğini kendi gözleriyle görmüştü. Bu tür sokak kadınlarının cemiyetin ahlakını bozduğuna; onlara müsamaha gösterildiği takdirde, namuslu insanların zarar göreceğine inanıyordu. "Kanun adamının vazifesi onlara göz açtırmamak, suç eşittir ceza prensibine uyarak derhal gerekeni yapmaktır." diye düşünüyordu.

Bir köşede büzülmüş duran Fantin'e pislige bakar gibi baktı. Yaptığı rezaleti hatırladıkça, daha çok hiddetleniyor; bir cinayete şahit olmuş gibi işi ciddiye alıyordu.

Yazısını bitirince kâğıdı imzalayıp katladı. Karakol çavuşuna:

– Yanınıza üç silahlı nöbetçi alarak bu kadını "tomruğa" götürün!

Sonra, Fantin'e döndü:

– Orada sekiz ay kalacaksın, dedi.

Zavallı sıtmaya tutulmuş gibi titredi:

– Sekiz ay mı! Sekiz ay mahpus mu kalacağım, diye inledi. Ya Kozet'im ne olacak? Ah, kızım! Güzel kızım... Minik serçem... Müfettiş Bey! Beni dinleyiniz lütfen! Sekiz ay hapiste kalırsam küçük yavrum ölür... Tenardiyelere yüz frank borcum var... Bu parayı tedarik

edip göndermesem, ne olur biliyor musunuz? Yavrumu sokağa atarlar! Siz o adamları tanımazsınız... Dünyanın en acımasız, en zalim insanlarıdır.. Yalvarırım size; kulunuz köleniz olayım... O beyefendiye hiçbir şey yapmadım. Yolumda giderken, bana çirkin sözler söyleyip hareket etti. Kötü bir kadın hakarete müstehaktır, diye düşündüm ve sesimi çıkarmadım. Yoluma devam ettim. Lâkin bununla da yetinmeyerek, yerden bir avuç kar alıp koynuma doldurdu. Gördüğünüz gibi, hasta ve zayıf bir kadını. Belki kızmakla iyi etmedim... Fakat insan bazen kendine hâkim olamaz... O Mösyönün şapkasını bozduğuma pişmanım. Nereye gitti? Kendisinden özür dilemek istiyorum. Ah, Mösyö Javerciğim! Bu defalık beni affediniz. Beni affetmekle, günahsız bir çocuğa yardım etmiş olacaksınız!.. Eğer beni hapse gönderirseniz, zavallı bir çocuğa da ceza vermiş olursunuz... Çocuğuma, ciğerpârem Kozet'ime bakan adamlar pek zalim, anlayışsız kimselerdir... Eğer, borcum olan yüz frankı göndermezsem yavrumu sokağa atarlar. Yalvarırım size! Ben sokağa düştüm, bari yavrum düşmesin!..

Fantin, iki büklüm olmuş, Javer'in ayakları dibinde Tanrıya yalvarır gibi af diliyordu. Taştan bir heykel olsaydı, o anda insafa gelirdi... Lâkin kararmış bir insan yüreği insafa gelmezdi.

Javer, onu ayağıyla itip:

– Bütün bunları kötü bir kadın olmadan önce düşünseydin, diye gürledi, haydi bakalım kalk ayağa! Sekiz ay cezayı hakettin! Dünyada seni bu cezadan kurtaracak kimse yok!...

Sonra çavuşa döndü:

– Götürün!

İki nöbetçi Fantin'in kollarından tuttular.

Birkaç dakikadan beri, kimse farkında olmadan, buldukları yere bir adam girmiş; bütün konuşulanları dinlemişti.

Fantin, son bir ümitle, kendisini yere attı. Javer'i yumuşatmak için yalvarmaya başladı. Fakat, daha iki kelime söyleyemeden o kuru öksürüğe yakalandı.

Yabancı dayanamadı. Saklandığı yerden çıkıp iki adım ilerledi:

– Bir dakika sabrınızı rica ederim, Mösyö Javer! dedi.

Müfettiş sesin geldiği tarafa döndü: Sesin sahibini görünce, şapkasını çıkardı. Saygı ile eğildi:

– Afedersiniz, Sayın Başkan, dedi, geldiğinizi duymadım.

Bu "Sayın Başkan" hitabı Fantin'i çok etkiledi. Birden ayağa fırladı. Kollarından tutan nöbetçileri iterek onlardan kurtuldu. Tekrar yakalamalarına fırsat vermeden Belediye Başkanı'nın karşısına dikildi. Nefretle:

– Ah, Belediye Başkanı denen alçak sen misin?

Sonra kahkaha ile gülerek Mösyö Madlen'in yüzüne tükürdü...

Belediye Başkanı, hiç cevap vermeden yüzünü sildi. Aynı anda:

– Müfettiş Javer, bu kadını bırakın gitsin, dedi.

Javer çıldırarak gibiydi. Bir beyefendiye hakaret eden şu fahişe, şimdi de Belediye Başkanı'nın yüzüne tükürüyordu... Onun nazarında bu öyle dehşetli bir suç tu ki, cinayet bile yanında hafif kalırdı. Bu kötü kadın, Mösyö Madlen'in değil; devletin -hatta Kral'ın-

yüzüne tükürüyordu. Ve devletin bir adamı olan Belediye Başkanı, "Onu salıver, gitsin" diyordu.

Müfettiş, ne gördüğü ne de duyduğu şeylere inanmak istemiyordu. Bütün benliği alt üst oldu. Düşünme ve konuşma kabiliyetini kaybetti. İçine düştüğü âni şokun etkisiyle, heykel gibi hareketsiz ve sessiz kaldı.

Belediye Başkanı'nın sözlerini duyan Fantin ise, ondan daha şaşkındı. Gözleri karardı; düşmemek için sobanın kelebek anahtarına tutundu. Boş boş etrafına bakarak mırıldanmaya başladı:

– Salıversinler mi? Salıversinler, gideyim mi? Sekiz ay hapis yatmayayım mı? Bunu kim söyledi? Ah, tabii ya.. İyi kalpli Javerciğim söyledi... Zaten ben senin kötü bir insan olmadığını biliyordum... Ben de aslında kötü bir kadın değilim. Namuslu, kendi halinde, zavallı bir anneydim. Bakmak zorunda olduğum yavrum ve bana yetecek kadar iyi bir işim vardı. Aldığım parayı hak etmek için herkesten çok çalışıyordum. Kâhya Ana benden çok memnundu. İşçi kadınlara beni göstererek "Fantin gibi terbiyeli ve çalışkan olun" derdi... Ah, ne kötü bir zamanda yaşıyoruz! Kimseye zararım dokunmadığı halde, arkadaşlarımdan bazıları beni kıskandılar. Çalışkanlığımı ve güzelliğimi kıskandılar. Arkama casuslar takip beni takip ettirdiler. Kendilerine yavrumu emanet ettiğim Montefermiye'deki Tenardiyeler'e mektup yazdırdığı öğrendiler. Mektuplarını yazan adamı sarhoş edip bir küçük kızım olduğunu söylediler. Ondan sonra, etrafa bir âşığım olduğunu ve kendisinden bir çocuk peydahladığımı yaydılar. Bu Belediye Başkanı yani fabrikanın patronu da o hasetçi kadınların dedikodularına aldanıp Kâhya Ana'ya emir verip beni kovdurdu... Ah, zalim patron! Beni karşısına alıp dinlemeli değil miydi? Haydi kadınlardan kaçıyor diyelim... Etrafa güvendiği adamlar salıp dedikoduların aslını araştırmalı değil miydi?

Ah, Javerciğim... Bütün müsibetler, işimi kaybettikten sonra başıma geldi. Adım kötüye çıkınca kimse bana iş vermedi... Hizmetçiliği bile çok gördüler. Bütün insanların bana sırt çevirdiği bir sırada yaşlı, kimsesiz, dindar komşum Margerite Ana kucağını açtı:

– Hayır, dedi bu insanlar yalan söylüyorlar... Benim güzel Fantin'im kötü bir kadın olamaz!..

Ancak ne var ki, Margerite Ana bana sıcak kucağından ve güveninden başka bir şey veremezdi... Çünkü, dikiş dikerek yiyecek ekmeğini ancak kazanıyordu...

Beni önüne katıp askeri dikim evine götürdü.

– Bu kıza kefilim; kendisine iş verin dedi.

Akşama kadar asker gömleği diktiğim halde, elime günde on iki soldadan fazla geçmiyordu. Çünkü, bana mahkûmlara ödenen ücret üzerinden para veriliyordu. Halbuki, polisin vazifesi fakirlerin hakkını korumak değil mi? Hapishane müteahhitlerinin bu adaletsiz davranışına engel olup bizim gibi kimsesizleri ezdirmemeleri gerekir... Aldığım para, eğer her ay Tenardiye ailesine on beş frank göndermek zorunda olmasaydım, yine de yeterdi... Bu yetmiyormuş gibi, ikide bir "ilaç parası, doktor parası, elbise parası" deyip benden yüksek paralar istiyorlardı... Yavrumu sokağa atmasınlar diye onlara boyun eğdim. İstedikleri parayı gönderebilmek için önce saçlarımı, sonra dişlerimi satmak mecburiyetinde kaldım!.. O da yetmeyince kendimi pazara çıkardım... Evet, kabul ediyorum... Ben bir sokak kadınıyım; fakat hiçbir zaman bilerek kimseye zarar

vermedim... Halbuki benden ne fena kadınlar var ki, arkalarında kendilerini koruyan birileri olduğu için polisle başları derde girmiyor... Benim Tanrı'dan başka kimsem yoktur... Sokak kadınıyım, ama dinsiz değilim. Ah, bir bilseniz... Her gece nasıl saatlerce ağlarım ve beni bu bataklıktan çekip çıkarması için Tanrı'ya nasıl yalvarırım!..

Mösyö Javerciğim, yemin ederim... Söylediklerimin hepsi doğrudur. Araştırınız, yalan söylüyorsam her cezaya razıyım... Başıma ne geldi ise, bu mendebur Belediye Başkanı'nın yüzünden gelmiştir. Bunak ihtiyar, üç beş dedikoducu kadının sözlerine aldanıp beni fabrikasından kovdu...

Ah, afedersiniz! Farkında olmadan sobanın mandalını çevirmişim... Odanın içi duman dolmuş... Mösyö Madlen, büyük bir dikkat Fantin'i dinliyordu. O konuşurken elini kesesine atmış, fakat boş olduğunu görerek yerine koymuştu.

Fantin'e:

– Ne kadar borcum var, dediniz?

Yüzü daima Javer'e dönük olan zavallı kadın, birdenbire başını çevirdi:

– Sana söz söyleyen var mı, diye çıkıştı.

Sonra neferlere:

– Gördünüz değil mi? Alçağın yüzüne nasıl tükürdüm? Güya bana gözdağı vermek için buraya kadar gelmiş!.. Lâkin, bilsin ki ben ondan korkmuyorum... Ben sadece Mösyö Javerciğimden korkarım.

Müfettişe dönerek:

– Müfettiş Bey... Sizin hak gözeten bir insan olduğunuzu hissediyorum... Bir beyefendinin, bir sokak kadınının koynuna kar doldurması ve kahvehanede bulunan zâbitlerin buna gülmesi haklarıdır.. Çünkü biz onları eğlendirmek için varız... Fakat ben sağlığı iyi olmayan hasta bir kadınıyım... Burada, bakın şu koltuk altımda... Yumruk gibi bir ağırlık hissediyorum. Öksürdüğüm zaman bu yumruk canımı acıtıyor.. O saygıdeğer Mösyönün vücuduma kar koyacağını hiç tahmin etmiyordum. Birden bire neye uğradığımı bilemedim. Sınırlarıma hâkim olamadım. Üzerine atılıp şapkasını yere düşürdüm. Ve siz, sonra siz gelir, umumun rahatını temin etmek için kadını suçlu bulur yakalarsınız... Bu sizin hakkınızdır. Fakat, sonra kadını dinler, onun biricik yavrusuna bakmak zorunda olduğunu duyar, sırf o günahsız çocuğun hatırı için afedersiniz... "Yalnız bir daha böyle şeyler yapma, cadı" dersiniz. Ah, söz veriyorum! Bir daha yapmam... İsteyen bana istediği şeyi söylesin... Yerimden kıyılamayacağım; sesimi çıkarmayacağım. Yavrumun hatırı için her şeye katlanacağım...

Sonra, birdenbire ciddi bir kadın gibi elbisesini düzeltilti. Dizlerine kadar çıkmış olan eteklerini indirdi. Kapıya doğru yürüdü. Nöbetçilere dostane bir tavırla:

– Kardeşler, dedi, müfettişin emri ile serbestim; açın kapıyı da gideyim...

Elini kapı mandalının üzerine koydu. O ana kadar heykel gibi taş kesilmiş olan Javer, mandalın sesi ile uyandı. Hâkim bir tavırla başını kaldırdı. Hâkimiyet kuvvetine sahip olan adam, ne kadar aşağı olursa; hâkimiyet tavrı da o derecede şiddetli olur... Bu tavır, yabani hayvanda vahşilik; aşağı sınıfa mensup adamda ise merhametsizlik şeklinde kendini gösterir.

Javer başını kaldırdı. Emreden bir sesle:

– Çavuş, görmüyor musunuz bu aşağılık kadın gidiyor! Onu bırakmanızı kim söyledi? diye bağırdı.

Mösyö Madlen:

– Ben söyledim!

Fantin, evvela Javer'in sesini işitip titremiş, korkudan tuttuğu mandalı bırakmıştı. Arkasından Mösyö Madlen'in cevabını duyunca iyice afalladı. Şaşkınlıktan nefes almayı bile unuttu. Hayretle, gözlerini Javer'den Madlen'e, Madlen'den Javer'e gezdirmeye başladı.

Javer, kendinden emin bir hükümet adamı tavrıyla:

– Sayın Başkan bu mümkün değil, dedi.

– Neden?

– Çünkü bu âdi kadın, itibarlı ve ve şerefli bir insana hakaret etmiştir!

– Peki, o şerefli insan nerede? Kendisi de burada olup bu kadından şikâyetçi olmalı değil miydi?

– Ben olaya şahidim! Hakaret gören kişinin burada bulunması şart değildir...

– Beni dinleyiniz, Müfettiş Bey! Sizi namuslu bir adam bildiğimden, amacımı anlatmakta güçlük çekmeyeceğimi umarım. Siz bu kadını yakalayıp götürürken, olayı başından beri seyreden bazı adamlarla görüşüp işin aslını araştırdım... Hepsi de suçun o itibarlı insanda olduğunu söylediler. Gerekirse, o zatı ve olaya başından beri şahit olan adamları buraya getirir, yüzleştirirsiniz... O zaman, eminim, kadını değil, onu tahrik eden adamı suçlu bulacaksınız...

– Ya Belediye Başkanı'nın yüzüne tükürmesine ne demeli?

– Orası benim bileceğim iştir! Bu hakaret size değil, bana yapılmıştır.

– Sayın Başkan! Hakaret size değil, makamınıza ve dolayısıyla devlete yapılmıştır...

– Müfettiş Javer, bu kadının söylediklerini işittim; vicdanımın emrettiği şeyi yapacağım!

– Ben kanunların emrettiği şeyi yapmakla vazifeliyim. Vazifem de bu kadının sekiz ay hapis yatmasını emrediyor...

– Müfettiş Javer!

– Buyurun, Sayın Başkan...

– Siz devlet memurusunuz değil mi?

– Evet efendim...

– O halde aldığınız emri yerine getiriniz. Mesuliyet bana aittir!

Javer, bakışlarını yere indirerek:

– Sayın Başkan emrinizi dinlememeğe mecbur olduğum için çok üzgünüm. İnanın bunu memuriyet hayatım boyunca ilk defa yapıyorum...

– Neden beni dinlemeyecekmişsiniz?

– Madem ki şahsınıza hakaretten kaçınıyorsunuz; ben de o şahsın olayı ile yetineceğim. Çünkü bu mesele polisi ilgilendirir, belediyeyi değil...

– Yazık! Dürüst bir adamsınız, ama kanunlardan haberiniz yok! Ceza Kanunu'nun dokuzuncu, onbirinci, onbeşinci ve yetmişinci maddelerini tekrar okumanızı tavsiye

ederim!.. Bu kanunların bana tanıdığı yetkiye dayanarak "Şu kadının salıverilmesini emrediyorum"!

– Fakat, Sayın Başkan?

Mösyö Madlen, Javer'ın sözünü kesti:

– Müfettiş, yetkilerinizi sınırlayan 13 Aralık 1799 tarihli kanunun onsekizinci maddesini de bilmediğinizi söylemek zorundayım! Orada polise ait olaylarda, suçlunun mahkeme isteme hakkı olduğunu, mahkeme etmeden onu cezalandıramayacağınızı göreceksiniz!..

– Fakat, Sayın Başkan... Müsaade buyurunuz...

– Artık bir kelime bile etmeyeceksiniz. Çıkın dışarıya!

Javer, kurşunu doğrudan doğruya kalbine yemişti. Devletine, âmirlerine ve vazifesine bağlı bir Müfettişe "Sen kanunları bilmeyen câhil bir adamsın" deniyordu... Doğrusu, bugüne kadar kimse böyle bir şeye cesaret edemediğinden, sözü geçen kanunları okuma fırsatı olmamıştı...

Belediye Başkanı'na selâm verip çıktı. Fantin, kapının bir tarafına çekilerek, önünden Javer'ın geçişini büyük bir hayretle seyretti. Birbirine zıt iki büyük kuvvetin, sefil bir kadın için nasıl çekiştiklerini; kendisini koruyan meleğin şeytana nasıl galip geldiğini dehşetle izledi. Ne gariptir ki, kendisini kurtaran adam, dünyada en çok nefret ettiği, başına gelen bütün musibetlerden sorumlu tuttuğu adamdı... Hem de, bu adam, yüzüne tükürüp de hakaret ettiği bir sırada; kendisini kurtarmaya çalışıyordu... Ona beslediği bütün nefretler boşa mı gitmişti? Madlen Baba, gerçekten iyi biri miydi? Şaşkındı, titriyordu... Ne söyleyeceğini bilemiyordu...

Javer çıktıktan sonra, Mösyö Madlen Fantin'e döndü:

– Söylediğiniz şeylerin hepsini duydum, dedi, sizi temin ederim hiçbirinden haberim yoktu!.. Anlattıklarınızın doğru olduğunu sanıyorum; yani size inanıyorum. Benim fabrikamda çalıştığınızı bile bilmiyordum. Söyleyin sizi ben mi kovdum?

– Hayır... Fakat, Kâhya Ana dedi ki.....

– Kovulunca, niçin bana gelmediniz? Ah, kader işte! Eğer söyledikleriniz doğru ise, ki doğru olduğundan şüphem yok... Biliniz ki, siz Tanrı'nın nazarında asla kötü bir kadın sayılmazsınız.

Madlen Baba'nın sözleri, yağmur gibi Fantin'in kalbindeki kirleri silip süpürüyor; ruhunda yeni bir sabahın ilk ışıklarını aydınlatıyordu...

Mösyö Madlen devam etti:

– Vah zavallı kadın! Sana söz veriyorum; ben hayatta olduğum müddetçe sıkıntı yüzü görmeyeceksin! Şimdi beni iyi dinle: Borçlarının hepsini ödeyeceğim. Çocuğunu yanına getireceğim. İstersen hiç çalışma! Ömrünün sonuna kadar, senin ve çocuğunun geçimini üzerime alıyorum. İster burada, ister Paris'te; nerede isterseniz orada oturun. İhtiyacınız olan parayı ben vereceğim... Bakın, sonunda Tanrı duanıza cevap verdi! Müfettişe anlatırken duydum: Dinsiz bir kadın olmadığını her gece Tanrı'ya yalvararak bu bataklıktan seni kurtarması için dua ettiğini söylemiştin...

Birden bire hiç beklemediği bir sırada, önüne çıkıveren bu saadet zavallı Fantin'i şaşkına çevirdi... Bu kötü hayattan kurtulmak, ondan daha kötüsü borçlulardan kurtulmak...

Sevgili Kozet'ine kavuşmak... Hür, zengin, namuslu bir anne gibi yaşamak... O sefalet karanlığının içinde, birden bire böyle cennet nimetlerinin parladığını görmek...

Kendisine bu vaadleride bulunan adama hayran hayran bakıyor; bir şey söyleyemiyordu... Hıçkırıkları boğazında düğümlendi. Madlen Baba'nın önünde diz çöktü. Adamın kendisine mani olmaya çalışmasına aldırmadan, onun elini yakaladı.

Fantin, Mösyö Madlen'in elini öptü ve bayılıp düştü...

KUZU KURDA TESLİM EDİLİRSE

Belediye Başkanı, zavallı kadını, kendi evinde açtığı hastahaneye götürdü. Onu rahibe hemşirelere teslim etti. Doktorun yakından ilgilenmesini söyledi.

Mösyö Madlen gittikten sonra, Fantin'i soyup bir pijama giydirdiler; yatağa yatırdılar. Doktor gelip muayene etti:

– Yazık, dedi, çok fena bir sıtmaya yakalanmış...

Gece yarısına kadar sayıklayan ve yüksek sesle anlaşılmaz kelimeler mırıldayan Fantin, sonunda uyudu.

Ertesi gün, ancak öğleye doğru gözlerini açtı. Yatağı ayıran perdenin gerisinde bir mırıltı işitti. Perdeyi açıp baktığında, Madlen Baba'yı dua ederken gördü. Başından geçen o inanılmaz olaylar zincirini hatırladı. Rüya olmadığını anlayıp içi mutluluk ve sevinçle doldu. Bu yaşlı adamı, imdâdına yetişmiş bir melek gibi görmeye başladı.

Fantin'in uyandığını fark eden Madlen Baba, onun yanına geldi. Elinden tutup nabzını yokladı:

– Nasılsınız, iyi uyudunuz mu?

– İyiyim, Mösyö Madlen... İyi uyudum. Sıcak bir oda, sıcak bir yatak... Hemşireler, doktor... Hepsi, hepsi çok iyi insanlar. Ah, Mösyö! Size karşı öyle mahcubum ki; kendimi nasıl affettireceğimi bilemiyorum...

– Zavallı kadın! Şimdi Tanrı'nın sıkıntı çekmiş sevgili kulları arasına girmiş bulunuyorsunuz... Artık geriye bakıp hayıflanmak değil, ileriye bakıp sevinmek zamanıdır...

Fantin onu dinlerken kuş gibi hafiflediğini hissediyor, iki dişi eksik ağzıyla mutlu bir şekilde tebessüm ediyordu.

Gelelim, Belediye Başkanı'ndan iyi bir hukuk dersi almış olan Javer'e: O gece oturup bir mektup yazmıştı. Sabahleyin postahaneye gidip mektubu teslim etti. Zarfın üzerinde; "İçişleri Bakanının kâtibi Mösyö Şaboya'ya" diye yazıyordu... Acaba, bu mektupta Javer'in istifa dilekçesi mi vardı?

Mösyö Madlen, Fantin'i ziyaret ettikten sonra Tenardiyelere bir mektup yazdı. Kozet'in annesinin kendilerine olan yüz yirmi frank borcuna bedel üç yüz frank gönderdi. Kızı getirip M kasabasındaki annesine teslim etmelerini söyledi.

Bu para Tenardiyeleri şaşırttı:

– Çocuğu bırakmak enayiliktir, dediler, serçecik süt verir bir inek oldu... Anlaşılan, annesi zengin âşık bulmuş...

Hemen oturup cevabi bir mektup yazdılar. Şimdiye kadar çocuğa yaptıkları masrafın

(giyim, kuşam, doktor ve ilaç parası) beş yüz frankı geçtiğini; bu paranın tamamını almadan onu göndermeyeceklerini belirttiler.

Mösyö Madlen, bunun üzerine, üç yüz frank daha gönderip "Çocuğu çabuk getirin!" diye yazdı.

Tenardiye, mektubu ve paranın gerisini alınca hayretten:

– Bu çocuk, sağmal inek değil meğer bir servetmiş, diye bağırdı.

– Onu bırakmayalım, dedi karısı.

Fantin, hastalığa yenik düşüp yine fenalaşmıştı. Hemşire rahibeler etrafında dönüyor, doktor elinden geleni yapıyor, Mösyö Madlen günde iki defa ziyaretine geliyordu.

Zavallı kadın, her defasında:

– Kozet'ime ne zaman kavuşacağım, diye soruyordu.

Madlen Baba:

– Onu her an bekliyoruz. Tenardiyelere istedikleri paranın fazlasını gönderdim. Kozet'i getirmelerini yazdım, diyordu.

O zaman Fantin'in sarı yüzü pembeleşiyor, tebessüm ediyordu.

– Ah, diyordu, Kozet'ime bir kavuşsam, hiçbir şeyim kalmaz... Bütün dertlerim biter.

Sonra parmaklarıyla hesap ediyordu:

– Üç, dört, beş, altı, yedi... Yedi yaşına basmış olmalı. Beni çoktan unutmuştur. Fakat ben onu hiç unutmadım. Yüz çocuğun arasında görsem, hemen yavrumu tanırım... Tanırım! Dünya gözü ile ciğerparemi görebilecek miyim?

Doktor, hastayı ziyarete gelen Mösyö Madlen'i bir kenara çekti:

– Görüyorsunuz Mösyö, dedi, bu zavallıya çocuğuna kavuşmaktan daha iyi bir ilaç yoktur. Şu anda yaşıyorsa, çocuğuna kavuşma ümidindedir. Yoksa, onu yaşatacak başka bir çaremiz yoktur... Hastalığı öyle ilerlemiş ki, hiçbir ilaç onu iyileştiremez. Ne yapıp edin, onun çocuğunu bir an evvel buraya getirtin...

Belediye Başkanı:

– Ben elimden geleni yaptım, dedi, bugün yarın çocuğun gelmesini ümit ediyorum...

Fakat ne o gün, ne ertesi gün, ne de takip eden günlerde Tenardiyeler'den bir haber çıkmadı. Mösyö Madlen, Fantin'in ağzından bir mektup yazdı ve kendisine imzalattırdı:

"Mösyö Tenardiye,

Bu mektubu getiren adama Kozet'i teslim ediniz. İsteddiğiniz parayı gönderdiğim halde kızımı getirmediğiniz. Bu yaptığınız kanunlara aykırıdır. Unuttuğunuz masraflar var ise, mektubu getiren adam ödeyecektir. Kızıma bugüne kadar baktığınız için teşekkür ederim.

İmza

Fantin

Belediye Başkanı, mektubu katlayıp cebine koyduktan sonra oradan uzaklaştı. Fantin de sevgili kızına kavuşacağı ümidi ile rahat bir uykuya daldı.

BEN BİR HAINİM

Bir sabah, Mösyö Madlen, çıkacağı seyahatten önce belediyedeki resmi işleri tamamlamaya çalışıyordu. Nöbetçi içeri girip müfettiş Javer'ın kendisini görmek istediğini söyledi. Fantin'i onun elinden kurtardığı günden beri hiç karşılaşmamışlardı.

Belediye Başkanı:

– Gelsin, dedi.

Javer girdi. Mösyö Madlen, önündeki kâğıtlardan gözünü ayırmadan, işine devam ediyordu. Sırtı kapıya dönük olduğu için, Javer'ın saygı ile eğildiğini görmedi. Eğer o anda dönseydi, şaşırıp kalırdı. Romalının katı ciddiyeti, Moğolun vahşiliği, Bizanslıının casusluğu ile birer parça yoğrulmuş olan adam değildi gelen. Sanki, bozgundan dönen bir Fransız generali, Kralın huzuruna çıkmış da kelleyi nasıl kurtaracağını düşünüyordu... Şapkası elinde, gözlerini yere dikmiş öyle bekliyordu.

Belediye Başkanı, müfettişle göz göze gelmemek için, biraz dönerek:

– Evet Mösyö, dedi, sizi dinliyorum!

Javer, bir iki yutkunduktan sonra, söyleyeceği sözleri hatırlamak ister gibi, biraz bekledi. Pişmanlık ve hüznü dolu bir sesle:

– Büyük bir suç işlenmiştir, Mösyö!

Belediye Başkanı, sakın görünmeye çalışarak:

– Nasıl bir suç? Bu suçu işleyen kimdir?

– Bu devletin küçük bir memuru, büyük bir âmirine karşı suç işlemiştir..

– O küçük memur kimdir?

– Benim, efendim!..

– Ya o büyük âmir kimdir?

– Sizsiniz!..

Mösyö Madlen, elinde olmayarak şaşırıldı. Ne söyleyeceğini kestiremiyordu. Fakat, Javer, sözlerine devam ederek onu bu zahmetten kurtardı:

– İstifanızı veriniz, diyebilirsiniz... Fakat, bu namuslu bir memura verilecek şerefli bir fırsattır. Ben bu şerefe lâyık değilim!.. Cezayı hak etmiş bir hainim... O fahişe kadın hadisesinde bana haksızlık ettiğinize inanıyordum... Çünkü o sırada devletin şerefini korumakla görevli idim... Fakat sonra öyle bir suç işledim ki; şimdi istediğiniz gibi davranabilirsiniz...

Belediye Başkanı iyice şaşırmıştı:

– Söylediklerinizden bir şey anlamadım, mösyö.

– Arzedeyim, efendim: Bundan altı hafta önce, sizi İçişleri Bakanlığı'na ihbar ettim!..

Mösyö Madlen, alışık olmadığı halde güldü:

– Beni ihbar mı ettiniz? Neden? Jandarmanın işine karıştım diye mi?..

– Hayır, Mösyö... Eski bir tersane mahkûmu diye haber verdim!

Belediye Başkanı mosmor kesildi. Javer'ın gözleri hâlâ yerde olduğu için bunu görmedi.

– Ne, dedi, bir tersane mahkûmu mu?

– Evet, Mösyö... Favorel'den gelen bir kısım bilgiler, azıcık topallayan bir ayağınız, nişancılıktaki maharetiniz, ihtiyar Faşloven'in arabasını tek başınıza kaldırmanız ve

hepsinden önemlisi benim hafızam birleşince sizi Jan Valjan zannetmeme sebep oldu.

Belediye Başkanı, duygularına hâkim olmaya çalışarak:

– Adı ne demiştiniz, bu tersane mahkûmunun?

– Jan Valjan, efendim. Bundan yirmi sene önce, Tulon tersanesinde, muhafız komutanlığına vekâlet ettiğim sıralarda onu görmüştüm.

– Peki, ne oldu o mahkûma? Tersaneden kaçtı mı?

– İki defa bunu denedi, ama yakayı ele verdi. Cezası artırıldı. Sabırlı ve güçlü bir adamdı. Sonunda cezasını tamamlayıp sağ sâlim dışarı çıktı...

– Kafam iyice karıştı, Mösyö...

– Haklısınız, Sayın Başkan... Cezasını bitirip hürriyetine kavuşmuş bir adamla ne alıp veremediğiniz var. Favorel'den gelen bilgilere göre, bu adam tersaneden çıktıktan sonra D Kasabası Piskoposu'nun evinden kıymetli gümüşler çalmış. Ayrıca, elinde silah olduğu halde yolda Küçük Jerve adında Savualı bir çocuğu korkutarak parasını elinden almış.

Mösyö Madlen, bir yandan önündeki evrakı okuyor, bir yandan Javer'in anlattıklarını dinliyordu. Kayıtsız bir tavırla:

– Demek beni o adama benzettiniz?

– Evet efendim. Öfke ile hareket ederek şerefınızı lekeledim...

– İçişleri Bakanlığı'na yazdığınızı söylemişsiniz değil mi?

– Evet, Mösyö.

– Peki, onlar ne cevap verdiler?

– Çıldırılmışsın dediler.

– Ya?

– Hakları var, efendim!..

– Bunu itiraf etmeniz dürüstçe bir davranış...

– İtiraf etmeye mecburum, Bir memlekette iki tane Jan Valjan adında tersane mahkûmu olamayacağına göre, hatamı kabul etmek zorundayım...

– İki Jan Valjan mı? O da ne demek?..

– Sekiz senedir aradığımız Jan Valjan yakalanmış, efendim...

Mösyö Madlen, yüreğinin ta derinliklerinde bir şeyler koptuğunu hissetti. Gözleri karardı... Önündeki evrakı göremiyordu... İçinde kopan fırtınayı bastırmaya çalışarak:

– Yakalanmış mı, diyebildi...

– Evet, Mösyö. İçişleri Bakanlığı'ndan aldığım yazıda Jan Valjan'ın nasıl yakalandığı tafsilâtlı bir raporla bildiriliyor. Şan Matyö adında mecnun olarak tanınan bir adam varmış. Böyle adamların ne yaptığı, ne ile geçindiği pek bilinmez. İşi deliliğe vurup vaziyeti idare ederler. Şan Matyö, soylu bir Bey'in bahçesinden elma çalarken suçüstü yakalanmış. Elinde kırdığı elma dalı ile nezarete getirilmiş. Haneye tecavüz, mala ziyan ve hırsızlık suçlarından mahkûm etmişler. Buraya kadarı iyi... Adalet yerini bulmuş. Fakat, Aras'taki hapishaneye getirildiği zaman, eski mahkûmlardan biri onu tanımış. Breve adındaki bu mahkûm, uzun seneler iyi halinden dolayı kapıcı yapılmış. Kapıcı Breve, Şan Matyö'yü görür görmez:

– Ah, ben bu adamı tanıyorum; eski bir tersane mahkûmudur, diye bağırmış.

Sonra adama dönerek:

– Hey, Jan Valjan, beni tanımadın mı, demiş.

Şan Matyö, yine işi deliliğe vurmuş:

– Jan Valjan mı? O da kimdir, diye hayret eder görünmüş.

Kapıcı Breve:

– Uzatma babalık, demiş, beni nasıl tanımazsın; Tulon tersanesinde beraber idik.

Tahkikata girişilir. Bakın sonunda ortaya ne çıkar: Bu Şan Matyö denen adam, bundan otuz sene önce Faverol'de ağaç budamakla meşgul. Sonra izi kayboluyor. Seneler sonra Overni'de görülüyor. Kendisi Paris'in bir kenar mahallesinde oturduğunu, araba tamirciliği yaptığını ve çamaşırçı bir kızı olduğunu söylüyor, ama ispat edemiyor... Şimdi gelelim, Jan Valjan adının nasıl Şan Matyö'ye çevirildiğine: Tahkikata göre Valjan'ın vaftiz ismi Jan'mış. Aile ismi de Matyö. Tersaneden çıktıktan sonra Overni'ye gider. Orada "J" ler "Ş" gibi telaffuz edildiğinden Jan Matyö'yü Şan Matyö diye çağırırlar... Tahkikat memurları Faverol'e giderler. Fakat, Jan Valjan'ın ailesinden bir eser bulamazlar. Nasıl bulsunlar ki? Bu tip insanlar çamur gibidir. Kuruyunca toz haline gelir, uçar, yok olurlar... Sonra tahkikata Tulon'da devam edilir. Breve'den başka, iki eski mahkûm daha onu tanıdıklarını söylerler. Koşpal ve Şenidyeye adındaki bu mahkûmlar Jan Valjan ile yüzleştirilir. Adamlar, Breve gibi, hiç tereddüt etmeden onun Jan Valjan olduğuna yemin ederler. Elli dört yaşında, güçlü kuvvetli, boylu poslu, her şeyi ile Jan Valjan... Benim sizi ihbar ettiğim günlerde, tahkikat da son safhasına gelmiş: "Sen çıldırmışsın; Jan Valjan elimizdedir." cevabını alınca ne kadar hayret ettiğimi tahmin edersiniz. Bu adamı kendi gözlerimle görmedikçe rahat edemezdim. Hemen yola çıktım. Aras hapishanesine gittim...

Mösyö Madlen, Javer'in sözünü keserek:

– Peki onu gördünüz mü?

Müfettişin çehresi, avını elinden kaçırmış bir çakal gibi gerildi.

– Doğru daima doğrudur, Mösyö!... Onu gördüm ve tanıdım...

Belediye Başkanı:

– Emin misiniz? Yani vicdanen tatmin oldunuz mu, demek istiyorum...

– Ah, bunun ne ehemmiyeti var! Size karşı işlediğim suçu düşünüyorum... Cezama razıyım. Fakat, önce sizden özür dilemek istiyorum. Meslek hayatımda ilk defa bir amirime ihanet ediyorum.

Belediye Başkanı inler gibi:

– Vah zavallı, diye mırıldandı.

– Bana acımanızı istemem, efendim!

– Size değil, o adama acıyorum...

Javer'in yüzü domuz gibi asıldı.

Homurdanarak:

– Halkın huzuru, bu gibi adamlara hakettiği cezayı vermekle sağlanabilir! Şimdi ben de sizden, devletin şerefini kurtarmanızı istiyorum...

– Sizinle aynı fikirde değilim, Müfettiş! Suçu, ki bunun suç olup olmadığı da tartışılabilir, bana karşı işlediğinize göre; hakkınızda ne yapılacağına dair kararı ben veririm. Bu devletin değil, benim şerefimdir...

– Özür dilerim! Siz bu makamda devleti temsil ediyorsunuz... Karşımda Madlen Baba'yı değil; Belediye Başkanı'nı görüyorum... Lütfen görevinizi yapınız! İçişleri Bakanı'na benim görevden alınmamı yazmanızı istiyorum. Ancak bu şekilde adalet yerini bulacaktır...

– Beni iyi dinleyiniz, Müfettiş! Siz, o ihbarı yaparken, niyetiniz suç işlemiş eski bir mahkûmu yakalatmak mıydı; yoksa benden intikam almak mı?

– Tabii ki, suç işlemiş eski bir mahkûmu yakalatmak istiyordum... Görevim bana bunu emrediyor.

– Mösyö Javer! Siz namuslu bir devlet memurusunuz. Bir harekete girilirken niyet önemlidir; netice değil... Kendinizi boş yere itham ediyorsunuz. Kovulmaya değil, yerinizde kalmaya lâıksınız. Alçalmaya değil, yükselmeyi hak ediyorsunuz. Lütfen, görevinizde kalmanızı rica ediyorum.

– Bu mümkün değil!

– Peki, ben de sizin hakkınızdaki kanaatlerimi İçişleri Bakanlığı'na yazar; hareketinizin kötü bir niyet taşımadığını beyan ederim. Buna da karışamazsınız ya!

– Siz, devlet memuru olamayacak kadar yumuşak kalpli bir insansınız!... Eğer sizin mevkiinizde ben olsaydım, hiç acımadım! Bugüne kadar hiçbir suçluya acımadım. Bundan asla pişman değilim! Suçlu cezasını bulmalı ki, cemiyet rahat etsin... Şimdi, aynı şeyi, kendi hakkımda reva görmezsem; bugüne kadar canavarlık etmiş olurum!.. Başkalarına ceza verip de kendime ceza vermemek ne demek? O zaman alçak bir memur durumuna düşmüş olacağım. Hayır, ben alçak değilim! Devlet suçu işlediğim halde, vazifede kaldığımı görenler; "işte alçak bir adam" diye mırıldanmazlar mı? Bana acımanızı istemiyorum! Zaten, suçlu-suçsuz ayırdetmeksizin, başkalarına acıdığınızı gördükçe size kızıyordum. Bir asilzâdeye karşı fahişeye, bir Belediye Başkanı'na karşı Jurnalciye acımak devlet adamına yakışmaz! Hayır, Mösyö! Sizin yaptıklarınızı onaylamıyorum!.. Adaleti çiğnemenize ve şerefimi iki paralık etmenize göz yumamam! Bana acımanıza da kızıyorum... Bakın, güçlü kuvvetli bir adamım! Limanda yük boşaltabilirim; çiftçilik yapabilirim... Merak etmeyin, aç kalmam. Lütfen bugüne kadar şerefli yaşamış bir devlet memuruna, şerefine yakışır şekilde muamele ediniz!

Mösyö Madlen dayanamadı. Ayağa kalktı:

– Evet, Müfettiş! Siz şerefli bir devlet memurusunuz... Buna bütün kalbimle katılıyorum. Böyle diyerek Javer'e elini uzattı.

Müfettiş iki adım geriledi. Vahşi bir tavır takınarak:

– Afedersiniz, Mösyö! Bir Belediye Başkanı, bir casusa elini uzatmaz!.. Hayır, bu memlekette adalet varsa; böyle olmamalı...

Gözlerini yere dikti. Mırıldanarak:

– Evet, âmirini haksız yere gammazlayan bir casusum...

Kapıya doğru ilerledi:

– Yerime bir müfettiş tâyin edilinceye kadar görevime devam edeceğim. Şimdi izninizle.

Beni daha fazla ezmenize tahammül edemem...

– Bir dakika, Müfettiş! Göreve devam ettiğinize göre; şimdi lütfen Sent Solen caddesinin köşesindeki uncu kadına gidiniz. Adı Bozopye'dir. Akşam üzeri, köşeden hızla çıkan bir araba, caddede yürümekte olan bu kadıncağızla kızına çarpmış. Meskûn yerde hızlı araba kullanmak suç olduğundan, arabanın sahibi kanunları çiğnemiş; ayrıca zavallı yaşlı bir kadınla kızını yaralamıştır. Arabacının adı Pier Şenlon'dur. Kazayı görenler var. Suçlu cezasını bulmalı... Sonra, Kiborg sokağındaki 5 numaralı eve gidiniz. Burada Dorie adında dul bir kadıncağız oturuyor. Geceleri, sarhoş bir adamın evin etrafında dolaşarak kendisine sarkıntılık ettiğine dair bir dilekçesi var önümde. İşin aslını tetkik edip bir rapor düzenleyiniz. Gerekli gördünüz takdirde, evi geceleri göz altında tutup adamı suç üstü yakalattınız. Vakit kalırsa, oradan Monte Döşampini sokağına geçersiniz. 7 numaralı evin sahibi komşusundan şikâyetçi. Dilekçesindeki ifadeye göre, komşusu tavan oluşunu onun duvarına doğru uzatmış. Oluktan akan sular, evin temelini çürütüyormuş. Durumu yerinde tetkik eder, bir raporla belgelersiniz... Dilekçedeki iddia doğru ise; adamı mahkemeye sevkederiz.

Javer, kulaklarına kadar mosmor kesildi. Ne cevap vereceğini bilememenin şaşkınlığı içinde idi.

Belediye Başkanı, önündeki bir kâğıda isim ve adresleri yazıp Müfettiş'e uzattı:

– Buyurunuz, dedi, bahsini ettiğim isim ve adresler. Bunlar bittikten sonra, sıradaki diğer vakaları tetkik edeceğiz...

Javer kekeleyerek:

– Size söylemeyi unuttum yarın sabah Aras'a hareket etmem gerekiyor... Jan Valjan davasında şahitlik yapacağım.

– Peki, yapabildiğiniz kadarını yapınız. Döndüğünüz zaman devam edersiniz.

Sonra kayıtsız bir tavırla:

– Mahkeme ne zaman?

– Öbürsü gün.

– Sizce, mahkeme ne kadar sürer?

– En fazla bir gün. Bütün deliller hazır. Adamın hapsi boylayacağı kesin.

– Her ne ise... Biz işimize bakalım. Elinize verdiğim vakaların raporunu bekliyorum. Çıkabilirsiniz!

SÖZÜNDE DURMANIN BEDELİ

Javer gittikten sonra, Belediye Başkanı, bir harita çıkardı. Dikkatle inceledi. Haritanın kenarına bazı rakamlar yazdı; katlayıp cebine koydu. Belediye dairesinden çıktı. Eskoflar Usta adı ile bilinen arabacının dükkânına gitmek üzere yola koyuldu.

Eskoflar Usta'ya giderken dar bir sokaktan geçmesi gerekiyordu. Bu dar sokakta mahalle papazı oturuyordu. Onun vaazlarını dinleyenler ve kendisine akıl danışanlar çok iyi bir insan olduğunu söylüyorlardı. Mösyö Madlen oradan geçerken birdenbire durdu. Kapıya yaklaştı. Demir tokmağı tuttu. Tam tokmağı altındaki madeni kısma vurmak üzere iken

vazgeçti. Hızlı adımlarla oradan uzaklaştı.

Dükkândan içeri girdi. Eskoflar Usta'yı elinde bir koşum tamir ederken buldu.

– Eskoflar Usta, iyi bir atınız var mı?

– Atlarımın hepsi iyidir. İyi bir attan maksadınız nedir?

– Günde kırk kilometre alacak bir at istiyorum.

– Arabaya koşulu olduğu halde mi?

– Evet.

– Bu yolu aldıktan sonra ne kadar dinlenecek?

– Gerekirse, ertesi gün bir o kadar daha yol alacak.

– İstedığınız at bende var. Beyaz Bolonya beygirlerinden, ayağına hızlı. Ondan iyisi bu kasabada yoktur.

– Ücreti nedir?

– Kiraya istiyorsunuz değil mi?

– Evet.

– Gündeliği otuz frank. Yemini de siz karşılayacaksınız.

– Tamam, anlaştık. Buyurun, iki günlüğü peşin.

– Yalnız, ağır arabalara alışık değildir. İki tekerlekli, hafif ve sağlam bir arabam var.

İsterseniz...

– Peki, onu da istiyorum.

– Gündeliği on frank. İsterseniz dönüşte verirsiniz.

– Fakat, üstü açıktır; üşüebilirsiniz... Yolda yağmur yağarsa, ıslanabilirsiniz.

– Önemi yok! Yarın sabah tam dört buçukta araba ile atı kapımın önünde hazır istiyorum.

Eskoflar Usta, işin içinde bir iş olduğunu sezmişti. Çekine çekine:

– Afedersiniz efendim, yolculuk nereye?

Mösyö Madlen bu soruya cevap vermedi. Emreden bir sesle:

– Unutmayın, dedi, yarın sabah saat dört buçukta kapımda olmalısınız!

Belediye Başkanı çıktıktan sonra, Eskoflar Usta, kırk kilometrelik mesafede hangi köy ve kasabanın bulunduğunu düşünmeye başladı. Beş dakika geçmemişti ki, kapı tekrar açıldı.

Gelen Mösyö Madlen idi:

– Eskoflar Usta, araba ile atın değeri nedir?

– Yani onları satın almak mı istiyorsunuz?

– Ne olur, ne olmaz... Eğer onları sağ salim geri getirirsem, paramı verirsiniz...

– Nasıl isterseniz. Beş yüz frank kâfidir...

Mösyö Madlen, cebine davrandı:

– Buyurun, işte beş yüz frank.

Eskoflar Usta, masanın üzerindeki beş yüz franga baktı. İçinden, bin frank istemediğine üzüldü...

Belediye Başkanı, doğruca evine gitti. Fabrikanın bekçisi, aynı zamanda evin hizmetini

de görüyordu. O akşam efendisine, bir emri olup olmadığını sordu. Mösyö Madlen, bir isteği olmadığını ve erken yatacağını söyleyerek odasına çıktı.

Hizmetçi, Belediye Başkanı'nın altındaki odada kalıyordu. Gece yarısı sesler duyup uyandı. Dikkatle dinleyince, efendisinin yukarıdaki odada dolaştığını fark etti. Efendisinin içinde fırtınalar koptuğunu, nefsi ile mücadele halinde olduğunu nereden bilecekti... Mösyö Madlen, derin düşüncelere dalmıştı. Bütün mazisi, bir sinema şeridi gibi gözlerinin önünden geçiyordu: D Kasabası Piskoposu, çaldığı gümüşleri ona helâl ettiği halde, insanlar hâlâ kendisini hırsızlıkla suçluyorlardı... İyi insan veya kötü insan olmanın dönemecinde, nefsi ile mücadele ederken, şeytan onun bu çok halinden istifade ile ayağını kaydirmiş; yoldan geçen küçük bir çocuğun düşürdüğü parayı saklattırmıştı... Şuuru yerine gelip de işlediği günahı hatırlayınca, bütün ruhu ile pişman olmuş; deliler gibi sağa sola koşturarak çocuğu aramış, fakat bulamamıştı. Sonra bir taşın üzerine oturmuş, saatlerce ağlamıştı. Tövbe edip Tanrı'dan af dilemişti. O günden sonra, tövbesine sadık kalmış; insanların en iyisi olmaya çalışmış, D Kasabası Piskoposu'nu kendisine model seçmişti. Kader de ona yâr olmuş; sayısız maddi ve mânevi makamlara yükseltmişti.

Ah, Javer! Ah, hapishanede doğmuş, mahkûmların yemek artıkları ile büyümüş, falcı çingenenin oğlu! Ah, sevgiden, şefkatten, güven duygusundan nasibini alamamış zavallı! Ah, şeytanın dölü, taş kalpli adam! Nereden çıktın bu azizin yoluna? Hangi kırılmalı eller, sana "cemiyetin muhafızlığı" gibi kutsal bir mesleği emânet etti?

Belediye Başkanı, bunları düşünmüş olmaktan dolayı büyük bir günah işlemiş gibi titredi: – Aman Tanrım, diye inledi, ben neler düşünüyorum? Javer bir perde... Sonra, Şan Matyö'yü de o yakalatmadı ya! Şan Matyö? Elma hırsız bir deli... Elma hırsız da olsa, deli de olsa, bir can... Bir insan o... Üç tane bunak çıkıp adamın Jan Valjan olduğunu söylüyor... Demek zavallı bana benziyor. Eğer sussam, ortaya çıkmasam, benim bedelime bir can tersanede çürüyecek... Hayır, olmaz bu! Tanrı beni deniyor!.. Bunca saltanatı, serveti, itibarı ayaklar altına alıp alamayacağımı deniyor.. Bir insanın işlemediği suçlardan dolayı, mezardan farksız olan tersanede çürümesine nasıl göz yumarım?.. O zaman Javer'den daha alçak seviyeye düşmüş olmaz mıyım?

Titriyordu. Üşüdüğünü hissetti. Gece yarısını çoktan geçiyordu. Şöminedeki odunları tutuşturdu. Çatırtılar arasında yükselen alevler de üşümesini dindiremiyordu. Dindiremezdi de... Kalbinin tâ derinlikleri, hatta ruhu üşüyordu...

Karar vermek zorundaydı: Ya ömrünün sonuna kadar vicdan azabı içinde yaşamak; ya da mertçe gidip teslim olmak... Teslim olmak? İyi de, Fantin'e verdiği söz ne olacaktı? Eğer o teslim olur da tutuklanırsa, Kozet'i zalim Tenardiyeler'in elinden kim kurtarır da annesine götürürdü? "Madlen Baba" demek M Kasabasının huzuru demekti. Fabrikalar çalışıyor, işçiler kazanıyordu. Yetimler, dullar, kimsesiz yaşlılar onun kurduğu "yardım sandığı"ndan maaş alıyorlardı. Hırsızlık, dolandırıcılık, sefalet onun sayesinde ortadan kalkmıştı. Okullar, hastahaneler, kiliseler onun yardımı ile ayakta duruyordu. Bir delinin hayatı kurtulacak, fakat bir kasaba tekrar sefaletin kucağına düşecekti... Hayır, kader bu kadar zalim olamazdı.

Bu düşünceler altında, şöminenin yan tarafında bir kapağı açtı. Elini kapağını gizlediği oyuktan içeri soktu. Oradan çıkaracağı şeyi birileri görecekmış gibi titredi. Kapıya doğru

yürüdü. Elini sürgüye attığı sırada bir kere daha titredi. M Kasabasına geldiği günden beri, yatarken bile, kapısını hiç kilitlememişti. İlk defa bunu yapıyordu. Model seçtiği D Piskoposu'nu hatırladı... Ona ihanet ediyormuş gibi kalbi sızladı... Eliyle başının üstünde sinek kovalıyormuşçasına tuhaf bir hareket yaptı. Kapıyı sürgüledi. Geri dönüp kapağını açtığı delikten elini soktu. Çıkardıkları hiç de kıymetli şeyler değildi. Mavi bezden bir ceket, eski bir pantolon, kirli bir boyun atkısı ve eski bir asker torbası. D Kasabasına sefil ve perişan bir halde girdiğinde üzerinde bu elbiseler vardı. Hatıra olarak sakladığı ve en düşkün bir fakirin bile kabul edemeyeceği şu elbiseler, onun Jan Valjan olduğunu ispat eden en kesin delillerdi... Onları ateşe atıp yakacak, delilleri ortadan kaldıracaktı. Öyle de yaptı. Şöminedeki alevlerin üzerine fırlattı. Bu yağlı, paslı şeyler ateşi görünce parıltılar yayarak yanmaya başladılar. Elini tekrar oyuktan içeri soktu. İki tarafı demirli bir sopa çıkardı. Son delili de ateşe atacağı sırada yanan elbiselerin içinde bir şeyin parladığını gördü. Bu, küçük Jerve'den gasbettiği kırk soldalık gümüş para idi... Sopayı dizinde kırarak iki parçaya ayırdı ve alevlerin üzerine attı.

Tam, delilleri yok ettiğini ve artık kimsenin onu tanımayacağını düşündüğü sırada, Piskoposun hatırasına hürmeten sakladığı iki gümüş şamdanı hatırladı. Bunlar, şimdi bir hatıradan çok suç âleti sayılırlardı... Onları odanın içinde görenler, mutlaka D Kasaba Piskoposu'ndan çalındığını anlayacaklardı. Evet, bu şamdanlardan kurtulmadıkça içi rahat edemeyecekti. Ateşe atıp cilâlarını bozmalı, tanınmayacak hale getirmeliydi. Yatağın yanı başındaki sehpanın üzerinde duran şamdanlardan birini aldı. Onunla ateşi karıştırıp iyice alevlendirdi:

– Tamam, dedi içinden; bunların işini de bitirdiğim zaman Jan Valjan'ı mazinin derinliklerine gömmüş olacağım.

Birden, kulaklarını sağır eden, bir haykırış duydu:

– Jan Valjan! Jan Valjan! Hey riyakâr alçak! Hani sen tövbe etmiştin? Hani, piskopostan daha aziz biri olmaya yemin etmiştin? Üç beş şeyi ortadan kaldırmakla Jan Valjan'ı maziye gömeceksin öyle mi? Haydi, o aziz insanın hatırasını da ateşe at! At bakalım, vicdânen rahat edecek misin? Demek sen hapse girmezsen, koca bir kasaba halkı refah içinde yaşayacak ha! Vesveseler seni aldatıyor... Bir delinin mahvolmasına bedel, bir kasabanın kurtulacağını sana fısıldayan şeytandır!... O zavallı tersanede ağır zincirleri sürüyerek çürürken, yatağında rahat uyuyacağını sanıyorsan aldanıyorsun! Şan Matyö'nün iniltileri ve bedduaları daima kulağında çınlayacak, kaçacak delik arayacaksın... Senin yerinde, D Piskoposu olsaydı nasıl davranırdı, onu düşün! Haydi, şimdi içinden nasıl geliyorsa öyle yap... Ya aziz biri gibi davran, ya da Javer'den daha alçak seviyeye düş. Artık sen bilirsin...

Belediye Başkanı'nın alnından terler akıyordu. Gözleri, ölü gözü gibi, elindeki şamdana bakıyordu. Şamdan öyle ağırdı ki, taşıyamadı; elinden yere düşürdü.

Mırıltı halinde:

– Hayır! Hayır, dedi, Javer'den daha alçak biri olmak istemem!

Eğildi, şamdanı yerden aldı. Kuş gibi hafifti... Saygı ile sehpadaki yerine koydu. Uyku ve yorgunluk bir anda üzerine hücum etti. Şöminenin karşısındaki sandalyeye yığıldı, kaldı. Derin bir uykuya daldı... Çok korkunç rüyalar gördü. Devlerle, cinlerle boğuştu. Bunlardan biri tam gırtlığını sıkarak üzere iken uyandı. Uyku ile uyanıklık arasında pencereye doğru

yürüdü. Yerde iki yıldızın parladığını gördü. Yıldızların aksi alınına vuruyordu:

– Eyvah, dedi, kıyamet vakti geldi. Gökteki yıldızlar yere inmiş...

O anda kapı vuruldu. Kapının gürültüsü ile aklı başına geldi:

– Kimdir o?

– Benim, Belediye Başkanı!

Sesin sahibini tanıdı. Bağırان hizmetçi idi.

– Ne var?

– Saat beş oldu, efendim!

– Bana ne!

– Sayın Başkan, araba sizi bekliyor!

– Hangi araba?

– Üstü açık tek kişilik araba; siz istemişsiniz...

– Ben araba filan istemedim!

– Arabacı öyle söylüyor?..

– Hangi arabacı?

– Eskoflar Usta.

– Eskoflar mı?..

– Bu isim gözlerinin önünden bir şimşek geçmiş gibi, Mösyö Madlen’i titretti:

– Ha! Gerçek! Eskoflar Usta!..

Hizmetçi bekliyordu. Elinde tuttuğu mumdan damlayan parçalar mumdanlığa yığılıyordu.

Birkaç dakika daha bekledikten sonra, nihayet cesaretini toplayarak sordu:

– Sayın Başkan, arabacıya ne cevap vereyim?

– Söyleyin, beklesin! Hemen geliyorum.

SEMPLİSE ANA

Mösyö Madlen, Aras yolunda hızla at koştururken; saat öğleden sonra üçü gösteriyordu. Fantin, gözü saatte, Madlen Baba’nın gelmesini bekliyordu. Şimdiye kadar mutlaka gelmesi gerekiyordu. Her gün en az üç defa uğruyor; doktor ve hemşireye talimatlar veriyor, Kozet’ten bahsederek onun yüreğine güç veriyordu.

Fantin’e bakmakla görevli hemşire, “Semplise Ana” adında, iyi kalpli, yaşlı bir rahibe idi. Belediye Başkanı’nın hastahaneye gelmeyişine o da şaşırılmış; durumu öğrenmek için hademelerden birini Belediye Dairesi’ne göndermişti. Hademe gelip kapıcının “Belediye Başkanı bugün ilk defa habersiz daireye gelmedi.” dediğini bildirmişti.

Fantin gittikçe sabırsızlanıyordu:

– Semplise Ana, diyordu ikide bir, Madlen Baba neden gelmedi? Söyleyin, bilmek istiyorum; başına bir iş mi geldi? Acil bir durum olmasaydı mutlaka gelirdi...

Sonra birden bire, Mösyö Madlen’in kendisine yazdırdığı mektubu hatırladı. Yüzünde gülücükler açtı:

– Ah, Semplise Ana, diye, bağırdı, ben neden gelmediğini biliyorum...

Hemşire, hastanın böyle aniden heyecanlanmasına şaşırıldı. Eliyle onun başını okşayarak:

– Kendini yorma güzel kızım, dedi.

Fantin devam etti:

– Evet, niçin gelmediğini biliyorum! Sevgili kızım Kozet'i getirmeye gitti... Semplise Ana, onu yatağımın şuracağına yatırmama; öpüp koklamama izin verirsiniz değil mi? Ciğerparemi şöyle doya doya kucaklamama izin verirsiniz değil mi? Ah, merak etmeyiniz! Hastalığım ona geçmez. Bakın, artık hasta filan değilim!... Kızımı dünya gözü ile görür görmez nasıl ayağa kalktığımı, sihirli bir ilaç gibi beni nasıl iyileştirdiğini siz de göreceksiniz. Beni yatağa düşüren kızımın hasretidir.

Bu konuşmaları paravanın arkasında dinleyen doktor, gelip Fantin'in nabzını yokladı. Nefes aldırıp sırtını dinledi:

– Bu bir mucize, diye bağırmaktan kendini alamadı.

Semplise Ana'ya dönerek:

– Hemşire! Hemşire, dedi, nabız normal, ciğerler mükemmel çalışıyor!... Mösyö Madlen, Kozet'i getirip anasına teslim edince, garanti veriyorum, Fantin hızla iyileşecektir...

Hastanın yanakları al al oldu. Sevinç ve saadetle gülümsedi:

– Bak, Semplise Ana, dedi, doktor da beni tasdik ediyor... Ben bilmez miyim; bir şeyim kalmadı diyorum... Hele kızımı bağrıma basayım, siz o zaman görün beni!...

Kiliseye bağlandığı günden bu yana hiç yalan söylememiş olan Semplise Ana, zor bir durumla karşı karşıya idi... Belediye Başkanı'nın Kozet'i almaya gittiğine dair en ufak bir haber yoktu. Ya Fantin'i tasdik ederek yalan söyleyecek, ya da "bilmiyorum" diyerek onun ümitlerini kıracaktı... Vicdanının sesine uyararak:

– Ne mutlu sana, dedi, yakında kızına kavuşacaksın... Mösyö Madlen'in yarın burada olacağına inanıyorum.

Fantin çocuk gibi sevinerek, Semplise Ana'nın ellerine sarıldı:

– Ah, yarın! Yarın sevgilime kavuşacağım. Rüyalarımı, hayallerimi süsleyen, en zor şartlar altında bana yaşama gücü veren sevgili yavruma kavuşacağım. Söz veriyorum, sizi artık sorularıyla rahatsız etmeyeceğim.

Rahibe:

– Eh, artık bahtiyar bir annesin! Şimdi uslu uslu yat; uyumaya çalış.

Fantin, başını yastığa koyarak, mırıltı halinde:

– Evet, yat! Uslu uslu ve sabırla bekle! Yarın sevgiline kavuşacaksın... Sağlıklı ve güçlü olmalısın. Kızın seni "hasta bir anne" olarak görmemeli...

Gözlerini yumdu. Yüzünde saadet ışıltıları parlıyordu...

Semplise Ana'nın yanaklarından aşağı iki sıcak gözyaşı damlası yuvarlanarak indi. Fantin'in başucunda uzun uzun dua etti.

DELİYİ BİLE ŞAŞIRTAN İTİRAF

Mösyö Madlen, akşama kadar yalnız bir handa durup ata yem vererek yoluna devam etti. Hezdine köyüne geldiği zaman, arabanın Eskoflar Usta'nın methettiği kadar sağlam olmadığını anladı. Tekerleğin biri nerede ise dağılmak üzere idi. Tekerini değiştirmeden yola devam etmesi mümkün değildi. Köyün girişindeki hanın önünde durdu. Ata yem verirken hancıya araba tamircisi bulup bulamayacağını sordu. Hancı, tekeri inceledikten sonra:

- Bunun tamir edilmesi imkânsız, Mösyö... dedi.
- Yeni bir teker istiyorum. Parası ne ise vereceğim.
- Bu arabaya göre teker bulamazsınız. İki birden değişmesi lâzım.
- Peki, iki tane olsun.
- Yine mümkün değil...
- Neden? Parası ne ise vereceğim diyorum.
- Burada teker değil, ancak araba bulabilirsiniz...
- Bana yardımcı olunuz; nereden ve kimden satın alabilirim?
- Burası küçük bir yerdir, Mösyö... Her ailenin bir arabası vardır ve çiftçi oldukları için de kendilerine lâzımdır... Satmazlar...
- Ne yapmalı? İşim çok acele; lütfen bana bir akıl verin. Yola devam etmek zorundayım...

Hancının da istediği, bu sözleri duymaktı:

- Vallahi benim de yalnız bir arabam var... Babamdan kaldığı için de doğrusu satmak istemem...
- Mösyö, değeri ne ise vereyim; size söz veriyorum geri getireceğim.

Geri getirme sözü hancının hoşuna gitmedi ise de bunu belli etmedi. Masum bir tavır takınarak:

- Acele dediğiniz şu iş, hayırlı bir iş midir, diye sordu.
- Evet Mösyö! Hem de tahmin edemeyeceğiniz kadar hayırlı bir iştir. Şu kadarını söyleyeyim, Mösyö, bir insanın hayatını kurtarmış olacaksınız.
- O halde, buna babamın ruhu da memnun olacaktır...
- Bundan hiç şüphesiz olmasın!
- Peki... Onu size yedi yüz franga vermeye razı oluyorum...
- Mösyö Madlen, bir fırsatçı ile karşı karşıya olduğunu anladı. Fakat bunu düşünecek zamanı yoktu:

- Mösyö arabayı görebilir miyim?
- Tabii efendim... Eskidir, ama çok sağlamdır; merak etmeyiniz.

Hanın arka tarafına geçtiler. Samanlığa bitişik büyük bir odaya girdiler. Hancının gösterdiği şey, arabadan çok müzelik bir nesne idi... Fenerin ışığında bile, dingilin ve tekerlerin pası görünüyordu...

- Mösyö, benim atım bu arabayı çekemez!

– Haklısınız efendim... Size bir at daha lâzım...

– Haydi oldu olacak; bana bir de at satınız, Mösyö...

– Bende at yok Mösyö! Daha doğrusu atlar oğlumundur. Onun da satmaya razı olacağını sanmıyorum...

– Eh, ben de köy evlerini tek tek dolaşır; atları ile birlikte arabasını satacak birini bulurum herhalde!...

Adamın yüreği hızlı hızlı çarpmaya başladı. Korktuğunu belli etmemeye çalışarak:

– Bulabileceğinizi sanmam, Mösyö... Boşuna zaman kaybedersiniz. Oğlumla bir görüşeyim; belki razı ederim.

– Mösyö acele ediniz! Kaybedecek zamanım yok.

– Peki, efendim. Ben dönünceye kadar mutfağa girip karnınızı doyurunuz. İyi haberle geleceğimi umuyorum...

Bir süre sonra adam, güya oğlunu razı etmiş olarak geri döndü. Dört yüz franka bir de at satıp toplam bin yüz frank kazandı. Hayır, yanlış söyledik; kazanmadı.... Çaldı...

Belediye Başkanı, müzelik araba ile Aras kasabasının posta misafirhanesi kapısından girerken saatler akşamın sekizini gösteriyordu. Altı saatte almak istediği bu yolu, arabanın ağır ve eski olması, atların da birbirine uyum sağlayamaması sebebiyle, on dört saatte alabilmişti.

Aras sokaklarını bilmiyordu. Ana cadde üzerinde bulunan bir hana girdi. Hancı, atları görünce şaşırdı:

– Aman Mösyö! Bunlar çatlamak üzere; uzak yoldan geliyorsunuz galiba... Bütün gün onları koşturmuş olmalısınız.

– Yemlerini verip istirahatlerini temin ediniz. Yarın sabah geri döneceğim.

– Akşama yatacak yer istiyor musunuz?

– Evet. Tek yataklı boş bir odanız var mı?

– Yabancılar ve bilhassa uzak yoldan gelen beyler için daima boş bir oda bulundururuz.

– Atların masrafı ve oda kirası için ne kadar vermem gerekiyor?

– Aman efendim; ne ehemmiyeti var... Giderken ödersiniz.

– Peki, nasıl isterseniz...

– Postahane nerededir?

– Caddenin sonunda, sağa dönünüz. Üçüncü bina postahanedir, Mösyö. Başka bir hizmetim dokunabilir mi?

– Teşekkür ederim.

Mösyö Madlen, hancının daha fazla gevezelik etmesine fırsat vermeden oradan uzaklaştı.

Cadde boyunca yürürken, yanından geçen insanları fark ettirmeden süzüyor; içlerinden Adliye binasını soracağı müsait birini bulmaya çalışıyordu. Elinde büyükçe bir fener tutan, yaşlı bir adama yaklaştı. Fısıltı halinde:

– Mösyö, Adliye binasının nerede olduğunu biliyor musunuz?

– Elbette bilirim, dedi yaşlı adam, buranın köklü ailelerindenim.

– Uzakta mıdır?

İhtiyar, bastonuna yaslanarak feneri ileriye doğru uzattı. Gösterdiği büyük binayı ısıtmak istercesine:

– Şu büyük beyaz binayı görüyor musunuz? Zaten ondan başka büyük bina yok ya...

– Evet, Mösyö.

– Ha, işte orasıdır Adliye sarayımız. Hayrola, şahitliğe mi geldiniz?

– Hayır, bir avukatla görüşeceğim.

– Şansın varmış... Bugün eğlence uzun sürdüğü için, mahkeme salonu hâlâ açık...

– Eğlence? Mahkeme salonunda eğlence mi yapılıyor?..

İhtiyar kahkaha ile güldü:

– Aras'ı tanımadığın hemen belli oluyor... Bu kasabanın halkı, renkli davalardan pek hoşlanır. Bugün öğleden sonraki celselerde anasını öldüren sarhoş bir delikanlı ile bilmem kaç cinayet işlemiş, piskopusun evini basmış, kimsesiz çocukları dağa kaldırmış eski bir kürek mahkûmunun davalarına bakılacağı duyulunca; halk mahkeme salonuna koştu. Caddeler onun için boş!..

Belediye Başkanı iliklerine kadar titredi. Demek, dedikodudan hoşlanan yalnız M kasabası değilmiş... Daha beterleri varmış, diye düşündü. İhtiyara teşekkür edip Adliye binasına doğru yürüdü.

Giriş kapısının önüne gelince, derin bir nefes aldı. Üstünü başını düzelitti. Nöbetçi jandarmaya "yol tezkeresi"ni göstererek mahkeme salonuna girmek istediğini söyledi. Jandarma, kâğıdı incelerken, "Tezkerenin Sahibi: M Kasabası Belediye Başkanı Mösyö Madlen" yazısını okuyunca derhal esas duruşa geçti:

– Özür dilerim Efendim! Kendinizi tanıtsaydınız, tezkereyi göstermenize gerek yoktu. Buyurun sizi salona, mülkiye memurların için ayrılan özel bölüme götürüyüm.

– Teşekkür ederim oğlum, siz bana tarif edin yeter... Kendim giderim.

– Olmaz, efendim! Belediye Başkanımız duyarsa bana çok kızar sonra. Buyurun, şu büyük merdivenden çıkacağız.

Mösyö Madlen, nöbetçiyi takip ederken:

– Oğlum, dedi, dava karara bağlandı mı?

– Elbette, efendim.

– Ne ceza verdiler?

– Müebbed kürek!

– Ya!

– Böyle olacağı kesindi, efendim. Adam, içki parası vermedi diye anasını öldürürse, aferin diyecek değiller ya...

– Doğru... Ya şimdi kimin davası görülüyor?

– Eski bir kürek mahkûmunun... Adamın işlemediği halt kalmamış! Cezadan kurtulmak için işi deliliğe vuruyormuş...

Merdivenden çıkıp çift kanatlı büyük bir kapının önüne geldiler. Nöbetçi geriye çekilip Belediye Başkanı'na yol verdi:

– Bu kapıdan, Reisi Efendi. En öndeki iki sıramülkiye memurlarına ayrılmıştır. Ben nöbet yerime dönüyorum; arz ve hürmet ederim.

Mösyö Madlen, nöbetçiden bu kadar ucuz kurtulacağını ümit etmemiştir doğrusu. Rahat bir nefes alıp adama teşekkür etti.

Kapıdan içeri girince, onu asık suratlı bir çavuş karşıladı:

– Salon dolu, Mösyö! Kimseyi içeri almamam emredilmiştir!

– Bir kişi için de mi yer yok?

– Uzatma Efendi! Yok, dedim.

– Mahkeme heyetinin âmiri kimdir?

– Her mahkemede olduğu gibi, burada da Temyiz Reisi'dir.

Mösyö Madlen cebinden resmi başlıklı bir kâğıt çıkardı. Üzerine, "Reis Efendi tasvip buyururlarsa bu davayı izlemek istiyorum. M kasabası Belediye Başkanı Mösyö Madlen" cümlesini yazıp çavuşa uzattı:

– Bunu Reis Efendiye veriniz! Cevabını bekliyorum!

Çavuş kendisine emir verir gibi hareket eden adama baktı. Sonra elindeki kâğıda baktı. Belediye Başkanı ibâresini görünce kulaklarına kadar kızardı*:

– Emredersiniz, efendim, diyerek kalabalığın arasına daldı.

Ön sıraya kadar ilerleyerek Temyiz Reisi'ne selâm verip kâğıdı uzattı:

– Bunu kapıda bekleyen Mösyö verdi ve okumanızı söyledi, efendim.

Reis, kâğıdı açıp okudu. Altına bir not düşüp çavuşa verdi:

– Söyleyiniz, buyursun! Yanımdaki sandalyeyi ona ayırıyorum.

Temyiz Reisi, M Kasabası Belediye Başkanı'nın şöhretini duymuştu. Kendisi de şerefli bir kanun adamı olduğu için Mösyö Madlen'e büyük bir hayranlık besler, gıyabında onu takdir ederdi. Memleket sanayiine "siyah camı" kazandırdığını, "Paris Sanayi Fuarı"nda kendisine şeref madalyası verildiğini; okul, hastahane, kilise gibi umuma ait müesseseleri yardımları ile ayakta tuttuğunu, hatta Aras'ta iflasın eşiğine gelmiş iki fabrikanın borçlarını ödeyerek kapanmaktan kurtardığını biliyordu. Bu büyük insan, mahkeme salonuna girmek için kendisinden izin isteme nezaketi göstererek alçak gönüllülüğünü de ispat ediyordu...

Çavuş, geri getirdiği kâğıdı Mösyö Madlen'e uzatırken saygı ile eğildi:

– Reis Efendi sizi bekliyorlar Mösyö, dedi, kâğıdın altında zâtı alinize yazılmış bir not bulacaksınız.

Belediye Başkanı, kâğıdı açıp notu okudu:

"Vazife başında olduğum için sizi kapıda karşılayamıyorum; affınızı istirham ederim. Yanımdaki sandalyeyi boşlatıyor, şereflendirmenizi bekliyorum.

Temyiz Reisi"

Mösyö Madlen acı acı güldü:

– O ilâhi ses doğru söylemiş! Gerçekten zor bir imtihan olacak!... Gün bugündür! Ya azizliği ya da rezilliği seçeceğim; bunun ortası yok...

Çavuşun sesi, onu daldığı âlemden ayırdı:

– Mösyö, beni takip etme tenezzülünde bulunur musunuz?

Şu insanlar, hele belli kalıplarda düşünmeye alıştırmış olan şu askerler.. Ne tuhaf yaratıklardır.. Biraz sonra öyle bir fırtına kopacak ki, yüksek ruhlarla alçak ruhlar birbirinden ayrılacak!... Faziletle sefalet karşı karşıya gelecek... Sadece "Madlen Baba" değil, bir salon dolusu adam imtihandan geçirilecek...

Belediye Başkanı içeri girdiği zaman, savcı iddianâmeyi okuyordu. Kalabalıktan hiç kimse bu yeni gelen adamı fark etmedi. Herkes can kulağı ile savcıyı dinliyor; Jan Valjan'ın yerinde duran adama yani zavallı Şan Matyö'ye bakıyordu. Mösyö Madlen, iki jandarmanın arasında dikilen adamı görünce bir çığlık atmak için kendini zor tuttu. O taranmamış dik saçlar, o vahşi çehre, o boy, o iri vücut... Aman Tanrım! Sanki, orada D kasabasına giriş yapan, on dokuz senelik tersane mahkûmiyeti boyunca içinde biriken kin ve nefret sebebiyle, insanlığını kaybetmiş Jan Valjan duruyordu.

Bütün hücrelerine kadar titredi. Dizlerinin bağı çözüldü. Düşmemek için yanındaki beyaz sütuna yaslandı:

– Ya Rabbi! Bu ne dehşetli hal? Yine böyle mi olacağım?

Korku ile gözlerini kapattı. Gördüklerinin bir rüya olması için Tanrı'ya yalvardı. Fakat ne mümkün! Gözlerini açınca aynı manzarayla yani kendi ikizi ile karşılaştı.

Mahkeme başkanı, bu vahşi adama seslendi:

– İddianâmeyi dinlediniz, bir söyleyeceğiniz var mı?

Şan Matyö, boş gözlerle savcıya baktı. Sonra iki yanında duran Jandarmalara sırttı. Kalabalığa doğru el salladı. Mösyö Madlen görünmemek için sütunun arkasına saklandı...

Mahkeme başkanı daha sert bir sesle bağırdı:

– Demek iddiaları kabul ediyorsunuz! O halde cezasına da razı olacaksınız!

Şan Matyö, Jandarmalara:

– Deli bunlar, diye sırttı; benden daha deli... "Ben sokaktan geçerken, bahçe duvarının dibinde kırık bir elma dalı buldum" diyorum, inanmıyorlar! Kürek mahkûmu diyorlar, Tulon Tersanesi diyorlar. Bilmem hangi kasabanın piskoposundan gümüşler çaldın, silah zoru ile küçük bir çocuğun parasını aldın diyorlar... Adın Jan Valjan diyorlar...

Savcı hâkimlere döndü:

– Görüyorsunuz, muhterem hâkimler heyeti! Yine ahmak ve deli rolü yapmaya başladı... Kendisini tanıyan dört şahit varken, başka ne yapabilir ki? Eğer mahkeme heyetini deli olduğuna inandırırorsa, "cezai ehliyet"inin düşeceğini biliyor. Tersane arkadaşlarından Breve, Şenildiye, Koşpay yemin ile onu tanıdıklarını söylüyorlar. Keza, o sıralarda zaptiye muhafız komutan vekilliği sıfatı ile tersanede görev yapan müfettiş Javer de onu tanıdığını söylüyor... Jan Valjan'ın kimliğini araştırmakla görevlendirdiğimiz tahkikat heyetinin raporunu da arzettim. Şan Matyö adında birinin yaşadığına dair en ufak bir upucu bulamamışlardır. Bulamamaları gayet tabiidir; zira böyle biri yoktur. Karşınızda ahmak rolü oynayan adam Jan Valjan'ın ta kendisidir. Muhterem heyetten, talep ettiğim müebbed kürek cezasını vererek adaleti yerine getirmelerini diliyorum.

Mahkeme başkanı tekrar Şan Matyö'ye döndü:

– Müdafaanıza son olarak ekleyeceğiniz bir şey var mı?

Adam, elindeki pis şapkayı çeviriyor, kendisine söylenenleri duymamış gibi

davranıyordu...

Başkan, sesini yükselterek kızgın bir tavırla sorusunu tekrarladı. Adam bu sefer duydu. Anlamış gibi gözlerini açtı. Nefret dolu bakışlarını savcıya çevirdi. Dev yumruğunu havaya kaldırarak beddua eder gibi salladı. Sonra acelesi varmışçasına hızlı hızlı konuşmaya başladı:

– Evet var, dedi, söyleyeceklerim var: Paris’te bir araba fabrikasında işçi idim. Ustamın adı Mösyö Balop’tu. Araba fabrikasını görenler bilir; işçiler dışarıda, duvarla çevrilmiş avluda çalışmak zorundadır. Ameleyi kapalı yere sokmazlar; çok yer lâzım... Kışın o kadar üşüyorduk ki, ısınmak için, çekici bırakıp kollarımızı oğuştururduk. Buna da izin vermezlerdi. Vakit kaybediyorsunuz, derlerdi. Araba fabrikasında çalışan biri kırk yaşına geldi mi adı “ihtiyar”a çıkar. Elli yaşında ise “kocamış ayı” derler. Amele takımı pek tuhaftır. Gençleri, sanki ihtiyarlamayacakmış gibi yaşlılarla alay ederler. Patron da kırkını geçenlere düşük ücret öderdi. Ben, elli yaşına geldiğim ve az ücret aldığım halde, gençler kadar iş çıkarmaya gayret ederdim. Beni bir tek ustam Mösyö Balop takdir ederdi. Evde kızımdan başka kimsem yoktu. O da çamaşırcılık yaparak bana yük olmazdı. Zavallı çok iyi kalpli bir çocuktuk. Annesini küçük yaşta kaybetti. Ah, efendiler, annesi çok iyi bir kadındı. Kızı da ona benzemiş. Lakin fakirlik zordur; Tanrı kimsenin başına vermesin. Kocasını, eve daha fazla para getirmiyor diye zavallı kızımı döverdi. Halbuki, kızcağzı sabah çıkar; akşamın sekizinde dönerdi. Daima daha ucuza yıkayan bulunduğu için, zenginler cimrilik eder, yavruma az para öderlerdi. Nihayet kocası öldü de kızım dayaktan kurtuldu. Dedim ya, fakirlik zor iştir... İkimize yetecek kadar kazanabilsem, onu çalıştırır mıydım? O pek iyi bir kızdı. Süslü elbiselere özenmez, baloya, tiyatroya gitmezdi. Namuslu olduğu için, etrafında erkek dolaştığını hiç görmedim... Komşularımız buna şahittir; sorabilirsiniz. Sormak mı? Ah, ben ne ahmak adamım! Paris bir girdaptır. Fakir mahallelerinde sık kiracı değişir. Kim tanır Şan Matyö babayı... Fakat araba fabrikası yerindedir. Zenginlerin yeri pek değişmez. Mösyö Balop’u bulup sorabilirsiniz. O beni iyi tanır. Benden ne istiyorsunuz; bilmiyorum ki? O kırık elma dalını yerde buldum, diyorum; çalmadım! Şu mösyönün anlattıklarından “kırık elma dalı” hariç hiçbir şey anlamıyorum!.. Eh, başka ne diyeyim, bilmiyorum ki...

Mahkeme Başkanı:

– Bunları daha evvel de anlattınız. Tahkikat memurları, Paris’te sözünü ettiğiniz hastahane caddesindeki araba fabrikasına gitmişler, orada bir zamanlar Balop Usta adında birinin çalıştığını, fakat hastalanarak işten ayrıldığını söylemişlerdir. Balop Ustanın nerede oturduğunu bilmedikleri gibi, onun yanında çalışan Şan Matyö diye birini hatırlamadıklarını beyan etmişlerdir. Kısacası, suçsuzluğunuzu ve Jan Valjan olmadığını ispat edecek hiçbir deliliniz yok... Fakat, bunun yanında, sizin eski bir tersane mahkûmu olduğunuzu yeminle itiraf eden üç arkadaşınız var. Ayrıca, yazılı ifade veren ve altını imzalayan muteber bir devlet memuru müfettiş Javer var. Tanrı’nın huzurunda ve şurada hazır bulunan halkın önünde şahitleri son defa konuşturacak; ondan sonra karar vereceğim.

Başkan, kenarda bekleyen Jandarma Çavuşuna seslendi:

– Şahit mahkûmlardan Breve adındakini getiriniz!

Bir dakika sonra, Breve elleri kelepçeli olarak getirildi. Üzerinde, tersane mahkûmlarının giydiği kül rengi bir elbise vardı. Yaklaşık atmış yaşlarında gösteriyordu.

Başkan ona dönerek:

– Şurada duran adama bir defa daha dikkatle bakınız! Vereceğiniz ifadeye göre, ya hürriyetine kavuşacak ya da müebbed kürek cezasına çarptırılacaktır... Tersane papazı dindar bir insan olduğunuzu, müdür de senelerce iyi hal gösterdiğinizizi söylemişlerdir. İlk görüşte yanılmış olabilirsiniz. İnsanız, hepimiz bazen yanılırız. Eğer gerçekten yanılmış iseniz, bu sebepten kimse sizi kınamayacaktır. Şimdi, vicdanınıza danışarak, şu adama bir kere daha dikkatle bakınız. Bu adam gerçekten tanıdığınız Jan Valjan mı?

Breve gözlerini kısarak Şan Matyö'ye dikkatle baktı:

– Bu adamı ilk tanıyan benim, diye söze başladı, çok şükür daha bunamadım... Sözümde ısrar ediyorum ki, o Jan Valjan'dır. Gerçi, yaşlılığın verdiği zaaftan olacak, biraz aptalca görünüyor. Aslında, tersanede iken cin gibi bir adamdı...

Başkan:

– Peki, siz şöyle kenarda bekleyin! Çavuş, Şenildiye adındaki mahkûmu getiriniz!

Şenildiye de öbürü gibi elleri kelepçeli olarak getirildi. Üzerindeki kırmızı hırkadan ve başında taşıdığı yeşil takkeden bunun müebbed kürek cezasına çarptırılmış bir mahkûm olduğu belli idi. Elli yaşlarında, kısa boylu, koca kafalı, patlak gözlü, soğuk ve arsız yüzlü bir adamdı.

Başkan, Breve'ye söylediği sözlerin aynısını bu adama da söyledi.

Şeneldiye, arsızca bir kahkaha koyverdi:

– Nasıl tanımam? Boğa gibi kuvvetlidir kerata! Hey, "Makina Jan" beni hatırladın mı?

Mahkeme Başkanı, bu adamı daha fazla konuşturmadı:

– Tamam, yetişir, dedi ve üçüncü mahkûmun getirilmesini emretti.

Koşpay adındaki bu mahkûm, Pirene dağlarında büyümüş, yarı ayı yarı insan görünümünde, Şenildiye'den aşağı kalmaz bir adamdı. Şan Matyö'den daha vahşi, üstelik ondan daha ahmak idi...

Başkan, onun vicdanını da harekete geçirmek için, tesirli sözler söylemiş ise de; adamda bunları anlayacak hisler ölü idi...

– Tanımaz olur muyum, diye homurdandı... Bizi adam yerine koyup dinlemezdi. Bir gün ayağıma basan birini pataklıyordum... Makina Jan önüme dikilip engel oldu. "Sen bu işe karışma; bırak da biraz eğlenelim," dedim. Bir tokatta beni yere düşürdü... Eğer o adama dokunursam, kafamı ezeceğini söyledi... İşte, sonunda yuvaya geri dönüyor! Fakat sakın onu bizim tersaneye vermeyin! Yoksa, aleyhinde şahitlik yaptım diye beni gebertir...

Başkan insandan çok, hayvan sıfatlarının ağır bastığı bu adama öğrenerek baktı:

– Bırak hikâye anlatmayı, dedi, onu tanıyıp tanımadığını sordum!

Koşpay, domuz gibi dudağını sarkıtarak:

– Tanıyoruz, dedik ya!

Başkan, Şan Matyö'ye hitaben:

– Şahitlerin üçünü de dinlediniz! Ekleyeceğiniz bir şey var mı?

Matyö:

– Yoruldum, dedi, ayakta duracak halim kalmadı!

Mahkeme başkanı yanındaki hâkimlere:

– Biliyorum, usûle aykırı ama dedi, izin verirsiniz otursun?

Hepsi:

– Otursun, dediler.

Jandarmalar, Şan Matyö'nün yanına bir sandalye getirip üzerine oturtular.

Başkan sorusunu tekrarladı.

Matyö, boynunu bükerek:

– Vallahi, ne diyeyim? Artık, hem kendimden hem de aklımdan şüphe ediyorum. Siz pek merhametli birine benziyorsunuz... Elinizden geleni yaptınız.

Halkın arasından mırıltılar yükselmeye başladı: "Daha ne bekliyorlar! Cezasını verin iş bitsin! Adalet yerini bulmalıdır!"

Mahkeme başkanı:

– Jandarmalar! Halkı susturun! Yoksa mahkemeyi kapatırım!

O anda Başkan'ın tâ yanında bir ses gürlledi:

– Breve! Şenildiye! Koşbay! Bana bakın!

Bu ses öylesine gür ve öylesine kederli idi ki, duyanlar buz gibi donup kaldılar. Gözler, kendiliğinden sesin geldiği yöne döndü. Sesin sahibinin iyi giyimli, asil görünüşlü, hatırı sayılır bir insan olduğu hemen belli oluyordu.

Mahkeme başkanı, savcı, avukat ve hâkimlerden ikisi onu derhal tanıttılar:

– Mösyö Madlen! M Kasabası Belediye Başkanı, diye bağırıldılar.

Daha evvel kır olan saçları, Aras'ta bulunduğu birkaç saat içinde bembeyaz olmuştu, fakat o farkında değildi... Üç mahkûma doğru ilerledi:

– İyi bakın! diye bağırıldı; beni tanıdınız mı?

Üçü de alık alık ona baktıktan sonra "hayır" der gibi kafa salladılar.

Mösyö Madlen, hâkimlere dönerek yavaş bir sesle:

– Muhterem hâkimler, aradığınız Jan Valjan benim! Şu zavallıyı salıverin gitsin! Size, Jan Valjan olduğumu ispat edeceğim...

Savcı, hayretten ağızları açık kalan başkan ve hâkimlere döndü:

– Efendiler, M Belediyesi Başkanı, muhterem Mösyö Madlen'i hepimiz tanıyoruz. Kendisi, bu memleketin gurur duyduğu sayılı insanlardan biridir. Şu anda, sarfettiği sözlere anlam vermek mümkün değildir...

Sonra halka dönerek:

– Aranızda bir doktor var mıdır, diye bağırıldı.

Sözlerine devamla:

– Bir doktor bulunmasını, iki nezaretçi beraberinde evine götürülerek tedavi olunmasını tavsiye ediyorum...

Mösyö Madlen, savcının sözünü keserek:

– Teşekkür ederim Savcı Bey! Merak buyurmayınız; aklım başımdadır. Eğer, gelip önünüzde bu itirafta bulunmasaydım; hukuk tarihinde eşine az rastlanır bir yanlışlık yapmak üzere idiniz!... Karşınızda duran şu zavallı adamın, bana benzemenin dışında hiçbir suçu yoktur. Savcıyı dinledim...Şan Matyö, elinde kırık bir elma dalı ile görülmüş... Nerede? Sokakta! Bahçe duvarından girdiğini, elma ağacından dal kopardığını gören var mı? Hayır! Kendisi, bu kırık dalı sokakta, bahçe duvarının dibinde bulduğunu söylüyor. Savcı ona inanmıyor... Neden? Çünkü, o eski bir tersane mahkûmudur... Hapishaneden çıktıktan sonra da çeşitli suçlar işlemiştir... Hayır, muhterem hâkimler! O, eski bir tersane mahkûmu, yani iddia edildiği gibi Jan Valjan değildir. Fakirliğin ve sefaletin yiyip bitirdiği, cemiyetin de "delilik" pâyesi verdiği bir zavallıdır.

Savcı ileriye atılarak:

– Fakat, efendim!

Mösyö Madlen:

– Lütfen sözlerimi tamamlamama izin veriniz! Söylediklerimi ispatlamaya hazırım. Fakat ondan önce kısa bir açıklama yapmak istiyorum: Cemiyet ve adliye makamları, bir kimse hakkında menfi veya müspet bir hüküm verdikten sonra, nedense bu hükmünde sebat etmeyi fazilet sayıyor... Hayır, bu fazilet değil, zaaftır. Kötü bir insan, iyi bir muhite düşer, eğitilir ve elinden tutulursa pekâlâ iyi bir insan olabilir... İyi zannettiğimiz bir insan da, kötü bir muhite düşer, ihanet görür, cemiyetin dışına itilir, zulme mâruz kalırsa; şartlar onu kötü biri olmaya itebilir. Ben, gençliğimde ağaç budayarak, hamallık yaparak geçimimi temin ediyordum. Bakmak zorunda olduğum dul bir kız kardeşim ve küçük yeğenlerim vardı. Bir sene, kış çok uzun geçti. Yollar, bahçeler karla kapandı. Üç ay iş bulamadım... Elimizde avucumuzda ne varsa bitip tükendi. Günlerce aç kaldık. Kimse bize yardım elini uzatmadı. Çocukların açlıktan ağlaşmalarına dayanamadım. Kasabanın fırınına gittim. Kendisine yalvarıp ekmek aldırarak birini aradım; fakat bulamadım. Fırının vitrininde ekmekler dizili iken, çocuklar evde açlıktan ölmek üzere idi. İçim kin ve nefretle doldu. Tok yatan, fakirleri düşünmeyen bütün zenginlere lanet yağdırdım! Yumruğumu camdan içeri sokup bir ekmek kaptım. Tam kaçmak üzere idim ki, fırıncı beni gördü. Avazının çıktığı kadar "hırsız var, yetişin soyuldum" diye bağırdı. Jandarmalar beni kanlı ekmekle birlikte suç üstü yakaladılar. Nezarete götürdüler. Jandarma komutanına yalvardım. İzin verin, fırıncıdan özür dileyeyim, isterse bir ay ücretsiz ona hizmet edeyim. "Olmaz! dedi, bu bir adliye vakasıdır. Suçüstü yakalandın, cezasını çekeceksin!" Kendimi düşündüğüm yok, dedim... Eğer beni hapse gönderirseniz; dul bir kadıncağızla çocuklarını açlığa mahkûm etmiş olursunuz. Çünkü benden başka kimseleri yoktur. "Hırsızlık yaparak mı, onları doyuruyorsun? " diye bağırdı. Aylarca iş bulamadığımı söyledi isem de, dinlemedi. Fırıncının şikâyetini savcılığa bildirdi. Kürek cezasına çarptırıldım. Tersaneye girmeden önce saf bir köy delikanlısı idim. Orada gördüğüm işkenceler beni devlete ve zenginlere düşman etti. Odun idim, ateş oldum! Merhametli idim, kindar oldum. On dokuz sene, zincirlere bağlı olarak, tersanede çalışmamış biri bu sözlerimi anlayamaz!.. Cemiyetten intikam almak için, mezardan farksız o taş duvarlarla çevrili tersanede her türlü işkenceye göğüs gerdim... Ham demir idim, bilendim, bıçak oldum! Cezamı tamamlayıp tersaneden çıkınca, elime sarı bir kâğıt verdiler. Bu sarı kâğıt benim hüviyet cüzdanım oldu. Kimse bana iş vermedi. Her gittiğim kapıdan kovuldum. D kasabası

piskoposundan gümüş eşyalar çaldığım doğrudur. İçinde bulunduğum girdabı bir tek o aziz insan görebildi. Gümüşlerle yakalandım. Beni getiren jandarmalara, "Hayır, o hırsız değil; benim dostumdur! Gümüşleri kendisine ben hediye ettim." dedi. Bana öyle şeyler anlattı ki, kalbimdeki bütün kötü duyguları söküp attı. Ne zaman, neye ihtiyacım olursa; kapısının daima bana açık olacağını söyledi. On dokuz sene kin ve nefretle yoğrulmuş bir insanın üç beş saatte azizler mertebesine yükselmesi mümkün müdür? Deli gibi kırlara koştum. Müthiş bir şok geçiriyordum. Şok halindeki insan ne yaptığını, ne söylediğini bilemez. Bunu hem adalet hem de tıp adamları kabul etmişlerdir... İşte bu şok halinde iken, bir yol kenarına oturmuşum. Yoldan geçen Küçük Jerve, beş franklık gümüş parasını düşürmüş. Ben de ayağımla üzerine basarak onu saklamışım. Öyle inanıyorum ki, bunu iyi bir insan olmamı istemeyen şeytan yaptırmıştı. Şoktan kurtulduktan sonra, ayağımla üzerine bastığım gümüş parayı gördüm. Bir kâbustan uyanırcasına titredim. "Eyvah, ben ne yaptım?" diye yerimden fırladım. Küçük Jerve'nin adını bağırarak her yanda onu aradım. Fakat, iş işten geçmişti... Küçük Jerve çoktan gitmişti... Bir taşın üzerine oturdum:

– Ben bir alçağım! Küçük bir çocuğun parasına tenezzül edecek kadar kötü bir insanım, diye kendime lânet ettim... O anda bir dönemeç noktasında olduğumu anladım. Ya kalbimdeki kötü duyguları ruhsal bir ameliyatla söküp atan D piskoposu gibi aziz bir insan ya da canavar gibi zalim bir insan olacaktım... Saatlerce ağladım. Ruhum, piskopostan daha aziz biri olmayı arzuluyordu. Tanrı'ya yalvardım. Geçmiş günahlarımın bütünü için tövbe ettim. Eğer bana fırsat verirse, iyi bir insan olma yolunda hiçbir zorluktan yılmayacağıma yemin ettim. Tanrı beni affetti. Mevki, makam ve para sahibi yaptı. Ben de bugüne kadar yeminimde sebat ettim. İşte, beni buraya kadar getiren, bu yeminime olan sadakatimdir. İncancımdan başka hiçbir şey beni buraya getirtemezdi. Çünkü, gerçek Jan Valjan'ı bir O bir de ben biliyordum...

Sözü uzattığım için beni bağışlayınız! Evet, ben aradığınız Jan Valjan'ım!... Şimdi de size bunu ispat edeceğim.

Mösyö Madlen, bu sözleri öyle gür bir sesle konuşuyordu ki, salonun her tarafında duyuluyordu. Koca salondan çıt çıkmıyordu. Herkes büyülenmiş gibi onu dinliyordu. Şüphesiz en çok şaşıranı zavallı Şan Matyö idi... Bir kendisine, bir konuşan adama bakıyor; gökten ikinci bir Şan Matyö inmişcesine hayret ediyordu. Savcı da dahil, hâkimler heyetinden kimsenin aklına ne bir soru sormak ne de müdahale etmek geliyordu...

M Kasabası Belediye Başkanı Mösyö Madlen devam etti. Üç tersane mahkûmuna dönerek:

– Hey, Breve, dedi, bana iyi bak! Tanıdın mı? Sen, anasını inkâr eden Şenildiye! Beni nasıl hatırlamazsın? Ya sen, yaban domuzu Koşpay! Benden yediğin tokatı nasıl unutursun?

Üçü de korku ile irkildiler. Başlarını sallayarak onu tanımadıklarını ima ettiler.

– Ya! Demek tanımadınız öyle mi? Hey, Breve ahmağı! Azıcık aklın varsa, verilen geniş pantolon kıcından düşmesin diye fanilayı keserek ondan askı yaptığını hatırlayacaksın... Mahkûmlar sana az mı gülmüşlerdi, hatırlasana!

Gözleri faltaşı gibi açılan Breve:

– Vallahi doğru, dedi.

Mösyö Madlen, diğer mahkûma döndü:

– Hey sen Şenildiye! Sağ omzunda bulunan "T.F.P." damgasını silmek için bir gün ateşli kül ile dolu demir sandığa omuzunu yaslamadın mı? Fakat canın pek tatlı olduğu için devam edemedin... Yanık yerler iyileştikten sonra, o üç harfli damga yine yerli yerinde kaldı; değil mi? Cevap ver, doğru mu? Yoksa, gömleğini sıyırıp o damgayı hâkimler heyetine göstereyim mi?

Şenildiye, Mösyö Madlen'e nefretle baktı:

– Doğru, dedi, buna gerek yok...

Sonra, kendisine domuz gibi bakan hayvan kılıklı Koşpay'a döndü:

– Sen, dedi, İmparatorun Kan'a indiği tarihte bir çoban öldürmüştün! Seni dağda yakalayan jandarmaların komutanı sol kolunun üzerine yanmış barutla o günün tarihini kazıdı. Aç kolunu, orada "1 Mart 1815" yazısını görsünler!

Koşpay, bu emre uyararak sol kolunu açtı. Savcı, mahkûmun yanına giderek kontrol etti. "1 Mart 1815" yazısını görünce kulaklarına kadar kızardı. Hâkimler heyetine dönerek:

– Mösyö Madlen'in söyledikleri doğrudur; yanmış barut ve mavi boya ile kazınmış "1 Mart 1815" tarihi yazılıdır...

Salonun içini tekrar bir sessizlik kapladı. Savcı, savcılığını; hâkimler, hâkimliğini; kalabalık, eğlenceye geldiğini unutmuştu.

Mösyö Madlen, kalabalığa dönerek:

– Ey bu kasabanın muhterem halkı, diye bağırdı, nasıl eğlenceden memnun musunuz? Eğer şurada duran günahsız Şan Matyö, müebbed kürek cezasına çarptırılrsa idi, "adalet yerini buldu" deyip huzur içinde evlerinize gidecek; o zindanda iken siz sıcak yatağınızda rahatça uyuyacaktınız öyle mi?.. Size, haksız yere senelerce işkence görmüş, zulme uğramış bir insan olarak yalvarıyorum! Sakın ola, gözlerinizle görmediğiniz, kulaklarınızla duymadığınız haberlere inanmayınız! Emin olmadıkça, kimse hakkında dedikodu yapmayınız! Başkalarının aybını araştıracağınıza, kendi günahlarınızı hatırlayınız! Yalan yere şahitlik yapıp adaleti yanıltan en büyük günahlardan birini işlemiş olur.. Eğer, gerçeği bildiğim halde, gelip adaletin önünde doğruyu söylemeseydim; cinayet işlemiş olacaktım. Çünkü, günahsız bir insan zindanlarda çürüyecekti!..

Sonra savcıya döndü:

– Evet, savcı efendi! İşte gerçeği öğrendiniz. Jan Valjan olduğumu ispat ettim. Halkı boş yere bekletmeyiniz! Şu günahsız Şan Matyö zavallısını da serbest bırakınız; onun yerine gerçek suçluyu yani beni tevkif ediniz!..

Nihayet, savcı kendisini toparlamış; mahkeme başkanına dönerek:

– Yetki size aittir, başkan efendi, demişti...

– Hayır, diye cevap verdi başkan... Bu dava benim yetki sınırlarımı aşıyor! Mösyö Madlen, kralımızın emri ile Belediye Reisliği makamına getirilmiştir. Biz, raporumuzu yazar, durumu "İçişleri Bakanı"na bildiririz. Gerisine karışmayız...

Mösyö Madlen:

– Peki, dedi, madem beni tevkif etmiyorsunuz; yapılacak işlerim var. Yerimi ve adresimi biliyorsunuz... Hükümetin kararını bekleyeceğim.

Mahkeme heyetini selâmladı. Geriye döndü. O anda kalabalık emir almışçasına, Mösyö Madlen'e yol açtı. Yavaş yavaş yürüyerek kapıya geldi. Nöbetçi, eğilerek ona selam verdi ve kapıyı açtı.

Bir saat geçmeden, mahkeme heyeti, Şan Matyö'nün suçsuz olduğuna karar verdi. Halk, dağılmayıp karar verilene kadar beklemişti. Şan Matyö, mahkeme başkanının "serbestsiniz, gidebilirsiniz" sözlerine karşı, alık bir yüzle "nereye" diye sormuştu... Jandarmalar, kolundan tutup onu kapıya kadar götürdüler. Sonra geriye dönüp adamı serbest bıraktılar. Halk, coşkun bir tezahüratla Şan Matyö'yü alkışlamış; sonra omuzlarına alıp bir kahraman gibi taşımışlardı...

Zavallı Şan Matyö, bütün bu olanlara bir anlam veremiyor:

– Yazık! diyordu... Bunların hepsi deli!...

ACI BİR ÖLÜM

Fantin, bütün geceyi uykusuz ve şiddetli bir sıtma ile geçirmişti. Bununla beraber, kızına kavuşma hayallerine dalmış olduğundan hiç acı çekmiyordu. Semplise Ana, hastanın başucunda sabahlamış, onu hiç yalnız bırakmamıştı. Fantin'in uykuya dalışını fırsat bilerek, kendisine bir kınakına şerbeti hazırlamaya gitti. Odanın kapısına gelince irkildi:

– Madlen Baba Siz misiniz?

Mösyö Madlen sesini kısarak:

– Evet, dedi, o zavallı kadıncağz nasıl?

– Şimdilik fena değil; sizi çok merak ettik. Fantin, kızını almaya gittiğinizi sanıyor... Ben de aynı fikirde olduğumu ve mutlaka Kozet'i getireceğinizi söyledim... Şimdi sizi görür de kızını sorarsa ne diyeceğiz?..

– Ne söyleyeceğimizi Tanrı bilir. Çünkü, Kozet'ten önce bir can kurtarmam gerekiyordu.

– Kurtardınız mı, bari?

– Evet... Tanrı'ya şükürler olsun, kurtardım.

O sırada, Semplise ana, yerde olan bakışlarını kaldırdı. Mösyö Madlen'in yüzüne bakınca bir feryad kopardı:

– Aman Tanrım! Madlen Baba, size ne oldu? Saçlarınız bembeyaz olmuş!

– Beyaz mı?

Mösyö Madlen de bunun farkında değildi. Aras'ta bulunduğu sırada, çektiği dayanılmaz acı, saçlarını ağartmıştı...

Semplise Ana, Belediye Başkanı'nın başından olağanüstü şeyler geçtiğini hemen anladı... Bakışlarını tekrar yere indirerek susmayı tercih etti.

Mösyö Madlen:

– Fantin'i görebilir miyim?

– Şimdi uyuyor... Affınıza sığınarak bir soru soracağım.

– Tabii!

– Zavallının kızını getirtemeyecek misiniz?

– Getirteceğim elbette! Bunu bizzat kendim yapmayı düşünüyorum. Fakat, onu getirmem en az iki günümü alır.

– O zamana kadar sizi görmese iyi olur, Mösyö... Geldiğinizi bilmediği için kendisini avutmamız daha kolay olacak...

– Belki de haklısınız! Fakat o kadar bekleyecek zamanım olmayabilir... Onu görüp bazı şeyler söylemem gerekiyor.

– Siz bilirsiniz...

Semplise Ana, yana çekilerek Mösyö Madlen'e yol verdi:

Mösyö Madlen, Fantin'in yatağına doğru yürüdü. Hasta uyuyordu. Nefesi, göğsünden acıklı bir hırıltı ile çıkıyordu. Mösyö Madlen, içeriye yeterli ışık girmesi için perdeyi açtı. Pencereden giren ışık, Fantin'in sararmış yüzünü aydınlattı. Uzun sarı kirpikleri, pembe yanaklarının üzerine konmuş birer kelebeği andırıyordu. Yalnız, uçmaya hazırlanan kelebekler gibi titriyorlardı... Ölmeye değil, uçmaya hazırlanıyorlardı...

Fantin gözlerini açtı. Başucunda dua eden Madlen Baba'yı görünce hiç şaşırmadı:

– Burada olduğunuzu biliyordum... dedi. Evet uyuyordum... Büyük bir salonda idiniz. Etrafınızda kalabalık bir insan topluluğu vardı. Beyazlar giyinmiş, onlara çok güzel nasihatlar ediyordunuz. Sanki kilisede, cemaate hitap eden, aziz bir piskopos gibiydiniz.

Âniden bir şey hatırlamış gibi durdu. Gözleri parladı. Soru dolu bakışlarını Mösyö Madlen'e çevirdi:

– Kozet'im nerede, diye sordu.

Mösyö Madlen, gözlerini kaldırıp tavana baktı. Ne cevap vereceğini kestiremiyordu. Tam o sırada doktor imdada yetişti:

– Kızım telaş etmeyiniz, yavrunuz emniyettedir, dedi.

Fantin'in gözleri nur gibi parladı. Sevinçle ellerini kenetleyerek:

– Oh, Tanrıma şükürler olsun! Nihayet sevgili kızıma kavuşacağım... dedi ve sordu: Peki, neden onu yanıma getirmiyorsunuz?

Doktor gayet sakin:

– Şimdi olmaz, diye cevap verdi, sıtmanın tesiri geçer geçmez onu yanınıza getireceğim.

Fantin hiddetlendi:

– İyileştim ya, dedi, bunu bizzat dün siz söylememiş miydiniz? İyiyim diyorum, anlamıyor musunuz? Çocuğumu görmek istiyorum! Onu görmenin kendisine ne zararı olabilir?

– Bak, her tarafın titriyor, dedi doktor, böyle hareket edersen iyileşmezsin... İyileşinceye kadar onu sana göstermeyeceğim!

Fantin doktordan ümidini kesince, Mösyö Madlen'e döndü. Şikâyet eden bir ses tonuyla:

– Görüyor musunuz, şu doktor ne taş yürekli bir insandır?.. Kızımı görmeme engel oluyor!

Doktor:

– Kızınız, karşısında hasta bir kadın değil; sağlıklı bir anne görmek ister. Uslu uslu yat, vereceğim ilaçları kullan, kısa zamanda iyileş. Ondan sonra, yavrunu kendi ellerimle getirip sana teslim edeceğim.

Zavallı Fantin, doktoru kızdırmamak için alttan almaya başladı:

– Özür dilerim, heyecanımdan ne dediğimi bilemedim. Haklısınız... Kızımı sağlıklı bir anne olarak karşılamak isterim. Uslu uslu yatacağım; verdiğiniz ilaçların hepsini kullanacağım.

– Aferin, dedi doktor, böyle uslu olursan kısa zamanda iyileşir; yavrunu ayakta karşıyorsun.

– Söz veriyorum, uslu olacağım. Sizi hiç üzmeyeceğim. Ne dersiniz onu yapacağım. Çünkü bir an önce sevgili kızıma kavuşmak, onu doya doya öpüp koklamak, yatağında uyutmak, ninniler söylemek istiyorum.

Sonra Mösyö Madlen'e döndü:

– Yolculuğunuz nasıl geçti, diye sordu, çok zahmet çektiniz mi? Kozet'imi nasıl buldunuz? Ona iyi bakmışlar mı? Gönderdiğim kazak sırtında mı? Büyümüş mü? Güzel bir çocuk değil mi? Ah, onu şöyle uzaktan görseydim, yine de kâfi idi. Hemen bir göreyim, sonra yine götürsünler... Siz "görsün" deseniz, gösterirler. Burada herkes sizi sayar...

Aniden gelen bir öksürük nöbeti Fantin'in nefesini kesti. Zavallı sözlerine devam edemedi. Doktor, işini bitirip gitmiş olduğundan Mösyö Madlen ne yapacağını bilemiyordu. Hastanın elini tutarak:

– Kendinizi yormayınız, dedi, bak yoruldukça fenalaşıyorsunuz...

Öksürük kesilince, Fantin özür dileyen gözlerini Mösyö Madlen'e çevirdi. İki de susuyordu. Biraz ileride bekleyen rahibe hemşire de susuyordu.

Fantin ellerini havaya kaldırdı. Boynunu büktü:

– Tanrım, bu günahkâr kuluna bir defa daha şefkat et! Bana güç ver, günahsız yavrumun hatırı için, beni sağlığıma kavuştur.. Tanrım içimden geçenleri biliyorsun... Dayanacak gücüm kalmadı! Sabrım tükendi! Bekliyorum... Tanrım, bana çocuğumu gönder!..

Başını yastığa koydu:

– Uslu dur, diye mırıldandı... Uslu ol ki, çocuğunu getirsinler. Mutlu ve güzel günlerimiz olacak. Küçük, bahçeli bir evimiz olacak. Mösyö Madlen söz verdi; kimselere muhtaç etmeyecek bizi. Çalışmak zorunda kalmayacağım... Hep kızıyla birlikte olacağım. Ona okumayı, yazmayı kendim öğreteceğim.

Parmaklarıyla hesap etmeye başladı:

– Üç, dört, beş, altı, yedi... Evet, şimdi tam yedi yaşındadır. Ona güzel elbiseler dikip giydireceğim. Kırlarda koşup kelebek kovalayacak...

Mösyö Madlen, gözlerini yere dikmiş; Fantin'in güzel hayallerini dinliyordu. Hasta birdenbire konuşmayı kesince, Madlen de gayri ihtiyari başını kaldırıp ona baktı. Fantin'in nefesi durmuş, gözleri yuvalarından fırlamış, yüzü kireç gibi bembeyaz olmuş, acaip bir hal almıştı.

Mösyö Madlen telaşla bağırdı:

– Aman Tanrım! Size ne oldu?

Fantin, ileride bir noktaya gözlerini dikmiş; cevap vermiyordu. Çok korktuğu her halinden belli oluyordu...

Nihayet elini Mösyö Madlen'in omuzuna koydu. Diğer eliyle baktığı noktayı işaret etti.

Madlen, merakla başını o yana çevirince, kapıda heykel gibi duran Javer'ı gördü.

– Sen ha! diye mırıldandı.

– Fantin, elleriyle yüzünü kapatarak, cılız bir çığlık kopardı:

– Mösyö Madlen! Yalvarırım, beni koruyunuz!

Mösyö Madlen, yavaş ve tatlı bir sesle:

– Korkmayınız, dedi, o sizin için gelmedi...

Javer, Aras'a gidip ifadesini yazılı olarak vermiş; hiç vakit kaybetmeden M kasabasına geri dönmüştü. Geri dönüp de Belediye Başkanı'nın kimseye haber vermeden kasabadan ayrıldığını öğrenince; Eskoflar Usta'dan aldığı bilgiyi de değerlendirerek onun Aras'a gidebileceğini av köpeklerine has bir önsezi ile hissetmişti.

Hiç vakit kaybetmeden Aras'a geri dönen Javer, Belediye Başkanı'nın dilden dile dolaşan itirafını kolayca öğrenmişti. Avını kaçırmak istemeyen bir canavar gibi M kasabasının yolunu tutmuştu. Gelir gelmez, ayağının tozu ile, jandarma karakoluna gitmiş; yanına silahlı bir onbaşı ile dört nefer almış; doğruca hastahaneye gelmişti. Hangi sebeptendir bilinmez, nöbetçilere bahçede beklemelerini söyleyerek, yalnız başına içeri girmişti.

Kapıcıya Fantin'in yattığı odayı sordu. Kapıcı, Javer'in geliş sebebini bilmediğinden, aradığı odayı tarif etti. Müfettiş, kapıya gelince casuslara mahsus bir sessizlikle içeriyi dinledi. Duyduğu seslerden burasının aradığı oda olduğunu anladı. Kapıyı yavaşça aralayarak eşikte durdu. Onu ilk gören zavallı Fantin olmuştu. Paltosunun düğmeleri muntazam ilikli idi, ama boyun bağı ters bağlamıştı... Disiplin ve intizam kurallarına ibadet derecesinde bağlı olan bu adamı tanıyanlar, boyun bağı ters bağladığını görselerdi asla gözlerine inanmazlardı... Dinsiz bir adam değildi, fakat onun için kanunlara bağlılık, Tanrı'ya bağlılıktan önce gelirdi!.. Suçluları yakalayıp adalete teslim etmeyi, kiliseye gitmekten daha önemli sayıyordu... Onun nazarında, cemiyetin huzurunu temin etme konusunda, kanun adamları piskopostan önce gelirdi. Jandarmalar da, papazlardan daha şerefli idi... "Suç eşittir ceza" prensibinden asla taviz vermezdi. Bununla, adalete "zulüm" elbisesi giydirdiğinin hiç mi hiç farkında değildi... Onun içindir ki, göğsünde taşlaşmış bir kalp taşıyordu. İniltilere karşı kulakları sağır, yalvarmalara karşı duyguları kapalı idi...

Mösyö Madlen'le göz göze geldikleri zaman, onun yalvaran bakışlarından hiç etkilenmedi. Şapkası başında, sol eli paltosunun cebinde, sağ eli arkasında heykel gibi dikiliyordu. Arkasında duran elinde, ucu kurşun kaplı bir sopa tutuyordu.

Mösyö Madlen, yumuşak bir sesle:

– Ne istediğinizi biliyorum, dedi.

Javer, azarlar gibi onun sözünü kesti:

– O halde, ne bekliyorsun? Haydi çabuk!

Müfettişin bağırması üzerine Fantin tekrar gözlerini açtı; etrafına baktı. Odada, Mösyö Madlen ve Semplise Ana'dan başka kimse yoktu. Öyle ise, Javer kendisini tevkif etmeye gelmişti. Korku ile Mösyö Madlen'in eline yapıştı:

– Beni götürmesine izin vermeyeceksiniz değil mi efendim, diye yalvardı.

Javer odanın ortasına kadar ilerledi. Bütün diş etleri görünecek şekilde, vahşice güldü:

– Artık efendim yok, diye gürledi.

Aynı anda Mösyö Madlen'in yakasına yapıştı. Sallayarak bağırdı:

– Sana çabuk ol, diyorum...

Fantin, dünyanın başına yıkıldığını sandı! Daha birkaç ay önce, Javer'i azarlayan Mösyö Madlen, şimdi başını eğmiş ses çıkarmıyordu. Ve o zalim adam, Belediye Başkanı'nın yakasına sarılmış, âdi bir suçlu gibi muamele ediyordu.

Mösyö Madlen, paltosunun yakasını kavrayan eli nazikçe tuttu:

– Javer...

– Bana Müfettiş Bey, de!

– Müfettiş Bey, izin verirseniz, size gizlice bir şey demek istiyorum...

– Açıkça! Ne söyleyeceksen açık söyle! Kanun adamı ile gizlice görüşme olmaz!

Heyhat! Öyle duygular vardır ki, gerçekte iyi oldukları halde; yanıldıkları zaman pek fena neticeler doğururlar. Vazifeye bağlılık, dürüstlük, ciddiyet Javer'in iman ettiği prensiplerdi... Lâkin, şu anda, zavallı bir kadının yıkılışına zemin hazırladığının farkında değildi... Müfettiş alçak bir adam değildi, fakat yanıldığını kabul etmeme hatasını işliyordu. Karşısında, adalete bir an önce teslim edilmesi gereken, eski bir tersane mahkûmundan başka şey göremiyordu...

Mösyö Madlen tekrar yalvardı:

– Sizden son defa rica ediyorum...

– Yükses sesle, diyorum... Yüksek sesle!

– Fakat, söyleyeceğim şeyi sizden başka kimse duymamalı...

– Sen beni ne sanıyorsun, be adam?

Mösyö Madlen, kısık bir sesle devam etti:

– Bana üç gün izin veriniz... Şu zavallının çocuğunu alıp getireyim. Ondan sonra emrinize âmâdeyim. Eğer bana itimadınız yok ise, istediğiniz kadar silahlı adamla beni takip ediniz.

– Üç gün izin, ha! Sen beni ahmak bir jandarma eri mi sandın? Kaçman için sana üç gün izin vereyim, öyle mi? Bir çocuk almak için, demek... Ha! Ha! Ha! Daha inandırıcı bir yalan bulamadın mı?..

Fantin iliklerine kadar titredi:

– Çocuk mu, diye bağırdı; gidip çocuğumu almak mı? Kozet'im burada değil mi? Semplise Ana! Söyle, çocuğum nerede? Çocuğumu istiyorum! Madlen Baba!

Javer ayağını şiddetle yere vurarak:

– Kes sesini be fahişe! Şimdi de sen başlama! Ne biçim memleket burası? Tersane mahkûmu, Belediye Başkanı; oluyor sokak kadını prenses gibi muamele görüyor!

Fantin'e dik dik bakarak, Mösyö Madlen'in yakasını salladı:

– Bana bak, dedi, seni koruyan bu adam Belediye Başkanı filan değildir!... Eski bir tersane mahkûmu, âdi bir hırsız, alçak bir yol kesicidir! İsmi de Madlen değil; Jan Valjan'dır! Şimdi anladın mı kim olduğunu?

Fantin, bir kâbustan uyanır gibi, yatağından doğruldu. Zayıf kollarına dayanarak dik oturmaya çalıştı. Jan Valjan'a Semplise Ana'ya, Javer'e baktı. Bir şey söylemek için ağzını

açtı. Dili tutulmuş gibi kelimeleri telaffuz edemedi. Derin bir nefes çekerek dişlerini gıcırdattı. Saraya tutulmuşcasına morardı, kollarını uzattı, suda boğulan kazazede gibi çırpındı. Sonra birden bire gevşedi ve külçe gibi yatağın üzerine yığıldı. Baş, düşerken karyolanın kenarına çarpmıştı. Ağız açık, gözleri tavana dikili öylece kalakaldı. Ölmüştü...

Jan Valjan, yakasını sıkı sıkıya kavramış olan Javer'i parmaklarından yakaladı. Bir çocuk elini açar gibi açtı ve müfettişi geriye itti:

– Bu kadını siz öldürdünüz, diye bağırdı. Javer hiddetlenerek:

– Artık bu zırvalara bir son verelim, dedi, böylelerinin ölüsü dirisinden daha tehlikesizdir. Benimle gelecek misin, yoksa aşağıda bekleyen silahlı jandarmaları çağırayım mı?

Biraz ötede, hastaları bekleyen hemşirenin yattığı demir bir karyola duruyordu. Jan Valjan karyolaya doğru iki adım yürüdü. Baş demirini söküp eline aldı:

Bana yaklaşmamamı tavsiye ederim! Aksi halde beynini dağıtırım! diye Javer'i uyardı.

Müfettiş ahmak biri değildi. Bu durumdaki insanların ne kadar tehlikeli olduğunu biliyordu... Ucu kurşun tokalı sopasını sıkı sıkıya kavrayıp arkasını kapıya verdi. Gözlerini Jan Valjan'a dikti; beklemeye başladı.

Jan Valjan, Fantin'in başında durmuş; büyük bir acı ve teessürle onu seyrediyordu. Sonra başını ve kollarını düzeltti. Açık gözlerini yavaşça kapattı. Kulağına eğildi ve hafif sesle bir şeyler söyledi. Fantin, bu sözleri duymuş gibi tebessüm etti.

Ölmüş kadına ne söylemiş olabilirdi? Bunu kimse bilemiyordu... Fakat görünen bir şey varsa, o da ölünün bu sözleri duymuş gibi, yüzünün aydınlanmış olması idi...

Jan Valjan, Javer'e döndü:

– Şimdi emrinizdeyim, dedi.

* * *

Javer, geçici olarak, Jan Valjan'ı kasabanın hapisanesine kapattı. Haber, kısa zamanda M kasabasının en ücra köşesine kadar ulaştı. Ondan iyilik görmüş olan fakir halk ağlarken; memur ve esnaf dedikoduya başlamıştı:

– Demek eski bir tersane mahkûmu imiş ha?

– Evet, ya! Tersaneden çıktıktan sonra da işlemediği melânet kalmamış.

– Adı Madlen değil, Jan Valjan'mış!

– Tanrı biliyor ya, daha ilk görüşte onu gözüm tutmamıştı...

– Desenize, melek suretinde gezen bir şeytanmış!

– Evet, kralımızı bile aldatacak kadar zeki bir şeytan...

Salonlar bu tür âdi dedikodularla çalkalanadursun; Javer yanına birkaç jandarma alarak fabrikaya gitmiş, kapısına kilit vurmuştu... İşçiler homurdanarak evlerine dönmüşler.

Koca kasabada, sadece üç insan eli havaya kalkmış; "Madlen Baba" için dua ediyordu: Semplise Ana, Perpeto Ana ve evin hizmetçisi... İki rahibe, Fantin'in ölüsünü bekliyordu. Yaşlı hizmetçi, efendisinin hapse kapatıldığını duyduğu halde; evin günlük işlerini yapmaktan geri durmadı. Mösyö Madlen'in odasını havalandırdı. Yatağını düzeltti. Yerleri süpürdü, etrafın tozunu aldı...

O günün akşamı, bu sâdik hizmetçi, bir şamdan yakıp üst kata çıktı. Şamdanı, kapı

girişinin yanındaki sehpanın üzerine koydu. Anahtarı, efendisi gelip kapıyı açacakmış gibi, çivisine astı.

Bütün bunları yaptıktan sonra, merdivenlerden ağır ağır inip kendi odasına gitti. Her zamanki gibi oturup efendisinin gelmesini bekledi... Bir ara şöyle mırıldandığı işitildi:

– Aman Tanrım! Demek o aziz insanı hapse attılar? Hayır, buna asla inanmam!

İki saat sonra, bir tıkırtı oldu. Hizmetçi, kulak kabartıp etrafı dinledi. Ses, efendisinin odasından geliyordu. Heyecandan kalbi duracak gibi oldu. Bacakları titreye titreye merdivenleri tırmandı. Anahtar koyduğu yerde yoktu. Şamdan da alınmıştı. Mösyö Madlen'in odasında biri vardı. Yavaşça kapıyı açıp başını içeri uzattı. Gördükleri karşısında çığlık atmamak için kendisini zor tuttu:

– Ah, Efendim, siz misiniz, diyebildi. Kekleyerek, "sanmıştım ki..."

Onun sözünü Jan Valjan tamamladı:

– Sanmıştınız ki, beni hapishaneye kapattılar... Evet, hapishaneye kapattılar... Evet, hapishanedeydim. Pencerenin demir parmaklığını kopardım. Bir damın üzerinden aşağı atladım. Şimdi de buradayım. Gidin bana Semplise Ana'yı çağırın! Mutlaka o zavallı ölünün başındadır...

Yaşlı hizmetçi aldığı emri yerine getirmek üzere dışarı çıktı. Jan Valjan ona başka hiçbir tembihte bulunmadı. Kendisini ele vermeyeceğinden emindi...

Hizmetçi gittikten sonra, odaya göz gezdirdi. Her şey yerli yerinde idi. Yatak yapılmış, yerler süpürülmüştü. Masanın üzerinde, ocağın külleri arasından çıkarılmış Küçük Jerve'den kalma gümüş para ile sopanın demir uçları duruyordu. Silinip temizlenmişlerdi.

Jan Valjan acı acı gülümsedi:

– Ne sâdik bir dosttur şu hizmetçi, diye mırıldandı.

Çekmecedan bir kâğıt çıkarıp üzerine şunları yazdı: "İşte değneğimin iki ucu ile Küçük Jerve'den kalan beş franklık." Gümüş parayı ve demir parçasını kâğıdın üzerine koydu.

Elbise dolabından eski bir gömlek çıkarıp yırttı Piskopostan hatıra kalan şamdanları gömlek parçalarıyla sardı. Bu işleri yaparken hareketlerinde ne acele ne de telaş vardı. Şamdanları sararken, aynı zamanda siyah bir ekmek parçasını ısıırıyordu. Hapishaneden kaçarken cebine koyduğu mahkûm ekmeği idi bu...

Pencereye gidip kalın perdeleri çekti. Şamdanın alevinde bir mum yaktı. Mumu götürüp kapı girişine koydu. İhtimal ki, bunu Semplise Ana ile hizmetçinin merdivenleri iyi görmeleri için yapıyordu...

Çok geçmeden bir kapı tıkırtısı duyuldu.

Jan Valjan:

– Buyurun, dedi.

Gelen Semplise Ana idi...

Rahibenin yüzü sapsarı, gözleri kıpkırmızı idi. Hem ağlıyor hem de titriyordu...

Jan Valjan, hemşireye bir kâğıt uzattı:

– Bunu mahalle papazına veriniz!

Kâğıt katlanmamıştı.

– Okuyabilirsiniz, dedi.

Rahibe okudu:

“Saygıdeğer Papaz Efendi, bütün servetimi size emanet ediyorum. Fakirlerime sahip çıkacağınızdan eminim. Ölen kadının defin işiyle meşgul olmanızı rica ediyorum. Avukatımın sizden talep edeceği mahkeme masraflarını karşılamanızdan başka şahsım için bir talebim yoktur. Eski adıyla Madlen Baba, yeni adıyla Jan Valjan.

İmza”

Semplise Ana, kâğıdı katlayıp cebine koyduktan sonra, yerden gözlerini ayırmadan:

– Acaba, Madlen Baba, son defa olarak o zavallı kadıncağızı görmek isterler mi?

– Hayır, beni arıyorlar... Onun odasına girdiğim takdirde hem beni yakalar hem de zavallının ruhunu tâciz ederler.

Tam bu sırada aşağıdan gürültüler işitildi.

Yaşlı hizmetçi avazının çıktığı kadar bağıyordu:

– Neden bana inanmıyorsunuz? Size yemin ediyorum! Bütün gün burada idim. Kimsecikler gelmedi!

Bir adam boğuk sesiyle cevap verdi:

– Şu odada yanan ışığa ne demeli?

Bu sesi tanıdılar. Bağıran Javer idi.

Jan Valjan şamdana üfleyip bir köşeye saklandı. Kaçmasına ne imkân ne de zaman vardı. Semplise Ana, masanın yanına diz çöktü.

Kapı açıldı. Javer içeri girdi. Aşağıdan jandarmalara bağıran hizmetçinin sesi duyuluyordu.

Rahibe gözlerini yerden kaldırmadı. Dua ediyordu. Masanın üzerinde, hizmetçinin koyduğu bir mum yanıyordu... Javer, mumun loş ışığında, dua eden rahibeyi gördü. Onun nazarında rahibe ve papazlar günahsız insanlardı. Daha evvel bahsettiğimiz gibi, müfettiş pek seyrek olarak kiliseye giderdi. Fakat, meslek hayatı boyunca, hiçbir din adamını suç işlerken görmemişti. Onları adaletin bekçileri ve yüksek ruhlular bilirdi. Javer’in peşin hükümlerinden biri de bu idi...

Rahibeyi görünce, ilk fikri çekilip gitmekti. Fakat, av köpeklerine mahsus bir koku aldığından hareket edemiyordu... Ömründe bir defa olsun yalan söylemeyeceğine inandığı rahibeye sordu:

– Hemşirem, burada yalnız mıydınız?

Pek dehşetli bir sessizlik oldu. Jan Valjan’ın kalbi yerinden fırlayacakmış gibi hızlı hızlı çarpıyordu...

Rahibe gözlerini yerden kaldırıp:

– Evet, dedi.

Aldığı kokunun tesiri ile tekrar sordu:

– Afedersiniz! Vazifem olduğu için ısrar ediyorum: Bu akşam, bu evde bir erkek görmediniz mi? Hapishaneden kaçtı, kendisini arıyoruz... Mösyö Madlen takma adıyla Belediye Başkanlığı’na kadar yükselmesini becermiş, eski bir tersane mahkûmudur. Asıl

adı Jan Valjan'dır. Onu gördünüz mü?

Rahibe, hiç telaş göstermeden, sakin bir sesle:

– Hayır! dedi.

Ömründe, hele rahibe olduktan sonra, bir defa olsun yalan söylemeyen bu iffetli kadın, hiç tereddüt etmeden, doğru söyler gibi, iki defa üst üste yalan söylemişti...

Javer, büyük bir saygı ile eğildi. Rahibeyi selamladı:

– Afedersiniz, rahatsız ettim, dedi ve çıkıp gitti...

İşte Javer böyle bir adamdı. Rahibeye olan güveninden dolayı, söndürülmüş ve hâlâ tütmeğe olan şamdana bile dikkat etmemişti...

Jan Valjan, saklandığı köşeden mırıltı halinde, dua eden bir ses tonuyla:

– Ey iffetli ve şerefli kadın, dedi, sen yalan söylemedin! Konuşturan Tanrı idi... Ömrüm oldukça senin için dua edeceğim...

Rahibe cevap vermedi. Sesin geldiği tarafa dönüp bakmadı. Eteklerini tutup odadan çıktı, gitti...

Bir saat sonra, karanlıklar içinden ve ağaçların arasından, bir adam Paris'e doğru yaya olarak süratle yol alıyordu. Bu, Jan Valjan idi... Koltuğunda bir torba taşıyordu. Sırtında ise bir köylü abası vardı. Bu abayı nereden aldığını kimse bilmiyordu.

5. BÖLÜM

YETİM KOZET

Jan Valjan'ın yakalanıp "müebbed kürek" cezasına çarptırıldığını 25 Temmuz 1823 tarihli "Beyaz Sancak" gazetesinden öğreniyoruz. Gazetecilik mesleğini seçenleri derin derin düşündürmesi gereken bu haber, aynen şöyledir: "Bugün, Fransız Polisi'nin inanılmaz bir başarısından söz edeceğiz... Jan Valjan adında eski bir kürek mahkûmu, cezasını tamamlayıp hapisten çıktıktan sonra bir piskoposun gümüş eşyalarını çalmış, silah zoru ile bir çocuğun parasını almış, izini kaybettirmek için Mösyö Madlen takma adı ile M Kasabasına yerleşmiştir. Her nasılsa, şansı iyi gitmiş; çalıştığı fabrikada siyah cam imalatında bir keşif yaparak zengin olmuştur. Ondan sonra fakirlere ve hayır kurumlarına yardımda bulunarak adını "Madlen Baba"ya çıkarmıştır. Aslında, bütün bunları adını Krala duyurmak ve Belediye Başkanlığı'na atanmış için yapmış; nihayet emeline kavuşarak Belediye Başkanı olmuştur. Şöhret ve zenginliğin doruk noktasında iken, uzun takipten sonra İçişleri Bakanlığı Müfettişlerinden Javer onu tanımış; tevkifini sağlamıştır. Kendisi yakalandığı sırada, fahişe bir metresi ile berabermiş. Metresi korku ve telaşından ölmüştür.

Herkül gibi kuvvetli olan Jan Valjan, geçici olarak kapatıldığı hapis hanenin demir parmaklığını kopararak kaçmayı başarmış ise de, üç-dört gün sonra tekrar yakayı ele vermiştir. Resmi kaynaklardan öğrendiğimize göre, serbest kaldığı günler içinde, Banker Lafitten kasasında bulunan hesabından yarım milyon frangını almış; fakat yakalandığı zaman üzerinde bu para bulunmamıştır. Nereye sakladığı bilinmemektedir.

Var Mahkemesi huzuruna çıkarılan Jan Valjan, idama mahkûm edilmiş ise de, araya giren kilise babaları krala yalvararak cezasını müebbed hapse çevirmeye muvaffak olmuşlardır. Böylece, fakirlere ve hayır kurumlarına yaptığı yardımların karşılığını almış bulunmaktadır.

Fransız Polisi'nin gayretli çalışmaları bir kere daha meyvesini vermiş; bir câni geldiği yere yani Tulon Tersanesi'ne kapatılmıştır. Yaşasın adalet!"

Aynı tarihli "Muhbir" gazetesinin haberi de bundan pek farklı değildi.

M Kasabasında çıkan "Terakki" adındaki mahalli gazetenin bir hafta devam eden "Madlen Babamız Öldü" başlıklı seri kimsenin dikkatini çekmedi... Özet olarak şöyle deniyordu: "Madlen Baba bu kasabaya gelmeden önce, fakirlik, sefalet, işsizlik, hırsızlık kol geziyordu. Hastahanemiz, okulumuz, kilisemiz perişan durumda idi. Tanrı bize acıdı ve aziz bir kulunu imdâdımıza yolladı. O aziz insan, fabrikalar kurdu, kasabamıza sanayi getirdi. Gençlerimize iş kapıları açtı. Fakirimizi, yaşlımızı, dulumuzu maaşa bağladı. Hastahane, okul ve kilise gibi sosyal müesseselerimizi ihya etti. Fakat biz onun kıymetini bilemedik. Bir câni gibi yakalanıp hapse atılmasına göz yumduk... Evet, biz kendi ellerimizle Madlen Babamızı öldürdük. Bu ihanetimizin bedelini pek acı ödeyeceğiz. Nankör M kasabasının halkı, tekrar açlık, sefalet ve cehâlet canavarlarının pençesine düşecektir..

Heyhat! Kutsal Kitabın dediği gibi; şu insanlar ne de nankördür!.."

"Terakki" gazetesinin dedikleri aynen zuhur etti. Mahalle Papazı, Madlen Baba'nın kendisine teslim ettiği fabrikaya sahip çıkamadı. Hükümet, Jan Valjan'ın bütün servetine el koyarak, fabrikanın başına bir hükümet komiseri atadı. Fakirler, yetimler, yaşlılar ve dul kadınlar maaşlarını alamaz oldular. Bunların inilteleri fabrikanın temellerini sarstı... Bir iki sene içinde hükümet müfettişleri "zarar ediyor" gerekçesi ile fabrikanın kapısına kilit vurdular...

YAŞLI CÂNİ

Fransa, İspanya ile harp halinde idi. Waterloo mağlubiyetini hazmedemeyen Fransız generalleri, askeri bir zaferle ordunun moralini düzeltmek istiyorlardı. Fransız askeri, bu harbin gerekçelerine inanmadığı içindir ki, isteyerek değil; zorla cepheye gidiyordu. 1823 İspanya muharebesi Burbon hanedanı için kara bir lekedir.

"Orion" adındaki bir gemi, ağır hasar gördüğünden Tulon Tersanesi'ne sığınmıştı. Attığı imdat topları halkı heyecanlandırmış, bir harp gemisi görmek hevesi ile insanlar evlerinden çıkarak limanda toplanmışlardı.

Gemi limana çekilmiş, tamirine başlanmıştı. Harp gemileri büyük ve heybetliydi. Halk ise büyük şeyleri daima merak ederdi... Çalışmalar devam ederken, bir gemicinin feryadı bütün dikkatleri sesin geldiği tarafa çevirdi. Yelkenleri tamir etmekte olan işçilerden birisi, her nasılsa, dengesini kaybetmiş; düşerken can havliyle yelken ipine tutunmuştu. Bu haliyle, oltaya yakalanmış balığa benziyordu. Havada sallanıp duruyordu. Ayaklarının altında, derin sular ağzını açmış bekliyordu. Adamcağız, ipin üzerinde tırmanmak için davrandı ise de, bu hareketi ipin daha da sallanmasından başka bir işe yaramadı.

Birazdan, kolları yorulup aşığı düşeceği muhakkaktı. Ahaliden yufka yürekli olanları, bu dehşetli manzarayı görmemek için gözlerini kapadılar. Kimse, adamın yardımına koşmayı aklından geçirmiyordu. Zavallı işçi gittikçe yoruluyordu...

Herkesin nefesini kesip beklediği bir sırada, ansızın bir adam, yelkene tırmanmaya başladı. Seyirciler, kazazedeyi bırakmış, meraklı bakışlarını bu cesur adama çevirmişlerdi. Adamın sırtında kırmızı bir elbise, başında da yeşil bir takke vardı. Bu kıyafet, onun müebbed kürek cezasına mahkûm bir cânî olduğunu gösterdiğinden, herkes şaşırıp kalmıştı. Bir cânî, hayatını tehlikeye atarak, bir can kurtarmaya koşuyordu... İnanılacak şey değildi!..

Cânî, yelkenin yukarısına, ipin bağlı bulunduğu yere yaklaşıncâ rüzgâr başındaki takkeyi uçurdu. Bembeyaz saçları ortaya çıktı...

Yaşlı cânî, beraberinde getirdiği uzunca bir ipi direğin tepesine bağladı. İpin ucunu beline dolayarak yelkenin üzerine sıçradı. Aşığı doğru kayıyordu. Bu manzara, seyircilerin nefesini kesmişti. Cânî, adamın hizasına gelince kollarıyla onun belinden sıkıca kavradı. Zavallı işçi, zaten düşmek üzere olduğundan elindeki ipi kolayca bırakıp cânî ile birlikte havada uçmaya başladı. İki adam direğe çarparak geminin zemini üzerine düştüler. Cânî, direğe çarpacakları sırada, ayaklarını kullandığından; herhangi bir kazaya uğramadan, sağ sâlim geminin tahta zemini üzerine düşmüşlerdi. Cânî adamı yerden kaldırıp arkadaşlarına teslim etti. Bütün halk onu alkışlıyordu. Yaşlı mahkûm, belindeki ipi çözdü. Sersemlemiş gibi yalpalayarak geminin kenarına doğru yürüdü. Halk, hep bir ağızdan "bu mahkûm affedilmeli" diye bağırıyordu. Mahkûm, ayağı bir şeye takılmış gibi kaydı ve kayması ile birlikte onu seyredenler "eyvah" diye bir feryat kopardılar. Yaşlı mahkûm denize düşmüştü... "Orion" gemisinin hemen yanında "Elcezire" adında başka bir harp gemisi demir atmıştı. Zavallı mahkûm, bu iki geminin arasına düşmüştü. Tayfalar, hemen bir kayık indirip onun imdâdına koştular. Gemilerin altına sıkışıp ölmesinden korkuyorlardı. Sulara gömüldükten sonra bir daha hiç çıkmamıştı. Kürekleri indirdiler, ipleri sarkıttılar ama, beyhude... Akşama kadar aradıkları halde, ölüsüne bile rastlayamadılar...

Halkın ve denizcilerin sevinci kursaklarında kalmış; ruhlarını derin bir üzüntü sarmıştı. Ertesi gün, Tulon gazetesinde şu haber yer alıyordu: "Dün (17 Kasım 1823) bir tersane mahkûmu, Orion gemisinde çalışmakta iken, bir gemiciyi kurtardıktan sonra, dengesini kaybederek denize düşmüştür. Hayli yaşlı olan bu mahkûmun cesedi de bulunamamıştır. Tersane rıhtımının kazıkları arasına sıkışarak boğulduğu tahmin edilmektedir. Numarası 9430 olan bu adamın adı Jan Valjan idi."

ORMANDA BİR KIRLANGIÇ

Tenardieler, Mösyö Madlen'in gönderdiği yüklü para sayesinde hanlarını tamir ettirmişler, meyhaneye yeni sandalyeler ve masalar yaptırmışlardı. Fantin'den başka paralar koparabilmek için ondan cevap bekliyorlardı. Fakat üç-dört aydır bekledikleri mektup bir türlü gelmemişti. Mektup ve para gelmedikçe, Tenardieler, Kozet'e işkence yapmakta kendilerini haklı görüyorlardı. 1823 yılının kış ayları yaklaşıyordu. Havalarda, henüz soba yaktıracak kadar soğumamıştı. Yortu günleri sebebiyle Montefermiye'de

lunapark kurulmuştu. Köylerden çocuklarıyla birlikte eğlenceye gelen çiftçiler, caddelerde gruplar halinde dolaşıyorlardı. Tenardiyeler'in işi iyi idi. Meyhane dolup boşalıyordu. "Voterlo Çavuşu'nun Meyhanesi"nde müşteri çok olduğu zaman Kozet'e daha çok iş düşüyordu. Yerleri süpürüyor; sarhoş kusmuklarını temizliyor, bulaşıkları yıkıyordu. Onun yamalı elbiseler içinde, yalınayak hizmet ettiğini gören müşteriler, zavallı çocuğa acır; bolca bahşiş verirlerdi. Kozet, ne kadar çok bahşiş alırsa alsın, hiç sevinmezdi. Çünkü, Tenardiye'nin karısı bunları son kuruşuna kadar elinden alırdı...

Kozet'in nefret ettiği işlerin başında, çeşmeden koca kovalarla su taşımak gelirdi. Çeşme, köyden çeyrek saat mesafede idi. Zavallı küçük kız, geceleyin onu suya göndermesinler diye bütün fiçileri gündüzden doldururdu. Geceleyin, karanlıkta, tek başına köyden dışarı çıkmaktan çok korkuyordu.

Akşamları masalar müşteriler tarafından dolduruldukça Tenardiye'nin neşesi artıyor; bazen onlarla birlikte oturup Voterlo'da gösterdiği kahramanlıkları anlatıyordu. Bilmem kaç askerin hayatını kurtadığı için bizzat Napolyon tarafından tebrik edilip çavuşluk rütbesi verilmişti. Halbuki nerede savaş varsa, "seyyar satıcı" kılığında bir araba ile oraya gider; savaş sonrasında geceleri harp meydanını dolaşarak ölüleri soyardı. Hanın önüne koyduğu top arabasını, böyle bir gece vakti kendi beygirine bağlayarak savaş meydanından kaçırmıştı. İşte gerçek Tenardiye bu idi: Waterloo Çavuşu değil, ölü soyucu!...

Bir akşam Tenardiye, zengin bir çiftlik sahibinin masasında oturmuş politika konuşuyordu. Salonla bitişik odada iki kız çocuğunun neşeli bağrımları işitiliyordu. Bunlar Tenardiyeler'in Eponine ve Azelma adındaki kızları idi. Kozet, mutfak ocağının yanındaki bir tahtanın üzerine oturmuş, ateş alevinin ışığında kızlara çorap örüyordu... Tenardiye'nin şişko karısı, sarhoşlara içki yetiştirmeye çalışıyordu. Bu vahşi mahluğu görenler, asla onu kadın yerine koymazlardı. Kadınlık zerafetinden bir damla nasibi yoktu. Hayvan gibi bir şeydi. Geniş, ablak yüzünü dolduran kırmızı lekeler onu daha da çirkinleştiriyordu. Sakalı da vardı. Bir yumrukla cevizi kırması ile öğünür; bol yemin ederdi. Bu haliyle, kadın kıyafeti giymiş bir hamala benziyordu... Evin, otelin ve meyhanenin bütün işlerini tek başına görürdü. Hem aşçı, hem garson hem de beygir bakıcısı idi. Bir tek hizmetçisi vardı; küçük Kozet... Filin hizmetinde bir kelebek... Gür sesi ile bağırıldığı zaman pencereler sallanırdı. Öyle ki, sarhoşlar bile bu sestten korkar, ayılırlardı. Tabii, yeniden sarhoş olmak için tekrar içerlerdi.

Hava iyice kararmış, dışarısı zifiri karanlığa gömülmüştü. Bir saat önce, hana dört yeni misafir daha gelmişti. Madam Tenardiye, ocakta pişen yemeğe baktı. Suyunun azalmış olduğunu görünce, masanın üzerinden bir sürahi alarak su fiçisine doğru yürüdü. Musluğu çevirirken sürahiyi altına tuttu. Kozet yan gözle onu izliyordu. Musluktan iplik gibi incecik bir su aktığını görünce yüreği korkudan hızlı hızlı çarpmaya başladı.

Kadın homurdanarak:

– Vay, dedi, su kalmamış.

O anda Kozet saklanacak delik aradı.

Misafirlerden biri pencereden dışarı bakarak:

– Dışarısı zifiri karanlık, dedi, anlaşılan gökte bir tek yıldız yok...

Bir diğeri:

– Haklısınız, diyerek onu tasdik etti ve ekledi: Bu gecede fenersiz dışarı çıkmak için kedi olmak lâzım.

Kozet nefesini tutmuş, Madam Tenardiye'ye bakıyordu.

Kadın tekrar homurdandı:

– Eh, bu kadarı işimi görür.

Elindeki sürahi yarıya kadar dolmuştu.

Kozet rahat bir nefes aldı. İki gün önce kadından dayak yemiş; gözünün çevresindeki morluk hâlâ iyileşmemişti. Bir yerde musibet olduğu zaman, en evvel zayıflar ezilir... Tenardiyeler'e gelen musibet, şüphesiz en fazla zavallı Kozet'i eziyordu. Çünkü onu koruyacak kimsesi yoktu. Yetimdi, küçüktü...

Müşterilerden biri kapıdan girerken bağırdı:

– Rezalet! Rezalet bu!

Tenardiye'den evvel karısı sordu:

– Hayırdır Mösyö, sizi rahatsız eden nedir?

– Beygirime su verilmemiş!

– Verilmez olur mu? Verilmiştir!

– Ne demek, verilmiştir? Size verilmemiş diyorum!

Kozet saklandığı masanın altından çıkarak:

– Evet, Mösyö, dedi, beygirinize su verildi. Bir kova dolusu su içti. Hatta su içerken onun başını okşadım...

Doğru değildi. Kozet korkudan yalan söylüyordu.

Müşteri hiddetlendi:

– Bak hele! Yumruk kadar velet bile beni aldatmaya çalışıyor. Ben beygirimi tanımaz mıyım? Nefes alışından bilirim su içip içmediğini.

Madam Tenardiye, Kozet'e bir tekme vurarak masanın altına yuvarladı:

– Kes sesini! Mösyö yalan mı söylüyor? Git beygire su ver!

Kozet doğrulmaya cesaret edemeden, kısık bir sesle:

– Fakat, madam... Su yok...

Kadın sokak kapısını göstererek:

– Git getir, diye homurdandı.

Küçük kız, başı önünde ocağın sağ köşesinde duran boş kovayı almaya gitti. Kova, sekiz yaşındaki bir çocuğun taşıyamayacağı kadar büyüktü. Bu kovanın içinde pek rahat oturabilirdi.

Kadın, elini cebine soktu; bakır bir onbeş soldalık çıkarıp Kozet'e uzattı:

– Al şunu, fare suratlı velet! Gelirken fırından taze bir ekmek al.

Kozet parayı önlüğünün küçük cebine soktukten sonra, elinde kova, boynunu büktü. Birinin çıkıp "şu çocukcağızı gece karanlığında dışarı gönderme" demesini bekledi... Fakat, nerede o insan?..

Kadın bağırdı:

– Hâlâ ne duruyorsun!

Kozet çıktı. Kapı kapandı.

Tenardiyeler'in misafirhanesi, sıra halinde uzanan dükkânların sonunda bulunuyordu. Noel sebebiyle bütün dükkânlar fenerlerle aydınlatılmıştı. Dükkânların vitrininden sokağa sızan ışıklar yolu aydınlatıyordu.

Kozet:

– Keşke çeşmenin yolu da böyle aydınlık olsa, diye geçirdi içinden.

Bir oyuncakçı dükkânının önünden geçerken, rengârenk ışıklarla donatılmış bulunan vitrin merakını çekti. Dönüp bakınca gözleri kamaştı. Süslü elbiseler, yaldızlı pabuçlar, renkli şapkalar giydirilmiş birbirinden güzel oyuncak bebekler vitrini dolduruyordu.

İçini çekerek:

– Ah, dedi, şu bebekler kim bilir ne kadar mutludur... Korku nedir bilmezler. Onların arasında olsaydım, ben de korkmazdım...

Birden Madam Tenardiye'nin sesini işitir gibi oldu:

– Orada ne bekliyorsun? Gelirsem kafanı kırarım! Bekle, bekle de gelip sana gününü göstereyim!

Kozet, korkudan sesin geldiği tarafa dönüp bakmadı bile. Kovanın sapına yapıştığı gibi koşar adımlarla oradan uzaklaştı.

Dar sokaklardan geçip köyün bittiği yere gelince, son evin duvarına sırtını verip derin derin nefes aldı. Gökyüzünde bir tek yıldız yoktu. Önünde dipsiz bir karanlık uzanıyordu. Sessizlik ve karanlık daima beraberinde korku getirir. Değil çocuklar, yetişkin insanlar bile bu korkuyu içlerinde hissederler.. Kovayı yere bıraktı. Ellerini saçlarının arasına sokarak gayet ağır bir hareketle başını kaşdı. Bu durum, tereddütte olup da ne yapacaklarına karar veremeyen bütün çocuklarda görülen bir şeydir. Önünde karanlık, arkasında Tenardiye cadısı vardı. O, karanlığı tercih etti... Kovanın sapını yakaladı; kendisini karanlığın kucağına attı. Hem koşuyor hem de sesli olarak birden ona kadar sayıyor; sonra tekrar başlıyordu. Korkuyu bastırmak için bu usûlü kendisi bulmuştu. Ormana gelince nefesinin tıkanıldığını hissetti. Beş dakikalık yolu kalmıştı. Çeşme, ağaçlarla çevrilmiş bir çayırılığın ortasında idi. Burasını gözü kapalı dahi bulabilirdi. Fakat, ağaçların arasından her an bir dev veya cadı çıkıp onu kapacakmış gibi geliyordu. Kovanın sapını sallayarak gürültü çıkarıyor ve güya böylece cadıları korkutup kaçıracağına inanıyordu.

Kovayı sallamaya ve sesli olarak saymaya devam ederek çeşmenin bulunduğu yöne doğru koştu. Sağa sola asla bakmıyordu. Nihayet çeşmenin başına vardı. Bu kadar korkuya rağmen yolunu şaşırılmamıştı.

Durup istirahat etmeyi aklından bile geçirmede. Çeşmeden akan su boşa gitmesin diye, köylüler önüne koca bir havuz açmışlardı. Havuzun kenarları yüksek olduğu için, çeşmenin ağzı aşağıda kalıyordu. Kozet, havuzun kenarından aşağı sarkarak kovayı çeşmenin altına tuttu. Dolu kovayı çekerken az daha havuzun içine düşüyordu. Bu sırada cebindeki bakır paranın suya düştüğünü fark edemedi.

Kovayı otların üzerine koyarken nefesi kesildi. Çekerken harcadığı güç onu yorgun ve halsiz düşürmüştü. Bir adım atacak hali kalmamıştı. Kendisini otların üzerine bıraktı.

Gözlerini kapadı, sonra tekrar açtı, titriyordu. Hem soğuktan hem karanlığın korkusundan titriyordu. Ağaçlar koca dalları ile gulyabaniye, dikenli çalılar canavara, rüzgârın etkisiyle sallanan uzun otlar yılan benziyorlardı... İçinden bağırarak, imdât istemek geliyordu; ama kimden ve neden imdât isteyecekti? Tenardiyeler'den küfür ve azar işitmenin dışında tek iyi söz duymamıştı. Sevgi ve şefkatın zerresini tatmadığından; güven duygusundan da mahrumdu. Kendisine güveneceği, dara düşünce sığınacağı kimse yoktu...

İçinde bulunduğu durumu anlamaktan âcizdi. Karanlığın zulmeti altında ezildiğini hissediyor; fakat bundan nasıl kurtulacağını bilmiyordu. Aklına tekrar yüksek sesle sayı saymak geldi. Kovayı çekerken eteği ve kolları ıslanmıştı; üşüyordu. İki eliyle kovanın halkasından tuttu. Güç belâ yerinden oynatabildi. On adım sonra kovayı tekrar yere koymak zorunda kaldı. Kova doluydu, kova ağırdı... Birkaç dakikalık istirahatden sonra tekrar yoluna devam etti. Karanlığın içinde yaşlı bir cüceye benziyordu. Kovaya doğru eğilmiş, beli bükülmüş bir cüceye... Kış mevsiminde, soğuk ve karanlık gecede, insan gözünden uzak ıssız bir ormanda, bu yürek sızlatan manzarayı kim görecekti? Kim bilir, belki anacağı görüyordu, heyhat!..

Çok yavaş yol alabiliyordu. Çeyrek saatlik yolu ancak bir saatte alabilmişti. Madam Tenardiye'nin, "yine geç kaldın aptal çocuk" diyerek onu döveceğini düşünüyor; titremesi daha da artıyordu. Ormanın çıkışında, bildiği bir kestane ağacının yanına gelince, tekrar soluklanmak için durdu. Birden o domuz kılıklı kadın gözlerinin önüne geldi. Ellerini beline koymuş bağıırıyordu:

– Şimdi sana geç kalmanın ne olduğunu gösteririm!

Kollarıyla kafasını korur gibi bir vaziyet aldı. Gayri ihtiyari bağırdı:

– Tanrım! Tanrım!

Bir müddet öyle kaldıktan sonra, bunun bir hayal olduğunu anladı. Tekrar kovanın sapına yapıştı. O da nesi? Kova sanki kendiliğinden kalkıyormuş gibi hafiflemişti... Kolayca taşıyabiliyordu. Dikkat edince, siyah bir gölgenin kendisi ile beraber yürüdüğünü gördü. Hayret, ondan korkmuyordu...

Gölge yumuşak ve şefkat dolu bir sesle:

– Çocuğum, bu kova taşıyamayacağınız kadar ağır dedi.

Kozet, başını kaldırıp ona baktı. Bu, iri vücutlu, uzun boylu, beyaz saçları şapkasından taşmış, elli yaşlarında bir adamdı. Küçük kız, bu köydeki herkesi tanırdı. Herkes de onu. Kozet'e "Kırlangıç" adını takmışlardı. Kırlangıç, bu adamı ilk defa görüyordu. Küçük köylerin birinden gelmiş olmalıydı. Üstündeki elbise eski idi ama temizdi. Adam, pek köylüye de benzemiyordu. Yüzünde, çok çile çekmiş olduğunu gösteren, derin keder izleri vardı. Fakat gözleri sevgi ile gülümsüyordu. Bu gözler Kozet'e güven verdi, içini ısıttı.

– Evet, efendim... Çok ağır dedi.

– Bırakınız küçüğüm; ben götüreyim.

Zaten o götürüyordu. Kozet, kovanın sapını bıraktı. Adamla birlikte yürümeye devam etti.

Adam yumuşak sesle sordu:

– Yavrum, kaç yaşındasın?

- Sekiz yaşındayım efendim.
- Suyu götüreceğin yer uzak mıdır?
- Bana göre uzak, size göre yakındır.

Bu cevap adamın çok hoşuna gitmiş olacak ki, kızın başını okşadı:

- Sen, akıllı bir kıza benziyorsun... Peki, annen baban yok mu?
- Başka çocukların var, ama benim yok.

Adam kovayı yere bıraktı. Eğilip çocuğun omuzlarından tuttu. Yüzüne dikkatle baktı.

Titreyen bir ses tonuyla:

- Adın ne, küçüğüm?
- Kozet, efendim.
- Kozet ha?

Adamın yüzü bembeyaz oldu. Dudakları morardı:

- Bu köyün adı Montefermiye mi?
- Evet, efendim.
- Geceyi geçirebileceğim bir misafirhane var mı?
- Var, efendim... Ben de oraya gidiyorum. Bu köyün misafirhanesinin sahipleri benim efendimdir.

– Seni bu gecenin karanlığında suya gönderen onlar mı?

– Evet, efendim. Madam Tenardiye gönderdi.

– Madam Tenardiye'nin hizmetçisi yok mu?

– Yok efendim. Daha doğrusu benden başka hizmetçisi yok...

– Çocukları da mı yok?

– Var, efendim. İki kızı, bir de beşikte küçük oğlu var.

– Kızlar ne yapıyorlar? Onlar sana yardım etmezler mi?

– Onlar matmazeldir, efendim... Yeni elbiseleri, pahalı oyuncakları vardır. Akşama kadar oynar, eğlenirler.

– Ya sen? Onlarla oynamaz mısın?

– Hayır efendim... Dedim ya, ben bir hizmetçiyim... Benimle, "fare suratlı" diye alay ederler!..

Kozet adamın bacağına dokunarak:

– Mösyö, geldik, dedi, burası Tenardiyeler'in misafirhanesidir.

– İyi ya, girelim.

– Olmaz! Kovayı bana vermeniz lâzım.

– Neden?

– Madam kovayı sizin elinizde görürse, beni döver.

Adam kapıyı çaldı.

Madam Tenardiye, elinde bir şamdanla kapıda göründü:

– Ah, sen misin fare suratlı? Neden geç kaldın? Kim bilir, yine nerede oyuna daldın?

Kozet titreyerek:

– Madam, şu Mösyö misafirhanemizde kalmak istiyor...

Tenardiye'nin karısı, cellât çehresini bir tebessümle örtmeye çalıştı. Yabancıyı baştan ayağa süzdü:

– Bu Mösyö mü, dedi.

Sorusunda gizli bir alay vardı. Adamı gözü tutmamıştı. Yatak ücreti verecek birine benzemiyordu.

Adam şapkasını çıkarıp saygı ile selâm verdi:

– Evet, Madam, dedi, bu gece kalacak bir yer arıyorum.

Zengin adamlar böyle nazik davranmazlar. Adamın kıyafeti, koltuğundaki torbası, nazik davranışı zengin biri olmadığını gösteriyordu. Kadın, yüzündeki tebessümü kaldırarak eski ve asıl cellât çehresine döndü. Azarlar gibi:

– Gir, babalık, dedi.

Babalık girdi. Kadın, arabacılarla içki masasında politika sohbetine dalmış olan kocasına baktı. Burnunu karıştırarak gözlerini yumup açarak ona yabancıyı işaret etti. Tenardiye, kanlı gözlerini adama dikip şöyle bir süzdükten sonra dudaklarını şişirdi. Kadın, kocasının bu davranışından "ondan para çıkmaz" neticesini çıkardı. Sesini yükselterek:

– Baksana, babalık, dedi, üzülerek söylüyorum ama, yerimiz yok!

– Beni istediğiniz yerde, samanlıkta, ahırda, nerede isterseniz yatırabilirsiniz. Yine de size odada yatmış gibi ücretini tam veririm.

Kadın, adamı başından savmak için:

– Kırk solda, dedi.

– Peki... dedi adam, kırk solda olsun.

İçmekte olan arabacılardan biri bu sözleri duyup kadına sordu:

– Kırk solda mı?.. Odaların ücreti yirmi solda değil mi?

Kadın arabacıya gülümseyerek:

– Tanıdık müşteriler için yirmi solda, ama yabancılar için kırk soldadır...

Kocasını tasdik ederek:

– Evet, dedi, yabancılar eşyaları hor kullandıkları için ücretimiz budur!

– Kabul ediyorum, diye cevap verdi yabancı, isterseniz peşin vereyim.

Böyle diyerek boş masalardan birine oturdu. Torbasını ve değneğini yere koydu.

Kozet koşup bir şişe şarap ve bardak getirdi; masanın üzerine koydu. Adam:

– Teşekkür ederim küçük, dedi, ama ben şarap değil, yemek istiyorum.

Kadın homurdanarak:

– Yemek ücreti yirmi soldadır... Peşin... dedi.

Arabacı tekrar söze karışacak oldu, ama nedense bundan vazgeçti.

Yabancı elini cebine soktu; bir kese çıkardı:

– Buyurun, dedi, size altmış solda... Yatak ve yemek parası için.

Kadın paraları aldıktan sonra, sahte olup olmadıklarını inceler gibi dikkatle gözden geçirdi. Bir adama bir elindeki keseye bakıyor, ne diyeceğini bilemiyordu. Sonunda sahte

gölücüklerini imdâda çağırarak:

- Haydi bakalım, şarap da müessesemizin ikramı olsun!
- Teşekkür ederim... Şarap içmeyi sevmem... Siz bana yemek getirin!

Kadın, yerlere kadar eğilerek:

- Emredersiniz, Mösyö! Yemeğinizi hemen getiriyorum.

Paranın kokusunu alan Madam Tenardiye, köpek gibi kuyruk sallamaya başlamıştı. Ocağın yanına varınca, köşede büzülmüş oturan Kozet'i gördü. Birden ona ekmek ismarladığını hatırladı. Ellerini beline koyarak bağırdı:

- Hey, fare suratlı! Ekmek nerede?

Kozet, korkudan bacaklarını karnına doğru çekerek mırıldandı:

- Madam, ekmekçi kapanmıştı.

- Kapısını çalsaydın!

- Çaldım, Madam...

- Eee?

- Açmadı.

- Bu sözün doğru olup olmadığını yarın anlayacağız! Şimdi ekmek parasını ver bakalım!

Kozet elini önlük cebine soktu. Aynı anda yüzü bembeyaz oldu. Cebi boştu...

Kadın hiddetle bağırdı:

- Bana parayı düşürdüğünü söyleme! Yoksa kemiklerini kırarım, hırsız kedi!

Bunu söylerken, ocağın yanında asılı duran kırbacı eline aldı:

- Ben şimdi seni konuşturmasını bilirim!

Kozet elleriyle başını örterken yalvardı:

- Madam, yemin ederim doğruyu söylüyorum. Para cebimde yok, ne olduğunu da bilmiyorum.

Tam bu sırada, masaya yeni oturmuş olan adam elini ceketinin cebine soktu. Herkes içmekte olduğu için kimse ona dikkat etmiyordu.

Kadın kırbacı kaldırdı.

Yabancı:

- Afedersiniz, Madam, dedi, biraz önce bu çocuğun önlüğünün cebinden bir şey düşürdüğünü gördüm; şu tarafa yuvarlanmıştı.

Böyle diyerek yerde o şeyi arar gibi eğildi:

- Ha! İşte... dedi.

Kadına bir gümüş para uzattı.

Madam Tenardiye gümüş parayı alınca gözleri parladı:

- Evet, budur, dedi.

Para o değildi. Bakır paranın yerine gümüş para gelmişti; kârlıydı... Sesini çıkarmadı...

Kamçıyı yerine koyarken çıkıştı:

- Bundan sonra daha dikkatli ol! Herkes bu Mösyö gibi dürüst değildir...

Yatağın, yemeğin parasını peşin veren, hizmetçi kızı dayaktan kurtarmak için gümüşleri

fedâ eden bu adam kimdi; neyin nesi idi?.. Fakir biri gibi görünüyor, zengin biri gibi harcıyordu.

Adam yemeğini yerken, Tenardiyeler'in Eponine ve Azelma adındaki iki kızı çıkageldiler. Annesi onları görünce:

– Geldiniz mi çiçeklerim, dedi, onları dizlerine oturtarak okşadı. Saçlarını düzeltip kurdelalarını düzeltti. Kızlar, köylü çocuğundan ziyade, şehirli asilzâde çocuklarına benziyorlardı. Tepeden tırnağa şık giyindirilmişlerdi. Tombul yanaklarından kan fişkırıyordu. Sırtlarında, onları soğuktan koruyacak kalın kazaklar, ayaklarında pahalı ve şık çizmeler vardı. Kozet'in bahsettiği gibi birer matmazeldi onlar...

Yabancı yemeğe devam edemedi. Annelerinin kucağından kalkıp ocağa doğru koşan iki çocuğa bakıyordu... Kızların geldiğini gören Kozet yana kaçtı. Ocağın başını onlara bıraktı. Kızlar, ona dönüp bakmadılar bile. Ellerindeki kuklayı oynatarak neşeli neşeli güldüler.

Kozet, elinde örmekte olduğu çoraptan başını kaldırarak onlara kaçamak bir bakış fırlattı.

Yabancıya hizmet eden Madam Tenardiye kızlarına dönüp baktı. O anda Kozet'in elindeki işi bırakıp onları seyrettiğini gördü:

– Bana bak, fare suratlı, diye bağırdı... Tembellik edesin diye mi seni besliyorum? Şimdi yanına gelirim, görürsün!

Beslemek ha! En katı yürekli biri dahi bu sözlerin yalan olduğunu anlamakta zorluk çekmezdi. Zavallı Kozet! Sekiz yaşında olduğu halde, ancak altısında gösteriyordu. Bir iskelete deri giydirilmiş gibi, zayıflığın da ötesinde, kupkuru idi... Elleri ve ayakları soğuktan şişmiş, mosmordu. Çehresinde silinmesi imkânsız korku izleri vardı. Sefalet ve korku, bu çocuğu yiyip bitirmişti. İri gözlerinin etrafını mor halkalar çevrelemişti. Dudaklarının kenarları çektiği acıların yükü altında aşağı doğru sarkmıştı. Yamalarla dolu elbisesi yer yer yırtılmış; altında çıplak derisi görünüyordu.

Talihsiz Fantin! Yavrunu bu ölü soyucu aileye teslim edeceğine, dağ başına götürüp vahşi hayvanlara teslim etseydin!.. Fakat nereden bilecektin ki... Senden gerçek yüzlerini sakladılar. Yüzüne gülümseyip gülünü elinden aldılar... Demek insanlar alçalınca, vahşi hayvandan daha tehlikeli olabiliyor...

Yabancı bu duygulardan sıyrılıp Madam Tenardiye'ye seslendi:

– Madam, rica ederim! Bırakın oynasın!

Kadın suratını asarak:

– Siz onun ne tembel bir köpek olduğunu bilmezsiniz, Mösyö, dedi, çalışmalıdır. Yediklerini hak etmesi lâzım.

Adam yumuşak bir sesle:

– Peki, şu anda ne yapıyor?

– Çorap örüyor!

– Kimin için?

– Kızlarım için...

– Kızlarınızın çorabı var, Madam!

Adam bunları söylerken Kozet'in çıplak ayaklarına bakıyordu. Kadının cevap vermediğini

görünce:

- Elindeki bu çift çorabı ne zaman bitirmiş olacak?
- Pis tembel! Üç-dört güne kadar ancak bitirebilir.
- Bu, bir çift çorap, bittiği zaman kaç para eder?
- En az otuz solda.
- Beş franga bir müşteri çıksaydı... Verir miydiniz?

Bu konuşmayı dinleyen bir arabacı:

- Vay, be, dedi, beş franga en iyisinden beş çift çorap alınır!..

Kadın, arabacıya dik dik baktı. Sonra, yabancıya dönerek sırttı:

- Eğer gerçekten böyle bir niyetiniz varsa; müşterilerimizi memnun etmek görevimizdir.

Onları size beş franga satabilirim. Yalnız, parayı peşin almak prensibimizdir... Anlarsınız ya?

Adam cebinden beş frank çıkarıp masanın üzerine koydu:

- Buyurun, Madam, dedi, çorapları satın alıyor, parasını da peşin veriyorum.

Sonra Kozet'e dönerek:

- Üç günlük emeğini satın aldım, yavrum... Şimdi dilediğin gibi oynayabilirsin.

Arabacı dayanamayıp ayağa fırladı:

- Vah, be! Sen neymişsin babalık, diye bağırdı.

Gelip masanın üzerindeki parayı muayene etti:

- Gerçek bir para, yahu! Araba tekerleği gibi gümüş bir para...

Tenardiye, arabacılarla olan sohbetini keserek, masaya doğru ilerledi. Parayı bir defa daha kontrol etti. Karısına "evet" der gibi başını eğdi ve gümüş beş franklığı cebine indirdi.

Arabacıların yanına gelince:

- Böyle fakir gibi giyinmiş nice milyonerler gördüm, dedi.

Kozet ise titriyordu. Kısık bir sesle:

- Madam, dedi, gerçekten mi? Oynayabilir miyim?

Kadın vahşi hayvan ulumasına benzer bir sesle:

- Oyna, dedi.

- Teşekkür ederim, Madam.

Ağzı, bu domuz kadına teşekkür ederken; ruhu iyi kalpli yabancıya teşekkür ediyordu...

Örmekte olduğu çorabı bir kenara bıraktı. O sırada, Eponine ve Azelma, ellerindeki bebeği yere bırakmış; evin küçük kedisi ile oynuyorlardı.

Kozet, bebeğe hevesle baktı. Kadınlar için çocuksuzluk ne kadar ıstırap verici ise; kız çocukları için bir oyuncak bebeğe sahip olamamak o derece üzüntü vericidir. Tenardiyeler'in kızları kedi ile öylesine meşguldü ki, yerdeki bebeği çoktan unutmuşlardı. Arabacılar sarhoş olmuş, yüksek sesle şarkı söylüyorlardı. Madam Tenardiye'nin kocası da onlara eşlik ediyordu.

Kozet, kimsenin kendisine dikkat etmediğini görünce, korka korka yerdeki bebeğe

uzandı. Onu alıp dizlerinin üzerine yatırdı; sevdi, okşadı. Bunu, kadınla konuşmakta olan ve yan gözle Kozet'e bakan yabancidan başka kimse fark etmemişti...

Adam soruyordu:

– Bu çocuk sizin mi?

Kadın hakaret görmüş gibi hiddetlenerek:

– Ne münasebet, dedi, acıyıp da yanımıza aldığımız bir çocuk...

– Kimsesi yok mu?

– Bir annesi var. O da altı aydır masraflarını göndermiyor. Babası belli değil... Anlarsınız ya!...

– Hım, anlıyorum, dedi adam.

Kadın, masum bir tavır takınarak:

– Duyduğumuza göre, annesi ölmüş... Zengin bir âşığı varmış... Meğer adam eski bir kürek mahkûmu imiş... Yakalanıp hapse atılmış..

– Ya! Çok karışık bir hikâye...

– Evet. Çocuğa kötü davrandığımızı sanmayın. Gerizekâlinin biridir. Baksanıza, kocaman bir kafası var; sanki içinde beyin yerine su dolu...

Böyle söylerken, gayri ihtiyari Kozet'e baktı. O zaman kızların bebeği ile oynadığını gördü. Hiddetinden mosmor kesildi. Ayağını yere vurarak bağırdı:

– Kozet!

Kozet, altındaki yer sallanıyormuş gibi dehşete kapıldı. Kadının bulunduğu tarafa baktı.

Kadın tekrar bağırdı:

– Kozet! Yerin dibine batasınca! Fare suratlı mendebur!

Kadının sesi, sarhoş şarkısına karışıyor, salonda yankılanıyordu.

Bu arada, yabancı yerinden kalktı, kadına:

– Ne var, dedi, çocuğa niçin bağırıyorsunuz?

Kadın, eliyle Kozet'in tuttuğu bebeği göstererek:

– Görmüyor musunuz, dedi.

– Neyi?

– O pis köpek, kızlarımın bebeğini almış!

– Bu kadar gürültü onun için mi?

Kozet, elinde bir kor parçası tutuyormuş gibi, bebeği yere attı... Hıçkıra hıçkıra ağlamaya başladı.

Adam kapıya doğru yürüdü, çıkıp gitti.

Kadın Kozet'e doğru hücum etti. Zavallı kaçıp masanın altına saklanmaya fırsat bulamadan şiddetli bir tekme yedi. Elleriyle kafasını saklayıp tortop oldu.

Çok geçmeden adam geri döndü. Elinde, hiçbir köylünün satın alamayacağı, pahalı bir bebek tutuyordu.

Kozet'in önünde yere çömeldi. Bebeği onun eline vererek:

– Al, dedi, bu da senin... Artık kendi bebeğinle oynarsın.

Yerdeki bebek, onun yanında eski bir bez yumağı gibi duruyordu... Adam kızlara ait bebeği yerden aldı. Mendiliyle sildikten sonra kadına uzattı:

– Buyurun, Madam! Çocuklarınızın bebeği!

Madam Tenardiye, neye uğradığını şaşırmış; Kozet'in elindeki göz kamaştırıcı bebeğe bakıyordu. Kızlar da donup kalmış gibi; ağızları açık Kozet'in yeni bebeğini seyrediyorlardı. Sarhoşlar da ayılmış bebeğe değil, bu tuhaf giyimli yabancıya bakıyorlardı. Kimdi bu adam? Macera seven bir "Lord" olmalıydı... Daha örülmemiş bir çoraba beş frank sayıyor, yirmi soldalık yatak ücretine kırk solda ödüyor, sümüklü bir hizmetçi kıza en pahalı bebeği alıyordu... Bütün bunları "macera seven, halkla eğlenen, değişik şeyler yapmaktan hoşlanan bir lord" yapabilirdi...

Tenardiye, altın dolusu bir çuval görmüş gibi sevindi. Kaş-göz arasında karısını bir kenara çekti:

– Ahmak kadın! Ayağımıza kadar gelen bir para makinası var! Bütün işi gücü bırakıp ondan istifade etmeye bakalım... Haydi, iyilik maskelerini takalım; iş başına!

Kadın, bütün diş etlerini göstererek sırttı:

– Evet, iş başına!

Kadın, okuduğu ucuz aşk romanlarındaki iyilik perilerine benzemeye çalışarak, Kozet'in yanına geldi. Elinden geldiğince yumuşak bir sesle:

– Kozetciğim, dedi, Mösyö'ye teşekkür ettin mi?

Kozet rüyada gibiydi. Eğer ona, "Sen Fransa Kraliçesi oldun" deselerdi ancak bu kadar sevinebilirdi.

Bebeğini kucağına bastırarak:

– Teşekkür ederim, efendim, dedi.

Sonra, inanmamış gibi tekrar sordu:

– Madam, bu güzel bebek gerçekten benim mi?

Kadın, kıskançlıktan çatlamak üzereydi; ama bunu belli etmedi:

– Ne soruyorsun, dedi, onu bu Mösyö sana verdiği göre... Tabii ki, senindir.

Bebeğini hayran hayran seyretti:

– Ah, ne güzel saçları var! Gözleri cam gibi parlıyor. Bakınız, efendim... Kolları ve bacakları da oynuyor! Sahici bebek gibi...

Yabancıнын gözleri yaşla doldu. Ağlamamak için dudaklarını ısırıyordu...

Kozet, Madam Tenardiye'ye döndü. Yalvaran bir sesle:

– Ona "Katerina" adını verebilir miyim?

– Tabii yavrum...

– Ah, Madam... Çok güzel bir kız değil mi? Katerina'yı şu sandalyenin üzerine oturtabilir miyim?

– Elbette!

Kozet, bebeğini sandalyeye koyduktan sonra, hayran hayran seyretmeye başladı.

Eponine ve Azelma bir kenarda durmuş, Katerina'ya gıpta ile bakıyorlardı.

Bunu gören Madam Tenardiye, o güne kadar hiç kimseye duymadığı kin ve nefretin

bütününü yabancıya karşı duydu. Elinden gelse, hiç acımadan parça parça edebilirdi. Ne var ki, kocasından aldığı tâlimat üzere, dişlerini sıkıp kinini içine gömdü...

Yabancı:

– Bebeğinle oynasana, Kozet, dedi.

Kozet bebekten gözlerini ayırmayarak:

– İşte oynuyorum, dedi.

Kadın, kızlarının kolundan tutarak:

– Haydi kraliçelerim, dedi, yatma vaktiniz geldi...

Kızlar giderken dönüp dönüp Kozet'in bebeğine bakıyorlardı. Ve bu, annelerinin sinirine dokunuyordu...

Madam Tenardiye, kocasının yanından geçerken:

– Bu sarı benizli bunak da kim? Bizim fare suratlıyla neden o kadar ilgileniyor?

– Sana ne kadın! De ki bir bunak ihtiyardır; bize ne! Bize parası lâzım. Sakın ola, adamı kızdıracak bir şey söylemeyesin! Karşımızda bir altın çuvalı duruyor.. Eğer onu ürkütürsen, ben de seni ürkütürüm!.. Anladın mı?

– Anladım, kocacığım... Haydi göreyim seni! O mendebur herifi ne kadar soyabilirsen, o kadar sevineceğim...

Kadın, içinden yabancıya küfrederek çocukları yatırmaya gitti.

Adam dirseğini masaya dayamış, derin düşüncelere dalmıştı. Arabacılar, satıcılar vesair müşteriler, şarkı söylemeyi bırakmış; yabancıdan bahsediyorlardı. Her biri, kendisine göre bir tahmin yürütmekle beraber; hiç kimse gidip ona kim olduğunu sormaya cesaret edemiyordu...

Kilisede gece yarısı ayini icra ediliyordu. Çan sesi ile birlikte, sarhoşlar birer birer kalkıp yatmaya gittiler.

Yabancı, dirseği masaya dayalı vaziyette duruyordu. Salonda Tenardiye ile karısından başka kimse kalmamıştı.

Kadın yavaş bir sesle:

– Herif geceyi böyle mi geçirecek, diye sordu.

Tenardiye:

– Sen yatmaya git, dedi, ben onunla ilgilenirim.

Kadın:

– İyi geceler, Mösyö! diye bağırdı.

Adam hiç cevap vermedi...

– Uyuyor galiba... Neyse; ben yatmaya gidiyorum.

Ölü soyucu Tenardiye, yabancıya doğru ilerledi.

– Afedersiniz, Mösyö... dedi, istirahatate çekilmeyecek misiniz?

Adam yine cevap vermedi. Uyumuyordu, ama duymadığı da kesindi...

Tenardiye, sesini biraz daha yükselterek, sorusunu tekrarladı.

Yabancı:

– Ha! Doğru, ya... dedi, ahırınız nerede?

Tenardiye:

– Mösyö, ben güngörmüş ve okumuş bir adamım... Zannedildiği gibi kaba biri değilimdir. Sizi rahat ettirmek benim için şereftir... Lütfen, beni takip ediniz!

Tenardiye şamdanı eline alıp yürüdü. Yabancı da yerdeki torbasını ve değneğini alıp onu takip etti.

Birinci katta, gayet iyi döşenmiş, kadife perdeli bir odaya girdiler. Ortada geniş bir karyola, üstünde ise kırmızı seten kaplı bir yatak duruyordu.

Yabancı:

– Neden buraya geldik?

Tenardiye:

– Bu odayı sadece müfettişlere ve hükümet adamlarına tahsis ederiz...

– Ey, bundan bana ne?

– Bir de sizin gibi zengin ve asil müşterilerimize veririz!...

– Benim zengin ve asil biri olduğumu da kim söyledi?

– Mösyö, biz kimin ne olduğunu biliriz...

– Yazık! Beygir ahırını bu odaya tercih ederdim!..

Tenardiye, bu son sözleri duymazlıktan geldi... O, sabah olunca alacağı parayı düşünüyordu... Sıradan bir oda yirmi solda, özel bir oda yirmi frank demektir.

Ocağın üzerinde duran iki yeni ve parlak şamdanın mumlarını yaktı. Ocakta ise gürül gürül bir ateş vardı.

Yabancı başını çevirdiğinde Tenardiye'nin gitmiş olduğunu gördü. Hancı, müşterinin fikir değiştireceğinden korkarak gözden kaybolmuştu. Ertesi gün, yüksek ücret talep edebilmek için, onu bu özel odaya getirmişti.

Tenardiye, kaçıp saklanmak ister gibi vakit kaybetmeden odasına girdi. Karısı yatmıştı, ama uyumuyordu. Adamın ayak sesini duyunca o yana döndü:

– Biliyor musun, dedi yarın Kozet'i kapı dışarı atacağım!

Tenardiye soğuk ve tehdit dolu bir sesle:

– Biliyor musun, dedi, o zaman ben de seni kapı dışarı ederim! Kozet ile birlikte dilencilik edersiniz!..

Başka bir söz söylemediler... Adam mumları söndürüp yattı.

Tenardiye gittikten sonra, yabancı değneği ile torbasını bir kenara koydu. Masanın yanındaki koltuğa oturup derin düşüncelere daldı. Bu koca binada, bu saatte bir tek kendisi uyanıktı. Hayli zaman düşündükten sonra, yerinden kalktı. Ayakkabılarını çıkardı. Mumlardan birini eline alıp odadan dışarı çıktı. Dar bir merdivenden geçip sahanlığa ulaştı. Sahanlığın altında, hırıltı halinde bir ses işitti. İnip baktığında, merdivenin altında kırık sepetlerin, boş şişelerin ve örümcek ağlarının ortasında bir yatak gördü. Yatak denen şey, yer yer samanları dökülmüş eski bir minderden ibaretti. Bu minderin üstünde Kozet uyuyordu. Yorganı da eski bezlerden dikilmiş bir nevresimdi. Kozet, üşümek için soyunmamış; elbisesi ile yatmıştı. Zaten bugüne kadar bir geceliği olmamıştı. Derin derin

içini çekerek bebeğine sarılıyor; sanki kaçıp gitmesinden korkuyormuş gibi, onu sıkı sıkı kucaklıyordu.

Kozet'in yattığı yerin sağ tarafında bir kapı vardı. Yabancı, kapıyı hafifçe aralayıp içeriye baktı. Bu oda, Azelma ve Eponine'nin yatak odası idi. Kızlar, iki süslü karyolada; çarşafli, temiz yataklarda yatıyorlardı. Ocağın ateşi henüz sönmemiş; kor halinde duruyordu. Az ileride, tahta bir beşik duruyordu. İçinde evin erkek bebeği yatıyordu. Yabancı, bu odadan Tenardiyeler'in yatak odasına geçildiğini anlamakta gecikmedi. Tam kapıyı örtüp gitmek üzere iken, gözleri ocağın üzerindeki rafa ilişti. Rafta çocuk pabuçları vardı. O zaman, Hz. İsa'nın doğum gecesinde uygulanan bir geleneği hatırladı. Çocuklar, o gece, pabuçlarını ocağın rafı üzerine koyar, meleklerin bacadan girerek pabuçların içine hediyeler koyacaklarına inanırlardı. Çocukları aldatmaktan ibaret olan bu gelenek, anne babaların yardımı ile sürmeye devam ediyordu... Çünkü pabuçlar, melekler tarafından değil, çocuklar uyurken anne babalar tarafından dolduruluyordu.

Yabancı sessizce içeri girdi. Rafın üzerinde iki yeni pabuç bir de yırtık çarık teki vardı. İki yeni tek pabuç evin kızlarına; yırtık ve eski tek çarık da Kozet'e ait olmalıydı. Zira, pabuçlara hediye olarak birer gümüş para konmuş; çarık ise boştu... Kozet, çocuklara özenerek her sene Hz. İsa'nın doğum gecesinde -ertesi sabah içini boş bulacağını bildiği halde- ayakkabısının tekini onlarınkinin yanına koyar; meleklerin hediye ile doldurmasını beklerdi...

Yabancı, elini yeleğinin cebine soktu; çarığın içine bir altın koydu... Sonra yavaş yavaş odadan çıkıp kapıyı sessizce örttü.

HİZMET DEĞİL, HEZİMET

Sabah, gün ağarırken, Tenardiye bir hesap pusulası hazırlamakta idi. Karısı da merakla, tepesine dikilmiş onu izliyordu. Kırlangıç, belki de onlardan önce uyanmış, merdivenleri süpürüyordu.

Kadın hesabı görünce, gözleri faltaşı gibi açıldı:

– İmkânı yok! Adam bu hesabı ödemez, diye mırıldandı.

Kocası:

– Ödeyecek, dedi. Ona kral dairesini tahsis ettik...

Hesap pusulasında şunlar yazılı idi:

“1 numaralı odadaki Mösyö'nün hesabı:

Yatak 10 frank

Ocak 5 frank

Mumlar 5 frank

Hezimet 3 frank

Toplam 23 frank

“Hizmet” kelimesinin imlâsı yanlış yazılmış olduğunda; “hezimet” diye okunuyordu...

Tenardiye, pusulayı karısına uzattı:

– Yabancı gelince bunu kendisine verirsin, dedi, ben ahıra iniyorum...

Kadın, tereddütle kâğıdı aldı:

- Ya hesaba itiraz ederse?
- Etmez! Etmeye hakkı yok!

Giderken mırıldanıyordu:

- Bin beş yüz frank borcumuz var... Böyle fırsatları değerlendiremezsem, nasıl öderim bunca parayı?..

Tenardiye çıktuktan birkaç dakika sonra yabancı geldi. Düşünceli bir hali vardı. Kadın, adamın torbasını koltuğunda, değneğini elinde görünce:

- Bu kadar erken kalktığına göre; Mösyö gitmeyi mi arzu ediyorlar, dedi.
- Evet, Madam, gideceğim.
- Montefermiye’de işiniz yok muydu, Mösyö?
- Hayır, Madam! Buradan geçiyordum, köyünüzü görmek arzu ettim... Borcum ne kadar?

Kadın, masum bir çehre takınarak:

- Hesap işlerine kocam bakar, Mösyö... Size verilmek üzere bu pusulayı bıraktı...

Yabancı pusulayı alıp göz gezdirdi. "Hezimet" kelimesini okuyunca güldü.

Kadın, bu gülüşün sebebini bilmediğinden, adamın hesaba itiraz edeceğini sandı:

- İnanın Mösyö... Size verdiğimiz oda da çok az kişi kalmıştır. Otelimizin en iyi ve en temiz odasıdır. O odadan başka yerde ateş yakmayız...

- Neden başka odalarda ateş yakmıyorsunuz? İşleriniz iyi değil mi?

– Ah, Mösyö! Burası fakir bir köydür... Dün gece kalabalık olduğuna bakmayınız. Yortu günü olduğu için, biraz para kazanabildik. Sair günlerde çok az insan gelir buraya. Hükümet adamları bunu bildikleri halde, her sene bizden yüksek vergi alırlar... Daha otelin tamir masraflarını ödeyemedik; değil ki kâr yapmak. Ah, efendim... Bu kadar masrafın yanında bir de küçük kızın masrafı var!..

- Hangi küçük kız?

- Şu bildiğiniz küçük kız... Kozet... Köyde dedikleri gibi "Kırlangıç"...

- Ya!

Kadın sözüne devam ederek:

- Şu köylüler de ne eşek heriflerdir! Yarasaya benzeyen kıza "Kırlangıç" adını verdiler... Kimseden sadaka istemeyiz; lâkin sadaka vermeye de gücümüz yoktur. Kendi çocuklarım varken, elâlemin kızını beslemek zorunda değilim.

Adam, kayıtsız davranmaya çalıştı ise de, sesindeki heyecanı bastıramadı:

- Sizi ondan kurtaracak biri çıksa idi....

- Kimden, fare suratlıdan mı?

- Evet.

– Ah, Mösyö! O kişiye ömrüm oldukça dua ederdim. Eğer böyle bir niyetiniz var ise, alın sizin olsun! Alınız, yiyiniz, şekerleyiniz, tuzlayınız, turşusunu yapınız. Ne yaparsanız yapınız; yeter ki beni ondan kurtarınız!

- Peki; onu alıyorum.

- Gerçek mi? Onu kabul ediyor musunuz?

- Evet Madam, ediyorum.
- Hemen şimdi mi?
- Evet, hemen şimdi.
- Ah, Mösyö! Bu iyiliğinizi asla unutmayacağım.

Sonra birden durdu. Bir şey hatırlamış gibi:

- Şey, Mösyö... Hesaba bir itirazınız var mıydı?
- Yabancı pusulaya tekrar baktı:
- Yirmi üç frank mı, dedi.

Kadının, mahçup bir eda takınarak:

- Orada ne yazıyorsa... dedi, söyledim ya; hesap işine kocam bakar.
- Peki, dedi adam, Kozet'i çağırınız. O gelinceye kadar ben de borcumu vereyim...

Kadın, sevinçten, otelin duvarlarını sallayacak bir sesle bağırdı:

- Kozet! Çabuk buraya gel!

Sonra yabancıya dönerek:

- Demek hesaba itiraz etmiyorsunuz?

Adam cevap vermedi. Elini yelek cebine soktu. Beş tane beş franklık çıkarıp masanın üzerine koydu:

- Buyurunuz, Madam, dedi, üstü kalsın. Çocuklarınıza bir şeyler alırsınız.

Karısının yanından ayrılan Tenardiye, ahıra gideceği yerde doğruca çocukların odasına gitmişti. O, cephe gerisinde dolaşarak ölen askerleri soyan bir alçaktı. Böyle alçaklar altının kokusunu çok iyi alırlardı. İşte, onu çocuk odasına götüren de bu altın kokusu idi... Av köpeği gibi koklaya koklaya, Kozet'in ocak rafındaki yırtık çarığının buldu. Ve tabii ki, içindeki altını da... Birden kafasında şimşekler çaktı:

- Zaten anlamıştım, dedi, Kozet ile bu yabancıнын arasında gizli ve kuvvetli bir bağ var!..
- Kozet'e ait altını cebine indirdikten sonra, derhal yukarı çıkmış; kapının aralığından karısı ile yabancıнын konuşmalarını dinlemişti.

Yabancı, paraları masanın üzerine koyarken Tenardiye içeri girdi:

- Mösyönün borcu yirmi altı soldadır! dedi.

Karısı hayret ve şaşkınlık içinde:

- Yirmi altı solda mı, diye bağırdı.

- Evet, yirmi altı soldadır! Bu ücret oda için. Kozet'in fiyatına gelince... Onu Mösyö ile ayrıca konuşmamız gerekiyor!...

Karısına dönerek, azarlar gibi:

- Şimdi bizi Mösyö ile yalnız bırak! dedi.

Kadın, hiç ses çıkarmadan oradan sıvıştı. Soygunculuk konusunda kocasına güveni tamdı. Biri şeytan ise, öbürü de şeytanın sol bacağı idi...

Tenardiye, yabancıнын altına bir sandalye verdi:

- Mösyö, lütfen oturunuz, dedi.

Masanın üzerindeki paraları göstererek:

– Mösyö, yirmi beş frangınızı alınız! Bana olan borcunuz yirmi altı soldadır.

Yabancı:

– Bu ne demek oluyor?

– Mösyö, Kozet gibi önemli bir meselemiz varken; basit şeyler üzerinde durmayalım!..

– Ben onu başınızdan atmak istediğınızı sanıyordum... Daha doğrusu Madam Tenardiye ondan kurtulmak istediğini söylemişti...

– Mösyö, karım ahmak biridir. Bu da hoşuma gidiyor... Ahmağı idare etmek kolaydır...

– Mösyö, burada oturup hayat hikâyenizi dinleyemem! İşim var... Ne diyecekseniz, sözü uzatmadan söyleyin. Benden ne istiyorsunuz?

– Mösyö, daha kim olduğunuzu bilmiyorum... Evet, zengin biri olabilirsiniz... Unutmayınız ki, bizden bir eşya değil bir can istiyorsunuz. Bu canın ne anası vardır, ne de babası. Onun anası da babası da biziz. Daha bebekken yanımıza aldık. Kendi çocuğumuz gibi bakıp büyüttük. Bir seferinde hastalanmıştı da, sadece doktor ve ilaç parası olarak dört yüz franktan fazla harcamıştık... Yine de şikâyetçi değilim. Çok şükür ona da yetecek ekmeğimiz var... Mösyö, siz karımın dediklerine bakmayınız! Ben Kozet'i severim. Sırf onun geleceğini düşünerek size vermeye razı olsam bile; kim olduğunuzu ve onu nereye götürdüğünüzü bilmek isterim. Yavrucağı özlediğim zaman ziyaret edebileyim.

Yabancı hiç telaş göstermeden, emreden bir ses tonuyla:

– Mösyö, dedi, şimdi de siz beni dinleyiniz! Karınızdan daha zeki olduğunuz belli... Onun için, lafımı esirgemedem konuşacağım. Buradan tamamen bir tesadüf eseri olarak geçiyordum. Kim olduğum da sizi hiç ilgilendirmez. Ben, kapana kasılmış bir "Kırlangıç" gördüm ve onun ayaklarındaki bağları kesip atmak, hürriyetine kavuşturmak istiyorum. Söyleyin, onun hürriyetine bedel ne istiyorsunuz?

Âniden kopan bir fırtına karşısında insan nasıl şaşırırsa; Tenardiye de öyle şaşırmıştı. Dün gece ahırda yatmaya razı olan adam gitmiş; sanki bir hükümet müfettişi gelmişti.

Bakışlarını yere eğerek:

– Mösyö, dedi, bana bin beş yüz frank lazım.

Yabancı elini ceketinin cebine sokarak eski bir meşin cüzdan çıkardı. İçinden üç tane beş yüzlük banknot ayırarak masanın üzerine koydu.

Aslan pençesini andıran elini paraların üzerine koyarak:

– Çocuğu getiriniz, Mösyö, diye emretti.

Tenardiye aç kurt gibi paralara baktı. Karısına seslenerek Kozet'i getirmesini söyledi.

ÖLÜ SOYUCU ELİ BOŞ DÖNÜYOR

Yabancı ile Kozet oteli terk ettikten çeyrek saat sonra, Tenardiye karısına bin beş yüz frangı göstererek sırttı:

– Ticaret diye buna derler!

Kadın paraları görünce haykırdı:

– Bu ne?

Tenardiye, "bu ne?" sorusunu itiraz manasında anlayarak:

– Haklısın, dedi, büyük aptallık ettim! Şapkamı ver!

Paraları katlayıp cebine koyduktan sonra koşarak dışarı çıktı. Önce sağa yöneldi ise de, karşılaştığı bazı adamlar yabancıнын Kırlangıç'la birlikte Livri yoluna saptığını söylediler. Tenardiye, koşarak o yola saptı. Kendi kendine söyleniyor, ahmaklığına küfrediyordu:

– Ben ne budala adamım! Sümüklü bir çocuğa bin beş yüz frank veren, on beş bin frank da verir... Yağma yok! Onu yakalayacağım!

Yabancı, köyün dışına çıkar çıkmaz; koltuğundaki torbayı açmış, içinden çıkardığı yeni bir elbiseyi, kazağı ve ayakkabıları Kozet'e girdirmiş; eskilerini de aynı torbaya koyup yine koltuğunun altına almıştı. Zavallı Kırlangıç, dün gecedен beri olanlara bir anlam veremiyor; kendisini rüyada sanıyordu. Fakat, yabancıdan hiç korkmuyor; onu gökten yardımına koşmuş bir melek sanıyordu.

Yabancı, hızlı yürüyor; Kozet ona yetişmek için koşuyordu. Sanki adam yürümüyor, kaçıyor... Elinden tuttuğu çocuğun nefes nefese kaldığını görünce onu sırtına aldı... Adımlarını daha da hızlandırarak yola devam etti.

Livri yolu bir ovadan geçtiği için, çok uzaktaki yolcuları bile görmek mümkündü. Tenardiye, ovaya açılan tepenin üzerine çıkıp ova boyunca yolu gözledi. Yol bomboştu. O zaman, aradığı adamın Gani yönündeki orman yoluna saptığını anladı. O tarafa doğru koştu.

Birden durdu:

– Keşke tüfeğimi alsaydım, dedi.

Önce, eve geri dönüp tüfeğini almayı düşündü ise de, sonra bundan vazgeçti:

– Olmaz, dedi, bunu evden çıkarken akıl etmeliydim. Şimdi dönersem onu kaçırabilirim... Koşmaya devam etti. Avının peşinden koşan köpekler gibi soluyordu...

Yarım saat kadar avının peşinden gittikten sonra, tam ümidini kesmişken ileride, çalılıkların dibinde, bir şapka gördü. Bu yabancıнын şapkası idi. Kendilerini göremiyordu, ama adam şapkasını bırakıp gitmiş olamazdı...

Ayaklarının ucuna basarak çalılığa doğru yürüdü. Çalılıkları aralayınca yerde oturan yabancı ile Kozet'i gördü:

Eğilerek selâm verdi:

– Afedersiniz, Mösyö, dedi... Hata ettim, bağışlayın...

Yabancı ayağa kalktı. Değneğini eline aldı. Vahşi bakışlarını Tenardiye'ye dikti:

– Ne demek istiyorsun, sen, diye gürledi.

Tenardiye bu vahşi bakışlardan ve aslan kükremesini andıran sestен korktu. İki adım geriye çekilerek:

– Demek istediğim şu ki, Kozet'i almaya geldim.

Böyle söyleyerek yabancıнын üç banknotunu uzattı:

– Buyurun paranızı, Mösyö! Onu size satmaya hakkım yoktur... Çünkü Kozet benim değil, onun bir annesi var. Gerçi, "annesi öldü" diyeceksiniz. O zaman, ancak annesi tarafından yetki belgesi verilmiş bir kimseye teslim edebilirim. Yoksa, kanundan yakamı

kurtaramam... Anlıyorsunuz değil mi, Mösyö?

Kozet korku ile yabancıнын bacaklarına sarıldı:

– Mösyö, yalvarırım beni o adama geri vermeyiniz! Siz annemi tanırdınız değil mi?

Yabancı Kozet'in başını okşadı:

– Evet yavrum... Anneciğini tanırdım...

Sonra elini cebine attı. Tenardiye, banknotların içinden çıktığı eski cüzdanı tekrar gördü.

İçinden:

– Pekâlâ, dedi, şimdi bana rüşvet teklif edecek... Bu sefer ucuza gitmeyeceğim...

Fakat beklediği gerçekleşmedi. Yabancı cüzdanından banknotlar yerine dörte katlanmış küçük bir kâğıt çıkardı. Katlarını açarak Tenardiye'ye gösterdi:

– Hakkınız var, Mösyö, dedi, onu ancak annesinin yetkili kıldığı kişiye teslim etmelisiniz... İşte size yetki belgesi! Okuyunuz!

Tenardiye kâğıdı eline aldı ve okumaya başladı:

“Mösyö Tenardiye,

Bu mektubu getiren adama Kozet'i teslim ediniz. İstedığınız parayı gönderdiğim halde kızımı getirmediğiniz. Bu yaptığınız kanunlara aykırıdır. Unuttuğunuz masraflar var ise, mektubu getiren adam ödeyecektir. Kızıma bugüne kadar baktığınız için teşekkür ederim.

İmza

Fantin”

– Bu imzayı iyi tanımanız lâzım Mösyö Tenardiye! Çünkü zavallı kadın size sık sık mektup yazar kızının durumunu sorardı...

Tenardiye son bir defa daha şansını denedi:

– İmza çok iyi taklit edilmiş dedi.

Yabancı hiddetlenerek:

– Mösyö, sabrımı taşıyorsunuz, diye bağırdı ve ilâve etti: Ben sandığınız kadar ahmak değilim! Bu mektup, M kasabası noterinin huzurunda yazılmıştır. Altında noterin mührünü göreceksiniz!

Tenardiye, bastığı toprağın ayaklarının altından kaydığını sandı. Yüzü mosmor oldu.

– Özür dilerim dedi, mührü fark etmemişim. Tereddüdümü mâzur görün Mösyö, ama o adamın siz olduğunu nereden bileyim? Burada Kozet'i teslim edeceğim adamın adı yazılı değil ki?..

– Ya! Dinle öyle ise: Aralık ayında annesi size yüz yirmi frank borcu olduğunu hesaplamıştı. Bu parayı gönderip kızını getirmenizi ve yol parasını da karşılayacağını yazdı. Fakat siz üç ay sonra kendisine bir pusula göndererek beş yüz frank borcu olduğunu yazdınız. Kadıncağz şubatın başında üç yüz, martın sonunda üç yüz frank göndererek, sizden kızını tekrar istedi. Yüz frank fazla aldığınız halde gözünüz doymamıştı... İşte, size gönderilen bütün paraların koçanı da bendedir. Daha itiraz edeceğiniz bir nokta kaldı mı? Bugüne kadar olan masrafları da hesap ettim. Otuz beş frank alacağınız kalıyor... Ben size bin beş yüz frank verdim. Bir kelime daha edersen, şu sopa ile beynini dağıtırım! Bunu bilmiş ol... Şimdi bas git bakayım!

Tenardiye, korkudan mı yoksa, şaşkınlıktan mı, olduğu yerde çakıldı kaldı. Ne zaman ki, yabancıнын değneğini havada gördü; geriye döndüğü gibi kaçmaya başladı.

Hayli uzaklaştıktan sonra, kambur omuzlarına, küçük yumruklarına bakıp hayıflanarak:
– Ah, körolası şeytan! Neden geri dönüp tüfeğimi almadım?..

GARBO YIKINTISI

Okuyucularımız, şüphesiz, Kozet'i Tenardiye adındaki canavar ailenin elinden kurtaran yabancıнын kim olduğunu anlamışlardır.. Evet, o Jan Valjan'dı. Mahsus sersemlemiş gibi yaparak denize düşmüştü. Tulon tersanesini ve ona bitişik limanı ondan daha iyi bilen bir mahkûm gösterilemezdi. Denize düştükten, daha doğrusu kendisini denize attıktan sonra, ayağında pranga olmadığı için kolayca dipten yüzerek "El Cezire" gemisinin altına kadar gitti. Gemi mavunalara bağlı idi. Bir mavunanın içine girip akşama kadar bekledi. Gece karanlığında yüzerek Berun açıklarında sahile çıktı.

Tersaneden kaçan mahkûmlara sivil elbise satan bir meyhaneci vardı. Jan Valjan bu adamı bulup kral elbisesi fiyatına eski bir elbise satın aldı. Karanlık ve تنها yollardan, bilhassa geceleri seyahat ederek Paris'e vardı. Paris, en iyileri ve en kötülerini bağrında besleyen bir şehir idi... Her türden insanı hazmeden böyle bir şehir daha az bulunur...

Eski at pazarı mahallesine gidip kiralık bir ev aradı. Evlerin hemen hemen yarısında "kiralık" levhası asılı olduğu halde kiracı bulmak mümkün değildi. Çünkü, bu mahallede, küçük bir geliri olan hiçbir aile oturmazdı. Sokakları otlarla kaplanmış olan eski at pazarı, mahalleden çok terkedilmiş bir "lânetli köy"e benziyordu. Evlerin çoğu bakımsızlıktan yıkılmaya yüz tutmuştu. Postacıdan başka hiçbir devlet memuru buraya uğramazdı. Kimsesiz ihtiyaçların, sarhoşların, fahişelerin oturduğu bir yer olarak ün yapmıştı. Burada kimseye ne iş yaptığı sorulmazdı. Zira, işi olan bir kimse zaten burada oturmazdı.

Jan Valjan, Hastahane Caddesi üzerinde "Gorbo Usta'nın Evi" diye bilinen yarısı yıkık bir virâneyi kiralamıştı. Yıkık kısmın 50 numaralı kapı levhası, sağlam kısma ait 52 numaralı levhanın yanına çakılmış olduğundan, bu ev "50-52 numara" adıyla anılırdı. Tersanede mahkûmlar adları ile değil, numaraları ile çağırıldığı gibi; eski at pazarı mahallesinde de evler kapı numaraları ile çağırılırlardı. Bu mahallenin terkedilmiş olmasının asıl sebebi, ihtilâl sırasında buradaki çınar ağaçlarının "darağacı" yerine kullanılmış olmasıydı. Hânedana ve asil ailelere mensup pek çok insan yakalandıktan sonra buraya getirilmiş; Halk Mahkemeleri'nde çoğu yarım saati geçmeyen yargılamalar neticesinde idam edilmişlerdir.

İşte, Jan Valjan, böylesine karanlık bir mazi taşıyan at pazarı mahallesinde yarısı yıkık bir ev kiralamıştı... Evin arkasında, kim bilir kaç kişinin kellesini yemiş, koca bir çınar ağacı vardı. Binanın ayakta kalan kısmı oldukça sağlamdı. Etrafı adam boyunu aşan bir avlu duvarı ile çevrilmişti. Sağlam binanın, yine sağlam kabul edilebilecek iki odası vardı. Sokağa bakan odanın pencere camları, çocukların attığı taşlarla kırılmıştı. Jan Valjan, evi kiraldıktan sonra, ilk işi olarak bu kırık camları yeniledi. Odaları temizleyip birini kendisi diğerini Kozet için mütevazî eşyalarla donattı.

Kozet'i akbabaların pençesinden kurtardıktan sonra, yine تنها yolları seçerek Paris'e

geldi. Karanlık basmakta olduğu saatlerde Monso kapısından girdi. Bir arabaya binip rasathane meydanına vardı. Orada arabadan inip arabacıya parasını ödedi. Kozet'in elinden tutarak Hastahane Caddesi'ne yöneldi. Bütün gün bazen araba ile bazen yayan olarak yol geldikleri için, zavallı Kırlangıç iyice yorulmuştu. Jan Valjan çocuğu sırtına aldı. Kozet, bebeğini kucağından ayırmıyor; bir ana şefkati ile onu bağrına basıyordu. Kucağında Katerina'sı olduğu halde başını Jan Valjan'ın omuzuna koyup uyuyakaldı.

50-52 numaralı evin önüne gelince elini cebine attı. Bir anahtar çıkarıp dış kapıyı açtı.

Merdivenleri çıkıp başka bir anahtarla odanın kapısını açtı. Kozet hâlâ sırtında uyuyordu. Bu geniş odaya bitişik küçük bir oda daha vardı. Küçük odanın ortasında, üzerine temiz çarşaf serilmiş bir yatak duruyordu. Jan Valjan, çocuğu uyandırmadan götürüp bu yatağa yatırdı.

Kibriti alıp bir mum yaktı. Gelip Kozet'in başucuna oturdu. Küçük kız, sakin, tam bir emniyet içinde, mışıl mışıl uyuyordu. Kiminle yola çıktığını bilmeksizin, ruhunda büyük bir sevinç duyarak, ona elini vermiş; azatlı bir kuş gibi kanat çırparak, hapishaneden farksız o sarhoşlar evinden kaçmıştı.

Jan Valjan, şefkat ve sevgi ile onu seyrediyordu. Korku ve sefaletin bir iskelet haline getirdiği bu yavrunun yüz hatlarını dikkatle inceledi. Dokuz ay evvel, ölüm uykusuna yatmış olan anneciğine çok benziyordu.

Kalbi, Fantin'in başucunda hissettiği aynı keder ve acı ile doldu. Bütün gece, çocuğun başucunda bekledi. Sanki, Fantin'in yerini almış; seneler sonra kavuştuğu yavrusunun başında, onu seyrederek sabahlamış, hasret gidermişti... Şu farkla ki, onun uyanmasından çekinerek sarılıp kucaklayamamış; ara sıra küçücük ellerini öpmekle yetinmişti.

Gün doğmuştu. Güneş ışıkları pencereden büyük odaya giriyor; duvarlardan yansıyarak küçük odayı aydınlatıyordu. Ansızın, sokaktan yüklü bir araba geçerek evin temellerini sarstı. Kozet bu gürültüden uyanıp:

– İşte, Madam! İşte, geliyorum, diyerek yataktan fırladı.

Gözleri kapalı olduğu halde, ayağa kalkmış, ellerini ileriye doğru uzatmıştı:

– Aman Tanrım! Süpürgem nerede, diyordu.

Gözlerini tamamen açınca, karşısında Jan Valjan'ı gördü. Yaşlı adam, şefkatle ona gülümsüyordu.

– Ha! Gerçek! Artık Tenardiyeler'in evinde değilim...

Koşup kurtarıcısının boynuna atıldı. Sıra ile iki yanağından öptü.

Bundan daha sıcak ve içten bir teşekkür olamazdı. Jan Valjan içinde bir şeylerin kıpırdadığını hissetti. Evet, bu çocuğu sevmişti... Yirmi beş sene boyunca, aile saadeti nedir bilmiyordu. Ne bir çocuğa baba, ne bir kadına koca olmuştu. Tersanede kaba kuvvet geçerli olduğu için, vahşi bir adam suretine girmişti. Buna rağmen, hapisten çıkınca kız kardeşi ile çocuklarını aramış, fakat hiçbir yerde izlerine rastlayamayınca onları unutmak zorunda kalmıştı. Sonra D Piskoposuyla karşılaşmıştı. Fakat ondan sadece bir nur almış; dostluk kurup beraber olma saadetine erememişti.

Fantin ile bambaşka bir ortamda tanışmış, bu hasta ve biçare kadına yalnızca acımıştı.

Kısacası, hayatı kopuk ve dramatik sahnelerden ibaret idi. Tam anlamıyla birine

bağlanıp onu sevememişti.

Yaşı daha çok küçük olmasına rağmen, Kozet de Jan Valjan gibi sevgiden mahrum kalmıştı. Tenardiyeler'e teslim edildiği zaman çok küçük olduğundan, annesini hatırlayamıyordu... Nerede bir rutubet görse, oraya yapışmaya çalışan küçük böcekler gibi; o da sevmeye çalışmıştı. Tenardiye, karısı, kızları, mahalle çocukları kısacası kime sarıldı ise hakaret görmüştü. Evin köpeğini bile sevmesine izin vermemişlerdi...

Hem Jan Valjan'da hem Kozet'te sevgi hissi körelmiş değildi; fakat bu hissi kullanmaya fırsat bulamamışlardı. Nihayet kader, sevgiye muhtaç bu iki ruhu bir araya getirmiş; birini baba, diğerini evlât sevgisine kavuşturmuştu.

Kozet, yatak ucunda Katerina'yı görüp derhal onu kucağına aldı. Büyük odaya çıkıp içersine göz gezdirdi.

– Ah, Mösyö! Ne güzel bir eviniz var, diye bir sevinç çılgılığı attı.

Halbuki burası ev değil bir "virane" idi... Fakat, Kozet hürriyetine kavuştuğu için, orası gözüne saray gibi görünüyordu...

Biraz sonra sordu:

– Süpüreyim mi?

– Hayır, dedi adam, oyna! Evinde dilediğin gibi oyna... İstersen, beraber evcilik oynarız...

– Siz "babam" olursunuz, ben de kızınız değil mi?..

– Evet "kızım", bana "baba" diyebilirsin!..

O günden sonra JanValjan'ın adı "baba" oldu. Zaten Kozet bu adamın başka bir adı olduğunu bilmiyordu.

Evi Jan Valjan'a yaşlı bir kadın kiralamıştı Bu kadın, aynı evin alt katında, kapısı arka tarafa açılan bir odada oturuyordu. Dünyada kimsesi olmayan, kuru canından başka varlığı bulunmayan bir ihtiyardı. Jan Valjan, kendisini İspanya'dan gelmiş bir çiftçi olarak tanıtmıştı. Annesi ve babası bir deniz kazasında ölmüş olan torunu ile birlikte oturacağını söylemişti. Kadına altı aylık kirayı peşin verdiği için, o da başka bir şey sormamıştı.

Kadıncağız, çamaşırcılığın dışında bir geliri olmadığını; eğer hizmetçi lâzım ise bu işi seve seve kabul edeceğini söylemiş; Jan Valjan'da kadının teklifini kabul etmişti.

Jan Valjan, ikinci gün, Kozet'i karşısına almış:

– Bak kızım, demişti, seni Tenardiyeler'in elinden aldığımı kimseye anlatmayacaksın... Ben, İspanya'dan gelmiş yaşlı bir çiftçiyim... Sen de annesi babası bir deniz kazasında ölmüş torunumsun... Bu söylediklerimi asla unutma!

– Peki, baba! Unutmam! Şey... Annemi merak ediyorum... Bana biraz ondan bahseder misiniz? Niçin beni hiç aramadı?

Jan Valjan'ın gözleri dolu dolu oldu. Kozet'i dizinin üzerine oturttu. Başını okşadı:

– Ah, güzel kızım, dedi, annen dünyada tanıdığım insanların en iyi kalplisi idi. Fakat onu geç tanıdım... Hastahanede, tedavisi mümkün olmayan bir hastalıktan yatıyordu. Onun için seni görmeye gelemedi. Baban, sen daha annenin karnında iken ölmüş. Sen doğduktan sonra, annen iş bulmak için M Kasabası'na gidiyormuş. Yolda, Montefermiye köyünden geçerken, Tenardiyelerin misafirhanesinde dinlenmek istemiş. Onları iyi bir aile

zannedip başından geçenleri anlatmış. Onlar da seni kendilerine emanet etmesini, iş bulup da bir eve yerleştikten sonra gelip alabileceğini söylemişler. Annen, iyi kalpli biri olduğu için onlara inanmış. Seni gözyaşları içinde Tenardiyelere teslim ettikten sonra M Kasabası'na gitmiş. Uzun zaman iş bulamamış. Mevsim de kış olduğundan, açlıktan ve soğuktan hastalanmış. Hastahaneye yattığı zaman, hastalığı da iyice ilerlemiş bulunuyormuş. Ne yazık ki, anneni o hastalıktan yattığı günlerde tanıyabildim... Bana senden bahsetti. Gece gündüz adını sayıklıyor; sana kavuşmadan ölmek istemiyordu...

Sonra birden durdu...

– Gerisini biliyorsun, dedi, Tenardiye ile ormanda aramızda geçen konuşmayı duydu... Hepisi doğru idi...

– Demek, annemin adına o paraları Tenardiyelere siz gönderdiniz?

– Bunların hiç önemi yok, kızım... Keşke annen yaşasaydı da bütün servetimi gitseydi... Onun yaşaması için elimden geleni yaptım... Fakat, kral bile Tanrı'nın takdirini bozamaz...

Kozet, "baba" dediği bu iyilik perisini hayran hayran seyretti. Daha ilk görüşte ona niçin ısındığını, o karanlık gecede ondan niçin korkmadığını şimdi daha iyi anlıyordu.

SEVGİYE SUSAMIŞ İKİ CAN

Birkaç hafta bu iki insanın birbirini tanımasına yetip arttı bile. Jan Valjan, oyundan artan zamanlarda, Kozet'e okuma yazma öğretmeye başladı. Kırlangıç, her şeyi çok hızlı öğreniyordu. Sanki kaybolan yılların acısını çıkarmak istercesine soruyor, soruyordu... Hem fikren hem bedenen hızla serpilip geliyordu. Jan Valjan'ın içinde, kendisinin de anlam veremediği, gizli bir duygu vardı: Kozet'in güzelleşmesini istemiyordu... Jan Valjan'ın hayalinde "kadın" denince Fantin ve Semplise Ana canlanıyordu. Biri çok güzel olduğu için aldatılmış; diğeri çirkin olduğu için kendisini Tanrı'ya adamıştı... Yani ona göre, Fantin kaybetmiş Semplise Ana kazanmıştı... Bu sebeptendir ki, Kozet'in güzelleşmesini arzu etmiyordu!.. Fakat, eninde sonunda annesine benzeyeceğini bildiğinden büyük bir üzüntü duyuyordu.

Kozet daima, meyhaneciden satın aldığı eski elbiseyi giyer; onu sokakta görenler dilenci sanırlardı. Hali vakti iyi olan şık hanımlar, ki bu hanımların ne iş yaptığını kimse bilmezdi, onu görünce, acır; geri dönüp eline birkaç solda sadaka verirlerdi. O da parayı reddetmez, hürmetle eğilir; teşekkür ederdi... Bazen, sadaka isteyen birine rastladığı da olurdu. O zaman, etrafına bakar, kimsenin bulunmadığını görünce korku ile fakire yaklaşır, eline gizlice gümüş bir para koyardı... Öyle ki zamanla Kozet'in fakirleri çoğaldı. Daha uzakta iken onu sarı ceketinden tanır, yüzleri gülerdi. Çok geçmeden, mahallede adı "sadaka veren dilenci"ye çıktı...

Sen Medard semtinde, suyu kesilmiş kör bir kuyu vardı. Orada daima kuyunun taşlarına yaslanıp oturan yaşlı bir dilenci bulunurdu. Bu adam, akşama kadar orda otururdu. Kimseden para istemez, verilerse reddetmezdi. Onun para istememesi, kanaatkâr bir dilenci olması Jan Valjan'ın hoşuna giderdi. Ne zaman oradan geçse, mutlaka kendisine sadaka verirdi.

Bir akşam, Jan Valjan tek başına oradan geçerken alışık olduğu üzere yaşlı dilenciye

yaklaştı. Adam yine tesbih çekiyor; dualar mırıldanıyordu. Yalnız bu sefer şapkasını başına iyice geçirmiş; oturuyordu. Bu vaziyet Jan Valjan'ın garibine gitti.

Payı eline verirken:

– Ne o babalık, üşüyor musun, dedi.

Dilenci birden bire başını kaldırıp Jan Valjan'a dik dik baktı. Sonra aynı hızla başını indirip şapkasının altına gizlendi...

Jan Valjan, bu bakışlardan korktu; heyecandan bütün vücudu titredi... Gördüğü çehre, ihtiyar dilencinin saf ve dindarane çehresi değil; sanki evvelce tanıdığı bir yüzdü...

Kaçarcasına adımlarını sıklaştırarak oradan uzaklaştı. Eve gelir gelmez; Kozet'e:

– Haydi kızım... Buradan gidiyoruz, dedi.

Kozet Jan Valjan'ın yüzündeki müthiş korku izlerini gördü. Hiç sesini çıkarmadı. Tâ baştan beri bu adamın bir şeyden kaçtığını, zengin olduğu halde fakir gibi yaşadığını biliyordu... Biliyor, ama ona hiçbir şey sormuyordu... Onun yanında emniyette ve mutluydu ya, gerisini düşünmüyordu.

Tam çıkmaya hazırlandıkları sırada, dış kapının açılıp kapandığı duyuldu. Bu saatte yaşlı kadın geliyor olamazdı. Jan Valjan mumu üfleyerek söndürdü ve Kozet'e susmasını işaret etti. Birisi merdivenlerden çıkıyordu. Ayaklar pek ağır basıyordu. Bu ayaklar yaşlı kadına ait olamazdı. Bir erkek merdivenlerden çıkıyordu. Hem de ağır cüsseli bir erkek...

Jan Valjan, gözünü anahtar deliğine dayayıp dışarıya baktı. Önce bir mum alevi gördü; sonra da mumu tutan eli... Mumu tutan adam, sahanlığa çıkınca durup etrafı dinledi. Jan Valjan, mumun ışığında adamı gördü. Görür görmez, dizlerinin bağı çözüldü... Nerede ise, bayılıp yere düşecekti. Bu adam, Javer idi...

Jan Valjan, geriye dönüp sırtını anahtar deliğine çevirdi.

Kaç dakika böyle beklediğini kendisi de bilmiyordu. Ne bir ses, ne bir hareket duyuluyordu.

Sessizce geriye dönüp anahtar deliğinden baktı. Ne adamdan ne ışıktan eser yoktu... Bir saat kadar odadan dışarı çıkmadı.

Acil durumlarda kullanmak üzere çeşitli silahlarla donattığı paltosunu giydi. Bu adamın biri tersane mahkûmluğundan, diğeri D Piskoposundan kalma iki huyu vardı. Karşılaştığı bir problemi çözmek için, Nasıl davranması gerektiğini bilirdi. Şimdi tersane mahkûmu gibi davranmalıydı. Çünkü, karşısındaki adamı ancak böyle aldedebilirdi...

Kozet'in elinden tuttu. Yavaşça dışarı çıktı. Bu evde daha fazla beklemek, kapana kısılmak demektir... Aşağı indiler. Kozet'i evin yıkık duvar gölgesine götürdü:

– Burada beni bekle, dedi, sakın ben gelmeden yerinden ayrılma!

Kozet titriyordu:

– Peki babacığım, dedi.

Jan Valjan, evin arka tarafından dolaşıp avlu duvarının dibinden yürüyerek sokağın başına geldi. Duvarın köşesinden başını uzatıp bütün sokağı taradı. Sokak bomboş ve تنها idi. İçinden:

– Adamı sokakta beklemezler ya, diye geçirdi. Ağaç gövdeleri, duvar dipleri, sokak köşeleri hâfiyeler için daha emin yerlerdir... Fakat ne olursa olsun, burayı terk etmeliyim,

diye düşündü.

Gözünün uzanabildiği bütün gizli köşeleri taradı. En ufak bir gölge izine rastlayamadı. Sonunda Kozet'in yanına geldi. Çocuk korkudan titriyordu. Yüzü bembeyaz olmuştu.

Başına okşayarak:

– Korkma yavrum, dedi.

Jan Valjan, Hastahane Caddesi'nin yerine dar sokakları tercih etti. Geçtiği yerlerden tekrar geçerek yolunu dolaştırıyordu. Bu hareket, avcılar tarafından kovalanan geyiğe mahsustur... İzleri karıştığından, avcı ve köpekleri şaşırır; hangi izi takip edeceklerini bilemezler.

O gece gökte ay vardı. Ay ışığı yeri aydınlatıyor; gölgeleri uzatarak sahibini ele veriyodu. Fakat, Jan Valjan bundan korkmadı. Kendisini takip edenlerin gölgesini kolayca fark edeceğinden bunu hayra yordu.

Kozet, Jan Valjan'ın kendisini nereye götürdüğünü bilmeden elini ona teslim etmiş, yürüyordu. Aslında baba da nereye gittiğini bilmiyordu. Kozet, Jan Valjan'a; o da Tanrı'ya teslim olmuş gidiyorlardı...

İnsanları orta çağ hayatı yaşayan Moftar mahallesine geldiler. Burada da avcıyı şaşırtacak biçimde dar sokakları dolaştılar.

Sent Etiyen kilisesinin saati on biri vururken Pontuaz sokağına daldılar. Bu sokağın 14 numaralı binası "Jandarma Karakolu" idi. Jan Valjan, sokağın köşesine gizlenip karakol binasını gözledi. O anda iri cüsseli bir adamın karakol kapısından girdiğini gördü. Fenerin ışığında adamı tanıdı. Bu, Javer'di. Aniden başını geriye çevirdi. Ay ışığında, ileriki sokağın köşesinde, üç gölgenin kendisini izlemekte olduğunu gördü. Artık şüphesi kalmamıştı: Takip ediliyordu. Javer, takviye jandarma kuvveti almak için karakol binasına girmiş olmalıydı. Üç adamını da, Jan Valjan'ı gözden kaçırmamaları için, geride bırakmıştı.

Kozet'e:

– Gel yavrum, dedi ve Pontuaz sokağından çıkıp yan sokağa girdi. Birkaç sokak dolaştıktan sonra, o saatte kapalı olan Patrikler çarşısına geldi. Çarşayı geçip Postalar sokağına girdi. Sokağın sonu V şeklinde iki dar sokağa ayrılıyordu. O sağdaki yolu tercih etti. Köşeyi dönerken arkasına baktı. Geride bıraktığı Postalar sokağı bomboştu. Sevinmiyordu... Çünkü takip edildiğini biliyordu.

Kozet:

– Yoruldum babacığım, dedi.

Jan Valjan, ancak o zaman bu yavrucağıza haksızlık ettiğini anladı... Kaçmanın heyecanından, bir çocukla yürüdüğünü düşünememişti. Düşünemezdi... Çünkü o sırada tersane mahkûmu gibi davranıyordu.

Eğildi:

– Bin sırtıma yavrum, dedi.

Kollarından tutup Kozet'i sırtladı. Hayli yürüdükten sonra, bir kapının önünde durdu. Çocuğu yere indirdi. Hâlâ takip altında olup olmadığını anlamak için kapının dibine sığındı. Kozet'i arkasına sakladı ve beklemeye başladı. Çok geçmeden, üç yol ağzında dört iri adam belirdi... Uzun boylu, mor paltolu, yuvarlak siyah şapkalı idiler. Hepisinin ellerinde

birer kalın sopa vardı. Sanki, insan suretine girmiş, dört dev idiler..

Yol ağzında durup beklediler. Hareketlerinden, hangi yola gireceklerine karar veremedikleri anlaşılıyordu. Üçü sol yolu işaret ederken, biri sağ yolu gösteriyordu. Sağ yolu gösteren Javer idi...

Onların tereddütü JanValjan'a zaman kazandırıyor. Derhal kapının altından çıkıp sebze bahçelerine doğru yürüdü. Köşeyi dönünce tekrar geriye baktı. Adamlar hâlâ münakaşa ediyorlardı.

Kozet'i tekrar sırtına aldı. Sebze bahçelerinin saklanmak için hiç de emniyetli bir yer olmadığını biliyordu. Onun için Anahtar sokağına saptı. Sokağı geçip rıhtıma geldi. Nehir boyunca ilerleyip Osterliç köprüsüne ulaştı. O zamanlar, köprüden geçen her kişi başına bir solda ücret alınır. Köprü bekçisine bir solda verip yürüdü.

Adam:

– Hey, dur bakalım babalık, diye bağırdı.

Jan Valjan iliklerine kadar titredi. Korku ile geriye dönerek:

– Buyurun, dedi.

Bekçi:

– Bir solda daha vereceksin!

Jan Valjan, derin bir nefes aldı. Parasız bir fakir edası ile:

– Nedenmiş o, dedi.

– Uzatma, dedi bekçi, sırtındaki çocuk yürüyecek durumdadır. Onu sırtına alıp beni atlatacağını mı sanıyorsun? Devlete para lazım... Çık bir solda daha!

Jan Valjan mırın kırın ederek bir solda daha verdi. Bu arada, yan gözle, geriyi kontrol etmeyi de unutmadı. Dört adam ortalıkta görünmüyorlardı. Tekrar rahat bir nefes aldı...

Bekçi, köprüye girmekte olan bir arabaya "dur" işareti verdi. Cephede nöbet bekleyen bir asker ciddiyeti ile görev yapıyordu.

Bu bekçi de, Javer gibi kendisini kayıtsız şartsız devlete adayan tiplerden idi...

Jan Valjan, iki beygir tarafından taşınan o koca arabanın gölgesine sığındı. Köprü'nün bir başından öbür başına kadar arabanın yanında yürüdü.

Köprüyü geçtikten sonra, sağ tarafta iki odun yığını gördü. Hemen o tarafa yöneldi. Odun yığınlarının ortasından bir sokak geçiyordu. Yığınlardan birinin arkasına saklanıp köprüyü seyretti. O anda öbür yakada bir arabanın durup içindekilerden birinin bekçi ile konuştuğunu gördü.

– Bir devlet adamı, öbür devlet adamı ile önemli bir mesele konuşuyor, diye mırıldandı.

Kozet'in başını okşadı:

– Korkuyor musun kızım, dedi.

– Hayır! diye cevap verdi Kırlangıç; artık korkmuyorum.

Kozet'i tekrar sırtlayıp yola devam etti. Sokağın sonuna gelince yolun ikiye ayrıldığını gördü. Soldakine baktı. Kalabalık bir mahalleye açılıyordu. Sağdakine döndü. İleride tek tük evler ve boş arsalar gördü.

– Unutma kızım, dedi, kalabalıklar daima tehlikelidir!.. İçlerinde mutlaka ruhlarını ucuza

satan alçaklar bulunur...

Kozet cevap vermedi. "Jan Valjan'ın neyi kastedtiğini anlamış mıydı acaba?..

Sağ yolu takip ederek yürüdü. Fakat bu boş arsalar ve tek tük evler de bitti. Bir evin gölgesine sığınıp geriye kontrol etti.

– Aman Tanrım, diye mırıldandı, ne yaman bir "av köpeği" imiş şu Javer?..

Jan Valjan doğru söylüyordu. Boş arsalar tarafından Javer bir ordu ile geliyordu. Yanında, o üç adamla beraber bir manga da silahlı jandarma vardı.

Çember daralıyordu. Jan Valjan hâlâ nereye gideceğine, ne yapacağına karar veremiyordu. Birden ellerini havaya kaldırı:

– Tanrım sana sığınıyorum! Şan Matyö'nün Aras mahkemesinde dediği gibi, diyorum ki; "işim sana kalmıştır"!..

Sapacak bir sokak bulmak ve izini bir daha kaybettirmek ümidiyle ileriye doğru koştu. Karşısına bir duvar çıktı. Duvar fazla yüksek değildi. Tek başına olsaydı, bu duvarı atlayıp öbür tarafa geçebilirdi. Fakat Kozet ile bunu yapmasına imkân yoktu. Düşünecek zaman değildi. Sağ tarafa baktı. Sokak bir takım kulübelere ve ahırlar arasından geçip beyaz bir duvara dayanıyordu. Bunun çıkmaz bir sokak olduğu belli idi. Dönüp sola baktı. Sokak bu taraftan açıldı ve iki yüz adım ileride geniş bir sokakla birleşiyordu. Tam sokağa girmek üzere iken, sokağın geniş cadde ile birleştiği yerde iki karaltı gördü. Geldiği sokağa döndü. Orası da tutulmuştu.

– Duvarın kestiği sokak belki de kapalı değildir, dedi.

Jan Valjan da bu imanla beyaz duvara doğru koştu. Heyhat! Gördüğü manzara dehşet verici idi. Duvar, ahtapot kolları gibi iki yana kıvrılarak sokakla birleşiyordu. Orta yerde bir hayalet gibi duran fener direğine yaslandı. Ay ışığı olduğu için fener yakılmamıştı...

Duvarın gerisinde, harabe halinde üç katlı koca bir bina duruyordu. Duvarın orta yerine yakın, iki kanatlı bir araba kapısı vardı. Paslı zincirlerden ve zincirleri birbirine bağlayan eski ve büyük bir kilitten bu kapının elli seneden beri açılmadığı anlaşılıyordu. Kapının hemen yanında tahtalarla kapatılmış bir pencere vardı.

Jan Valjan, derhal bu pencere zannettiği şeye doğru koştu. Tahtalardan ikisinin çivilerini bir hamlede kopardı. Tahtalar yere düştü. Fakat ne var ki, altlarından pencere yerine kalın bir duvar ortaya çıktı. Pencere, senelerce önce, taşlarla örülüp kapatılmıştı...

Birden kendisini Tulon tersanesine kapatılmış hissetti. Aynı anda duvar tırmanmakta usta olduğunu hatırladı. İki duvar köşesinin birleştiği yere sırtını verir; köşe duvarlarına el ve ayaklarını duyayarak bir kaplan gibi yukarıya tırmanırdı. Tersaneden, iki defa bu usulle kaçmayı başarmıştı.

Fakat bu ümit de çabukça söndü. Sırtında Kozet varken!.. Ve sırtından soğuk terler boşandı... Kendisini değil, Fantin'in emanetini düşünüyordu. Tersaneye ilk kapatıldığında, kızkardeşini ve yeğenlerini kaybetmişti. Bu sefer yakayı ele verdiği takdirde, Kozet'i kaybedecekti.

– Bir ip! Bir ip olsa!..

O anda fener direğini gördü. Ay ışığı olduğu gecelerde fenerler yakılmazdı. Karanlık gecelerde belediye görevlileri sokakları dolaşır; fenerleri yakardı. Feneri yakmak ve yağ

doldurmak için bayrak ipi gibi bir ip kullanılır; bu ip yardımı ile fener direğe çekilirdi. Fener bu gece yanmadığına göre; fenerin ve ipin alındığını kimse fark edemezdi.

Süratle hareket ederek, bayrak indirir gibi feneri indirdi. İpin direğe bağlı ucunu çözdü, sağdırarak yukarıdaki makaradan kurtardı. Fenere bağlı ucuna bir düğüm daha atarak sağlamlaştırdı. Duvarın gerisinde yükselen çınar ağacının hizasına geldi. Feneri, bir sapan taşı gibi sallayarak çınarın kalın çatal dallarından birine doğru savurdu. Fener alttaki dalın üzerinden aşağı doğru sarktı. Duvarın dibine iyice yanaşıp pozisyon değiştirdi. İpi yavaş yavaş çekerek feneri çatalın arasına sıkıştırdı. İpe sıkıca asılarak kontrol etti.

Jan Valjan bunları yaparken Kozet ses çıkarmadan onu izliyordu. Tam o sırada sokağın gerisinden ayak sesleri işitildi.

Kozet:

– Baba, korkuyorum... dedi, kim geliyor oradan?

Jan Valjan:

– Sakın sesini çıkarma, dedi, gelen Tenardiye'nin karısıdır.

Kırlangıç korkudan titredi.

Baba, boyun bağıını çıkarırken:

– Ben ne yaparsam yapayım, sakın bağırıp çağırma, dedi, yoksa Tenardiye'nin karısı sesini duyar, gelip seni alır.

Kozet, kısık bir sesle:

– Peki baba, dedi.

Jan Valjan, boyun bağıını Kozet'in koltuk altlarından geçirerek düğümledi. İpin ucunu da boyun bağına bağladı.

– Şimdi yerinden hiç kıvılda! Ben yukarı çıkıp seni çekeceğim.

Adam, ipe tutunarak cambaz gibi yukarı tırmandı. Duvarın üzerine çıkınca da Kozet'i çekti.

Ayak sesleri gittikçe yaklaşıyordu.

Jan Valjan, ipten tutarak Kozet'i bahçeye sarkıttı. Feneri yerinden çıkararak onunla birlikte ağaca tırmandı. Ağaçtan aşağıya sağdı.

Çocuğun yanına gelip onu kucakladı:

– Korkma, dedi, artık bizi bulamazlar...

Birkaç dakika geçmemişti ki Javer'in kalın sesi işitildi:

– Çıkmaz sokağa bakın! Durua sokağı ile Pikipüs sokağı tutuldu. Başka kaçacak yeri yoktur!

Jan Valjan, tersane mahkûmuna has bir şekilde gülümsedi:

– Geçmiş ola Javer, dedi yarışı kaybettin...

Tersane mahkûmu gibi davranması ona yarışı kazandırmıştı. Şimdi D Piskoposu gibi davranabilirdi. O da öyle yaptı.

Paltosunu çıkarıp soğuktan ve korkudan titremekte olan Kozet'i sardı. Nerede bulduklarını anlamak için çevreyi gözden geçirdi. Duvarın gerisinden gördüğü bu üç katlı bina, şimdi dev gibi duruyordu. Pencereleri demir parmaklıklarla çevrilmişti.

Bakımsızlıktan, yer yer duvarlarda çatlaklar meydana gelmişti. Bu dev binada insan yaşadığına dair en küçük bir iz yoktu. Bina karanlık, bahçe karanlık, her yer karanlıktı. Evin büyüklüğüne yakışır koca bir bahçesi, bahçeyi çevreleyen yüksek kalın duvarları vardı. Ötede beride irili ufaklı meyve ağaçları boy gösteriyordu. Dikkat edince, evin kendilerine bakan duvarına bitişik yıkık bir kulübe olduğunu fark etti.

Kozet'i kucaklayıp o tarafa doğru yürüdü. Kulübenin içinde kuru ot yığınlarından ve kırık tahtalardan başka bir şey yoktu.

– Burası, zamanında bekçi kulübesi imiş, diye düşündü.

Böylece binanın terkedildiğine iyice kanaat getirdi.

Geceyi geçirebilecekleri daha iyi bir yer bulmak için, Kozet'i ot yığınlarının üzerine oturttu:

– Burada bekle, dedi, birazdan dönerim.

Evin ön tarafına geçti. Bahçe ile evi ayıran bir sıra uzun kavaklar vardı. Kavaklardan sonra büyük ve geniş bir bahçe uzanıyordu. Bahçenin yarısı yeşil ekinle kaplıydı. Diğer yarısına çeşitli sebzeler, kavun karpuz ekilmişti. O zaman evin zannettiği gibi terkedilmemiş olduğunu anladı.

Kaçan adam, daima kendisini tehlikede hisseder. Biraz evvel, buranın ıssızlığından korkan adam, şimdi insan bulunma ihtimalinden korkuyordu...

Nihayet o derin sessizliğin içinden bir genç kız sesi duyuldu. Fakat söylediği şey ne şarkı ne de türküye benziyordu... Bir dua, biryakarış veya kutsal kitaptan bir parça idi... Jan Valjan, böyle bir sesi ilk defa işitiyordu. Sanki bir melek dile gelmiş, öte dünyadan sesleniyordu... Yere diz çöktü, kilisede dua eder gibi bir vaziyet aldı. Ne bir şey görebiliyor, ne de düşünebiliyordu. Bu seste garip bir hal vardı. Fakat Jan Valjan onu değerlendirecek bilgiden mahrumdu...

Ses, birdenbire kesildi ve her şey normale döndü. O zaman, adam, bir rüyadan uyanır gibi ayağa kalktı. Kozet'i bıraktığı yıkık kulübeye koştu. Çocuk, koyduğu gibi duruyordu. Hiç hareket etmiyordu. Onun uyuduğunu zannetti. Eğilip bakınca gözlerinin açık olduğunu fark etti. Yine de sordu:

– Uyuyor musun?

Cılız bir ses cevap verdi:

– Üşüyorum.

Bu hazin cevap Jan Valjan'ın yüreğini titretti.

Kozet tekrar dile geldi:

– Hâlâ burada mıdır?

– Kim?

– Tenardiye'nin karısı!

Jan Valjan, Kozet'i susturmak için bulduğu çareyi unutmamıştı...

– Ah, o mu? Çoktan gitti... Artık iyice emniyette sayılırız, korkamana gerek yok...

Çocuk, göğsünün üzerinden ağır bir yük kalkmış gibi, derin bir nefes aldı.

Gece rüzgârı gittikçe soğuk esiyordu. Kulübenin her tarafı açıktı Jan Valjan, paltoyu açık

yer kalmayacak şekilde Kozet'in vücuduna sardı.

– Şimdi o kadar üşümüyorsun, değil mi?

– Evet, babacığım!

– Peki, ben etrafa bir daha bakayım, abuk dönerim.

Soğuk iyice artmış, hava ayaza çevirmişti.

Jan Valjan, birkaç adım atmıştı ki, hayvan boynuna takılan çingırağın çıkardığı bir ses duyup irkildi. Ses, bahçe tarafından geliyordu. Gecenin bu saatinde hayvanın ne işi vardı? Gündüz dururken gece otlamak da nesiydi? Ekin tarlasına baktı; kulak kabartıp dinledi. Ses, bostan tarafından geliyordu. Yere çömeldi. Başakların arkasına saklanarak bostana doğru sürüne sürüne ilerledi. Yaklaştıkça ses daha net duyuluyordu...

Ekinlerin bittiği yerde durdu. Başını kaldırıp bakınca, bostanların içinde adama benzer bir karaltı gördü. Bu bir adam ise, çingırağın ne işi vardı?..

Adam yere eğilip kalkıyor; elleriyle bir şeyler düzeltir gibi yapıyordu. Adam, Jan Valjan'a doğru ilerliyordu. Önce dönüp kaçmayı düşündü, ama nereye? Kozet'le kendisine, sığınabilecekleri kapalı bir yer lâzımdı. Kendisinden fazla çocuğu düşünüyordu. Bu ayazda kalırsa zavallı sabaha kadar donardı.

Elini ceketinin cebine soktu. Para kesesini çıkardı. Çingıraklı adam, yere eğilmiş, bostan fidelerinin üzerini hasırla örtüyordu. Kıyafetinden pek fakir birine benziyordu. Evin hizmetçisi veya bahçıvanı olmalıydı.

Bütün tehlikeleri göze alarak adamın karşısına dikildi. Para kesesini ona doğru uzatarak:

– Yüz frank, diye bağırdı, yüz frank kazanmak istemez misiniz?

Adam, uykudan uyanır gibi, başını yerden kaldırdı. Sesin sahibini görünce hayretten donakaldı. Ay ışığı Jan Valjan'ın yüzünü aydınlattığı için, çingıraklı bahçıvan bu dehşet ve teessür dolu çehreyi rahatça seçebiliyordu.

Kısa bir sessizlikten sonra:

– Aman Tanrım! Madlen Baba, bu! Madlen Baba, gecenin bu saatinde, burada ne işiniz var? Buraya nasıl girebildiniz?

Jan Valjan, kendisinin bu isim ve sıfatla çağırılmasına şaşırıldı. Çingıraklı adam devam etti:

– Ben de ne ahmak adamım! Madlen Baba gibi bir ermiş buraya nasıl gelir? Tabii ki uçarak... Bu soğukta, sırtında paltosu da yok... Bilge adamın paltoya ne ihtiyacı var? Uçan adam, üşümez de...

Jan Valjan kendisini toparlayarak:

– Afedersiniz Mösyö, dedi, sırtınız ışığa dönük olduğu için yüzünüzü iyi seçemiyorum... Söyler misiniz, siz kimsiniz? Beni nereden tanıyorsunuz?

Adam, sitem eden bir ses tonuyla:

– Ölümden kurtardığınız, sonra da kendisine bir iş bularak hayat boyu minnet altında bıraktığınız ihtiyar Faşluan'ı nasıl tanımazsınız?

– Ah, siz misiniz dostum? Burada ne yapıyorsunuz? Bu ev neresidir?

– Görüyorsunuz ki, kavunlarımı örtüyorum. Bu evin neresi olduğuna gelince... Beni

buraya yerleştiren sizsiniz!...

– Farzedin ki, unuttum... Ona göre cevap verin!

– Ah, Mösyö Madlen! Beni şaşırtıyorsunuz... Buranın "Küçük Pikpüs Manastırı" olduğunu nasıl unutursunuz?

– Haklısınız... Şimdi hatırladım...

– Madlen Baba! Söyler misiniz, buraya nasıl girdiniz? Gerçi Tanrı'nın bilge bir kulusunuz, ama burası kızlar manastırırır!.. Erkekler buraya giremez...

– Siz erkek değil misiniz?

– Yalnız ben varım... Benim dahi onlara görünmem yasaktır. Topal ve kanbur bir ihtiyarın onlara ne zararı dokunur? Ama yine de görünmem yasaktır...

Dizindeki çingırağı göstererek:

– Bu âleti de geldiğim belli olsun diye, manastırın kâhya anası taktırdı...

Jan Valjan, bakışlarını adama dikti:

– Faşluan Baba! dedi, ben senin canını kurtardım değil mi?..

Adam saygı ile eğildi:

– Onu, sizden evvel, ben söyledim!

– Şimdi sıra sizdedir!..

– Aman Tanrım! Demek tehlikedesiniz?

– Evet, Faşluan Baba! Hem de büyük tehlikeyim...

Yaşlı adam, kurumuş buruşuk elleriyle Jan Valjan'ın iri ellerini tuttu.

– Siz benim dünya-âhret kardeşimsiniz.. dedi, bana yaptığınız iyiliği nasıl unutturum? Eğer size bir yardımım dokunacaksa, bunu Tanrı'nın bir lütfu bileceğim... Tehlikenin ne olduğunu sormayacağım!.. Çünkü siz asla kötü bir iş yapmazsınız. Olsa olsa bir iftiraya uğramışsınızdır.. Bu yalan dünyada iyilerin düşmanı çoktur.. Vaktiyle bu düşmanlardan biri de ben idim. Lâkin siz, ölümü göze olarak, canımı kurtardınız ve kendinize dost ettiniz!... Bunu unutup nankörlerden olmak istemem.

Jan Valjan'ın ellerini bırakıp onun önünde eğildi:

– Söleyiniz, dostum! Ne yapmam gerekiyor?

– Kendinize ait bir odanız var mı?

– Evet, şurada, eski manastırın harabeleri arasında, bana ait üç odalı bir baraka vardır...

– Peki, şimdi gidip çocuğu alalım; gerisini barakada anlatırım...

– Ne! Bir de çocuk mu var? Aman Tanrım! Onu nasıl getirdiniz?

– Hani soru sormayacaktınız?

– Ah, afedersiniz! Şaşkınlıktan... Güya Tanrı'nın evinde yaşıyorum; ama O'nun bilge bir kuluna soru soruyorum... Aptallık işte!..

Jan Valjan, içinden, mırıldandı: "Adama bak, deminden beri beni uçurup duruyor.. Zavallı, neler çektiğimi bir bilse..."

Yarım saat geçmeden, Kozet, sıcak bir odada, ateşin alevlerinden yanakları kızarmış olarak, bahçivanın yatağında yatıyordu. Jan Valjan, boyunbağını bağlamış; paltosuyla şapkasını duvardaki bir çiviye asmıştı. Faşluan da çingırağını dizinden çıkarmış; bir çiviye

asarak duvarın manzarasını tamamlamıştı.

İki ihtiyar, masaya dirseklerini dayamış ısınıyorlardı. Masanın üzerinde, bir parça peynirle bir somun kara ekmek duruyordu.

Faşluan, Jan Valjan'ın dizine elini koyarak:

– Ah Madlen Baba! dedi; çok kötü bir adam, çok iyi bir adamı anlamakta zorluk çekiyor... İnsanları ölümden kurtarır, sonra da unutursunuz... Bu onlara haksızlık değil midir?

Jan Valjan onu duymuyordu... Derin düşüncelere dalmıştı: "Javer izimi nasıl buldu?" sorusunun cevabını arıyordu.

SADAKA VEREN DİLENCİ

Av köpekliği ile Javer'in mesleği birbirine çok benzerlik gösterir. Her gün bir kurdun veya aslanın peşine düştüklerinden; bugün kovaladıkları av, bir gün evvel kovalamış olduklarını unutturur. Jan Valjan, yakalanıp tersaneye kapatıldıktan sonra, Javer onu hafızasından silmiş; başka avların peşine düşmüştü.

Paris bir girdap, Paris bir bataklık, Paris sık bir ormandır... Polisten, alacaklıdan, düşmandan kaçan her cins adam, Paris'ten daha iyi saklanacak bir yer bulamaz... Polis teşkilatı da bunu bildiğinden, başka yerde izini kaybettiği her türlü suçluyu Paris'te arar.

İçişleri Bakanlığı, hizmetinden çok memnun kaldığı Javer'i Paris Jandarma Komutanlığı emrine verdi. Burada da canla başla çalışan müfettiş Javer, Kont Anglis'in gözüne girmeyi başardı. Anglis, sık sık Jandarma Komutanlığı'nı ziyaret eder, Javer'le hususi ilgilenirdi.

Javer pek gazete okumazdı. "Cinayet ve kaçakçılık haberlerinin dışında gazete okumayı sevmezdi" demek daha doğru olur. Bir gün Kont'un Paris Jandarma Komutanlığı Teftişi'nden bahseden bir haberi okurken, altındaki başka bir haber dikkatini çekti. Ölüm haberindeki isim ona yabancı gelmiyordu. Gazete, Jan Valjan isimindeki bir tersane mahkûmunun Tulon limanında denize düşerek boğulduğunu yazıyordu. "İşte şimdi yerini bulmuş" demekle yetindi.

Bir zaman sonra, Paris Jandarmasına Seneuaz Jandarması tarafından bir rapor gönderildi. Raporda, Montefermiye köyünde enteresan bir "çocuk kaçırma" olayı yaşandığı haber veriliyordu. Olayı Jandarmaya ihbar eden Tenardiye ailesi, çocuğun adının Kozet olduğunu ve annesi tarafından kendilerine emanet edildiği söylüyorlardı. Annesinin adı Fantin idi ve M kasabasında, bir hastahannede yatarken ölmüştü. Çocuğu kaçıran adam elli yaşlarında, iri cüsseli, hırpani giyimli, vahşi bir kimse idi. Çocukla birlikte, gece yarısı, ormana girip izini kaybettirmişti.

Javer, Fantin'i biliyordu. M kasabasında, gözleri önünde ölmüştü. Jan Valjan, ölen kadının çocuğunu getirmek için, Javer'den üç gün mühlet istemişti. Kasabadaki hapishaneden kaçan Jan Valjan, birkaç gün sonra Paris'te Montefermiye'ye giden bir arabaya binmek üzere iken yakalanmıştı... Çocuğu kaçıran Jan Valjan olamazdı. O ölmüştü. Fakat, kaçıran adamın eşkali ona benziyordu...

Javer, kimseye bir şey açıklamaksızın, "gizli" bir görevle Montefermiye'ye hareket etti. Tenardiye'leri bulup konuştu. O gece adamı görenlerin ifadesini aldı. Şâhitlerin ifadeleri ile Tenardiye ve karısının anlattıkları arasında bazı çelişkiler tesbit etti. Şâhitler, adamın

fakir kılığına girmiş bir milyoner veya kont olduğunu söylüyor, yaptığı bazı harcamalardan bahsediyorlar; fakat Tenardiyeler onun daha çok bir kanun kaçağına benzediğini, çünkü adını söylemekten imtina ettiğini söylüyorlardı.

Javer, tahkikatı bitirip Paris'e döndü. Vakit geçirmeden Tulon tersanesine gitti. Ölüm kayıtlarını gözden geçirdi. Kayıtlarda Jan Valjan'ın denize düşüp boğulduğu yazılı idi; ama cesedi bulunamamıştı. Cesedin, liman kazıkları arasına sıkışmış olabileceği tahmin ediliyordu. "Hayır! dedi, Jan Valjan gibi bir adam kazıkların arasına sıkışmaz!.."

O günden sonra, bir ipucu bulmak ümidiyle, Paris'in kenar mahallelerinden gelen "vukuat haberlerini"ni takip etmeye başladı. 1824 senesi Mart ayı raporlarında eski adı "At Pazarı", yeni adı "Sent-Medart" olan kenar mahallelerin birinde "sadaka veren dilenci" lakabında garip bir adamın yaşamakta olduğunu okudu. Kimse adını bilmiyormuş. Sekiz yaşında, torunu olduğunu söylediği, bir kız çocuğu ile Hastahane Caddesi üzerinde 50-52 numaralı bir viranede yaşıyormuş.

Javer, bu raporu okuduktan sonra, av kokusu almış köpeklere has bir tavırla harekete geçti. Jan Valjan'la Kozet'in oturduğu evi buldu. Yaşlı kadını konuşturdu. Sonra, kör kuyunun başını mekân edinen yaşlı dilenci ile görüştü. Onu kendisine has metodlarla tehdit edip elbisesini bir günlüğüne emanet aldı. Gerisi okuyucularımızın mâlumu olduğundan, bahse lüzum görmüyoruz...

ÖLÜLER ÖKSÜRMEZ

Çıngıraklı Bahçivan'ın barakasında üç oda vardı; ama yatak bir tane idi. Onda da Kozet uyuyordu. İki yaşlı dost, saman çuvallarının üzerine uzandılar; fakat ikisinin de gözüne uyku girmiyordu.

Jan Valjan, erkeğin girmesi yasak olan bu "kızlar manastırı"nda nasıl saklanabileceğini düşünürken; Faşluan, Madlen Baba'nın bir kız çocuğu ile etrafı âdeta surlarla çevrili olan bu mâbede nasıl girdiğini düşünüyordu...

Burada işi zor olan aslında Faşluan Baba idi... Manastırda bir erkek sakladığı görülür veya duyulursa; kovulmak şöyle dursun; idâm edilirdi... Kaldı ki, bu erkeğin yanında bir de nereden getirdiği ve kime ait olduğu bilinmeyen bir çocuk vardı...

İkisinin de kalplerinden aynı yakarış aynı dua geçiyordu: "Tanrım zor durumdayım; bana bir çıkış yolu göster."

Faşluan, zor bir imtihandan geçiyordu... Bir zamanlar, hayatını kurtarmış olan adam, ona sığınmış; "sıra sende" diyordu. Halbuki kendisine sığındığı adam da bu manastırda bir "sığıntı" idi... Hem öyle bir sığıntı ki; baraka ile bahçe arasına mahkûm edilmiş; yaşlı kâhya anadan başka kimse ile görüşmesine izin verilmeyen; vebalı gibi dizine çıngırak bağlanan bir sığıntı. Manastırda yaşayan -çocuklar dahil- bütün dışı mahlûklara şu emir verilmişti: "Çıngırak sesini işittiğiniz an yerinizde durunuz; sesin geldiği yöne dönüp bakmayınız, aksi yöne giderek ondan uzaklaşınız!" Bahçivana ise şu emir verilmişti: "Sana izin verilen saatlerin dışında bahçeye çıkmayacaksın. İzin verilen saatlerde ise, mutlaka dizine çıngırağı bağlamış olarak çıkacaksın. Yürürken, çalışırken başını yerden kaldırmayacaksın. Bir rahibe görürsen, derhal sırtını döneceksin."

Bundan başka, ona belli programları ifade eden zil seslerini anlattılar. İbâdet, yemek, ders, bahçeye çıkış ve yatış saatleri hep birbirinden farklı zil sesleri ile belli edilirdi. Bahçıvan da hareketlerini bu zil komutlarına göre ayarlardı.

Bugüne kadar, kâhya anadan başka hiçbir kimse onun barakasına girmiş değildi. Kâhya ana da, pek seyrek olarak, sırf teftiş için kulübeye girer; bir iki dakikadan fazla kalmazdı... Öyle bile olsa, bu birkaç dakika, sakladığı iki insanın görülmesine yeterdi... Onun endişesi çocuk değil; Madlen Baba idi... Çünkü, o bir erkekti...

Madlen Baba'ya soru sormaya cesaret edemiyordu. Onun uyumadığını bildiği halde, ağzını açıp bir kelime söylemiyordu. Çünkü, soru sormamak üzere ona söz vermişti. Fakat kendisi, her şeyden önce, bir insandı. İnsan, düşünmeden yapamazdı: Madlen Baba gibi, kralın bile dikkatini çekmiş; fabrikalar, servetler, makamlar sahibi bir adam nasıl olur da her şeyini kaybeder ve herkesten kaçır bir duruma düşerdi? Onun bu manastıra nasıl girdiğini anlamadığı gibi; bu duruma nasıl düştüğünü de anlamıyordu...

Aklına üşüşen bütün şüphe ve soruları kovmak ister gibi gözlerini yumdu:

– Hey, koca budala! dedi kendi kendine, sana ne oluyor? Ona düşmanlık ettiğin halde, seni ölümden kurtarmak için hiç düşündü mü? Seninle birlikte arabanın altında kalıp ölebilecekken; seni kurtarma pahasına canını ortaya koymadı mı? Öyle ise, gün bugündür! İşini, kelleni kaybetme pahasına da olsa ona yardım etmelisin! Onu buraya, senin ayaklarına, gönderen kader şüphesiz seni sınıyor! O, Tanrı'nın bilge bir kuludur.. Sana sığınmadan da başının çaresine bakabilirdi. Buraya nasıl gökten inebildi ise, hem de yanında bir çocuk olduğu halde, ıssız bir çöle de inebilirdi. Demek sana bir fırsat vermek istiyor... Şöyle geçmişe dön de bir düşün bakalım! Tilki gibi menfaat peşinde koşmaktan başka bir halt ettiğin var mıdır? Eminim ki, günah defterin dolu; sevap defterin de bomboştur. Sakın, manastıra hizmet ettiğini söyleme! Eşekler de sırtlarında her gün buraya yiyecek taşıyorlar... Fakat, kutsal kitapta, "eşekler cenneti"nden bahsedildiğini hiç duydun mu?

Faşluan Baba, fazla tahsil görmemiş ve dini bir eğitim almamış olduğundan, köylü dili ile nefsinin böyle terbiye ediyordu... Ve bunda muvaffak da olmuştu.

Sonunda:

– Tamam! dedi, hayatımı kurtarmış olan bu aziz insana yardım edeceğim! Ne pahasına olursa olsun; öyle mi? Evet! Hırsız ise de mi? Evet! Ya kanun kaçağı ise? Evet! Cinayet bile işlemiş olsa, cevabım yine "Evet"tir; anladın mı nankör nefsim!.. Artık defol başımdan! Yapacak mühim işlerim var...

Faşluan, bir şeyin farkında değildi: Manastırın mânevî havası onu değiştirmişti; ama o bunu bilmiyordu.

Gün ışığıydı... İki ihtiyarın hâlâ gözleri açıktı. Yalnız birinin gözleri boşluğa bakarken, öbürünün Kozet'e bakıyordu...

Herkesin zor durumlarda imdâdına yetişen bir meziyeti mutlaka vardır. Jan Valjan'ın bu konuda iki ayrı meziyeti olduğunu daha önce görmüş idik... Faşluan da kurnaz bir köylü idi. Şimdiye kadar kurnazlığını menfaat elde etmekte kullanmış olan bu adam, şimdi kendisine sığınan bir dostunu kurtarmak yolunda kullanacaktı. Kurnazlığı sayesinde köy noterliğine kadar yükselmiş, avukatlarla sıkı fıkı olup onlardan cerbeze (ikna edici sözler

bularak karşısındakini inandırma) dersleri almıştı. Fakat sonradan kaderin tokatını yiyip arabacılığa kadar düşmüştü...

Jan Valjan'ın Kozet'ten gözlerini ayırmadığını fark eden Faşluan Baba, çocukla onun arasında kuvvetli bağlar olduğunu anladı. Adamın uyumadığını bildiğinden ve zaman da gittikçe ilerlediğinden; dirseklerine dayanıp başını kaldırdı:

– Madlen Baba! dedi, hizmetine âmâdeyim... Fakat, sizi burada nasıl saklayabileceğimi de bilmiyorum. Ben câhil bir adamım. Size manastırın usullerini ve durumunu anlatayım; siz de bana yol gösterin.

Jan Valjan, uykudan uyanır gibi, yorgun bir çehre ile ona baktı. Elini adamın total dizine koyup gülümsedi:

– Teşekkür ederim, dostum! dedi, seni zor durumda bırakmak istemezdim... Fakat, kaderin akıl almaz bir sırrıdır ki, beni buraya attı. Bu iyiliğini ömrüm oldukça unutmayacağım... Anlat, şimdi seni dinliyorum.

– Hem iyi hem de kötü bir zamanda geldiniz. Her şeyden önce şunu biliniz ki, ne siz ne de çocuk bu odadan dışarıya adım atmamalısınız. Manastırın yaşlı bir öğretmen anası ağır hasta. Onun için bugün kimse benim barakaya dikkat etmez. Bütün manastır ahalisi ayakta, kırk saatlik duasını okuyorlar. Bu işin iyi tarafı. Kötü tarafına gelince: Başlarında kimse olmadığı için o "küçük melekler" barakanın etrafında dolaşacak, merakla her yere el atacaktırlar...

– Hangi küçük melekler?

Faşluan tam cevap vermek üzere iken bir çan sesi duyuldu:

– İşte! dedi bahçivan, kadın öldü...

Çan ikinci defa çaldı.

– Bu da cenâze çanıdır.. Cenâze manastırdan çıkarılıncaya kadar, yirmi dört saat boyunca, her dakikada bir çalınacaktır. Bakın işte, başladı bile! Mesele bu değil; asıl küçük melekleri düşünmemiz lâzım.

– Bu manastırda küçük öğrencilerde mi var?

– Evet, bilirsiniz, küçükler her yerde aynıdır.. Olmadık yerlere girer, yasaklara rağmen, olmadık şeyleri karıştırırlar. Sizi pek çabuk meydana çıkaracak; "Faşluan Baba'nın kulübesinde bir adam var" diyeceklerdir.

– Bu iyi işte! Kozet'in yeri hazır demektir.

– Ne! Burada küçük kızların bulunduğu seviniyor musunuz yani?

– Kozet'i çocukların arasına aldırılmaz mısınız?

– Buraya girebilmesi için önce çıkması gerekir!.. Siz de öyle!

– Anlamadım?

– Yani diyorum ki, buraya girebilmeniz için çıkmanız gerekiyor. Siz dışarıda iken Kâhya Ana'yı ikna edebileceğimi sanıyorum... "Yaşlı bir erkek kardeşimle küçük torunu manastıra girmek istiyor" derim ve sizin işe alınmanızı sağlarım. Kozet'i de kızlar mektebine veririz... Lâkin, bütün bunları yapabilmem için önce sizi dışarı çıkarmamız gerekiyor; ama nasıl?

Sonra, kendi sorusuna kendisi cevap verdi:

– Tamam! dedi, Kozet'i dışarı çıkarmanın bir yolunu buldum!

– Nasıl?

– Her sabah, çöpleri atmak için, sırtımda bir küfe ile dışarı çıkarım. Kozet'i küfeye koyar üzerini birkaç çalı çırpı ile örteriz. Görenler, "İşte Faşluan Baba küfesi ile çıkıyor" derler, Şömen sokağında manastırın kendisine yardım ettiği yaşlı bir kadın var. Kördür, kulakları da ağır işittir. Beni sesimden tanır. Ona torunumu yarına kadar misafir etmesini söylerim. İşleri ayarladıktan sonra, gider çocuğu oradan alırız. Fakat sizin işiniz zordur... Buradan nasıl çıkacaksınız? Bir mucize daha gösteremez misiniz? Yani buraya nasıl girdi iseniz, öyle çıkamaz mısınız?

Jan Valjan, dışarıda jandarmaların nöbet beklediğini bu adama söyleyemezdi...

– Faşluan Baba! dedi, mucizeyi veren Tanrı'dır... Ellerimi kaldırıp "bir mucize daha ver" diyemem...

– Özür dilerim, Madlen Baba! Câhil bir adam olduğum için haddimi aştım... Tanrı'nın işine aklım ermediği gibi bilgelerin işine de aklım ermez benim...

Tam o sırada bir çan sesi işitildi.

Faşluan:

– Bu çan da benim içindir! dedi, Kâhya Ana beni çağırıyor. Ben dönünceye kadar kimseye görünmemeye çalışın. Gerisini sonra konuşuruz.

Bahçıvan, dizine çingırağı bağladıktan sonra, barakadan dışarı çıktı. Her zamanki gibi başı önde, seke seke manastıra doğru yürüdü.

Kâhya Ana, bilgili, güler yüzlü, melek gibi bir ihtiyardı. Lâtince ve İbranice'den başka dört yabancı dil, tarih, felsefe ve psikoloji bilirdi. Rahibelerin arasındaki adı İnosenta Ana idi. Meryem Ana'dan sonra en fazla ona saygı gösterirlerdi...

Bahçıvan eşikte durup selâm verdi. Başını yerden kaldırmadan:

– Beni çağırmıştınız, muhterem ana! dedi.

– Sana bazı söyleyeceklerim var, Fuan Kardeş...

İnosenta Ana, dil bilen bir kimse olduğundan, Fuan isminin daha anlamlı olduğunu söyleyerek bahçıvanın adını değiştirmişti.

Kurnaz köylü, avukatlardan öğrendiği cerbeze lisanını kullanarak:

– Benim de anamızdan bir istirhamım vardır... dedi.

– Peki... dedi kadın, önce sen anlat!

Faşluan, yüzüne ahmak ve mâsum bir görünüş vererek, söze başladı:

– Muhterem ve kutsal ana! Ben bu manastıra girerken, dünyaya ait gözlerimi ve kulaklarımı dışarıda bıraktım... Erkekliğimi de bıraktım, diyemem... Çünkü, o beni çoktan bırakmış idi...

İnosenta Ana'nın yüzünde memnun bir tebessüm belirdi:

– Fakat, her şeye rağmen, pek çok sırrımızı görmüş ve duymuş olman lâzım...

– O sırlar benim ile birlikte toprağa gömülecektir... Değil hükümet adamları, hiçbir dünyalı benden manastıra ait bir kelime öğrenemeyecektir... Dediğim gibi, manastıra girerken gözlerimi ve kulaklarımı dışarıda bıraktım...

– Tanrı seni iki dünyada aziz etsin, Fuan Kardeş! Bizim de sana emniyetimiz tamdır.

Söyleyiniz, benden istediğiniz nedir?

– Anamız da biliyor ki, ben sakat bir adamım. Artık iyice yaşlandım. Çabaladığım halde bahçe işlerini lâıykı ile yürütemiyorum. Benden birkaç yaş küçük ihtiyar bir erkek kardeşim vardır. İzin verirsiniz, kendisi bu manastıra kapılanmak istiyor. Yaşlı olmasına rağmen, gücü kuvveti yerindedir. Hiç evlenmemiş olup bu dünyadan çok, bir öte dünya adamıdır. İbâdete fazla düşkün olduğundan adı "deli"ye çıkmıştır... Yanında, anası babası ölmüş, bir de küçük kız torunu vardır. Onu da manastırın "küçükler mektebi"ne vermek istiyor...

İnosenta Ana, biraz düşündükten sonra:

– İkisi için de piskoposumuzdan izin almam gerekir... Bunu sonra konuşuruz. Şimdi sana söyleyeceklerimi iyi dinle! Bütün bildiklerin gibi bu da sır olarak kalacak.

– Ah, mabedinizin âdi bir taşıyım!.. Taşlar ne kadar sır saklarsa, ben de öyle saklayacağım...

– Biliyorsunuz, belediye kanunları ölülerimizi manastırımızda saklamamıza izin vermiyor.

– Bilirim, muhterem ana. Fakat biz dünya kanunlarına değil; Tanrı'nın kanunlarına tabiyiz.

– Çok doğru! Biliyorsunuz, manastırımızın pek muhterem bir anası ölmüştür.

– Bilmiyorum.

– Nasıl bilmezsiniz? Çan sesini duymadınız mı?

– Ben, bana ait olmayan sesleri duymam...

– Ne mutlu size! İşte bu manastırımızın bir mucizesidir...

– Mucizeyi veren Tanrı'ya şükürler olsun!

– Âmen! Birazdan boş bir tabut getirecekler...

– Ölen muhterem anamız için...

– Hayır!

– Ya kimin için?

– Hiç kimse için... O tabut geldiği gibi, buradan boş çıkacak!..

– Muhterem anamız! Karşınızda pek zeki olmayan, ihtiyar bir adam var... Ben sizin seviyenize çıkamayacağıma göre, lütfedip siz benim seviyeme ininiz... Söylediklerinizden hiçbir şey anlamadım! Ölen muhterem anamız için bir tabut gelecek. Fakat siz tabutun boş çıkacağını söylüyorsunuz...

– Tabutu biz istemedik; belediye gönderiyor. Önce bir doktor, arkasından boş bir tabut gönderirler. Günahsız ölülerimizi zorla elimizden alıp günahkârların arasına gömerler... Ölen anamızın vasiyeti var; manastırın mahzenine gömülmeyi istemiştir. Biz de onun vasiyetini yerine getireceğiz. Fakat bunu hiç kimse bilmeyecek... Anamızı, kırk saat günahsız bâkirelerin başında dua ettiği özel bir tabuta koyup mahzene gömeceğiz... Bunun için yardımınıza ihtiyacımız var.

– Emredin, öleyim!

– Günah çıkarın lütfen.

– Pekâlâ.

– Fuan kardeş! Hayatı veren de, alacak olan da Tanrı'dır!

– Dedim ya, muhterem ana... Ben ahmak bir adamım... Tanrı, ahmakların hezeyanlarını ciddiye almaz...

– Tanrı günahınızı bağışlasın!

– Âmen!

– Uzun ve kalın bir demir çubuk bulmanız gerekecek.

– O niye, muhterem anamız?

– Mahzendeki büyük bir taşı yerinden oynatmak için. Ölen anamızın tabutunu indirdikten sonra, o taş yine eski yerine kapatılacak.

– Bu işi, şu zayıf kollarımla tek başıma beceremem..

– Biz de sana yardım edeceğiz.

– Bu iş erkek işidir! O ağır taşı ancak benim erkek kardeşim yerinden oynatabilir..

Gençliğinde taş ocağında çalışmıştı... Hâlâ kuvvetli bir adamdır.

İnosenta Ana, ciddileşerek:

– Fuan Kardeş! dedi, bu sırrımızı başka biri ile paylaşamayız... Kaldı ki, onun için daha izin alabilmiş değilim.

– Muhterem anamız ne diyorsa doğrudur. Ben elimden geleni yapacağım.

– Fuan Kardeş! Bunun için tam bir saat tâyin edelim. Saat on birde mahzende bulununuz! Gece yarısı âyini başlamadan işimiz bitmiş olmalıdır...

– Ben bu manastırın sâdik bir kölesiyim. Ne derseniz yaparım. Dünya kanunları, belediye kanunları bana vız gelir! Yeter ki, yaptığım işten Tanrı hoşnut olsun; anamızın vasiyeti yerine gelsin...

– Anamız seni sever, senin için dua ederdi... İşimiz bittikten sonra, bütün günahsız bâkireler senin için kırk saat dua edeceğiz...

– Ah, bu benim için saadetlerin en büyüğüdür.

– Yalnız, halledilmesi gereken bir mesele daha kalıyor...

– Bana bir sevap fırsatı daha vererseniz, size dua ederim...

– Bu iş bütünüyle size aittir; bütün sevabı da...

– Tanrı'ya şükürler olsun! Emrediniz!

– Belediyeden gelen boş tabutla siz ilgileneceksiniz.

Faşluan Baba, ahmaklara mahsus bir eda ile:

– Boş tabutla ilgilenmekten daha kolay ne vardır? Kapağını çiviler; gelecek olan arabaya yükler, belediye mezarlığına gömer gelirim.

İnosenta Ana, Faşluan'ın yüzüne acıyarak baktı:

– Boş olarak mı?

Adam, ahmak rolüne devam ederek:

– Zaten boş değil midir, muhterem ana? Kapağını çiviler, üzerini cenâze çuhasıyla kaplarım. Gören de içinde cenâze var sanır...

– Onu arabaya yükleyenler, mezara indirenler boş bir tabut taşıdıklarını anlamayacaklar mı?..

– Ah, o da doğru ya? Peki, ne yapmalı, muhterem ana?

Faşluan'ın ahmaklığı İnosenta Ana'nın hoşuna gidiyordu. Manastır hizmetine ancak böyle saf ve ahmak bir ihtiyar yakışırdı. Kendisi böyle olduğuna göre, erkek kardeşi de ona benzemeliydi.

Bahçıvanı sevindirmek için:

– Fuan Kardeş, dedi, şu bahsettiğiniz kardeşinizin işini olmuş bilin... Piskoposumuz, bugüne kadar hiçbir ricamı geri çevirmemiştir.

– Ah, muhterem anamız! Nasıl teşekkür edeceğimi bilemiyorum... Kardeşim bunu duyunca çok sevinecektir. Ne mutlu ona! Torunu da günahsızlar ordusuna katılacak...

Faşluan, iyi bir senorya oynamış; bunda muvaffak olmuştu... Artık, fazla da ahmak olmadığını göstermeli idi:

– Muhterem ana! dedi, Tanrı bu âcizin aklına güzel bir fikir ilham etti... İzin verirsiniz, arzedeğim.

– Söyle, Fuan Kardeş! Seni dinliyorum.

– Tanrı, neslimizi topraktan yaratmıştır. Topraktan geldik, yine toprağa döneceğiz. Bâki olan ruhtur. O da Tanrı'dan gelmiş; yine Tanrı'ya dönecektir.. Diyorum ki, eğer belediyeden gelen boş tabutun içine toprak doldurursam, onu taşıyan insanlar içinde bir ölü var sanacaklardır... Neticede, ruh bâki âleme göç ettiğinden, ruhsuz ölü beden de toprak değil midir?

İnosenta Ana, haç çıkararak:

– Kardeşimize bu ilhamı veren Tanrı'ya şükürler olsun!

– Âmen!

– Tanrı size doğru yolu göstermiştir, Fuan Kardeş! Bildiğinizi yapınız... Boş tabut sizindir!

Faşluan, usturuplu bir temennadan sonra, seke seke kulübesine doğru yürüdü. Bu yürüyüşe, "etekleri zil çalıyordu" demek yakışır; ama onun etekleri değil; bacağı zil çalıyordu...

Bahçıvan, neşeli bir yüzle, kulübesine girdiği zaman; Kozet'i uyanmış, dedesi ile birlikte ocağın karşısında oturur vaziyette buldu.

Jan Valjan, ona duvarda asılı duran küfeyi göstererek:

– Kozetciğim, beni iyi dinle! diyordu... Bu evden çıkmamız gerekiyor. Çıktıktan sonra buraya geri döneceğiz ve pek rahat edeceğiz.

Faşluan tasdik etti:

– Evet, pek rahat edeceksiniz!

Jan Valjan sözlerine devamla:

– Bu amca, kimseye görünmeden çıkmanı sağlamak için, seni şu sepetin içine koyacak. Üzerini çalı çırpı ile örtecek.....

– Çalı çırpı ile değil! diye düzeltti bahçıvan, kızımın üzerine temiz bir bez örteceğim...

Kozet, yabancıya, teşekkür manasında tatlı bir gülücük verdi...

Faşluan buna hayret etti:

– Tuhaf, dedi, çocuk korkacağı yerde gülümsüyor... O da tıpkı dedesi gibi tuhaf biri...

Tabii, bu sözleri içinden mırıldanmıştı...

Jan Valjan:

– Faşluan amca seni yaşlı bir kadına teslim edecek. Sen beni bu kadının evinde bekleyeceksin. Ben gelip seni bulurum. Kadın kör ve biraz da sağırdır. Ne sorarsa, aptal bir çocuk gibi, “bilmiyorum” de! Adını bile sorsa “bilmiyorum” de... Tenardiye'nin karısının eline düşmek istemiyorsan, söylediklerimi aynen yap!..

Kozet, ciddi bir eda ile:

– Peki babacığım! dedi.

Faşluan:

– Tuhaf, dedi, hayret edilecek şey... Ne uysal ve akıllı bir torununuz var?

– Öyledir, amcası... Benim kızım, akıllı ve söz dinler bir kırlangıçtır!.. Kırlangıç için bir sepet, rahat bir beşiktir...

Jan Valjan, Faşluan'ın yüzündeki sevinç ifadesini fark etmiş olduğundan:

– İşler yolunda, galiba dedi.

– Evet. İnosenta Ana, yani manastırın kâhya kadını, sizi kabul etti. Çocuğun işi kolay... Lâkin, sizi buradan nasıl çıkaracağız?

– Sen gönlünü ferah tut! Tanrı bize bir yol gösterecektir...

– “Söyleyene değil, söyletene bak” derler... Eh, sizin işiniz Tanrı'ya kaldığına göre; bana karışmak düşmez... Yalnız bir şey var ki, canımı sıkıyor...

– Nedir?

– Boş tabut meselesi...

– Boş tabut mu? O da nesi?

Faşluan, İnosenta Ana ile aralarında geçen gizli konuşmayı nakletti. Yani sizin anlayacağınız, biraz önce, manastırın sessiz bir taşı olduğunu söyleyen adam bülbül gibi öttü...

Jan Valjan gülerek:

– Boş tabuta toprak koymak olmaz! dedi.

Faşluan, hüzünlü bir sesle cevap verdi:

– Olmayacağını ben de biliyorum...

– Her ne kadar, İnosenta Ana'yı, ölü bedenle toprağın aynı şey olduğu konusunda ikna ettimse de; kazın ayağı öyle değil...

Köylü ağzı ile söylenmiş bu son cümle, Jan Valjan'ı tekrar güldürdü.

Faşluan sitem eder gibi:

– Gülün, Madlen Baba, gülün... dedi; çünkü gerçekten gülünecek durumdayım. Adamlar tabutu yüklerken ve indirirken; toprak kayarak bir tarafa birikecek ve foyamız meydana çıkacak... Ahmak kafa işte!

– Haklısınız dostum... O boş tabuta bir insan vücudu lâzımdır.

– Ölü bir insan vücudu...

– Hayır, sağ bir insan vücudu!

Faşluan, sakat bacağı üzerinde zıpladı:

– Ne! Sağ bir insan vücudu mu?

– Evet. O boş tabutun içine beni koyacaksınız... Buraya uçarak girdiğim gibi, uçarak çıkacağım!..

– Şaka yapıyor olmalısınız!

– Çok ciddiym. Kızım bir küfe içinde buradan çıkıyor... Benim küfem de bu tabut olacak!..

– Madlen Baba.....

Jan Valjan onun sözünü keserek:

– Boş tabut nerededir?

– Aşağıda... Ölüler salonu dedikleri yerde...

– Bu ölüler salonu manastırın neresindedir?

– Zemin katta, bahçeye bakan geniş bir odadır. Kafesli bir penceresi vardır. Dışarıdan kapanır, iki kapısı daima kilitli durur. Kapılardan biri manastıra, diğeri umumi dua salonuna açılır.

– Bu kapıların anahtarları sizde midir?

– Yalnız mabede açılan kapının anahtarı bendedir...

– Gece, herkes yattıktan sonra, beni o salona koyup üzerimden kilitler misiniz?

– Kilitleyemem!

– Neden?

– Çünkü mabedin anahtarı kapıcı anadadır. Akşam olunca kapıyı kilitler, anahtarını da boynuna asar.

– Ya! Ne ise... Biz de başka bir yol buluruz.

– Bulacağınızdan şüphem yok...

– Tabutu kim çiviler?

– Bendeniz...

– Üzerine çuhayı kim örter?

– Bütün o işleri bu zavallı dostunuz yapacak. Yalnız, ölen kadın olduğu için, beyaz çuha örteceğim...

– Olsun... Beyaz çuha da güzeldir... Türkler ölülerini beyaz çuhaya sardıktan sonra tabuta koyarlar... Ölen azizenin boyu ne kadardı? Tabut bana kısa gelmesin?..

– Tanrı'ya güç gelmesin... Sırık gibi bir şeydi... Yani azizenin tabutu size uzun gelir; kısa gelmez...

Sonra birden toparlanarak:

– Madlen Baba! dedi, azıcık bir aklım vardı; o da başımdan gitti... Ne dediğimi bilemez hale geldim; affediniz...

– Bırak şimdi bunları! Ölü levazimatını sakladığınız bir oda yok mudur?

– Var... Ölüler salonuna bitişik bir odadır. Anahtarı da hep bende durur.

– Tamam işte! Beni oraya kapatır; üzerimden kitlersiniz... Tabutu çivileme zamanı gelince, beni odadan çıkarır; tabuta koyarsınız.

– Aman Tanrım! Düşünmesi bile korku verici!

– Tabutçular ne zaman gelecekler?

– Hangi tabutçular?

– Ölüyü mezara götüreceğiz olan tabutçular!

– Yarın akşama doğru... Belediye, manastırlara özel olarak ölümlerini akşam gömme izni vermiştir. O saatlerde başka ölü kabul edilmez. Mezarıcı ahabımdır... Adı Mestin Baba'dır. Her mezarıcı gibi o da içkiye düşkündür. Tabutu mezara indirdikten sonra, üzerine toprak atmaya başlamadan evvel, "Gel önce şu hediye şarabımı iç; ondan sonra birlikte mezarı kapatırız" deyip onu uzaklaştırırım. Teklifimi geri çevirmeyecektir. Bu arada siz de tabuttan çıkar; kapağını sıkıca kapattıktan sonra, mezarlığın çıkış kapısında beni beklersiniz.

– Tamam, bak her şey yolunda...

– Hay aksi şeytan!

– Yine ne var?

– Aklıma tuhaf bir şey geldi... Ya tabutçular sizi taşırken öksüreceğiniz veya aksıracağınız gelirse...

Jan Valjan güldü:

– Unutma, dostum! Ölümler aksırmaz!..

TAHSİLLİ BİR MEZARCI

Ertesi gün, güneş batmak üzere iken, Men caddesinde yürüyen birkaç kişi, manastıra ait bir cenaze arabasını görüp şapkalarını çıkardılar. Ölüye dua edip affını dilediler... Arabanın içinde beyaz çuha ile kaplı bir tabut vardı. Onun arkasından giden arabada ruhani kıyafeti giymiş bir papaz oturuyordu. Papazın yanında okunmuş suyu tutan bir çocuk vardı. Cenaze arabasının sağ ve sol yanında yürüyen, mavi-siyah şeritli elbiseler giyinmiş iki tabutçu yürüyordu. Arkadan, bahçıvan kıyafetinde bir ihtiyar, topallayarak geliyordu.

Bu cenâze alayı, Vojiror belediye mezarlığına doğru ilerliyordu. Vojiror mezarlığı hayli eski olup bazı eskiye ait gelenekleri de beraberinde taşıyordu. Biri arabalar, diğeri yayalar için iki kapısı var idiyse de; eskiler hâlâ bu iki kapıyı "süvariler kapısı" ve "piyadeler" kapısı olarak isimlendiriyordu. Mezarlığın bir köşesi küçük Pikpüs Manastırı'na ayrılmıştı. Belediye kanunlarına göre, mezarlık kapılarının güneşin batışı ile birlikte kilitlemesi gerekiyordu. Ancak piskoposun ısrarlı teşebbüsü sayesinde, belediye mezarlıklar müdürlüğü, manastıra ölümlerini güneş battıktan sonra defnetme izni vermişti.

Cenâze arabası, mezarlığın kapısına gelince durdu. Faşluan Baba, kapıda bekleyen adama seslendi:

– Siz kimsiniz?

Kapıcıdan çok ameleye benzeyen genç adam:

– Mezarıcı! diye cevap verdi.

Faşluan:

– Olamaz! dedi; mezarıcı Mestin Baba'dır.

– İdi!

– Ne demek idi?

– Mestin öldü! Şimdi buranın mezarcısı benim...

Faşluan her türlü aksiliği beklerdi de, bunu değil... Demek bir mezarıcı da ölebiliyormuş! Mestin Baba, başkalarının mezarını açarken ve kapatırken, kendisinin de bir gün öleceğini hiç düşünmezdi...

Çingiraklı Bahçıvan, cebinden çıkardığı defin iznini yeni mezarcıya gösterirken:

– Demek o sevimli ihtiyar öldü ha?

– Hepimiz bir gün öleceğiz... Kral ile mezarıcı ölüm meleğinin yanında birdir. Napolyon'dan sonra, on sekizinci Lui geldiği gibi; Mestin'den sonra da Garibiye geldi... Benim adım Garibiye'dir.

Bu genç adam, mezarıcıdan çok diploması elinden alınmış bir doktora benziyordu... Uzun, zayıf, sarı benizli, ağır başlı bir adamdı. Konuşmalarından okumuş biri olduğu anlaşılıyordu.

Faşluan, bütün açığözlülük maharetlerini toplayarak adama yaklaşılmaya çalıştı:

– Eh, Mestin Baba öldü ise; yaşasın Lenuar Baba! Lenuar Baba kimdir bilir misiniz? Kırmızı şişedir! Paris'in meşhur süren şarabı... Bu şarap, insana mezarıcı olduğunu bile unutturur... Mestin Baba, süren şarabını çok severdi...

Elini cebindeki şişenin üzerine vurarak:

– Ona getirmiştim; ama size kısmet imiş... Atalarımız doğru söylemiş; "kime niyet, kime kısmet"...

Garibiye ciddi bir sesle:

– Ben yüksek tahsil yapmış bir adamım; içki içmem! dedi.

Faşluan ağır bir darbe yemiş gibi sarsıldı. Ne tuhaf, dedi içinden, yüksek tahsil yapan bir mezarıcı!.. Üstelik, içki içmeyen bir genç... Adam için iyi; fakat benim için kötü bir durum!..

Faşluan, mezarıcı ile arkadaşlığı ilerletmek için:

– Demek içki içmezsiniz?.. dedi; ama neden?

– Önce sağlıklı kalmak için. Sonra, evde benden ekmek bekleyen bir karımla yedi çocuğum var...

– Fakat benimki hediyedir! Hediye reddedilmez...

– Çoğu sarhoşları meyhaneci ile tanıştıran, hediye şaraptır.. Bırakın şimdi şarabı da işimize bakalım!

Cenâze arabası, rahibelere mahsus olan köşeye varmak üzere idi.

Faşluan Baba, daha da topallayarak, mezarcıya yetişmeye çalışıyordu.

Tabutçular işe başlamıştı. Tabutu yere indirip iki başından ipler geçirdiler. Çingiraklı Bahçıvan'la Mezarıcı sessizce onları seyrediyorlardı.

Tabut mezara indirildikten sonra, ipler gerisin geriye çekilip alındı.

Tabutçular, ölünün sahibi sıfatıyla Mezarcı'nın yanında dikilen Faşluan Baba'nın burnunun dibine kadar yanaştılar. Yaşlı adam gözlerini mezardan ayırmıyor; içinden dualar ediyordu: Ölüye değil; tabuttaki adamın kurtuluşuna...

Tabutçular, ihtiyarın kendilerini görmediğini anlayınca:

– Mösyö! dediler, işimiz bitti!..

Faşluan, hüzünlü bir sesle:

– Vallahi, benim de işim bitiktir... dedi.

Mezarcılar, bu sözlerden hiçbir şey anlamadılar.

– Mösyö âdettendir... Bizi görmeniz gerekiyor... dedi yakında olanı.

O zaman kendine gelen Faşluan:

– Ha! dedi, tabii ya...

Elini cebine attı. Adamların eline birer gümüş para sıkıştırdı.

Okunmuş suyu tabutun üzerine döken çocuk da sıradaydı:

– Mösyö... Bu fakiri de görseniz?..

– Eh... Seni de görelim bakalım! deyip onun da eline gümüş bir para sıkıştırdı.

Sonra içinden mırıldanarak:

– Tanrım, sen de beni gör!

Papaz da son duasını edip arabasına bindi. Tanrı rızası için bir çalışan o vardı... Faşluan'a kendisini görmesini söylemeye tenezzül etmemişti.

Tabutçularla, okunmuş suyu taşıyan çocuğa seslendi:

– Haydi, binin arabaya, sizi götürüyüm.

Mezarıcı ile Faşluan Baba, arabayı "süvariler kapısı"ndan çıkıncaya kadar izlediler.

Faşluan Baba, tabut mezara indirilirken, kaşla göz arasında iyi bir iş görmüştü.

Mezarıcı'ya dönerek:

– Arkadaş! dedi, bilir misin ki ben manastırın resmi mezarcısıyım!..

Adam küreği toprağa saplarken:

– Ben de belediyenin resmi mezarcısıyım!

Tabutun üzerine ilk toprak parçaları saçılırken, Faşluan Baba tekrar söz aldı:

– Arkadaş! dedi, sen hiç mezarıcıya benzemiyorsun!.. Şu küreği indir de konuşalım!

Adam ciddileşerek:

– Çekil başımdan! dedi, işimi bir an önce yapıp çocuklarımin yanına dönmek istiyorum.

Bir kürek dolusu daha toprak attı.

Faşluan cebinden bir kâğıt çıkararak Mezarıcı'nın burnuna tuttu:

– Bak arkadaş! dedi, bu belge benim ölü gömmeye memur edildiğime dair "resmi izin belgesi"dir. Şimdi de seninkini görelim! Çünkü, ben Mestin Baba'nın öldüğüne inanmıyorum. Ölse idi, haberimiz olurdu...

Mezarıcı, sinirli bir hareketle, elindeki küreği bıraktı. Önce iç ceplerine sonra dış ceplerine el attı. Aradığı şeyi bulamamış olacak ki, mosmor kesildi. Bir daha bütün ceplerini aradı:

– Kahretsin! dedi, izin belgesini evde unutmuş olacağım...

Faşluan kendinden emin:

– Anlaşıldı arkadaş... Sen daha bu işte acemisin! On beş frank ceza ver de aklın başına gelsin. Süvariler Kapısı kapandığına göre; Piyadeler Kapısı da kapanmak için bizi bekliyor... Kapıcı izin belgelerimizi görmeden bizi dışarı bırakmaz... Senin belgen

olmadığına göre, hem on beş frank ceza vereceksin; hem de siciline "dalgın bir adamdır" notu yazılacak. Bir mezarcının siciline "dalgın adamdır" yazılmış ise; kendisine başka bir iş aramalıdır...

Biraz önce bağırp çağırın adam, şimdi yalvarıyordu:

– Baba, sen bu işte tecrübelisin... Bu işten nasıl kurtulacağımı da ancak sen bilirsin.

Faşluan Baba, dostça, elini adamın omuzuna koydu:

– Ne de olsa meslekdaş sayılırız... dedi. Evin buraya yakın mı?

– On beş dakika mesafede! Vojirar caddesi 87 numara.

– Kapıcı benim ahbabımdır. "Faşluan Baba, beni bir iş için eve gönderiyor; yarım saat içinde geri döneceğim" dersin. Ben seni burada beklerim. Hatta sen gelinceye kadar mezarı kapatmış olurum.

– Size zahmet olacak!

– Ne zahmeti arkadaş? Ölen azizenin çok iyiliğini gördüm. Bunu seve seve yaparım. Haydi, daha fazla oyalanma da "izin belge"ni getir!

– Baba, beni minnettar ediyorsun! Bu iyiliğini unutmayacağım...

Mezarcı, sevincinden şaşırılmış bir halde, Faşluan'ın elini sıktı. Ayakkabılarını çıkarıp boynuna astı. Yarışçuları geride bırakacak bir hızla koşmaya başladı.

Mezarcı gözden kaybolduktan sonra, Faşluan tabutun üzerine eğilip bağırdı:

– Madlen Baba! İyi misiniz?

Hiç cevap yok.

Faşluan, vücudunda bir titreme hissetti:

– Aman Tanrım! demesi ile birlikte mezarın içine atladı:

Tabutun baş tarafına ağzını koyup seslendi:

– Madlen Baba, sağ mısınız?

Tabuttan en ufak bir ses gelmiyordu. Sanki içinde Jan Valjan değil de bir ölü yatıyordu.

Faşluan, derhal küreğin ağzını tabutla kapağın arasına sokup âni bir hareketle çivilerini söktü. Zaten gevşek çakılmış olduğundan kolayca açıldı.

Madlen Baba, gözleri kapalı yatıyordu. Yüzünde ölen bir insanın değil de, uyuyan bir insanın görünüşü vardı. Fakat, Faşluan, korku ve telaştan bunu fark edecek halde değildi.

Kendi zannınca, ölmüş olan dostuna sarıldı:

– Bu bana yaptığın haksızlık değil midir, ey Tanrı'nın güzel adamı? Ölümle şaka olur mu, hiç?

Hem ağlıyor, hem de sitem ediyordu:

– Hani bana sığınmıştın? Hani ben sana yardım edecektim? Talep ettiğin yardım bu muydu?

Deli gibi Madlen Baba'nın vücuduna sarılmış onu sarsıyordu:

– Madlen Baba! Belediye Başkanı Efendi! Ey benim kurtarıcı meleğim! Aç, gözlerini! Geride bıraktığın o yetim çocukla ne yaparım? O da senin gibi tuhaf biridir.. Hayır, geri dönmektense burada seninle beraber yatarım...

Jan Valjan, gözlerini açmış Faşluan Baba'ya bakıyordu. Bir ölü görmek, elbette dehşetli

bir şeydir... Fakat ölünün dirildiğini görmek, ondan daha dehşetlidir...

Faşluan, taş gibi donakaldı.

Jan Valjan:

– Ne telaşlanıyorsun, dostum? dedi; uyumuş kalmışım...

– Uyumak mı? Bir tabutun içinde uyamak ha!

Zavallı ihtiyar, arka arkaya gelen bu şok hallerine dayanamayıp arkası üzerine düştü.

Jan Valjan doğrulup tabutun içinden çıktı. Faşluan'ın elinden tutarak onu kaldırdı:

– Haydi dostum! dedi, kendine gel.

– Ey Tanrı'nın bilge kulu! Şu zavallı ihtiyara ettiğin oyunlar nedir?

Jan Valjan gülerek:

– Oyun bitti! dedi, şimdi işimize bakalım.

Tabutun kapağını güzelce yerine çivilediler. Mezardan çıkıp biri kazmayı, diğeri küreği alıp işe koyuldular. On dakika içinde boş tabutu gömdüler.

– Gidelim! dedi Faşluan... Siz kazmayı alın, ben de küreği.

Kapıcı kulübesinin önünde durdular. Faşluan pencereden içeriye baktı. Kapıcı, çilingir sofrasını kurmuş; ikinci şişeyi bitirmek üzere idi. Faşluan teklifsizce kapıyı açıp içeri girdi.

Genç mezarcıya ait olan izin belgesini uzatarak:

– Hiç rahatsız olmayın! dedi, bunu yarın mezarcı dostuma verirsiniz.

Kapıcı yerinden kıpırdamadan:

– Ah, demek azizeyi gömdünüz?

– Evet. Hem de İnosenta Megene duası ile...

Vojirar Piyadeler Kapısı'ndan pervasızca geçtiler. Cadde تنها idi. Bir hayli yürüdükten sonra, Faşluan başını kaldırıp evlere bakarken:

– Madlen Baba! dedi, sizin gözleriniz benden iyi görür; 87 numaraya geldik mi?

Jan Valjan:

– İşte tam önündeyiz. Bu da sizin mucizeniz...

Faşluan gülerek:

– Ne demezsiniz ya! Hırsız mucizesi!...

Çıngıraklı Bahçıvan, 87 numaralı kapıdan içeri girerken, Jan Valjan'a döndü:

– Siz beni burada bekleyiniz, dostum. Birazdan dönerim.

Dış kapıdan geçip bir odanın önünde durdu. İçeriden bir erkek sesi geliyordu. Sesin sahibini hemen tanıdı. Kapıyı vurdu.

İçeriden kızgın bir ses:

– Girin! dedi.

Faşluan kapıyı itip içeri girdi:

– Kazma ile küreğinizi getirdim, arkadaş! dedi.

Adamın cevap vermesine fırsat bırakmadan:

– Mezar işi tamam! dedi, sevgili azizemizi dua ile gömdüm. İzin belgenizi orada düşürmüştünüz. Kapıcıya teslim ettim; yarın alırsınız. İş bitmiş olduğundan; ne ceza

ödeyeceksiniz, ne de sicilinize bir şey yazılacak. Gelecek sefere daha dikkatli olmanızı tavsiye ederim... Kazmanızla küreğinizi de getirdim.

Garibiye, Faşluan'ın önünde eğilerek:

– Teşekkür ederim baba! dedi, bu iyiliğinizi unutmayacağım.

MUHTEREM ANA

Bir saat sonra, gece zifiri karanlık olduğu vakit, iki adamla bir çocuk Küçük Pikipüs Manastırı'nın kapısı önünde durdular.

İki adamdan yaşlı olanı, manastır halkından olmak münasebeti ile, kapıyı çalıp içeriye birkaç şifreli söz mırıldandı. Kapı derhal açıldı.

Kapıcı:

– Fuan Baba! İnosenta Ana sizi bekliyor... dedi.

Üçü de, başları önde olduğu halde, İnosenta Ana'nın odasına girdiler.

Kâhya Kadın'ın yanında, yüzü peçeli bir musiki anası dikiliyordu. Odayı, zayıf bir mum ışığı aydınlatıyordu.

İnosenta Ana, Jan Valjan'ı baştan ayağa süzdükten sonra Kozet'e döndü. Onu da bir hayli göz hapsinde tuttukten sonra, musiki anasının kulağına eğildi:

– Çirkin bir rahibe olacak! dedi.

Kendi dillerince bu iyi bir puandı. Çünkü, çirkin olan bir kız çocuğu, dünyadan daha kolay yüz çevirebilirdi.

İnosenta Ana, Jan Valjan'a hitaben:

– Fuan'ın kardeşi siz misiniz? dedi.

– Evet, muhterem ana!

– İsminiz nedir?

Faşluan, Jan Valjan'a fırsat vermeyerek:

– Ültim Faşluan'dır! dedi.

Çıngıraklı Bahçıvan'ın gerçekten Ültim adında bir erkek kardeşi vardı. Fakat senelerce önce ölmüştü.

– Nerelisiniz?

Jan Valjan susuyor, Faşluan cevap veriyordu:

– Amin nahiyesine bağlı Pikipinbi köyünden.

– Kaç yaşındasınız?

– Elli yaşındadır.

– Sanatınız nedir?

– Bahçıvandır.

– Hristiyanlığa itikadınız tam mıdır?

– Dünyayı beş solyada satacak kadar...

– Bu çocuk sizin midir?

– Tanrı'nın ona bir emânetidir...

– Siz onun babası mısınız?

– Dedesidir, muhterem ana.

Musiki anası yavaş bir sesle:

– İyi cevap veriyor!.. dedi.

Jan Valjan hiç ağzını açmamıştı...

Bu da iyi bir puandı. Azizelerin önünde konuşamayacak kadar saygılı bir ihtiyardı...

İki ana rahibe, odanın bir köşesine gidip gizlice konuştular. İnosenta Ana, entarisinin cebine elini sokarak bir çingirakla bir diz bağı çıkardı.

Eski bahçıvanı çağırdı:

– Alın şunları Fuan Kardeş! dedi, kardeşiniz işe alınmıştır. Kendisine manastırımızın usulleri hakkında bilgi veriniz. Bu gece, umumi dua saatinden evvel, saat on bir buçukta, arka kapıdan mahzene ininiz! Yanınıza, bahsettiğim kalın demir çubuğu almayı unutmayınız... Ben, musiki anaları ile birlikte sizi bekliyor olacağım. Kardeşine, sırrımızı ebediyete kadar saklaması gerektiğini anlat.

– Muhterem Ana! Ben, bu manastıra girerken gözlerimi ve kulaklarımı dışarıda bırakmış idim. Fakat, kardeşim Ültim: "Dilini de bırakman gerekirdi!" dedi. Ve o dilini de dışarıda bırakıp mabedimize girdi...

İki rahibe, bu sözleri memnun bir gülümseme ile karşıladılar.

İnosenta Ana:

– Kardeşiniz, gerçekten manastırımıza lââyık biriymiş... Tanrı ikinizden de râzı olsun!

– Âmen!

– Kız, bu gecelik sizin yanınızda kalsın. Yarın kendisini "küçük melekler anası"na teslim ederiz...

– Hay, hay... Muhterem anamız. Tam saatinde mahzende olacağız.

Üç mutlu insan, âdeta uçarcasına bahçıvan kulübesine gittiler. Faşluan, bir kahraman edası ile saman çuvalının üzerine kuruldu:

– Mazlumların koruyucusu olan Tanrı'ya şükürler olsun! dedi. Bir iyi kulunun hatırına, bir kötü kulunu mahçup etmedi...

Jan Valjan, bu iyi kalpli, kadir bilir köylünün ellerini tuttu.

– Faşluan Baba! dedi, sen iyi bir dostsun... Kızım ve ben, ömrümüz oldukça sana dua edeceğiz...

Yaşlı adam tevazu göstererek:

– Haydi canım dedi, ben ne yaptım ki? Madlen Baba, oynadığınız oyun pek tehlikeli; fakat aynı zamanda da pek zevkli bir oyundu... Siz oynadınız ben seyrettim!...

Onlar gelmeden önce, İnosenta Ana, rahibelerden biri ile kulübeye taze ekmek ve peynir göndermişti. Ekmek kokusu, üçüne de geçmiş mâcerayı unutturdu...

Ekmeksiz hürriyet, hürriyetsiz ekmek düşünülemez... Üç mutlu insan, peynirin yanına hürriyeti de katık edip kara ekmeği büyük bir iştahla yediler.

Kozet'in şimdi iki mânevî babası vardı. Bu küçük kalp, Faşluan Baba'yı da sevmişti...

Saat on bir buçuğa doğru, bahçeden bir yerine iki çingırak sesi işiten rahibeler "Fuan Baba iki oldu" diyorlardı...

İki ihtiyar, yanlarında kalın ve uzun bir demir çubuk olduğu halde mahzene indiler. Azize analar, ölen ananın tabutu etrafında halka olmuş dua ediyorlardı. Çingırak seslerini duyunca örtülerini indirdiler. Halkayı bozan rahibeler, İnosenta Ana'nın arkasında tek sıra oldular.

Kâhya Ana, yerdeki bir kapak taşını göstererek:

– İşte kaldıracığınız taş levha budur! dedi; kardeşimizin tabutunu mahzene indirdikten sonra, taşı gerisin geriye yerine kapatacaksınız.

Jan Valjan, demir çubuğu, taşın ortasındaki halkadan geçirip bir ucunu Faşluan'a doğru uzattı.

Göz işareti ile:

– Çubuğun ucundan tut! dedi.

İkisi de çubuğun başlarından tuttuktan sonra, Jan Valjan, yine göz işareti ile "haydi kaldırıyoruz" dedi. Jan Valjan'ın tuttuğu uç havaya kalkarken; zavallı Faşluan'ın tuttuğu uç tam aksine hareket ederek aşağı indi. Eğer, Jan Valjan, zamanında durmasa idi; adamcağızın eli çubukla taşın arasında kalıp ezilecekti.

İnosenta Ana üzüntü ile mırıldandı:

– Eyvah! Beceremeyecekler galiba...

Jan Valjan, eliyle "kenara çekil" işareti yaptı. Faşluan, kenara çekildi. Aynı zamanda İnosenta Ana'ya dönerek:

– Bakın, muhterem ana! dedi, kardeşim o koca taşı tek başına nasıl kaldıracak!... Bu ihtiyar haliyle bile "bir çok kuvvetlidir..."

Jan Valjan, taş levhanın karşısında yere diz çöktü. Demir çubuğun bir ucunu halkadan geçirip diğer ucunu omuzuna dayadı. Dizleriyle kollarını aynı anda kullanarak yay gibi gerildi. Kapak, yarıya kadar açılarak aşağıdan rutubetli bir koku her tarafı sardı...

Faşluan Baba'dan başka, orada bulunanlar, gördüklerine inanamadılar. Nefes almayı unutmuş, dilsiz ihtiyarı seyrediyorlardı...

Jan Valjan, dizlerini kullanarak yana doğru hareket etti. Kuyu ağzının tamamen açıldığını görünce, ağır ağır öne eğildi. Taş kapağın her tarafı yere temas edince, çubuğu omuzundan indirdi.

İnosenta Ana, yanında duran musiki anasına döndü:

– Bu kişi, gücünü Hz. Musa'dan alan bir azizdir... dedi.

– Evet, muhterem ana dedi öbürü ve kısık bir sesle devam etti:

– Fuan Baba'nın dediği doğru çıktı... Kardeşi, gerçekten, eli kadın eline değmemiş bir azizdir...

– Haklısın, azizem! Ancak aziz bir zat, "dilini de dışarıda bırakmalı idin" diyebilir... Zaten halk arasında adı "deli"ye çıkmış... Câhil insanlar, kalp gözleri kapalı olduğundan, azizlerin işine akıl erdiremez; kendilerine benzemediği için de onlara "deli" derler...

Kısa bir şaşkınlıktan sonra, ölen azizenin tabutu mahzene indirildi.

Jan Valjan, aynı şekilde, zorluk çekmeden taş levhayı yerine kapattı.
Bir köşeye çekilerek, emir bekler gibi, el pençe divan durdu...

KIYMETLİ BİR KUTU

Jan Valjan'ın mucizeleri başpiskoposun kulağına kadar gitti. Adam, Aziz bu bilge kişiyi görmek için manastıra geldi. Faşluan'a, böyle bir zâtı manastıra kazandırdığı için, gümüş bir haç hediye etti. Kişilere hediye vermek yakışık almadığı için, başpiskopos ona hususi dua etmekle yetindi...

Başpiskopos, İnosenta Ana'dan, bu zâtın yanında ayrıca yetim kız torununu da getirerek manastıra vakfettiğini öğrendi.

Giderken:

– Azizem! dedi, sizden bir ricam var...

İnosenta Ana, bakışlarını saygı ile yere indirerek:

– Emrediniz, muhterem babamız!

– Bu azize, istediği zaman, torununu görmesine izin veriniz!

– Kendisine bu izin verilecektir, muhterem babamız.

Kozet, manastıra gelip yerleştikten sonra da bir şey söylememeye devam etti.

Çocuklar:

– Bu da dedesi gibi dilsizdir! dediler.

Kırlangıç, gizli bir hisle, Jan Valjan'ın insanlardan kaçtığını biliyordu. Faşluan Baba, onu korumak için, yalan söylemiş; dışarıda kendisini "Madlen Baba - Reis Efendi" diye çağırdığı halde, rahibelere "onun adı Ültim Faşluan'dır" demişti... Kozet, manastıra çabuk alıştı. Burası, Tenardiyelerin evine kıyasla ona saray gibi göründü. Kimse kendisine dayak atmıyor, küfretmiyor, "küçük azizem - muhterem kardeşimiz" diyorlardı.

Manastırın talebeleri arasına girince, manastıra ait kıyafete girmesi mecburi idi. Jan Valjan, Kozet'in çıkardığı elbisenin kendisine verilmesi için, Fuan Baba vasıtası ile, İnosenta Ana'ya müracaat etti. İsteğini yerine getirip küçük kızın elbiselerini, çoraplarını ve ayakkabılarını dedesine verdiler. O da bunları toplayıp kendi eliyle yaptığı bir kutunun içine yerleştirdi. Elbiselerin güzel kokması için kutuya lavanta çiçeği serpti.

Kozet, "baba"yı ziyarete geldikçe kutuyu işaret eder:

– Babacığım, derdi, bu kadar güzel kokan şu kutunun içinde ne var?

O da gülerek:

– Sevdiğim birine ait kıymetli eşyalar var... diye yuvarlak bir cevap verirdi.

Kozet, eski at pazarındaki evlerinden kaçarlar, bebeğini almadığına çok üzülüyordu. Fakat, diğer yandan, bebekle oynamasına izin verilmeyeceğini düşünerek teselli buluyordu.

Rahibeler Ültim ismini hoş karşılamadılar. Jan Valjan'a "Öteki Fuan Kardeş" diyorlardı. Bu günahsız kadınların kalplerinde azıcık bir kötülük olsaydı, anlayacaklardı ki, ne zaman bahçe ihtiyacı için dışarı çıkılsa; hep yaşlı ve sakat olanı gidiyor; güçlü olanı manastırdan dışarı adımını atmıyordu. Fakat, kalplerini Tanrı'ya çevirmiş olan bu insanlar; casusluk

etmenin ne olduğunu bilmediklerinden buna hiç dikkat etmiyorlardı.

Diğer taraftan, Javer, avını tam kıstırdığı bir sırada elinden kaçırmış; yenilgiyi kabul etmeyerek bir ay müddetle o civarda nöbet beklemişti.

Jan Valjan, işe başladığı zaman, bahçe kocamış ağaçlarla dolu idi. Çoğu yabani halde olup meyve vermiyordu. Kendisi, gençliğinde ağaç budayarak geçimini sağladığından hemen işe başladı. Genç olanlarını budadı, yaşlılarını aşıladı. Rahibeler ağaç ve bahçe işlerinden hiç anlamadıkları için, pencere parmaklıklarının gerisinden Jan Valjan'ın yaptığı işleri seyreder; birbirlerine "azizem, Öbür Fuan Kardeş böyle ne yapıyor" derlerdi. Ağaçların hemen hepsi meyve vermeye başlayınca "bu, azizin mucizesidir. Onun elleri değince ağaçlar meyveye durdu" dediler.

Ağaçların meyve vermesi en çok küçükleri sevindirmişti. Küçük Melekler Anası, sadece yere düşenleri yemelerine izin vermişti. Bunu bilen, Jan Valjan, rahibeler gece duasında iken; ağaçları dolaşır, gizlice onları silkelirdi.

Kozet, izin verildiği içindir ki, günde iki defa "baba"sını görme saadetine eriyordu. Baba da onu görmekten mutlu olur, hasret giderirdi. Jan Valjan, bu manastıra sığınmış olmakla canını kurtardığı gibi; Fantin'in emânetine hiçbir kötü elin kendisine uzanamayacağı sağlam bir kale bulmuştu..

Kozet'in sevgisi, o تنها bahçe, o güzel kokulu çiçekler, o sessiz manastır, o gülüp oynayan çocuklar, o günahsız rahibeler, o sâde kulübe, hemen her şey, Jan Valjan'ın ruhunda tarifi imkânsız bir tesir yapmış; o vahşi insanı ehlileştirmişti. Kimse, kimsenin ayıbını araştırmıyor; o câhil köylü bile, kendi günahlarını düşünüyordu. İhtiyar Faşluan Baba, o günden sonra, bir defa olsun Jan Valjan'a "kimden ve neden kaçtığını" sormamıştı. Paris ne kadar günaha batmış ise, burası o derece günahlardan arınmış idi...

Jan Valjan'a insanlığını kazandıran, ona yeniden şekil veren iki mübarek evdi. Bunlardan ilki, D piskoposunun evi, ikincisi Küçük Pikipüs Manastırı idi.

Tulon tersanesinden çıktıktan sonra; bütün kapıların kendisine kapandığı ve cemiyetin onu reddettiği bir sırada, tekrar canavarlaşıp insanlardan intikam alacağı bir noktada, bir rahibe ona "şu kapıyı çal" demişti. Jan Valjan'ın terüddet ettiğini gören yaşlı kadın, "çal, demişti, o kapının bugüne kadar kimsenin yüzüne kapandığını duymadım"... Kadın haklıydı. Kapı açıldı; hem de teklifsizce ardına kadar...

Sonra, kader onu tekrar imtihan etti. Bütün cemiyetin ardına düştüğü, tersanenin bir defa daha ağzını açıp onu yutmaya hazırlandığı sırada, ikinci mübarek ev ona kollarını açtı. "Gel, bana sığın" dedi.

Birinci ev olmayaydı insanlığını, ikinci ev olmayaydı hürriyetini kaybedecekti... Onun nazarında, bu iki ev de Tanrı'nın evi idi...

İnosenta Ana, alışık olduğu üzere, bahçıvanlara görünmeden kulübeyi uzaktan teftiş eder; her defasında birinci Fuan Kardeş'i uyurken; ikincisini Tanrı'ya el açmış dua ederken görürdü...

Böylece birkaç sene geçti. Bahçe güzelleşerek cennet bahçelerinden bir bahçe; manastır da her taraftan tamir görerek sağlam bir mâbed oldu. Bütün bunları, sabahtan akşama kadar, durmadan çalışan Jan Valjan yapmıştı... Maaşını tamir malzemelerine harcıyor; "bu mübarek evin parası benim boğazımdan geçmemelidir" diyordu.

Karanlık bir mağaraya ışık girer de gözler onu fark etmez mi? Jan Valjan, manastıra ışık oldu. Bir zamanlar D Piskoposunun adı nasıl Roma'ya kadar ulaşmış ise; kendisi istemediği halde, Jan Valjan'ın da adı kardinaller arasında "Küçük Pikipüs Manastırının Azizi" olarak nam yapmıştı.

6. BÖLÜM

MARYÜS TOPRAĞINI BULAMAMIŞ BİR GÜL FİDANI

Paris'i diğer şehirlerle kıyaslamamız nasıl mümkün değilse; onun "sokak çocuğu"nu da başkaları ile kıyaslayamazsınız... Paris'in sokaklarında doğduğu için, Paris'i evi bilir. Onun dışındaki dünyaya yabancıdır. Ormanın "serçe kuşu" ne ise; Paris'in "sokak çocuğu" da odur. Tehlikelerin içinde büyüdüğü için, tehlikeden kaçmayı öğrenmiştir. Kurtlar, çakallar ona zarar veremez. İç çamaşırı kullanmaz; ayağında ayakkabısı, sırtında paltosu yoktur. Yatağı kaldırım taşları, yorganı gökyüzüdür. Argo dilinde konuşur, ahlaksız şarkılar söyler. İzmarit içmekten parmakları sararmıştır. Külhanbeyi gibi dolaşır. Kumarbazlardan; hırsızlardan, sarhoşlardan, meyhanecilerden arkadaşları vardır.

Dışarıdan görünen bütün çirkinliklerine rağmen Paris'in "sokak çocuğu", on üç yaşına kadar -her çocuk gibi- mâsumdur. Küfrettiği halde, ne manaya geldiğini bilmez. Bir günahın meyvesi olduğu halde, kendisi günahsızdır. Paris'e sorulsa ki "bu nedir"; cevabı şu olurdu: "Benim çocuğumdur"!

Sokak çocuğu, baba, anne, aile kavramlarının ne olduğunu bilmez. Oyunları dahi "aile çocuğu"na benzemez... Kaldırım taşlarını kaldırıp; altından çıkan kırkayak, makasböceği, solucan gibi hayvanlarla oynar. Değişik bir hayvan ele geçirip arkadaşlarından takdir toplamak için, bir biyolog gibi çalışır. Hikâye uydurmada üstüne yoktur. Köpeği ile dolaşan madamlara gizlice yaklaşır, köpeğin üzerine böcek atarak hanımı kızdırır... Köpeğin karşısına geçer, yere çömelerek havlar. Derken köpek de ona havlar. Madam köpeğinin tasmaından çekerek, "ona uyma; o serseri bir sokak köpeğidir" der. Madalyonlu, gözlüklü, şık giyinmiş bir mösyö görünce yanına yaklaşır onu huylandırır. Adam âsâsını kaldırarak çocuğu tehdit eder: "Benden uzak dur, yoksa fena yaparım!" der. O da gülerek; "mösyö ceplerimi arayabilirsiniz, cüzdanınızı çalmadım" diye alay eder.

Paris sokakları, tembelinden külhanbeyine kadar her cins insanla doludur. Külhanbeyi hükümeteşizliğin, tembel de baskı rejiminin göstergesidir. Paris'in sararmış, kansız sokak çocukları, inançsız bir medeniyetin kurbanıdır... Çünkü bunlar zevk aracı haline getirilmiş sokak kadınlarının doğurduğu babasız yavrulardır... Kiminin annesi, evi de vardır. Fakat onlar yine de sokağı severler. Sefaleti, dört duvar arasında çekmektense; açık havada çekmeyi tercih ederler. Böylece, annelerinden, annelerinin sarhoş dostlarından dayak yememiş olurlar...

Sokak çocuğunun erkeğini dışisinden ayırmak zordur. Hepisinin de saçları uzundur; buldukları paçavrayı giyerler. Aynı terbiyesiz şarkıları söyler, aynı küfürleri ederler. Mezarlıklarda saklambaç oynarlar. Ne ölüye saygıyı, ne ölümün manasını bilirler... Cemiyet onları insandan saymadığı için, zaten yürüyen birer ölüdürler. Ölülerini, hayvan

ölüleri gibi, belediye tarafından kaldırılır. Arkalarından ağlayacak kimseleri olmadığından, cenaze merasimi de yapılmaz.

Diğer çocuklara benzer tek yönleri, ergenlik yaşına kadar günahsız olmalarıdır. Sadece karınlarını doyurmak için çalışırlar. Ne zaman ki, cemiyetin kendilerini insandan saymadığını, onları sefaletle mahkûm ettiğini anlayacak yaşa gelirler... İşte o zaman her biri uslanmaz birer dolandırıcı, hırsız, çetebaşı ve gerektiğinde câni olurlar... Böylece, kendilerini bu duruma düşüren cemiyetten fazlasıyla intikam alırlar.

On üç yaşına kadar ellerinden tutulduğu takdirde, çoğu dürüst birer vatandaş olurlar. Fakat bu dürüstlük bazan katı kalıplara hapsedilmiş, esnemez, bükülmez, affetmez bir dürüstlüktür. Jan Valjan'ın peşini bırakmayan Javer'in dürüstlüğü, işte böyle bir dürüstlüktür. Ona göre bir insan ya iyidir ya kötüdür. Kötü ezilmeli, iyi korunmalıdır. Cemiyetin düzeni ancak böyle sağlanabilir.. "Suçlu" damgası yemiş olanlara karşı hiç acımaları yoktur. Selâhiyetleri nisbetinde zalimdirler. Fakat, adaleti yerine getirdikleri inancındadırlar. Kendilerini cemiyetin üst tabakalarına kabul ettirmeye çalışırken, alt tabakaya zulmettiklerinin farkında değillerdir...

Aynı toprakta gül fidanı ile deve dikenini yan yana büyüdüğü gibi; Paris sokaklarında da iyi huylu çocukla kötü huylu çocuk birlikte büyür.

İşte, Paris'in kaldırım taşları arasında boy vermiş bir gül fidanı. On bir, on iki yaşlarında bir çocuk. Kız mı oğlan mı, belli değil. Büyük bir pantolonun içinde kaybolmuş gibi. Tek askılı bu pantolon babasından kalmış değildir... Kimbilir, hangi iyi yürekli adamın hediyesi... Sirtında ise bir kadın gömleği; onu da anası vermiş değil... Yüzü gözü çamur içinde. Çamurlu sularla oynamayı seviyor. Bir avuç çamur ve bir nefes... İşte insan!... Adem Baba'ya nefes veren Tanrı, sokak çocuğuna da nefes vermiştir. Şu farkla ki; Adem'i kendisi eğittiği halde, onun neslinden gelen çocukların eğitimini anne-babaya bırakmış... Ve böylece imtihan sırrı başlamış.

Bu çocuğun da bir annesi ve bir babası var. Fakat ne anne, anneye; ne de baba, babaya benziyor... Hayvanlar kemik peşinde koştuğu gibi; onlar da ekmek peşinde koştuktan çocuğu gördükleri yok. Gördükleri zaman da "ayaklarımıza dolaşma" deyip onu dövüyorlar.

Aranmayan, sevilmeyen, istenmeyen bir çocuk ne yaparsa, o da öyle yaptı. Paris sokaklarını kendisine mekân tuttu. Kaldırım taşları, ona anne yüreğinden daha yumuşak geldi. Taşlar küfretmiyor, taşlar hakaret etmiyor, taşlar dövmüyordu...

O da her sokak çocuğu gibi, karnını duyarmaktan başka hiçbir şey istemiyor. Ekmek parası bulunca çalmayı düşünmüyor.. . Zaten çalsa da, saklayacak ne cebi ne de evi var... Kimse onu sevmediği için, o da kimseyi sevmiyor.

"Anne"de sihirli bir çekicilik vardır. Bir anne ne kadar da zalim olsa, çocuğu kendisinden uzaklaştırılmaz. Bu "sokak çocuğu" da zaman zaman annesini özler, onu görmeye giderdi...

İsmi öğreninceye kadar ona "bizim çocuk" diyeceğiz. Çünkü o, bir aileye mensup olmaktan ziyade, cemiyetin malı idi...

Bizim çocuk, Paris'in kenar mahallelerinden birine girip yarısı yıkık bir evin önünde durdu. Evin dış kapısına iki numara birden çakılmıştı. Bu eve, daha önce iki kapıdan

girildiğini söyleyen "en eski kiracı", yıkılan kapının numarasının da sağlam kapıya çakıldığını söylemektedir. Sokak halkı, bu eve "çift numaralı ev" yahut "50-52" numaralı ev" derlerdi...

Bu ev, eski atpazarı mahallesinde Hastahane caddesi üzerinde bulunuyordu. Okuyucularımızın hatırlayacağı gibi, daha evvel Jan Valjan tarafından kiralanmış ve bir gece yarısı da terkedilmişti...

Şu anda, Jan Valjan'ın odasında oturan aile, kim bilir kaçınıcı kiracı idi. Çünkü, sokak halkı, daima bu evin penceresinde "kiralık odalarımız var" levhasının eksik olmadığını söylüyorlardı. Kenar mahallelerin virane evlerinin bir özelliği de sık kiracı değiştirmeleridir. Sefâlet, mekân tutmaz bir seyyahtır. Adresi belli değildir... Nereye gitse, "defol buradan" azarını işitir.

Eski kocakarının yerine, ev sahibine vekâlet eden ve kiraları toplayan yeni bir kocakarı gelmişti. Yıkılmaya yüz tutmuş bu ev, yıkılmak üzere olan canları pek seviyordu. Eski kocakarı bu evde ölmüştü...

50-52 Numaralı Virâne'de kalanların içinde en sefili üç çocuklu bir aile olup Jan Valjan'ın odasını kiralamışlardı. İki kızları bir de oğulları vardı. Eve taşındıkları sırada, onların eşyasını gören kocakarı; "bunları gelirken çöplükten toplamışlar galiba" demişti...

Çocukların babası, odayı kiralarken, ev sahibinin vekiline:

– Biri gelir de iflas etmiş bir İtalyan yahut bir İspanyol Yahudisi ararsa o benim...

Kadın, nereden bilirdi ki, adam daha doğarken iflas etmiş biri idi... Tembelle pâdişah aransaydı, ondan daha lâyiğı bulunamazdı. Evlenince karısının, yetişince de kızlarının çamaşırcılık yaparak kazandıkları para ile geçinir; akşama kadar evden dışarı çıkmazdı. Akşam olunca da, meyhanenin yolundan başka yol bilmezdi.

Bizim çocuk, bu sefil ailenin küçük erkek çocuğu idi. Babası, para kazandıkları için kızlara ses çıkarmaz; onlara kızdığı zaman, oğlandan öfkeyi alırdı.

Oğlan, teklifsizce, sefaletin sere serpe yayıldığı odaya girdi.

Annesi buz gibi bir sesle sordu:

– Nereden geliyorsun Gavroş?

Çocuk, yumuşak ve sıcak bir sesle:

– Sokaktan! dedi.

Fakat onun sıcak sesi, soğuk ocağı ve ondan da soğuk yürekleri ısıtmaya yetmedi. Annesi bile yüzüne gülümsemedi. Gavroş, bu tür karşılanmaya alışık olacak ki; hiç aldırış etmedi. Gerçek bir anne - babanın ne olduğunu görmediği için, buna üzülüyordu.

ŞEREFLİ BİR SEFİL

50-52 Numaralı evin bir odasında Maryüs adında bir genç oturuyordu. Bu gencin odası, Gavroşların odasına bitişik idi. Onun bu virâneye nasıl düştüğünü anlatalım: Maryüs'ün Mösyö Jilnorman adında bir dedesi vardı. Doksan yaşında olduğu halde hâlâ dik yürürdü. Dişlerinin bir teki bile dökülmemişti. Yer, içer, yürüyüşe çıkar, horlayarak uyurdu. Senelerce önce karısını kaybetmiş olduğundan bir daha evlenememişti. Evlenmeyişi, karısına olan sadakatından değil de varidâtının azlığından idi. "Eğer bir yerden yüz bin franklık bir miras düşerse, üç güzel kadını dost tutarım" derdi. Kilisenin yolunu bilmezdi, Tanrı'ya ise inancı yok denecek kadar az idi. Yanında, evin hizmetini gören, ellisini geçkin, evlenmemiş bir kızı vardı. Maryüs, ölen kızından kalan tek yadigârı.

Annesi ölünce, Maryüs'ü dedesi yanına alıp büyütmişti. Kendisine "ne güzel bir çocuk; onu haydutun elinde bırakmayıp pek iyi ettin" denildiğini defalarca işitmişti. Bir babası olduğunu bilir; fakat korkusundan dedesine soramazdı. Ne zaman babasından söz açsa, adam hiddetlenerek değneğini kaldırır, onu dövecekmiş gibi sallar, "sana o hayduttan bahsetmeyeceksin demedim mi?" diye bağırdı.

Babası, Napolyon'un subaylarından idi. Hatta, başarılarından dolayı, Napolyon ona Baronluk unvanı vermişti. Mösyö Jilnorman sadık bir kral taraftarı olduğu için Napolyon'dan nefret ederdi. Napolyon'un bir subayı ile evlendiği için, kızını mirasından mahrum edeceğini söylerdi. Kızı ölünce, mahkemeye başvurarak torununu yanına almıştı. Maryüs'ün bunlardan hiç haberi yoktu.

Dedesi, senede iki defa Maryüs'e babasına tebrik atmasına izin veriyordu. Babası bu tebriklere çok sevinir; güzel cevaplar yollardı. Fakat, dedesi Maryüs'e bu cevapları okumazdı.

Bütün zengin çocukları gibi o da okula gitti ve özel hocalardan ders aldı. Orta tahsilini tamamlayıp hukuk mektebine kaydoldu. Dedesi böyle istiyordu. Maryüs, dedesini sevmediği için okulu da sevmiyordu.

Mösyö Jilnorman, Balıkpazarında "Kalver Kızları" sokağında, 6 numaralı evde oturuyordu. Balıkpazarı semti, kral taraftarlarının yerleştiği, klasik tarz binaların yükseldiği, kendisine has gelenekleri olan eski bir Paris mahallesi idi.

Maryüs, on yedi yaşına kadar, bu tutucu insanların arasında büyüdü. Nedense, bir türlü değişmek istemeyen, eskiye körü körüne bağlı olan bu yaşlılar sürüsünü sevememişti. Hanedan ve asalet budalası olan Balıkpazarı sakinleri, birbirlerini unvanlarla çağırırmaktan pek hoşlanırlardı.

Bir gün dedesi Maryüs'ü karşısına alıp ona bir mektup uzattı:

– Yarın Vernon'a gideceksin! dedi.

Delikanlı merakla sordu:

– Niçin?

Dedesi, nefretle yere tükürdü:

– Babanı görmek için!

Maryüs şaşkınlıktan ne diyeceğini bilemedi.

Mösyö Jilnorman aynı asik suratla devam etti:

– Mektupta söylendiğine göre ağır hasta imiş... Seni görmek istiyormuş.

Maryüs, sevinçle, üzüntü arası bir iç burukluğu geçirdi. Seviniyordu, çünkü yıllardır yüzünü görmediği babasını tanıyacaktı... Üzülüyordu, çünkü babası yıllardır bir gün olsun onu görmeye gelmemişti...

Delikanlı, dedesine soru sormaktan çekiniyordu. Babası kimdi, onu nerede bulacaktı?..

İhtiyar adam, Maryüs'ün aklından geçenleri okumuş gibi:

– Yarın sabah hareket edersin! dedi, Çeşmeler meydanında saat 6 da hareket edip akşam Vernon'a ulaşan bir posta arabası vardır. Babanın adı Pontmersi'dir. Adresi mektupta yazılı...

Maryüs, mektubu elinin içinde buruşturarak cebine soktu.

Ertesi gün, akşam üstü, Vernon'a ulaşan Maryüs ilk rastladığı adama adresi sordu. Adam onu kapıya kadar getirdi:

– İşte sorduğunuz ev burasıdır! dedi.

Maryüs kapıyı çaldı. Bir kadın, elinde küçük bir mum tuttuğu halde, kapıya açtı.

– Mösyö Pontmersi burada mı oturuyor? Kadın başı ile "evet" işareti yaptı. Maryüs, o zaman kadının ağlamakta olduğunu gördü:

– Kendisini görebilir miyim?

Kadın yine başı ile "hayır" işareti yaptı.

– Kendisi beni bekliyor...Onu görmeliyim...

Kadın, derin bir iç geçirdi. Hıçkırarak:

– Artık beklemiyor! dedi ve sordu:

– Siz kimsiniz, Mösyö?

– Şey... Oğluyum, efendim...

Kadın dehşetle gözlerini açıp Maryüs'e baktı:

– Aman Tanrım! Neredeydiniz, neden geç kaldınız, Mösyö? Babanız sizi o kadar çok bekledi ki!... Üç günden beri sizi sayıklıyordu. Hastalığı gittikçe fazlaşıyordu. Birden yatağından fırladı:

– Oğlum nerede? O inatçı ihtiyar oğlumun gelmesine engel olmuştur! O gelmiyorsa, ben giderim. Ona anlatacak çok şeyim var diyerek odasından çıktı. Kendisine engel olamadım. Beyin humması babanızı perişan etmişti. Ayakta daha fazla duramayıp taşların üzerine düştü. Doktorla papazı çağırdım. Yapacağımız bir şey kalmamıştı. Babanız ölmüştü... Bir saat önce gelseydiniz, onunla konuşabilecektiniz... Kader işte! Gelin benimle.

Ölünün başı ucuna bir şamdan konmuştu. Doktorun yapacağı bir şey kalmadığından, papaz görevi devralmıştı. Kutsal Kitap'tan âyetler okuyordu.

Maryüs, mumun zayıf ışığında babasının sapsarı olmuş yanağı üzerinde koca bir gözyaşı damlası gördü. Yaşı döken göz kapanmış; fakat o yaş damlası kurumamıştı... Kahramanlara has o cesur yüzünde, kapanmış derin bir kılıç yarası vardı. Bu yarayı Waterloo muharebesinde almıştı. Yaradan akan kan onu baygın düşürmüş, ölülerin arasına katmıştı. Ölülerin arasında, asker cesetlerinin altında, ne kadar kaldığını kendisi

de bilmiyordu. Gecenin karanlığında bir el, üzerindeki cesetleri kaldırmış, onu bir kenara çekmişti. Gözlerini açınca, karşısında asker paltosu giymiş bir adam gördü.

– Teşekkür ederim, asker! dedi, hayatımı kurtardın.

Öbürü:

– Eh, öyle olsun bakalım...

– Ben Napolyon'un albaylarından Pontmersi... Ya siz kimsiniz? Hayatımı kurtaran askerin adını bilmek isterim.

– Ben de Napolyon'un çavuşlarından Tenardiye'yim...

– Teşekkür ederim çavuş! Size saatimi hediye etmek isterdim, fakat kolumdan çıkarıp almışlar.

Sonra elini güçlkle cebine soktu:

– Ah, ne aksilik... Cüzdanımı da almışlar... Size bir hediye veremediğim için üzgünüm.

Tenardiye sırtarak:

– Önemi yok dedi.

Albayın yanında daha fazla kalmanın tehlikeli olacağını düşünen "ölü soyucu" sessizce oradan uzaklaştı.

Kendisini arabanın yanında bekleyen karısına:

– Buradan gidelim! dedi, işler karışmaya başladı. Biraz da karşı tarafın ölülerini soyalım...

Maryüs, dedesinin yanında büyüdüğünden, babasına ait hiçbir şey bilmiyordu.

Hizmetçi kadın, cebinden bir kâğıt çıkarıp Maryüs'e verdi:

– Bunu babanız ölmeden evvel, kendi el yazısı ile yazıp size vermemi söyledi...

Delikanlı, titreyen elleriyle, mektubu açıp okudu:

"Çok sevdiğim oğlum Maryüs'e, İmparator, Waterloo'da gösterdiğim kahramanlıktan dolayı, kanımın bedeli olarak, beni "Baron" yapmıştı. Bu unvanımı biricik oğluma bırakıyor, şerefimi koruyacağından emin olarak ölüyorum.

Maryüs mektubu çevirdi. Arkasında ise şunlar yazılı idi:

"Waterloo'da, bir çavuş beni ölümden kurtardı. Adı Tenardiye'dir. Montefermiye'de oturup bir han işletmektedir. Kendisine pek çok defa iyilikte bulundu isem de, hakkını ödediğimi söyleyemem. Sen de, elinden geldiğince, bu kahraman askere iyilikte bulun."

Yeni Kraliyet Hükümeti, Albay Pontmersi'nin baronluk maaşını kesmiş olduğundan, oğluna miras bırakmamıştı. Hizmetçi kadın, bir çanta getirip Maryüs'e verdi:

– Bunun içinde babanızın üniforması ile kılıcı vardır, dedi, onları size teslim etmemi vasiyet etti.

Maryüs, mektubu cebine koydu. Çantayı eline aldı. Babasının cesedine bir kere daha baktı. Hiçbir şey söylemeden çıkıp gitti.

Üzgündü, ama ağlamak bile aklına gelmiyordu. O güne kadar, dedesi tarafından Bonapart düşmanı olarak yetiştirilmişti. Bonapart da taraftarları da hânedan düşmanı bir çete idi... Buna göre, babası da bu çetenin bir albayı idi...

Mösyö Jilnorman, Maryüs'ün getirdiği emanetleri görünce:

– Bunlar, hânedan düşmanlığının birer sembolüdür; onları evimde tutamam dedi. Ertesi gün, Napolyon taraftarlarından bir zengine, büyük bir para karşılığında sattı. Paraları cebine koyup giderken:

– Bunları güzel kadınlarla birlikte yiyeceğim diye alay etti.

Adam ona acıyarak baktı:

– Yazık! dedi, mertlikten nasibini alamamış bir zavallı!..

Albaydan geriye hiçbir şey kalmadı. Sâdık hizmetçi, elindeki parayla, efendisinin cenâzesini kaldırttı. Zaten kiralık olan evi terkedip kendisine yeni bir iş aramaya çıktı. Komşular bahçeyi basıp nâdide gül fidanlarını ve kıymetli çiçekleri koparıp götürdüler. Geriye yabancı otlar ve ağaçlar kaldı...

Maryüs de babasını unuttu ve hukuk tahsiline devam etti.

Mösyö Jilnorman, kendisi kiliseye gitmediği halde, kızı ile Maryüs'ü her pazar Sent-Suplis kilisesine gönderdi. Daha o küçükken bile, teyzesi elinden tutar bu kiliseye götürürdü.

Maryüs, o pazar, kiliseye girip de papazı görünce babasını hatırladı. Ölüsünün başında bir papaz vardı ve pek içten dua ediyordu... Demek, babası dinsiz bir adam değildi... Eğer ölmeden ona yetişmiş olsaydı, acaba neler anlatacaktı?

Bir direğin arkasına geçip boş bir sandalyeye oturdu. Sandalyenin arkasında "Belediye Memuru Mösyö Maböf'e aittir" yazısını görmemişti.

Duaya başlandığı sırada, yaşlı bir adam gelip Maryüs'e yanaştı:

– Mösyö afedersiniz, bu benim yerimdir! dedi.

Maryüs derhal ayağa kalktı ve saygı ile eğilip sandalyeyi yaşlı adama bıraktı.

Dua bittikten sonra, yaşlı adam, Maryüs'e yaklaştı:

– Demin sizi rahatsız ettiğimden ve şimdi de rahatsız edeceğimden dolayı affınızı dilerim. Bu hareketimin sizi üzmüş olabileceğini düşünerek sebebini anlatmak istiyorum.

– Gereği yok, efendim; üzülmüş değilim.

– Fakat hakkımda "ne kaba adamdır" demenizden korkarım... Bizim gibi ihtiyarların, izahı güç inançları vardır. Sanki, bu sandalyede ettiğim duaların daha makbûl olacağına dair kesin bir inancım var. Müsaade buyurunuz, sebebini de açıklayayım: On sene boyunca, her pazar, yabancı bir adam gelir, herkesten gizlenmek ister gibi bu sandalyeye otururdu. Sonra, anladım ki, kendisine gösterilmesi yasak edilmiş bir oğlu vardır. Napolyon'un cesur bir komutanı olan bu talihsiz baba, oğlunun kiliseye getirileceği saati bilir, tam o saatte gelir, bu sandalyeye oturur, direği kendisine siper ederek yavrusunu uzaktan seyrederdi. Çocuk, babasının orada olduğunu hiç bilmezdi. Bir babası olduğunu da belki söylememişlerdi... Zavallı baba, hem oğlunu seyreder hem de ağlardı. O kahraman askerle dost olduk. Bir kayınpederi olduğunu, siyasi fikirlerinden dolayı aralarının açık olduğunu, oğlunu görmeye geldiği takdirde mirasından mahrum edeceğini söyleyerek onu tehdit ettiğini anlatmıştı. O da oğlunun geleceğini düşünerek, bağına taş basıp buna katlanıyordu. Siyasi fikir ayrılığını kabul ederim; ama bu yüzden babanın oğuldan koparılmasını kabul edemem... Aman Tanrım! Bir adam vatani uğruna Waterloo'da savaştı diye câni olmadı ya?.. Bonapart'ın kendisine verdiği "Baronluk" unvanı bile elinden alınmıştı. Vernon'da otururdu. Yüzünde, savaştan kalma, bir kılıç yarası izi vardı...

Kardeşim Vernon'da papazdı. Bu Albayı çok iyi tanırdı. "Kasabamızda ondan daha mert bir insan gösterilemez" derdi. Kardeşim geçen gün bize geldi; çok üzgündü. Sebebini sorunca, "o cesur insan öldü" dedi. Kendisine ancak öldükten sonra haber vermişler. Sanırım, ölmeden önce onu göremediği için çok üzgündü...

Yaşlı adam burada durup:

– Beni anlıyorsunuz, değil mi? dedi... Bu sandalyenin, benim yanımda değerli oluşunun sebebi budur...

Maryüs, sapsarı olmuş bir halde:

– Dostunuzun adı neydi?

Yaşlı adam, hafızasını yokladı:

– Pontmari mi, Monpersi mi... öyle bir şeydi...

Maryüs titrek bir sesle:

– Pontmersi! dedi.

Adam hayretle gencin yüzüne bakarak:

– Tamam! dedi, Pontmersi... Kendisini tanıyor musunuz?

– O zât, babamdı... Mösyö.

– Ne! Babanız mıydı? Aman Tanrım! Demek siz o sevdiğim adamın oğlusunuz? Öyle, ya... Şimdiye kadar böyle bir delikanlı olmuştur... Ah, Mösyö... Sizi çok seven bir babanın oğlu olmakla iftihar edebilirsiniz...

Maryüs, yaşlı adamın koluna girdi; onu odasına kadar götürdü. Onun yanında bir saat kadar kaldı. Ne konuştuklarını bilmiyoruz... Çıktığı zaman, gözleri kızarmış, yüzü keder ve yasa bürünmüştü...

Ertesi gün, Maryüs, Mösyö Jilnorman'a dedi ki:

– Bazı arkadaşlarla ava çıkmak istiyorum. Üç gün izin verir misiniz?

Adam neşe ile değneğini yere vurdu:

– Dört gün olsun! dedi, git eğlen.

Sonra kızına bir göz işareti yaparak:

– Bir sevdiği olmalı! diye fısıldadı.

Maryüs çıktıktan sonra, yaşlı adam sözlerine devamla:

– Ah, dedi, onun yaşında olsam; bir değil, beş sevgili bulurdum...

ALBAY PONTMERSİ KİMDİR?

Maryüs, üç gün gözden kaybolduktan sonra tekrar Paris'e döndü. Hukuk Fakültesi'nin kütüphanesine gitti. Waterloo muharebesinin tarihi vesika kopyalarını istedi. Napolyon'un imzasını taşıyan pek çok vesikada "Albay Corc Pontmersi"nin adını ve kendisinden övgü ile bahsedildiğini görüp hayretler içinde kaldı. Cumhuriyete ve imparatorluğa geçişin tarihini okudu. O günlerde basılan gazeteleri tek tek gözden geçirdi. Babası ile birlikte çarpışan subayların, askerlerin ve özellikle Kont Harvi'nin adreslerini tesbit etti. Onlarla ayrı ayrı görüştü.

Okudukları ve dinledikleri şeyleri düşündükçe delirecek gibi oluyor, sıtmaya tutulan adamlar gibi titriyordu... Dedesinden "kral düşmanı, din düşmanı, çapulcular sürüsü" diye öğrendiği insanların gerçek mahiyetini tanımıştı. Babası, bir hain değil, vatansever bir kahramandı...

Kendilerine "devrimci" adını veren, kiliseleri yakan, papazları boğazlayan çapulcular yok değildi. İhtilâli gayesinden saptıran, "kral taraftarıdır, kilise mensubudur" deyip pek çok mâsum insanı halk mahkemelerinde asanlar yok değildi. Onlar, zulme, sefalete, cehalete baş kaldıran kahramanların gölgesine sığınmış serserilerdi. Ordu düşmanla çarpışırken, onlar içerde anarşi çıkarıyorlardı.

Maryüs, durmadan okuyor; araştırıyor, kral ve imparator taraftarlarıyla ayrı ayrı görüşüyor, doğruyu bulmaya çalışıyordu.

Doğruya yaklaştıkça dedesinden uzaklaşıyordu. Artık eve pek seyrek geliyordu; teyzesi "bu oğlan neden eve gelmiyor" dedikçe, Mösyö Jilnorman kahkahayı basıyordu:

– Ha! Ha! Kızların arkasından koşturacağı zamandır... Ben de gençliğimde böyle idim.

HAİN DEĞİL, BİR KAHRAMAN

1814 hareketiyle Bonapart tahttan uzaklaştırılıp kral, yönetimi ele geçirince; ihtilâlde olduğu gibi, bu yeni yönetimde de ezilen yine zavallı halk oldu. Vergiler artırıldı, fakirler ekmek bulamaz duruma düştü. Sefalet eskisinden daha beter olarak halkı ezmeye başladı. Bu durumdan istifade eden Napolyon, Elbe adasından çıkarak tekrar Paris'e girdi. On sekizinci Lui tahtını bırakıp kaçmak zorunda kaldı. Napolyon gurura kapılarak kendisini "en büyük" ilân etti ve Fransa'nın ebedî imparatoru oldu. Tanrı, ona Waterloo'da İngiliz generalinin eliyle öyle bir tokat indirdi ki, Bonapart gözlerini Saint Helena'da "bir mahkûm" olarak açtı. Ve Saint Helena ona mezar oldu...

İhtilâl ve Napolyon birer şimşekti. Fransız halkının gözlerini açtılar ve hürriyetin ne olduğunu gösterdiler. Cumhuriyet karanlıkta kurulmuş bir darağacı, imparatorluk gece vakti çıkarılmış bir kılıçtı. Maryüs bunları incelerken, bir takım yıldızların parladığını gördü ve gözleri kamaştı. Bu parlayıp sönen yıldızlardan biri de Napolyon'du...

O vakte kadar babasını tanıyamamış olduğu gibi, Fransız tarihini de serbestçe inceleyebilmiş değildi. Dedesi ona, tarihe "kral gözlüğü" ile bakmasını öğretmiş; aynı toprağın nimetlerini paylaşan insanların bir kısmını "hain ve düşman" olarak tanıtmıştı. Mösyö Jilnorman'a göre, bu hainlerden biri de kendi damadı idi...

Kalbi hüznün ve kederle dolu olan Maryüs, düşünüyordu: Ah! Babası sağ olaydı. Yüce Tanrı babasının biraz daha yaşamasına izin verseydi; ne olurdu... O zaman, nasıl koşup onun ayaklarına kapanacaktı. "İşte, çok sevdiğin oğlun geldi! Senden özür dilemek ve sana lâyük bir evlât olduğunu göstermek istiyor!" diyecekti. Alnından nasıl öpecek, o beyaz saçlarını nasıl gözyaşları ile ıslatacak, o kılıç yarası izine nasıl gururla bakacak, vatani için canını ortaya koyan kahramanın ellerini nasıl hürmetle öpecekti... Bazı şeyler vardır ki, kaderin hazin cilveleri sebebiyle, ancak değerleri kaybedildikten sonra anlaşılacaktır...

Maryüs, yeni bir dine girenlerin büyük heyecan ve taassup gösterdikleri gibi, kral taraftarlarının tam karşısında yer aldı. Sanki, o güne kadar, aldatıldığının acısını

çıkarcasına "yaşasın imparator taraftarları" diye mırıldanıyordu... Yeni fikirlerin câzibesine kapıldığı günlerde bir matbaaya gidip süslü harflerle yazılı yüz adet kartvizit bastırdı: "Baron Maryüs Pontmersi". Ancak, henüz kendisine ait bir evi olmadığından, adres hânesini boş bırakmıştı. Bu sebeple, kimseye kart veremiyor, bütün tomarı cebinde taşıyordu...

Teyze Jilnorman, Maryüs'ün böyle sık sık evden uzak kalışının sebebini merak ediyordu. Kendisi dindar bir kız olduğundan ve Maryüs'ü dedesinden daha iyi tanıdığından, onun kızlarla gezdiğine ihtimal veremiyordu.

Birini bulmak ve onu takip ettirmek istiyordu; ama kendisine yakın bulabileceği böyle bir kimse yoktu. Can sıkıntısını gidermek için nakış işlediği bir sırada kapı açıldı. İçeriye teğmen üniforması giymiş bir genç girdi. Matmazel Jilnorman sevinçle haykırdı:

– Aman Tanrım! Gözlerime inanamıyorum; Teodül sen misin?

– Benim ya, halacığım!

Genç subay askerce bir selam verdi:

– Hayırsız halamı ziyaret etmek, onu unutmadığımı göstermek istedim...

Teodül, Mösyö Jilnorman'ın ölen oğlundan geriye kalan tek hatıra idi; ama nedense onu hiç sevmezdi. Aslına bakılırsa, bu inatçı ihtiyar kendisinden başka kimseyi sevmezdi. Maryüs'ü de, elinde büyüdüğü için severdi. Onu, Jilnorman soyunu devam ettirecek tek erkek çocuk olarak görüyordu. Bu yüzden olacak, ona çok önem vermiş; özel hocalar tutmuş, hukuk mektebine kaydettirmişti... Maryüs'ün okuyup büyük bir adam olmasını istiyordu.

Teodül, dedesinin kendisini sevmediğini bilir; eve girmeden önce, hizmetçiye "Mösyö Jilnorman içerde mi?" diye sorar; "hayır" cevabını alınca halasının yanına çıkardı. Bu sefer de öyle yapmıştı.

Halası, ona çıkışarak sordu:

– Ey, ne duruyorsun orada öyle kazık gibi? Halanı öpmeyecek misin?

Genç teğmen gelip halasının alnından öptü:

– İşte! dedi, ben vazifemi yaptım..

– Şimdi de sıra bende öyle mi? Ah, seni züğürt subay bozuntusu!

Yanında duran masanın çekmecesini çekti. Bir avuç dolusu para alıp Teodül'ün cebine koydu:

– Ödeştik mi?

– Ödeştik halacığım. Gel seni bir daha öpeyim!

– Haydi oradan! Ben, para ile satın alınan öpücüğü ne yapayım?

Bir müddet sağdan soldan konuşup hasret giderdikten sonra Teodül:

– Halacığım, dedi, yerimi değiştirdiler; bu yüzden sizi sık ziyaret edemeyeceğim. Gitmeden önce uğrayıp "Hoşçakalın" demeye geldim. Biliyorsun, daha önce birliğim Melon'da idi; şimdi Gayon'a naklediliyor.

– Ya! Oraya ne ile gideceksin?

– Araba ile. Halacığım sana bir şey soracağım...

– Ne imiş; sor bakalım.

– Büyük halamın oğlu sık seyahat eder mi?

Maryüs'ten bahsederken adını söylememesi; ondan hoşlanmadığını gösteriyordu...

Matmazel Jilnorman:

– Maryüs'ün sık seyahat ettiğini nereden biliyorsun?

– Gelirken, Gayon'a giden arabadan yer ayırttım. Arabacı pusuluya adımı yazarken, listede Maryüs Pontmersi'nin de bulunduğu gördüm.

– Çapkın herif! Kimbilir, hangi kızın peşinden gidiyor?

– Ya! Demek, Mösyö Jilnorman sonunda onu da kendisine benzetti...

– Teodül, dinle beni!

– Dinliyorum, halacığım...

– Zevzekliği bırak şimdi, çok ciddiym! Benim için bir şey yapmanı istiyorum.

– Teğmen Teodül, emrinize âmâdedir, Matmazel Jilnorman!

– Bu kızcağızın kim olduğunu öğrenmek istiyorum.

– Hangi kızcağızın?

– Canım, Maryüs'ün peşinde olduğu kızcağızın... Aynı araba ile gideceğinize göre, onu takip et! Kendisine görünmeden, nereye gittiğini öğren.

– Şerefli bir Fransız subayına casusluk teklif ettiğinizin farkında mısınız, Matmazel?

– Teodül! Dediğimi yapmazsan, bundan sonra benden kuruş alamazsın!

– Şimdi de tehdit...

– Ben zavallı bir kızcağıza yardım etmek istiyorum...

– Bu da taktik...

– Peki! İşte, ben de sana küsüyorum!

– Halacığım, o çapkın herifin nerede ineceğini bilmiyoruz ki... Yarı yolda inmek, araba tutup takip etmek...

– Anlaşıldı! Anlaşıldı! Benden para koparmak istiyorsun... Seni, fırsatçı seni!

Böyle diyerek çekmeceyi tekrar açtı. Birkaç gümüş para daha verdi.

– Maryüs'ü takip edeceksin ve gördüklerini, o kızcağızın adını adresini bana yazacaksın; tamam mı?

– Tamam halacığım. O çapkını bir gölge gibi takip edeceğim ve öğrendiklerimi size yazacağım.

Sonra öbür tarafa dönerek kendi kendine mırıldandı:

– Ben çocuk dadısı mıyım, yahu!

MARYÜS'ÜN SEVGİLİSİ

Bu anlaşmanın cereyan ettiği günün akşamı, Maryüs arkasında bir casus olduğundan habersiz Gayon'a giden arabaya bindi. Casusa gelince, işe pek hevesli değildi. Bütün gece horlayarak uyudu. Uyandığında, Maryüs'ün belki de çoktan inmiş olacağını düşünüyordu.

Arabacı:

– Vernon’da inecekler hazırlansın! diye bağırınca yolcular arasında kıpırdananlar oldu.

Bunlardan biri de Teodül idi.

– Ha! Tamam, burada ineceğim diye mırıldandı.

Sonra aklına yine Maryüs geldi. İsteksiz bir gözle arabanın içini taradı. Onu göremeyince:

– Tamam işte... Tahmin ettiğim gibi, yolda inmiş. Tril’de, Molen’de, ne bileyim Rolbuaz’da inmiş olabilir. Her ne ise... Halama bir şeyler uydurur, onu atlatırım.

Arabacı, inenlerin çantasını veriyordu. Teodül de sıraya girdi. O anda, siyah pantolonlu bir gencin, biraz ötede, çiçek satan kıza yaklaştığını gördü. Bu genç Maryüs’ün tâ kendisi idi.

Teodül sevinçle mırıldandı:

– Eh, “kolay iş” diye buna derler.. Hem de tam suçüstü. Bu kadar güzel bir çiçek demetini kime verecek? Tabii ki, güzel bir kıza...

Maryüs, üzgündü; kimseye dikkat ettiği yoktu. Elinde çiçek demeti olduğu halde, mâbede doğru gidiyordu.

– Anlaşıldı... Karşılık vermeyen bir aşk... Biraz cesaretlenmek için önce dua...

Mabedin yanına varınca, Maryüs içeri girmeyip arkasına dolandı.

Teodül mırıldanmaya devam ederek:

– Buluşma için iyi seçilmiş bir yer... Gözlerden uzak. Kutsallık ve gizlilik iyi anlaşılan iki arkadaştır... Kızcağızı görelim bakalım...

Ayaklarının ucuna basarak sessizce köşeyi döndü. Âşıkları ürkütmek istemiyordu.

Köşeyi dönmesi ile şaşırması bir oldu.

Maryüs, iki elini alnına dayamış, otların arasında, bir mezarın önünde diz çökmüş hıçkırma hıçkırma ağlıyordu... Çiçekler mezarın üzerine konmuştu. Mezar taşında “Albay Baron Corc Pontmersi” ibaresi yazılı idi.

Maryüs’ün kızcağızı bir mezardı.

Teğmen Teodül, bir mezara çarpmış olmaktan son derece üzüntü duydu. Hele bu bir Albay mezarı olunca, işin şekli daha da değişti. Bir asker itaati ile geri çekildi...

Giderken:

– Ben Maryüs’ün dindar bir genç olduğunu biliyordum... Onun içkiyle, kumarla, kadınla işi yoktur, diyordu.

Maryüs, üç gün gözden kaybolduktan sonra, bir sabah dedesinin evine döndü. Odasına çıktı. Paltosunu ve küçük el çantasını yatağın üzerine koydu. Banyo yapmak için aşağı kata indi.

Hizmetçi, Mösyö Jilnorman’a Maryüs’ün geldiğini haber verince; yaşlı adam vakit kaybetmeden torununun odasına çıktı.

Yatak bozulmamıştı. Maryüs odada yoktu. Adam yatağın üzerindeki paltoyu ve çantayı görünce:

– Tamam! dedi, bizim çapkının sırrını çözme zamanıdır...

Palto ile çantayı kaptığı gibi kızının odasına gitti. Matmazel Jilnorman onu ayakta karşıladı.

Yaşlı kurt:

– Şimdi büyük sırrı çözeceğim! diye heyecanla elindekileri gösterdi.

Aslına bakılırsa, kızı ondan daha meraklı idi. Teodül'den beklediği mektup da gelmemiştir.

Adamı tahrik etmek için:

– Ne bulacağınızı umuyorsunuz, babacığım? dedi.

Adam keyifle güldü:

– Ha! Ha! Sen anlamazsın böyle şeylerden. Sen terbiyeli ve dindar bir kızsın; anlamanı da istemem...

Sonra devam etti:

– Mektup, bir resim, bir yolcu bileti, bir adres... Ah, ah... Sen anlamazsın böyle şeylerden...

Adam "Sen anlamazsın" dedikçe, yaşlı kızın asabı bozuluyordu... "Babam da beni geri zekâlı biri sanıyor..." diyordu içinden.

Yaşlı adam, bir hırsız telaşı ile, çantayı açmaya çalışırken içinden dörde katlanmış bir kâğıt düştü.

Mösyö Jilnorman:

– Ha! Ha! Bunun ne olduğunu biliyor musun?

Kızın yine asabı bozuldu, ama belli etmedi... İş saflığa vurdu.

Adam, kızın bilemeyeceğine karar vermiş olacak ki, yine kendisi cevap verdi.

Kâğıdı yerden alırken:

– Bir aşk mektubu! dedi, evet bir aşk mektubu olmalı...

Yaşlı kız dayanamayıp atıldı:

– Okuyalım!

Adam, bu teklifin kızıdan gelmiş olmasına çok kızdı. Ona ters ters baktı. Kız, utanmış gibi yaparak, bakışlarını yere indirdi.

Bu hareket kıza iyi bir puan kazandırdı. Kâğıdı açıp okudular. İhtiyarla kızı, bir ölüm haberi almışçasına donup kaldılar. Okudukları bir aşk mektubu değil; Maryüs'ün babasının ölürken oğluna yazdığı mektup idi...

Adam, cansız bir halde koltuğa yığılırken:

– Bu, o kılıçlı haydutun yazısı... dedi ve kızına emretti: "Derhal yerine koy!"

Adam koltuğa otururken, elindeki paltonun cebinden bir tomar kartvizit yere döküldü. Kartvizitlerin üzerinde "Baron Maryüs Pontmersi" yazılı idi...

Mösyö Jilnorman, kartlardan birini alırken kızına bağırdı:

– Çabuk, şu paçavraları yerden kaldır! Asabımı bozuyorlar!

Kız, yerdeki kartvizitleri toplayıp paltonun cebine doldurdu.

Çanta ile paltoyu göstererek:

– Bunları Maryüs'ün odasına götürüyüm mi, babacığım?

– Götür! Götür!

Kız iki dakika sonra geri döndü. Arkasından da Maryüs girdi. Dedesinin elinde tuttuğu kartviziti gördü.

Adam, zenginlere mahsus kibir, asillere ait gurur ve savaş kaybeden yaşlı generallere has öfke ile sordu:

– Bu ne demek oluyor, ha? Bu ne demek oluyor?

Maryüs susuyordu...

– Demek şimdi bir Baron'sun, öyle mi? Nedir bu saçmalıklar, ha? Söyle! Neler oluyor?

– Olan şu ki... Ben o Albay'ın oğluyum!

Mösyö Jilnorman öfke ile bağırdı:

– Sen kimsenin oğlu değilsin! Hele kılıçlı bir serserinin oğlu hiç değilsin! Sen benim oğlumsun! Seni ben büyüttüm.

Maryüs, ciddi bir tavırla ve gözlerini yere dikerek, cevap verdi:

– Benim babam serseri değildir. Cumhuriyete ve Fransa'ya şanlı hizmetler yapmış, yirmi beş sene boyunca çadırın altında, kırlarda, çamurların içinde, gündüzleri kurşun ve gülle yağmurunun, geceleri kar fırtınasının altında bulunmuş, iki sancak zaptetmiş, yirmi kurşun - bir kılıç yarası almış bir memleket fedâisidir!.. Ömründe iki nankörü sevme behtbahtlığına mâruz kalmıştır. Bunların biri vatan, diğeri de benim...

Mösyö Jilnorman sarıdan kırmızıya, kırmızıdan mora değişen vahşi bir suratla torununu dinliyordu... Ciğerleri, demirci körüğünden daha hızlı çalışıyordu. Nefes nefese ve pür hiddet:

– Nankör çocuk! diye bağırdı, öyle serserinden böyle nankör türer elbet! Vatansever ha? Sokak köpekleri ne kadar vatenseverse, Bonapartçılar da o kadar vatenseverdir! O kırmızı takkelilerin hepsi cânî, hırsız, din ve kral düşmanıdırlar! Duyuyor musun beni? Hepsi diyorum, hepsi! Anlıyor musun? Benim şu ayakkabım ne kadar Baronsa, sen de o kadar Baronsun, nankör herif! Kahramanmış! Kahraman ha? Onların tümü Bonapart'ın arkasından gitmiş köpekler sürüsüdür! Hepsi haindirler! Waterloo'da Prusyalılarla İngilizlerin önünden kaçmış korkaklar sürüsüdür onlar!

Maryüs'ün bütün vücudu sıtmaya tutulmuş gibi titriyordu. Haçının ve cübbesinin yere atıldığını gören bir papaz, putuna tükürdüğünü gören bir Brahman neler hissediyorsa, o daha fazlasını hissediyordu.

Hakaret eden kimdi? Dedesi. Kime hakaret etmişti? Oğluna. Bir tarafta aziz bir mezar vardı; diğer tarafta muhterem beyaz saçlar... Birini yüceltirken, öbürünü alçaltmak; birini kaldırırken öbürünü yıkmak gerekiyordu...

Bir müddet volkan gibi kaynadıktan sonra, dedesine dik dik baktı; birden patladı:

– Kahrolsun Bourbonlar! Gebersin on sekizinci Lui domuzu!

Halbuki on sekizinci Lui öleli dört sene olmuştu. Ne önemi var... Bu öfkeli ihtiyar da ölen babasına hakaret etmemiş miydi?..

İhtiyar, değneğini kaldırdı. Maryüs'e saldırmak üzere iken vazgeçti. Sonra, ihtilâlciler tarafından katledilen on altıncı Lui'nin duvara asılı duran potresi önünde saygı ile eğildi.

Bununla da yetinmeyerek, garip bir şekilde, selâma durdu... Ocaktan pencereye, pencereden ocağa üç sefer heykel gibi gidip geldi.

Olanları büyük bir şaşkınlıkla seyreden kızına döndü:

– Mösyö gibi şerefli bir Baronla, benim gibi aşağılık bir ihtiyar aynı çatı altında barınamazlar!.. dedi.

Yorgun bir savaşçı gibi koltuğuna oturdu. Ordu kumandanına emir veren bir general gibi, kolunu ileriye doğru uzatarak bağırdı:

– Git, yıkıl karşımdan!

Maryüs, hiçbir şey almadan evden ayrıldı.

Ertesi gün, Mösyö Jilnorman kızını çağırdı:

– O züğürt anarşiste her altı ayda bir altmış altın gönderip bana bir daha ondan bahsetmeyeceksin!

A-B-C CEMİYETİ

Ayaklanmalara alışık olan Paris'te, yine ihtilâl havası esmeye başlamıştı. Kardeşlik, eşitlik, hürriyet vaat eden hiçbir hükümet fakirliğe çare aramıyor, en evvel ezilen yine fakirler oluyordu. İşsizlik, cehalet, sefalet halkı ezmeye devam ediyordu. İş ve ekmek isteyenler, "hükümete ihanet etmek"le suçlanıyor; hapisanelere tıkılıyordu. Zulüm ve baskı artıyor, huzursuzluk aileleri parçalıyordu. Bu gidişe dur demek için gençler aralarında "gizli ihtilâl komiteleri" kuruyorlardı. Bunlardan biri de "A-B-C Cemiyeti" idi. Yoksulları koruma ve eğitme amacı ile kurulduğunu ilân eden bu cemiyet, aslında gizli bir ihtilâl komitesi idi. Paris'te iki yerde toplanırlardı. Pazar mahallesinde "Korente" ismi verilen bir meyhanenin mahzeninde ve Sent-Mişe meydanındaki Mozen kahvehanesinde. Birincisi gizli, ikincisi resmi toplantılar için kullanılırdı.

Cemiyetin ileri gelenleri şunlardı: Anjolras, Kombifer, Jan Prover, Foyi, Korfirak, Bahorel, Legl, Joli ve Granter. Bu gençler öyle iyi anlaşırldı ki, biri öbürleri için seve seve canını feda ederdi. Anjolras, zengin bir ailenin tek oğlu idi. Yakışıklı ve pek cesurdu. Yirmi iki yaşında olduğu halde, on yedisinde gösterirdi. Problemleri çözmede üstün bir kabiliyeti vardı. Haklıya hakkını verir, haksızı küçük düşürmezdi. Onun için herkes kendisini severdi. Hiç düşmanı yoktu. Anjolras'ın hemen yanında Kombifer yer alırdı. Biri kitaba ve kurallara, öbürü pratiğe önem verirdi. Anjolras ilâhi hakkı, Kombifer tabii hakkı temsil ederdi. Biri içine kapanık, diğeri dışa açıktı. Eğer bu ikisi olmasaydı ihtilâl yarım kalırdı. Anjolras ideal bir lider, Kombifer iyi bir yol gösterici idi.

Jan Prover, şair ve müzisyendi. Fakirler ve ezilenler için ağıtlar okur, onlar için ağlardı. Edebiyata çok düşkündü. Beş dil bildiğinden, klâsikleri ana kaynaklarından okumayı severdi. O da Anjolras gibi zengin ve soylu bir ailenin tek oğlu idi. Toplantılarda konuşurken hem kendisi ağlar hem de dinleyenleri ağlatırdı. Onun sayesinde kin duyguları erir, sabır ve sebat ön plâna çıkardı.

Foyi, işçi sınıfından bir yelpazeci idi. Anadan ve babadan yetim kalmış, büyük sıkıntılar içinde büyümüşü. Tek gayesi vardı: Fukaralıkla mücadele. Korfirak, büyük bir istihbaratçı idi. Babası Mösyö Dö Korfirak, belediye azası olduğu için, onun ismini kullanarak her yere

girer, ziyafetlere katılır, konuşmalara kulak kabartırdı. Saf ve aptal görünüşlü olduğundan kimse kendisinden şüphelenmezdi.

Bahorel, gürültücü ve şamatacı bir gençti. Onun nazarında ihtilâl, yakıp yıkmak, zenginden alıp fakire vermek demektir. Tam anlamıyla çeteci biri idi. Dağda olsaydı iyi bir eşkiya reisi olurdu. Arkadaşları arasındaki ismi "cebidelik" idi. On frangı olsa, dokuzunu dağıtırdı. Bütün sert ve haşın tabiatına rağmen, fikirlerinde, hareketlerinde samimi idi. "Asmalı, kesmeli" derdi ama, ömründe bir karınca ezmiş adam değildi. Yapacağını adamları vasıtasıyla yapar, kendisi can yakmazdı.

Legl, iyi bir hukukçu idi. Devlet büyüklerinin, kanunları uygulamadıkları için, adaleti sağlayamadığını iddia ederdi. Çok zeki bir gençti. Daha Hukuk Fakültesi'nin ikinci sınıfında iken, üçüncü ve dördüncü sınıfta okutulacak olan kitapları ezberlemişti. "Avukat olamayacağıma göre, iki sene daha okul yolunu tepmeye ne gerek var?" diyor, diplomayı hafife alıyordu.

Joli, tıp tahsili yapan sarı benizli bir gençti. Niçin tıbbiyeyi seçtiğini soranlara, "kendi hastalığımı kendim tedavi etmek için" der; onları güldürürdü. İnsanın bir pusula iğnesi gibi dünya mıknatasına bağlı olduğuna inanırdı. Karyolasını, başı güneye, ayakları kuzeye gelecek şekilde yerleştirmişti. Birinin kızdığını gördüğü zaman gülerken yanına yaklaşır, "dur da nabzına bir bakayım" derdi. İlk tavsiyesi, "geceleri başın güneye gelecek şekilde yat" olurdu.

En yaşlıları Granter idi. Filozof tabiatlı bir adam olup daima felsefe kitapları okurdu. Niçin bu cemiyete katıldığını soranlara, "Sokrat gençlerin hayranı idi" derdi. İmza yerine kocaman bir "Re" harfi yazardı. Bunun manası, "gerçeği arayan adam" demekmiş... Gençlerin içinden en çok Jan Prover'i severdi. "Bu adamda bütün dünyayı kucaklayacak, düşmanını bile sevecek bir kalp var" derdi.

A-B-C Cemiyeti'nin çekirdeğini meydana getiren gençlerin aileleri, birbirinden uzak siyasi görüşleri olan, ayrı dünyaların insanları idi. Kimi kralcı, kimi Bonapartçı idi. Belki bu yüzden olacak, polis teşkilâtı A-B-C Cemiyeti'nden şüphelenmezdi.

BANA KEFİL DEĞİL PARA LÂZİM

Maryüs, dedesinin evinden ayrıldıktan sonra; bir araba çevirdi.

Arabacı:

– Nereye gidiyoruz, Mösyö?

Maryüs:

– Canın nereye isterse!

Arabacı, müşterinin yüzüne hayretle baktı. İçinden:

– İşte tuhaf bir delikanlı daha! diye mırıldandı.

Onu, "tuhaf delikanlılar"ın bol olduğu A-B-C Cemiyeti'nin resmi merkezi "Müzen Kahvehanesi"ne götürmek üzere atları kırbaçladı...

Kahvehanenin kapısına sırtını dayayıp yoldan geçenleri izleyen Legl, bir arabanın yaklaşmakta olduğunu gördü.

Arabacıyı tanıyordu. Dikkat edince, arabada oturan genci de tanıdı. Arabanın önüne fırlayarak:

– Mösyö Maryüs! diye bağırdı.

Maryüs, isminin çağırılmasına şaşırıldı. Daldığı hayal âleminden çıkıp etrafa baktı.

Legl onun yanına yaklaştı:

– Mösyö Maryüs! dedi, ben de sizi arıyordum.

– Beni mi arıyordunuz? İyi ama, ben sizi tanımıyorum ki!..

– Olabilir... Fakat ben sizi iyi tanıyorum. Kaç gündür, neden okula gelmediniz?

– Siz de hukuk fakültesinde mi okuyorsunuz?

– Evet. Aynı sınıftayız.

– Özür dilerim... Sınıf kalabalık olduğu için sizi fark edememişim.

– Bilirsiniz; hocalar her zaman yoklama yapmazlar. Vekâletten emir gelmiş; "her gün yoklama yapacaksınız" diye. Üç gün üst üste gelmeyen kaydını sileceklermiş. Polisin dediğine göre, yine Paris'te ihtilâl rüzgârları esmeye başlamış. İş çok sıkı tutuyorlarmış. İki gün üst üste adınız okundu. Tabii, cevap veren olmayınca "yok" yazıldınız. Üçüncü gün, baktım yine yoksunuz. Sizin adınız okununca "burada" dedim.

– Benim yerime mi cevap verdiniz.

– Evet.

– Ama neden?.. Daha tanışmıyoruz bile...

– Birine iyilik yapmak için onun sizi tanması gerekmez...

Arabacının sabrı tükenmişti.

Maryüs'e dönerek:

– Mösyö, dedi, anlaşılabilir sohbetiniz uzun sürecektir...

– Ha! Evet. Siz gidebilirsiniz.

Arabacının parasını verip gönderdi.

Legl sordu:

– Mösyö, nereye gidiyordunuz?

Maryüs, içini çekerek:

– Hiçbir yere... dedi.

Legl, bu cevaptan çok hoşlanmış olacak ki, kahkaha ile güldü:

– Tam ihtilâlcilere yakışan bir cevap!

– Mösyö! Neden benim yerime cevap verdiniz?

– Çünkü üçüncü defa isminiz çizilecek ve okuldan atılacaktınız...

– Benim yerime sizin isminiz çizildi.

– Çizilsin... Daha geriye iki hakkım kalıyor...

O sırada Korfirak kahvehaneden çıkıyordu. Legl'e yanaşarak:

– Arkadaşınızı benimle tanıştırmayacak mısınız? diye sordu.

Legl ikisini birbiriyle tanıştırdı.

Korfirak:

– Demek siz de hukukçusunuz?

Maryüs:

– Evet.

– Nerede oturuyorsunuz?

– Hiçbir yerde...

Legl, tekrar kahkahayı bastı:

– Hiçbir yerden gelip, hiçbir yere gidiyor!

Maryüs:

– Mösyö! Ciddi söylüyorum. Dün kalacak bir yerim vardı; fakat bugün oradan kovuldum...

Korfirak:

– Mösyö, dedi, kovulanlar için evimde daima boş bir oda bulunur.. Buyurun, bize gidelim.

Legl:

– Aslında o teklifi benim yapmam gerekirdi... Ne yazık ki, bir odada üç kişi kalıyoruz. Ev sahibi, dördüncüsünü getirdiğim takdirde bizi kovacağını söyledi...

O günün akşamı, Maryüs, Korfirak'ın odasına bitişik bir odada yattı.

Üç gün boyunca Korfirak ona hiçbir şey sormadı.

Birkaç gün sonra aralarında şöyle bir konuşma geçti:

Korfirak:

– Mösyö, siyasi bir fikriniz var mı?

– Var.

– Peki, hangi taraftasınız?

– Cumhuriyet taraftarıyım ve Bonapartçıyım.

Korfirak, bu cevap karşısında hafifçe gülümsedi.

Ertesi gün Korfirak, Maryüs'ü kahvehanenin arkasındaki toplantı salonuna götürdü. Onu arkadaşlarına tanıştırdı:

– İşte size bir teorisyen çömezi!

Maryüs, bu sözlerden bir şey anlamadı... Birdenbire bir kalabalığın ortasına düşünce şaşırdı. O güne kadar hep yalnız başına yaşamıştı. Zengin sayılabilecek bir ailede, yaşlı bir adamın himayesinde, maddi sıkıntı yüzü görmemişti. "Sefalet, açlık, cehâlet, zulüm" kavramları ona yabancı idi. İmparatorlardan bahseden pek yoktu. Bu cemiyet üyeleri, zulme son vermekten, yakıp yıkmaktan, öldürmekten, silahtan, cephaneden bahsediyorlardı. Halbuki kendileri ne asker, ne de polis idiler.

Korfirak ile birlikte kalışının birinci ayı dolunca ev sahibi bir akşam Maryüs'ün karşısına dikildi:

– Mösyö Korfirak size kefil olmuştu...

– Evet?

– Fakat bana kefalet değil, para lâzım.

– Haklısınız, Mösyö... Ben Korfirak ile görüşür, yarın size cevap veririm.

– Özür dilerim, Mösyö! Beni yanlış anlamamanızı istemem...

Korfirak eve geç saatlerde döndü. Maryüs yatmamıştı; onu bekliyordu.

– Mösyö, bu akşam ev sahibi geldi...

– Ya! Ne istiyormuş?

– Benim kaldığım odanın kirasını.

– Paranız yok mu?

– Yok!

– Borç vermemi ister misiniz?

– İstemem!

– Peki, ne yapacaksınız?

– Bilmiyorum.

– Kıymetli bir şeyiniz var mı?

– Saatim.

– Gümüş mü?

– Altındır.

– Bir saatçi tanıyorum... Saatinizi ona satarsınız.

– Pekâlâ. Tamam.

– Hayır, tamam değil! Sonra ne yapacaksınız?

– Her ne gerekiyorsa... Namustan ayrılmamak şartı ile...

– İngilizce bilir misiniz?

– Hayır.

– Almanca bilir misiniz?

– Hayır.

– Çok fena!

– Niçin?

– Çünkü tanıdığım bir kitapçı var. Size tercüme edilecek bazı kitaplar verebilirdi... Parası azdır, ama geçiminize yeterdi.

– İngilizce ve Almanca öğrenebilirim.

– Öğreninceye kadar ne ile geçineceksiniz?

– Saatimi ve elbisemi satarım.

Elbiseyi yirmi, saati kırk beş franka sattılar. Eve dönerken, Maryüs, Korfirak'a:

– Fena değil... dedi, yanımdaki on beş frankla birlikte seksen frank ediyor.

– Odanın kirasını ne yapacaksınız?

– Öyle ya! Vereceğim, başka çarem yok.

Odanın kirasını verdikten sonra geriye on frankı kalmıştı.

Korfirak, alaycı bir sesle:

– İngilizce öğreninceye kadar beşini, Almanca öğreninceye kadar beşini harcayacaksınız!.. Bunun için ya bir lisanı çabuk öğreneceksiniz, ya da aç bir talebe olarak

dolaşacaksınız...

Maryüs, bir gün okuldan dönerken, ev sahibi onu kapıda karşıladı:

– Mösyö, neden bana zengin bir ailenin oğlu olduğunuzu söylemediniz?

– Bir yanlışınız var!

– Mösyö Maryüs! Bugün teyzeniz geldi. Size şu mektupla paketi bıraktı...

Maryüs mektubu okuduktan sonra, paketin mührünü kopardı. Açınca, içinden altı yüz frank değerinde otuz Napolyon altını çıktı.

Paketi kapatıp bir mektupla birlikte teyzesine geri gönderdi. Paraya ihtiyacı olmadığını yazdı. Halbuki o sırada cebinde sadece üç frangı vardı...

Teyzesi bu duruma çok üzüldü. Fakat Mösyö Jilnorman'a bir şey söylemedi. Zaten kendisi, "bir daha ondan bahsetmeyelim" dememiş miydi?

Maryüs borca girmemek için Kofirak'tan ayrıldı.

SEFALETİN ÖĞRETTİĞİ GERÇEKLER

Maryüs, fakirliğin, sefaletin, hakarete uğramanın ne olduğunu kısa zamanda öğrendi. Günleri ekmeksiz, geceleri ateşsiz, haftaları işsiz, geleceği ümitsiz, elbisesi dirseklerden eskimiş olarak sefaletin tam kucağına düştü. Hayatta öyle sıkıntılar vardır ki, zayıfları alçaltır; güçlüleri yükseltir. Mahrumiyet bir harp meydanıdır; o meydanın kendisine has kahramanları vardır... Onlar, insanların gözlerinden uzak olsalar da Tanrı'ya pek yakındırlar...

Maryüs, her şeye rağmen okulunu bırakmadı. Mum alacak parası olmadığı için, geceleri sokak fenerinin ışığında ders çalışırdı. Ekmekçiden bayat ekmekleri ucuza alabilmek için karanlığın basmasını bekler; ekmeği aldıktan sonra, onu çalmışcasına saklayarak tavan arasındaki odasına çıkar; su ile ıstalarak yedi. Bu arada teyzesi yine izini bulmuş, birkaç defa altı yüz frank göndererek kabul ettirmeye çalışmıştı. Fakat, o her defasında ihtiyacı olmadığını söyleyerek geri göndermişti.

Dedesinin evinde kaldığı zamankinden üç misli fazla çalışarak mezuniyet imtihanlarını kazandı. Paris Barosu onu avukatlığa kabul etti. Avukatlık yapacak olan her hukukçunun belli bir adresi ve hukuk kitaplarından müteşekkil bir kitaplığı olması gerektiğinden, Maryüs, eski arkadaşı Korfirak'ın yanına taşındı. Baron ve avukat sıfatlarını isminin önüne yazdırarak yeni bir kartvizit bastırdı. Bu sefer adresini ilâve etmeyi unutmadı.

Mösyö Jilnorman'a bir mektup yazarak mezun olduğunu ve avukatlığa kabul edildiğini bildirdi. Pek resmi bir dille kendisine yapılan iyilikleri unutmadığını da ekleyerek hürmetlerini arz etti.

Dedesi mektubu alınca çok heyecanlandı. Maryüs'ü gizliden gizliye takip ettiriyor; nasıl sefalet içinde yaşadığını biliyordu. Kendisinden özür dileyerek para isteyeceğini zannediyor, içten içe seviniyordu... Fakat mektubu okuyunca hiç de öyle olmadığını anladı. Mektupla birlikte, içinden çıkan kartviziti yırtıp çöp sepetine attı. Öfkeden tir tir titriyordu:

– İnatçıl! dedi, tıpkı bana benziyor!.. Güya kendisini ispatlamaya çalışıyor... İtaat edip beni dinleseydi; aynı zamanda hem Baron hem de Avukat olunamayacağını anlardı!

Açlık ve sefalet Maryüs'ü ruhen hassaslaştırmıştı. Hukuk kitaplarının yanı sıra, edebiyattan da zevk almaya başladı. Korfirak'ın yanına taşındıktan sonra, ABC Cemiyeti'nin toplantılarına katılmaya başladı. Jan Prover ile kısa zamanda dost oldu. Bu gencin asil bir aileden geldiğini, şair ve müzisyen olduğunu, beş dil bildiğini, sefiller için ağıtlar yazdığını, konuşmaları ile herkesi ağılattığını daha evvel söylemiştik. Maryüs, ondan İngilizce ve Almanca dersleri aldı. Bir sene dolmadan tercüme yapacak seviyeye geldi. Korfirak, Maryüs'ü tanıdığı bir kitapçıya tavsiye etti. Tercüme ettiği ilk kitap çok beğenildi. Gazeteler ve dergilere makaleler tercüme etmeye başladı. Bir yandan kitap tercümelerine de devam etti. İlk sene, kazancı yedi yüz frangı geçti.

ABC Cemiyeti'ndeki gençler onu ihtilâl kadrosuna almaya çalışıyorlardı. Jan Prover, onlara, "Maryüs'e dokunmayın; bırakın kendisi karar versin" diyorsa da dinletemiyordu. Maryüs, bu baskıdan sıkılmaya başladı. İkinci defa Korfirak'ın yanından ayrıldı.

Paris'in kenar mahallelerini dolaşarak kiralık bir oda aradı. Nihayet, "Garbo Virahanesi" adı verilen ve çoğu zaman "50-52 Numaralı Ev" diye çağırılan, bir zamanlar Jan Valjan'ın Kozet ile birlikte kalmış olduğu odaya bitişik bir oda kiraladı.

"Altıncı Bölüm"ün başlarında Gavroş adında bir sokak çocuğundan bahserderken, Maryüs'ün, bu çocuğun ailesi ile oda komşusu olduğunu söylemiştik...

Maryüs, hukukçuluğunun yanı sıra, iyi bir hesap adamı idi. En fakir zamanlarında bile kimseden bir kuruş borç almamıştı. "Borç, insanı alacaklıya karşı küçük düşürür" derdi. Öyle ki, kendisine borç teklif eden Korfirak dahi, bir seferinde güç durumunda kalıp ondan altmış frank borç almıştı.

Kendisine, ilk defa, babasını tanıtmış olan ihtiyar belediye memuru Maböf'le dostluğu ilerletmişti. Her pazar aynı kilisede buluşuyor; ibadet sırasında yan yana oturuyorlardı...

Maryüs'ün, babasından sonra, en çok hürmet beslediği isimlerden biri de Waterloo'da babasının hayatını kurtarmış olan Çavuş Tenardiye idi. Onu bulmak için Montefermiye'ye kadar gitmiş; fakat adamın iflas ederek bu köyden kaçtığını öğrenmişti. Kimse nereye gittiğini bilmiyordu.

Onu bulmak, önünde eğilmek, ellerine sarılmak istiyordu.

– "Mösyö! diyecekti, siz beni tanımazsınız; ama ben sizi çok iyi tanıyorum. Siz, babamı, harp meydanında ağır yaralı iken; kurşun ve top gülleleri altında, herkes can derdine düşmüş olduğu bir sırada, sırtınıza alıp cephe gerisine taşıdınız. Ben, o babanın oğlu olarak size minnet borçluyum. Buradayım ve her ne emriniz varsa, yerine getirmeye hazırım."

Evet, bunlar, Maryüs'ün rüyalarını süsleyen en güzel sahnelerdi.

Dedesinden ayrıralı üç sene olmuştu. Bu üç sene onun en verimli yılları oldu. Kendi kanatlarıyla uçmayı, ayakları üzerinde durmayı öğrenmişti. Hayatın gerçeklerini, sıkıntılar içinde şerefli yaşamamanın zorluklarını, bu zorluklara katlanmayanların ne kadar alçaldığını, her şeyden önemlisi insanları öğrenmişti. Şimdi yirmi yaşında idi; fakat pek çok acı tecrübeler kazanmıştı. Artık dedesinden nefret etmiyordu. Bütün çekilmez huylarına rağmen, bu inatçı ihtiyar kendisini seviyordu. Evet, onu evinden kovmuştu; ama sefalete düşmesine de gönlü razı olmamıştı. Onu gizli gizli takip ettirmiş, adresini öğrenerek yardım etmeye çalışmıştı. Maryüs, dedesinin gönderdiği paraları geri çevirdiği halde;

inatçı ihtiyar bunu gurur meselesi yapmamış; belki kabul eder ümidiyle göndermeye devam etmişti.

Gerçekten, Mösyö Jilnorman, kızına "bir daha o serseriden bahsetmeyelim" demiş; fakat kızının bu emre uymasına içerlemiş; "ne zalim bir kız, insan kardeşinin oğlunu unutmuyor mu?" diye mırıldanıyordu... İlk aylarda, onun evsiz, barksız ve parasız kalınca geri döneceğini ümit etmiş; "ah gelse de o imparator taraftarına şöyle esaslı bir tokat vursam" diyordu. Bu tokat vurma isteği, onu cezalandırmaktan çok, hasret gidermeyi ifade ediyordu. Onu hiç sormazdı, fakat hep onu düşünürdü.

Mösyö Jilnorman'ın eski neşesini kaybettiğini, artık gençlik mâceralarından bahsetmediğini, davetlere pek seyrek gittiğini gören tanıdıkları:

– Ne o Mösyö, derlerdi, yoksa kılıçlı haydutun oğlunu özledin mi?

Adamlara kızmakla beraber bunu belli etmez:

– Yok canım, derdi, bunu da nereden çıkarıyorsunuz! Torunum da olsa, bir "kral düşmanı" ile beraber bulunmaktan nefret ederim...

– Peki, Maryüs şimdi ne yapıyor? diye sordukları zaman; "Bir Jilnorman asla ayağa düşmez! Hukuk Fakültesini bitirmiş; avukatlık yapıyormuş. İngilizce ve Almanca öğrenmiş. Tercümeler yapıp çok para kazanıyormuş..." diye cevap verirdi.

Sonra, onu sevdiğini anlamasınlar diye:

– Pöh! derdi, isminin başına bir de "Baron" ilâvesi yaptırmış... Hiç serseriden Baron olur mu?

Aslında bu sözlerde bile "torunu ile övünme" gizli idi.

SEFALET İHTİYARLIKTA GELİRSE

Maryüs'ün hayatına giren bir "ihtiyar adam" daha vardı: Mösyö Maböf. Bu iyi kalpli sevimli ihtiyar, evlenmeye vakit bulamamış; yaşı ilerleyince de "artık bizden geçti" diyerek inzivaya çekilmişti. Üç kaynaktan geliri olduğu için, yaşlı bir hizmetçi kadınla, geniş bir evde otururdu. Adamcağızın sefalete adım atışı, Maryüs'le tanıştığı zamana rastladı. Önce birinci gelir kaynağı olan ağabeyi papaz efendiyi kaybetti. Arkasından emekli parasını "kâr ortaklığı"na yatırdığı şirket iflas etti. İki gelir kaynağı kuruyunca, hizmetçi kadını çağırdı:

– Plütark Ana! dedi, eşyalarımızı hazırla bu evden taşınıyoruz...

Zengin Sent-Süplis mahallesinden, fakir Osterliç mahallesine göç etti. Köylü kulübesine benzer küçük bir ev kiralamıştı. Mösyö Maböf, bir yer kiralarken, evden ziyade bahçesine dikkat ederdi. Kendisi, iyi bir nebatat uzmanı idi. Meyve ağaçlarını ıslah eder, Paris'te yetiştirilmesi güç nadide çiçekler yetiştirirdi. Yaptığı denemeleri ve ıslah çalışmalarını bir kitapta toplamış; bu kitabın satışından iyi para kazanıyordu. Bir memlekette, harp zamanında ve rejim bunalımında, en az satan kitapların başında "nebatat kitapları" gelir. Paris'te ihtilâl havası estiği içindir ki, Mösyö Maböf'ün nebatat kitabı az satıyordu... Böylece üçüncü gelir kaynağı da kurumak üzere idi...

Fakirhanesine yalnız iki kişiyi kabul ederdi. Bunlardan biri çok sevdiği delikanlı Maryüs, diğeri Sen-Jak Kitabevi'nin sahibi idi. Birincisine manevi, ikincisine maddi yönden

muhtaçtı.

Evin kirasını ödemedede zorluk çektikçe, koltuğunun altına kıymetli kitaplarından birini alır Sen-Jak Kitabevi'ne gider, sahibine bunu satmasını söylerdi.

Kitaplar azalınca, sıra kıymetli tablolara geldi. Beklemediği bir anda sefaletle düşenlerde, dünyadan ve insanlardan kaçma hali gözlenir. Zihinleri daima meşguldür. Dış dünyanın hadiselerine karşı bir nevi kayıtsızlık gösterirler. Eğer bu durum irade ile seçilmiş olsaydı, "filozofluk" adını alırdı. O halde bulunanlar, düşer, yuvarlanır, yıkılır da yine farkında olmazlar... Gerçi, sonunda uyanırlar; ama iş işten geçmiş olur... O vakit gelinceye kadar, felaketle saadet arasında oynanan oyundan habersiz gibi görünürler. İşte bu sebeplerden dolayı, Mösyö Maböf, etrafını çeviren karanlığın içinde, ümitlerinin tümü birbiri ardından söndüğü halde yine de neşesinden bir şey kaybetmemişti.

KİMDEN GELDİĞİNİ BİLMESİNLER

Maryüs'ün oda komşusu olan aile, pek fakir ve sefil bir durumda idi. 1831 senesi ortalarında, Maryüs'e hizmet eden ihtiyar kadın, bir sabah kendisine şöyle dedi:

- Komşunuz Jondertleri kapı dışarı etmek zorundayım.
- Neden?
- Çünkü, iki aylık kirayı vermediler. Ev sahibi, onların eşyasını kapı önüne koymamı; paralı bir kiracı bulmamı söyledi.
- Ne kadar borçları var?
- Yirmi frank.

Maryüs'ün çekmecesinde otuz frank ihtiyat akçesi vardı.

- Alın şu yirmi beş frangı! dedi, kiralarını ödeyin. Geriye kalanını da harçlık etsinler. Yalnız, paranın kimden geldiğini bilmesinler...

KURŞUN ASKER

Mösyö Jilnorman, Maryüs'ten ayrı kalmanın acısını unutmak için gazete okuyordu. Okuduğu gazetenin aşırı kral taraftarı olduğunu bilmem söylemeye gerek var mı?

O, unutmak için okuyordu; ama sanki bütün haberler Maryüs'ten bahsediyordu.... Yüksek tahsilli gençler, bugün, Panteon Meydanı'nda toplanıp hükümetin gidişâtını müzakere edeceklermiş.

İhtiyar adam, öfke ile gazeteyi yere fırlattı:

- Kimdir bu gençler? Kral düşmanı bir çeteler sürüsü! Şehir eşkıyası! Bunlar ne anlar hükümet işinden? Hükümet demek, saltanat demektir. Saltanatın sahibi de ancak kraldır. Bunların, hükümet işlerine sümüklü burunlarını sokmaya ne hakları var. Cumhuriyetmiş! Halk idâresiymiş! Hürriyet, eşitlik, kardeşlik... Hepsi palavra bunlar! Niyetleri karışıklık çıkarmak. İhtilâl çıkarmak. Aman Tanrım! Ne günlere kaldık?

Tam bu sırada Matmazel Jilnorman odaya girdi. Babasını öfkeli bir halde görünce saygı ile eğildi. Bu inatçı, bu geçimsiz ihtiyarın şerrinden uzak durmak için hiç sesini çıkarmadan

bekledi.

Mösyö Jilnorman, nefer azarlayan bir general azameti ile, bağırdı:

– Ne var?

– Saygı değer babacığım, torununuz Teodül geldi...

– Teodül de kimmiş?

– Topçu teğmeni Teodül...

– Ne istiyormuş?

– Sizi görmek ve hürmetlerini bildirmek için.....

– Benim kimsenin hürmetine ihtiyacım yok! Eline üç beş frank sıkıştır gitsin!

Sonra birden kararını değiştirdi. Yüzünü memnuniyetsizlikle buruşturdu:

– Peki.... dedi, gelsin bakalım...

Birkaç dakika sonra, Teodül, göz kamaştırıcı subay üniforması ile kapıda görüldü. Yeni boyanmış çizmelerinin ökçelerini birbirine vurarak askerce selâm verdi.

Mösyö Jilnorman, genç teğmeni baştan ayağa süzdükten sonra:

– Şuna bak! dedi, kurşun asker gibi... Bu adamda hiç cengaver görünüşü var mı? Nerede elbisesi ve potinleri tozlanmış o şanlı kraliyet askeri, nerede şu züppe!

Bütün bu sözleri, Teodül'e işittirecek kadar sesli söylemişti. Genç teğmen, kulaklarına kadar kıpkırmızı oldu.

Mösyö Jilnorman, azarlar gibi:

– E, söyle bakalım! dedi, ne istiyorsun?

Teodül, bakışlarını yere indirerek, sitem eden bir ses tonuyla:

– Sizi ziyaret edip hürmetlerimi bildirmekten başka bir maksadım yoktur, efendim.....

– Haydi sen de oradan! Kimi kandırıyorsun?

Teodül, dedesini yumuşatmak için yerdeki gazeteyi alıp masanın üzerine koydu.

İhtiyar adam gazeteyi işaret ederek:

– Haberi okudun mu?

– Hangi haberi, dedeciğim?

– Yüksek tahsilli gençler, Panteon Meydanı'nda toplanıp hükümetin gidişâtını müzakere edeceklermiş!..

– .....

– Ne o, bir şey söylemeyecek misin? Bu adamların rejim düşmanı olduğunu, kafalarının ezilmesi gerektiğini söylemeyecek misin?

– Haklısınız, efendim...

– Haklıyım tabii! Bu çeteler sürüsü bizi bir uçuruma daha sürüklemek istiyor! Milli Ordu, Milli Jandarma, Milli Polis ne işe yarar söyler misin? Meydanları o sümüklü çocuklara terk etmek demek, felâkete kapı açmak demektir! Evet, tedbir alınmazsa yeni bir ihtilâl kaçınılmaz olur...

– Pek doğru, efendim...

Mösyö Jilnorman, Teodül'e sinirli sinirli baktı:

– Senin bir fikrin yok mu, be adam! İşte size tipik bir Cumhuriyet Askeri!... Yeni okullarda subay değil “dalkavuk” yetiştiriyorlar.. “Haklısınız, efendim. Pek doğru, efendim”... Başka söz bilmez misin be adam! O kılıçlı serserinin oğlu, âsi ve dik başlı; ama en azından “dürüst” bir genç!.. Ben, düşmanın bile mert olanını severim! Yıkıl karşımdan, “dalkavuk herif”!

İşte, Mösyö Jilnorman böyle bir insandı...

Teodül gittikten sonra rahat bir nefes aldı:

– Ah, ne olurdu, serseri çocuk! Dedene isyan etmeseydin, ne iyi olurdu... Mutlaka o da bugün Panteon Meydanı'na gidecektir! Gitsin! Gitsin de belâsını bulsun... Ailesine isyan eden, devletine isyan etmez mi? Aman Tanrım ne kötü günlere kaldık?

ATEŞ BACAYI SARIYOR

Maryüs, ruh zenginliğinin yanı sıra, genç kızların dikkatini çekecek derecede fizik güzelliğine de sahip idi. Pejmürde kıyafetler içinde, en büyük sefalet anlarında bile, genç kızların dönüp kendisine baktıklarını fark eder; utanır, saklanır, yahut kaçar.

Korfirak, onun bu hallerini görür; şöyle derdi:

– Dostum, kitaplara ve fazla dalma! Biraz da çevrene bak. Böyle giderse, evde kalmış kızlardan farkın kalmayacak...

Maryüs'ün kendilerinden kaçmadığı iki kadın vardı. Fakat, biri çıkıp da onların “kadın” olduğunu söyleseydi, şüphesiz onlardan da kaçacaktı. Bunlardan biri, odasını süpüren yaşlı kadın idi.

Diğeri de parkta gördüğü bir genç kızdı. Maryüs, hava almak için, تنها bir parka gitmeyi âdet edinmişti. Bir seneden fazla oluyordu ki, yaşlı bir adamla, hemen onun yanında yürüyen genç bir kız da bu parka gelmekte idi. İkisi daima aynı taş kanepeye oturuyor; tatlı tatlı sohbet ediyorlardı. Kız, sarı-kuru, çirkin bir çocuktü. Belki de bu yüzden olacak, Maryüs ondan kaçmıyordu. Dikkatini çeken şey, bu iki insanın, baba-kızdan ziyade birbirine olan bağlılığı idi. Sanki, tek vücut gibi hareket ediyorlardı. Bu çirkin kızı, ihtiyar adamsız; ihtiyar adamı da çirkin kızsız düşünmek âdeta imkânsız görünüyordu. Dış dünya ile hiç ilgileri yoktu. Kimseye selâm vermez, kimse ile konuşmazlardı. Merih'ten veya bilmem hangi gezegenden gelmiş iki yabancı gibiydiler. Onların bu hali, aylak gençlerin de dikkatini çekmiş olacak ki, kızlı oğlanlı gruplar halinde dolaşırken, birbirlerine “baba-kız”ı gösterir, gülüşürlerdi. Onlara isim de bulmuşlardı. Kız, daima siyah bir elbise giydiği için, adı “kara kız”; ihtiyarın da beyaz saçlarından dolayı adı “Akbaba” idi...

Maryüs, aylak ve ahlaksız gençlerin onlarla alay etmesinden hoşlanmıyordu. Yaşlı adam, kendileri hakkında söylenen alaylı sözleri duyar; fakat duymazdan gelirdi. Halbuki yaşlı olmasına rağmen, güçlü-kuvvetli bir adamdı. İstese, kendisini savunabilir; gerektiğinde onları pataklayabilirdi... Suskunluğu aczinden değil, sabrından ileri geliyordu. Fakat, Maryüs bunu anlayamıyor; içinden adama kızıyordu. Pek çok defalar, onlarla alay eden gençlerin karşısına dikilmek, “bu yaptığınız ayıptır” diye haykırmak istemiş; nedense buna cesaret edememişti. Cesaretsizliği, gençlerden korktuğu için değildi. Adamın görünüşü, olgun tavrı, dış dünyaya kayıtsızlığı sanki gizli bir dille “işlerime karışma” der gibiydi.

Zor bir problemle karşılaşan insan, onu çözemeyince nasıl kaçarsa; Maryüs de kaçmayı tercih etti. Altı ay bu parka uğramadı. Fakat, yaşlı adamla çirkin kızın silueti zihninden asla silinmedi. Unutmak istiyor, unutamıyordu.

Bir ilkbahar günü, kendisinin de anlam veremediği gizli bir gücün tesirinde kalarak, eski parka gitti. Niçin geldiğini bilemeden, ağaçların arasında dolaştı durdu. Gökyüzü berrak, hava ılık, etraf yemyeşildi. Kuş cıvıltıları, yaprak hışırtıları ile uyum sağlamış; sanki ona "hoş geldin" şarkısı söylüyorlardı. Bu tatlı musikin cazibesine kapılmış yürürken, taş kanepelerden birine oturmuş iki kişi gördü. Belki ilk defa olarak onlara dikkatle baktı. Yaşlı adamı hemen tanıdı; fakat genç kız çok değişmişti... Sanki altı ay önce gördüğü sarı, çelimsiz, çirkin kız gitmiş; güzel, asaletli, çekici bir kız gelmişti. Acaba, bu yaşlı adamın bir kızı daha mı vardı? Doğrusunu söylemek gerekirse, yaşlı adam da acıdığı ve biraz da kızdığı o adam benzemiyordu. Eğer, yakasında bir madalyası olsaydı, harp meydanından yeni gelmiş emekli bir subay denebilirdi. Ağırbaşlı, vakur ve güngörmüş bir insan olduğu her halinden belli oluyordu. Saygı uyandıran bir görünüşü vardı. Sıradan bir insana kıyasla, sevilen bir din adamına veya itibarlı bir piskoposa benziyordu. Maryüs daha evvel bunu niçin fark edemediğine üzülüyor; ona kızdığı için de kendisini suçlu hissediyordu...

Elinde olmayarak, bakışları kıza doğru kaydı. Kızın, başı, meşhur Refail'in fırçasından çıkmış Meryem Ana'nın başına benziyordu. Gerdanı, heykeltraş Jan Gojon'un ancak Venüs'e yakıştıracacağı bir ilâhi güzellikte idi. Burnu, ne düz ne de kemerliydi. Ne İtalyan ne de Yunan güzellerinde böyle bir buruna rastlanamazdı. Paris güzellerine mahsus, ressamı kışkırtan, şairleri hayran bırakan; sahibinin zekâsına ve inceliğine delâlet eden kusursuz bir burundu...

Maryüs, bu güzelliğin câzibesine kapılarak önlerine kadar geldi. Sanki, gözlerini de görmek istercesine kıza dikkatle baktı. Kız, derhal bakışlarını yere indirdi. Utancından yanakları al al olmuştu. Maryüs, kızın uzun kirpiklerini görünce, yaptığı terbiyesizlik olduğunu anladı. Bir rüyadan uyanırcasına kendine geldi. Bu sefer kızarmak sırası ona gelmişti. Fakat, ne yaşlı adam ne de hemen onun sağında oturan genç kız, Maryüs'ü fark etmiş görünüyordu. Adam bir şeyler anlatıyor; genç kız da tatlı tatlı gülüyordu. O anda, Maryüs'e bundan daha sevimli gelen bir manzara olamazdı.

Yaşlı adamı kızdırmamak için, bakışlarını öbür yana çevirip, hızlı adımlarla oradan uzaklaştı. Yüreğinin üzerine bir kor parçası düşmüş gibi acı çekiyordu. Genç kızlardan kaçan, mütecessis bakışlardan ürken bu delikanlıya ne olmuştu? Onu kendisine çeken bu sihirli güç ne idi. Neden iradesini kaybetmiş; ayıplanıp horlanma pahasına aynı yerden beş-altı defa geçmişti?

İkinci defa geçişinde, kız bakışlarını kaldırıp ona bakmış; yüreğindeki kuru bir daha sönmemesine alevlendirmişti. Uzun kirpiklerin altında, çocuksu ve mâsum bir çift koyu mavi göz kendisine çevrilmiş; âdeta onu büyülemişti. Sanki bu bakışlar, genç bir delikanlıya değil de; ağaçların altında seken bir kuşa yahut tuğlaların üzerinde duran mermer bir saksıya çevrilmiş; sonra kayıtsızca yere indirilmişti. Diğer geçişlerde, artık genç kız bir daha ona bakmadı. Yaşlı adamı, babası mı dedesi mi her nesi ise, dikkatle dinliyor; fakat gülmüyordu...

Yaşlı adam, kızın delikanlıya baktığını fark etmiş; ancak hiç oralı olmamıştı. Maryüs,

adamın kendisini göz ucu ile takip ettiğini, hiç ama hiç, bilmiyordu...

Genç adam, çözülmesi zor bir bilmece ile karşı karşıya olduğunu ancak sefalet timsali odasına kapanınca anladı:

– Aman Tanrım! diye inledi, bana ne oluyor? Sokak serserisi gibi, kendi halinde bir baba ile kızını rahatsız ettim! Çıldırılmış olmalıyım!...

Kesin kararını verdi: Artık o bahçeye bir daha ayak basmayacaktı. O güzel ve mesut iki insanı rahatsız etmeye hakkı yoktu...

Fakat, ne mümkün! Hislerine yenilerek bir hafta sonra tekrar o parka gitti. İradesini tamamen kaybetmişti; hiçbir şey düşünemiyordu. Ayakları onu baba ile kızın oturduğu taş kanepeye doğru götürüyordu.

Birden kendisini taş kanepenin önünde buldu. İşte, her zamanki gibi, baba ile kız orada oturuyorlardı... Genç kız bakışlarını kaldırıp ona baktı. İki bakış birbirine rastladı. Kızın bakışı, bu sefer, öncekine hiç benzemiyordu. Aradaki fark ne idi? Maryüs bunu anlayamadı. Hem her şey, hem hiçbir şey... Kızın yüzünde o eski neşe yoktu. Bakışlarında derin bir ıstırap bir sır gizli idi... Sanki birden bir şimşek çakmış; etrafı aydınlattıktan sonra sönüp gitmişti. Bu garip güzelliğin aydınlığından gözleri kamaşan Maryüs, karanlıkta yürür gibi yoluna devam etti.

Aynı yerden bir daha geçme cesaretini kendinde bulamadı. Büyük bir günah işlemiş gibi, insanların nazarından kaçarcasına oradan uzaklaştı.

Dedesinin evinden ayrıldığı günden bu yana, belki ilk defa olarak üstüne başına baktı. Ayaklarında, aylardır boya yüzü görmemiş, eski potinler.. Bacaklarında dizlerinin havı dökülmüş, rengi solmuş bir pantolon... Sirtında eski bir ceket... Onun altında yakası buruşmuş bir gömlek... Aman Tanrım! Yoksa ipekler içindeki o genç kız, kendisine acımış mıydı?..

Yine ilk defa, böyle pejmürde bir kıyafetle parkta gezintiye çıktığı için kendi kendisine lânetler yağdırdı... Halbuki, yeni elbisesi yok değildi. Toplantılara ve imtihana giderken giydiği güzel bir elbisesi, pırlıl pırlıl ayakkabıları ve şık bir çift eldiveni vardı.

Ertesi gün, "pasaklı Maryüs"ten intikam almak istercesine erkenden kalktı. Yeni elbiselerini, ayakkabılarını giydi. Bir eline şapkasını, diğer eline eldivenlerini alıp sokağa çıktı. Zenginlere has bir tavırla, yoldan geçen bir arabayı çevirdi. Arabaya kurulup:

– Lüksemburg Parkı'na! dedi.

Yolda Korfirak'a rastladı ise de, onu görmezden geldi. Arkadaşını yeni elbiseler giymiş olarak, hem de kiralık bir arabada görünce; Korfirak nerede ise şaşkınlıktan küçük dilini yutacaktı...

Yarım saat sonra, ABC Cemiyeti'nin salonunda, etrafına topladığı genç üyelere şöyle diyordu:

– Maryüs'ün yeni şapkası ile yeni elbisesine rastladım! İçinde Maryüs de vardı... Kiralık bir arabaya binmişti. Şüphesiz, bir imtihana yetişmek istiyordu.

Korfirak doğru söylüyordu. Maryüs, çetin bir imtihana gidiyordu. Fakat, bu onun anlattığı cinsten bir imtihan değildi...

Parka yaklaşınca arabayı durdurdu. Arabacıya parasını verip gönderdi. Ağır adımlarla

parkın güney kapısından girdi. Uzaktan, o meşhur taş kanepeye baktı. Vücudunu bir ateş çemberi sardır. Baba ile kız aynı yerde oturuyorlar, her zaman olduğu gibi tatlı tatlı sohbet ediyorlardı.

Aralarında üç ağaç mesafesi kalıncaya kadar ilerledi. Durup ceketinin yakasını düzeltti. Pantolonunun kemerini sıkıladı. Anibal'ın Roma üzerine yürümeye hazırlandığı gibi, son bir defa kendisine çeki düzen verdi.

Sonra, savaş taktiğini değiştirmiş gibi, sağa yöneldi. Arkadan dolanıp mevziyi gözden geçirecekti... Birkaç adım attı. Birden, gizli bir hisle, taş kanepeye doğru döndü. Aynı anda genç kızın ona bakmakta olduğunu gördü. Yakalanmıştı... Plânları suya düşen bir general nasıl hezimete uğrarsa, Maryüs de öyle şaşkındı... Cesareti kırılmıştı, ne yapacağına karar veremiyordu.

Zaman kazanmak için olacak, parkın içinde gelişigüzel ve hedeften uzak, sarsak adımlarla dolaştı durdu. Bahçenin üç köşesini ikişer defa ziyaret etti. Dördüncü köşeye gitmeye bir türlü cesaret edemiyordu...

Nihayet âni hücumla karar veren beceriksiz komutan gibi; zamanlamanın doğru olup olmadığını düşünmeksizin, hedefe doğru yürüdü. Pek merdane sayılmayan korkak adımlarla, pancar gibi kızarmış bir yüzle taş kanepenin yanından geçti. Kanepenin hizasına gelince, dev bir topun menziline girmişcesine, dehşetli bir heyecana kapıldı. Genç kız, yine siyah ipek elbisesini giymişti. Başında beyaz bir şapka vardı. Ondan yana bakmaya cesaret edemedi ise de; güzelliğini hissediyordu. Aynı zamanda, yaşlı adamın kendisine alaylı bir tavırla baktığını da seziyordu.

Hedeften bir hayli uzaklaştıktan sonra, Maryüs, kendi kendine şöyle mırıldandı:

– O kendini beğenmiş Mösyö, benim hukuk mezunu bir Baron olduğumu bilseydi; hiç de öyle düşünmezdi. Ayrıca, "Marko Oberniyon" kitabının yazarı olduğumu ve pek çok tercümede imzam bulunduğunu da bilmiyor...

Hey gidi "gururlu gençlik"! Nihayet, inzivadaki Maryüs'ü de tesirin altına aldın. Uykudaki bu gururu uyandıran, o genç kızdan başkası değildi... Sevdiği kıza, kendisi hakkında kötü düşüneyi yakıştırmayan Maryüs, yaşlı adamı hedef almıştı... Nereden bilecekti ki, o adam, tanımadığı biri hakkında kötü düşünmeyecek kadar yüksek ruhlu idi...

Derin düşüncelere dalmış olan genç adam, taş kanepenin önünden ikinci defa geçmekte olduğunu çok geç fark etti. Bu sefer sapsarı idi...

Son bir gayretle, iradesini toplayıp kendisini parktan dışarıya attı. Yorulmak ve her şeyi unutmak istercesine hızlı hızlı evin yolunu tuttu.

Nerelerden ve hangi sokaklardan geçtiğini bilmeden, ezbere yürüyordu. Kim bilir kaç saat sonra, yorulduğunu bile hissetmeden, kendisini yatağın üzerine fırlattı. Baş çatlıyor, vücudu yanıyordu... "İşte sonunda hasta oldum!" diye mırıldandı. İçinde bulunduğu durumu değerlendiremeyecek gibiydi...

Hava iyice kararmış; çarşı pazar kapanmıştı. İçinde bir bulantı hissetti. O zaman bütün gün ağzına bir tek lokma koymadığını hatırladı. Sabah, kahvaltı yapmadan evden çıkmıştı. Masanın üzerinde, kuru bir ekmek parçasından başka, yiyecek nâmına hiçbir şey yoktu.

Acı bir tebessümden sonra:

– Yaşasın sefalet! dedi.

Ekmeği su ile ıslatıp yedi. Elbisesini çıkardı. Dikkatle katladıktan sonra çantaya yerleştirdi.

Yatar yatmaz uyudu. Rüyasında, sevgilisini rahatsız eden aylak gençlerle boğuştu. Yaşlı adam ona yardım etmek istedi ise de:

– Rica ederim, Mösyö! dedi, siz şöyle kenardan seyrediniz. Babam, Napolyon'un kahraman bir subayı idi. Vücudunda yirmi kurşun izi, yüzünde ise koca bir kılıç yarası vardı... Öldüğünde bana şerefli bir unvan bıraktı. O unvanın itibarını korumak görevimdir.

Hem bunları söylüyor, hem de serserileri tepeliyordu. Bu arada, "yiğit nasıl oluyormuş, gördünüz mü?" der gibilerden; genç kıza hızlı bir bakış fırlatıyordu...

Selâmeti kaçmakta bulan serseri takımının arkasından şöyle bağıırıyordu:

– Bir daha bu saygıdeğer Mösyö'yü ve kızını rahatsız ettiğinizi görürsem, bacaklarınızı kırarım!

Kendi bağırmasına uyanınca; bunun bir rüya olduğunu esefle anladı. Rüyanın devamını görmek istercesine gözlerini tekrar kapadı...

Ertesi sabah tekrar yeni elbiselerini giyip evden çıktı. Onu gören yaşlı hizmetçi:

– Hayret! dedi, bu çocuğun nesi var? İki gün üst üste yeni elbiseler giyiyor...

Üçüncü günün sabahı, yaşlı kadın ondan önce kalkarak beklemeye başladı. Eğer yine onu yeni elbiselerini giymiş olarak görürse; takip edecek nereye gittiğini öğrenecekti...

Maryüs yine yeni elbise ile çıkıyordu. Kocakarı derhal eteğini toplayıp genç adamın arkasına düştü. Fakat, yetişmesi ne mümkün! Zavallı kadın... İki dakikada kendisini kaybettiği gibi; nefes nefese kalarak göğüs darlığına tutuldu. Koca gövdesini avlunun taşlarına zor bıraktı. Göğsü, demirci körüğü gibi inip kalkıyordu. Sitem dolu bir inleme ile:

– Yaşlı bir kadıncağıza yaptığın bu eziyet olacak iş midir, diyordu.

On beş gün boyunca, Maryüs, hep yeni elbiselerini giyinmiş olarak Lüksemburg Parkı'na taşındı. Artık onun da bir taş sehpa'sı vardı. Baba ile kızı rahatsız etmemek için uzak bir köşe seçmiş; sabahtan akşama kadar, güya başını kaldırmadan kitap okuyordu. Kitap bir türlü bitmek bilmiyordu... Ara sıra, yorulmuş gibi yaparak, göz ucu ile uzaktaki sevgilisini seyrederdi.

Genç kızın, kendisinden habersiz olması mümkün değildi. Fakat, bir defacık dahi, ondan tarafa baktığını görmemişti... Her şeye rağmen bu saadet Maryüs'e yetiyordu.

Bir sabah, hiç beklenmedik bir şey oldu. Genç kızla babası, oturdukları taş sehpadan kalkmış; onun bulunduğu tarafa doğru yürüyorlardı. Aman Tanrım! Bunu, bilerek yaptıklarından zerre kadar şüphe yoktu. Çünkü, daha evvel, asla böyle bir şey yaptıklarını görmemişti.

Maryüs, tekrar, kitabına dalar gibi, başını eğdi. Baba ile genç kız, gittikçe yaklaşıyordu. "Ah! Tanrım! Ne yapmalı? Nasıl davranmalı? Niyetleri nedir? Yaşlı adam beni tehdit mi edecek?" diye içinden mırıldanıp duruyordu. Sıtmaya tutulmuş gibi her yanı titriyordu. Ayak seslerinin yaklaştığını duydukça çıldırarak dereceye geliyordu. O birkaç dakika, birkaç asır gibi uzun sürdü.

Yaşlı adamla genç kız, Maryüs'ün önüne gelince durdular... Delikanlı kulaklarına kadar

kızardı. Gizli bir el, başını tutup kaldırmıyaydı, bunu kendi iradesiyle asla yapamayacaktı. Baba ile kız, gözlerini ona dikmiş bakıyorlardı. Fakat o, kızın deniz mavisi gözlerinden başka hiçbir şey göremedi.... Kızın bakışları sıcak, ancak bir o kadar da düşünceli idi. Sanki, "madem sen gelemeyecek kadar incelik gösteriyorsun; o halde ben gelirim" der gibiydi.

Işık saçan o gözbebekleri önünde, Maryüs'ün gözleri kamaştı. Dili tutulmuş gibi şaşkın ve perişandı.

Genç kız, babasının koluna girdi:

– Haydi babacığım... dedi, evimize gidelim!

Maryüs, hiç beklemediği bir anda iki saadete birden erişmişti: Sevdiği genç kızın hem mütebessim bakışlarına, hem de kadife gibi yumuşak sesine muhatap olmuştu... Üstelik, baba bunları onaylamış gibi, hiç ses çıkarmamıştı...

Gözden kayboluncaya kadar bakışlarıyla onları izledi. Sonra, deli gibi, parkın içinde atlayıp zıplamaya başladı. Eğer onu bir gören olsaydı, mutlaka çıldırdığına hükmedecekti... Zaman zaman yüksek sesle konuşuyor, kendi kendine gülüyordu...

Parktan çıkarken, çocukları gezdiren bir dadiya rastladı. Coşkun bir neşe ile çocukları sevdi:

– Ne güzel çocuklarınız var, Madam! diyerek kadına iltifat etti.

Hizmetçi, başını iki yana sallayarak:

– Ne tuhaf bir genç? dedi.

Evet, Maryüs'ün âşık olduğunu bundan daha güzel anlatacak bir ifade zor bulunurdu...

Tuhaf genç, doğruca ABC Cemiyeti'nin toplandığı salona gitti. Korfirak'ı buldu. "Gel birlikte yemek yiyelim; paralar benden" dedi... Ruso'nun lokantasına gidip altı frank harcadılar. Maryüs, büyük bir iştah ile, dört kap yemek yedi. Çıkarken garsona altı solda bahşiş verdi.

Korfirak, ona tuhaf tuhaf baktı:

– Hey dostum! dedi, neyin var?

Maryüs bu soruya neşeli bir teklifle cevap verdi:

– Haydi dostum, tiyatroya gidelim! Masraflar benden...

Tiyatroda, belki de ilk defa gördüğü, bir cemiyet üyesini muhabbetle kucakladı. Etrafı rahatsız edecek derecede Korfirak'la şakalaştı.

Tiyatrodan çıkınca ABC Cemiyeti'ne gittiler. Korfirak, neşesinden bir şey kaybetmeyen Maryüs'ü göstererek Jan Prover'in kulağına eğildi:

– Bu gün, senin talebenin durumu pek tuhaf! dedi.

– Tuhaf değil, pek ciddi... diye cevap verdi öbürü...

En güzel teşhisi, şair ve müzisyen olan Jan Prover koymuştu. Maryüs, çılgın gibi âşıktı...

* * *

Bir ay müddetle, bu sefer kızın babasına görünmeden, kâh bir ağaç gövdesini, kâh bir heykeli siper yaparak onları uzaktan seyretti. Yorulunca da, gözden uzak bir köşeye

oturup kitabını okuyor veya okur gibi yapıyordu.

Bir ayın sonunda baba ile kız daha seyrek parka gelir oldular. Maryüs'ün içini bir şüphe aldı: Acaba, kızın babası durumu sezmiş miydi? Halbuki, adam daha ilk günden Maryüs'ün niyetini anlamış, kızını üzmemek için her şeyden habersiz görünmeyi tercih etmişti.

Yaşlı adam şimdi bir şey daha biliyordu. Genç kızın ağzı kendisine cevap verirken, gözleri uzaktaki delikanlıya cevap veriyordu. İşte o zaman adamın içine ateş düştü: "Eyvah! dedi, kızım da ona ilgi duyuyor.." Sonra, kararlı bir iç seslenişle; "Hayır! dedi, onu kimsenin mahvetmesine izin vermeyeceğim..."

O gün yaşlı adam erken kalktı:

– Kızım! dedi, kendimi iyi hissetmiyorum... Haydi evimize gidelim.

Baba ile kız kalktılar. Kol kola yürüyerek parktan dışarı çıktılar.

Maryüs, uzaktan, taş sehpanın üzerinde beyaz bir cisim gördü. Kimse fark etmeden oraya ulaşmak için, koşar adımlarla taş sehpanın yanına gitti. Gördüğü şey, pırıl pırıl beyaz bir mendildi. Sevinçle mendili aldı. Aynı anda dünyanın en güzel kokuları etrafa yayıldı. Mendilin bir köşesine "Ü. F." harfleri işlenmişti. Hakkında henüz hiçbir şey bilmediği genç kızdan kendisine ilk ulaşan bilgi, bu iki harf idi. Çok önemli bir keşif yapıyormuş gibi, ihtimaller yürütmeye başladı. "Ü" şüphesiz isminin ilk harfi idi. Aklına gelen isimler içinden "Ürsül"de karar kıldı: "Ne güzel bir isim" dedi. Mendili öpüp kokladı. Gömleğinin düğmesini çözüp yüreğinin tam üzerine koydu. Saadetten mest olmuş bir halde taş kanepenin üzerine yığıldı:

– Evet! dedi, artık şüphem kalmadı... O da beni seviyor!

Ertesi gün, baba ile kız, hiç parkta görünmediler. Maryüs, akşama kadar, nereye bastığını bilmeden bahçenin içinde dolaştı durdu. Bin türlü şüphe, arılar gibi başına üşüştü: "Ya babası, kızın mendili orada bıraktığını gördü ise? Ya artık parka hiç gelmeyecek olurlarsa? Ya şöyle ise... Ya böyle ise..."

Eliyle başını döverek:

– Ah aptal! dedi, neden bir akşam peşlerine düşüp de evini öğrenmedim ki?

Ertesi sabah, daha kuytu bir yer seçerek beklemeye başladı. Çok geçmeden baba kız, parkın kuzey kapısından içeri girdiler. Maryüs, rahat bir nefes aldı.

Yaşlı adam, bu sefer başka bir taş sehpa seçerek oraya oturdu. Genç kız, oturacağı yeri siler gibi yaparken, gözleriyle Maryüs'ü arıyordu. Delikanlı, saklandığı ağaç gövdesinden başını uzatarak onun işini kolaylaştırdı. Eliyle:

– Dün neredeydin? gibilerden bir işaret yaptı.

Kız:

– Ne dediğini anlamıyorum! der gibi omuzlarını kaldırdı.

Bu karşılıklı işaretleşme yaşlı adamın gözünden kaçmadı. Artık hiç şüphesi kalmamıştı. Bu çapkın genç, kızını baştan çıkarmak üzere idi... Halbuki adam yanılıyordu. Maryüs hiç de öyle bir delikanlıya benzemiyordu. Niyeti gayet ciddi idi.

Baba ile kız oturdukları taş kanepeden kalktılar. Bahçenin içinde bir gezinti yaptıktan sonra eve dönmek niyetindeydiler. O sırada bir çayır rüzgârı esiyor, çınar ağaçlarının dallarını birbirine çarpıyordu. Maryüs, uzak bir köşede oturmuş, güya o meşhur kitabını

okuyordu. Yaşlı adam, kolunda genç kızı olduğu halde, delikanlının önünden geçti. Delikanlı, derin fikirlere dalmış bir filozof edasıyla, başını kitaptan kaldırmadı. Görmüyor, ama hissediyordu. Sevgilisi yan gözle ona bakıyordu.

Maryüs, sevdiği kızla babası hakkında hiçbir şey bilmiyordu. Eğer, yaşlı adam kızını ondan kıskanır da bir daha Lüksemburg Parkı'na getirmeyecek olursa ne yapardı? Bu şüphe korkuya dönüştü. Korku onu harekete geçirdi. Bir akşam, park dönüşü, onları gizlice takip etti. Kız, Avast sokağında, تنها bir evin üçüncü katında oturuyordu.

Maryüs, sonucunu düşünmeden, büyük bir hata yaptı. Evin kapısını çaldı. Hizmetçiye:

– Biraz önce içeri giren yaşlı zatla kızı bu evde mi oturuyor? diye sordu.

– Evet, dedi hizmetçi; üçüncü katta oturuyorlar.

– Bu Mösyö necidir?

– Belli bir işi yok... Parasının geliri ile geçinir. Pek merhametli ve iyilik sever bir zattır.

– İsmi nedir?

Hizmetçi kadın, Maryüs'e ters ters baktı:

– Bu zatla neden o kadar ilgileniyorsunuz; hafiye memuru musunuz?

Maryüs, mahçup bir tavarlı:

– Özür dilerim, Madam! dedi ve arkasına bakmadan ayrıldı.

Ertesi gün, yaşlı adamla kızı, parkta ancak bir saat kadar oturup gittiler. Maryüs onları takip etmeye başladı. Avast sokağına girdikleri zaman, adam birden geriye döndü. Maryüs'e tehdit dolu bir bakış fırlattı. Maryüs, bu vahşi bakışlardan ürktü. Takip işinden vazgeçip sokağın başında durdu. Sonra, aksi yönde yürüyerek, gözden kayboldu.

Giderken:

– Tamam! diyordu, artık bir daha parka gelmezler... Hizmetçi kadına soru sormakla hata ettim.

Maryüs, hatasını anlamıştı, ama artık çok geçti. Tamiri mümkün değildi.

Gerçekten de, baba ile kız, bir daha parkta hiç görünmediler. Maryüs, gizlice Avast sokağındaki تنها evin bahçe duvarına yaklaşıyor; üçüncü katın pencerelerini gözlüyordu. Pencelerin perdeleri daima kapalı duruyordu. Işık sönünceye kadar bekliyor, sevgilisinin perdeyi aralayarak sokağa bakacağını ümit ediyordu. Fakat bu ümidi gerçekleştiriyordu.

Sekizinci gün, pencerelerin altına geldiği zaman, odalarda ışık yanmadığını gördü:

– Bu akşam dışarı çıkmış olmalılar... dedi.

Ertesi akşam da ışıklar yanmadı. Gece yarısına kadar bekledi. Kapıdan hiç kimse girmedi. Mahzun ve kederli bir halde sefil odacığına döndü:

Ertesi sabah erkenden Lüksemburg Parkı'na gitti. Etraf sessiz ve hüzünlü idi. Sanki ağaçlar da onun matemine katılıyordu. Doğruca Avast sokağına gitti. Büyük evin dış kapısını çaldı. Kapıcı onu asık bir suratla karşıladı.

Azarlar gibi:

– Ne istiyorsunuz? dedi.

– Afedersiniz, Madam! Üçüncü katta oturan Mösyöyü soracaktım?

Kadın, soğuk bir sesle:

– Buradan çıktılar!

Maryüs, başına şiddetli bir darbe yemiş gibi sallandı. Düşmemek için kapıya tutundu. Zayıf ve cılız bir sesle:

– Ne zaman? diyebildi.

– Dün.

– Şimdi nerede oturuyor?

– Bilmiyorum.

– Nereye taşındıklarını söylemedi mi?

– Hayır.

Daha fazla ne sorabilirdi ki... Başı önünde, bozgun askeri gibi, oradan ayrıldı.

Yaz geçti. Sonbahar geçti. Derken kış geldi. Birkaç hafta Lüksemburg Parkı'na giden Maryüs, ne genç kıza ne de babasına rastlayabildi. Yaşlı adam neden kendisine kızmıştı? Madem kızmıştı; neden onu çağırıp da açıkça söylememişti? Bu soruların cevabını veremeyince:

– Ben o kadar tehlikeli bir adam mıyım ki, benim yüzümden evden taşındılar? diye mırıldandı.

Gün geçtikçe kendisini suçlamaya başladı: "Niçin onları takip ettim? Her gün parka geliyorlardı ve ben sevdiğim kızı görme fırsatı buluyordum. Bu yetmez miydi? Ah, akılsız başım! Ben ne istiyordum? Adamın ismini ve ne iş yaptığını mı öğrenmek istiyordum. Sanki çok mu lâzımdı. Tedbirsizliğim yüzünden, sevdiğim kızı bütün bütün kaybettim."

Bir gün, aylak aylak, Emekliler Caddesinde dolaşırken işçi elbisesi giymiş bir adama rastladı. Büyük siperli şapkasını kaşlarına kadar indirmiş olan yaşlı adamın saçları bembeyazdı. Maryüs, bu beyaz saçların güzelliğine hayran kaldı. Adamın yüzünden çok kederli olduğunu anlaşıyordu.

– Aman Tanrım! dedi, bu yüz, bu beyaz saçlar, bu yürüyüş... Tıpkı, genç kızın babası idi. İyi ama, neden bu eski kıyafete bürünmüştü?

Maryüs, kendisine geldiği zaman, yaşlı adam hayli ilerlemiş bulunuyordu. Hemen onu takip etmeye başladı. Dar bir sokağa girdikleri sırada adam gözden kayboldu. Sanki yer yarılmış, içine girmişti.

– Bu nasıl bir muamma? Adam benden niçin kaçıyor?

Sorular... Sorular... Cevapsız kalan şüpheler...

Genç adam, Garbo yıkıntısının dış kapısından içeri girerken yaşlı hizmetçiye rastladı.

Kadın, eşiği süpürürken söyleniyordu:

– Şimdi ucuz ne vardır? Her şey ateş pahası! Yalnız dünyanın kederleri ucuzdur...

Maryüs, odasına çıktı. Bir zamanlar yalnızlığa alışmış olan bu genç adam, şimdi sıkılıyordu. Kalabalıkları sevmiyor, yalnızlıktan ürküyordu. Ekmeğin arasına bir parça peynir koyup yedi. Hava kararmak üzere idi. Ocak soğuk, oda kasvetli, Maryüs perişandı. Dışarı çıkmak, yoruluncaya kadar sokaklarda dolaşmak istiyordu. Halbuki dışarıdan daha yeni gelmişti... Sıkıntıdan patlamak üzere idi. Dokunsalar ağlamaya hazırды.

Kendisini sokağa zor attı. Dalgın dalgın, nereye gittiğini bilmeden yürüdü. Ansızın

kendisine bir omuz vurulduğunu hissetti. Dönüp bakınca, yamalar içinde iki genç kız gördü. Biri ince uzun, diğeri kısa ve topluca idi. Arkalarından biri kovalıyormuş gibi kaçıyorlardı.

Uzun boylusu:

– Az kalsın aynasızlara enseleniyorduk! diyordu nefes nefese.

Maryüs, bu argo dilinden, onların polisten kaçtığını anladı. Yürürken, ayağına bir şey takıldığını hissetti. Eğilip bakınca, bunun büyükçe bir zarf olduğunu anladı. Zarfı yerden aldı:

– Bunu o iki kız düşürmüş olmalı... dedi.

Kızlar, çoktan kayıplara karıştıkları için; zarfı onlara vermek imkânsızdı. Zarfın üzerinde yazı ve adres yoktu. İçerisindeki evraklarda adres olacağını düşünerek zarfı cebine koydu.

Gece yatmak üzere soyunurken, eli cebindeki zarfa dokundu. Zarfı alıp açtı. Mühürlü değildi. İçinden dört adet küçük zarf çıktı. Onlar da mühürsüzdü.

Birinci zarfın üzerinde, "Madam Markiz Gruşuray Hazretlerine" ibaresi vardı. Mektup kapalı olmadığı için açıp okudu:

"Madam Markiz Hazretleri,

İnsan topluluklarını birbirine bağlayan en kuvvetli bağ, şüphesiz yardımlaşmadır. Malını, mülkünü, makamını meşrutiyet uğruna feda etmiş bir İspanyol asilzâdesine yardım elini uzatacağınızdan emin bulunarak, size bu mektubu yazıyorum. Vücudu kurşun yaraları ile delik deşik olmuş, şerefli bir subay için sefalete düşmek kadar kahredici bir durum yoktur. Ne yapayım ki, kader beni bu hale düşürdü. Onuru kırılmış, şerefi ayaklar altına inmiş bir asilzâdeyi, sıradan bir dilenci yerine koymayacağınızı ümit ederim. Yardımlarınızla eski bir subayın şerefini kurtarmış olacaksınız. Sonsuz şükran ve saygılarımı sunarım, efendimiz.

İmza

Fransaya iltica edip memleketine dönmesi imkânsız olan İspanya süvari yüzbaşlarından ve kral taraftarlarından Don Aluvars."

İmzanın altında adres yazılmamıştı. Maryüs, ikinci mektupta adres bulabileceği ümidiyle onu da açtı.

"Madam Kontes Dö Monterne Hazretlerine" diye başlayan bu mektupta yine yardım talep ediliyordu. İmzanın altında "Beş çocuğunu doyurmak zorunda olan, kiralık bir evde oturan, hasta ve yaşlı bir şair Mösyö Paburjo" yazılı idi.

Üçüncü ve dördüncü mektuplar aynı şekilde, acıklı bir dille yazılmış, yardım isteniyordu. Dört mektupta, dört ayrı imza ve dört ayrı isim vardı. Hiçbirine adres konmamıştı.

Maryüs, mektupları zarflarına koydu. Sonra hepsini bir köşeye atıp yattı.

Sabah erkenden kalktı. Kahvaltısını yaptı. Lüksemburg Parkı'na gitmek niyetinde idi. Evde olduğu zamanlar kapıyı kilitlemek âdeti değildi. Anahtar daima kapının üzerinde dururdu.

Kapı hafifçe çalındı. Maryüs, masanın başında dalgın bir vaziyette, kitapları düzeltiyordu.

Kapı tekrar çalındı.

Maryüs:

– Girin! dedi.

Kapı açıldı. Delikanlı masanın üzerindeki kitaplardan ve kâğıtlardan başını kaldırmadan:

– Ne istiyorsunuz, Bogon Ana? dedi.

Hizmetçinin sesine benzemeyen bir ses cevap verdi:

– Afedersiniz, Mösyö!

Bu ses boğuk, kısık ve yırtık bir sestti.

Maryüs, başını kaldırıp bakınca, kapının eşiğinde genç bir kızın durduğunu gördü. Aslında kız demeye bin şâhit isterdi. Gayet zayıf, sarı, kansız bir mahlûktu. Sirtında yırtık ve kirli bir gömlek vardı. Eteği ondan da berbattı. Ayakları çıplaktı. Beline kuşak yerine, bir ip bağlamıştı. Soğuktan titriyordu. Omuzlarını göğsüne bağlayan kemikler dışarı fırlamıştı. Bakışları sönük, ölümü bekleyen bir kocakarınıninki gibi cansızdı.

Maryüs, bu çehrenin yabancıısı değildi. Sanki onu daha evvel bir yerde görmüş gibiydi.

– Ne istiyorsunuz, Matmazel? dedi.

Kız, kovulmaktan korkan bir dilenci sesi ile cevap verdi:

– Mösyö Maryüs, size verilecek bir mektubum vardır...

Bu kız kimdi? Kendisinin ismini nereden biliyordu?

Kız, Maryüs'ün cevabını beklemezsizin içeriye girdi. Odanın içerisine göz gezdirdi.

Titrek ve ürkek bir sesle:

– Ah! dedi, sizin de bizden aşağı kalmaz bir fakir delikanlı olduğunuzu tahmin etmiştim. Fakat, babam, laf anlamaz; aç gözlü bir domuzdur!

Maryüs, bu sözlerden hiçbir şey anlamamış; şaşkın şaşkın kızın yüzüne bakıyordu. Eğer, biraz daha dikkat etmiş olsaydı; bu zavallı kızın bir zamanlar pek de çirkin bir çocuk olmadığını anlayacaktı. Fakat, sefalet ve açlık onu öylesine perişan etmişti ki; yürüyen ve konuşan bir iskeletten farkı kalmamıştı...

Kız, elindeki mektubu Maryüs'e uzatırken:

– Eğer bu mektubu size vermeyecek olursam, babam beni eve almaz... Mösyö.

Maryüs mektubu aldı. Zarfı açarken, kapağının hâlâ ıslak olduğunu gördü. Demek ki, pek uzaktan gelmiyordu.

Mektubu okudu:

“Sevgili komşum, delikanlı!

İnsan topluluklarını birbirine bağlayan en kuvvetli bağın yardımlaşma olduğunda şüphe yoktur. Bundan altı ay evvel, hakkımızda göstermiş olduğunuz lütuftan dolayı size minnettarım. İki aylık kiramızı ödediğiniz için, ben ve çocuklarım gece gündüz sağlığınıza dua ettik. Büyük kızımın da anlatacağı gibi, bir haftadır evimize ekmek girmedi. Karım çok hasta olup onun başında beklemek zorundayım. Bu acınacak halimize seyirci kalmayacak kadar hassas bir kalp taşıdığınızı biliyorum. Evimize ekmek, ocağımıza ateş temin edecek kadar küçük bir yardımı esirgemeyeceğinizi umuyorum.

Dualarınızla birlikte saygılarımızı kabul buyurunuz, efendim.

İmza

Komşunuz Jondert”

Maryüs, mektubu okuduktan sonra, birden her şey aydınlanıverdi. Akşam bulduğu zarfın

içindeki mektuplarla bu mektup aynı kişi tarafından yazılmıştı. Yazı, şive, imlâ, kâğıt, zarf... Hepsi aynı idi. Beş mektup, beş isim, beş imza vardı; ama yazan aynı adamdı...

Maryüs, kızı hareketlerinde serbest bırakmış, düşünüyordu: Mektupları yazan adam, nasıl bir mahlûktu ki, ailesini felâkete sürüklediği yetmiyormuş gibi, üstelik bundan istifade edecek kadar alçalabiliyordu?

Kız, kanadı kırık bir kuş gibi, odanın içinde oradan oraya gezip duruyordu. Sandalyeyi oynatıyor, masanın üzerindeki tarak ve fırça gibi şeyleri karıştırıyor, bulduğu her şeyi alt üst ediyordu.

– Aaa! dedi aynanız da varmış...

Aynayı aldı. Odanın içinde kendisinden başka kimse yokmuş gibi bir takım dizeler ve şarkılar mırıldanıyor; aynada saçlarını düzeltiyordu. Bu cesaretin altında, terbiyesizlikten ziyade, kaybedecek bir şeyi olmayan kimsesiz çocukların kayıtsız tavırları vardı...

Bir ara masaya yanaşarak:

– Ha! Kitaplar! dedi.

Sonra, sönük bakışlarında, cılız bir ışık belirdi:

– Okuma bilirim ben... diye mırıldandı.

Kitaplardan birini kapıp rastgele bir sayfa açtı ve okumaya başladı:

".....General Bodin başında bulunduğu beş taburla Waterloo ovasının ortasında bulunan Hgomont kalesini kuşatma emri aldı....."

Burada, kendi sözünü keserek:

– Ha! dedi, Waterloo'yu bilirim. İngilizlere karşı verilmiş bir savaştır. Babam da bu savaşta Fransız askerine hizmet etmiştir... Biz, ailece Bonapartçyız!

Kitabı bırakıp eline bir kalem aldı:

– Yazı yazmayı da bilirim... dedi.

Kalemi mürekkebe batırdı. Maryüs'ten izin almaya gerek görmeden önüne beyaz bir kâğıt çekti:

– Görmek ister misiniz? dedi, işte size bir cümle: "Gebersin cimri zenginler!"

Sonra kalemi atarak:

– Yanlışı yoktur; bakabilirsiniz! dedi; biz kardeşimle zamanında iyi eğitim aldık... Fakat... Öf! Ne ise, işinize bakın!..

Neşeden çok ıstırap dolu bir kahkaha koyverdi.

– Şiir de bilirim... Kendi yazdığım bir şiiri size okuyayım:

Baba, karnım aç.

Ekmek yok, zıkkımın kökünü ye!

Anne, üşüyorum.

Ateş yok, yorganın altına gir!

Titre, Lolote!

Ağla, Jakote!

Şiir bitirdikten sonra, bağırarak:

– Mösyö Maryüs, tiyatroya gidiyor musunuz? Ben gidiyorum. Oyuncuları tanıyan bir oğlan

kardeşim var. Bana ara sıra beş beş bilet verir. Yukarı sınıflara ait yerleri sevmem! Üçüncü sınıf yerleri tercih ederim. Orada daha rahat ediyorum.

Sonra, Maryüs'e bakarak, garip bir tavır aldı:

– Mösyö Maryüs, pek yakışıklı bir delikanlı olduğunuzu biliyor musunuz?

O anda Maryüs kızardı. Kız arsızca güldü. Bir elini onun omzuna koydu:

– Mösyö, siz bana hiç dikkat etmezsiniz; fakat ben sizi çok iyi tanırım. Osterliç taraflarında Maböf Baba isminde yaşlı bir dostunuzu ziyarete gidersiniz... Lüksemburg Parkı'nda kitap okursunuz... Ara sıra ABC Cemiyeti'nin kahvehanesine gidersiniz. Bu sıralar Lüksemburg Parkı'na gitmiyorsunuz, neden acaba?

Maryüs, heyecanla titredi.

Kız gülerek:

– Ha! dedi, Kış geldi... Havalarda soğuk da ondan... Kış, sefillere göre değildir... Hele, yardım paralarını toplayamadığınız için, dayak korkusuyla geceleri köprü altında yatmak zorunda kalırsanız; o zaman kışın ne berbat bir mevsim olduğunu anlarsınız!.. Kardeşimle ben, donmamak için, birbirimize sarılırız. İnsan aç olduğu zaman daha çok üşür...

Kız anlatırken, Maryüs ceplerini araştırıyordu. Topladığı paranın hepsi beş frank on altı solda etmişti.

Beş frangi kıza uzattı:

– Alın, Matmazel! Fazla param olmadığı için üzgünüm.

Kız, irileşmiş gözlerini Maryüs'e dikti:

– Bu yaptığınız haksızlık, Mösyö!

– Neden?

– Size para kalmadı. Kendinize haksızlık ediyorsunuz!

– On altı soldam var...

– Ya sonra?

– Tanrı büyüktür... Siz alın şu beş frankı!

– Mösyö, siz aziz bir kişi olmalısınız! Eski elbiseler içinde bir aziz...

Kız, parayı kaptığı gibi cebine indirdi. Kim bilir, belki de onun fikrini değiştireceğinden korkmuştu.

Maryüs, dün akşam, bir kenara fırlattığı zarfı alıp kıza verdi:

– Alın bunu, Matmazel! dedi, size ait olmalı.

Kız zarfı görünce hemen tanıdı. İğni açıp mektupları kontrol etti:

– Aman Tanrım! Bu zarfı ne kadar aradık. Siz mi buldunuz? Akşam çarptığımız Mösyö olmalısınız... Dayak yememek için, kardeşimle söz birliği ettik. Babama, "mektupları yerine ulaştırdık; fakat hiçbiri para vermedi" dedik.

Sonra, "Sen Jak Dö Hopa Kilisesi'nin Hayırsever Aziz Mösyösü'ne" yazılı zarfı göstererek:

– İşte! dedi, bu moruk asla bizi boş çevirmez... Az verir, ama mutlaka verir. Tam zamanıdır, mektubu yerine ulaştırayım. Hoşça kalın, Mösyö!

Hızla odadan çıktı. Teşekkür etmek bile aklına gelmemişti.

TEMBELLİK SEFALETLE ANLAŞIRSA

Maryüs, beş seneye yakındır, zaruret ve sıkıntı içinde yaşıyordu; fakat gerçek sefaletin ne olduğunu görmemişti. Erkeğin sefaletini gören, sefaleti tam anlayamaz... Sefaleti anlamak için kadının sefilini görmeli. Belki ondan daha derin olan gerçek sefalet, çocuğun sefaletidir...

Bir insan sefalet bataklığına düşmeye görsün. Çırpındıkça aşağılara iner. Biri çıkıp da elinden tutmayacak olursa, gırtlığına kadar batar; bütün ümitleri söner. O zaman dehşetlerin en korkuncu mümkün hale gelir. Kaybedecek bir şeyi kalmadığını düşünerek, değil krala, Tanrı'ya bile küfreder... Baba, anne, kardeş, evlât, akraba, kumarbaz, ayyaş, hırsız, fahişe onun nazarında birdir. En âdi suçu bile işlerken yüzü kızarmaz; vicdanı kendisini rahatsız etmez.

İşte, hem çocuğun, hem de kadının sefaletini üzerinde taşıyan o zavallı komşu kızı, Maryüs'ün gözlerini açtı. Ona karanlığın dehşetli bir tarafını gösterdi. Ancak o zaman, ABC Cemiyeti'ndeki ihtilâlcı gençlerin ne demek istediklerini ve hangi davaya hizmet ettiklerini anladı.

Maryüs, o güne kadar, sefalet bataklığında çırpınan bu insanları niçin görmediğine esef etti.

– Evet! dedi, önce kendimi dedeme ispatlamak için zorluklara göğüs gerdim. Sonra, parkta gördüğüm bir genç kıza tutuldum. Onun aşkı elimi kolumu bağladı. Sadece elimi kolumu değil; gözlerimi de bağladı. Yanı başımda, bir duvar ötede, ışıksız, ekmeksiz, ateşsiz, elbisesiz insanlar bulunduğunu göremedim. Her gün, her dakika yürüdüklerini, konuştuklarını duyuyor; fakat kulak vermiyordum. Zihnim hülyalarla, birtakım uzak hayallerle, sevdalarla meşgul olduğu için o biçarelerin iniltilerini duymuyordum. Eğer, gerçekten vicdanlı bir insan olsaydım, hemcinslerimin derdine ortak olur, acılarını paylaşırdım. Vaki, bu insanlar her türlü ahlaksızlığı, alçaklığı işleyecek tabiatta idiler; ama bu hale düşüp de şeref ve namusunu koruyabilenlerin sayısı pek azdır... Zaten bedbahtlar ile alçakların birleşip karıştıkları bir kelime vardır: "Sefiller"! Bu kelime kadar musibet ve düşkünlük ifade eden bir başka kelime zor bulunur... Sefalet, sadece bir sınıfın malı veya kaderi değildir. O, bütün insanlığın ve içinde sefaletin kol gezdiği cemiyetlerin ayıbıdır. Eğer bir evde sefalet varsa, bir aile yoksulluğun, cehaletin, düşkünlüğün korkunç pençelerinde can çekiyorsa; bundan sırası ile o evin komşuları, o mahallenin sakinleri, o şehrin kalabalıkları, o memleketin devleti sorumludur.

Maryüs, bu sorumlulukta ilk sırayı kendisine veriyordu. Çünkü, sefalet bir duvar ötesinde idi... Hatta bu duvarda, öte tarafı gösterecek kocaman bir çatlak da vardı. Masanın üzerine çıktığı takdirde, sıvası dökülmüş delikten içerisini görebilirdi.

Komşularının ayıbını görmek için değil, gerektiğinde yardım edebilmek maksadıyla masanın üzerine çıktı. Gözünü deliğe yanaştırıp içeriye baktı. Ormanlarda olduğu gibi, şehirlerde de karanlık ve izbe yerler vardır. Ormandaki karanlık yerlerde vahşi hayvanlar, şehirdekinde ise sefil insanlar saklanır. Şu farklı ki: Birincisi tabii, ikincisi pis ve virânedir.

Maryüs'ün gördüğü bu izbe yer, gerçekten pis ve virâne idi. İnsanı, insanlığından utandıracak derecede çirkin, karanlık ve sıkıntılı idi. Ev eşyası olarak bir hasır sandalye, bir

kırık masa, birkaç eski toprak çanak, iki köşede iki pis yatak vardı. Duvarlar rutubetten yosun bağlamıştı. Odanın tek penceresi, örümcek ağları ile örtülmüş; perde vazifesi görüyordu. Yerde şuraya buraya dağılmış paçavralar, eski ayakkabılar, kırık şişe parçaları, bayat ekmekler vardı. Bu odada iki genç kızla bir kadın yaşıyordu. Ne kadar fakir de olsalar, bu onların temizlik yapmasına engel değildi. Maryüs de fakir bir delikanlı idi. Odasında fazla eşyası yoktu; ama her yer temizdi. Pencereyi açar, odayı havalandırır, yeri süpürür, etrafın tozunu alırdı. Çamaşırcıya verecek parası kalmadığı zaman, çamaşırlarını kendisi yıkardı..

Hayır! Gördüğü fakirlik değil, sefaletin en dehşetlisi idi... Kırık masanın başında bir adam oturuyordu. Önünde bir tabaka beyaz kâğıt, bir okka vardı. Elinde ise bir kalem tutuyordu. Yine o meşhur yardım dilenen mektuplardan birini yazıyordu. En vahşi hayvanın yüzü bile bu adamın yüzü yanında çok mâsum ve sevimli kalırdı. Kısa boylu, altmış yaşlarında, kamburu çıkmış bir adamdı. Bir elinde kalem, diğer elinde ise kısa bir pipo vardı. Düşünürken pipo içiyordu. Ekmek olmayan bir sefilhânedede, tütün bulunuyordu...

Adamın yüzünü çirkin gösteren fizik görünüşü değildi. İçindeki bütün pislikler dışa vurmuş, sanki yüzünde toplanmıştı. Hilekârlık, alçaklık, merhametsizlik, nankörlük, kin, nefret, kısaca ne kadar kötü huylar varsa bu adamda birleşmişti. En usta ressam ve heykeltıraşlar bile bu korkunç simayı çizmekten âciz kalırlardı.

Mektubu yazıp bitirdikten sonra, kalemi bir kenara atıp yumruğunu masaya vurdu:

– Eşitlik, kardeşlik, hürriyet ha? Öldükten sonra bile eşitlik yok! Zenginleri süslü mezarlara gömer; bizi de âdi bir çukura atarlar! Ah, dünyayı içindekilerle birlikte yiyelim geliyor! Hayır, hayır! İçindekilerle birlikte ateşe veresim geliyor! Bütün insanlardan nefret ediyorum.

Kırk yahut yüz yaşlarında, yamalı elbiseler içinde, şişman bir kadın ateşsiz ocağın başında çıplak ayaklarını altına almış oturuyordu. Kadın demeye yüz şahit isterdi; çirkin bir surati vardı.

Yatakların biri üzerinde, on dört, on beş yaşlarında genç bir kız oturuyordu. Bu, Maryüs'ün gördüğü kız değildi. Onun ablası olmalıydı.

Odada iş yapıldığına dair en küçük bir ize rastlanmıyordu. Ne bir alet, ne bir sanat; hiçbir şey yoktu. Bir çalı süpürgesi bile görünmüyordu. Odanın manzarası mezardan daha ürkütücü idi.

Adam susmuştu. Kadın söylemiyordu. Kız hareketsiz oturuyordu.

Gördükleri karşısında Maryüs'ün yüreği burkuldu. İçini çekerek:

– Demek insanoğlu bu kadar alçalabiliyor, diye mırıldandı.

Tam masadan aşağı ineceği sırada, tuhaf bir gürültü duydu. Birden kapı açıldı. Küçük kız telaşla içeri girdi. Nefes nefese:

– Geliyor! diye bağırdı.

Adam heyecanla ayağa fırladı:

– Kim geliyor?

– Sen-Jak Kilisesi'nin iyiliksever Mösyösü geliyor! diye cevap verdi kız.

– O mendebur ihtiyar, geliyor ha?

– Evet, babacığım!

– Emin misin? O mendeburlar “gelirim” der, ama gelmezler!

– Doğru söylüyorum. İki gözüm kör olsun ki, doğru söylüyorum. Araba ile geliyor.

– Adresi doğru verdin mi, bari? Araba ile geldiğini nereden biliyorsun? Eğer o araba ile geliyorsa; sen ondan önce nasıl gelebildin? Mektubu kendisine verdin mi? Okudu mu? Ne söyledi? Çabuk cevap ver bana!

Kız, yalancıkta ağlamaklı bir sesle cevap verdi:

– Hu! Hu! Hu! Bana çok kötü davranıyorsun, babacık!

– Konuşacak mısın, yoksa kırbacı elime alayım mı?

Kız nazlanmayı bırakarak acele acele anlatmaya başladı:

– Doğruca kiliseye gittim. Beni içeri almayacaklarını bildiğim için, kapıda bekledim. O iyiliksever Mösyö çıkarken yanına yaklaştım: “Afedersiniz saygıdeğer efendim! dedim, size verilecek bir mektubum var” dedim.

Mektubu aldı. Sonuna kadar okudu:

– Nerede oturuyorsunuz, çocuğum? diye sordu.

– Sizi götüreyim, Mösyö! dedim.

– Hayır, dedi, sen tarif et; biz geliriz. Kızım biraz alış veriş yapmak istiyor. Sen git, biz araba ile arkandan yetişiriz.

Adresi verdim. Evimize “Garbo yıkıntısı” derler, dedim.

Adam adresi duyunca biraz tuhaflaştı... Veya bana öyle geldi. Sanki evi önceden tanıyormuş gibi; “50-52” Numaralı, bir tarafı yıkık ev mi” dedi.

– Evet, sevgili velinimetimiz, ta kendisi... dedim.

– Peki, sen git; mutlaka geleceğiz... dedi.

Sonra, gitmek üzere iken döndü:

– Neden kiliseye girmedin, çocuğum? dedi.

– Bizim gibi yalın ayaklıları kiliseye sokmazlar! dedim.

– Gülerek dedi ki:

– Yanılıyorsun çocuğum... Tanrı, yalınayaklıları sever... Tanrı’nın sevdiklerini, insanlar, O’nun evinden nasıl kovarlar?

Adam nefretle yüzünü buruşturdu:

– Ah, mendebur ihtiyar! Bizim nasihate değil, paraya ihtiyacımız var...

Sonra tekrar kızına döndü:

– Demek geliyor, ha! Emin misin?

– Elbette! Gizlice onları takip ettim. Kızı ile, alışveriş yaptıktan sonra, yolda bir arabaya bindiler. Buraya doğru geliyorlar.

Şişko kadın, birden kulak kabarttı:

– İşte! diye bağırdı; bir araba sesi duyuyorum.

Adam, hokkabazlara yakışır bir şekilde yerinde zıpladı:

– Geldi ha! Çabuk şu sandalyenin hasırını bozun!

Kimsenin harekete geçmediğini görünce, sandalyeyi kaptı, bir tekmede hasırını parçaladı.

Küçük kızına döndü:

– Dışarıda hava soğuk mu?

– Evet! dedi kız, hem de kar yağıyor.

Adam gök gürlemesini andıran bir sesle:

– Ne duruyorsunuz? dedi, camın birini kırın!

Sonra büyük kızına bağırdı:

– İn o yataktan aşağıya, ahmak çocuk!

Kız yataktan iner inmez, adam ayı gibi saldırdı. Yakasından tuttuğu gibi gömleğini iki parça etti.

– İşte şimdi fakir çocuğuna benzedin! dedi.

Sonra kızın kolundan tutup salladı:

– Ne duruyorsun? Camın birini kırın, demedim mi?

Kız, dayak yememek için, sebebini anlayamadığı halde bu emre uydu. Pencere camına yumruğunu indirdi. Cam kırıldı. Parçaları gürültü ile yere düştü. Kızın eli kanıyordu.

O zamana kadar sesini çıkarmamış olan kadın ayağa kalkarak:

– Kocacığım, niyetin nedir? dedi.

Adam, bir kurmay edası ile:

– Sen anlamazsın, ahmak! dedi, çabuk yatağa yat!

Kadın, bir köpek sadakati ile bu emre uydu. Gidip yatağa yattı. Yorganı başına çekti.

Adam, yaralı eline bakıp ağlayan kızın yanına gitti:

– Güzel! dedi, tam istediğim gibi...

Gömleğinin omuz kısmından tutup yırttı. Gömlek kolunu çekip çıkardı. Bununla kızın kanayan elini sardı.

Odanın ortasına dikildi. Elini beline koyup haykırdı:

– Şu dakikadan itibaren sıkı yönetim ilân ediyorum! Konuşmanız yasaklanmıştır! Moruk içeri girince hiçbiriniz cevap vermeyeceksiniz. Jondart Ailesi adına ben konuşacağım; anlaşıldı mı?

Kimse cevap vermedi. Büyük kız, yaralı elini koltuğunun altına almış ağlıyordu.

Kadın:

– Ağlama yavrum! dedi, baban mutlaka bunu bizim iyiliğimiz için yapmıştır.

Adam:

– Bırak ağlasın! Ağlaması daha iyidir... İçerinin manzarasını tamamlıyor...

Yüzünü kapıya, sırtını ocağa verip:

– Şimdi, sevgili velinimetimizi kabul edebiliriz... dedi.

Birkaç dakika böyle geçti. Büyük kız, babası istediği için değil, can acısından ağlıyordu.

Adam dişlerini gıcırdattı. Çakal gibi uluyarak:

– Alçaklar! dedi, bu zenginlerin hepsi alçak heriflerdir! Fakirleri bekletmekten zevk

alırlar. Ah, elime bir fırsat geçse, hiç acımadan derilerini yüzerdim! Bizim gibi fukaraya üç beş paçavra ile bir iki çift ayakkabı, üç beş günlük ekmek parası verirler de; papaza, kiliseye gelince kesenin ağzını açarlar. Neden? Tanrı'yı memnun etmek için... Dünyayı kazandıkları gibi, cenneti de kazanmak isterler. Bize niçin para vermezler, bilir misiniz? O parayla içki alacağımızı, kumar oynayacağımızı düşünürler. Ah, alçaklar! Ah, hırsızlar! Evet, zenginlerin tümü hırsızdırlar... Hırsız olmayan, zengin olamaz... Onlar çalınca adı "ticaret", biz çalınca "hırsızlık" olur.. Hükümet adamları onları korur; neden? Çünkü kendileri de hırsızdırlar. Topladıkları vergiler, kestikleri cezalar nereye gidiyor? Hazineye mi? Hayır! Hükümet adamlarının ceplerine...

Sonra birden durdu. Ellerini oğuşturarak, yere tükürdü:

– Uf be! Ne soğuk; kanımız donacak... Şu öküz herif de nerede kaldı?

O anda kapı hafifçe vuruldu. Adam koşarak kapıyı açtı. Yerlere kadar eğilerek:

– Buyurun velinimetimiz, buyurun efendimiz. Fakirhanemize şeref verdiniz. Bir azizle bir meleğin virânemize teşrif edecekleri aklımızın ucundan geçmezdi...

Virânenin kapısında yaşlı bir adamla genç bir kız göründü. Maryüs onları görür görmez kalbi duracak gibi oldu:

– Aman Tanrım! dedi, onlar!.. Evet, tâ kendileri. Lüksemburg Parkı'ndaki genç kızla babası!

Oda soğuk olmasına rağmen, vücudunu bir alev dalgası sardı. Gözleri karardı; başı döndü. Düşmemek için kendisini zor tutuyordu.

Paris sokaklarında aradığı hazine, bir viranede karşısına çıkmıştı. Demek, bahsi geçen Sen-Jak Kilisesi'nin Hayırsever Mösyösü, sevdiği kızın babası idi?.. İyi ama, neden ona ismi ile hitap etmiyorlardı? Böyle itibarlı, zengin kimselerin dilden dile dolaşan bir ismi olmalı değil miydi?

Kızın babası, odanın içine bir göz gezdirdikten sonra, masanın üzerine kocaman bir paket bıraktı. Bu, alışverişte satın aldıkları şeylerdi.

Gayet müşfik bir sesle:

– Mösyö, dedi, bu pakette yeni elbiseler, yün çoraplar, ayakkabılar, kazaklar ve yatak örtüleri vardır.

– Bizim aziz velinimetimiz, bizi ihsanlara gark ediyorlar... Tanrı uzun ömürler versin.

Yaşlı adam etrafına bakınırken, Jondard, küçük kızının kulağına eğildi:

– "Bu domuzlar para vermezler" demedim mi? Bak söylediğim çıktı; para yerine paçavralar! Bu moruğa yazdığım mektuptaki adım ne idi?

Kız yavaş bir sesle:

– Fabanto! dedi.

– Ha! Kitapları satmayan fakir şair Fabanto... Tamam.

Bu arada zengin ihtiyar, ev sahibine dönerek:

– Gördüm ki, pek acınacak vaziyettesiniz... Mösyö....

Jondard tamamladı:

– Fabanto, efendimiz... İsmim Fabanto'dur.

– Evet, hatırladım. Eserleri pek takdir edilmeyen bir şair....

– Hakkınız var, velinimetimiz! Sanat para etmiyor... Talma'nın dizi dibinde yetiştim. Gençliğimde talihim pek iyi gitti. Lâkin yaşlılıkta birlikte musibetler peşi peşine geldi. Para yok, ekmek yok, ateş yok... Çocuklarım aç, perişan... Karım hasta yatıyor.

Tam o anda büyük kızına öfke ile baktı. Kız, elinin acısını unutmuş, hayran hayran zengin adamın şık giyimli kızını seyrediyordu.

Jondard büyük kızına doğru gitti.

– Bakın, velinimetimiz! dedi ve aynı anda kızın sargılı elini sıktı. Kız can acısından çığlığı bastı.

Jondard devamla:

– Zavallı, büyük kızım! dedi, çalıştığı makinaya elini kaptırmış... Paramız yok ki, bir doktor çağıralım. Karım hasta, kızım yaralı... Ah, efendimiz, bu acıya nasıl tahammül edilir?

Zengin adam:

– Çok üzüldüm, Mösyö!

Jondard içinden lânetler okudu: "Alçak herif! Ben senin acımanı değil, paranı istiyorum!"

Zengin adam içeriye girdiğinden beri, Jondard ona garip bir tavırla bakıyor; "bu adamın yüzü bana yabancı gelmiyor" diyordu içinden.

Nihayet, dayanamayıp yatakta inleyen karısına yaklaştı. Kulağına eğilerek:

– Hey kadın dedi, şu adama dikkat et! Sanki onu daha evvel görmüş gibiyim...

Sonra zengin adama döndü. Acıklı bir sesle, inler gibi konuştu:

– Mösyö, biz zamanında itibarlı bir aileydik. Çocuklarımı namuslu ve dindar yetiştirdim. Hepsi de okuma-yazma bilirler. Bu hale düşmeyi kim ister? Ne yaparsınız, kader işte! Aslında tanıdığım itibarlı kişiler hâlâ var. Lâkin onları ziyaret etmeye çıkamıyorum. Sırtımda bir paltom olaydı, Madam Kontes Dö Montörne'yi, Madam Markiz Gruşuray'ı, Toptancı Mösyö Papurjo'yu ziyarete giderdim. Hepsi de bu fakir şairi tanırlar... Ah, velinimetimiz! Tanrı kimseyi sefalete düşürmesin! Altı aylık ev kirasını veremedik. Ev sahibi, bugün parasını vermediğimiz takdirde, kapı dışarı edeceğini söyledi. Altmış frankı nereden bulayım? Karım hasta, nefes darlığı çekiyor! Doktor çağıracak, ilâç alacak paramız yok. Ah, kızım! Sevgili kızım. Elini gördünüz Mösyö! Tedavisi gecikirse, elini kesmek zorunda kalabilirler.

Zengin adam, üzüntü ile:

– Gerçek mi? dedi.

– Ah, gerçekler acıdır Mösyö!

Zengin adam, ceplerini karıştırdı. Masanın üzerine beş frank koydu. Paltosunu çıkarıp sandalyenin üzerine attı:

– Üzgünüm, Mösyö... Beş franktan başka param çıkmadı. Kızımı eve götürüyüm; tekrar gelirim. Borcunuzu bu akşam vermeniz gerekiyor; değil mi?

Jondard sevincinden yerlere kadar eğildi:

– Evet, muhterem velinimetimiz! Saat sekizde ev sahibinin yanında bulunmam

gerekıyor...

– Saat altıda burada olacağım. Altmış frangı da getireceğim.

Jondard, yerlere kadar eğildi:

– Tanrı size uzun ömür versin, velinimetimiz! Kızınızla birlikte bahtiyar olun.

Sonra yavaş bir sesle karısına:

– Kadın! Adama iyi bak! dedi.

Zengin adam kapıya doğru yürüdü:

– Bu akşam altıda görüşürüz, dostlarım!

– “Bu akşam altıda” diye tekrarlardı Jondard.

Küçük kız, yaşlı zengine bağırdı:

– Mösyö, paltonuzu unuttunuz!

Adam gülerек:

– Unutmadım, çocuğum! dedi, onu babanıza, bırakıyorum. Böylece dostlarını ziyarete gidebilecek...

Jondard, tekrar yerlere kadar eğildi:

– Ah, velinimetimiz! İhsanlarınızla gözlerimizi yaşartıyorsunuz. Sizi arabanıza kadar uğurlamama izin veriniz!

– Dışarı çıkacaksanız, şu paltoyu giyiniz! Hava gerçekten çok soğuk...

Jondard, bu teklifin tekrarını beklemeden paltoyu sırtına geçirdi.

Koşarak öne geçti:

– Dikkat ediniz velinimetim! Merdivenlerin tahtası eskidir. Siz de dikkat ediniz, prenses!

Adam önde, baba ile kız arkada, merdivenleri indiler.

Jondard'ın karısı ile iki kızı, velinimet gider gitmez, leş kargaları gibi paketin üzerine hücum ettiler.

Maryüs, sevdiği kızı düşünüyordu. Onu takip etmek, yeni evini görmek istiyordu. Her ne kadar, babası bu akşam tekrar geleceğini söylemiş ise de; işi şansa bırakamazdı. Masadan aşağı indi. Şapkasını aldı. Tam kapıya gideceği sırada, aklına gelen bir fikir kendisini durdurdu. Jondard onu görmemeliydi. Aksi halde, işler karışabilirdi. Ne yapmalı? Beklemeli miydi? Beklediği takdirde, araba gidebilirdi.

Birkaç dakika kararsızlık içinde bekledi. Nihayet bir gürültü işitti. Jondard geri dönmüştü. Bağırarak karısına bir şeyler söylüyordu. Kapıyı yavaşça açıp dışarı çıktı. Ayakkabılarını eline aldı. Ses çıkarmadan merdivenleri indi, sokak kapısından dışarı fırladı. Bir arabanın “Küçük Banker Sokağı”nın köşesinden dönmek üzere olduğunu gördü. Maryüs o tarafa doğru koştu. Sokağın köşesine gelince durdu. Araba, Monfiar Sokağı'na sapmıştı. Koşarak ona yetişebilirdi. Fakat, arabanın içindekiler, bir adamın arkadan koştuğunu görüp şüphelenebilirlerdi. Kızın babası, geriye dönüp bakınca onu mutlaka tanırdı... Tam o sırada, garip bir tesadüf eseri olarak, boş bir arabanın gelmekte olduğunu gördü. Arabacıya seslenip durmasını işaret etti.

Araba iyice yaklaşıncaya:

– Saat hesabı! dedi Maryüs, şu arabayı takip etmenizi istiyorum.

Arabacı, boyunbağsız, paltosuz, eski elbiseler içinde olan Maryüs'e baktı:

– Para peşin! dedi.

O anda delikanlı sadece on altı soldası olduğunu hatırladı. Bu sabah, komşunun kızına beş frank vermişti...

– Ne kadar istiyorsunuz?

– Kırk solda!

– Kabul! Dönüşte vereyim.

Arabacı, komik bir şey duymuş gibi, kahkahayı bastı:

– Bizim böyle masallara karnımız tok, evlat! dedi ve ıslıkla bir şarkı söyleyerek atları kırbaçladı...

Maryüs, sevdiği kızla babasının bindiği arabanın iyice uzaklaşmış olduğunu esefle seyretti. İlk defa, birine yardım etmiş olmaktan dolayı pişmanlık duydu. Eğer, o sefil kıza beş frank vermeseydi; şu anda sevdiği kızı takip ediyor olacaktı.

Eğer, kızın babası saat altıda geri döneceğini söylemeseydi, Maryüs üzüntüden aklını kaçırabilirdi. Geceleyin adam takip etmenin daha kolay olduğunu düşünen genç adam, bu teselli ile viraneye geri döndü. Tam eve yaklaştığı sırada, iki kişinin duvar dibine sinmiş, hararetili hararetili konuşmakta olduklarını gördü. Ancak, insanlardan saklı bir işi olanlar böyle duvar diplerine saklandıkları içindir ki, Maryüs onlardan şüphelendi... Görünmeden yaklaştı. Bir köşeye saklanıp onları izlemeye başladı. Adamlardan yüzü kendisine dönük olanını hemen tanıdı. Bu adam, geceleri işe çıkan, tehlikeli bir çete reisi idi. Korfirak, bir defasında ABC Cemiyeti'nin kahvehanesine gelen bu adamı göstererek şöyle demişti:

– Şu adamı görüyor musun? Adı, "Panşo"dur. Tehlikeli bir çetenin reisidir. Gündüzleri pek az dışarı çıkar. Kendisine "karanlıkların aslanı" lakabı takmıştır. Beş soldaya, göstereceğin herhangi bir evi, içindekilerle birlikte ateşe verir!...

Sırtı dönük olanını da paltosundan tanıdı. Bu, Jondard idi. Sırtında, sevdiği kızın babasının paltosu vardı.

– Vay alçak herif! diye mırıldandı; demek o da Panşo'nun çetesinde!... Kim bilir ne dolaplar çeviriyor?

Pisliğe bulaşmamak için oradan ayrıldı. Yavaş yavaş yürüyerek viranenin merdivenlerinden çıktı. Odasına gireceği sırada Jondard'ın küçük kızının arkasından geldiğini gördü. İlk defa birinden nefret ediyordu. Ona dönüp bakmadı bile. Odasına girip kapıyı kapattı. Aynı anda kapı tekrar açıldı. Dönüp bakınca, çıplak bir kolun kapıyı tutmakta olduğunu gördü.

– Kim var orada? Ne istiyorsunuz? Jondard'ın küçük kızı eşikte durdu. Bu sefer içeriye girmeye cesaret edemiyordu. Maryüs'ün nefret dolu bakışlarından korkmuştu.

Delikanlı öfke ile:

– Yine mi siz? dedi, ne var? Benden ne istiyorsunuz?

Kız yerinden kımıldamadı. Bakışlarını aşağı indirmiş, bekliyordu.

Maryüs tekrar bağırdı:

– Duymadınız mı, size söylüyorum! Cevap versenize; ne istiyorsunuz?

Kız içini çekerek, hazin gözlerini Maryüs'e dikti:

– Mösyö, pek kederli görünüyorsunuz!.. Neyiniz var?

Maryüs, şaşırılmış bir halde:

– Ben mi?

– Evet, siz!

– Bir şeyim yok!

– Evet, var!

– Varsa bile, bu sizi ilgilendirmez!..

– İlgilendirir, Mösyö... Çünkü bu sabah bana büyük bir iyilikte bulundunuz? Zengin olmadığınız halde, hiç düşünmeden beş frank verdiniz... Belki, zenginlerin gözünde, bizler nankör mahlûklarız... Ailemi bilmem; ama ben, bana yapılan iyiliği unutmam, Mösyö... Sabah bana beş frank vererek bir iyilikte bulundunuz. Şimdi de canınızı sıkan şeyin ne olduğunu söyleyerek ikinci bir iyilikte bulununuz!.. Bizim gibi sefiller, üzüntünün, kederin ne demek olduğunu çok iyi bilirler. Mösyö, bana yalan söylemeyiniz! Bir kederiniz olduğu belli... Sefil bir kıza sırrınızı ifşa etmek istemeyebilirsiniz. Fakat, o sefil kız işinize yarayabilir. Size yeminle söz veriyorum; sırrınızı kimselere açmam! Bir yere mektup mu götürülecek, götürürüm! Birinin arkasına düşüp evini öğrenmek mi gerekiyor, bu tam benim işimdir... Emrediniz, yeter!

“Denize düşen yılanı sarılır” derler ya; Maryüs işte tam o durumda idi. Düşünecek zaman değildi. Üstelik, bu kız, zannettiği kadar kötü biri değildi.

Maryüs kızı yanına çağırdı:

– Buraya gel! dedi.

Kız, sevinçle ona doğru geldi:

– Sizi dinliyorum, Mösyö Maryüs!

– Dinle! Size yardım eden o ihtiyarı buraya sen getirdin değil mi?

– Ah, “Sen” diye hitap ettiğinize göre; bana güveniyorsunuz demektir... Göreceksiniz, itimadınızı boşa çıkarmayacağım.

– O ihtiyarın evini biliyor musun?

– Hayır. İsteddiğiniz bu mudur?

– Evet.

– Onları tanıyor musunuz?

– Hayır.

– Mösyö Maryüs! Bana yine yalan söylediniz!.. Aylarca, Lüksemburg Parkı’nda takip ettiğiniz genç bir kızla babasını nasıl tanımazsınız?..

Maryüs, kulaklarına kadar kızardı:

– Her ne ise... Bana onların evini öğreneceksin!

Kız, dikkatle Maryüs’ün yüzüne baktı:

– İsteddiğiniz evin yerini öğrenirsem, bana ne vereceksiniz?

– Ne istersen!

– Her ne istersem öyle mi?

– Evet.

– O evin yerini öğreneceğim, Mösyö!

Kız başını eğdi. Kapıya doğru yürüdü. Çıkmak üzere iken geriye döndü. Titrek bir sesle:

– Mösyö Maryüs, size bir şey daha sorabilir miyim?

– Artık sırdaş sayılırsınız; sor bakalım...

– Benden nefret etmiyorsunuz, değil mi?

Maryüs ona acıyarak baktı:

– Hayır! dedi, senden nefret etmiyorum...

– Teşekkür ederim, Mösyö Maryüs! Bu benim için çok önemli...

SEFİLİN ALÇAĞI HAIN OLUR

Maryüs, sürprizlerle dolu bir gün yaşamıştı. Kafasının içi karmakarışık. Hayaller, şüpheler, ümitler birbiri içine girmişti...

Jondard'ın kalın ve kaba sesi ile kendine geldi.

– Hiç şüphem kalmadı! diyordu adam, o ihtiyarı nerede gördüğümü hatırladım...

Maryüs, sevdiği kızın babasından bahsedildiğini anladı.

– Aman Tanrım! Nihayet sır perdesi aralanacak... Sevdiğim kızın kim olduğunu öğrenebileceğim.

Hemen masanın üzerine çıktı. Gözünü yarığa yaklaştırdı. Şer çetesinin bütün üyeleri orada idi. Şişman kadın, gözlerini açmış kocasını dinliyor; küçük kız, ablasının elini sarıyordu.

Jondard'ın bütün çirkinliği yüzüne aksetmişti. Avını yakalamaya hazır kurt gibi soluyordu:

– Sana, "dikkat et" demedim mi? Gerçi aradan sekiz sene geçti... Yüzü pek değişmemiş. Sadece yeni elbiseler giymiş; o kadar. Fakat kız çok değişmiş... Ah, o çelimsiz şey, nasıl da güzelleşmiş? Eh, milyonlara sahip olsam ben de güzelleşirdim...

Kadının hayretten ağzı açık kaldı:

– Emin misin? Gerçekten onlar mı?

– Tamamen eminim! Kendi ayağı ile tuzağa düştü. Kısmet diye buna derler. Artık fakirliğe paydos!

Sonra kızlara dönerek bağırdı:

– Hey! Siz ikiniz! Çıkın bakayım, dışarı!

Kızlar annelerine baktılar.

Kadın, itiraz edecek cesareti bulamamış olacak ki, kocasını tasdik etti:

– Duymadınız mı? Babanız dışarı çıkmanızı söyledi!

Bu evde, adamın emirlerine kesinlikle uyulduğu belli oluyordu. Kızlar, seslerini çıkarmadan odayı terk ettiler.

Jondard arkalarından bağırdı:

– Saat tam beşte ikiniz de burada olacaksınız! Size önemli görevler düşecek...

Adam karısı ile yalnız kaldıktan sonra, bir şey söylemeksizin, odanın içinde gezinmeye başladı.

Kadın dayanamadı:

– Kocacığım, senin akıllı bir adam olduğunu bilirim. Lâkin, atlastan bir kürk, kadifeden bir şapka, kuzu derisinden ayakkabılar, ipek elbiseler... Aman Tanrım! Düşündükçe çıldıracağım geliyor... Nasıl olur? O mendebur çocuk çirkin bir şeydi... Halbuki ihtiyarla birlikte gelen kız, güzel bir prensese benziyordu...

– Odur diyorum sana! Tıpkı annesine benzemiş...

Bu kat'i tasdikten sonra, Jondard'ın karısı, domuz gibi homurdanmaya başladı. Gözleri irileşmiş, ağzının kenarlarından köpükler saçılıyordu:

– Olamaz! diyordu, benim kızlarım yiyecek ekmek bulamazken; onlara uşaklık yapan cadı, prensesler gibi hayat sürecekt!.. Ah, kunduralarımla ökçeleri ile karnını deşsem yine de yüreğimdeki ateş sönmeyecek!

Adam bu cevaptan memnun kalmış gibi sırttı. İki alçak birbirine tam destek veriyordu.

Jondard, etrafı dinler gibi kulak kabarttı. Sonra gidip kapıyı açtı. Dışarıya baktı.

Maryüs, nefesini tutmuş bekliyordu.

Adam, etrafta kimselerin bulunmadığından emin olarak geri döndü. Kollarını göğsü üzerinde bağlayarak karısının önünde durdu:

– İster misin, sana bir şey söyleyeyim?

Kadın, kocasının aklından geçenleri okumuş gibi:

– Senin ne kurnaz adam olduğunu bilirim... dedi, her ne plânlıyor ve düşünüyorsan; arkadayım. Emret, kızı parçalayayım!..

– Sus, bağırma! dedi adam... Komşumuz olacak o pis herif duyabilir.

– Ay, o mu? Salağın biri, ayol... Duysa da bir şey anlamaz. Demin evden çıkarken gördüm.

Halbuki kadın yalan söylüyordu. Kocasının düşüncelerini bir an evvel öğrenmeye can atıyordu.

– Dinle! dedi, adam, bütün tuzaklar kuruldu. Her şey kararlaştırılmış, her şey tamamlanmış durumda. Çetenin reisi ile anlaştım. Bu akşam işi bitireceğiz... Artık biz de başkaları gibi bolluk ve zenginlik içinde yaşayacağız. İsteddiğimiz gibi yemek, içmek bizim de hakkımız. Çektiğimiz sefalet yeter! İhtiyar saat altıda gelecek. Beşte tuzak kurulmuş olacak. Komşu o saatte yemek yemeye gider; dokuzdan önce dönmez. Boğun Ana, ev sahibine kiraları vermeye gitti. Bu gece gelemez. Evde kimse olmayacak. Kızlar karakolu bekleyecekler. Sen de bize yardım edeceksin. İhtiyar, istediğim parayı vermek zorunda kalacak!

– Ya vermezse?

– Verecek! diyorum sana; vermek zorunda... Bu gece işi bitireceğim!

Jondard kahkaha ile güldü. Maryüs, adamın güldüğünü ilk defa görüyordu. Bu kahkaha öyle soğuktaki ki, tüyler ürpertiyordu.

Adam, duvardaki bir çivide asılı duran şapkasını aldı. Başına geçirdi. Siperini kaşlarına kadar indirdi:

– Şimdi çıkıyorum! dedi, görülecek birkaç adam daha var... İyilerindedir. Mümkün mertebe erken gelmeye çalışacağım. Göreceksin, ömrümüzün en güzel oyununu

oynacağız!..

Ellerini paltonun cebine soktu. Biraz düşündükten sonra:

– Biliyor musun, dedi, beni tanıyamaması ne kadar iyi oldu... Eğer o da beni tanısaydı, işlerimiz bozulurdu. Geri gelmez, mutlaka kaçırdı... Beni kurtaran sakalımdır. Benim güzel sakalcığım!

Yeniden gülmeye başladı.

Pencereye giti. Kar yağıyordu.

Yere tükürerek:

– Ne pis hava! dedi.

Karısı sırtarak:

– “Kurt puslu havayı sever” kocacığım!

– Ulan kadın! Zekâdan noksan da olsun; bazan kafan pek güzel çalışıyor...

Kadın, sahibinden iltifat görmüş köpek gibi yılıştı.

Adam:

– Ha! dedi, az daha unutuyordum... Bir mangal dolusu kömüre ihtiyacımız var!

– Bir mangal kömür mü?

– Evet.

– Kaç kilo?

– Beş kilo. Al sana otuz solda! Kömür saat beşte hazır olmalı.

– Ya akşam yemeği?

– Yemeğin sırası mı be kadın! Satın alacağım bazı şeyler var...

– Bazı şeyler?

– Çilingir nerede var?

– Çilingir mi? Moftar Sokağı’nda bir tane var.

– Tamam, hatırladım. Sokağın köşesindeki dükkân.

Adam, kapıdan çıkarken, tekrar bağırdı:

– Kömürü unutma!

– Unutmam, aslanım!

O sırada büyük kilisenin saati biri vuruyordu.

HAYDUTLAR ÇETESİ

Adam gittikten sonra, kadın, yatağın altındaki eski mangalı çıkardı. Mangalın içinde tuhaf demir parçaları vardı.

Maryüs, ses çıkarmadan, masanın üzerinden indi. Paltosunu giydi. Boyunbağını sardı. Şapkasını başına geçirdi. Ayakkabılarını eline aldı. Kapıyı yavaşça açtı. Bir kedi sessizliğinde merdivenleri indi. Küçük Banker Sokağı’na çıkınca, önüne gelen ilk adama yakınlarda karakol olup olmadığını sordu.

Adam:

– Pontuvaz Sokağı 14 numara! dedi ve oraya nasıl gidileceğini tarif etti.

Maryüs, adama teşekkür edip karakolun yolunu tuttu.

Giderken:

– Bu gibi adamların başını ezmeli! diyordu...

Halbuki, Maryüs, karıncayı ezmekten çekinen yufka bir yüreğe sahipti. Fakat, gördüğü yılan yuvası onu da çileden çıkarmıştı...

– Kadere inanmamak ahmaklıktır... diyordu. Eğer beş frankımı o sefil kıza vermeseydim; arba ile sevdiğim kızın ardına düşecektim; onun için hazırlanan tuzaktan haberim olmayacaktı. Kaderin benim için neler hazırladığını bilmediğim halde, haksız yere o zavallı kıza kin duydum... Ah, biz insanlar! Ne de aceleci mahlûklarız?

Pontuvaz Sokağı'nın 14 numaralı binasına gelince birinci kata girdi. Jandarma komutanı ile görüşmek istediğini söyledi.

Jandarma çavuşu:

– Komutan yok! dedi, onun yerine bir polis müfettişi bakıyor. Kendisini görmek ister misiniz? İşiniz acele midir?

– Evet.

– Kim görüşmek istiyor, diyeyim?

– Maryüs Pontmersi... Avukatım.

– Peki, Mösyö; beni takip ediniz!

Jandarma çavuşu, Maryüs'ü müfettişin odasına götürdü. Uzun boylu, iri vücutlu paltosu sırtında, sert bakışlı bir adam, sobanın yanında, ayakta duruyordu. Bu adamın bakışları, Jondard'inkilerden az vahşi değildi. Fakat yüzünde alçaklık izleri yoktu.

Maryüs'ü teftiş eder gibi, baştan ayağa süzdükten sonra:

– Ne istiyorsunuz, Mösyö? dedi.

– Komutanla görüşmek istiyorum.

– Komutan yok; yerine ben bakıyorum. Kimsiniz ve ne istiyorsunuz?

– Adım Maryüs Pontmersi... Avukatım, efendim. Görüşeceğim iş çok gizlidir...

– O halde söyleyin!

– Çok aceledir...

– O halde, çabuk söyleyin!

Maryüs hikâyeyi baştan sona anlattı.

Müfettiş, eksik kalan yerlerini sorular sorarak tamamliyordu:

– Hastahane caddesi, 50-52 numaralı ev, öyle mi?

– Evet, efendim.

– O eve "Garbo yıkıntısı" derler değil mi?

Maryüs hayretle Müfettişin yüzüne baktı. Bakmakla beraber, titredi. Adamın yüzü vahşi bir hal almıştı:

– O eve daha evvel gittiniz mi, Mösyö?

– Belki! Demek, kendisine tuzak hazırlanan adamın ismini bilmiyorsunuz?

– Hayır, Mösyö!

– Tuzağı hazırlayan adamın ismi Jondard ha! Bu, gerçek adı olamaz!... Böyle alçaklar, daima takma isim kullanırlar.

Maryüs, bu akıllı müfettişi tasdik etti:

– Haklısınız, Mösyö! Tesadüfen, hayır sahiplerine yazdığı birkaç mektubu elime geçti. Hepsinde ayrı isimler kullanıyordu...

– Bunda şaşılacak bir şey yok! Anlaştığı çete reisinin adı "Panşo" değil mi?

– Evet, Mösyö.

– O alçağı iyi tanırım! Çetenin arasındaki lakabı "gecelerin aslanı"dır... Eh, aslan mıdır, yılan mıdır; ona göstereceğim! Bu işte "Minet Usta"nın parmağı vardır.

Maryüs, bu ismi duyunca:

– Evet! dedi, Jondard'la Panşo konuşurlarken o adamdan bahsediyorlardı...

– Peki, Brojon, Dömilyar, Şuz Baba isimlerini de duydunuz mu?

– Hayır, Mösyö, hatırlamıyorum...

Müfettiş derin düşüncelere daldı. Birkaç dakika sonra:

– O evde tertibat almak çok zor... dedi, herifleri oyun esnasında bastırmalı...

Maryüs'e sordu:

– Korkar mısınız?

– Kimden?

– O adamlardan.

Delikanlı kendisine "Mösyö" diye hitap etmeyen müfettişe sert sert baktı:

– Mösyö! dedi, ben cephede yirmi kurşun yarası almış, yüzünde derin bir kılıç izi taşıyan, kahraman bir Fransız subayının oğluyum! O kahraman albay, ölürken bana "Baronluk" unvanı bırakmıştır.. Eğer sizden korkarsam, o adamlardan da korkarım!.. Halbuki, sizden korkmuyorum!

Müfettiş, Maryüs'e daha dikkatle baktı:

– Mösyö! dedi, ben tanımadığım kimselere hak etmediği sıfatlarla hitap etmeyi sevmem... Görüyorum ki, mert ve şerefli bir delikanlısınız! Bu iki hususiyet, beraberinde "cesaret"i de taşır. Mertler, alçaklardan; şerefli de hükümetten korkmazlar!..

Maryüs, müfettişin sözlerini keserek:

– Bana düşen görev nedir, Mösyö?

– Sizde dış kapının bir anahtarı olmalı?

– Evet, var!

– Onu bana veriniz.

Maryüs, yeleşinin cebinden bir anahtar çıkarıp müfettişe uzattı.

Müfettiş anahtarı aldıktan sonra, paltosunun ceplerinden iki tane küçük tabanca çıkardı:

– Bunları alın ve doğruca evinize gidin. İki de doludur. Her birinde ikişer kurşun var. Duvarda bir delik bulunduğunu söylemişsiniz. Saat beşte, masanın üzerine çıkıp bu delikten içerisini gözleyin. Herifler gelecek. Bırakınız istedikleri tuzağı kursunlar. İsmi bilmediğiniz hayırsever ihtiyar gelinceye kadar, ne yaparlarsa yapsınlar sesinizi

çıkarmayın. Ne zaman ihtiyara işkence etmeye başarlarsa, işte o zaman tabancalardan birini tavana doğru ateşleyin. Acele etmelisiniz. Geri tarafı benim işimdir. Dediğim gibi, işkence başlamadan önce ateş etmeyin! Siz avukatsınız, ne demek istediğimi çok iyi anlamış olmanız lâzım...

Maryüs, tabancaları paltonun ceplerine koydu.

Müfettiş gülerek:

– Olmadı, saygıdeğer Baron!.. Tabancalar buradan belli oluyor.. Pantolon ceplerine koyarsanız, daha iyi olur...

Maryüs, söyleneni yaptı.

Müfettiş:

– Oyun tam saat yedi de değil mi?

Bu sefer gülmek sırası Maryüs'e gelmişti:

– Müfettiş, beni sınıyor... dedi; oysa kendisi de pek âlâ biliyor ki, oyun tam saat altıda başlayacak...

– Güle, güle... Mösyö! Sizden hoşlandım... Görüşeceğiz...

Maryüs kapıdan çıkmak üzere iken müfettiş arkasından seslendi:

– Söylediklerimi sakın unutmayınız. Oyun başlayıncaya kadar asla herhangi bir harekette bulunmayacaksınız. Oyun başlar başlamaz "pam!" bir tabanca sesi... O kadar.

Sonra ekledi:

– Ha! Bu arada bir aksilik olur da beni görmek isterseniz burada olacağım. "Müfettiş Javer" diye sorarsınız!..

– Peki, Mösyö Javer, unutmam!

Biraz sonra, saat üç sularında, Korfirak bir arkadaşı ile birlikte Moftar sokağında geçiyordu. Lapa lapa kar yağıyordu.

Arkadaşı sokağın karşı tarafında yürüyen bir adamı göstererek sordu:

– Şu giden Maryüs değil mi?

Korfirak o tarafa baktı:

– Evet! dedi, bırakalım gitsin...

– Neden?

– Görmüyor musun; çok meşgul.

– Ne ile?

– Genç bir hanımla... Mutlaka, sevdiği o kızın peşinden gidiyordur.

– İyi ama, ben kız filan göremiyorum. Yüzüne baksana; sanki genç bir kızın değil de şeytanın peşine düşmüş gibi bir hali var...

Korfirak dikkatle baktıktan sonra:

– Haklısın! dedi, bir adamın peşinden gidiyor.

Gerçekten, Maryüs'ün elli adım ilerisinde, başında eski bir asker şapkası bulunan, sakallı, kamburu çıkmış bir adam hızlı hızlı yürüyordu. Elbisesi ve ayakkabıları eski olduğu halde, sırtında yeni bir palto vardı. Bu, Jondard'dan başkası değildi.

Moftar sokağını dönen Jondard, arkasında birinin olduğundan habersiz, Grasiyöz

sokağına girdi. Çöplükler içinde, gayet pis görünümlü bir kulübeye girdi. Orada bir çeyrek saat kaldıktan sonra, tekrar Moftar sokağına çıktı. Sokağın sonundaki bir çilingir dükkânına girdi. Biraz sonra, elinde tahta saplı, ege veya kamaya benzer bir aletle çıktı. Aleti paltosunun altına saklayarak, "Centili Sokağı"na saptı. Sola dönüp Küçük Banker sokağına girdi. Yıkık bir duvarın önüne gelince çevresine bakındı. Maryüs, derhal bir köşeye sinip beklemeye başladı. Kafasını köşeden çıkarıp baktığı zaman Jondard'ın gözden kaybolduğunu gördü.

Vakit hayli ilerlemiş olduğundan, Maryüs, takip işinden vazgeçti. Dış kapının anahtarını müfettişe verdiğinden, kapı kapanmadan önce evde olması gerekiyordu. 50-52 Numaralı Ev'in önüne gelince, çevresini gözledi. Ortalarda kimsecikler yoktu. Dış kapıyı yavaşça açıp avlunun her tarafına baktı. Sessizce ilerleyip merdivenlere ulaştı. Etrafı dinledi. Ayakkabılarını çıkardı. Sessizce merdivenleri çıkıp odasına girdi. Karyolasının üzerine oturdu. Bir dakika sonra Bargon Ana'nın çıktığını ve kapıyı kilitletiğini duydu. Tam vaktinde gelmişti. Eğer biraz daha geç kalmış olsaydı, eve giremeyecek ve müfettişin söylediklerini yapamayacaktı.

Saat beş buçuğa geliyordu. Müfettişin tâbiri ile "oyun"a yarım saat kalmıştı. Karanlıkta ve sessizlikte bir saatin sesi nasıl işitilirse; Maryüs de kalbinin atışlarını öyle işitiyordu... O anda iki hareketten başka bir şey düşünmüyordu: Bir yandan cinayet saati yaklaşıyor; diğer yandan hükümet geliyordu. Maryüs, heyecanlı idi, ama korkmuyordu.

Kar yağışı durmuştu. Ay, bulutların ardından çıkmış; karanlığı yırtıyordu. Ay ışığı, yerdeki karlara çarpıp yansıyor; odanın içerisine tatlı bir aydınlık veriyordu.

Maryüs masanın üzerine çıkıp Jondardların odasına baktı. İçeride tuhaf bir kızılık vardı. Bu kırmızı ışık, ne mum alevinden, ne de ay ışığından kaynaklanıyordu. Odanın orta yerinde, içerisi kor haline gelmiş kömürle dolu bir mangal vardı. Etrafa kırmızı ışık saçan bu mangal idi... Jondard'ın karısı ile iki kızı, mangalın çevresinde toplanmış ısınıyorlardı. Kömür çıtırtılarından başka ses işitilmiyordu. Manzara çok korkunçtu. Etrafta, fırtına öncesinin sessizliği vardı. Birkaç dakika sonra dış kapının sesi duyuldu. Gelen Jondard olmalıydı. Nitekim, odanın kapısı açıldı ve baba kurt içeriye girdi:

– Aferin! dedi, söylediklerimi aynen yapmışsınız...

Karısı:

– Peki, şimdi ne olacak?

Jondard:

– Her şey yolunda! Kapan kuruldu. Fareyi beklemekten başka işimiz kalmadı. Ben şimdi dışarı çıkıyorum.

Paltosunun altından, çilingirden satın aldığı uzun, enli kama biçimindeki aleti karısına verdi:

– Şunu aleve koy! dedi.

– Peki, kocacığım!

– Saat kaç?

– Altıya geliyor olmalı. Büyük kilisenin saati beş buçuğu vuralı bir çeyrekten fazla oldu.

– Güzel! Kızların karakol nöbetine gitme zamanıdır. Borgon Ana çıktı mı?

– Evet. Kapıyı kitlediğini duydum.

– Ya komşu oğlan?

– Gündüz hiç gelmedi. Şimdi yemeğe gittiği saattir. On birden önce gelmez.

– Odasında olmadığından emin misin?

– Eminim dedim ya!

– Yine de bakmakta fayda var! Bu işler hiç ihmale gelmez. Kızım, şu mumu al da o salağın odasına bir bak!

Küçük kız, mumu alıp mangalın alevinde yaktı.

Maryüs, hemen masanın üzerinden indi. Gürültü yapmadan yatağın altına saklandı.

Odanın kapısı açıldı. İçeriye loş bir ışık doldu. Kız aşağıya seslendi:

– Odası boş, çıkmış!

Jondard'ın ulumaya benzer sesi cevap verdi:

– Odaya girdin mi?

– Evet! Kimse yok, dedim ya!

Küçük kız, karyolaya doğru ilerledi. Maryüs büyük bir heyecana kapıldı. Kız, karyolanın yanında, duvara asılı duran aynaya yaklaştı. Elleriyle saçlarını düzeltirken mırıltı halinde şarkı söylüyordu.

Bu kızın kendisini görmemesi, nefes aldığını duymaması mümkün değildi. Fakat o, odada yalnızmış gibi rahat hareket ediyordu.

Pencereye doğru yürüdü. Dışarıya baktı. İçini çekerek:

– Ah! dedi, Paris beyaz gömlek giyince ne kadar da çirkin oluyor?

Yeniden aynanın karşısına geçti.

– Eğer o zengin kız gibi giyinseydim; ben de güzel olurum... O zaman Mösyö Maryüs, benden nefret etmezdi!..

Babası aşağıdan bağırdı:

– Hey! Ne yapıyorsun, orada?

Kız saçlarını düzeltirken cevap verdi:

– Karyolanın, masanın altına bakıyorum!

– Yeter artık ! Çabuk buraya gel! Vakit kaybediyoruz!

– Geliyorum! Geliyorum!

Kız, son bir defa daha aynaya baktıktan sonra, odadan çıkıp kapıyı kapattı.

Maryüs derin bir nefes aldı. Gürültü yapmadan karyolanın altından çıktı.

Jondard'ın buz gibi soğuk sesi işitildi:

– Haydi bakalım; kızlar nöbete! Sen Küçük Banker sokağının köşesini tutacaksın! Sen de karakol caddesinin köşesini bekleyeceksin! Bir şey görünce, hemen koşup bana haber vereceksiniz.

Büyük kız:

– Karda, yalınayak beklemek!..

Adam, sesini yumuşatarak:

– Yarın kuzu derisinden potinleriniz olacak! Sefilliğe paydos! Onuncu Lui gibi bir hayatımız olacak... Az kaldı, az kaldı!

Kızlar, bu parlak vaatten çok, adamın korkusundan dışarı çıktılar.

Jondard, karısına döndü:

– Çabuk giyin! dedi, sen aşağıda, kapıda nöbet tutacaksın. Arabanın geldiğini görünce koşup bana haber vereceksin. Adam içeri girince, arabanın parasını verip arabacıyı göndereceksin.....

Kadın, kocasının, sözünü keserek:

– Para nerede? dedi.

Jondard, elini cebine atıp beş frank çıkardı:

– Al sana para!

– Vay! Bu parayı nereden buldun?

– Sana ne be kadın! Şimdi soru sormanın zamanı değil... Sen giyinirken, ben adamlara bakayım. Yerlerini almışlar mı?

Çıkarken, bir şey hatırlamış gibi döndü:

– Ha! dedi, iki tane sandalye gerekecek.

– Komşudan alırım!

– Aferin! Kafan çalışıyor. Çıkarken eline mum al!

Maryüs'ün bu sözler karşısında kanı dondu. Ne yapacağını, nasıl hareket edeceğini bilemiyordu.

Kadın:

– İki elimle sandalyeleri getireceğim; mumu ne ile tutayım... dedi; hem ay ışığı var, muma hiç gerek yok.

Kadın sözlerini tamamlayınca yerinden fırladı. Maryüs, masanın üzerinde, hareketsiz duruyordu.

Odanın kapısı gürültü ile açıldı. Kadının şişman vücudu, kapı aralığından giren ay ışığını engelliyordu. Bu, Maryüs'ün beklemediği bir şeydi. Kadının gölgesi odanın yarısını kaplamıştı. Sağa sola bakmadan, doğruca, sandalyelerin bulunduğu yere yürüdü. Ayı gibi soluyordu. İki sandalyeyi pençeleriyle kaptı ve kapıya yöneldi. Dışarı çıkıp kapıyı gürültü ile kapattı.

Merdiven basamaklarını ağır ağır inip odaya girdi:

– İşte! dedi iki sandalye...

– Tamam! Ben şimdi dışarı çıkıyorum. Vaktimiz azaldı. Geldiğim zaman giyinmiş olmalısın.

– Peki kocacığım! Hemen giyiniyorum.

Kadının yüzü adaminkinden daha korkunçtu. Jondard çıktıktan sonra, karısı, zengin hayırseverin getirdiği paketi açtı. Yeni elbiselerden birini giydi. Sırtına bir yün kazak geçirdi. Ayağındaki eski postalları çıkarıp bir çift yeni ayakkabı giydi. Kısaca, velinimetin hediyeleri ile kendisini bir güzel donattı...

Maryüs, gözetleme deliğinden onu seyrediyor; gördükleri karşısında insanlığından

utaniyordu:

– Olamaz! diyordu; bu ihanetin ve alçaklığın da ötesinde bir şey! Şeytan bile bu kadının yaptığını görse, dehşete düşer... Aman Tanrım! Bu ne hal?

Beş dakika geçmemiştir ki, Jondard geri döndü. Yüzünde, canavarları kışkırtacak derecede, vahşilikle alçaklığın karışımı korkunç bir ifade vardı:

– Mükemmel! Mükemmel! diyordu, her şey tamam! Haydi, al şu feneri de aşağı in! Söylediklerimi unutma! Arabayı gönderdikten sonra, yukarı çıkıp bize yardım edeceksin.

– Tamam, aslanım! Sen hiç merak etme.

Kadın, itaat edip derhal çıktı. Jondard odada yalnız kaldı. İki sandalyeyi, masanın iki başına koydu. Mangalı götürüp ocağın içine oturttu. Kamaya benzer aleti çekip baktı. Nar gibi kızarmış olduğunu görüp vahşice sıırttı. Aleti, kömürlerin içine tekrar gömdü. Mangalın önüne, görülmesini engellemek için, yüksekçe bir tahta parçası koydu.

Sonra, odanın karşı köşesine gidip ip yığını şeklinde duran şeyleri kontrol etti. Maryüs, dikkat edince, bunların basit bir ip yığını olmayıp; iplerle tutturulmuş bir tahta merdiven olduğunu gördü. Duvara takılmak için, bir tarafında demir çengeli vardı.

Bu seyyar merdivenin hemen yanında bir takım kesici ve delici aletler yer alıyordu.

– Bunların hepsi de cinayet âletleri olmalı... diye düşündü Maryüs; ben dışarıda iken getirmişler...

Jondard, masanın çekmecesini çekti. İçinden kocaman bir bıçak çıkarıp kontrol ettikten sonra yerine koydu. Çekmeceyi gerisin geriye kapattı.

Tam o sırada büyük kilisenin saati altıyı vurdu. Jondard, mumun fitilini parmaklarıyla sıkıp söndürdü. Kırık camdan içeriye hafif bir ay ışığı sızıyordu.

– Eh, buna da şükür! dedi Maryüs. Ay ışığı, odanın içerisini görmesine yetiyordu.

Jondard, cinayet vaktinin yaklaştığını hissediyor, heyecanlı adımlarla odanın içinde dolaşıyordu.

Birden kapı açıldı. Fenerin zayıf ışığında karısının başı görüldü.

– Velinimetimiz teşrif buyurdular, kocacığım! dedi ve geriye çekilerek yol verdi.

Jondard yerlere kadar eğilerek:

– Buyurunuz, velinimetimiz! Fakirhanemize şeref bahşettiniz, efendimiz!

Yaşlı adam kapıda görüldü. Elini cebine koyarak ilerledi. Masanın üzerine dört Napolyon altını bıraktı:

– Mösyö Fabanto! Bunlar odanızın birikmiş kiralari ve âcil ihtiyaçlarınız içindir.

– Yüce Tanrı mükâfatını ziyadesi ile versin, cömert efendimiz!

Sonra hızla karısına yanaşarak:

– Ne bekliyorsun, geri zekâlı? Çabuk arabayı gönder!

Jondard, yaşlı adama oturması için bir sandalye gösterirken; kadın hemen savuştu.

Biraz sonra geri dönüp kocasına:

– Oldu! dedi.

Sabahtan beri kar yağdığı ve yerden iyice yükseldiği için arabanın geldiği zaman gürültüsü duyulmadığı gibi; giderken de duyulmadı.

Yaşlı adam, gösterilen sandalyeye oturmuştu. Kendisi için hazırlanan tuzaktan tamamen habersizdi. Odanın içinde göz gezdirdikten sonra:

– Karınız iyileşmiş görünüyor... dedi, yaralı kızınız nasıllar?

– Ah, efendimiz! Aslında karım yataktan kalkacak durumda değildi... Siz velinimetimiz içeride iken, onun yatması saygısızlık olurdu... Kızımın da eli pek fena!.. Kendisi birazdan gelir. O haliyle işe gitmek zorunda kaldı.

O sırada, açık bırakılmış olan kapıdan gizlice bir adam girdi. Sessizce yatağın bir kenarına oturdu. Kadın, yatağın önünde dikildiği için, adama siper vazifesi görüyordu. Adam, siyah kadifeden eski bir pantolon giymişti. Sırtında gömlek yerine pis bir deri yelek vardı. Göğsü ve kolları çıplaktı. Yüzü, siyah boya ile boyanmış gibi simsiyahtı.

Yaşlı adam, gizli bir hisle, başını geriye çevirdi.

Jondard, telaşla:

– Ah, velinimetimiz! Getirdiğiniz elbiseler karıma çok yakışmış değil mi? Tanrı size uzun ömür versin...

Velinimet:

– Şu adam kimdir? dedi sert bir sesle:

– Ha! O mu, efendimiz? Komşumuzdur... Kömür işinde çalışır... Zavallı, bazı akşamları gelip yemek yer...

– Ya! Her ne ise... Bana ne diyordunuz?

– Efendimiz, satılık bir tablom var... Çok kıymetli olduğu için bu güne kadar satmayı düşünmemiştim. Daha doğrusu, değerini verecek birini bulamadığım için, elden çıkaramadım. Düşündüm ki, ancak siz velinimetimiz onu satın alabilirsiniz...

Bu arada, odaya giren heriflerin sayısı dörde yükselmişti. Üçü yatağın üzerine dizilmiş, dördüncüsü kapıyı tutmuştu.

Jondard, velinimetin onlara şüpheli nazarlarla baktığını görünce:

– Siz onlara aldırmayınız, efendimiz! Hepsi de komşularımızdır; kömür işinde çalıştıkları için yüzleri siyahtır.

Yaşlı adam birden ayağa fırladı:

– Mösyö Fabanto veya her ne iseniz! Ben tablo işinden anlamam... Beş franka da verseniz bir işime yaramaz! Canım sıkılmaya başladı... İzinizle, artık gitmek istiyorum!

O anda kapı açıldı. Üç zebani kılıklı adam daha içeri girdi.

Jondard sesini yükselterek:

– Hayır, Mösyö! dedi, gidemezsiniz... Anlaşmamız gerekiyor!..

Üç hayduttan, elinde uzun bir sopa tutmakta olan çirkin suratlısına döndü:

– Her şey hazır mı? dedi.

– Evet! diye cevap verdi adam.

– Ya Montparnas nerede?

– Senin kızınla konuşmak için dışarıda durdu.

– Hangi kızıyla?

– Büyüğü ile.

– Araba hazır mı?

– -Evet.

– Dediğim yerde bekliyor, değil mi?

– Dediğin yerde. Başında da en iyi adamımız var.

– Güzel! Pazarlığa başlayabilirim!..

Adamlardan her biri, köşede duran cinayet aletlerinden birini alıp hazır vaziyete geçtiler.

Jondard, yaşlı adama yaklaştı:

– Mösyö, artık maskelerimizi indirmenin zamanı geldi. Ya tabloma üç bin frank verirsiniz; ya da kızınızı bir daha göremezsiniz!

Yaşlı adam onu dinlemiyordu. Tuzağa düştüğünü anladığı andan itibaren odanın her yanını gözden geçiriyor; adamları tek tek inceliyordu. Maryüs, içeri girerken bir aziz gibi hareket eden yaşlı adamın, şimdi bir aslan gibi yevelerini kabartmış; etrafını saran çakal sürüsünden nasıl kurtulacağını hesapladığını görüyordu. Sanki o aziz gitmiş; yerini korkusuz bir cengâver almıştı. Şu farkla ki; bu cengâverin hiçbir silâhı yoktu. Etrafını saran çetenin hepsi de silahlı idi...

Maryüs, sevdiği kızın babasını bu halde görünce göğsü kabardı:

– Merak etme, baba! dedi içinden, seni o çakal sürüsüne yedirmeyeceğim! Tabancanın birini eline aldı. Tetiğini yavaşça kaldırdı. Çekmeye hazır vaziyette bekledi.

Jondard ileriye çıkarak, yaşlı adamın karşısına dikildi:

– Demek hâlâ beni tanıyamadın?

– Yaşlı adam yumruklarını sıktı:

– Tanısam da artık bir şey fark etmez! Görüyorum ki, alçak adamın birisin!

– Yo, Mösyö! Birbirimizi tanımakta fayda var... Anlaşmamız daha kolay olur...

– Seni tanımıyorum! Etrafıma bu canavarları toplamakla beni korkutamazsın! Hele bir deneyin; başınıza neler geleceğini görürsünüz!

– Mösyö, eğer beni tanısaydınız, böyle davranmazdınız! Bana iyi bakın! Adım ne Jondard, ne Fabanto'dur. Benim adım Tenardiye'dir!... Montefermiye köyünün lokantacısıyım!

Maryüs artık gerisini duymuyordu. Babasını ölümden döndüren adam bir duvar ötede duruyor, sevdiği kızın babasını tehdit ediyordu... Tabancanın tetiğine asılsa, babasının vasiyetini çiğnemiş; asılmasa sevdiği kızın aziz pederini ölüme terk etmiş olacaktı...

Parmağının ucu ile müdahale edeceğini zannettiği olay, şimdi bir girdap olmuş kendisini boğuyordu. Bütün vücudu titriyordu. Bayılmak üzere idi. Tabanca nerede ise elinden düşecekti:

– Tanrım! Yalvarırım, bir çıkış yolu göster... diye inledi.

Tenardiye devam ediyordu:

– Beni tanımadınız ha? Ama ben sizi çok iyi tanıyorum. Daha bu odadan adımınızı ilk attığınız zaman sizi tanıdım. Fakir bir adam kılığına girip, geçim kaynağımız olan çocuğu elimizden alırsınız, ha? Ormanda adam tehdit edip izinizi kaybettirirsiniz, ha? O zaman elinizde sopanız vardı ve siz kuvvetli idiniz. Fakat şimdi durum aksinedir; güçlü olan

benim.

Yaşlı yadam hiç telaş göstermeden:

– Mösyö, söylediklerinizden hiçbir şey anlamıyorum... dedi.

Tenardiye'nin öfkeden göğsü demirci körüğü gibi inip kalkıyordu.

– Mösyö, alay edecek zaman değildir! Karşınızda çocuk yok!

Yaşlı adam, gayet vakurlu bir sesle:

– Evet! dedi, çocuk olmadığınızı görüyorum! Siz, alçak bir haydutsunuz!

Bazı sözler vardır ki, en alçakları bile harekete geçirir. Devlerin de gıdıklanma hassaları vardır... Tenardiye'nin karısı, bu alçak sözünü duyunca yerinden fırladı. Tenardiye, sandalyeyi kaptığı gibi, karısının karşısına dikildi:

– Sen karışma bu işe! diye bağırdı; bu iş erkek işidir... Çabuk yerine dön!

Kadın geri geri yürürken:

– Ah, bıraksaydın da moruğu parçalasaydım... dedi.

Tenardiye, sandalyeyi yere koyarken, yaşlı adama döndü:

– Alçak bir haydutum, ha! dedi. Sizin gibi zenginlerin gözünde, bizim gibi fakirler işe yaramaz âdi adamlardır... Mösyö, beni gerçekten tanımıyor musunuz? Evimden bir çocuk kaçırdınız ve beni sıradan bir lokantacı sanıyorsunuz... Size satmak istediğim şu tabloya bakmanızı rica ediyorum. Bu tablo, Brüksel'de ressam Davit tarafından çizilmiştir. Waterloo'da, düşmana karşı kahramanca çarpışan bir Fransız çavuşunu canlandırmaktadır. O Fransız çavuşu ki, kurşun yağmuru ve top gülleleri altında kont bilmem ne adındaki yaralı bir Fransız generalini kurtarmıştır.

Yaşlı adam onun sözünü keserek, vahşi bir kahkaha atı:

– Ve o Fransız çavuşu da sensin, öyle mi?

Tenardiye, bu aslan kükremesini andıran kahkaha karşısında titredi. Farkında olmayarak cılız bir cevap verdi:

– Evet! Benim... dedi.

– Anlattığın masala belki şu ahmakları inandırabilirsin; ama beni asla!

Eliyle tablo kılıklı şeyi göstererek:

– Şu resmi, Brüksel'de ressam Davit yaptı öyle mi?

– .....

– Sen, herkesi kendin gibi cahil mi sanıyorsun be adam? Bir çocuk bile bundan daha güzel çizer! Sen, ressamların âdi tahta boyası kullandıklarını hiç gördün mü? Şimdi kulağını aç ve iyi dinle! Bu resmi sen yaptın!.. Boyaları nereden bulduğunu da söyleyeyim mi? Montefermiye'deki misafirhanenin karyola boyalarındandır!.. Demek Waterloo'da bulundun ha! Peki, neci olarak? Onu da söyleyeyim mi? Cephe gerisinde seyyar satıcı olarak. Fakat asıl işin seyyar satıcılık değildi... Geceleri harp meydanını dolaşarak ölen askerlerin ceplerini boşaltıyordun. Evet, sen kahraman bir Fransız askeri değil; bir "ölü soyucu"sun!

Tenardiye, heykel, gibi, hareketsiz duruyordu. Sihirli bir el kendisini dondurmuş gibi, bir türlü harekete geçemiyor; ağzını açıp bir kelime söyleyemiyordu...

Kiralık c niler de ağızları açık yaşlı adamı dinliyorlardı.

– Demek yaralı bir Fransız generalini kurtardın öyle mi? Adı neydi bu generalin? Sana bu kahramanlığından dolayı bir madalya vermediler mi? İşte evindeyiz! Haydi, bize madalyanı göster! Waterloo’da asker olarak çarpıştığına dair bir belge göster!

Tenardiye, kanlı gözlerini yaşlı adama dikti. Bu adam kimdi? Kendisi hakkında bunca gizli bilgileri nasıl öğrenmişti. Onun derisini yüzmeden i i rahat etmeyecekti. Fakat, derisinden önce parası lâzımdı.

Yavaş ve kısık bir sesle:

– Mösyö! dedi, bana büyük hakaretlerde bulundunuz. Artık size acımayacağım! Mengereneye bağlanmayı hak ettiniz!..

Elinde balta gibi bir kesici alet tutan adam bağırdı:

– Yarılacak odun varsa, ben hazırım!

Bir başkası, dehşetli bir gülüşle, seyrek dişlerini gösterdi.

Tenardiye ikinci adama bağırdı:

– Niçin maskeni çıkardın, budala?

Adam hiddetle elindeki sivri aleti göstererek cevap verdi:

– Budala senin babandır! Sözlerine dikkat et!

Tenardiye’nin her hareketine dikkat eden yaşlı adam, bu ağız kavgasını fırsat bilerek harekete geçti. Bir vuruşta masa ile sandalyeyi devirip pencereye koştu. Pencerenin çerçevesini s kmesi ile vücudunu dışarı sarkıtması birkaç saniye ancak sürmüştü. Fakat aynı anda, altı tane g cl  kol bacaklarından yapışıp onu içeri çekti.    kömürcü üzerine  ullanırken, Tenardiye’nin karısı da saçlarından yakaladı. Diğerleri de patırdıya koştukları sırada Tenardiye bağırdı:

– Adamı yaralamak yok! Yaptığımız anlaşmayı unutmayın! Bize adamın  l s  değil, parası lâzım...

Bu arada yaşlı adam iki haydutu altına almış,   nc s n  bir yumrukta odanın ortasına uzatmıştı. Ancak geride dört adam daha vardı ki; arkadaşlarının imdâdına yetişip yaşlı adamı kısıkırak yakalamışlardı. Altta kalan iki haydut, değirmen taşının altında eziliyormuş gibi, zor nefes alıyorlardı.

Haydutlar, adamı en yakın karyolaya yatırmış; itaate mecbur bırakmışlardı. Tenardiye’nin karısı saçlarından tutmaya devam ediyordu.

Tenardiye de karısının saçlarından tutup:

– Kalk adamın başından! diye bağırdı, burada sekiz tane erkek varken sana ne oluyor?

Kadın, kurda itaat eden dişi bir köpek gibi boğazından hırıltılar çıkararak ihtiyaşın saçlarını bıraktı.

Tenardiye haydutlara seslendi:

– İhtiyaşı soyun! Bakalım üstünden ne çıkacak?

Adamlar bu işi zevkle yaptılar. Fakat meşin bir c zdanla içinde altı franktan başka para bulamayınca çok kızdılar.

Elinde sopa tutan haydut:

– İhtiyar çok tedbirli adammış... dedi.

Tenardiye, kapının yanındaki köşeye gidip uzunca bir ip getirdi:

– Kendisini karyolaya bağlayın! dedi.

Sonra, sopalı hayduta dönerek:

– Onun tedbiri varsa, bizim de tedbirimiz var, baba! dedi.

Son düğüm de atılıp bağlanma işi bitince, Tenardiye, haydutlara:

– Siz şöyle geriye çekilin! dedi, Mösyö ile yalnız konuşmak istiyorum.

Tenardiye, bir sandalye çekip yaşlı adamın karşısına otururken; haydutların reisi olduğu tahmin edilen eli sopalı adam, yerde yatan haydutu göstererek:

– Bakın bakalım şu herife! dedi, öldü mü?

Arkadaşını yerden kaldıran haydut sırtarak cevap verdi:

– Ölü değil, baba! dedi, Çok sarhoş.... Haydutların başı bu cevaba çok kızdı:

– Vay geri zekâlı, vay! dedi, meslek şerefimizi iki paralık etti... İnsan işe çıkarken bu kadar içer mi? Ayak altından kaldırıp şu köşeye atın!

Tenardiye sesini yumuşatarak söze başladı:

– Mösyö, karşınızdaki adamı küçük görmeyin! Zor durumda olduğunuzu kabul edin. Pencereden atlamaya kalkmakla hiç de iyi etmediniz. Bir tarafınız kırılabilirdi... Etrafı haydutlarla çevrili bir adam kurtulmak için en evvel ne yapar, bilir misiniz? Elbette bilirsiniz... Bağırıp çağırarak, “yetişin adam öldürüyorlar” diye avazının çıktığı kadar sesini komşulara duyurmaya çalışarak kurtulmanın çarelerini arar... Eğer böyle yapsaydınız size hak verirdim. Gerçi böyle bir şey yapsanız da kimse size engel olmazdı. Neden, bilir misiniz? Çünkü, bu odadan hiç ses çıkmaz. Bundan başka da bir fazileti yoktur.. Bir mahzen gibidir. Burada bir top atılsa; en yakın karakoldan sarhoş horlaması gibi işitilir. Fakat siz bunu bilmiyorsunuz... Bilmediğiniz halde bağırmadınız. Bundan çıkardığım neticeyi de söyleyeyim mi? Sevgili, Mösyöm! Bağırınca kim gelir? Polis veya jandarma!... Ondan sonra, mahkeme... Peki, siz bağırmadınız. Niçin? Çünkü, sizin de, benim gibi polisten ve mahkemedan sakladığınız bir şeyiniz var... Bakın, bu noktada bir beraberliğimiz var. Öyle ise, anlaşabiliriz...

Yaşlı adam, alaylı bir tavırla Tenardiye'ye baktı. Hiç cevap vermedi.

Maryüs, önce babasını kurtaran adamın bir haydut olduğunu öğrenerek sükutu hayale uğramıştı. Şimdi de sevdiği kızın babasının polisten kaçan bir adam olduğunu öğreniyordu. Çünkü, ihtiyar suçlamalara cevap vermiyordu.

Maryüs perişan bir durumdaydı ve kimsenin ondan haberi yoktu. Müfettiş Javer hariç... Fakat o da kendisinden işaret bekliyordu...

Tenardiye, ihtiyar adamın, ki biz artık onun Jan Valjan olduğunu biliyoruz, alaylı bakışları karşısında öfkelenmişti. Yerinden kalktığı gibi ocağın yanına gitti. Mangalı perdeleyen tahtayı tutup kenara attı.

Jan Valjan, mangalın içindeki kızıl ateşi ve ateşin içine sürülmüş olan işkence âletini gördü.

Tenardiye geri dönüp tekrar ihtiyar adamın karşısına oturdu:

– Tekrar ediyorum, dedi, uyuşabiliriz. İkimiz de hiddet edip birbirimize kötü sözler sarf

ettik. Ben kendi adıma özür diliyorum. Beni işkence ile adam soyan biri zannetmeyiniz. Sizi batırmak niyetinde değilim. Sadece iki yüz bin frank istiyorum. Milyonların sahibi olduğunuzu biliyorum. Diyeceksiniz ki, "üzerimde bu kadar para yok."

Jan Valjan, kayıtsız bir şekilde, Tenardiye'yi dinliyor, hiç cevap vermiyordu. Tenardiye yerinden kalkıp masaya doğru yürüdü. Masayı getirip Jan Valjan'ın önüne koydu. Çekmeceyi çekip içinden kalem, kâğıt ve bir mürekkep hokkası çıkardı. Açık çekmecede kocaman bir bıçağın parladığı görüldü. Sırtarak çekmeceyi kapattı.

– Mösyö! dedi yazın!

Esir nihayet konuştu:

– Nasıl yazayım? Ellerim bağlı...

– Ah! Afedersiniz! Hakınız var.

Sonra haydutlardan birine döndü:

– Mösyönün sağ kolunu çözün!

Tenardiye, kalemi mürekkebe batırdı ve Jan Valjan'a uzattı:

– Buyurunuz, Mösyö! Şimdi lütfen yazınız.

– Ne yazayım?

– "Sevgili kızım"

Jan Valjan, ürktü. Gözlerini kaldırıp Tenardiye'ye baktı.

– Kendisine böyle hitap edersiniz, değil mi?

– Kime?

– Kime olacak Mösyö... Kırlangıç'a tabii ki.

– Ne demek istediğinizi anlamıyorum?

Tenardiye'nin kiraladığı adamlara güvenmediği ve bu yüzden de kızın adını söylemekten çekindiği belli oluyordu.

– Her ne ise... Siz söylediklerimi yazın! dedi ve devam etti "Sevgili kızım, derhal gel. Sana ihtiyacım var. Bu mektubu getiren şahıs, seni yanıma getirmeye de yetkilidir. Seni acele bekliyorum."

Jan Valjan söylenenleri aynen yazdı.

Tenardiye:

– Şimdi de altını imza atın, Mösyö! Adınız neydi?

– Orben Faber.

Tenardiye adamı soydukları zaman cebinden çıkmış olan eşyayı karıştırdı. Beyaz bir mendil gördü. Mendili açınca köşesine "O.F." harflerinin işlenmiş olduğunu fark etti.

– "O.F." tamam... dedi, isminizin baş harfleri...

Jan Valjan, imza ederek altına Orben Faber yazdı.

– Mektubu katlamak için iki el lâzım...

Tenardiye sırttı:

– O işi ben yaparım, Mösyö!

Mektubu katladıktan sonra, kalemi tekrar mürekkebe batırdı ve Jan Valjan'a verdi.

– Mösyö, şimdi de, zarfın üzerine yazın!

– Ne yazacağım?

– “Matmazel Faber” ve adresinizi yazacaksınız. Adınız konusunda yalan söylemediğiniz gibi; adresiniz konusunda da yalan söylemeyeceksiniz. Sen Jak Dö Hupo kilisesinin yakınında oturduğunuzu biliyorum. Fakat sokağın adını ve evinizin numarasını bilmiyoruz. Şahsınızın ve kızınızın selâmeti için zarfın üzerine doğru adres yazmalısınız!..

Jan Valjan, elinde kalem, birkaç saniye düşündükten sonra, şu adresi yazdı:

“Matmazel Faber

Sent Dominik Sokağı No: 17”

Tenardiye, sar’a titremesini andıran bir ürperme ile mektubu zarfa yerleştirdi.

– Hey, Karı! diye bağırdı.

Kadın koştu.

– İşte mektup! Şimdi ne yapacağını biliyorsun. Aşağıda bir araba var. Arabanın arkasına bin; kimselere görünme. Öteki arabayı nerede bulacağını biliyorsun. Çabuk git, çabuk gel!

Kadın mektubu aldı.

Tenardiye maskesini çıkaran seyrek dişli hayduta döndü:

– Madem yüzünü gösterdin; sen de kadınla birlikte git. Arabada bekle. İşler karışmadıkça ortaya çıkma.

Kadın kapıdan çıkmak üzere iken, arkasından bağırdı:

– Hey kadın! Mektubu sakın düşüreyim deme! Taşındığın sıradan bir mektup değil; iki yüz bin franklık bir servettir!

Kadın başını geriye çevirerek:

– Merak etme! dedi, onu kalbimin üzerinde taşıyacağım...

Bir-iki dakika sonra bir kamçı sesi ile birlikte gittikçe uzaklaşan bir araba sesi işitildi.

– Güzel dedi Tenardiye, iyi gidiyorlar. Bir saate varmaz geri dönerler.

Ocağın yanına bir sandalye yanaştırdı. Üzerine oturup ayaklarını mangala doğru uzattı:

– Ayaklarım üşüyor, diye mırıldandı.

İŞLER KARIŞIYOR

Maryüs, masanın üzerinde, ayakta durmaktan yorulmuştu. Gözlediği odanın içinde korkunç bir sessizlik hâkimdi.

Delikanlı, kız gelinceye kadar, herhangi bir hadisenin olmayacağını düşünerek yavaşça masadan aşağı indi. Yatağın üzerine oturdu. Kulağı, yan duvardan gelecek en ufak bir gürültüyü duyacak şekilde, kirişte bekliyordu. Kızın babasının adını nihayet öğrenebilmişti: Orben Faber. Bu, soylu ve zengin bir isimdi. Fakat kızın adını henüz bilmiyordu. Tenardiye onun için “kırlangıç” lakabını kullanmıştı. Acaba gerçek adını bilmiyor muydu?

Yarım saat böyle geçti. Maryüs hep düşünüyordu: “Tenardiye’nin karısı, sevgilisini buraya getirecekti. O geldiği zaman, ne pahasına olursa olsun, harekete geçecek; sevgilisini haydutların elinden kurtaracaktı.”

Birden Tenardiye'nin sesi işitildi. Maryüs, derhal, gürültü çıkarmadan masanın üzerine çıktı. Gözünü deliğe yanaştırıp içeriye baktı. Tenardiye, sırtını ocağa, yüzünü Mösyö Faber'e dönmüş konuşuyordu:

– Mösyö, sanırım, size plânımı anlatmanın zamanı gelmiştir... Karım kızınızı almaya gitti. Bunu biliyorsunuz. Yalnız bilmediğiniz bir şey var ki, o da kızınız buraya getirilmeyecektir...

Maryüs'ün bu sözler karşısında bütün vücudu titredi.

Tenardiye devam ediyordu:

– Evet, Mösyö! Dışarıda bir setin arkasında, iki güzel beygir koşulu bir araba bekliyor. Kızınızı oraya götürecekler. Birinci arabadan inip buna binecek. İkinci araba, kızınızı, daha evvel tesbit ettiğimiz rahat bir yere götürecek. O zaman karım buraya gelip:

– Her şey tamam! diyecek ve biz sizi çözüp serbest bırakacağız. İki yüz bin frangımı getirip teslim ettiğiniz zaman kızınız size iade edilecek. Eğer parayı getirmek yerine polise gidecek olursanız, arkadaşım Kırlangıç'ın beynine bir kurşun sıkıp sokağa atacaktır. Görüyorsunuz ya, plân gayet açık ve sâde. Kızınızın hayatı sizin elinizde. Ona bir fenalık gelmesini istemezseniz, kılına bile dokunulmayacaktır. İki yüz bin frankı getirip kızınızı götüreceksiniz...

Tenardiye durdu. Mösyö Faber hiç cevap vermedi. Maryüs, ihtiyar adamın nasıl olup da böyle soğukkanlı durabildiğine hayret etti... İşler tekrar karışmıştı. Netice, Maryüs'ün beklediği gibi çıkmamıştı. Bir saate yakın zamandır boş bir ümitle avunmuştu.

O dehşetli sessizliğin ortasında, sokak kapısının açıldığı duyuldu. Aynı anda Mösyö Faber'in bağlı olduğu karyoladan bir gürültü işitildi.

Tenardiye heyecanla:

– Kadın geliyor! dedi.

Bir dakika sonra, Tenardiye'nin karısı morarmış bir suratla içeri girdi. Nefesi tıkanmış gibi hırıltılar çıkarıyordu. Kanlanmış gözlerini hiddetle Mösyö Faber'e dikti. Ellerini dizlerine vurarak, inledi:

– Ah! Mendebur ihtiyar! Bize oyun oynadın değil mi?

Tenardiye telaş ve sabırsızlıktan kadının yakasına sarıldı:

– Ne oldu, kadın? Konuşsana! Ne oyunundan bahsediyorsun?

Odanın içinde bulunan haydutlar da şaşırılmış; kadının ne söyleyeceğini merak ediyorlardı. Kimsenin karyolada bağlı duran ihtiyara dikkat ettiği yoktu.

Kadın:

– Yalancıkdan bir ev tarif etmiş! dedi.

Tenardiye, ağzından tükürükler saçarak:

– Ne! dedi, yalandan bir ev mi tarif etmiş?

– Sent Dominik sokağı, 17 numaralı evde kimse yok.! Orada, "Orben Faber" adında birini tanıyan yok!

Tenardiye, ocakta duran mangala doğru vahşi bir bakış fırlattı. Sonra, esire dönerek:

– Demek yalandan bir ev tarif ettiniz, Mösyö! dedi, peki bundan beklediğiniz neydi?

– Zaman kazanmak!

O anda âni bir hareket yapan Jan Valjan, kollarını bağlayan ipleri atarak ayağa fırladı. Yalnız, bir bacağı hâlâ sıkı sıkıya karyolaya bağlı idi...

Haydutların hareket etmesine fırsat bırakmadan mangalın içine sürülmüş olan işkence aletini kaptı. Aletin demir kısmı, etrafa kızıl kıvılcımlar saçarak parlıyordu.

Haydutların başı olan adam bağırdı:

– Telaş etmeyiniz! Bir ayağı bağlıdır.

O zaman, cinayet âletini elinde tutan Jan Valjan, haydutlara dedi ki:

– Siz, zavallı adamlarsınız! Size zararı dokunmamış insanları öldürüp bundan para kazanıyorsunuz... Kiralık kâtilik, dünyanın en alçak mesleğidir. Kendinizi cesur ve güçlü adamlar sanıyorsunuz, öyle mi? Bu âleti mangala niçin yerleştirdiniz? Beni korkutup para çekmek için mi? Direnirsem onunla vücudumu dağlayıp tehdit etmek için mi? Bakın öyle ise!

Böyle dedikten sonra sol kolunu sıyırdı. Sağ elinde tuttuğu kızgın demiri çıplak etinin üzerine yapıştırdı.

Etin yanarken çıkardığı cızırtı işitildi. Aynı anda işkence evine mahsus bir koku yayıldı.

Maryüs, dehşetle ürkerek, dizleri titremeye başladı. Haydutlar da, gördükleri manzara karşısında dehşete düşmüşlerdi. Meçhul ihtiyarın çehresinde, hafif bir burukluğun dışında, hiçbir acı izi görülüyordu.

Neferin bozguna uğradığı sırada, komutanın cesurca harp meydanına atılması gibi; tabii acıların vücudu sardığı sırada da yüksek tabiatlı olanlarda, ruh ön plâna çıkar.

Cesur ihtiyar, kin ve nefretten arınmış, heybetli bir sesle bağırdı:

– Sefiller! Ben sizden korkmadığım gibi, siz de benden korkmayın! Söyleyin, ben size ne kötülük ettim?

Sonra, kızgın demiri yarasından çekti. Kırık camdan dışarıya fırlattı. O dehşetli âlet, karların içine gömülerek söndü.

Meçhul ihtiyar tekrar söz aldı:

– İşte silahsızım! Bana ne yapacaksınız yapın!..

Tenardiye, delirmiş gibi, bağırdı:

– Yakalayın! Sakın kaçırmayın!

O zamana kadar işe karışmamış olan Tenardiye'nin karısı kocasına seslendi:

– Eee, ne olacak şimdi? Adamın karnını deşmekten başka bir çare kalmış mıdır?

Tenardiye, bozguna uğramış nefer gibi, cevap verdi:

– Haklısın! Başka çare yok...

Dört haydut, Jan Valjan'ın etrafını sarmış; kollarından sıkı sıkıya yakalamışlardı. O ise hiç mukavemette bulunmuyor; sadece mırıldanıyordu: "Tanrım, bana yardım etti!.."

Maryüs, tam tetiği basacağı sırada, pencerenin sağlam camı gürültü çıkararak kırıldı. Aynı anda, odanın ortasına, üzerine kâğıt sarılı bir taş düştü.

Tenardiye eğilip aldı. Kâğıdı açtı:

– Büyük kızın yazısı bu! dedi: "Aynasızlar geliyor!"

Aynı anda odanın içerisi karıştı. Haydutların başı ip merdivene koştu. Merdiveni pencereden aşağı sarkıtıp çengelini pervaza geçirdi:

– Taş buradan atıldığına göre, bu tarafta jandarma yoktur... dedi, vakit varken tüyelim!

Tenardiye'nin karısı, koca vücudunu pencereye kapatarak:

– Dur bakalım! dedi, önce biz!...

Haydutların reisi adamlarına dönerek:

– Ne diyor bu kaltak, duydunuz mu?

Tenardiye lafa karışarak:

– En iyisi kura çekmek! dedi.

Haydutların başı:

– Ne! dedi, kura mı çekeceğiz? Çocuk musun, sen? Arkamızda jandarmalar varken oturup kura mı çekeceğiz? Ne ile? Islak parmakla mı? Kibrit çöpünün kisası ile mi, ha! Yoksa isimlerimizi birer kâğıda yazıp bir takkenin içine doldurarak mı? Deli bu adam!

O anda kapının eşiğinde bir ses duyuldu. İlikleri donduran dehşetli bir ses:

– İster misiniz, ben şapkamı vereyim?

Hepsi o tarafa döndüler. Sesin sahibi müfettiş Javer'di. Şapkasını elinde tutmuş, gülerek onlara doğru uzatıyordu.

AVIN BÜYÜĞÜ KAÇIYOR

Haydutlar, bu âni baskın karşısında, tekrar birbirine karıştılar. Âcil durumda kullanmak üzere köşe bucağa sakladıkları silahlarını kaptılar. Karşı duvarda bir araya toplanarak müdafaa vaziyetine geçtiler. Kiminin elinde demir tokmak, kiminin zincir, kiminin kalın sopa vardı.

Javer şapkasını başına koydu. Ellerini göğsünde bağladı:

– Pencereden çıkmak tehlikelidir! dedi, bir tarafınız kırılabilir.. Sağlığınız açısından en iyisi kapıdan çıkmaktır. Siz yedi kişi iseniz; bir yirmi kişiyiz... Orniyalılar gibi birbirimizin yakasına sarılmayalım. Kibarca gidelim.

Haydutların reisi, gömleğinin altında tuttuğu bir tabancayı gizlice Tenardiye'nin eline vererek, kulağına:

– Ben bu adama karşı silah kulanmaya cesaret edemem... dedi, sen yapabilir misin?

– Hem de memnuniyetle.

– Al, öyle ise.

Javer, Tenardiye'ye dik dik bakarak:

– Boşuna zahmet etme! dedi, alçakların kurşunu hükümete işlemez!..

Tenardiye, hiç düşünmeden tabancayı doğrultup tetiğe bastı. Cılız bir horoz sesinden başka bir şey işitilmedi. Tabanca patlamamıştı.

Javer gülerek:

– Ben seni uyarmıştım! Şimdi, cinayete tam teşebbüsten yargılanacaksın.

Haydutlardan biri, elinde tuttuğu demir çekici Javer'in ayakları önüne atarak:

– Sen şeytanların imparatorusun! dedi, ben teslim oluyorum.

Javer diğer haydutlara döndü:

– Ya siz?

Hepisi silahlarını yere atıp bir ağızdan:

– Biz de! dediler.

Müfettiş, sakın bir eda ile:

– İşte böyle! Gürültüsüz ve kibarca gideceğiz.

Boğuk bir ses odayı cınlattı:

– Alçaklar! Hainler! Dönekler!

Bu, Tenardiye'nin karısı idi. Kızların oturmak için kullandıkları kocaman bir kaldırım taşı başı üzerinde kaldırmış, Javer'e doğru ilerliyordu.

Müfettiş hiç vaziyetini bozmadı. Gülerek:

– Ne cesur kadın! dedi, kocasındaki sakal bunda olmalıydı...

Kadın:

– O yılan başını ezeyim de gör! dedi ve aynı anda taşı Javer'in başına fırlattı:

Javer birden eğildi ve taş, kapıya çarparak gürültü ile döşemenin üzerine düştü.

Müfettiş bağırdı:

– Şimdi girebilirsiniz!

Aynı anda, kılıcı elinde bir jandarma çavuşu ile hemen onun ardından silahlı dört nefer içeri girdiler.

Javer:

– Hepsine de bilezik geçirin!

Jandarmalar haydutlara kelepçe takarken, Javer adamlarına bağırdı:

– Maskelerinizi çıkarmayın! Bakalım hepinizi tanıyabilecek miyim? Önce reisten başlayalım! dedi ve baştan beri reis olduğunu tahmin ettiğimiz adamın omzuna elini koydu:

– Ne haber, Panço? dedi, işler kötü gitti değil mi?

– Evet, Müfettiş! Bana tütün içme izni vereceksiniz değil mi? Sizi hiç uğraştırmadım...

– Elbette!

Sonra, yaşlı bir hayduta doğru yürüdü. Elini onun başına koydu. Adam titriyordu:

– Minet Usta ile müşerref oluyorum, değil mi?

– Evet, müfettiş hazretleri...

– Artık ihtiyarladığınızı kabul et. Bu işler sana göre değil...

– Haklısınız, Mösyö!

Sıra bir başkasına gelmişti. Bu adamın uzun bir sakalı vardı.

– Sen! dedi Dömilyar veya Dimilyar her ne isen... Çok çirkin bir sakalın var!

Haydut sırtarak:

– Ben sakalımı severim, Mösyö... Onu kestirmeyeceksiniz değil mi?

– Böyle çirkin bir sakala razı isen, buna kim karışır...

– Sağolun, Mösyo!

Başındaki saçları yarı yarıya dökülmüş olan hayduta döndü:

– Ya sen? “Kel Brojon”! Kelini kapatmak için bir peruk takmayı düşünemeyecek kadar ahmak adamsın!..

Böylece, hiçbirini şaşırılmayarak, hadutları tek tek tanıdığını ispat etti...

Maryüs, Javer’in maharetine hayran kaldı.

Müfettiş, bir sandalye çekip masanın başına oturdu:

– Güzel! dedi, ev sahibi raporumu yazmam için her şeyi hazır etmiş...

Kalemi eline aldı; mürekkep hokkasına batırdı ve yazmaya başladı. Sıra esirin adını yazmaya gelmişti. Başını kâğıttan kaldırmadan:

– Haydutların bağladığı o efendiyi getirin! dedi.

Jandarmalar etrafa baktılar.

Müfettiş tekrar:

– Evet! Bekliyorum!

Meçhul ihtiyarın bağlandığı karyola bomboştu.

Kapı muhafaza altında idi. Oradan kaçmış olamazdı.

Jandarmalar pencereye koştular. Biri kafasını dışarı çıkarıp baktı. Ortalarda kimse görünmüyordu. Fakat, ip merdiven hâlâ sallanıyordu.

Javer mırıldandı:

– Vay, be! Avın büyüğünü kaçırdık! En değerlileri o olmalı...

BASKINDAN SONRA

Çeteden, biri hariç, hepsi de yakalanmış; mahkeme gününe kadar nezarete atılmışlardı. Tenardiye’nin küçük kızı, Jandarmaların bir bölük halinde Garbo Virânesi’ne doğru geldiklerini görünce, dar sokaklardan birine girip izini kaybettirmişti. Büyük kız, hâlâ babasından korktuğu için, görevini ihmal etmemiş; tehlikeyi haber veren bir mesajı pencereden içeriye atmıştı. Fakat, kaçmaya fırsat bulamayarak jandarmalara yakalanmıştı.

Maryüs’e gelince: Jandarmalar, haydutlarla birlikte evi terk edinceye kadar odasından ayrılmamış; etraf sakinleyince dışarı çıkıp geceyi bir arkadaşının evinde geçirmişti.

SOKAK ÇOCUĞU AĞLAMAYI BİLMEZ

Garbo Virânesi’nde dehşetli olayların geçtiği akşamın ertesi günü, Osterliç Köprüsü’nden, üstü başı perişan bir sokak çocuğu geçiyordu. Yırtık elbiselerine, delik ayakkabılarına aldırmadan şarkı söylüyordu.

Hastahane Caddesi’ni geçip Küçük Banker sokağına saptı. Sokağın köşesinde, yaşlı bir kadın eğilmiş, fenerin ışığında çöpleri karıştırıyordu. Çocuk geçerken kocakarıya çarptı:

– Vay! dedi, ben bunu iri bir köpek sanmıştım...

Kadın fena halde kızdı:

– Seni köstebek yavrusu, seni! Eğilmemiş olsaydım, nerene bir tekme vuracağımı ben bilirdim!

– Keh! Keh! Yanılmamışım...

Kocakarı hiddetinden nefesi tutularak, derhal ayağa kalktı. Fenerin ışığı, buruşuk sarı çehresini hafif surette aydınlatıyordu. Vücudu çevrenin karanlığına uymuş, yalnız başı görünüyordu.

Sokak çocuğu kadına bakarak:

– Bu hanım da şakalaşacak kadar güzel değilmiş... dedi ve yoluna devam etti.

Çocuk gözden kaybolmuştu; ama şarkısı hâlâ duyuluyordu:

Hükümdar ava gidiyor.

Ne avına bilir misiniz,

Kargalar avına!

Garbo Virânesi'nin önünde durdu. 50-52 numaralı kapıya yüklendi. Kapalı olduğunu görünce tekmelemeye başladı.

Küçük Banker sokağının köşesinde rastladığı kocakarı bağırarak, elleriyle tehditkâr işaretler yaparak yaklaşıyordu.

– Aman Tanrım! Bu velet kapıyı kıracak!

Tekmeler devam ediyordu. Kocakarı nefes nefese çocuğa yaklaştı. Sonra birden durdu. Onu tanımişti:

– Ne! Bu bizim şeytanmış!

– Vay! Borgon Ana siz misiniz? İyi geceler!

– Defol şurdan, pis velet!

– Bizimkileri ziyarete geldim.

Kadın çocuktan intikamını almış gibi rahatladı:

– Bulursan, ziyaret edersin...

– Ne demek! Babam evde değil mi?

– Zindanda!

– Vay be! Ya annem?

– O da kadınlar koğuşuna kapatıldı!

– Ya ablalarım? Bari onları göreyim...

– Onlar da kızlar koğuşunda! Senin anlayacağın, dün akşam, ben evde yokken seninkiler bir cinayet işlemişler... Jandarma gelip hepsini suç üstü yakalamış.

Çocuk kulağının arkasını kaşıyarak ve Borgon Ana'ya bakarak:

– Ne yapalım... dedi, olan olmuş.

Sonra ökçeleri üzerinde dönerek, gerisin geri küçük Banker sokağına daldı.

Kadın, çocuğun neşesinden bir şey kaybetmediğine, şarkı söyleyerek gözden kaybolduğuna hayret ediyordu:

Hükümdar ava gidiyordu.

Arkasında adamlar, önünde köpekler yürüyordu.

GÖNÜLLÜ HÂFİYE FİRAR EDİYOR

Paris'te yine ihtilâl havası esiyordu. Napolyon'dan boşalan Fransa tahtına yine krallar oturmuştu. Ancak Fransa artık eski Fransa değildi. Sıkıyönetimler, halkı ve orduyu huzursuz ediyordu. Özellikle fakir halk, huzur, iş ve ekmek istiyordu. Fakat ne gezer! Her zaman ezilen ve ihmal edilen yine kenar mahallelerdi. Her ihtilâl komitesi, bu zavallıları yem olarak kullanıyor; işleri bitince de onları unutuyordu...

İhtilâl hazırlıkları başlayınca, Korfirak adresini değiştirdi. Şimdi, ihtilâlcilerin yoğunlukta olduğu Verreri sokağında oturuyordu. Maryüs, baskın gecesi, evden kaçtığı zaman Korfirak'a sığınmıştı.

Sabah olunca, ilk iş olarak, Garbo yıkıntısına gitti. Borgon Ana'ya odanın işlemiş olan kirasını verdi. Yatağını, kitaplarını, masasını ve sandalyelerini bir el arabasına yükleyip evi terk etti.

Javer, öğleye doğru, Garbo Virânesine gidince; yaşlı kadından başka kimseyi bulamadı. Maryüs'ün yeni adresini sordu. Borgon Ana, adres bırakmadığını söyleyince; Javer çok kızdı.

Delikanlının âniden evden kaçışı, adres bırakmayışı ve müfettişin kızgınlık belirtileri gösterişi; yaşlı kadında tuhaf hisler uyandırdı. Önüne gelene: "Kim inanırdı ki, o kız gibi delikanlı böyle bir belâya bulaşacak... Artık kimsede ahlak kalmadı! Zaman kötü bir zaman..." dedi.

Maryüs, bütün yoksulluğuna rağmen, her hafta başında hapishane müdüriyetine mahkûm Tenardiye'ye verilmek üzere beş frank gönderiyordu. Böylece, babasının vasiyetini yerine getirdiğine inanıyor; vicdanı rahatlıyordu. Fakat, diğer yandan, "Orben Faber" sahte adıyla ortaya çıkan meçhul ihtiyarın Tenardiye hakkında söylediği korkunç sözleri hatırlıyor; "ya doğru ise" şüphesinden kurtulamıyordu.

Evden kaçışının, karakola gidip tabancaları teslim etmeyişinin asıl sebebi, babasını ölümden kurtaran adam aleyhinde şahitlik yapmak istemeyişi idi. Diğer taraftan, sevdiği kızın babasına yapılanlar gözünün önüne geliyor; çıldırarak gibi oluyordu.

Ya Tenardiye'nin onun hakkında söyledikleri... O kahraman, o cesur ihtiyar gerçekten bir "çocuk hırsızı" mıydı? Eğer öyle değilse, polisten niçin kaçıyordu?.. Ortada bir gerçek varsa, o da bu iki insanın arasında bir şeyler geçtiği idi. İkisi de kızın adını söylemekten kaçınmış, ondan bahsetmek gerektiği zaman "Kırlangıç" lakabını kullanmışlardı...

Maryüs, düşündükçe çıkmaza giriyor; önüne aşılması imkânsız engeller çıkıyordu. Yapabildiği tek şey dolaşmaktı. Ne gıdasına, ne üstüne başına dikkat ettiği yoktu. Onu görenler, acıyarak bakıyor; "işte bir sefil" diyorlardı. Paris'in dış mahallelerine kadar yürüdü. Kaçmak, bu insan yutan bataklıktan kurtulmak istiyordu. Fakat sevdiği kıza karşı duyduğu derin aşk, onun ayaklarını bağıyor; hareket edemez, çalışamaz duruma düşürüyordu. Geniş bir meydanlığa gelince durdu. Rastladığı ilk adama:

– Burası neresidir? dedi.

Adam sesin sahibine acıyarak baktı:

– Kırlangıç Meydanı! dedi ve yürüyüp gitti.

Maryüs, heyecanla titredi:

– Ne! dedi, Kırlangıç Meydanı mı?

Çevresine bakıp da kimseyi göremeyince, kendi sorusuna kendisi cevap verdi:

– Kırlangıç Meydanı imiş...

Artık, her gün, bu meydana gelmeye başladı. Bir zamanlar Lüksemburg Parkı'nın tiryakisi olduğu gibi, buraya da alıştı.

İhtilâlcı arkadaşları ondan ümitlerini kesmiş; "yazık, zavallı aklını yitirdi" diyorlardı. Tek görüştüğü insan, belediyeden emekli Mösyö Maböf'tü. Ona babasından geriye kalan tek hatıra gözüyle bakıyor, çok seviyordu. Kendisi sefaletin kör kuyusuna düştüğü için, bu zavallı ihtiyarın "bir ekmeğe muhtaç" hale geldiğini fark edemiyordu.

Mösyö Maböf, kitabını satan yayınevinin sahibi ölünce, iyice sahipsiz kalmış; elinde para eder ne varsa satıp savmıştı. Şimdi bütün ümidi, yetiştirmeyi düşündüğü yeni bir tür "çivit bitkisi"nde idi. Sabahtan akşama kadar bahçede çalışıyor; yetiştireceği çivitleri hayal ediyordu. Üç haftadır bir tek damla yağmur düşmediğinden bitkiler boynunu bükmüştü.

Zavallı ihtiyar yorgundu. Sandalye yerine kullandığı bir taşın üzerine oturup havaya baktı:

– Hep yıldız, hiç bulut yok... diye mırıldandı.

Kuyudan su çekecek gücü kalmamıştı. Elinde kovanın ipi, öylece oturuyordu.

Bir müddet gökyüzünü tarayan bakışları tekrar yere düştü. O anda bir ses işitti:

– Baba! İster misiniz, bahçenizi ben sulayayım?

Adam cevap vermeye fırsat bulamadan, yırtık elbiseler içinde, sıska vücutlu, genç bir kız ortaya çıkıp kovayı kaptı. Kuyuya sarkittikten sonra, çekerken:

– Endişe etme baba! dedi, bu kuyuda daha bir ay yetecek su var!..

– Kuyuda su var; ama bende güç yok...

Bir yandan dolu su kovasını arklara boşaltıyor, bir yandan da cevap yetiştiriyordu:

– Eğer istersen, her akşam gelir bahçeni sularım... Merak etme, bunun için para filan istemem.

Sulanan sadece bahçe değildi... Fideler suya kanarken, Maböf Baba'nın kuruyan ruhuna da can geliyordu.

İhtiyar, neşe ve minnet dolu bir sesle:

– Çiçeklere ve bitkilere hizmet ettiniz; siz çok iyi kalpli bir matmazelsiniz... Tanrı sizi korusun, melek kızım.

Sıska kız, bu iltifatlardan rahatsız olmuş gibi yüzünü buruşturdu:

– Yavaş ol baba! Melek zannettiklerimiz bazan şeytan çıkar!..

Maböf Baba onu duymamış gibi, ellerini dizlerine vurarak sızlanmaya başladı:

– Eyvah! O kadar üzgünüm ki! Size verecek bir soldam bile yok...

– Bana bir iyilik yapmak istiyor musun?

– Ah, elbette! Fakat...

– Bir şey yapabilirsin.

- Ne?
- Bana, Mösyö Maryüs'ün yerini söyle! Başka bir şey istemem...
- Mösyö Maryüs? Ha! Şu bizim fakir delikanlı... Avukat Baron Maryüs Pontmersi! Biliyor musunuz; o çok zengin ve asil bir ailenin çocuğudur. Fakat, her nedense... O asalet ve servet yerine sefaleti tercih ediyor... Tuhaf! Çok tuhaf bir çocuk!
- Bana onun tuhaflığı değil; adresi lâzım baba!
- Ha! "Adresi" dediniz... Şimdi nerede oturuyor, bilmiyorum. Bana da söylemedi...
- İhtiyar, bir gül fidanını düzeltirken sözlerine devam etti:
- Fakat onu nerede bulacağınızı söyleyebilirim. Kırlangıç Meydanı'na giderseniz mutlaka kendisine rastlarsınız...
- Maböf Baba, yerden doğrulduğu zaman, kız çoktan gözden kaybolmuştu.
- Hayret! dedi, bahçem sulanmamış olsaydı "bir hayal gördüm" diyecektim...

EAPONİNE

Bir cinin Maböf Baba'yı ziyaret ettiğinden birkaç gün sonra, Maryüs, Tenardiye'ye göndereceği beş frangı cebine koyup evden çıktı. Tercüme edeceği kitabın konusunu anlamak için bir defa bütünüyle okuması gerekiyordu. "Kırlangıç Meydanı'nda otururken okurum" diyerek kitabı cebine koymuştu.

Maryüs, farkında olmayarak, evden ziyade Kırlangıç Meydanı'nda oturuyordu. Maböf Baba, çelimsiz kıza bu adresi vermekle isabet etmişti. Onu arayan, evde değil Kırlangıç Meydanı'nda bulabilirdi. Maryüs'ü bu meydana çeken duygu, isim benzerliğinden başka bir şey değildi... Kırlangıcı (sevdiği kızı), Kırlangıç Meydanı'nda bulacağına inanıyordu. Bu, hayalden de öte, boş bir ümitti... "Onu daima "yedinci ağacın altındaki taş sehpa, elinde açık bir kitap" oturduğunu görenler; "işte bir deli" diyorlardı... Bunda haksız da değillerdi. Çünkü, Maryüs, burada Lüksemburg Parkı'ndan alışık olduğu taş sehpayı tahayyül ediyordu. Yalnız bir eksiklik vardı: Yaşlı adamla güzel kızı... Ve o, bu eksikliğin tamam olacağı günü ümitle bekliyordu.

Maryüs, yedinci ağacın dibindeki taş sehpa oturuyor; kim bilir kaç saattir açık duran kitabın aynı sayfasına bakıyordu. Bu sayfa, sihirli bir ayna olmuş; sevdiği kızı bahçede babasının kolunda gezintiye çıkmış gösteriyordu.

Yorgun bir zihinle, sihirli sayfayı seyrederken, tanıdık bir ses işitti:

– Hah! İşte, Mösyö Maryüs'ü buldum!

Gözlerini kaldırıp bakınca, karşısında Tenardiye'nin küçük kızını gördü. Hayretten ağzı bir karış açık kaldı:

– Ah, Eponine! Sen misin?

– Mösyö Maryüs! Beni görünce, neden o kadar şaşkırdınız? Ay, siz benim adımlı biliyor muydunuz?..

– Şey... Ben seni hapiste sanıyordum...

– Ay! Bana "sen" diyorsunuz... Ne kadar sevindim bilemezsiniz. Üstelik adımlı da biliyorsunuz. Maböf baba, sizin "Baron" olduğunuzu söyledi. Baron değilsiniz, değil mi?

Çünkü, ihtiyar adamlardan baron olur.. Bu adamlar, güneşi bol Lüksemburg Parkı'na gider, bir solda verip "Kotidiyen" gazetesini okurlar.. Bir defasında, böyle bir barona mektup götürmüştüm. Mektubu yüzüne fırlatıp değneğini göstererek "defol karşımdan sefil yaratık" diye bağırıyordu... Yüz yaşını geçmişti. Söylesenize, şimdi nerede oturuyorsunuz?

Maryüs cevap vermedi. O ise sözüne devam ederek:

– Vay! dedi, gömleğiniz de yırtılmış! İğne ipliğiniz varsa, onu size tamir edebilirim...

Sonra, yavaş yavaş sesini alçalttı. Mahzun bir tavır alarak:

– Beni gördüğünüze memnun olmamış gibi bir haliniz var... dedi.

Maryüs susuyordu. O da sustu. Birkaç saniye sonra bağırdı:

– Ben sizi sevindirecek şeyi biliyorum!

– Ne! Ne demek istiyorsun?

– Bak! Nasıl da heyecanlandınız...

– Eponine! Maksadın nedir?

– Maksadım, sizi mutlu görmek... Ama, görüyorum ki mutlu değilsiniz. Neden bu yırtık elbiselerle dolaşıyorsunuz? Maböf Baba, dedi ki: "O, soylu ve zengin bir ailenin çocuğudur; fakat nedense servet yerine sefilliği tercih ediyor"... İnsan, parası varken, hiç sefaleti tercih eder mi? Mösyö, beni yanlış anlamayın... Niyetim, işlerinize burnumu sokmak değildir. Size yardım etmek istiyorum. "Kendine hayrı olmayan şu sefil kızın, bana ne hayrı olacak" diyebilirsiniz... Fakat, o sefil kız, sizi mutsuz eden şeyin ne olduğunu biliyor!..

– Bilsen ne değişir ki?..

– Çok şey değişir, Mösyö Maryüs!

– Eponine! Yoksa?

– Evet, Mösyö! Bana bir vazife vermiştiniz...

Maryüs, Eponine'nin ellerini tuttu:

– Eponine! Söyle çabuk, o yaşlı adamın nerede oturduğunu biliyor musun?

Kız, ateşe değmiş gibi, ellerini hızla çekti:

– Mösyö! dedi, bana karşı dürüst olun! Sizi o yaşlı adam değil; güzel kızı ilgilendiriyor...

– Eponine, bırak şimdi bunları! Evi öğrendin mi?

– Mösyö! Bana bir söz vermiştiniz...

– Ne sözü?

– Bak unutmuşsunuz bile...

– Ha! İsteddiğiniz şeyi vereceğimi söylemiştim.

Hemen elini cebine attı. Babasına göndereceği beş frangi çıkarıp kızın eline koydu.

– Al bunu! dedi, ileride daha fazlasını veririm...

Kız elini açtı. Beş frank yere düştü:

– Mösyö! Ben sizin paranızı istemiyorum...

– Peki, ne istiyorsun?

– Bana söz vermenizi!

- Hangi konuda?
- Evi gösterdiğim takdirde, ne istersem vereceğinizi...
- Tamam! Söz veriyorum; ne istersen vereceğim. Yalnız senin de bana bir söz vermeni, hatta yemin etmeni istiyorum!
- Ne için?
- O evin yerini bildiğini kimseye söylemeyeceksin! Söz ver, yemin et! Babana dahi söylemeyeceksin!.. Hiç kimseye! Ama hiç kimseye söylemeyeceksin! Haydi, söz ver bana! Yemin et!
- Ah! Demek bana inanıyorsunuz? Söz verirsem, tutacağıma; yemin edersem, bozmayacağıma inanıyorsunuz?
- Evet Eponine! Sana güveniyorum... Haydi, söz ver bana!
- Peki, Mösyö. Eğer bu sizi memnun edecekse; işte söz veriyorum: Hiç kimseye, hatta babama bile, o evin yerini söylemeyeceğim. Yemin ediyorum... Kilisenin aziz pederine dahi o evin yerini söylemeyeceğim!..
- Haydi, şimdi beni o eve götür!
- Hemen şimdi mi?
- Evet, hemen şimdi!
- Ay! Şu halinize bakın... Gören de kralın hazinesini ele geçirmiş sanacak... Birkaç adım attıktan sonra, Maryüs'e döndü:
- Mösyö, pek yakınımda yürüyorsunuz! Gören ne der sonra? "Şerefli bir Mösyö, şerefsiz bir kadın ile yan yana yürüyor" diye sizi ayıplarlar!.. Bırakın ben yirmi adım önden yürüyeyim!
- O cılız kızın, bu "şerefsiz kadın" sözünü telaffuz ederken verdiği manayı hiçbir kelime karşılayamaz.
- Maryüs, adımlarını hızlandırarak ona yetişti:
- Eponine! Bu da ne demek oluyor? Biz kardeş sayılırız!..
- Kız içini çekerek:
- Kardeş ha! dedi...

AZİZELER DEDİKODU BİLMEZLER

Geçen yüzyılın ortalarında, Paris Belediye Reislerinden bir zât, Sent Cermen mahallesinde, bugün "pülüme" adı ile anılan sokakta iki katlı özel bir ev yaptırmıştı. Evin önünde, sokağa bakan ve büyük demir parmaklıklarla çevrilmiş kapalı bir bahçe vardı. Sokaktan bakanlar, evin ikinci katından başka bir şey göremezlerdi. Zemin katın arka odalarının birinde gizli bir geçit vardı ki, Babilon sokağının تنها bir noktasına çıkardı. Belediye Başkanı, bu evi metresi ile buluşma yeri olarak kullanırdı. Kraliyet devrinde, yüksek bir devlet memurunun, böyle gayri meşru ilişkilere girmesi yasaktı.

Ölen Belediye Başkanı'nın vârisleri, namuslu insanlarmış ki, hiçbiri bu evde oturmayı kabul etmemişlerdir. Bahçe duvarında, daima, "Bu ev kiralık veya satılıktır" levhası eksik olmamıştır.

Bir gün yaşlı bir adam, güneşten boyası solmuş ve yazısı zorlukla okunabilen bu levhayı gördü. Evi, gezip beğendikten sonra, içindeki mobilya ile birlikte kiraladı. Evde, gerekli bazı tamiratları yaptırdıktan sonra, sessiz sedasız yerleşti. Kendisinden başka, genç bir kızla, ihtiyar bir hizmetçi de aynı eve yerleşmişti. Komşu dedikoduları olmadı; çünkü komşuları yoktu...

Pek az gösterişli, sâde giyinen bu yaşlı adam Jan Valjan'dı. Yanındaki genç kız, Kozet idi. Hizmetçi kadın, hastahane kapılarından ve sefaletten kurtardığı bir zavallı idi. Bu kadının, ihtiyarlık, köylülük ve sadakat gibi üç sıfatı bulunduğu; Jan Valjan, onu yanına almıştı.

Jan Valjan, kendisini emniyette hissettiği manastırdan niçin ayrılmıştı? Başına bir hadise mi gelmişti? Kovulmuş muydu? Hayır! Bunların hiçbiri olmamıştı. Aksine, azizeler gibi itibar görüyordu. Herkes ondan, o herkesten memnundu. Kozet'ini her gün görüyor; babalık şefkati gittikçe büyüyor, onu canı içinde saklayası geliyordu. Kendisi burada ihtiyarlıyacak, kızı ise burada büyüyecekti. Kimse onu elinden alamayacaktı. "Ya sonra?" İşte bu sorudur ki, Jan Valjan'ın vicdânını sızlatıyordu. Sorunun cevabı gayet açıktı: Burası Tulon tersanesine çok benziyordu. Şu farkla ki, orada işkence, burada itibar görüyordu... Fakat, çıkması yasakmış gibi, adımını dışarı atamıyordu. Cemiyetten ve hürriyetten uzak bir hayat sürüyordu. Kendisi buna râzı idi. Ya Kozet? Acaba o böyle bir hayatan memnun muydu? Zavallı, dünyayı tanımadan, dünyadan vazgeçecek bir yola girmişti. Bu yolu kendisi seçmiş değildi. Onun adına, "baba" dediği bir adam karar vermişti:

– Aman Tanrım! dedi, zavallı bir çocuğun, câhilliğinden ve yetimliğinden faydalanarak onun hayatını çalıyorum!.. Devamlı ibâdetten başka her şeyin yasak edildiği "rahibelik" mesleğine onu mahkûm ediyorum. Ben ihtiyarlayıp burada öleceğim gibi, o da dünya yüzü görmeden ihtiyarlayıp burada ölecek... Hayır! Ben bunun hesabını veremem...

Manastırdan çıkmak için bir bahane ararken; kader ona bu fırsatı verdi. İhtiyar bahçıvan "Faşluan Baba" âniden öldü. Jan Valjan, baş rahibenin huzuruna çıkıp kardeşinin ölmesi üzerine kendisine yetecek kadar bir miras kaldığını; bundan sonra çalışmasına lüzum kalmadığını, kızını da alarak baba evine dönmek istediğini söyledi. Yalnız, rahibe olmayacağı için, manastırın kızı için yaptığı beş senelik masrafı ödemesi gerektiğini; bunun karşılığı olarak manastıra beş bin frank bağışta bulunacağını ve lütfen kabul buyurulmasını rica etti.

Böylece, Jan Valjan, "devamlı ibadet manastırı"ndan ayrıldı. Beş bin frank bağışta bulunması manastırda büyük hayret uyandırdı. Baş rahibe, bir ay boyunca, bu aziz birader için "küçük melekler"e dua ettirdi.

Manastırdan ayrılırken, daima anahtarını cebinde taşıdığı, kilitli bir kutudan başka bir şey almamıştı. Eğer burası "rahibeler manastırı" değil de başka bir yer olsaydı; mutlaka aylarca o kilitli kutunun dedikodusu yapılacaktı... Fakat, o günahsız rahibeler, değil kutuyu merak etmek; görmediler bile... Aziz kardeşleri için gözyaşı döküp dua ettiler... "Manastırımızı ihya eden azizimizi kaybettik" dediler.

Baş Rahibe'nin, Jan Valjan için tahminlerin ötesinde büyük bir iyilik yaptığını da söylemeden geçemeyeceğiz. Manastıra beş bin frank bağışladığı gün, Baş Rahibe de ona; "Buyurun, bu da Roma'daki Baş Piskoposumuzun size gönderdiği şeref belgesidir" diyerek

resmi bir evrak vermişti. Baş Piskoposun imzasını ve mührünü taşıyan bu evrakta şöyle yazıyordu:

“Bu belgenin sahibi Ültim Faşluan, küçük Pikpüs manastırının günahsız rahibelerinin şahadetleriyle ve bizim de araştırmalarımızla sabit olmuştur ki “mucizeleriyle meşhur aziz bir insandır”. Manastırın tamirinde, iaşesinde ve bahçe tanziminde senelerce maddi ve manevi yardımlarda bulunmuştur. Fransız resmi makamlarına, bu şerefli ve namuslu kişiye gereken her türlü kolaylığı göstermelerini tavsiye ile beraber kendisine kefil olduğumu iftiharla arz ederim.

İmza
mühür”

İşte Tenardiye'nin, Jan Valjan'ı esir aldığı gece, mendili üzerinde gördüğü “O. F” harfleri bu şerefli ismin baş harfleri idi. Fakat, Jan Valjan, onu aldatarak adının Orben Faber olduğunu söylemişti. Halbuki, aslı “Ültim Faşluan” idi.

Eve yerleştikleri gün, hizmetçiyi çağıran Jan Valjan:

– Bu evin sahibi Kozet'tir! demişti.

Saf kadın:

– Peki , siz kimsiniz Mösyö?

– Ben de onun babasıyım. Bu, ev sahipliğinden daha kıymetli bir makamdır...

Köylü kadın, bu sözlerden bir şey anlamamış; aldığı emir üzerine Kozet ile birlikte köşke yerleşmişti. Jan Valjan, zemin katta, daha evvel bahçıvan için yapılmış bulunan küçük bir odayı kendisine ayırmıştı. Bütün eşyası, eski bir karyola, bir masa, iki hasır sandalye ve birkaç kitap ve yanından hiç ayırmadığı kilitli kutudan ibaretti. Odasında bir gün olsun ateş yaktığı görülmemişti. Kozet ile birlikte yemeğe oturur, sofrada daima bir parça siyah ekmek bulundurur; kendisi bunu yerdi.

Genç kızın bir yatak odası, bir çalışma odası, bir de oturma odası vardı. Odaların hepsi pahalı mobilya ve halılarla döşenmişti. Bahçe de Kozet'indi.

Gafil avlanmamak için, tedbir olarak, Paris'in dış mahallelerinde, birbirinden uzak iki daire daha kiralamıştı. Bazan hizmetçi Tusen Ana'yı evde bırakır kâh batı kâh kuzey mahallesindeki dairelerden birine, Kozet ile birlikte, gider birkaç hafta otururdu.

Jan Valjan, vergi memurlarının, belediye zâbıtarlarının, en önemlisi polisin şüphesini çekmemek için, Küçük Pikpüs Manastırından verilen “şeref belgesi”ne değerlendirdi. Milli Ordu Dairesine müracaat ederek “ihtiyat askeri” yazıldı. Burada kendisine çok itibar edildi. “Milis Yüzbaşısı” olarak kaydı yapıldı. Jan Valjan, şimdi resmen “Milis Yüzbaşısı Ültim Faşluan” idi. İki ayda bir üniformasını giyip eğitim alayına gidiyor; talimlere iştirak ediyordu. Eğitim alayınının 1831 kayıtlarında onun için “pek zeki ve pek güçlü bir zâbittir” kaydı yer alıyordu. Gerçek yaşı altmışı geçtiği halde, ellisinde ancak gösteriyordu.

Günde birkaç saatini Kozet'in eğitimine ayırır; onun çalışma odasına gelerek matematik tarih coğrafya hukuk din ve musiki dersleri verirdi. Belediye Reisliği zamanında bu ilimler üzerinde çok çalıştığı için iyi bir öğretmen sayılırdı.

Bahçeyi tamamen Kozet'e vermiş; “burda ne istersen onu yap” demişti. O da, Tusen Ana ile çiçek ve sebze eker; büyüdüklerini gördükçe sevinçten uçardı. En çok sevdiği oyun,

çapalama sırasında topraktan çıkan böcekleri seyretmekti.

Jan Valjan, ders saatleri dışında, bahçeye ve köşke çıkmadığından; Kozet onu sık sık odasında ziyaret ederdi. Hasır sandalyelerden birine oturur; "baba"yı hayran hayran seyrederdi. O da şefkatle gülümser:

– Sen kendi dairene çıksana! Yalnız kalıp kitap okumak istiyorum... derdi.

Kozet, küser gibi yaparak, yüzünü çevirir:

– Aşkolsun babacığım! derdi, yoksa beni sevmiyor musun?

Bu tür nazlanmalar, bir genç kız tarafından babaya söylendiği zaman pek tatlı ve pek lezzetlidir.

Biraz yüz bulunca:

– Babacığım! derdi, niçin odanızda ateş yakmıyorsunuz? Bakın üşüyorum... Niçin buraya bir halı ve bir soba koymuyorsunuz?

– Sevgili kızım! Benden daha değerli nice insanlar var ki; başlarının üstünde bir adam bile yoktur...

– O halde, neden benim odalarımı pahalı mobilyalarla döşettiniz?

– Çünkü sen genç bir kızsın! Çocukken çok çile çektin... Şimdi rahat etmek hakkındır!..

– Ya erkekler? Onlar daima çile mi çekmelidir? Siz de çok çile çektiniz babacığım... Artık yetmez mi?

– Çile, kadınları âciz; erkekleri güçlü yapar yavrum... Eğer, büyük çileler çekmeseydim; bu kadar zorlukların altından nasıl kalkabilirdim?..

Bazı defa da:

– Babacığım, niçin bize beyaz ekmek veriyor; kendin siyah ve kuru ekmek yiyorsun? derdi.

– Çünkü, sevgili kızım, rahat zamanında kuru ekmekle yetinemeyen çile zamanında açlığa dayanamaz...

– Eee peki, siz ondan yerseniz; ben de yemek isterim!

O zaman, Jan Valjan, Kozet'e siyah ekmek yedirmemek için, onun beyaz ekmeğinden biraz alırdı.

Bir gün Tusen Ana, kasaptan et alırken; adam sokakta yürüyen Jan Valjan'ı göstererek:

– Ne tuhaf ihtiyar! deyince...

Kadın köylü şivesiyle:

– Hey! dedi, o zâta dil uzatan adamın ağzı çarpılır! Mösyö Ültim Faşluan, fukara babası aziz bir insandır. Roma Başpiskoposu'ndan şeref belgesi almış bir azizdir...

Bunun üzerine, kasap günah çıkardı.

Kadın, eti alıp giderken:

– Artık, için rahat olsun; Tanrı pişman olanları bağışlar.

GÖKTEN İNEN CÜZDAN

Bir akşam Küçük Gavroş iyice acıktığını hissetti. Düşününce iki gündür hiçbir şey yemediğini hatırladı. Salpestrier mahallesinin تنها sokaklarında dolaşmaya başladı. Bir sokak çocuğu, تنها yerlerde daha kolay yiyecek bulabileceğini bilir.

Bir eski bahçe gördü. Daha evvel de buradan geçmiş; bir ihtiyar adamla bir ihtiyar kadının bahçede dolaştığını fark etmişti. Bahçenin içinde meyve veren bir tek elma ağacı vardı. Bu ağaçtan birkaç elma kopararak açlığını giderebilirdi. Ayrıca, ağacın yanında, kapısı kiltsiz, bir meyve ambarı da görmüştü. Ağaca çıkmaktansa, ambardan hazır birkaç elma alabilirdi.

Bahçeye doğru yürüdü. Elma ağacını tanıdı. Karanlık basmakta idi. Gavroş, etrafı dinledi. Atlamaya hazırlandığı sırada; çitin ötesinde, bahçenin içinde sesler duydu. İki ihtiyar konuşuyordu.

Kadın:

– Mösyö Maböf! diyordu.

Gavroş:

– Mösyö Maböf mü? diye mırıldandı; ne tuhaf isim!

Yaşlı adam, oturduğu yerden hiç kımıldamadığı gibi, cevap da vermedi.

Kadın tekrar bağırdı:

– Mösyö Maböf!

Adam, gözlerini yerden ayırmadan:

– Ne var, Plütark Ana! dedi.

Gavroş, kendi kendine: “Bu ismi de yeni duyuyorum...”

– Bahçe sahibi bizden memnun olmadığını söyledi.

– Niçin?

– Üç aylık kira alacağı var!

– Gelecek aya, dört aylık kira alacağı olur...

– Bizi sokağa atacağını söyledi.

– Gideriz.

– Bakkal para istiyor. “Artık veresiye yok” dedi.

– Haklı.

– Odun da yok. Ne ile ısınacağız?

– Güneş var.

– Kasap da veresiyeyi kesti. Artık et yiyemeyeceksiniz.

– Daha iyi. Eti hazmedemiyorum; ağır geliyor.

– Ne yiyeceksiniz?

– Ekmek.

– Fırıncı da para istiyor. “Para yoksa, ekmek de yok” diyor.

– İyi söylemiş.

– Ne yiyeceksiniz?

– Ağaçta elmamız var.

– Fakat, Mösyö? Parasız yaşanmaz!..

– Tanrı büyüktür... Bizleri aç bırakmaz.

Kadın gitti. Mösyö Maböf yalnız kaldı.

Gavroş:

– Bunlar benden fakir... Fakirin de elması çalınmaz ki!

Çiti atlayacağı yerde, altına büzülüp yattı. Yattı ama, aç karnına uyumak öyle kolay değildir. Açlığını unutmaya çalıştı. Ay ışığı yolu aydınlatıyor; fakat çitin gölgesi Gavroş'u saklıyordu.

Ansızın, iki gölge yolun aydınlığını bozdu. Biri önden diğeri beş adım gerisinden geliyordu.

Gavroş, içinden:

– İşte iki mahlûk! dedi.

Yaklaştıkları zaman öndeki mahlûkun yaşlı bir adam olduğunu gördü. Arkada geleni yirmi yaşlarında bir delikanlı idi.

– Vay! Bu bizim Montparnas! dedi.

Genç olanını tanıyordu. Geceleri yankesicilik yaparak ekmek parasını çıkaranlardandı:

– Montparnas iyi bir av bulmuş! dedi.

İhtiyar, arkasından gelen yankesiciyi fark etmemiş gibi, telaşsız ve ağır adımlarla yürüyordu.

Gavroş:

– Vah zavallı emekli! dedi, başına geleceklerden haberi yok.

Montparnas, etrafına bakıp sokağın تنها olduğunu görünce; kaplan gibi avının üzerine atladı. Boynundan tuttuğu gibi sıkılaşmaya başladı.

Gavroş ihtiyara acımişti. Ne yapmalı? Araya girse, Montparnas onu da sinek gibi ezerdi. Bağırursa, "kime duyuracaktı?"

Bir gürültü işitildi. Montparnas'la yaşlı adam yere düşmüşlerdi. Genç yankesici, onu yere yatırmış; zorla cebinden paralarını alıyor olmalıydı.

Sokak çocuğu, dikkat edince, alttakinin yaşlı adam değil de Montparnas olduğunu görüp şaşırды. İhtiyar, yankesicinin göğsüne dizini dayamış; kollarını tutmuş, onu kıpırdayamaz duruma getirmişti.

Gavroş:

– Yaşasın! dedi, işte kahraman bir adam.

Adam, ne bir söz söylemiş; ne de bağırıyordu. Ayağa kalktı. Montparnas, yerde yatıyor, zor nefes alıyordu.

Yaşlı adam emir verir gibi:

– Kalk! dedi.

Montparnas, kalkarken adama sırtını çevirmişti. Döndüğü zaman elinde kocaman bir bıçak tuttuğu görüldü.

İhtiyar, hiçbir korku eseri ve telaş göstermeden, olduğu yerde duruyordu:

– Niyetin nedir, oğlum? dedi.

Montparnas onun üzerine atılırken:

– Canını almak istiyorum, babalık! diye bağırdı.

Yaşlı adam, yankesicinin havaya kalkmış olan kolunu âni bir hareketle yakaladığı gibi kıvırdı. Montparnas acı ile bağırdı. Sonra iki küreğinin arasına yediği balyoz gibi bir yumrukla kendisini kaldırım taşlarının üzerinde buldu.

İhtiyar, yankesicinin hareket etmesine fırsat vermeden, yere düşmüş olan bıçağı aldı; çitlerin üzerinden bahçeye fırlattı.

Gavroş'a açlığını unutturacak bundan daha tesirli bir şey olamazdı. Tiyatroda bile böyle sahneler seyretmemişti. Heyecanla işin nereye varacağını bekliyordu.

Yaşlı adam tekrar:

– Kalk! dedi.

Montparnas inleyerek:

– Ah, babalık! Ne yaman ihtiyarmışsın... Bende kalkacak hal bırakmadın ki!..

İhtiyar eğilip onu yerden kaldırdı:

– Söyle! dedi, beni niçin öldürmek istiyorsun?

Montparnas sırtarak:

– Paranı almak için!

Adam soruyor, yankesici cevap veriyordu.

– Kaç yaşındasın?

– On dokuz.

– Kuvvetlisin, sağlığın yerinde... Neden çalışmıyorsun?

– Çalışmaktan nefret ederim.

– Mesleğin nedir?

– Hırsızlık.

– Ciddi konuş! Belki sana yardım edebilirim. Ne olmak istersin?

– Yankesici.

Yaşlı adam, Montparnas'ın koluna yapıştı. Genç hırsız, kurtulmak için sığıncaya, onun öbür kolunu da tuttu. Sonra, yankesicinin iki elini birleştirip tek eliyle sıkıca kavradı. Montparnas çırpınıyor; yaşlı adam bunun farkında değilmiş gibi düşünüyordu.

Bir müddet sonra başını kaldırdı. Bakışlarını delikanlıya dikti. Ağır ağır konuşmaya başladı:

– Vaktiyle senin gibi genç bir delikanlı tanıdım. Fırından bir ekmek çaldığı için onu küreğe mahkûm ettiler. Tersanenin mezardan farksız olduğunu görünce, defalarca kaçmaya teşebbüs etti. Her seferinde yakalanıp cezası katlandı. On dokuz sene o mezarda kaldı.

Ah çocuğum! Demek çalışmak istemiyorsun? Hırsız olmak istiyorsun. Büyük demirhanelerde, demirleri ezmeye mahsus bir makina vardır; bilir misin? Demirleri yufka gibi ezmek için yapılmıştır. Sakin ve tehlikesiz gibi görünür. Fakat o görünüşüne

aldanmamalı. Elbisenin bir köşesini yakaladı mı, bütün vücudunu çekip ezer!.. Tembellik ve bunun neticesi olan hırsızlık, aynı o makinaya benzer. İşte bak! Elbisenin bir köşesini kaptırdın bile... Şimdi seni polise teslim etsem; gençliğin söner. Hapislerde çürürsün! Gel, yol yakinken, aklını başına topla! İşçi olmak istemezsen, esir olacaksın. Ter dökmeye razı olmazsan, kanını dökeceksin. O zaman herkese kolay gelen işler sana zor gelecektir. Çıkmak isteyen hür bir adam ne yapar? Kapıyı açar, kendisini dışarıda bulur. Sen ise, çıkmak için yerden tünel kazman, duvar delmen gerekecek... Herkes dış kapıya varmak için merdivenden iner. Sen ise yatak çarşafını yırtıp ip yapacak ve bununla geceleyin hapishanenin yüksek duvarlarından aşağı sarkacaksın. İp kısa gelecek! İnme için tek çare kalacak... Aşağı düşmek. Fakat neyin üzerine düşeceğini bilemezsin. Kayaların mı, uçurumun mu, dikenli tellerin mi, derin hendeğin mi?..

Ah, çocuğum! Hırsız olmayı seçerken neyi seçtiğini bir bilsen... Ayağında pranga, elinde keleş... Sırtında şaklayan kırbaç: "Çalış köpek!" diye bağıracaklar. Siyah ekmek, su ve kurtlu mercimekle karnını doyuracaksın. Karanlık bir hücrede, soğuk gecelerde, tahta üzerinde uyuyacaksın. Kırık su testisini bulmak için yılan gibi yerde sürüneceksin. Böcek gibi bir hayatın olacak. Ah, böceklerin bile senden daha hür olduğunu düşüneceksin...

Bak, ne güzel saçların var! Fakat o saçları kesecekler. Kafana, mahkûmiyet âlâmeti olarak, kırmızı bir takke koyacaklar. Oraya yirmi yaşında girip elli yaşında çıkacaksın. Eline sarı bir hüviyet belgesi verecekler. Artık hür olduğunu düşüneceksin; fakar hayır! O belge, ikinci mahkûmiyetin olacak. İş arayacaksın. "Hüviyetini göster" diyecekler. Sarı kâğıdı gören herkes "iş yok, git buradan" diyecektir. Hangi kapıyı çalsan yüzüne kapatacaklar. Köpek bile seni kulübesine almayacaktır!..

İşte çocuğum! Tuttuğun yolun sonu budur. Şimdi git ve anlattıklarımı iyi düşün! Eğer, bir anne memesinden süt emmişsen, namuslu insan gibi yaşamının daha kolay olduğunu anlayacaksın.

Yaşlı adam, Montparnas'ın ellerini bıraktı:

– Ha! Benden ne istiyordun? Cüzdanımı mı? Al, senin olsun!

İhtiyar uzaklaşırken, Montparnas elindeki cüzdana bakıyordu. Sonra, onu aynıyle çalmış gibi, çabukça cebine indirdi:

– Pis ihtiyar! dedi.

Dedi ama, ihtiyarın anlattıklarını düşünmeden de edemedi. Kimdi bu yaşlı adam? İlerlemiş yaşına rağmen, kendisinin sırtını nasıl da yere getirmişti. Adaleleri kadar sözleri de güçlü idi!.. Sanki, anlattıklarını yaşamış gibiydi...

Yankesici öylesine dalmıştı ki, yanında top atılsa duyacak halde değildi. Top sesini duymayan adam, Gavroş'un kendisine sessizce yaklaştığını nasıl duysundu? Hatta, küçük bir elin, ceketinin cebine girdiği ve ihtiyarın cüzdanı ile birlikte çıktığını bile duymadı.

Gavroş, çitin gölgesine sığınarak, Maböf Baba'nın bulunduğu yere kadar geldi. Elindeki cüzdanı, çitin üzerinden, bahçenin içine attı; tabana kuvvet oradan uzaklaştı.

Cüzdan, Maböf Baba'nın kafasına çarptı. İhtiyar uyandı. Yerde meşin bir cüzdan görüp şaşırıldı. Açıp içine bakınca, bir sürü bozuklukla birlikte altı Napolyon altını gördü:

– Aman Tanrım! dedi, bu ne hal?

Koşup olanları yaşlı hizmetçi kadına anlattı. Cüzdanı ona uzattı:

– İnanmazsan bak! dedi.

Plütark Ana, cüzdandan tarafa bakmadı bile. Gözlerini yerden ayırmadan cevap verdi:

– İnanırım Mösyö! İşte, Yüce Tanrı, size gökten içi para dolu bir cüzdan gönderdi!..

BİR GÖLGE BİR MEKTUP

Kozet, dört-beş aydır göremediği delikanlının elemiini unutmak için, babası ile birlikte fukara ziyaretlerine, kilise dualarına ve kenar mahallelerdeki diğer iki eve gidip geliyor; gönül eğlendirmeye çalışıyordu.

Nisan başlarında Jan Valjan kısa bir seyahate çıktı. Ne zaman paraları bitse, böyle kısa seyahatlere çıkar, cebi para dolu olarak geri dönerdi. Nereye gittiğini Kozet'e bile söylemezdi.

“Üç gün sonra gelirim” diyerek evden çıkmış; Tusen Ana'ya, akşamları kapıları pencereleri sıkı kapatmasını tembih etmişti.

Babasının gittiği günün akşamı, Kozet'in canı sıkıldı. Salonda yalnız başına oturuyordu. Armonikasını çıkarıp çalmaya başladı. Hem çalışıyor hem şarkı söylüyordu. Şarkıyı bitirip de dalgın dalgın düşündüğü bir sırada, bahçeden ayak sesleri geldiğini işitti.

Babası olamazdı, gitmişti. Tusen Ana olamazdı, yatmıştı. Pencereye yaklaşıp dışarıyı dinledi. Hiç şüphesi kalmadı. Bir erkek ayağı idi ve yavaş yürüyordu. Derhal üst kata çıktı. Çalışma odasına girdi. Ufak pencerenin perdesini aralayıp bahçeye baktı. Ay on dört günlük olup bahçeyi gündüz gibi aydınlatıyordu. Kimse yoktu.

Kozet, çocukluğunda ve Jan Valjan'la birlikte olduğu seneler içinde öyle şeyler görmüştü ki; genç kızlara ait küçük korkulardan habersizdi. Bir delikanlıdan daha cesur ve daha sabırlı idi...

Küçük pencerenin camından bir şey göremeyince, pencereyi tamamen açtı. Başını dışarı çıkarıp bahçenin her yanına ve sokağa baktı. Çevre her zamanki gibi sessiz ve sakindi. “Boş yere endişe etmişim” dedi ve artık orasını bir daha düşünmedi.

Ertesi akşam, daha erken saatlerde, karanlık henüz yeni basmakta iken bahçede dolaşmaya çıktı. Derin düşüncelere dalmış yürürken, arkasından dün akşamki ayak sesine benzer sesler duyuyor; birisinin kuru otlara basarak kendisini takip ettiğini hissediyordu. Ağaçların arasından çıkıp çimenliğe doğru yürüdü. Birden, büyük bir korkuya kapıldı ve olduğu yerde durakladı. Kendi gölgesinin yanında ikinci bir gölge daha vardı. Bu, başında uzun bir erkek şapkası olan bir gölge idi. Kozet'in birkaç adım gerisinde, çalılıarın yanında duran bir adam gölgesine benziyordu.

Genç kız, “ne bağırma, ne hareket etmeye, ne de başını geri çevirmeye” cesaret edemeyerek olduğu yerde kalakaldı.

Nihayet, bütün cesaretini toplayarak, ani bir kararla geriye döndü:

Kimse yoktu.

Yere baktı. Gölge de kaybolmuştu. Korkmadan çalılıarın içine baktı. Köşeyi bucağı aradı. Bir şey göremedi.

Ertesi gün, Jan Valjan döndü. Kozet ona başından geçenleri bir bir anlattı.

– Korkma kızım, dedi, hayal görmüş olmalısın.

Bir saat sonra, Kozet, babasının bahçeye indiğini, parmaklığı ve kapıyı dikkatle incelediğini gördü.

Gece yarısına doğru uyandı. Bu defa artık şüphesi kalmadı. Bahçe kapısının yanında birinin yürümekte olduğunu duydu. Derhal pencereye koşup aşağıya baktı. Gerçekten, elinde kalın bir değnek tutan adamı gördü. Tam bağıracağı sırada, ay ışığında adamın yüzünü tanıdı. Bu, Jan Valjan idi.

Kozet yatağına giderken:

– Demek o da çok merak ediyor... dedi.

Jan Valjan iki geceyi bahçede geçirdi. Kozet, küçük pencereden onu görebiliyordu.

Üçüncü gece, bir erkek kahkahası işiterek uyandı. Jan Valjan, aşağıdan bağırdı:

– Kozet! Gel, kızım!

Genç kız, geceliğinin üzerine bir manto giyerek aşağı indi.

Babası çimenlerin üzerinde dikiliyordu:

– Gel, bak! dedi, senin uzun şapkalı gölgeyi gör!..

Böyle diyerek, çimenlerin üzerine düşmüş olan gölgeyi gösteriyordu. Gerçekten, gölgenin uzunca bir şapkası vardı. Bu, civardaki evlerin birinin damı üzerine yükselen, şapkalı bir çinko bacanın gölgesi idi.

Kozet de gülüyordu, ikisi de tamamen sakinleşmişti.

Genç kız:

– Babacığım! dedi, seni boş yere endişelere düşürdüğüm için özür dilerim.

Birkaç gün sonra, Jan Valjan, yalnız başına dışarı çıkmış; geceyi kuzey ucundaki evde geçireceğini söylemişti.

Güzel bir ilkbahar akşamıydı. Kozet bahçeye inmişti; biraz oturmak için taş kanepeye doğru yürüyordu. Birden kanepenin üzerinde kocaman bir taş gördü. Bu taşın kendiliğinden oraya gelebileceğini çok iyi bilen genç kız, korku ile titredi. Evet, o taş birisi koymuştu. Belki de taşı koyan kişi hâlâ bahçede idi ve bir yere saklanmış ona bakıyordu.

Koşarak eve girdi:

– Tusen Ana! Tusen Ana! diye bağırdı.

Hizmetçi kadın, mutfakta bulaşık yıkıyordu. Ellerini önlüğüne silerken kapıda göründü.

– Ne var, kızım?

– Bahçe kapısını kapattınız mı?

– Evet.

– Rezesini de geçirdiniz mi?

– Gayet tabii... Ne var kızım; bir şey mi oldu?

– Yok bir şey! dedi. Yukarı kata çıktı. Odasına girdi. Masanın, karyolanın altını aradı. Kapısını kilitledi.

Bütün gece, korkunç rüyalar gördü. O iri taş, bazan koca bir dağ, bazan mağara oluyor;

Tenardiye'ye ve karısına benzeyen korkunç hayaletler kendisini kovalıyordu.

Sabahın ilk ışıklarıyla birlikte uyandı.

– Bana neler oluyor? Korkak bir çocuk gibi her şeyden korkuyorum. Önce soba sorusundan, sonra da bir taştan korktum.

Giyindi ve hemen bahçeye indi. Kanepeye doğru koştu. Taş, aynı yerde duruyordu. Gece insanı korkutan şey, gündüz uyandırır. Kozet bu sefer korkmadı:

– Hele bakalım, ne imiş? dedi ve kanepenin üzerindeki taşı kontrol etmek üzere yürüdü.

Taşı kaldırdı. Altında mektuba benzer bir şey olduğunu gördü. Kocaman, beyaz bir zarf... Üstünde ne bir isim ne de adres vardı. Kime yazıldığı belli değildi.

Zarf açık ve mühürsüzdü. Eline alınca içinin dolu olduğunu hissetti. Zarfın içindeki kâğıtları çıkardı. Heyecandan elleri titriyor; kalbi hızlı hızlı atıyordu.

Sayfalara sıra numarası konmuştu. Bir isim, bir imza aradı; yoktu. Yazı çok muntazam ve inci gibiydi.

Çevreye, sokağa, göğe baktı. Her yer sessizdi. Karşı evin damına bir güvercin kondu. "Guguk! Guguk!" diyerek onu selâmladı.

Sonra birdenbire bakışları elindeki mektuba ilişti. Gizli bir hisle, kendisine yazılmış olduğunu anladı. Kalbi sıkıştı; gözleri buğulandı. Yavaş yavaş okumaya başladı:

"Tanrı, ruhu sevsin diye yaratmıştır. Aşk, Tanrı'ya giden yoldur. Işık nasıl eşyayı aydınlatıyor ise; ruhu da aydınlatan aşktır. Sevdiğinden ayrı düşen ruh, karanlıkta kalmış yolcu gibidir. Korkular, endişeler, yalnızlık onu perişan eder.

Ben sevdiğimi Lüksemburg Parkı'nda kaybettiğim günden beri karanlıkta kalmış, şaşkın yolcu gibiyim. Evini buldum. "Artık burada oturmuyor" dediler. İnsanın, sevgilisini birden bire kaybetmesi ne büyük ıstıraptır. Kuşlar niçin sevinçle öterler; bilir misiniz? Bir yuvaları, sevdikleri eşleri ve çocukları olduğu için... Ah! Taş iseniz, mihenk taşı olunuz. Nebat iseniz, ilaç olunuz. İnsan iseniz, âşık olunuz. Sevmek ne büyük saadet. Fakat ondan daha büyük bir saadet vardır: Sevmek. Seven bir kalpte kötülük barınamaz. Seven, sevdiğini incitmek istemez.

Sokakta pek fakir bir genç gördüm. Şapkası eski, ceketi yırtık, potinleri su alıyordu. Onu görenler, "işte bir sefil" diyorlardı. Hayır, o sevdiğini kaybetmiş bir âşıktı. Sevgilisini kaybettiği için hayata küsmüştü. Ah, ben sizi üzecek ne yaptım ki, hiçbir haber bırakmadan kaçtınız? Bütün kutsal şeyler üzerine yemin ederim ki, sizi sevmekten başka bir suçum yoktur. Sizi uzaktan görmek, yaşadığınızı bilmek bana yetiyordu. Sizi tekrar buluncaya kadar ne acılar çektim bilemezsiniz.

Ne olur, benden kaçmayınız! Size zararım dokunmaz. Sizi üzecek bir şey yapmaktansa, ölmeyi tercih ederim."

Kozet mektubu okuyup bitirdikten sonra, kalbinde târifi imkânsız bir acı duydu:

– Evet, o! dedi, mektubu o yazmış olmalı. Lüksemburg Parkı'ndaki o delikanlı...

Kozet, bu güne kadar böyle bir şey okumamıştı. Sevme konusunda hiçbir bilgisi yoktu. Hayatta bir tek kişiyi sevmişti. Onu Tenardiyelerin elinden kurtaran Jan Valjan'ı. Ona "baba" demişti. Baba sevgisinin dışında bütün sevgilere yabancı idi. Anne sevgisini bile tadamamıştı.

Mektuba tekrar baktı. Yazısı ne güzel, cümleler ne sıcaktı... Demek, bir insan onun yüzünden acı çekiyordu:

– Vah zavallı! Vah zavallı! dedi. Ona çok acıyordu. Bunun “sevgi” olabileceğini anlayamayacak kadar bilgisizdi... Bir yabancıyı, adını dahi bilmediği bir delikanlıyı sevebileceğini düşünemiyordu. Halbuki, onu bir gün olsun unutabilmiş değildi. Onu görmek istiyor, fakat babasını üzmemek için “Lüksemburg Parkı’na gidelim” diyemiyordu... Çünkü, babasının bu delikanlıdan hoşlanmadığını biliyordu. Kaç defa ona hain hain baktığını görmüş; içinden buna çok üzülmüştü. Babasını, onu Tenardiyelerin elinden kurtaran, onun için tehlikeleri göze alan, onu seven insanı üzmemek istemiyordu... Onu üzmemektense acısını kalbine gömmeyi tercih etmişti.

Mektubu, üçüncü defa okuyup bitirdikten sonra katlayıp göğsünün üzerine, iç gömleği ile çıplak teninin arasına yerleştirdi. Çevresine bakındı. Bunun, kimselerin görmemesi gereken bir sır olduğunu hissediyordu. Ne babasına ne de Tusen Ana’ya ondan bahsetmeyecekti...

Göğsü yanıyordu. Sanki oraya koyduğu şey, bir kâğıt tomarı değil de, bir avuç kor parçası idi... Delikanlının ruhundan kopmuş bir kıvılcım, kendi ruhuna düşmüş; onu yakıyordu.

Kaçtı. Eve girdi. Tusen Ana’ya görünmeden odasına çıktı. Kapıyı arkadan kitledi. Perdeleri kapattı. Mektubu çıkardı. Her cümlesini ezberlemek istiyormuş gibi, istediği kadar okuduktan sonra, öpüp göğsünün üzerine yerleştirdi.

O gün akşama kadar odasından çıkmadı. Yemek saati gelince, Tusen Ana’ya acımadığını söyledi. Akli karmakarışık. Bir uçurumun kenarında olduğunu hissediyor; fakat kurtulmak için hiçbir çare düşünemiyordu. Yüzü sararıyor, vücudu titriyor, acı çekiyor, bunların hiçbirine mânâ veremiyordu. Kendisine bir şeyler oluyor; fakat bunun ne olduğunu bilmiyordu.

Akşam olunca, Kozet yerinden kalktı. Yakası beyaz fistolu, kolları yaldız sırmalı, ipek elbisesini giydi. Aynanın karşısına geçti. Saçlarını taradı. Sonra eliyle toplayıp arkadan gümüş bir toka ile bağladı. Omuzlarının üzerine ibrişimden örülmüş beyaz çizgili kırmızı bir şal örttü. Yeni çoraplarını ve kuzu derisinden özel olarak yapılmış pırl pırl ayakkabılarını giydi.

Aynanın karşısına tekrar geçti. Elbisenin yakasını düzeltti. Kokular süründü. Bütün bunları niçin yaptığını bilmeksizin yaptı.

Çıkmak mı istiyordu?

Birisini mi bekliyordu?

Misafirlğe mi gideceklerdi?

Bütün bu soruların cevabı, kocaman bir “hayır!”dı...

Güneş battıktan sonra bahçeye indi. Doğruca kanepenin yanına gitti. Taş yerinde duruyordu. Oturdu. Yumuşak elini taşa dokundu. Teşekkür eder gibi onu okşadı.

İnsan, arkasında birisi olduğu vakit, bakmadan da bunu hisseder ya... Kozet de arkasında birisi olduğunu hissetti. Dönüp bakınca, yanılmadığını anladı. O idi. Ayakta duruyordu. Başı açıktı. Yüzü sararmış, zayıflamıştı. Sirtında, siyah bir matem elbisesi

vardı.

Kozet korkuyordu. Fakat aklına bağırarak gelmiyordu. Ayağa kalktı. Kaçmak istiyordu. Ne mümkün! Değil kaçmak, adımını atacak gücü kalmamıştı. Geriye çekilirken, bereket versin, sırtını dayayacak bir ağaç bulmuştu. O ağaç olmayaydı, belki de bayılıp düşecekti.

Delikanlının bakmaya cesaret edemediği gözlerinin kendisine çevrilmiş olduğunu hissediyordu. O ana kadar hiç işitmediği sesini duydu. Bu, insan sesinden çok, yaprak hışırtısına, su şırıltısına benziyordu. Korku verici değildi:

– Benden korkmayınız! diyordu, size bir zararım dokunmaz. Burada bulunmaklığım sizi üzüyorsa, söyleyiniz, hemen giderim... Beni tanıdınız, değil mi? Lüksemburg Parkı'nda bana baktığınız günü hatırlıyor musunuz? Ya önümden geçtiğiniz günü? Ah, kayboluşunuzla ne kadar ızdaraba düştüm bilemezsiniz... Sizi tekrar bulmak için, her şeyimi feda etmeye hazırdım... Tanrı bana acıdı. Sizi tekrar bulmamı sağladı. Ne olur, benden korkmayınız. Beni biraz olsun tanımanız, sizi ne kadar sevdiğimi, size asla bir zararım dokunmayacağını bilmenizi istedim... Geceleri buraya geliyorum. Merak etmeyin, kimselere görünmüyorum. Adınızın lekelenmesini istemem... Duymayasınız ve korkmayasınız diye çok yavaş yürüyorum. Sizi korkutmak istemem. Dün akşam arkanızda idim. Siz dönünce, kaçtım... Bir defa şarkı söylediğinizi duydum. Bahtiyar oldum. Sesinizi duymam sizi rahatsız etmedi değil mi? Siz benim için bir meleksiniz. Üzülmenizi istemem. Ne olursunuz, sizi birkaç defa daha görmeme izin veriniz! Yakında öleceğimi zannederim... Sizi ne kadar sevdiğimi bilerseniz, bana acırsınız. Ah, afedersiniz! Ne dediğimi bilmiyorum. Belki de sizi kızdırıyorum... Söyleyin sizi üzüyor muyum?

Kozet cevap vermedi. Ölüyorum zannetti. Gözleri karardı. Kendini bıraktı.

Düşüyordu. Delikanlı yerinden fırlayıp onu tuttu. Fakat onu tutması ile birlikte, kendi bacakları da titremeye başladı. O anda büyük bir günah işliyormuş gibi suçluluk duydu. Mukaddes bir şeyi kirletiyor hissine kapıldı...

Onu kolları üzerinde taş kanepeye götürdü. Oturttu. Bir koluyla destek vererek:

– Yemin ederim, size karşı içimde en ufak bir kötü duygu taşıyorum... dedi; bir insan, bir meleğe karşı hiç kötü duygu besler mi?

Kozet cevap vermiyordu. Kalbi göğsünden dışarı fırlayacakmış gibi çarpıyordu.

Delikanlı merakla sordu:

– Mektubumu aldınız mı?

Kozet onun elini tutup mektubun üzerine koydu. Maryüs, elinin altındaki mektubu hissetti. Saadetten mest oldu.

– Öyle ise beni seviyorsunuz! dedi.

Sonra bundan emin değilmiş gibi tekrar sordu:

– Beni seviyor musunuz?

Kozet, ancak işitilebilir ve adeta nefes alırcasına, yavaş bir sesle cevap vererek:

– Sus! dedi, biliyorsun!..

Sonra, büyük bir suç işlemiş gibi, kızarmış olan yüzünü elleriyle sakladı...

İkisi de susuyordu. Sanki dilleri susmuş, kalpleri konuşuyordu. Ne gecenin serinliğini, ne otların ıslaklığını hissediyorlardı.

Yavaş yavaş, dilleri çözüldü. Melek gibi temiz duygular taşıyan bu iki mahlûk, birbirine her şeyi anlattı. Sevgilerini, korkularını, endişelerini, birbiri için nasıl dua ettiklerini, rüyalarını tek tek anlattılar. Kendileri için mahrem olan, en gizli sırlarını, birbirine emniyet edip açtılar. Öyle ki, bir saat sonra, genç kızda delikanlının, delikanlıda genç kızın ruhu vardı.

Her şeyi söyleyip bitirdikleri vakit delikanlı sordu:

- Adınız nedir?
- Kozet.
- Ya sizin?
- Maryüs.

Genç, kız, bir yabancıyı sevmenin ne demek olduğunu; sonunda onu ne gibi tehlikeler beklediğini bilmiyordu... Babası, bu konuda hiçbir şey anlatmamıştı. Tusen Ana, eli erkek eline değmemiş, yaşlı ve zavallı bir bâkire idi. Jan Valjan da o yönüyle Tusen Ana'dan farksızdı. Bir gün dahi, eli kadın eline değmemişti. Kozet'e daima çocuk gözüyle bakıyor, onun gelişip genç bir kız olduğunu fark edemiyordu...

Eğer Fatine'nin ruhu kızına ulaşabilseydi; bir erkeğe inanmanın ve ona teslim olmanın nelere malolacağını anlatacaktı. Hatta, kendisinin de, böyle bir yasak aşkın meyvesi olduğunu; çektiği çilelerle bunun bedelini ödediğini bir bir izah edecekti.

KRALIN SARAYI

Paris'te, kış yerini ilkbahara bırakırken, çoğu zaman beraberinde sert soğuklar, yağmur ve rüzgâr getirir. Bu havalarda zenginler fazla üşümeseler de, fakirler sığınacak bir delik ararlar.

Bir akşam, bu rüzgârlar pek sert eserken, sokak çocuğu Gavroş bir berber dükkânının önünde durdu. Berber, soba ile ısıttığı sıcak dükkânında, zengin bir müşteriyi tıraş ediyordu. Gavroş, berberin meşguliyetinden faydalanarak, bir sabun çalmanın yolunu ararken; yedi ve beş yaşlarında görünen iki sokak çocuğu el ele tutuşmuş vaziyette dükkâna girdiler.

Büyüğü, yalvarmaklı bir sesle söze başladığına bakılırsa; tıraş olmak için değil, ekmek parası istemek için orada bulunuyorlardı. Gavroş yanılmamıştı. Çocuk daha sözünü tamamlamadan, berber usturasını sağ elinde yukarıya kaldırırken sol eliyle büyüğünü sağ diziyle küçüğünü iterek dışarı çıkardı:

– Bu soğuk havada dükkânıma girip müşterimi üşütmenin ne âlemi var? Defolun buradan! diye bağırıyordu.

Çocuklar ağlayarak yürümeye başladılar. O sırada, gökyüzünü karabulutlar sarmış, yağmur yağdırmaya hazırlanıyorlardı. Gavroş, çocukların arkasından koşup kendilerine yetişti:

– Neyiniz var, hardal taneleri?

Büyüğü:

– Nerede yatacağımızı bilmiyoruz.

– Bunun için mi ağlıyorsunuz? Siz kuş yavruları mısınız be! Bunun için ağlanır mı?

Gavroş, bir baba tavrı ile:

– Benimle gelin, ufaklıklar!

– Peki, mösyö.

İki çocuk, bir piskoposun ardından gider gibi, Gavroş'u takip ettiler. Ağlamaları kesilmişti.

Gavroş, berber dükkânından tarafa dönüp yumruğunu salladı:

– O yılan herifin yüreği taştandır! Siz de para isteyecek başka adam bulamadınız mı?

Bir kadın, bunların böyle arka arkaya dizilmiş olarak yürüdüklerini görünce kahkaha ile güldü. Bu kahkaha onlarla alay etmek demektir.

Gavroş kadına dönerek:

– Ne gülüyorsun, evde kalmış matmazel! dedi.

Kadın kulaklarına kadar kızardı.

Bu sefer gülme sırası Gavroş'a gelmişti...

Sent-Antuan sokağından Bastil yönüne doğru döndüler.

Gavroş, berberin çocuklara sert davranmasına kızmış; önüne gelene laf atıyordu. Bir dereden atlarken, elinde süpürgesi olan asık suratlı bir kadın gördü:

– Madam! dedi, görüyorum ki atınızla gezintiye çıkmışsınız...

Sokağa çıkınca, yanlarından geçen, şık giyinmiş yaşlı bir adam gördü. Adam onlara pisliğe bakar gibi bakınca; oracıkta duran bir su birikintisine hızlıca bastı. Etrafa sıçrayan pis sular adamın yeni boyanmış olan ayakkabılarını kirletti.

Yaşlı adam bastonunu kaldırınca, Gavroş da yerden bir taş aldı:

– Ne var, Mösyö? dedi, şikâyetçi misiniz?

– Evet!

– Kimden?

– Senden!

– Bugün mahkemeyi kapattım; yarın gelin!..

Sokaktan yukarıya çıkarken, yağmur da başlamıştı. Biraz ileride, on-on iki yaşlarında, duvar dibine sığınmış, dilenci bir kız gördüler. Bunun elbisesi hem kısa hem de yırtıktı. Zavallı, çıplak dizlerini örtmeye çalışıyor; fakat muvaffak olamıyordu. Gavroş ona acıyarak baktı.

– Zavallı kız! dedi, donu bile yok.

Dilenci kız, söylenenleri duymadı bile.

Gavroş, kimbilir hangi kadından aşırılmış olduğu, geniş ve uzun boyun bağını çıkarıp dilenci kıza uzattı:

– Al! dedi bu senin olsun.

Kız yine duymadı. Gavroş, iyi yünden örülmüş olan bu güzel boyun bağını kızın morarmış omuzları üzerine attı.

Kız, Gavroş'a hayretle baktı. Bir şey söylemeksizin şalı kabul etti. Sefaletin bir derecesi vardır ki, oraya yetişen fakir artık hissizleşir.. Ne fenalıktan şikâyet, ne iyiliğe teşekkür

eder.

Gavroş, gömleğinin yakasını kaldırırken:

– Bırrr! dedi.

Bu "bırrr" sesi üzerine rüzgâr daha hızlı esmeye, yağmur daha şiddetli yağmaya başladı.

– Hey ufaklıklar! Gördünüz mü, melekler birinin iyilik yaptığını gördükleri zaman onun işini daha da zorlaştırırlar... Fakat, siz yine de iyilik yapmaktan geri durmayın!...

Çocuklar, bu sözlerden bir şey anlamadılarsa da, pek hikmetli olduğunu hissettiler.

Büyüğü:

– Hakkınız var, Mösyö! dedi, fakat biz çok üşüyoruz.

– Ha! Böyle durumlarda sabretmek lâzım... Beni takip ediniz ve bana güveniniz!

– Güveniyoruz, Mösyö!

Bu sözler, güvenmekten çok, çaresizliğin ifadesi idi...

Bir ekmekçi dükkânının önünden geçerken Gavroş durdu. İki kişiden oluşan mangası da durdu:

– Bakın! dedi, ekmeği de altın gibi demir kafes içinde saklıyorlar...

Böyle diyerek, demir parmaklıklı ekmek vitrinini gösteriyordu.

– Hey, yavrular! Karnınız aç mı?

– Evet, Mösyö! dediler, sabahtan beri bir lokma şey yemedik.

Gavroş, mert bir tavırla:

– Desenize, ne anneniz ne de babanız var?

Büyüğü:

– Afedersiniz Mösyö, biz piç değiliz! Annemiz de, babamız da var; fakat nerede olduklarını bilmiyoruz...

– Ayıp ettiniz, be ufaklıklar! Size "piç" diyen oldu mu? Benim de annem ve babam var; ama nerede olduklarını bilmiyorum...

Hem konuşuyor, hem de elbisesindeki yama deliklerini karıştırıyordu. Nihayet aradığını bulmuş; muzaffer bir tavırla:

– Telaş etmeyin hardal taneleri! İşte üç kişilik yemek parasını bulduk.

Küçüklerin elinden tutup ekmekçi dükkânına girdi. Ekmek alma bahanesiyle onları içeri sokmuş, böylece biraz olsun ısınmalarını sağlamıştı.

Elindeki soldayı tezgâhın üzerine koyarak bağırdı:

– Hey, garson! Beş santimlik ekmek; üç parça olacak...

Dükkân sahibi güldü. Bir ekmek alıp bıçağın altına yatırdı.

Gavroş, gururla devam etti:

– Beyaz ekmekten veriyorsun, değil mi?

Ekmekçi, Gavroş'a acıyarak baktı:

– Ne, o! dedi, ziyafet mi var?

Bizimki kasılarak cevap verdi:

– Görmüyor musun? İki misafir ağırlayacağım...

Ekmekçi güngörmüş adamdı; Gavroş'un havasına dokunmadı.

– Buyurun, Mösyö! dedi.

Gavroş çocuklara birer parça vererek:

– Haydi, tıkının bakalım!

Çocuklar şaşkın şaşkın ziyafet sahibinin yüzüne baktılar.

Bizimki, ekmekçiye bir göz işareti yaparak:

– Ha! dedi, unuttum... Bunlar daha küçüktürler; külhanbeyi edebiyatı bilmezler!..

Sonra küçüklere döndü:

– Yiyin! dedi.

Üç parçanın en küçüğünü kendisine ayırmıştı. İki çocuk, ondan önce, paylarını yiyip bitirdiler.

Küçüğüne babacan bir tavırla sordu:

– Hey, ufaklık! Doymadın galiba?

– Şey, Mösyö...

Kendi payını ikiye bölüp yarısını küçüğe uzattı:

– Al! dedi... Zaten pek aç değilim; bunu da ye!

Ekmekçi, çocukların dükkânda kalabalık yaptıklarını görüyor; fakat ses etmiyordu.

Gavroş, çocukları dışarıya çıkarırken, ekmekçiye döndü:

– Hayırlı işler, garson! dedi.

Ekmekçi:

– Bir dakika, Mösyö!

– Ne var? Paranı verdik ya!

– Verdiniz, Mösyö! Fakat üstünü almayı unuttunuz...

Gavroş şaşırıldı. Ekmekçi onun bir soldasını gerisin geriye avucuna sıkıştırdı.

İtiraz etmesine fırsat vermeden:

– Teşekkür ederiz, Mösyö! Yine bekleriz...

Bu hareket, Gavroş'un gururuna dokunmuştu. Çocuklara baktı. Onlar hiçbir şeyin farkında değildi.

Bir elindeki paraya bir de ekmekçiye baktıktan sonra:

– Unutmayın! dedi, biz dilenci değiliz...

Ekmekçi yerlere kadar eğildi:

– Ah, özür dilerim, Mösyö! Elbette değilsiniz...

Bir göz işareti yaptı. Gavroş gülümsedi:

– Teşekkürler, Mösyö! dedi, siz çok nâzik bir garsonsunuz!..

Dükkândan çıkıp Bastil meydanına doğru yürüdüler. Süpürgeciler sokağının köşesine gelince, arkalarından birinin seslendiğini duydular:

– Hey! Gavroş! Selâm vermeden nereye?

Döndü. Sesin sahibini tanıdı.

– Vay! Montparnas birader, sen misin?

Diğeri şaşırđı. Paltosunun yakalarını kaldırmış, şapkasının siperini kaşlarına kadar indirmiş, gözlerine mavi camlı bir gözlük takmış olduğu halde, ismiyle çağırılmak onu kızdırmıştı:

– Beni nasıl tanıdın, be adam?

Öbürü, alttan almak şöyle dursun, aynı sertlikle cevap verdi:

– Uzatma, ne istiyorsun?

İki ufaklık,Gavroş’a baktılar. Sonra dönüp maskeli adama baktılar. Korku ile Gavroş’un paçalarına sarıldılar.

Beriki gülererek, başlarını okşadı:

– Korkmayın! dedi, o benim dostumdur...

Montparnas, hafiye gibi, duvarın dibine sığınarak:

– Nereye gidiyorsun?

– Sefalet dağının manastırına!

Bunun mânâsı argo dilinde “darağacına” demektir.

Öbürü:

– Dalga geçmeyi bırak! dedi, temiz bir iş var...

– İyi! Sana kolay gele...

– Hey sana da iş var.

Gavroş, çocukları göstererek:

– Görmüyor musun? dedi; zaten benim isim var...

Montparnas yere tükürerek:

– Nereden buldun, bu veletleri?

– Hop! Hop! Ağzını topla! Onlar benim misafirim...

– Peki, onları nereye götürdüğünü sorabilir miyim?

– Yatırmaya!

– Nereye yatırmaya?

– Evime.

– Ah! Güldürme beni! Senin bir evin mi var?

– Var ya!

– Nerede oturuyorsunuz, Mösyö Gavroş?

– Filin içinde!

– Filin içinde mi? İşte bu çok komik!

– Sen yalnız kendini mi akıllı sanıyorsun? Bastil meydanında bir fil heykeli yok mu?

– Evet.

– İşte, o fil benim sarayımdır.

– Anlayamadım?

– Paris jandarmasının bilmediği şeyi sen nereden bileceksin...

– Hey! Uğraştırma beni!

– Yağma yok! Öyle herkese sır vermeye gelmez... Filin ayağında bir yere dokunuyorum:

"Açıl susam açıl" diyorum. Sonra bir kapak açılıyor. İçeri giriyorum; kapağı kapatıyorum. Bir merdivenle filin sırtına tırmanıyorum....

– Ee... Sonra...

Gavroş, ileriden, fenerin ışığında bir jandarma çavuşunun gölgesini gördü. Eliyle "sus" işareti yaparak Montparnas'ın elini sıktı.

– Gitmem lazım! Eğer beni görmek istersen "fil sarayı"na gel. Nöbetçiye, "Kral Gavroş Hazretleri'ni görmek istiyorum; kendisi arkadaşım olur" de; seni huzuruma çıkarır...

Montparnas:

– Peki! dedi ve tabana kuvvet, köşeyi dönüp gözden kayboldu.

Gavroş:

– Haydi bakalım, ufaklıklar! dedi, biz sarayımıza gidelim.

Çocuklar, gördükleri ve duydukları şeyler karşısında şaşırıp kaldılar:

– Emredersiniz, Kral Hazretleri! dediler ve onu büyük bir gururla takip ettiler...

Gavroş, heykelin önüne gelince, çocukların bu devden çok korktuklarını anladı:

– Hey, bebeler! Korkuyor musunuz?

Bu sefer küçüğü cevap verdi:

– Mösyö, ne yalan söyleyeyim... Kendi payıma, ben çok korkuyorum.

Büyüğü dürüst davranıp:

– Ben de! dedi.

Gavroş, göğsünü kabartıp tabanlarını kaldırdı.

– Korkmayın! Bak, ben yanınızdayım. Burası benim sarayım ve siz de aziz misafirlerimsiniz... Şimdi içeri girip bir mum yakacağım. Sonra, bir merdiveni tırmanıp yukarı çıkacağız.

Böyle diyerek filin arka ayağına yanaştı. Buradan bir kapak açıp içeri girdi. Çocuklar dehşetle onu izliyorlardı. Derken, içeriden hafif bir aydınlık görüldü. Aynı anda Gavroş'un sesi işitildi:

– Girin! Hardal taneleri!

Çocuklar korka korka içeri girdiler.

Küçüğüne, "bin sırtıma, dedi, önce seni çıkaralım."

Elinde mum, sırtında küçük çocuk, merdiveni tırmanıyordu. Tanrım! Bu ne hal? Bir sokak çocuğuna, şu yüce fazilet duygusu nereden geliyordu?.. Herkül bile bu manzaraya şahit olsaydı, "ey kahraman çocuk; sen benden daha yiğitsin" deyip önünde eğilirdi...

Küçüğü yukarıya çıkardıktan sonra, beklemeden nefes nefese aşağıya indi.

Büyüğe:

– Haydi! dedi, sen önden çık... Ben sana ışık tutarım.

İkisini de kuru otların üzerine oturtuktan sonra:

– Şimdi... dedi, aşağı inip kapıcıya kimseyi içeri almamasını tembih edeyim!

Çocuklar korkuyla birbirine sarıldılar.

Gavroş:

– Haydi canım! Biraz cesur olun... Burası Paris'in en emniyetli yeridir. Napolyon, vaktiyle beni düşünerek, bu sarayı yaptırmış... Akıllı adammış; iyi de etmiş... Yoksa, misafirlerimi nerede ağırlayacaktım?..

Yanan mumu çocukların yanında bırakıp merdivenden büyük bir ustalıkla indi. Giriş kapağını kapattı. Arkasına daha evvelden hazır ettiği, bir tahta parçasını dayadı.

Yukarı çıkar çıkmaz:

– İşte geldim! dedi, artık tamamen emniyetteyiz. Mumdan tasarruf etmek için, sarayımda erken yatılır. Burada, köprü altının rüzgârı ve soğuğu yoktur. Dışarıda kar yağsa haberiniz olmaz.

Küçüğün üzerine, hayvanat bahçesinden aşırıldığı bir şilteyi örttü.

– Bunu bir zürefanın sırtından aldım, dedi... Bana kızar gibi bakınca, "fil için" dedim. O zaman sesini çıkarmadı.

Çocuklar bu sözlere katıla katıla güldüler.

Küçük:

– Oh! Sıcacık! dedi.

Büyüğüne de eski bir kilim örttü:

– Bu da Matmazel Omnibüs'ün hediyesidir.

Çocuk:

– Teşekkür ederiz, Mösyö! Eğer siz olmasaydınız; bu gece nerede yatacağımızı bilmiyorduk.

Gavroş, gayet ciddi bir ses tonuyla:

– Bu kadar gevezelik yeter! Sarayımda, mumdan tasarruf etmek için, erken yatılır. Haydi, bebekler! Yatın! Mumu söndürüyorum. Üff! İşte oldu. İyi geceler.

Küçük çocuk ağabeyine sokularak:

– Çok karanlık; korkuyorum! dedi.

Bu söz, Gavroş'u kızdırdı. Çocukların korkusunu gidermek için biraz gürültü etmek gerekiyordu:

– Hey! Kesin sesinizi, hardal taneleri! Burasını 18. Lui'nin sarayı mı sandınız? Sizin muhallebi çocukları olduğunuzu bilseydim, asla evime getirmezdin.

Büyüğü, kardeşini çimdikledi; kulağına fısıldayarak:

– Mösyöden özür dile! dedi.

Küçüğü yalvaran bir sesle:

– Özür dilerim, Mösyö! Niyetim sizi kızdırmak değildi.

Bizimki sesini yumuşatarak:

– Tamam! Tamam! Sesini çıkarmadan uyursan, yarın sizi tiyatroya götürürüm. Biletçiyi ve oyuncularını tanırım. Ben de bir seferinde oynamıştım. Oyunculardan çok tanıdığım var.

Büyüğü:

– Mösyö! dedi, siz jandarmalardan korkmaz mısınız?

– Onlara "jandarma" denmez!

Küçüğü:

– Ya ne denir, Mösyö!

– “Aynasızlar”! Onların adı Aynasızlardır...

Büyüğü tekrar sordu:

– Mösyö, siz Aynasızlardan korkmaz mısınız?

– Hayır! Onlardan daha korkunç bir şey vardır...

– Nedir, Mösyö?

– Açlık!.. Açlık ve soğuk... Jandarma öldürmez; ama açlık ve soğuk öldürür. Tanrı'nın aziz

kulları bile bunlardan korkmuşlar...

Küçük:

– “Aziz” ne demek, Mösyö?

– Aziz? Şey... Aziz demek, kraldan daha fakir; ama ondan daha büyük adam demek...

– Siz hiç aziz adam gördünüz mü?

– Ben? Şey... Ben bir kralım! Azizler, kralları sevmezler; onlardan uzak dururlar...

Büyük:

– Mösyö, “azla yetinmek” ne demek?

Gavroş:

– Haydi buyurun! Şeytandan din dersi vermesini istiyorlar!.. Ha! Ne sormuştun?

– “Azla yetinmek” ne demek, Mösyö?

– Pöh! Siz de pek câhilmişsiniz! Bunu anlamayacak ne var? İnsanı açlıktan ve soğuktan koruyan bir şeyler varsa ona yeter... Yani karnın tok sırtında üşümüyorsa, gerisini boşver!..

Küçüğü:

– Yani biz şimdi “aziz” mi olduk?

– He! He! Hardal tanesinden aziz olur mu, be!..

O sırada aşağıdan tıkırtılar gelmeye başladı.

– Mösyö!

– Yine ne var?

– Aşağıdan sesler geliyor!

– Aldırma! Sen uyumana bak!

– Mösyö! Korkuyorum!

– Neden?

– Aşağıda birileri var?..

– Yabancı değil onlar! Uyu dedim!

Bu sefer, büyüğü söze karıştı:

– Mösyö!

– Sen de mi Brutus?

– Şey... Demiştiniz ki...

– Ha! Ne demişim?

– “Nöbetçiye haber verdim, kimseyi içeri almayacak” demiştiniz.

- Doğru! Öyle dedim...
- Ya aşağıdakiler kim?
- Onlar zaten burada oturuyor...
- Kim onlar, Mösyö?
- Sıçanlar!
- Mösyö!
- Ne var, minik hardal?
- “Sıçan” ne demek?
- “Fare” demek!
- Neden bir kediniz yok?
- Bir zamanlar vardı; fakat yediler...

Küçük, bu izahat üzerine titremeye başladı. Cesaretini toplayarak:

- Mösyö!
- Ha?
- Kimi yediler?
- Kediye!
- Kim yedi?
- Sıçanlar.
- Fareler mi, yani?
- Evet.
- Mösyö, korkuyorum!
- Neden?
- Farelerden!
- Seni de yerler diye mi?
- Evet, Mösyö!
- Korkma be ufaklık! Ben buradayım. Fareler, kediden değil; benden korkarlar!

Büyüğü, tekrar söze karışarak, küçüğü teselli etti:

- Mösyö doğru söylüyor... dedi, Jandarmalardan... Şey yani, Aynasızlardan korkmayan farelerden korkar mı?

Küçüğü, üzgün bir sesle cevap verdi:

- Doğru! Korkmaz... Ama ben korkuyorum.

Gavroş, sesini kalınlaştırarak:

- Korkma! dedi, bak ben yanıdayım.

Küçüğe doğru yaklaştı:

- Elini ver bana! dedi.

Küçük, sesin geldiği tarafa elini uzattı. Gavroş, onun elini tutup cesaret verdi:

- Tamam! Artık korkma...

İnsanın yaratılışında, kendisini emniyette hissetmek için, güçlü birine sığınma isteği vardır. Küçük, kendisinden daha güçlü birine elini vermekle rahatlamıştı.

– Mösyö! Teşekkür ederim; artık korkmuyorum.

– Aferin! Haydi uyu artık...

Filden sarayın içerisini bir sessizlik kaplamıştı. Çocukların gürültüsünden ürken fareler, köşeye bucağa kaçıp saklanmışlardı.

Birkaç dakika sonra, fareler yine meydana çıkıp cirit atmaya başladılar ise de artık beyhude; çocuklar derin bir uykuya dalmışlardı...

YAVRUSUNU ISIRAN CANAVAR, AVINI AFFETMEZ

Sabahın alacakaranlığında, filin ayağında bir gürültü duyan Gavroş uyandı. Derhal, merdivenden aşağı inip kulağını kapağa dayadı.

Bir ses:

– Gavroş! dedi, benim, Montparnas! Size kahvaltılık bir şeyler getirdim.

Bizimki kapağı açarken:

– Vay! dedi, sevgili arkadaşım gelmiş. Ne haber? Dün geceki iş iyi gitmişe benziyor...

Öbürü hiddetli bir sesle:

– Biri kalleşlik etti! Onun için iş bu geceye kaldı...

– Yuh be! Kimmiş bu hergele?

– Sen!

Gavroş morardı:

– Ne! Ben mi?

– Elbette! Dün gece benimle gelseydin, iş bitmiş olacaktı. Sana ihtiyacımız var...

Gavroş göğsünü kabartarak:

– Anlat bakalım! dedi, nasıl bir iş bu?

– Bizim takımdan üç kişiyi hapisten kaçıracağız. Her şey hazır; plân tamam. Sana ihtiyacımız var. Onları kurtarırsak, ilk yapacağımız işten sana büyük bir pay ayıracağız. Ayrıca, her işten sonra seni göreceğiz...

Montparnas, plânın bütün ayrıntılarını, nerede ve saat kaçta buluşacaklarını anlattı. İşin gizli tutması gerektiğini de ilâve etmeyi unutmadı.

Elindeki paketi verirken:

– Al sana sıcak iki somun ekmek ve koca bir parça peynir, dedi. Haydi bana eyvallah!

– Güle güle, dostum!

O gün, bir aksilik çıkıp da enselenmemek için, Gavroş, filden sarayı terk etmedi. Çocuklara, başından geçen mâceraları anlatarak, onları oyaladı. Gündüz, yandaki hava deliklerinden ışık sızdığı için, içerisi aydınlık oluyordu. Bu yüzden çocukların canı pek sıkılmadı. Artık, dün geceki kadar korkmuyorlardı...

Akşam olup da Montparnas ile buluşacakları saat yaklaşınca; Gavroş, çocuklara ekmek parası kazanmak için işe çıkması gerektiğini ve kendisi dönünceye kadar uslu uslu oturmalarını söyledi. Her ne suretle olursa olsun, kimseye kapıyı açmamalarını; seslenen çıkarsa cevap vermemelerini sıkı sıkı tembihledi.

Çocuklar onu "baba" gibi uğurladılar. Emirlerine aynen uyacaklarına söz verdiler. Gavroş buluşma yerine gidince, Montparnas'ın kendisini beklemekte olduğunu gördü. Birlikte gidip ayrı izbeliklerde iki adam daha aldılar. Gavroş'u da adamdan sayarsak, dört kişilik bir çete oluşturmuşlardı.

Montparnas, elindeki torbayı göstererek:

- Bunun içinde ne var; biliyor musun? dedi.
- Hayır! diye cevap verdi. Gavroş.
- Eh! Birazdan görürsün...

Bizimki, tecrübeli bir haydut tavrı ile:

- Onun içinde ne olduğu umurumda değil.. dedi, "iş var" dedin, geldik!

İki haydut, bu cevaba kahkaha ile güldüler. Montparnas'a, "iyi adam seçmişsin" dediler. Her yer zifiri karanlıktı. Vakit gece yarısını geçiyordu. Montparnas'ın üç arkadaşını kaçıracağı hapisane, mahkûmların "Yeni Hava" adını verdikleri bir bina idi. Dış avlu duvarı yeniden örüldüğü için bu adı vermişlerdi. Duvar örülme işi bitinceye kadar, mahkûmların avluya çıkıp hava almaları yasaklanmıştı. Duvar örme işi bitmiş; fakat sıvası henüz yapılmamıştı.

Montparnas, duvarı göstererek:

- Nasıl! dedi, tuğlalara tutunarak bu duvardan yukarıya tırmanabilir misin?

Gavroş, elleriyle tuğlaları yoklayarak:

- Pöh! dedi, bu iş benim için çocuk oyuncağı...
- Yalnız beline koca bir ip dolaman gerekecek...
- Nedenmiş o?

– Belindeki ipe duvarı tırmanıp çatıya çıkacaksın. Orada seni üç kişi bekleyecek. İpi bacaya bağlayıp birer birer aşağı inecekler. Sonra ipi çözüp aşağıya atacaksın. Çıktığın yoldan inip bize katılacaksın...

– Vay be! Kolay iş değilmiş doğrusu. Fakat, sakın işten korktuğumu sanma! Haydi, ne duruyorsun? İpi belime dolasına!

Montparnas, elindeki torbayı açıp ipi dışarı çıkardı. O, koca ipi Gavroş'un beline dolarken, iki haydut bu cesur çocuğu hayran hayran seyrediyorlardı.

Dolama işi bitince, Gavroş ellerini toprağa sürüp terini kuruladı. Delik ayakkabılarını çıkarıp bir kenara koydu.

- Haydi bana eyvallah! dedi, birazdan görüşürüz.

Kedi gibi, tuğlalardan tutunarak ve ayak parmaklarını çukurlara sokarak yukarı tırmanmaya başladı.

Beş dakika geçmeden duvarın üzerine, oradan da çatıya çıktı. Üç mahkûm, çoktandır bacadan tırmanarak çatıya çıkmış; kurtarıcıları bekliyorlardı. Bunlar, "gece aslanları" çetesine mensup azılı haydutlardı. Haydi, yeri gelmişken, isimlerini de söyleyelim: Kelmer, Brojon ve Tenardiye... Evet! Gavroş, babasını kurtarmaya geldiğinden tamamen habersizdi. İşin daha da enterasan tarafı, babası da bunu bilmiyordu...

Brojon, çocuğu görünce neşelendi:

– Kaçmak için ne güzel bir gece! dedi.

Tenardiye homurdanarak:

– Amma da güzel, ha! Soğuktan kanımız donacak!

Gavroş, bu sesin sahibini tanıdı:

– Vay! dedi, bizim pedermiş...

Kelmer sırtarak:

– Bak sen! Kurtarıcı meleğimiz, meğer senin veletmiş...

Tenardiye, oğlundan tarafa dönüp bakmadı bile. Diğer ikisine çıkışarak:

– Bırakın gevezeliği! dedi, enselenmeden tüyelim.

Bu arada, Gavroş, belindeki ipi çözmüş ona uzatıyordu:

– Al, babalık! dedi, bu kıyağımı unutma!

Brojon:

– Çocuğa bak! dedi, böyle bir çocuğu, uzun namlulu bir tüfeğe tercih ederim.

Tenardiye, ipin bir ucunu bacaya dolandırıp düğüm atarken, Kelmer cevap verdi:

– Şerefsizim, çok doğru bir laf ettin! Tüfek her yerde bulunur; lâkin böyle cesur bir çocuk asla...

Tenardiye, haydutların sözüne kulak asmadan, keyifle ilerledi. Elinde tuttuğu ip tomarını aşağıya attı:

– Ben hürriyete uçuyorum! dedi, aşağıda buluşuruz...

Bir dakika sonra ayakları yere bastı. Fakat ellerinin içi tamamen solmuştu.

Brojon homurdanarak:

– Vay, alçak herif! dedi, bizden önce davrandı...

Kelmer, Brojon'dan çok korkardı:

– Buyur reis! dedi, sıra sende.

Diğeri, bu teklifi gururuna yediremedi:

– Hayır! sıra sende; çabuk davran! vakit kaybediyoruz.

Kelmer, bu emre memnuniyetle uydu.

Bir dakika sonra, ikinci haydut da aşağıya inmişti.

Brojon, Gavroş'un sırtını okşayarak:

– Aferin! dedi, cesur çocuksun... Aşağıda görüşürüz.

Üçüncü haydut da hürriyete uçtukten sonra, Gavroş, bacaya bağlı olan ipi çözmeye başladı:

– Vay be! dedi, bizim babalık amma da sıkı bağlamış...

İpi çözdükten sonra, aşağıya attı. Kendisi de çıktığı yoldan kolayca indi.

Bütün çete bir araya gelince, Tenardiye'nin ilk sözü şu oldu:

– Karnım çok acıktı; şimdi kimi yemeye gidiyoruz?

Montparnas:

– Siz içerde iken, keşif yaptım... İyi bir av yeri biliyorum. Etraf sakin ve tenhadır. İş çok kolay olacak...

Tenardiye sabırsızlandı:

– O halde ne bekliyorsunuz? Haydi gidelim!

– Kızın Eponine, son vaziyeti kontrol etmek için gitti. Plüme sokağının başında bizi bekleyecek.

– İyi ya işte! Ne duruyoruz?

Bu adamlardan hiçbiri Gavroş'a bakmıyordu. Cesur kurtarıcı, harabenin taş yığınlarından biri üzerine oturmuş; belki babası kendisinden tarafa döner de bir şeyler söyler diye bekliyordu.

Birkaç dakika bekleyip de umduğunu bulamayınca; yırtık pabuçlarını giydi:

– İşiniz bitti, değil mi nankör herifler? diye mırıldandı. Eh, ben de çocuklarımın yanına döneyim bari...

Böyle diyerek yürüdü ve gözden kayboldu.

Anlaşma sağlandıktan sonra, haydutlar Plüme sokağına gitmek üzere harekete geçtiler.

Brojon, etrafına bakınırken:

– Kurtarıcımız olan, o kahraman çocuk nerede? diye sordu.

Tenardiye:

– Hangi çocuk? deyince; Brojon çok hiddetlendi:

– Yuh be, sana! dedi, canavar bile senin yaptığını yapmaz!.. Lâkin, bize de senin gibi canavarlar lâzım... Yavrusunu ısırın, avını affeder mi?..

BEN, KÖPEK DEĞİL, CANAVAR DÖLÜYÜM

Maryüs, mahkûmların kaçtığı gece, Kozet'i bahçede bulacağı ümidiyle, Emekliler caddesini geçip Plüme sokağına saptı.

– İyi akşamlar, Mösyö Maryüs!

Başını çevirince Eponine'yi gördü. Bu kızı, kendisini Plüme sokağındaki eve getirdiği günden beri hiç görmemişti. Ona minnet borçlu idi. Yine de, gecenin bu saatinde, karşısına çıktığı için canı sıkıldı.

– Matmazel Eponine, siz misiniz?

– Niçin bana yine "siz" diyorsunuz? Sizi üzecek ne yaptım?

– Tabii ki bir şey yapmadınız. Gecenin bu saatinde ne işiniz var?

Sefil kız, başını yere eğerek:

– Ah, bilmeniz gerekir, Mösyö! Bizim gibileri bu saatlerde işe çıkarlar..

Maryüs, bu sözleri duymazdan geldi.

– Söyleyin... dedi, sizin için ne yapabilirim?

– Biliyorsunuz, bana borçlusunuz...

– Biliyorum; bir gün size olan borcumu fazlasıyla ödeyeceğim... Üzülerek söylemek zorundayım ki, bugünlerde maddi durumum hiç iyi değil.

– Ya! Demek bana olan borcunuzu para ile ödeyeceğinizi sanıyorsunuz... Mösyö, siz beni anlamıyorsunuz!..

Sonra birdenbire:

– İyi geceler, Mösyö Maryüs! dedi ve gitti.

Bu tatsız karşılaşmadan bir çeyrek saat sonra, paltosunun yakasını kulaklarına kadar kaldırmış olan şapkalı bir adam Jan Valjan'ın evinin önünden geçti. Beş dakika sonra, aynı adam, yanında üç kişi daha olduğu halde; bahçe duvarının önüne gelip durdu.

Yanındaki adamlara:

– Burası! dedi.

Adamlardan biri:

– Bahçede köpek var mı, acaba?

– Zannetmem.

Bir diğeri:

– Olsa da fark etmez! Kendisine yutturmak üzere zehirli bir lokma getirdim.

Bu arada iki kişi daha zuhur etti. Böylece sayıları altıya yükseldi.

Boğazından konuşan biri:

– Camı kırmak için macunumuz var mı? diye sordu.

– Evet, dedi paltolu adam.

O zamana kadar sesini çıkarmamış olan altı adamdan biri:

– Yanımda parmaklığı kesmek için testere getirdim... dedi.

Paltolu:

– Parmaklıklar oldukça eski görünüyor; belki buna lüzum kalmayacak.

Testereli adam, parmaklık demirlerini tek tek yoklayarak ilerledi. Tam Maryüs'ün içeri girmek için kullandığı iğreti çubuğa el atacağı sırada, birdenbire karanlığın ortasından çıkan bir ses:

– Köpek var! diye bağırdı.

Adam hiddetle ve fakat kısık bir sesle:

– Kim ulan bu şıllık? dedi, ev halkını uyandıracak...

Paltolu adam:

– Kızın Eponine, Mösyö! dedi.

Eponine'nin ortaya çıkışı ile beraber çetenin bütün haydutları bir araya toplandılar.

Tenardiye hiddetinden çıldıracak dereceye varmıştı:

– A be sefil yaratık! Ne diye önümüze çıkıp tekerimize taş koyuyorsun? Defol şuradan da işimize bakalım.

Eponine zaman kazanmak için alttan aldı:

– Ne diye parlıyorsun, babalık? Montparnas beni burada keşif yapmam için görevlendirdi.

Sonra, sıra ile haydutların hatırlarını sormaya başladı:

– Uğurlar ola Mösyö Brojon! Vay, Mösyö Kelmer! Haydi gözünüz aydın... Paçayı kurtarmışsınız. Mösyö Klakzoz! Görüşmeyeli nasılsınız, Mösyö Babe? Ah, hepinizi ne kadar özlemiştim!

Sonra babasına yanaşarak:

– Babacık! Beni özlemedin mi? Annemi sormayacak mısın?

Tenardiye, kendisini kızın kollarından kurtarmaya çalışarak:

– Tamam! dedi, beni öptün işte. Annen de iyidir herhalde. Şimdi bırak da işimize bakalım!

Eponine yılışmaya ve babasına sarılmaya devam ederek:

– Babacık, bilirim akıllı adamsındır. Hapisten kaçmak kolay iş değildir. Nasıl becerdin bu işi?

Kelmer araya girerek:

– Hey! dedi, çocuk avutacak zaman değil! Vakit geçiyor; böyle giderse işi kaçıracamız.

Montparnas onu tasdik etti:

– Evet! dedi, şimdi tavukların değil; tilkilerin saatidir.

Tenardiye, bir dirsek darbesi ile kızı kendisinden uzaklaştırdı:

– Git başımdan! diye hırladı, yoksa ayağımın altına alır ezerim!

Eponine sendeleyerek dengesini zor sağladı:

– Demek bana inanmıyorsunuz? Şimdiye kadar birçok işinize yaradım. Bilirsiniz ki, budala bir kız değilimdir. Size, “burada iş yok” diyorum. Emeğinize yazık olacak. Fakir bir bekçi ile yaşlı karısından başka kimse yok. Burası terk edilmiş eski bir köşk’tür. Her şeyi araştırıp öğrendim.

Sonra, Montparnas’ın elinden tuttu:

– Mösyö, beni bu işe görevlendiren sizsiniz. İşte ben de öğrendiklerimi söylüyorum. Boş yere tehlikeye giriyorsunuz.

Genç haydut:

– Dur, ne yapıyorsun? Dedi, elimdeki bıçak çok keskindir!

Eponine bu sözlere aldırış etmeyerek:

– Siz akıllı bir adamsınız! Arkadaşlarınıza söyleyiniz; bu işten vazgeçsinler.

Montparnas:

– Bu işte bir sır var ama, anlayamıyorum... dedi, söyle neden bu evi koruyorsun?

Bahçıvanın oğluna âşık mı oldun?

– Bana neden inanmıyorsunuz? İki yaşlı insandan başka kimse yok, diyorum!

Tenardiye:

– Bırak o paçavra ile uğraşmayı! Biz işimize bakalım... dedi. Evin altını üstüne getirdikten sonra, paraların altın mı yoksa gümüş mü olduğunu ona göstereceğim!

Eponine, iki adım geriye çekilerek, erkek gibi ellerini göğsünde birleştirdi:

– Ya! Demek bu eve girmeye kararlısınız?

Montparnas:

– Öyle görünüyor!

O zaman Eponine arkasını parmaklığa vererek, her birinin elinde tehlikeli silahlar bulunan altı hayduta karşı durdu:

– Peki öyle ise! Ben de bu eve girmenizi istemiyorum! Cesaretiniz varsa deneyin.

Gücümün çıktığı kadar bağıırır, jandarmayı başınıza toplarım. Babam beni bıçaklayacakmış, leşimi lağım çukuruna atacakmış... Hiç ehemmiyeti yok! Sizden korkmuyorum. Siz altı kişiyse, ben de koca dünyayım! Bu eve girebilmek için önce beni öldürmeniz gerekir. Fakat ben de kendimi ucuza satacak kadar aptal değilim!...

Tenardiye:

– Vay köpek dölü, kaltak! Ben sana gösteririm!

Eponine korkunç bir gülüşle cevap verdi:

– Bilemediniz, Mösyö! Ben, köpek değil; canavar dölüyüm. Isırmasını da sizden öğrendim!

Kelmer, Brojon'a dönerek:

– Siz hiçbir şey söylemediniz, reis! dedi; ne dersiniz, gerçekten başımız belada mı?

Brojon, vicdanı kararmış, insanlığı ölmemiş haydutlardandı. Okuma-yazma bilir, şiir yazar, beste yapardı. Haydutları çekip çeviren, akıl hocalığı yapan da o idi.

Tenardiye'ye dönerek:

– Arkadaş! dedi, kızma ama; bu iki çocuk gerçekten senin midir?

Tenardiye aval aval onun yüzüne bakıyor; bu sorudan bir şey anlamadığını belli ediyordu.

Brojon, Eponine'ye doğru bir adım attı.

Kız, sırtını çite dayayarak:

– Yaklaşma! dedi, yoksa avazımın çıktığı kadar bağıırırım!..

Brojon, hayduta yakışmayan, tatlı bir gülümseme ile:

– Benden korkma yavrurum! dedi, sana bir zararım dokunmaz... Söyle bakayım, senin bir erkek kardeşin var mı?

Eponine ona emniyet ederek:

– Evet, Mösyö! dedi.

– O da senin gibi cesur bir çocuk! Bizi hapisten kurtaran oğlan kardeşindir... Önce onun, sonra da senin hatırın için bu işten vazgeçiyoruz!..

Eponine boğazına bir şey tıkanırdığını ve zor nefes aldığı hissediordu. Gözleri dolmuştu. İçinden, "keşke babam bu adam olsaydı" diyordu. Kesik kesik öksürdükten sonra:

– Teşekkür ederim, Mösyö! dedi, ne zaman bana ihtiyacınız olursa, emrinizdeyim!..

Brojon haydutlara döndü. Emreden bir sesle:

– Bu işten vazgeçiyoruz! dedi, koca Paris'te iş mi yok? Üstelik, hapisten kaçtığımız bir gecede iş de nesi oluyor? Bunu kutlamamız lâzım... Haydi, bu gece hepiniz bendensiniz!

Sonra Tenardiye'ye başını çevirdi:

– Eğer bu çocuğa bir kötülük yaparsan, seni yaşatmam! Anlıyor musun?

Tenardiye, kızına nefretle baktı:

– Yazıklar olsun sana! dedi, beni arkadaşlarımdan önünde küçük düşürdün!

Haydutlar, Brojon'un peşinden giderken Kelmer, Montparnas'a şöyle diyordu:

– Reisimiz, bir kadına el kaldırmayacak kadar mert adamdır...

Öbürü:

– İyi oldu! dedi, bu iş benim de hoşuma gitmemişti.

CAMHANE SOKAĞI

Ertesi akşam, Maryüs'le Kozet, bahçede buluştukları zaman; delikanlı, genç kızın çok üzgün olduğunu gördü:

– Kozet sevgilim, neyin var, yüzün sapsarı? dedi.

Genç kız, içini çekerek cevap verdi:

– Sana kötü bir haberim var.

– Kötü bir haber mi?

– Evet. Babam, eşyalarımızı toplamamızı ve buradan gideceğimizi söyledi.

– Aman Tanrım! Buradan gidecek misiniz? Nereye?

– Bilmiyorum.

– Ah, hayır! Seni tekrar kaybetmeye dayanamam. Nereye giderseniz, peşinizden geleceğim.

– Bu mümkün değil...

– Neden? Yoksa artık beni sevmiyor musun?

– Ah! Mesele bu değil. Seni ne kadar sevdiğimi biliyorsun.

– Benden bir şey saklıyorsun! Haydi söyle, ne oldu? Beni meraktan çatlatacaksın.

– Babam, bir haftaya kadar belki de İngiltere'ye gidebileceğimizi söyledi!..

– İngiltere'ye mi? Aman Tanrım! Peki, neden?

– Bilmiyorum.

– Ne zaman döneceksiniz?

– Babam o konuda bir şey söylemedi. Ah, neden bir yerde fazla kalamıyoruz? Neden, devamlı bir şeyden, birilerinden kaçır gibi yer değiştiriyoruz?

– Sevgilim, ben de sana bunu soracaktım... Babam neden daima insanlardan kaçıyor?

– Bilmiyorum. Babam bu konularda benimle hiç konuşmaz. Ben de sormam. Onu seviyorum ve ona güveniyorum.

– Peki biz ne olacağız?

– Her nereye gidersek, bizi takip edeceğini söylemedin mi?

– Evet, fakat...

– Nereye gideceğimizi ve ne zaman hareket edeceğimiz ben sana söylerim. Gideceğim yere gelir, beni bulursun...

Maryüs, bir rüyadan uyanır gibi, kendine geldi:

– Sevgilim, ne kadar da safsın? Şu halime baksana! Sırtıma elbise, ayağıma ayakkabı alacak param yok... Arkadaşım Korfirak'a altı yüz frank borcum var. İngiltere'ye gelecek parayı nereden bulurum?

Kozet ağlıyordu. Maryüs ayağa kalktı. Bir ağaca yaslandı. Yüzünü avuçları arasına aldı. Hıçkıra hıçkıra ağladı. İkisi de çaresizdi ve ikisinin de ağlamaktan başka ellerinden bir şey

gelmiyordu...

Bir müddet sonra, Maryüs, cebinden mendilini çıkararak gözlerini kuruladı. Aniden aklına bir şey gelmiş gibi, gözleri parladı:

– Ah, ben deli miyim? dedi, niçin çaresiz bir adam gibi ağlıyorum?

Sonra, Kozet'in yanına gelerek:

– Ağlama sevgilim! dedi, aklıma bir çare geldi...

Kozet çocuk gibi sevinerek:

– Nedir? dedi, çabuk bana da söyle!

– Hayır sevgilim! Şimdilik söyleyemem... Yarına kadar beni bekle! Bu işi halledeceğimi sanıyorum...

Genç kız sitem eder gibi, sırtını döndü:

– Sen de babama benziyorsun! İkiniz de beni çocuk yerine koyuyorsunuz...

– Kozet! Beni yanlış anlama; iste canımı vereyim... Lâkin erkeklerin kendilerine has tedbirleri vardır.. Bana güven ve bekle. Bu arada bir aksilik olursa, işte adresim. Camhane sokağı, 16 numaralı evde, Korfirak adında bir arkadaşımınla beraber oturuyorum.

Elini cebine soktu. Ucu sivri bir çakı bıçağı çıkardı. Duvarın sıvası üzerine, "Camhane sokağı numara 16" ibaresini kazıdı.

– Öbür gün akşam beni bekle! Yarın akşam yapılacak önemli bir işim var. Merak etme, kanunsuz bir şey yapacak değilim... Bu güne kadar şerefimle yaşadım; ömrümün sonuna kadar da öyle kalacağım. Tanrı, birbirini lekesiz bir aşkla seven iki genci ayırmayacaktır...

Kozet, Maryüs'ün gözlerinin içine bakarak:

– Yalvarıyorum, bana fikrini söyle! Söyle ki, bu gece rahat uyuyayım.

– Fikrimi söylüyorum, işte! Tanrı bizi birbirimizden ayırmayacaktır. Öbür gün akşama kadar sabret!

Kozet ısrar etmedi. Bakışlarını yere indirdi:

– Peki... dedi, senin muvaffak olman için dua etmekten başka elimden bir şey gelmiyor. Öbür gün akşam, saat tam dokuzda, seni burada bekleyeceğim. Bu arada bir aksilik olursa, sana haber ulaştıracağım.

ÂŞIK OL, İHTİLÂLCİ OLMA

Mösyö Jilnorman, Maryüs'ü evinden kovduktan sonra, günden güne çökmeye başladı. Artık, kimseye, gençlik mâceralarından bahsederek övünmüyordu. Ne kızına ne de hizmetçi kadınlara değnek vurmuyordu. Maryüs'ün gidişi ve arkasından patlak veren Temmuz İhtilâli onu iyice üzmüştü.

– Nerede o eski krallar? diyordu... Kral dediğin güçlü ve azametli olur! Çapulcular sürüsüne taviz vermez... Ah, askerler de o eski asker değil! Bir avuç anarşistin hakkında gelemiyorlar...

Bir gün, kızı matmazel Jilnorman babasını çok üzgün görünce:

– Babacığım, dedi sizi üzen şey nedir? Yoksa?..

– Yoksa ne?

– Onu çok mu özlediniz?

– O dediğin kimdir?

– Babacığım... Benden saklamanıza gerek yok... Onu ne kadar çok sevdiğinizi biliyorum.

Yaşlı adam, hiddetle yumruğunu masaya indirdi:

– Kimden bahsediyorsun? Açık konuş! diye bağırdı.

– Fakat babacığım... Onun adından bahsedilmesini yasakladınız...

– Yasakladım ha! Sen ne kalpsiz bir insan imişsin ki, dört sene sonra bu yaşağı hatırlıyorsun!..

– Babacığım?

Mösyö Jilnorman, değneğini havada sallayarak:

– Yıkıl karşımdan! dedi, yoksa kafanı kırarım!

Matmazel Jilnorman, eteklerini toplayıp kaçtı. Kendi kendine:

– Ah, seni inatçı ihtiyar... Maryüs'ten bahsedince nasıl da eski halini aldın? Biliyorum; o geri gelse, bal gibi de kabul edeceksin...

Kızı yanılmıyordu. Mösyö Jilnorman, hızını alamamış; avazının çıktığı kadar bağıırıyordu:

– Ben, ha! Bir nankörü, bir anarşisti, bir kral düşmanını seveceğim, ha! Büyüdükçe o kılıçlı hayduta benziyor... Yırtık ayakkabı ile geziyor; ama dedesinin gönderdiği parayı kabul etmiyor! Ah, bir şaşırıp gelse; ben ona ne yapacağımı bilirim... Değneğimle... Hayır değneğimle değil, elimle ona öyle bir tokat indireceğim ki; beş senenin acısını çıkaracağım...

Bu inatçı ihtiyar, Maryüs'ü ne kadar çok sevdiğini ancak onu kaybettikten sonra anlamıştı. Özlemi arttıkça, kırgınlığı da artıyordu:

– Gelmez! diyordu. En sefil zamanlarında gelmeyen adam, artık gelir mi? Ah inatçı, ah gururu batasıca! Tıpkı bana benziyor... Benzeyecek başka tarafımı bulamadın mı, a serseri herif?

Artık her şeyin bitmiş olduğunu, Maryüs'ü görmeden öleceğini düşünüyordu.

Sonra, kendi kendine:

– Ne demek! diyordu, artık gelmeyecek mi?

Gözlerini ocağın küllerine dikmiş; hüzünlü bir sesle şöyle diyordu: "Ah, şu anarşist oğlan ocağımı söndürecek!"

Düşüncelerin en derin noktasında iken, ihtiyar hizmetçi Bask kapıda göründü:

– Efendimiz, Mösyö Maryüs adında biri sizi görmek istediğini söylemiş... Kendisini içeri alayım mı?

Jilnorman'ın bütün kanı beynine hücum etti. Benzi sapsarı oldu. Dirseğine dayanarak başını kaldırdı. Ölü bir sesle:

– Ne dedin? Şaşırdın mı sen, kadın! Ne Mösyö Maryüs'ünden bahsediyorsun?..

Yaşlı kadın, adamın yüzündeki değişmeden korktu:

– Vallahi, efendimiz... Bilmem... Kendisini görmedim... Nikolta öyle söyledi:

Mösyö Jilnorman, değneğini göstererek:

– Bugün hepimizde bir tuhaflık var! Niyetiniz beni çıldırtmak mı? Önce kızım olacak o kalpsiz, şimdi de sen!.. Ben daha bunamadım; hepimizin hakkından gelmesini bilirim...Anladınız mı? Nikolta olacak o serseme de söyle, aşağı inersen, bu değneği sırtında kırarım!

Kadın geri geri kaçarak:

– Peki, Mösyö! Emredersiniz, efendimiz! Misafir kabul etmek istemiyorsanız, bu sizin bileceğiniz iştir...

– Ne misafiri, be kadın?

– Şey, efendim. O delikanlıyı kastediyorum. Söyleyeyim, gitsin bari...

– Hangi delikanlıyı?

– Bask iyice şaşırıldı. İçinden, "bizim ihtiyar aklını kaybetmiş" dedi.

Mösyö Jilnorman tekrar sordu:

– Hangi delikanlı, diyorum sana?

– Adının "Mösyö Maryüs" olduğunu söyleyen delikanlı... efendim.

– Söyle gelsin!

Kadın aval aval efendisinin yüzüne baktı.

– E... ne bekliyorsun?

– Afedersiniz, efendim! Hemen gidiyorum...

Mösyö Jilnorman yerinden kıınıldamadı. Gözlerini kapıya dikip öyle bekledi.

Kapı açıldı. Bir delikanlı içeriye girdi. Hizmetçinin dediği doğru çıkmıştı. Gelen Maryüs'tü. Elbiseleri eski, ayakkabısı delikti. Yüzü solmuş, vücudu zayıflamıştı. Çok üzgün görünüyordu.

Jilnorman'ın babalık şefkâti bütün vücudunu sardı. Maryüs onun elinde büyümüşü. Hayret ve sevincinden delirecek gibi oldu. Sanki önünde bir melek veya peri belirmişti. Kollarını açmak "gel babana" demek, onu öpüp okşamak istiyordu. Dört senelik hasret, dört senelik ayrılık yüreğini yakıp kavurmuştu. Birkaç dakika hayran hayran Maryüs'ü seyretti.

Sonra âniden değişerek, sert bir sesle:

– Buraya neden geldin? dedi.

Maryüs, bu ânî değişmeye bir anlam veremeyerek, kekeledi:

– Mösyö... Ben...

Devam edemedi. Kelimeler boğazında düğümlendi. Mösyö Jilnorman, Maryüs'ün sarsılmasını istiyordu. Hem torunundan hem kendi kendinden hoşlanmadı. Maryüs'ü fazla soğuk, kendisini fazla sert buluyordu. İçinden o kadar şefkat ve sevgi beslediği halde, inatçılığınan bunu dışa vurmaması, kendisine tahammül edilmez bir ıstırap veriyordu. Yeniden mahzun ve kederli durumuna döndü:

– Evet, Mösyö Baron! Buraya niçin geldiğinizi sormuştum?..

– Efendim... Ben...

İhtiyar vakur bir sesle ağır ağır konuştu:

– Ne o, af dilemek size bu kadar zor mu geliyor? Dedenize yaptığınız hakaretlerden

pişman olduğunuzu söylemeye mi geldiniz?

Maryüs titredi... Dedesinden af dilemek demek, babasına hakaret etmek demektir. Gözlerini indirerek:

– Hayır, Efendim... dedi, bunun için gelmedim...

İhtiyar, beklediği cevabı alamayınca, çok hiddetlendi. Değneğini yere vurarak, bağırdı:

– O halde, benden ne istiyorsunuz? Yaşlı bir insanı neden rahatsız ediyorsunuz?

Maryüs, ellerini göbeğinin üzerine bağlayarak, saygılı ve yavaş bir sesle:

– Mösyö, bana acıyınız!

Bu söz, Mösyö Jilnorman'ı derinden sarstı. Eğer biraz önce söylenmiş olsaydı, kendisini merhamete getirebilirdi. Fakat, çok geç söylenmişti...

Büyük baba ayağa kalktı. İki eliyle değneğine dayandı. Dudakları morarmış, yüzü bembeyazdı; titriyordu. Yüksek boyuyla Maryüs'e tepeden bakıyordu:

– Size mi acıyayım, Mösyö? Ne tuhaf! Bir âsi delikanlı, doksan bir yaşındaki ihtiyardan kendisine acımasını istiyor!.. Siz hayata yeni adım atıyorsunuz; bense ölmek üzereyim... Güçlü, kuvvetli, zeki, mağrur bir delikanlısınız! Bense, yazın bile ocağın başında oturan, kanı donmuş, bir kötürüm ve tek başına kalmış bir âciz ihtiyarım... Bakın! Ağzımda diş, başımda saç kalmadı... Ayaklarım artık beni taşıyamıyor. Zekâm da beni terk etmek üzere; üç adamın adını aklımda tutamıyorum... Uzaktan kocakarı ile genç kızı birbirinden ayıramıyorum... Gerçek bu iken, siz kalkmış, "Mösyö, bana acıyın" diyorsunuz. Vallahi, şu halimiz Moliere için komik bir sahne olurdu!.. Eğer, mahkeme salonlarında da böyle eğleniyorsanız, avukat efendi, sizi tebrik ederim! Pek maharetlisiniz...

Bu sözlerden sonra, büyükbaba, gayet ciddi bir sesle:

– Söyleyin şimdi, benden ne istiyorsunuz?

– Mösyö, benden hoşlanmadığınızı biliyorum. Şefkâtinizi çekmek için, inanmadığım şeyleri söyleyerek dalkavukluk yapamam... Hayatta kalan tek büyüğümünüz. Sizden bir şey sormaya geldim; sonra derhal gideceğim.

– Delisiniz! Size "gidin" diyen oldu mu?

Bu sözler, inatçı ihtiyarın, kalbinin tâ derinliklerinden kopup gelmiş; "benden af iste, benim boynuma sarıl" sözleriyle eş anlamlıydı. İstiyordu ki, Maryüs bunu anlasın da ona daha fazla acı çektirmesin. Fakat, Maryüs anlamıyordu veya anlamak istemiyordu.

Mösyö Jilnorman, birazdan Maryüs'ün gideceğini, yine onu kederiyle ve hasretiyle baş başa bırakacağını hissediyor; bu da ihtiyarın daha çok hırçınlaşmasına yol açıyordu.

Yine söze başlayarak:

– Elimde büyüdüğünüzü nasıl unutursunuz? Dedenize hakaret ettiğinizi, evinizi terk ettiğinizi, teyzenizi üzdüğünüzü nasıl unutursunuz? Niçin? Bütün bunları niçin yaptınız? Daha hür ve daha serbest olmak, kızlarla gezip tozmak, borç yapıp sefalet içinde yaşamak için mi? Neden gönderdiğim paraları kabul etmediniz? Herkese, "Mösyö Jilnorman'ın torunu ayak takımına karışmış" dedirtmek için mi? Bana, "torunun ne yapıyor" diye sorduklarında mahçubiyetten boynumu aşağı eğmen için mi? Tebrik ederim sizi, benden iyi intikam aldınız!.. Dört sene sonra çıkıp gelmiş, "size bir şey sorup gideceğim" diyorsunuz. Demek, dedenize anlatacak başka bir şeyiniz yok, ha?

İhtiyar, Maryüs'ü yumuşatmak için verebileceği en büyük tavizleri vermiş; yalvaran bakışlarıyla, "haydi inatçı çocuk; benden özür dile de boynuna sarıyalım" diyordu...

Maryüs, gözleri yerde, susmaktan başka bir şey yapmıyordu.

Büyükbaba, beklediğini bulamayınca, tekrar huysuzlaştı. Değneğine yaslanarak doğruldu. Bütün gurur ve azametiyle:

– Kısa keselim! dedi, bana bir şey soracağınızı söylemiştiniz... Sizi dinliyorum.

– Mösyö, evlenmek istiyorum. Bunun için sizden izin istemeye geldim...

Jilnorman, çingırağın ipini çekti. Yaşlı hizmetçi kapıyı açtı.

– Kızıma söyleyin, gelsin!

Bir saniye sonra kapı yine açıldı.

Jilnorman öfke ile:

– Ne o, meraklı hizmetçiler gibi kapı dinlemeye mi başladınız, Matmazel?

– Hayır, babacığım! Yemin ederim ki....

– Tamam! Kes sesini!

– Babacığım, beni emretmişsiniz?

– Yok bir şey... Mösyö evlenmek istiyormuş... Bunun için dedesinden izin istemeye gelmiş... Sen de Mösyö'nün teyzesisin...Haberin olsun dedim. Haydi şimdi defol!

Kız, bu türlü hakaretlere alışık olduğu için, iltifattan saydı:

– Teşekkür ederim, baba! dedi ve bir işaret beklemeksizin kaçıp gözden kayboldu.

Mösyö Jilnorman, arkasını ocağa vererek:

– Ya! Demek evleneceksiniz, ha? Yirmi bir yaşında... Oturunuz, Mösyö! Baba evini terk ettikten sonra bir ihtilâl yaptınız... Krala isteklerinizin çoğunu kabul ettirdiniz... Nasıl, bu gidişâttan memnun musunuz? "Baron" demek, cumhuriyet taraftarı demektir... Ya avukat ne demektir? Bu iki sıfatı birbiriyle nasıl yakıştırıyorsunuz, anlamıyorum? Ha! Birini şan ve şöhret için, diğerini para için kullanıyor olmalısınız...

Maryüs susuyordu.

Büyükbaba devam etti:

– Demek evlenmek istiyorsunuz! Kiminle? Ah, tabii... Bir barona, barones yakışır... Ev kurmak için yeterli sermayeyi biriktirdiniz, değil mi? Avukatlıktan ne kadar kazanıyorsunuz?

Maryüs, vahşi ve kat'i bir ses tonuyla:

– Hiç! dedi.

– Hiç, ha? Öyle ise alacağınız kızın servetine güveniyorsunuz... Kız zengin değil mi?

– Benim gibi.

– Ne! Çeyiz yok mu?

– Yok.

– Ya babası? Kayınpeder zengin mi?

– Bilmem.

– Adam ne iş yapıyor?

– Sormadım.

– Oğlum sen deli misin?

Maryüs bağırarak:

– Mösyö! dedi.

Jilnorman, onun sözünü keserek, kendi kendine mırıldandı:

– Deli bu çocuk! Beş parasız evlenmeye kalkıyor... Madam Barones Pontmersi, ocakta hava pişirecek, civayı yanına katık yapıp kocasının önüne koyacak...

Maryüs, son ümidinin de sönmekte olduğunu görüp:

– Mösyö! dedi, size yalvarıyorum; evlenmeme izin veriniz! Tanrı aşkına, ayaklarınıza kapanıyorum, onunla evlenmeme müsaade ediniz!

– Ya! Demek, beni bir kere daha Paris'e rezil etmenize izin vereyim, öyle mi? Pabuçsuz bir serserinin, gömleksiz bir kızla evlenmesine izin vereyim, ha? Boynuna bir de kadın asıp, sefalet bataklığına batışını seyredeyim; öyle mi? Hayır, Mösyö! Daha bunamadım... Buna asla izin vermeyeceğim!

– Baba! Bu kadar hain bir insan olduğunuzu bilmiyordum!..

Maryüs, her şeyini kaybetmenin verdiği şaşkınlıkla bu sözleri söylemiş; başını yere eğerek, ihtiyarın onu kovmasını beklemeden kapıya yönelmişti.

Mösyö Jilnorman, kendisinden beklenmeyen bir çeviklikle, Maryüs'e yetişip yakasından tuttu. Onu içeriye çekip bir koltuğa oturttu.

– Hele şu işi bana baştan anlat! dedi.

İhtiyara böylesine güç veren, onun inatçılığını, aksiliğini birdenbire silip süpüren şey, Maryüs'ün ağzından çıkan "baba" sözü idi... Şimdi o gururlu kral taraftarı gitmiş; şefkâtlı bir dede gelmişti:

– Anlatsana! dedi, ne duruyorsun? O genç kıza nasıl âşık olduğunu, kapısında nasıl nöbet beklediğini, onu kendine bağlamak için ne yeminler ettiğini, bir tatlı bakışta nasıl boğulduğunu... Ah, siz zamane gençleri! Vallahi pek budalasıyorsunuz!..

– Baba!

– "Baba", ha! Vallahi bir tokat indirirsem, görürsün sen babayı!..

Bu defa, bu sert muamelede, öyle tatlı, öyle sıcak ve öyle sevgi dolu bir mana yüklü idi ki, Maryüs'ün de kalbi yumuşadı. O inatçı ihtiyarın, o bağınaz kralcının kendisini gerçekten sevdiğini anladı.

Ondan bir azar daha işitmek için yüzünü uzatarak:

– İşte! dedi, sizi kızdırmak için yine "baba" diyorum... Haydi, ne yapacaksınız yapın!

Jilnorman, şamdanın aydınlığında, Maryüs'ün yırtık elbisesini, delik ayakkabılarını gördü:

– Şu kızın aklına şaşıyorum! dedi, böyle hırsız kılıklı bir herife nasıl âşık olmuş?..

Sonra çekmeceyi açıp içinden bir kese çıkardı:

– Al şunu! dedi. Üstüne başına bir çeki-düzen ver.

Maryüs, heyecanla:

– Baba, güzel babacığım! Bilseniz, kendisini ne kadar seviyorum. O da beni seviyor. Her gece, evinin bahçesinde buluşup konuşuyoruz. Babası bilmiyor. Çıldıracağım, öleceğim,

aklımı kaybedeceğim!.. Babası kendisini İngiltere'ye götürecekmiş. Bunu duyunca deliye döndüm. "Gidip büyükbabama meseleyi açayım" dedim.

– İyi ettin, oğlum. Bir kız sevmekle iyi ettin... Âşık ol da ihtilâlcı olma! Robespiyer alçağına âşık olacağına, fakir bir kıza âşık ol... Babasının bu işten haberi olmaması daha iyi... Benim de böyle gönül macerâlarım çoktur. Gönül mâcerası ayrı, evlilik işi ayrı.... Bunları sakın birbirine karıştırma! Gez, eğlen, seviş; lâkin elinden tutup papazın karşısına çıkarma! Bu tecrübeli ihtiyarın sözlerine kulak ver... Al, çocuğum; bu bitince yine gel. Beni anlıyorsun, değil mi? Eğlen, fakat sakın evlenme!

Maryüs, dedesinden işittiği bu sözler karşısında dondu kaldı. Sadece kendisine değil, ulvi hislerle sevdiği genç kıza da hakaret edilmiş saydı.

– Baba! dedi, beni anlamıyorsunuz!..

– Anlamayacak ne var, oğlum? Ondan hevesini alıncaya kadar "dost tut" diyorum.

Maryüs, oturduğu koltuktan kalktı. Elindeki para kesesini masanın üzerine koydu. Kapıya doğru yürüdü. Geriye dönüp gayet üzgün bir ses tonuyla:

– Size gelmekle hata etmişim... dedi, beş sene önce babama hakaret etmişsiniz; şimdi de karıma hakaret ediyorsunuz!.. Artık sizden bir şey istemiyorum. Mösyö, Allaha ismarladık!

Jilnorman, şaşkın ve perişan bir halde ağzını açtı, kollarını uzattı, kalkmaya çalıştı; fakat bir söz söylemeye fırsat kalmadan kapı kapandı. Maryüs gitmişti.

İhtiyar, bir müddet hareketsiz kaldı. Yıldırımla çarpılmış gibi kendisine gelemedi. Bir el boğazını sıkıyormuşçasına ne bağırabiliyor ne de nefes alabiliyordu.

Nihayet, kendisini koltuklu sandalyeden kopararak, doksan bir yaşındaki biri ne kadar hızlı koşabilirse, koşup kapıyı açtı ve bağırarak:

– Yetişin! Yetişin! dedi.

Önce kızı, sonra da hizmetçiler koşup geldiler. İhtiyar, acınacak bir sesle:

– Arkasından koşun! dedi, söyleyin gitmesin! Ah, gidiyor! Bir daha hiç gelmemecesine gidiyor! Ben ona ne yaptım? Deli, deli bu çocuk!..

Sokağa bakan pencereye koştu. Soğuk, titrek elleriyle pencereyi açtı. Vücudunun yarından çoğunu dışarıya sarkıttığı sırada hizmetçi ile kızı yetişip bacaklarından yakaladılar.

Avazının çıktığı kadar bağırıyordu:

– Maryüs! Maryüs! Tanrı'nın belâsı, nereye gidiyorsun?

Maryüs artık onu duymuyordu. Aynı dakikalarda Sent-Lui sokağının köşesini dönüyordu.

ŞANDRİ SOKAĞI

Jan Valjan, sabah erkenden kalkmış, bahçede dolaşıyordu. Tenardiye'yi, jandarmayı ve bir pasaport elde etmeyi düşünüyordu. Gözü duvardaki yazıya takılınca heyecanlandı. Gidip yakından baktı: "Camhane sokağı numara 16" Çivi veya ucu sivri bir bıçakla yeni yazıldığı belli oluyordu.

Bu ne idi? Kendisine bir ihtar mıydı? Adres kime aitti? Jan Valjan'ı oraya çekip pusuya mı düşürmek istiyorlardı? Her ne olursa olsun, birileri istediği zaman bahçeye girebiliyordu...

Zihni çeşitli ihtimallerle meşgul iken, birden arkasında -duvarın öte tarafında- birinin durduğunu hissetti. Tam döneceği sırada, önüne dörde katlanmış bir kâğıt düştü.

Kâğıdı alıp açtı. Kurşun kalemiyle şu ibare yazılı idi: "Evinizi değiştirin!"

Derhal çitin parmaklıkları arasından dışarıya baktı. Uzaktan, çocuktan biraz büyük, zayıf birinin "Harp Meydanı" hendeğine girmekte olduğunu gördü.

Jan Valjan, pek düşünceli bir halde odasına döndü. Kozet'i korkutmamak için bundan bahsetmeyecekti.

Maryüs, dedesinin evinden ayrıldıktan sonra, gece yarısına kadar caddelerde dolaştı. Onu görenler, şimdi, "işte bir deli" diyorlardı. Gerçekten deli gibiydi. Ne yaptığını, ne düşündüğünü bilmeden yürüyor; bazan somurtup bazan gülüyordu. Bir fırından, yemek için, ekmek alıp cebine koydu; fakat onu da unuttu. Öyle görünüyor ki, Sen nehrinde yıkandığı halde bunun da farkında değildi. Artık hiçbir şeyi ümit etmiyor, hiçbir şeyden korkmuyordu. Aklında tek bir fikir kalmıştı. Yarın akşam dokuzda gidip Kozet'i görecekti. Ondan sonrası karanlıktı.

Bir ara Paris'in en kalabalık caddelerinde dolaştı. Gürültüler duyup "yine ihtilâl var" diye mırıldandı.

Gece yarısından sonra, saat ikide, Korfirak'ın evine döndü. Elbisesini çıkarmadan yatağa uzandı.

Uyuyup uyumadığını bilmiyordu. Bir ara gözlerini açtığında havanın ısıdığını; Korfirak, Anjolras, Föyi ve Kombifer'in odanın içinde ayakta durduklarını gördü. Giyinmiş, sokağa çıkmaya hazırlanıyorlardı.

Korfirak kendisine sordu:

– General Lamark'ın cenazesine geliyor musun?

Maryüs, aval aval onun yüzüne baktı.

Föyi:

– Bırakın şunu! dedi, adamın kendine hayrı yok... Baksanıza! Canlı cenaze gibi...

Bu konuşmalar Maryüs'e Çince söylenmiş gibi geldi.

İhtilâlciler odayı terkedip Maryüs'ü yalnız bıraktılar.

Ne kadar yattığını, neler yaptığını bilmeksizin odada zaman öldürdü. Ölüm saatini bekleyen idamlık mahkûm gibi, Kozet ile buluşacağı saati bekledi.

Kilisenin saati akşamın sekizini vurunca evden çıktı.

Saat tam dokuzda Plüme sokağına girdi. Eve yaklaştıkça heyecanı artıyor; tarifi imkânsız bir korkuya dönüşüyordu. Niçin korkuyordu? Bunu kendisi de bilmiyordu.

Maryüs, parmaklığı oynattı. Açtığı yerden bahçeye girdi. Kozet, her zaman buluştukları yerde değildi. Çalılıktan geçip evin önüne geldi. Başını kaldırıp yukarıya baktı. Pencere kanatlarının kapalı olduğunu gördü. Evin çevresinde dolaştı. Hiçbir odada ışık yoktu.

Düşünmeden ve hiçbir hesap yapmadan kapıya geldi. Eve geç gelen biri gibi kapıyı çaldı. Ne açan ne de cevap veren oldu. Yumrukladı, tekmeledi... Defalarca "Kozet!" diye bağırdı.

Her şey ve bütün gerçek anlaşıldı. Evinde kimseler yoktu. Ev terkedilmişti.

Maryüs, bir ölü kadar sakin, bir mezar kadar karanlık görünen boş eve baktı. Sonra gidip

Kozet ile buluştukları, taş kanepenin üzerine oturdu. Yanında Kozet'i yoktu. Her şeyin bittiğini ve ölmekten başka çare kalmadığını düşündü...

Birden sokaktan bir ayak sesi duydu.

– Mösyö Maryüs!

– Ne var? Kimsiniz?

– Mösyö Maryüs, orada mısınız?

– Evet.

Sesin sahibini tanıdı. Bu Eponine idi...

– Mösyö Maryüs, dostlarınız sizi Şenori caddesindeki geçici istihkâmda bekliyorlar!..

Parmaklıktan geçip de dışarı çıktığı zaman, sırtında paltosu olan, delikanlıya benzer birinin sokağın köşesini döndüğünü gördü.

İHTİLÂL VAR!

Gavroş'un, Maböf Baba'ya attığı cüzdan da işleri düzene koymaya yetmedi. İhtiyar, gırtlığına kadar borca battı. Hizmetçi kadının bir senelik maaşını veremedi. Altı aylık ev kirası birikti. Belbağladığı çivit bitkisini de ıslah edemedi. Her gün, koltuğunun altına bir kitap alıyor cebinde bir gümüş para ile geri dönüyordu. Kütüphane de erimeye başlamıştı.

Yaşlı hizmetçi kadın, bir gün Maböf Baba'ya dedi ki:

– Mösyö, artık size yük olduğumu düşünüyorum. Nerede olsa, karnımı doyuracak bir kapı bulurum. Beni yanlışı anlamayın; sırf sizin iyiliğinizi düşünerek, izin istiyorum.

– Size ne kadar borcum var, Plütark Ana?

– Mösyö, ben sizden para istemiyorum.

– Yarına kadar bekle. Yarın gidersin.

– Peki, Mösyö.

Maböf Baba, kütüphaneye çıktı. Kitaplık bomboştu. Satacak bir tane bile kitap kalmamıştı.

Çekmeceyi açtı. İçinden "Çivit bitkisinin yetiştirilmesi ve ıslahı" isimli el yazması kitabını çıkardı. O yegâne nüshayı koltuğunun altına aldı. Sen Jak kapısındaki Royul Kitapevi'ne gitti. 1832 senesi, haziran ayının dördüncü günü idi. Kitabevi'nin asıl sahibi ölmüş, bir başkasının eline geçmişti. Bu kitapçı, Mösyö Maböf'ün bir ömür harcadığı eserine sadece yüz frank verdi.

Bu para, hizmetçinin birikmiş aylıklarını ancak karşılıyordu. Parayı alıp eve döndü. Plütark Ana'ya olan borcunun tamamını ödeyip helâllik aldı.

Bahçeye indi. Bahçe bir harabe haline gelmişti. Diktiği fideler kurumuş, çimler sararmıştı.

Uzaktan silah sesleri ve insan bağrıışmaları duyuluyordu. Maböf Baba, başını kaldırdı. Sokaktan bir bahçıvanın geçmekte olduğunu gördü. Adama:

– Mösyö, bu sesler nedir? diye sordu.

Omuzunda bir bel taşıyan bahçıvan:

– İhtilâl var! dedi.

Ne ihtilâli? İhtilâl Temmuzda olmadı mı?

– Hükümet onu çabuk unuttu. Zenginler yine rahat, sefiller yine eziliyor.. Haydi babalık! İşkence görenler, aç kalanlar, iş bulamayanlar için vuruşmak günüdür! Zalim hükümete, servet sahiplerine haddini bildirmek zamanıdır!

– Ne tarafa gidiyorsunuz?

– Tersane tarafına!

– Siz gidin... Ben arkanızdan yetişirim.

KILIÇLI İLE USTURALININ SOHBETİ

Halk ihtilâli, bendi yıkılmış bir sele benzer. Çocuk, ihtiyar, suçlu, suçsuz, namuslu, alçak ayırdetmez. Yıkar, boğar, sürükler... Kaçanla, kovalayan; vuranla, direnen birbiri içine girer.

Beş haziran günü yıkılan bent "General Lamark" idi... Şöhretli bir asker olduğu kadar, iyi bir devlet adamı idi. Kılıcı kadar zekâsı da keskindi. İmparatorluk ve restorasyon zamanlarının parlak isimlerindendi. Halk tarafından çok sevildiği için kral taraftarları kendisine dokunmamıştı. Napolyon devrilmiş, fakat o ayakta kalmıştı.

Lamark'ın ölmesi üzerine, hükümet çok geniş tedbirler aldı. Bütün kışlalar boşaltıldı. Asker, jandarma, polis, ne kadar devlet gücü varsa; Lamark'ın cenâze alayının geçeceği yollara taksim edildi. Silahlar namlusu aşağı gelecek şekilde omuzlara asılmış, kılıçlar kınında bekletiliyordu. "Halkı tahrik edecek her türlü hareketten sakınmaları" emredilmişti.

Bu ihtilâl plânlanmış mıydı? Hayır. Fakat, Paris bir barut fıçısı gibiydi. Patlaması için bir kıvılcım gerekiyordu. Lamark'ın ölümü bu kıvılcım oldu. Gençler, ameleler, işsiz takımı, hırsızlar, gangasterler, cemiyet üyesi gerçek ihtilâlciler, eğlence arayan aylaklar, birbirinden farklı ve birbirinden habersiz ne kadar başıbozuk takımı varsa; Sen-Antuan meydanına koşuyordu. Başlarında reisleri olan düzenli çeteler, parola ile hareket ediyor; belli yerlere geçici istihkâmlar (barikatlar) kuruyorlardı.

Parola: "Maksadın nedir?" idi. Buna "direniş" cevabını veren barikata alınıyordu.

Tersane tarafına yürüyen başıbozuk kalabalığın içerisinde, silahsız, başı önde, zavallı bir ihtiyar yürüyordu. Bu, Mösyö Maböf idi... İnsan selinin içinde boğulmamak için değneğiyle kendisine yol açıyordu.

Bir çocuğun ölümüne bir anne acır, bir delikanlının ölümüne bir genç kız acır; ya zavallı bir ihtiyarın ölümüne kim acıyacak?

Öldüğünde, arkasından ağlayacak kimsesi olmayan ihtiyar Maböf, kalabalığa uymuş gidiyordu... Evde oturup ekmek parasını düşünmektense, kalkıp buraya gelmişti.

Onu tanıyanlardan biri bağırdı:

– Maböf Baba, evine dön!

– Neden?

– Birazdan patırtı kopacak!

– Peki, siz nereye gidiyorsunuz?

– Hükümeti devirmeye! Adaletsizliğe, zulme, açlığa, sefalete paydos demeye!

– Madem öyle, ben de!..

Hayatta kaybedecek bir şeyi kalmayanlar, arkasından ağlayacak kimsesi olmayanlar en önde gidiyorlardı...

Önde gidenlerden biri de sokak çocuğu Küçük Gavroş idi. Avazının çıktığı kadar bağırarak, eli havada, başı çekiyordu. Havadaki elinde bir tabanca tutuyordu...

Tabancayı elde ediş hikâyesi çok enteresandı. Kadın elbisesi satan bir dükkâna girmiş, elinde bir çiçek demeti ile dükkân sahibi hanıma yaklaşmış, çiçekleri tezgahın üzerine koyduktan sonra kaşla göz arasında raftaki tabancayı almış:

– Adını bilmediğim anne! demişti, sizin şu makinayı ödünç alıyorum...

Kadının bağırıp "imdat" istemesine fırsat bırakmadan tabana kuvvet kaçırmıştı.

Pontoşo caddesine gelince, açık bir dükkân gördü. Bu, bir pastacı dükkânı idi. "Ölmeden önce kendime bir pasta ziyafeti çekeyim" dedi. Elmalı pastayı çok severdi. Belki en ucuzu ve belki de tadına bakabildiği tek pasta çeşidi buydu...

Gavroş durdu. Yan ceplerine baktı. Yelek cebini yokladı. Bir soldacık dahi bulamadı:

– Tuh be! dedi, pastalar yine zenginlere kalacak...

Yoluna devam etti. Sen-Lui caddesine gelince tabancasına baktı. Horuzunu göremeyince canı sıkıldı.

– Vay be! dedi, bu jandarma öldürmek için değil, hırsız korkutmak içinmiş...

Yine de tabancasını elinden bırakmadı.

Park Royal caddesinden geçerken, can sıkıntısını gidermek için tiyatro ilânlarını yırttı:

– Tiyatroya da zenginler gider! diye homurdandı.

Gavroş'un canını sıkan bir mesele daha vardı. Dün sabah, fil sarayda misafir ettiği iki küçüğü gerçek anneleri olan sokağa saldıktan sonra "akşam yine beklerim" demişti. Fakat, ne akşam, ne de bütün gece çocuklar gelmediler. Ya jandarmalar yakalayıp "kimsesiz çocuklar yurdu"na teslim etmişler; yada dilenci çalıştıran çingenelerin eline düşmüşlerdi...

Sinirli sinirli tabancasına baktı:

– Ben kolayca alev alıyorum! Sen ise ateş almıyorsun... Bu ne iştir?

Sonra kendi kendine emir verdi:

– Hadi aslanım! Vatan kurtarmaya...

Ormsen- Jerve meydanından geçerken sokak başındaki berber dükkânını gördü. Bütün cinleri başına üşüştü. Yağmurlu ve soğuk bir akşam, iki küçük çocuğu tekme tokat dükkândan kovan o hain berber içeride idi.

Dükkâna doğru hiddetli adımlarla yürürken:

– Dur şundan bebeciklerin intikamını alayım! diyordu.

Berber, sıcak dükkânında, emekli bir askeri tıraş ediyordu. Müşterisiyle derin bir sohbe dalmışlardı. Konu, General Lamark idi. Molier bu sohbe şahit olsaydı, "kılıçla usturanın müşterek siyaseti" adıyla bir piyes yazardı...

Sohbetin en hararetli yerinde vitrin camı şangırdayarak dükkânın içine doldu. O hengâmede, emekli asker, derin bir "ustura yarası" aldı.

Berber:

– Aman Tanrım! Bu da nesi? diye bağırdı.

Emekli asker, elini yarasının üzerine bastırarak kanamayı durdurmaya çalışırken:

– Bir bomba! dedi.

Berber eğilip bombayı aldı:

– Bir taş! dedi, kocaman bir taş...

Emekli asker, yorum yaptı:

– İşte! dedi, ihtilâl başladı... azizim. Çok kelle gidecek, çook...

Gavroş, berberden, küçüklerin intikamını aldıktan sonra; Sen Jan meydanında slogan atarak yürüyen bir gruba katıldı. Slogan atmakta Gavroş'un üzerine yoktu. Çakaralmazı havada tutarak bağıyordu:

– Bugün mazlumların günüdür!

– Aç bebelerin intikamını alalım!

– Kraldan büyük Tanrı var!

GÖNÜLLÜ ASKER

İhtilâl kadrosu gittikçe çoğalıyordu. Korfirak, son hazırlıklarını yapmış, evden çıkmak üzere iken; hizmetçi kadın Voven Ana içeri girdi:

– Mösyö, biri sizi görmek istediğini söylüyor! dedi.

Korfirak, hiddetle:

– Söyle Sen-Jan meydanına gitsin!

Başında erkek şapkası, sırtında kalın bir palto olan ziyaretçi içeri daldı:

– Mösyö Korfirak, sizden görev istiyorum!

– Vay! Eponine sen misin? Bu kıyafet de ne böyle?

– Mösyö, siz ihtilâlciler, kadından ziyade erkeği tercih edersiniz. İşte ben de erkek oldum!

– Ya! Demek görev istiyorsun? O halde, git o Maryüs serserisini bul! Şanori sokağına gelmesini söyle; tamam mı?

Eponine, askerce selâm verdi:

– Tamam, komutan! Görev kabul edilmiştir; derhal gidiyorum.

İşte, Eponine'nin Plümer sokağına gelip Maryüs'e emir tebliğ etmesi bu suretle gerçekleşmişti.

ŞANORİ BARİKATI

İhtilâlciler gençler, kalabalığın önüne düşüp Şanori sokağına kadar geldiler.

Korfirak, geriye seslenerek:

– Herkes yanındakine söylesin! Barikatı buraya kuracağız!

Emir, dalgalar halinde bütün kalabalığa ulaştı: “Burada barikat kuruyoruz!”

Gençler, Şanori sokağını bilerek seçmişlerdi. Burası, sağlı sollu yüksek binalardan meydana gelmiş olup; binalar birbirine bitişik idi. Ayrıca, gençlerin toplantı yaptıkları “Korent” adındaki büyük meyhane de bu sokak üzerinde idi. Orayı cephane ve revir olarak kullanmayı plânlamışlardı.

Sokağın giriş kısmına barikat kurmak için harekete geçtiler. Çevredeki evlerden masa, sandalye, kapı nâmına ne buldularsa taşıdılar. İtiraz etmek isteyen ev sahiplerine:

– Sesinizi çıkarmayın! Sizi korumak için buradayız... diyorlardı.

En fazla itiraz Korent meyhanesinin sahibesi olan Hoşlop Ana’dan geliyordu. Gençleri tanıdığı için, onlara isimleriyle bağırıyor:

– Ne yapıyorsunuz? Meyhanemin altını üstüne getirdiniz! Masaları, sandalyeleri fıçılarını nereye götürüyorsunuz? diyordu.

Korfirak, Hoşlop Ana’ya yaklaştı:

– Hoşlop Ana! dedi, geçen gün hizmetçiniz Jibelot pencereden sokağa bir yorgan sarkıttığı için ceza görmediniz mi?

– Evet!

– Yorganı niçin pencereye asmıştınız?

– Havalandırmak için.

– Ee, yorgan havalandırmanın suç sayıldığı bir memlekette adalet var mıdır?

– Yoktur! Yorgan havalandırmanın cezası yüz frank olan bir memlekette adalet yoktur! Batsın bu devlet!

– Tamam, işte! Bizde batırmak için buradayız...

Kadın gülererek:

– Eh, çakallar! dedi, beni yine oyuna getirdiniz... Durun ben de size bir hikâye anlatayım!

– Hoşlop Ana?

– Hayır, dinleyeceksiniz! Ondan sonra, canınız ne isterse yapın...

Hoşlop Ana, onların itirazına kulak asmadan anlatmaya başladı:

– Yeni evlenen şarklı bir kadın, kocasından tokat yiyince; soluğu babasının evinde almış. Baba, demiş, kocam olacak adam bana tokat vurdu. Bu hakaretin intikamını ondan almalısın. Peki, demiş babası, hangi yanağına vurdu. Kadın, sol yanağıma, cevabını vermiş. Dön bakayım sağ yanağını, demiş babası ve bir tokat indirdikten sonra: “İşte intikamını aldım. Git, kocan olacak adama söyle; o benim kızıma bir tokat vurdu ise, ben de onun karısına bir tokat vurdum!..” demiş.

Korfirak gülererek:

– Vallahi, Hoşlop Ana... dedi, bir meyhaneci kadına göre fazla zekisin!..

– Bırakın şimdi gevezeliği... Haydi, işinizin başına!

Yağmur dinmiş; kalabalığa yenileri katılmış; barikatlar tamamlanmıştı. Barikatın en yükseği ve en sağlamı Şanori sokağının girişini kapatmıştı. İkincisi, Korent meyhanesini

koruyor; üçüncüsü Mondetör sokağına karşı engel teşkil ediyordu.

İhtilâlciler gençlerden birkaçı, başına topladıkları amele takımı ile bir silah deposunu basmış; yaklaşık elli kadar silah ve cephane ele geçirmişlerdi.

Meyhanenin mutfağında ateş yakılmış; bir kazanda yemek pişirilirken; diğer bir kazanda kurşun eritiliyordu.

Gavroş, maskot gibi, barikattan barikata koşuyor; sloganlar atarak ihtilâlcilere moral veriyordu. Koranlara cesaret, yorulanlara güç, tembellelere gayret veriyordu. İhtilâlin büyük ve uzun vücudu üzerinde bir sinek gibiydi. Kiminden takdir, kiminden azar işitiyor; fakat hiçbirine aldırmadan iniyor, çıkıyor, gidiyor, geliyor; ortalığı velveleye veriyordu.

Canını sıkan tek şey, ateş eden bir silaha sahip olamayışı idi. Buna rağmen, elindeki çakaralmazı bırakmıyordu.

Sağa sola koşuştururken, büyük barikata sırtını verip oturmuş bir adam onun dikkatini çekti. Adamın elinde çok güzel, pırıl pırıl, bir tüfek vardı. "Ah şu tüfek benim olsaydı" demekten kendini alamıyordu. Adam, uzun kenarlı şapkasını kaşlarına kadar indirmiş; uyur gibi bir hali vardı. Gavroş, birkaç kere adamın önünden geçti. Adam hiç hareket etmiyordu. Uyuyup uyumadığını anlamak için eğilip yüzüne baktı. Bakması ile beraber yüreği ağzına geldi. Adamı tanımıştı... Onu huylandırmamak için; şarkı söyleyerek, başka adamlara laf atarak koşuşturmaya devam etti.

Korfirak'ın yanına gelince, yavaş bir sesle:

– Komutan! Beni iyi dinle; sana bir sır vereceğim. Sırtını barikata dayamış, elinde tüfek olan, şu koca şapkalı adamı görüyor musun?

– Şu uyuyan adamı mı?

– Hışşt! Elinle gösterme! O adam var ya...

– Evet?

– Polis şefidir!

– Emin misin?

– Nasıl emin olmam! Beni kovalayalı daha on beş gün olmadı...

Korfirak, Gavroş'un yanından ayrıldı. Bir liman işçisinin kulağına bir şeyler fısıldadı. Adam gidip üç amele ile geri döndü. Sessizce, elinde silahla oturan adamın çevresini sardılar.

Korfirak adamın karşısına geçti:

– Mösyö, siz kimsiniz?

Adam başını kaldırdı. Çevresinin sarıldığını gördü. Yüzünde hiçbir korku izi yoktu. Vahşi bakışlarını Korfirak'a dikti:

– Ne demek istediğinizi anlamıyorum!

– Mösyö, casus musunuz?

– Hayır, polis şefiyim!

– Adınız?

– Javer!

Korfirak, adamlara işaret verdi. Dördü birden Javer'in üzerine çullandılar. Onu kısıvrak yakalayıp bağladılar.

İhtilâlcı genç, Javer'in ceplerini aradı. Bir kimlik, bir saat, bir cüzdan ve dörde katlanmış bir resmi evrak çıkardı. Cüzdanla saati yerine koydu. Kimlikte, "Polis Müfettişi Javer" yazılı idi.

– Adam doğru söylemiş... dedi.

Sonra, resmi kâğıdı açıp okudu:

"Polis Müfettişi Javer'e,

Mösyö, Sen nehrinin sağ tarafındaki âsilerin hal ve hareketlerini, sayılarını, silah miktarlarını öğrenip acele rapor ediniz.

Paris Umumi Komiserliği"

İmza-Mühür

Araştırma işi bitince, Javer'i ayağa kaldırdılar. Götürüp bir fener direğine bağladılar. Başına silahlı bir nöbetçi koydular. Bunu görenler koşup geldiler.

Nöbetçi, gururla:

– Yaklaşmayın! diyordu, Polis şefidir!

Gavroş, Javer'in karşısına dikilip:

– Ne haber aynasız? dedi; işte bazen böyle fare kediyi yakalar...

Korfirak, Gavroş'u çağırdı:

– Küçük ihtilâlcı, gel buraya! Sana bir görev vereceğim.

– Bu kedi ne olacak?

– Barikat ele geçirilirse, onu kurşuna dizeceğiz!

Javer, vahşi bir sesle:

– Bunu şimdi yapsanıza! dedi.

Korfirak'ın yerine Gavroş cevap verdi:

– Hey! Ağzını topla! Biz kâtil değiliz, ihtilâlciyiz!..

Bu sözler, etrafta bulunanların çok hoşuna gitti. Hep bir ağızdan bağırdılar:

– Yaşasın ihtilâl! Yaşasın Küçük Gavroş!

Gavroş, Korfirak'a dönerek:

– Komutan! dedi, görevden döndüğüm zaman; bu adamın tüfeğini isterim!..

Korfirak gülererek:

– Hele sen gel bakayım; bunu düşünürüz!

– Tamam! Zurnacıyı size bırakıyorum; ama zurnayı isterim...

Korfirak, Gavroş'u kenara çekip kulağına bir şeyler fısıldadı.

Küçük ihtilâlcinin sevinçten gözleri parlamıştı. Askerce bir selâm verip koşarak gözden kayboldu.

Kazan kaldıran bir kalabalık, kar topuna benzer. Yuvarlandıkça, geçtiği yolda neyi bulursa etrafına toplar. İhtilâl çetesi, bir avuç insandır. İlk kurşun atılınca harekete geçer. Yolda bulunduğu kalabalığı peşine takar. Kalabalığa karışanlar birbirlerine nereden geldiklerini sormazlar. Kimi yağma, kimi hırsızlık, kimi intikam için sokağa dökülür. Fakat hep bir ağızdan aynı sloganları bağırlar: "Yıkılsın zalim düzen! Adaletsizliğe, işkenceye,

sefalete son!"

Şanori grubuna katılmış, "Kabük" adında sarhoş bir adam vardı. Barikatlar kurulduktan sonra, grubun ele başlarına yüksek bir binayı göstererek şöyle dedi:

– Arkadaşlar! Şu binayı görüyor musunuz? Bu sokağın en yüksek binası olup üst katından her yer görülebilir. Eğer oraya keskin nişancılar yerleştiresek, Tanrı canımı alsın, sokağın içine tek asker giremez.

Gençlerden biri:

– İyi ama, ev kapalı? dedi.

– Evin kapısını çalar, açtırırız!

– Peki, git bir dene bakalım.

Kabük, yalpalayarak eve doğru gitti. Elindeki tüfeğin dipçığı ile kapıyı dövmeye başladı.

Üçüncü katın penceresinden, yaşlı bir adam başını dışarıya uzatarak sordu:

– Ne istiyorsun, mösyö?

Kapıyı aç!

– Özür dilerim, bu mümkün değil!

– Neden?

– Çünkü ev benim değil! Ben zavallı bir bekçiyim.

– Açacak mısın, açmayacak mısın?

– Dedim ya, güzel efendim... Kapıyı size açamam; özür dilerim!

Kabük tüfeği kaldırdı. Bekçiye doğru nişan aldı:

– Son defa söylüyorum; aşağı in ve kapıyı aç!

– Mösyö Yalvarırım...

Bekçi sözlerini tamamlayamadan, Kabük tetiğe bastı:

– Al, öyle ise!

Bekçi, boğazından vurulmuş; hiçbir inilti çıkaramadan pencerenin üzerine yığılmıştı. Elinde tuttuğu mum, yere düşüp söndü.

Kabük, tüfeğini henüz indirmişti ki; güçlü bir pençenin koluna yapıştığını hissetti. Aynı anda kafasına bir namlu çevrildi.

– Diz çök!

Emri veren, ihtilâlciler gençlerin önde gelen isimlerinden Anjolras idi. Her şeyi uzaktan seyreder; işler karışmadıkça müdahale etmezdi. Zeki, güçlü kuvvetli, yüksek tahsil yapmış, iyi bir ailenin tek çocuğu idi. Cemiyet üyeleri arasında bir anlaşmazlık çıktığı zaman, onun hakemliğine başvurulur; verdiği karara aynen uyulurdu. A-B-C Cemiyeti içindeki lakabı "Adalet Bakanı" idi.

Kabük tereddüt geçirince; Anjolras emrini tekrarladı:

– Sana "diz çök" dedim; yoksa beynini dağıtırım!

Bütün barikat mensupları koşup gelmiş, sessizce bir halka oluşturmuş; işin nereye varacağını merak ediyorlardı.

Kabük, bütün vücudu titreyerek, diz çöktü. Anjolras onun tüfeğini alarak ihtilâlciler gençlerden birine verdi.

Sarhoş adam ayılmıştı... Anjolras'ın ayaklarına kapanmış, köpek gibi yalvarıyordu:

– Affedin beni! Ne yaptımsa, ihtilâl için yaptım. Adam kapıyı açmak istemedi...

Anjolras, gayet sakin, elini yelek cebine soktu. Bir saat çıkardı:

– Bir dakikan var! Aklını başına topla... İster dua et, ister küfret!..

Kâtil, kısık bir sesle, bir şeyler homurdandı. Kimse ne dediğini anlayamadı.

Anjolras, gözlerini saatten ayırmadı. Bir dakika dolunca, saati cebine koydu.

Kabük'ün saçlarından yakaladı. Tabancanın namlusunu boğazına dayadı. Bunu seyredecek cesareti olmayanlar, başlarını geriye çevirdiler.

Tabanca patladı. Kâtil, alını üzerine, taşlara kapandı. Kımıldamadan yatıyordu.

Anjolras, çevresine tehdit dolu gözlerle baktı:

– Unutmayın! Buna adalet dilinde “kısasa kısas” denir!... Biz, haydut değiliz! Bir dava uğruna savaşmak için toplanmış bulunuyoruz!

Tersane işçilerinden birini çağırdı:

– Şu adamı buradan kaldırın! Barikatın dışına atın!

O anda köpek ulumasına benzer bir ses işitildi:

Korfirak:

– Bu Gavroş'un işareti! dedi, askerler geliyor demektir! Herkes yerine! Barikatlar tutulsun! Emir verilmeden kimse ateş etmesin!

İHTİLÂLCİ BARON

Maryüs, “Şanori sokağına gelsin” emrini aldıktan sonra; hiç düşünmeden harekete geçti. Javer'in verdiği iki tabanca yanında idi. Envaild köprüsünü geçip Şanzelize'ye oradan da On beşinci Lui meydanına geldi. Revoli caddesinde, mağazaların açık olduğunu gördü. Her yerde silahlı askerler dolaşıyordu.

Sâde bir vatandaş gibi yürüyerek Prover caddesini geçti. Rol ve Sent Onore'de bütün dükkânlar kapalı idi. Sokaklarda, evlerde tek tük ışık vardı. Sağda solda birikmiş insan kalabalıkları görülüyordu. Sokak lambaları kırılmış olduğundan, kalabalığın miktarını tahmin etmek zordu.

Sen Denive Sen Marten Semtlerini birbirine bağlayan bütün sokaklara barikatlar kurulmuştu. Şimdi, Paris'in kalbi burada atıyordu. İhtilâlin merkezi ve aynı zamanda sefaletin de merkezi olan bu bölge, Paris Umumi Komiserliği'nce, “tehlikeli bölge” ilân edilmişti.

Nihayet Şanori sokağının başına ulaştı. Her yer karanlıktı. Sadece Korent meyhanesinin alt katında ışık vardı. Dikkat edince, sokak girişine yüksek bir barikat kurulduğunu gördü.

Üç-beş adım atsa, ihtilâl ordusuna katılacak; onların kaderine ortak olacaktı.

Beş sene içinde, sefaletten sefalete, felâketten felâkete maruz kalmış olan bu genç adam, bir binek taşının üzerine oturup düşünmeye başladı.

Babası gözlerinin önüne geldi. Kendisine “Baronluk” unvanı bırakan bu cesur subayı ancak ölümünden sonra tanıyabilmişti. Harp gazetelerinde sık sık ismi geçen Yarbay

Pontmersi, imparator zamanında Fransa hududunu korumuş, alayının başında Cenova'ya, İskenderiye'ye, Milan'a, Madrid'e, Viyana'ya, Berlin'e ve Moskova'ya yürümüştü. Defalarca ölümlerle burun buruna gelmiş, düşmana sırtını dönmemiş, kim bilir kaç defa tehlikeli yaralar almıştı. Napolyon'un hususi takdirini kazanmış; İmparator kendisine "Baronluk" unvanı vermişti. Fakat, imparatorun verdiği kral "geçersiz" saymıştı. Çünkü, kral, imparatorun düşmanı idi...

İşte şimdi, babasının düşmanına başkaldırmanın zamanı gelmişti. Gençliğini vatani uğruna fedâ eden, düşmanı Fransa'ya sokmayan şerefli bir Albayı, kral "vatan haini, saltanat düşmanı" ilân etmiş; unvanını ve rütbesini elinden almıştı... Babasının intikamını almak için, kanının son damlasına kadar çarpışacak; ihtilâlin muvaffak olması için seve seve canını fedâ edecekti. Çünkü, ihtilâlin muvaffak olması demek, kralın ölmesi demektir...

KANLI PALTODAN BAYRAK

Gavroş'un işareti üzerine herkes mevziye girdi. Gözler ileride eller tetikte idi. Anjolras, Kombifer ve Korfirak ellerinde tüfek her biri bir barikatı kumanda ediyordu. A-B-C Cemiyetinin diğer gençleri, kim bilir, şu anda hangi sokak muharebesini idâre ediyorlardı...

Barikat kumandanları sık sık:

– Emir verilmeden ateş etmeyin! Cephaneyi boş yere harcamayın! diye mevzidekileri ikaz ediyorlardı.

Sokağın sessizliğini Gavroş'un tiz sesi bozdu:

– Ateş etmeyin, "Gözcünüz Gavroş" geliyor!

Küçük ihtilâlciler, soluk soluğa barikatı tırmanıp içeriye atladılar:

– Tüfeğimi verin, geliyorlar!

Anjolras:

– Sana tabancamı vereyim mi?

– Hayır! Ben, Aynasızın tüfeğini isterim!

Javer'in tüfeğini bulup verdiler.

Büyük barikatın en sağlam yerini, devrilmiş bir araba teşkil ediyordu. Arabanın oku bayrak direği yerine kullanılmış; ucuna kırmızı bir şal bağlanmıştı. İhtilâl ile kan, kan ile kırmızı bayrak, daima birbirini çağrıştıran kelimelerdir...

Birkaç dakika sonra, sokağın ucunda, bir ses gürledi:

– Hükümet ve ordu adına sesleniyor; sizi ikaz ediyorum! Silahlarınızı bırakıp teslim olun! Yoksa, hepinize yazık olacak, boş yere öleceksiniz!

Anjolras, barikatın üzerine çıktı:

– Biz, sizin gibi, zalim bir kralı korumak için savaşıyoruz ki; boş yere ölmüş olalım!

– Kimdir o?

– Fransa ihtilâli!

Aynı anda, karanlığı delen bir karşı cevap işitildi:

– Ateş!

Sokağın başında, bomba patlamış gibi, alev ve dumanlar yükseldi. Barikatın ön yüzü kurşun delikleriyle doldu. Seken mermiler birkaç ihtilâlcıyı yaraladı.

İlk ateş, dondurucu bir tesir yaptı. İhtilâlciler, karşılarında en az bir alay asker bulunduğunu anlayıp şaşırıldılar.

Korfirak, ilk şaşkınlığı teskin etmek için, bağırdı:

– Arkadaşlar, karşılık vermeyin! Kurşunlarımızı boş yere ziyan etmeyelim! Sokağın içine girmelerini bekleyelim. Barikatımız sağlamdır. Şanori sokağını onlara mezar yapacağız!

Yaylım ateşi, arabanın okunu parçalamış, bayrağı yere düşürmüştü.

Anjolras:

– Her şeyden önce, bayrağımızı yerden kaldırıp uygun bir mevkiye dikmeliyiz! diye bağırdı.

Bayrağı yerden alıp tekrar bağırdı:

– İçinizde bayrağı barikatın üzerine dikecek bir yiğit yok mu?

Dışarıda, mermilerin namlulara sürüldüğü duyuluyordu. Barikatın üzerine çıkmak demek ölmek demektir...

Kimseden ses çıkmayınca, Anjolras, tekrar sordu:

– İçinizde bir fedai yok mu?

– Var! dedi, gür bir ses.

Aynı anda herkes yana çekilerek sesin sahibine yol açtı. Seksenlik bir ihtiyar, cesur adımlarla ilerliyordu. Onu görenler, ellerinde olmayarak, şapkalarını çıkarıp saygı duruşuna geçtiler. Mucizeler ânında, kendiliğinden, meydana gelen sessizlikler gibi tabii bir sessizlik oldu.

İhtiyar, Anjolras'ın elinden bayrağı aldı. Yine cesur adımlarla ilerleyerek, kaldırım taşlarından yapılmış olan merdivenden çıkmaya başladı. Çıktıkça yükseliyor, yükseldikçe devleşiyordu.

Son basamağa ayağını bastığı zaman, bin iki yüz namlu da kendisine doğrultulmuş bulunuyordu.

İhtiyar, barikatın üzerine çıkıp bayrağı havaya kaldırdı:

– Yaşasın adalet! Zulüm son bulsun! diye bağırdı.

Sokak boyunca yankılanan bu sesin, ihtiyar bir gövdeden çıktığı belli oluyordu.

İhtilâlcileri ikaz eden askeri komutanın "ateş" emri yerine şu sözleri işitildi:

– Baba! Bayrağı yerine as ve aşağı in!

İhtiyar, bu ikazı duymamış gibi, bayrağı havada dalgalandırarak tekrar bağırdı:

– Yaşasın ihtilâl! Yaşasın kardeşlik! Yaşasın hürriyet!

Diğer ses de:

– Ateş! dedi.

Kurşun yağmuru, ihtiyarın vücudunu delik deşik etti. Dizleri üzerine düştü. Sonra tekrar kalktı; fakat bayrağı elinde tutamadı. Önce bayrak, arkasından da kendisi barikatın ihtilâlciler tarafına düştü. Bütün elbisesi kanla ıslanmıştı.

Anjolras:

– Bu kral düşmanı da ne cesur insanmış! dedi.

Korfirak, Anjolras'ın kulağına eğildi:

– Ben bu ihtiyarı tanıyorum... dedi, Maryüs'ün dostudur. O, ne ihtilâlcî ne de kral düşmanıdır... Kendi halinde, zavallı bir nebatat ıslahçısı idi... Bizim aramızda ne işi vardı, bu kahramanlık gösterisini niçin yaptı bilmiyorum?..

Bütün bu sözleri, ancak Anjolras'ın duyabileceği kadar, fısıldayarak söylemişti. Sonra, ihtilâlcilere dönerek sesini yükseltti:

– Arkadaşlar! Maböf Baba, cesareti ile bizlere örnek oldu... Biz tereddüt ediyorduk, o düşünmedi. Biz geri çekiliyorduk, o ilerledi.....

Sözü Anjolras aldı:

– İşte! İhtiyarlıktan titreyen birinin, korkudan titreyenlere ne öğrettiğini gördünüz! Bu fedai baba, ihtilâlimizin babası oldu! Ona acımayanlara, biz de acımayacağız!

Konuşmalar tesirini göstermişti:

– Acımayacağız! Bu sokağı onlara mezar yapacağız! Babamızın intikamını alacağız! sesleri yükseldi.

Bunun üzerine, Anjolras, ihtiyarın üzerine eğildi. Büyük bir saygı ile onun alnından öptü. Kanlı paltosunu sırtından çıkardı. Herkese, kurşun deliklerini gösterdi:

– İşte, şimdi bayrağımız budur! dedi.

Maböf Baba'nın ölüsünü Korent meyhanesinin alt katına taşıdılar. Hoşlop Ana, ihtiyarın üzerine siyah şalını örttü.

İlk silah patlamasından sonra, Javer'i de getirip alt kattaki bir direğe bağlamışlardı. Onun serseri bir kurşunla ölmesini istememişlerdi.

Hoşlop Ana, şalını ihtiyarın kanlı vücudu üzerine örterken, Javer'e yan gözle baktı:

– Eğer askerler barikatı ele geçirecek olurlarsa, seni kendi ellerimle boğacağım; bunu bilmiş ol! dedi.

Maböf Baba'nın ölüsünü getirenler, meyhanenin kapısından çıkarken; Gavroş'un tiz sesi işitildi:

– Gözünüzü açın! Geldiler!

İhtilâlciler, Maböf Baba'nın başında oyalanırken ve tesirli nutuklar çekerken; askerler sessizce barikatın önüne kadar gelmişlerdi. Gavroş'un bağırdığı dakikada, askerler barikatın üzerinden aşmaya başlamışlardı.

Korfirak, barikatı ilk aşan askere nişan alıp ateş etti. Anjolras bir başkasını devirdi. Korfirak, tüfeğini doldurmaya fırsat bulamadan, dev cüsseli bir asker tarafından yere düşürüldü. Asker, süngü takılı tüfeğini havaya kaldırdı. Fakat indirmeye fırsat bulamadan, alnından bir kurşun yiyip yana düştü. Korfirak ateş edeni görmüştü. Bu, Maryüs idi...

Korfirak gülerек:

– Eh! dedi, bana olan bütün borçlarını bir seferde ödedin!..

Hatırlanacağı üzere, Maryüs sefalet zamanlarında yalnız Korfirak'tan borç alırdı. Ona tam yüz frank borcu vardı...

Bir başka asker, süngü takılı tüfeği ile Küçük Gavroş'un üzerine yürüyor ve şöyle diyordu:

– Bu piç kurusu canımı sıkıyor!

Bizim küçük ihtilâlcı, Javer'den aldığı tüfeği askere doğrulttu. En ufak bir korku âlâmeti göstermeden tetiğe bastı. Cılız bir "klik" sesinden başka bir şey işitilmedi. Tüfek ateş almamıştı.

– Vay alçak zurnacı! dedi, gerçekten taşıdığı tüfek değil; bir zurna imiş!..

Asker kahkaha ile güldü. Süngüsünü çocuğa doğru uzattı. Fakat, süngü Gavroş'un göğsüne değmeden, asker alnından yediği bir kurşunla Gavroş'un ayakları dibine düştü.

Küçük ihtilâlcı, eğilip adamın tüfeğini kaptı:

– Ne yapalım arkadaş! dedi, şansına küs...

Gavroş, kurşunun nereden geldiğini görmemişti. Maryüs, onun da imdâdına yetişmişti.

Askerlerin çoğu, bir tuzak ihtimalinden korktukları için, barikatın öte yanına atlamıyor; üzerinde bekliyorlardı.

Bu tereddüt ânından istifade eden Maryüs, meyhanenin alt katına koşup; kapının arkasında gördüğü barut fıçısını kaptığı gibi barikatın yanına gelmişti.

Maryüs, tam kapıdan gireceği sırada, bir asker ona nişan almış; fakat ateş etmeye fırsat kalmadan, bir el namlunun ucunu örtmüştü. Askerle, namluyu tıkayan elin sahibi karşı karşıya geldiler. Maryüs'ü koruyan ihtilâlcı, Plüme sokağına gelip ona emir tebliğ eden, sesi Eponine'ye benzeyen, uzun boylu, başında erkek şapkası olan, paltolu gençti...

Boğuşma sırasında tüfek patlamış; genç ihtilâlcinin eliyaralanmıştı. Korfirak, boğuşmaya şahit olmuş; arkadan yetişerek askerin işini bitirmişti.

Askerler, barikatın üçte ikisini ele geçirmiş; nerede ise sokağın içine girmek üzereydiler. Maryüs, barut fıçısını barikatın önüne koydu. Kapağı açtı. Elindeki meşaleyi havaya kaldırarak gürlledi:

– Defolun buradan! Yoksa barikatı havaya uçururum!

Çarpışmalar durmuş, bütün başlar sesin geldiği tarafa çevrilmişti. Askerler, elinde meşale, ağız açık barut fıçısının başında duran Maryüs'ü gördüler.

Bir çavuş:

– Barikatı havaya mı uçuracaksın? Sen de beraber uçarsın!

– Evet! Ben de beraber! dedi ve meşaleyi barut fıçısına yaklaştırdı.

Askerler, ölü ve yaralılarını bırakıp kaçıyorlardı. Barikatın üzerinde bir tek asker kalmamıştı. Dağınık ve düzensiz bir halde herkes kaçıyordu. Barikat kurtulmuştu.

Seksenlik ihtiyardan sonra, genç bir fedai daha ortaya çıkmış askerleri de, ihtilâlcileri de hayrette bırakmıştı.

Bütün ihtilâlciler, Maryüs'ün etrafını sardılar. Korfirak, onun boynuna atılarak:

– Geldin ha? dedi.

Anjolras:

– Sana minnet borçluyuz; barikatı kurtardın.

Korfirak tekrar:

– Hayatımı sana borçluyum!

Sonra Gavroş'a dönerek:

– Sen de! dedi, sen de hayatını Maryüs'e borçlusun...

Gavroş yerlere kadar eğildi:

– Teşekkür ederim, Mösyö! dedi.

Maryüs sordu:

– Reisiniz nerede?

Anjolras:

– Reisimiz sensin! dedi.

Maryüs, acı acı gülümsedi:

– Sonradan gelen adamdan reis olmaz! Bana cevap veren sen olduğuna göre; reis de sensin!..

Çevresine bakınırken sordu:

– Jan Prover nerede? Hocamı gören var mı?

Kombifer:

– Çarpışma sırasında buradaydı... dedi.

Her tarafı aradılar; herkese sordular. Yaralılar arasına baktılar; ölülerin içinde aradılar.

Jan Prover yoktu.

Anjolras:

– Esir düşmüş olmalı... dedi.

Korfirak:

– Bizim dostumuz onların elinde ise; onların da polis şefi bizim elimizde!

Maryüs, keder ve ıstırap dolu bir sesle:

– Fakat, Jan Prover'in hayatı benim için yüz polis şefinden önemlidir. O benim hocamdı...

Kombifer:

– O halde, bastonuma beyaz mendil bağlayıp elçi sıfatıyla onların yanına gideyim. Polis şefi ile Jan Prover'i takas etmek istediğimizi söyleyeyim.

Tam o sırada, askerler tarafında, silah şakırtıları duyuldu.

Gür ve metin bir ses her tarafta yankılandı:

– Yaşasın Fransa! Yaşasın adalet!

"Bu, Jan Prover'in sesi" dediler.

Kulakları sağır eden bir patlama oldu.

Maryüs yere diz çökerek:

– Büyük bir insana kıydılar... diye mırıldandı.

Birkaç dakika öylece bekledi. Sadece dudakları kımıldıyordu. Dua ediyor olmalıydı...

Sonra yerden doğruldu. Bir general azametiyle:

– Toparlanın! diye bağırdı. Yaralıları mahzene taşıyın! Barikatı gözden geçirin! Silahlılar mevzilerine girsinler! Gâfil avlanmayalım!..

Maryüs mevzileri dolaştı. Zayıf ve kuvvetli yönleri keşfetti. Zayıf yerlere silahlı adamlar yerleştirdi.

Yaralılar arasından geçerken, zayıf bir ses:

– Mösyö Maryüs! dedi.

Yüreği hopladı. Ses yabancı değildi.

Etrafa baktı; kimseyi göremedi.

Ses tekrar:

– Mösyö Maryüs! dedi. Bu sefer daha zayıf çıkmıştı.

Maryüs:

– Neredesiniz?

– Ayaklarınızın dibinde!

Eğildi. Kaldırım taşlarının üzerine uzanmış, o erkek şapkalı, uzun boylu, zayıf, paltolu genci gördü. Plüme sokağına gelip “dostlarınız sizi Şanori sokağında bekliyorlar” diyen genç o idi.

Genç sordu:

– Beni tanımadınız mı?

– Hayır. Siz Plüme sokağına gelen genç değil misiniz?

Genç ihtilâlcı şapkasını çıkardı.

– Ben Eponine değil miyim?

– Aman Tanrım! Burada ne işiniz var?

– Ya sizin?

– Yaralısınız!

– Evet. Birazdan öleceğim...

– Durun! Sizi revire taşıyayım. Yaralarınızı sarsınlar.

Maryüs eğildi; Eponine’yi kaldırmak için kolundan tuttu. Kız acı ile inledi.

– Bir yerinizi mi acıttım.

– Evet.

– Fakat elinizden başka yerinize dokunmadım.

– Elim parçalandı...

– Parçalandı mı? Ne ile?

– Kurşunla...

– Siz meyhanenin kapısına doğru giderken, bir asker size nişan aldı. Ben de silahın namlusunu elimle kapattım.

Maryüs titredi:

– Sen deli misin? Neden yaptın bunu?

– Ah, o kadar mutluyum ki; bana yine “sen” dediniz...

– Eğer başka yaran yoksa, elini tedavi ederler. İnsan bir el yarasından ölmez.

Eponine, zayıf bir sesle mırıldandı.

– Askerle boğuşurken tüfek patladı. Kurşun elimi deldi; fakat oradan çıkıp göğsüme saplandı... Beni revire taşımanın bir faydası olmaz. Lütfen yanıma oturunuz. Başım dizlerinizin üzerinde iken ölmek istiyorum...

Maryüs, kızın yanına oturdu. Onun başını kaldırıp dizinin üzerine koydu.

– Oh! Ne iyi! Ne rahat! Bütün acılarım dindi... Kardeşim beni bu halde görmesin; yoksa azarlar, bağırır...

– Kardeşin mi?

– Evet, şu çocuk!

– Gavroş mu? O senin kardeşin mi?

– Evet.

Maryüs yerinden kalkmak için kımıldandı.

– Hayır! Gitmeyiniz! Çok az vaktim kaldı. Bende bir emanetiniz var; onu vermeliyim. Vermek istemiyordum; ama öbür dünyada karşılaştığımız zaman bana kızardınız... Karşılaşacağız değil mi? Ah, fenalaşıyorum! Alınız mektubunuz...

Maryüs'ün elini paltonun cebi üzerine koydu.

– Alınız! dedi.

Maryüs, elini cebe sokup mektubu aldı.

Eponine, memnuniyetle gülümsedi:

– Bana çok borcunuz var... dedi, nasıl ödeyeceksiniz?

Maryüs, kızın yüzüne acıyarak baktı.

Kız, tekrar:

– Borcunuzu ödemek istiyor musunuz?

Maryüs şaşkın:

– Evet, fakat nasıl?

– Bana söz veriniz!

– Ne hakkında?

– Öldüğüm zaman bir kere alnımdan öpeceksiniz... Ben sizin o busenizi hissedeceğim...

Başı Maryüs'ün dizleri üzerine düştü. Gözleri kapandı. Artık nefes almıyordu.

– Zavallı kız, Tanrı günahlarını affetsin! Sen, bütün sefaletinle beraber, iyi kalpli, güzel bir kızdın...

Böyle dedikten sonra, Eponine'nin alnından öptü.

Zavallı kız, bunu hissetmiş gibi, mutlu bir şekilde gülümsüyordu...

GAVROŞ'A YENİ BİR GÖREV

Maryüs, mektubu cebine koydu. Çok merak ettiği halde, ölünün yanında okumanın bir nevi saygısızlık olacağını düşünmüştü.

Meyhanenin alt katına girdi. Bir mumun ışığında mektubu açıp okudu:

“Camhane sokağı 16 numarada oturan

Mösyö Maryüs Pontmersi'ye,

Babam, acele taşınmamız gerektiğini söyledi. Bu akşam “Om Arme” caddesi 7 numaralı ikinci evimizde bulunacağız. Sekiz güne kadar da İngiltere'ye hareket ediyoruz.

Kozet”

Maryüs, Kozet’in mektubunu hasretle öptü.

– Heyhat! dedi, ne onu İngiltere’ye kadar takip edecek param, ne de evlendikten sonra geçimimizi sağlayacak bir gelirim var...

Cebinden not defterini çıkardı. Bir sayfa yırtıp şunları yazdı:

“Sevgili Kozet,

Evlenmemiz mümkün değil. Büyük babama müracaat ettim, reddetti. Evinize koştum, seni bulamadım. Şimdi, dönüşü olmayan bir yola girdim; öleceğim. Seni seviyorum. Bu mektubu okuduğun zaman, ruhum senin yanında olacak ve sana tebessüm edecektir.”

Kâğıdı dörde katladı ve üzerine şu adresi yazdı:

“Om Arme Caddesi 7 numaralı evde Mösyö Faşluan’ın kızı Matmazel Kozet’e”.

Sonra, not defterinin ilk sayfasını açtı. Aynı kalemle şu notu yazdı:

“Adım Maryüs Pontmersidir. Cesedim, Mare Fiy dö Kalver Caddesi 6 numarada oturan dedem Mösyö Jilnorman’a teslim edilsin.”

Not defterini cebine koydu. Dışarı çıkıp Gavroş’u çağırdı.

– Benim için bir iyilik yapar mısınız? dedi.

Gavroş sevinçle:

– Vallahi, hayatımı size borçluyum; ne emrederseniz yerine getirmeye hazırım!

– Bu mektubu görüyor musun?

– Evet.

– Bunu al; hemen şimdi barikattan çık, sabah olunca da Om Arme Caddesindeki 7 numaralı evde oturan Matmazel Kozet Faşluan’a ver.

– Mösyö, neden sabah verecekmişim? O zamana kadar çatışmalarda bulunmayacağım demektir... Şimdi götürsem de hemen dönsem olmaz mı?

– Askerler bu gece saldırmazlar. Bizi her taraftan kuşatmış vaziyetler. Gece saldırıp zayıat vermek istemezler. Onun için sabahı bekleyeceklerdir. Eğer burada kalırsan, sabah çıkamazsın...

– Peki, Mösyö! Siz daha iyi bilirsiniz; hemen gidiyorum.

Mondetör sokağından çıkıp gitti.

Gavroş’un görevi kolay edişinin sebebi, kendisinin de bir plânı olması idi. Maryüs’ten çekindiği için söylememişti. Mektubu götürüp yerine teslim edecek ve geri dönecekti. Gideceği yer uzak değildi. Sonra, Maryüs’e görünmeden, sokağın bir köşesinde bekleyecek; çarpışma olursa hemen katılacaktı.

AYNADA BİR MEKTUP

Jan Valjan, Plüme sokağındaki evden taşındıktan sonra, yeni eve yerleşip yurt dışına kaçış plânları yapmaya başladı.

Akşam, Tusen Ana, yemekten sonra:

– Mösyö, dedi, Paris’te ihtilâl varmış; çarpışıyorlarmış!

Jan Valjan onu duymamış gibi, düşünmeye devam ediyordu. Yukarı kata çıktı. Kozet'in çalışma odasına girdi. Buradan sokak iyi görünüyordu. Takip edilmediklerinden emin olmak istiyordu. Pencerenin perdesini kenarından hafif aralayarak, uzun bir müddet, sokağı gözledi. Her yer sessiz, sokak تنها idi. Odanın içinde dolaşmaya başladı. Pasaport işini kolay halledeceğini umuyordu. Baş Piskopostan kefalet belgesi olan, Milli Asker sıfatı taşıyan bir kimseden şüphe edilemezdi.

Âniden, gözü aynaya takıldı. Aynanın üzerinde bir yazı vardı. Bu yazıyı kim yazmış olabilirdi. Dikkat edince, kurutma kâğıdındaki yazının aynaya aksettiğini anladı. Yazıyı, büyük bir şaşkınlıkla okudu:

"Camhane sokağı 16 numarada oturan Mösyö Maryüs Pontmersi'ye,

Babam acele taşınmamız gerektiğini söyledi. Bu akşam "Om Arme" caddesindeki 7 numaralı ikinci evimizde bulunacağız. Sekiz güne kadar da İngiltere'ye hareket ediyoruz.

Kozet"

Jan Valjan, derhal, Lüksenburg Parkı'ndaki delikanlıyı hatırladı. Demek Kozet'in o delikanlı ile irtibatı devam ediyordu.

Birden dünyanın ayakları altından kaydığını hissetti. Kendisini bir koltuğun üzerine zor attı. Büyük ve aniden gelen ıstıraplar insanı bir nev'i hissizliğe ve şoka sürükler. O anda, insan, her şeyin bittiğini ve ölümden başka çıkış yolu kalmadığını düşünür.

Jan Valjan, hemen aşağı indi. Tusen Ana'yı buldu:

– Çarpışma nerede demiştin?

Yaşlı hizmetçi, efendisinin yüzüne tuhaf tuhaf baktıktan sonra:

– Sen-Meri taraflarında... dedi.

Beş dakika sonra, Jan Valjan sokakta idi. Bahçe duvarının önündeki binek taşına oturup düşünmeye başladı. Sen Pol Kilisesinin saati on biri vuruyordu.

Çan sesinden sonra, sokakta yürüyen birinin ayak sesleri işitildi. Jan Valjan başını kaldırıp baktı. Bir çocuk, evlerin kapı numaralarına bakarak ilerliyordu. Binek taşının üstünde Jan Valjan'ı görünce durdu.

Jan Valjan:

– Bir şey mi arıyorsun, küçük?

– Evet. Köpeklere atılmış bir kuru ekmek arıyorum!..

– Ne yapacaksın kuru ekmeği?

– Karnım aç!

Jan Valjan elini yelek cebine attığı sırada, Gavroş eğilip yerden bir taş aldı.

– Yanan bir fener! Olmaz, Mösyö, olmaz! Büyük tedbirsizlik!..

Taşı fırlattığı gibi, fenerin camını parçaladı. Sokak karanlığa gömüldü.

Gavroş:

– Hah şöyle! dedi, koca sokak!... Gecelik külahını giydin.

Jan Valjan, Gavroş'un eline beş franklık bir gümüş para sıkıştırdı.

Sokak çocuğu paraya bakınca gözleri parladı:

– Mösyö, bir yanlışlık yaptınız!

– Neden?

– Bu bakır bir para değil... Beş franklık bir canavardır. Beş tırnağı olan canavarı istemem. Hem, ben o feneri para için kırmadım.

– Annen var mı?

Gavroş, "bu soru da nereden çıktı" der gibi Jan Valjan'ın yüzüne baktı:

– Elbette var! dedi.

– O parayı annene verirsin...

– Gerçek mi? Bu parayı fenerleri kırmamam için vermediniz mi?

– Canın neyi isterse, kırabilirsin.

– Sen cesur bir adamsın, babalık!

Gavroş, beş franklığı cebe indirirken, sordu:

– Bu sokakta mı oturuyorsunuz?

– Evet, neden sordun?

– Bana 7 numaralı kapıyı gösterir misin?

– O kapıyı ne yapacaksın?

Gavroş sustu. Başını kaşıyarak:

– Hiç! dedi.

Jan Valjan, gizli bir hisle:

– Sakın, beklediğimiz mektubu getirmiş olmayasın? dedi.

– Ne? Siz mi? Siz kadın değilsiniz ki!

– Mektup Matmazel Kozet adına yazılmış değil mi?

– Ha! Evet! Galiba öyle bir şeydi. Öyle ise barikattan geldiğimi de biliyorsunuz?

– Elbette. Ver bakayım mektubu!

– Mösyö! Bu sıradan bir aşk mektubu değildir. Ben cepheden geliyorum.

– Biliyorum! Cevabını Sen-Meri'ye mi getireceğiz?

– Sakın ha! Büyük bir hata işlersiniz! Gerçi mektupta belki yazılıdır; ama ben yine de söyleyeyim. Cevabını Şanori sokağına getireceksiniz. Yalnız...

– Yalnız ne?

– Bu mektubu size sabahleyin getirmem gerekiyordu. Mösyö Maryüs öyle emir vermişti. Sanırım, bunu ben çarpışmaya katılmayayım diye yaptı. Fakat bu büyük haksızlık! Ben mektupçu değil, savaşçıyım! Emre karşı gelmek de olmaz. Hem mektubu yerine ulaştırmak hem de savaştan geri kalmamak için şimdi getirdim. Anlıyorsunuz ya?

– Anlıyorum, ver artık şu mektubu!

– Mösyö! Mektubun cevabını sabah vereceksiniz değil mi?

– Bundan hiç şüphelen olmasın!

O zaman, Gavroş, gönül rahatlığı ile mektubu verdi.

Giderken:

– Unutmayın! dedi; "Şanori sokağı, sabah"...

– Unutmam!

Gavroş, gecenin karanlığında, bir mermi gibi delik açarak gözden kayboldu. Savaşa yetişmek istediği her halinde belli oluyordu.

İHTİYAR VATANDAŞ

Sabah, tan yeri ağarınca kadar, iki taraf birbirine saldırmadı. İhtilâlciler, fırsattan istifade ederek, barikatlarını güçlendirdiler. Silahlı adamları, uygun yerlere yerleştirdiler.

Gece boyunca hiç çarpışma olmaması en çok Gavroş'un işine yaramıştı. Eğer çarpışma olsaydı, dayanamayıp meydana çıkacak; Maryüs de onu görüp kızacaktı.

Güneşin ilk ışıkları sokağa vurmaya başlayınca meşaleyi söndürdüler. Maryüs, herkesi toplayıp sayım yaptı. Kala kala otuz yedi kişi kalmışlardı. Halbuki barikatlar kurulurken, akşam yemeği yenirken en az yüz kişi vardı. Demek oluyor ki, yarıdan çoğu açık olan Mendetör sokağından kaçıp gitmişti...

O zaman, Maryüs, bir taşın üzerine çıkararak geride kalmış olanlara şöyle seslendi:

– Arkadaşlar! Etrafınıza baktığınız zaman, siz de göreceksiniz ki, akşam bizimle beraber olanların yarıdan fazlası kaçmış bulunuyor! Zararı yok... Halk bizi terk etse de, biz yine halk için savaşacağız!.. Ya kazanırız, ya ölürüz! Fakat, vaziyete bakılırsa, ölüm daha yakın görünüyor... Yol yakın iken, öldüğünde arkasından ağlayacak olanlar, aç kalacak, namusu ayaklar altına düşecek kimseler varsa; ortaya çıksınlar! Onlara, selâmetle gitmeleri için, izin vereceğim... Kimse kendilerini kınamayacak... Kimse onları "korkaklık"la itham etmeyecek... Zaten edemez de! Korkak olsaydılar, çoktan kaçmış olurlardı...

Kalabalık arasında bir dalgalanma oldu. Bir tersane işçisi ileriye çıkarak:

– Bütün Paris ordusu üzerimize gelse, yine de sizi bırakıp gitmeyeceğim! dedi.
– Evet gitmeyeceğiz! Sonuna kadar sizinle beraberiz! Ya kazanırız, ya ölürüz! Hepimiz! Hepimiz!

Anjolras, dört tane asker elbisesi getirip ortaya attı:

– Aranızda dört kişiyi seçin! diye bağırdı. Bu elbise ile burnu kanamadan evlerine varırlar.

Maryüs:

– Bu bir emirdir! dedi, kimin arkada eşi, çocukları, yaşlı anası var ise ileriye çıksın!

Kalabalık içinde bir fısıldaşma başladı:

– Senin beş çocuğun ve hasta bir karın var... Haydi çık öne!

– Hey! Senin yaşlı bir annenle iki öksüz kızın yok mu? Ölürsen, onlara kim bakacak.

Böylece, bir münakaşadır başladı. Herkes öbürüne "sen git" diyordu.

Maryüs, kesin bir sesle:

– Çabuk olun! dedi, vaktimiz kalmadı.

Kalabalığın zoru ile gitmesi gerekli görülenler orta yere itildiler. Maryüs saydı; beş kişiydiler.

Kalabalığa seslendi:

– Siz ortaya beş kişi çıkardınız; fakat elimizde dört elbise var!

– Ben kalırım! Ben kalırım!

Beş kişiden aynı ses çıkıyordu: “Ben kalırım”...

O anda, gökten inmiş gibi, dört üniformanın üzerine bir beşincisi düştü.

Maryüs, başını kaldırıncaya, Jan Valjan’ı gördü.

Kalabalık hep bir ağızdan:

– Kimdir bu adam?

Kombifer:

– Başkalarını kendisine tercih eden bir fedai! dedi.

Maryüs:

– Ben Mösyö’yü tanırım! Kendisi şerefli bir vatandaştır...

Bu kefalet herkesi tatmin etti.

Şerefli vatandaş, asker elbisesi giyenlere yardım ediyordu.

Tebdili kıyafet etmiş beş kişi, Mendetör Sokağına girip gözden kaybolduktan sonra;

Anjolras Jan Valjan’a yaklaşıp:

– Mösyö, aramıza hoş geldiniz! dedi.

Yaşlı adam cevap vermedi.

Anjolras devam etti:

– Burada bulunan herkesin ölümü beklediğini biliyor musunuz?

– Evet.

– O halde geliniz! Size karargâhımızı göstereyim.

Anjolras önde Jan Valjan arkada meyhanenin salonuna girdiler.

Genç ihtilâlcisi, direkte bağlı duran Javer’i göstererek:

– İşte bir câsus! dedi.

Bunu milli asker üniforması getiren adama göz dağı vermek için mi, yoksa Javer’i kızdırmak için mi söylediğini bilmiyoruz...

Anjolras, Javer’e yaklaşıp sordu:

– Bir şeye ihtiyacın var mı?

– Beni ne zaman öldüreceksiniz? Beklemekten sıkıldım!

– Biraz bekle! Şimdilik bütün mermilere ihtiyacımız var...

– Öyle ise, bana su veriniz.

Jan Valjan, bir bardak su getirip Javer’e uzattı.

Polis Müfettişi onu tanıdı.

Anjolras:

– Adamın elleri bağlı, Mösyö... dedi.

– Ha! Öyle ya... Cevabını verdi Jan Valjan

Kendi eliyle Javer’e suyu içirdi.

Polis müfettişi suyu içerken hiçbir tepkide bulunmadı...

Anjolras:

– Başka bir isteğin var mı?

Javer:

– Beni bu direğe bağlamaktaki maksudunuz işkence etmek midir?

– Hayır. Kaçmayasınız diye bağladık..

– Bütün gece ayakta durmaktan perişan oldum. İstedığınız gibi bağlayın; lâkin şunun gibi bir masaya yatırabilirsiniz.

Böyle diyerek başı ile Mösyö Maböf'ün ölüsünü gösteriyordu.

Salonun öte ucunda kurşun imalatı için kullanılan uzun bir masa vardı. Fişekler yapılp bittiği için masa boş duruyordu.

Anjolras, Jan Valjan'la birlikte Javer'i direktten çözüp masanın yanına götürdü. Polis Müfettişi hiçbir harekette bulunmadı. Masanın üzerine yatıp kendisini bağlamalarına izin verdi.

İki ihtilâlcı çıkıp giderken, Javer, şöyle mırıldandı:

– Onu burada gördüğüme hiç şaşmadım!

Bir avuç ihtilâlcı, mevzilerine yerleşmiş; saldırının karşı taraftan gelmesini bekliyorlardı. Sokağın bütün pencereleri kapalı idi. Hiçbir şey görülüyor; fakat işitiliyordu. Askerler tarafında hareket başlamıştı. Çok geçmeden, sokağın ucunda bir topun namlusu görüldü. Topçular, top arabasını itiyorlardı. Yeterli mesafeye gelince, topun namlusunu barikata doğru çevirdiler. İki asker kundağını tutuyor; dördü de gerisinde bekliyordu.

Anjolras:

– Topçulara nişan alın! Askerleri selâmlayalım! Ateş!

Barikatın gerisinde mevzilenen ihtilâlciler, hep birlikte, tetiklere bastılar. Topun üzerini kesif bir duman bulutu sardı. Birkaç saniye sonra duman dağıldı. Askerler başlarını gösterdiler. Bunun anlamı, "boşa attınız" demektir.

Maryüs bağırdı:

– Aferin topçular!

Korfirak:

– Şimdi, fiskeden sonra yumruk!

Anjolras:

– Bizim için çok masrafa girmişler!

Maryüs:

– Arkadaşlar! Tüfeklerinizi doldurup bekleyin!

Tüfekler yeniden doldurulurken; askerler topun fitilini ateşlediler.

Kombifer:

– Başlar aşıya! Herkes mevziye girsin!

Gök gürlemesine benzeyen, müthiş bir patlama oldu.

Top güllesi barikatın orta yerinden girip arabanın bir tekerini parçaladı. İnsan zayıtı yoktu. Bu sefer ihtilâlciler başlarını gösterdiler.

Anjolras bir kahkaha koyverdi:

– Topçular devam! Bir dahaki sefere belki vurursunuz!

Tam o sırada Gavroş, top güllesinin açtığı delikten içeri girerken, askerlere kığını

gösterdi.

Barikatçılar gülerek onu alkışladılar.

Maryüs, Gavroş'un kolundan tutarak:

– Ben seni görevlendirmemiş miydin? diye sinirli bir sesle sordu:

– Evet, reis! Görev tamamlanmıştır!..

– Nasıl tamamlanmıştır? Kızın kendisini gördün mü?

– Şey... Uyuyormuş... Ben de evin kapıcısına verdim. Hanımı uyanınca verecek...

– Ya! Demek öyle?

Biraz ileride, elinde tüfek bulunan Jan Valjan'ı göstererek:

– Şu adamı tanıyor musun?

Gavroş, adama ürkek gözlerle baktı. İçinden, "eyvah, ne olacak şimdi" diye mırıldandı.

Sonra âni bir kararla, "savaşta yalan mübahtır" kaidesine uyararak:

– Hayır! dedi.

Konuyu değiştirmek için:

– Tüfeğim nerede? Tüfeğimi isterim! diye velvele koparmaya başladı.

Tüfeğini bulup verdiler.

– İşte şimdi oldu! deyip barikatın diğer ucuna sıvıştı.

Bu arada, topçular, yeni bir gülleyi hazneye yerleştirmiş; ateşlemeye hazırlanıyorlardı.

Anjolras, tüfeğini doğrultup topçuları komuta eden çavuşa nişan aldı.

Kombifer:

– Yazık! dedi, genç ve güzel bir delikanlı...

Anjolras:

– Evet! dedi, kendisi kardeşim olur!..

– Ne! Kardeşin mi? Sen deli misin?

– Neden? Diğerleri kardeşimiz değil mi? Sen kardeşim değil misin?

– Bırak başkası yapsın!

Anjolras tetiğe bastı. Genç çavuş, göğsünden isabet aldı. Kendi çevresinde bir kere dönüp top arabasının tekeri üzerine yığıldı.

Kombifer:

– Ne yaptın? dedi, kardeşini öldürdün!..

Anjolras'ın gözlerinden iki damla yaş indi:

– Evet... dedi, eğer ona ateş etmeseydim, öldürdüğüm asker sayısınca cinayet işlemiş olurum!..

Bu cevabı duyanlar, hep bir ağızdan bağırıyorlardı:

– Yaşasın kutsal mücâdelemiz!

Topçu çavuşunun öldürülmesi, ihtilâlcilere biraz zaman kazandırmıştı. Tüfeklerini doldurup hazır beklediler.

7. BÖLÜM

JAN VALJAN

Tabur Komutanı, gülle atışı ile, barikattakileri korkutup teslim mecbur etmeyi düşünmüştü. Adamların korkup teslim olması şöyle dursun; topçularla alay ediyor, top komutanını öldürüyorlardı.

O zaman, tabur komutanı, yeni topçu çavuşuna şu emri verdi:

– Gülle yerine mitralyöz kullanın! Arkanızdan bir piyade bölüğü sevkedeceğim!

Şanori sokağının öbür başında, seyyar siperlerin arkasında bir bölük piyade hareket etti. Gelip topun arkasında mevzilendiler.

Anjolras durumu anladı:

– Ateş etmeyin! İyice yaklaşmalarını bekleyin! diye emir verdi.

Arkasından ilâve etti:

– Herkes mevzinin arkasında yere yatsın!

Daha sözünü bitirmeden top atışı başladı. Etrafa dağılan mitralyöz parçaları üç ihtilâlciyi öldürüp birkaçını da yaraladı. Parçaların çoğu, güllenin açtığı boşluktan içeri girmişti.

Maryüs:

– Şu açık yer çok tehlikeli! diye bağırdı.

Anjolras:

– Oraya bir yatak koymamız lâzım!

Kombifer:

– Boş yatak yok! Yaralılar yatıyor!

Jan Valjan, barikatın köşesinde, tüfeğini bacakları arasına koymuş öylece duruyordu.

Zengin bir ev sahibi, âsiler sokağı işgal ettikten sonra, mermilerden korunmak için penceresinin önüne koca bir döşek asmıştı. Döşek, yan konmuş; alttan çamaşır asmaya yarayan iki sıırğa dayanmış, üstten iki iple bağlanmıştı. Bu ipler, uzaktan ince sicim gibi görünüyordu ve pencerenin üst pervazındaki iki çiviye bağlı bulunuyordu.

Jan Valjan, döşeğin asılı olduğu pencereye dikkatlice baktı:

– Bana iki atışlı bir karabina verebilir misiniz? diye sordu.

Anjolras, yeni doldurduğu karabinasını ona uzattı:

– Alın, dedi, lâkin unutmayın; mermilerimiz çok kıymetlidir...

Jan Valjan, karabinayı aldı. Döşeğe nişan aldı ve ateş eder etmez, iplerden biri koptu. Döşek, tek iple bağlı olarak, yana sarktı. İkinci defa ateş etti. İkinci ip de koptu. Döşek, havada uçarak barikatın dışına, ihtilâlcilerle askerlerin arasındaki kaldırım taşları üzerine düştü.

Hep bir ağızdan:

– Heey, yaman atıcıymış! dediler.

Kombifer:

– İyi ama, yatağı düştüğü yerden kim getirecek?

Jan Valjan:

– Beni koruyun! dedi ve güllenin açtığı yarıktan çıkıp yatağa doğru sürünerek ilerledi.

İki taraf, karşılıklı tüfek atışına başladılar. Jan Valjan yara almadan, döşeğin yanına vardı. Döşeği sırtına alıp koşar adımlarla barikattan içeri girdi. Kendi elleriyle onu barikatın açık yerine koydu.

Tam o sırada mitralyöz atışı başladı. Mermi parçaları yatağa saplanıp tesirsiz kaldılar.

Anjolras:

– Yabancı, dedi, ihtilâlimiz size minnet borçludur... Bütün arkadaşlar adına teşekkür ederim.

Mitralyöz susunca, ihtilâlciler karşı atışa başladılar. Top ve arkasındaki piyade bölüğü ilerlemeye cesaret edemiyordu.

Maryüs, barikat içinde kalan evlerin birinin damında bir miğfer parladığını gördü.

– İşte can sıkıcı bir câsus! dedi.

Jan Valjan, tüfeğini doğrultup miğfere doğru nişan aldı. Bir saniye sonra, isabet alan miğfer gümbürtü ile sokağa düştü. Bu durumdan ürken asker, bir daha başını göstermeye cesaret edemedi.

Yerine ikinci bir gözcü geldi. Bu bir subay idi. Tüfeğini tekrar doldurmuş olan Jan Valjan, yeni gelene de aynı şekilde nişan aldı. Onun da miğferini diğerinin yanına gönderdi. Subay da derhal oradan çekildi. İhtarı anlamış olduklarından artık kimse başını göstermeye cesaret edemiyordu...

Anjolras, Jan Valjan'a sordu:

– Adamları niçin öldürmediniz?

Jan Valjan cevap vermedi...

Anjolras, Maryüs'ün kulağına eğildi:

– Seninki cevap vermedi?

Maryüs:

– Tüfikle iyilik yapan bir adam... dedi.

Topun arkasında mevzilenen piyade bölüğü, Milli Asker denen yarı sivil adamlardan meydana geliyordu. Beklemek canlarını sıkıştıracak ki, başlarındaki adam, tabur komutanından izin almadan "ileri" komutunu verdi. İhtilâlciler, tüfeklerini doldurmuş hazır bekliyorlardı. Piyade bölüğünün topu arkalarında bırakıp ilerlediğini gören Anjolras:

– Ateş etmeyin! İyice yaklaşmalarını bekleyin! Seyyar barikatlar, ince tahtadan olduğu için yakından atılan mermilere dayanamazlar. Ateş için benim emrimi bekleyin. Piyade neferleri, aynı anda hem barikat taşıyıp hem de ateş edemediklerinden ağır ağır yaklaşıyorlardı. Ellerindeki tahtaları yere koyup tüfeklerine davranacakları sırada,

Anjolras:

– Ateş! dedi.

Tüfeklerin patlaması ile birlikte, en az yirmi asker, ellerindeki barikat tahtalarıyla taşların üzerine serildiler.

Maryüs:

– Hay sersemeler! Yakın savaştan hiç anlamıyorlar!

Kombifer:

– Haklısın! dedi, boş yere telef oluyolar!

Piyade çavuşu, “geriye çekilin” emrini verdi. Neferler, siper tahtalarını atıp kaçmaya başladılar.

Gavroş, barikatın üzerine çıkıp bağırdı:

– Hey! Nereye kaçıyorsunuz, korkak herifler?

Gavroş’un ve eğitimsiz ihtilâlcilerin bilmediği bir gerçek vardı. Ayaklananlarla, ayaklanmayı bastıranlar asla eşit silahlarla çarpışmazlar!.. Ayaklananların birkaç atımlık barutları ve feda edilecek çok az adamları vardır. Kurşunlar boşalınca yeni palaska, fedailer ölünce yeni fedai bulunmaz. Bastıranlar, bir ordu ile geldiklerinden, ölen beş-on askere acımazlar. Ölenlerin yerini dolduracak neferler, boşalan palaskaların arkasından dolu palaskalar hazırdır... Ordu, arkasını hazineye dayadığından, atacağı mermi ve topların hesabını yapmaz... Kısacası, ayaklanma, yüze karşı birin çarpışmasıdır!..

Şanori sokağındaki direniş, işte bu gerçeği ortaya koyan, hazin bir sahne idi. Masalardan, sandalyelerden, kapılardan, devrilmiş bir arabadan ve kaldırım taşlarından meydana getirilmiş, derme çatma bir barikatın arkasına sığınanlar, kendilerini zaferin değil ölümün beklediğini çok iyi biliyorlardı. Zaten onlar, kazanmaya değil ölmeye gelmişlerdi... Kim bilir, intiharın çirkin bir şey olduğunu bildiklerinden, ölüme giden kutsal bir yol arıyorlardı... Eğitimli ihtilâlciler de şöyle düşünüyorlardı: “Evet şüphesiz öleceğiz... Fakat ölümümüz üzerine, o hain kral ve o cimri zenginler biraz olsun düşünecekler ve belki de zulümlerini biraz olsun gevşeteceklerdir. Eh, bu da ölmeye değer doğrusu!..”

Piyade bölüğünün geri çekilmesi üzerine, sokağın köşesinden ikinci bir topun namlusu görüldü. Alay komutanı kızmıştı. İkinci top ilerlerken, birinci topun mürettebatı ateş etmeye hazırlanıyordu.

Anjolras:

– Şunlara fırsat vermeyelim! Ateş!

Tüfek patlamalarıyla birlikte sokağın öbür ucunda bir duman bulutu meydana geldi. Duman dağılıp da topların etrafındaki askerlerin şaşkınlığı devam ederken; Anjolras ikinci defa “ateş” emrini verdi. İkinci yayılım ateşini beklemeyen askerler gâfil avlandılar. Yarısından çoğu yere serildiler.

Kombifer:

– İyi bir ders verdik!

Maryüs:

– Böyle bir iki ders daha verirsek, cephanemiz bitecek!

Anjolras:

– Ondan sonra işimiz bitiktir!

Anjolras sözünü tamamlayınca, Gavroş yerinden fırladı. Fişek dağıtmak için kullanılan boş sepetlerden birini aldı. Kimseye danışmadan, kedi gibi seddi tırmanıp öbür tarafa geçti. Öldürülen askerlerin palaskalarını çözüp mermileri sepete dolduruyordu.

Korfirak bağırdı:

- Gavroş ne yapıyorsun?
- Görüyorsunuz ki, sepetimi dolduruyorum!
- Mitralyöz ateşini görmüyor musun?
- Ey, biraz yağmur var diye iş görmeyecek miyiz?
- Çabuk içeri gir!
- Az kaldı! Sepetimi doldurayım, geliyorum!

Yüzükoyun yerde sürünüyor, elleri ve dizleri ile emekliyor, kıvrılıyor, kayıyor, bir ölüden öbürüne yılan gibi sokuluyor, maymunun fıstığı açtığı gibi palaskasının fişeklerini sepete boşaltıyordu. Yedi-sekiz neferin palaskasını boşalttıktan sonra ileride yatan bir çavuşun ölüsüne yaklaştı. Tam palaskasını çözerken, cesede bir kuşun isabet etti.

- Vay canına! dedi, benim ölüleri öldürüyorlar...

İkinci bir kurşun, kulağının yanından vızıldayarak, önündeki kaldırım taşlarına çarpıp kıvılcımlar çıkardı. Üçüncüsü sepetine saplandı.

Gavroş, geriye dönüp bakınca, kurşunların sokağın köşesinde mevzilenmiş bulunan Milli askerler tarafından atıldığını gördü.

Ayağa kalktı. Çavuşun palaskasındaki kurşunları sepetine doldurdu. Sepetini koluna geçirdi. Ateş eden askerlere dönüp el salladı. Türkü söyleyerek, seke seke, barikata doğru yürüdü.

Ben değilim Noter'de,
Kabahat o Volter'de.
Ben bir kuşum pusuda,
Kabahat o Ruso'da.

Manzara hem dramatik hem de güzeldi. Ya askerler, çocuğa kıyamadıkları için bilerek karavana atıyorlar; ya da vicdan azabından elleri titrediği için isabet ettiremiyorlardı. İhtilâlciler, azap çekiyor; o türkü söylüyordu. Ölümle saklambaç oynayan bir cüce idi. Kurşunlar arkasından koşuyor, fakat onu bulamıyorlardı.

Nihayet barikatı tırmanıp içeriye atladı. Mermi dolu sepeti Maryüs'ün önüne koyup selâma durdu:

- İşte komutan! Size bir sepet dolusu balık! Hava yağmurlu, ama iyi balık var...

Barikattakilerin şaşkınlığı devam ederken, kaşla göz arasında, Gavroş boş bir sepet kapıp duvarla barikat arasındaki boşluktan dışarı fırladı.

Anjolras arkasından bağırdı:

- Geri dön, âsi çocuk! Ya emrimi dinler geri dönersin, ya da...

Gavroş:

- Pöh! dedi, bizimkiler de emir vermeye amma meraklı....

Anjolras, derhal mevzidekilere döndü.

- Nişan alın! Karşı tarafa göz açtırmayalım. Dikkat! Ateş!

Barikatın karşı tarafında, yine bir duman bulutu peydah oldu.

Gavroş, bazan, soyduğu ölüye rastlıyor:

– Tuh be! diyordu, buna daha önce uğramışız... Kusura bakma arkadaş, rahatsız ettim!..
Bu sefer, sepetini doldurabilmek için daha çok ölü ziyaret etmek zorunda kalmıştı.

Sepetini doldurduğunda, duman bulutu da dağılmış bulunuyordu. Barikattakiler, tekrar ateş etmekte tereddüt geçirdiler. Mermileri boş yere harcamak istemiyorlardı...

Avcı taburundaki bir onbaşı:

– Bu çocuk canımı sıkmaya başladı! dedi.

Tüfeğini doğrultup nişan aldı ve tetiğe bastı. Ateş etmesi ile birlikte, Gavroş'un elindeki sepet isabet alıp yere düştü. Mermilerin yarısı döküldü. Onbaşı, çocuğa değil de, sepete nişan almıştı...

Gavroş:

– Bak sen! dedi, balıklarımı kiskandılar... Yo, arkadaş! Onları almadan bir yere gitmem.

Kaldırım taşlarının üzerine uzanıp mermileri bir bir toplayıp sepetine doldurdu.

– Askerleri daha fazla kızdırmayalım... dedi, komutanın emrine uyup geri dönelim!

Ben aldırmam hiçbir derde,

Kabahatin hepsi o Volter'de.

Hep sefilim, hep kusurda

Kabahatin çoğu o Ruso'da.

Avcı taburu içinde bir çavuş:

– Bu kadarı da fazla! Velet bizimle alay ediyor! İşte buna izin veremem...

Tüfeğini doğrulttuğu sırada, yanındaki nefer:

– Bırak gitsin! dedi; sana ne zararı var?

Çavuş burnundan soluyarak:

– Kes sesini! Serseri bir piçe, ordunun şerefini çiğnetemem!

Hain adamın kurşunu da hain olur... Ve hain kurşunun hedefi daima bir mâsumdur...

Gavroş önce sendeledi sonra yere yığılıverdi... Barikattan toplu bir feryat koptu. Cüce ihtilâlcinin düşmesi ile doğrulması bir oldu. Dizlerinin üzerine oturdu. Yüzünü kurşunun geldiği tarafa çevirdi. Ellerini havaya kaldırarak meşhur türküsünü okudu:

Düştüm ah bu yerde,

Uğursuzluk Volter'de.

Balık avlıyordum suda,

Kabahat hep Ruso'da.

Belli ki, türkünün aslı dört mısra idi; fakat o mısraların sözlerini değiştirmekten zevk alıyordu. Son zevki de bu oldu.

Aynı nişancı tarafından atılan ikinci kurşun, Gavroş'un türküsünü de, işini de bitirdi.

Maryüs'le Kombifer, barikattan dışarı fırladılar. Maryüs Gavroş'u öbürü de sepeti alıp geri döndüler. Fakat, Maryüs yaralanmıştı. Onu vuran da aynı avcı çavuşu idi. Anjolras, çavuşu nişan alırken görmüş; tüfeğini ona doğrultmuş fakat geç kalmıştı. Ancak çavuştan bir saniye sonra tetiğe basabilmişti. İki atış da hedefini bulmuş; çavuş alnından isabet alarak boylu boyunca taşlara uzanmış, bir daha yerden kalkamamıştı. Maryüs, yaralı kurtulmuştu. Fakat, o yaralandığının farkında değildi. Gavroş'un kim olduğunu biliyordu.

Çocuğun babası, kendi babasını harp meydanından yaralı olarak kurtarmıştı. Daha doğrusu, Maryüs, öyle biliyordu... "Yazık, diyordu, ben onun oğlunu ancak ölü olarak kurtarabildim..."

Maryüs, başından yaralanmıştı. Kurşun kafatasını sıyrıp geçmişti; alnından kanlar akıyordu. Kombifer, boyunbağını çıkarıp arkadaşının yarısını sardı.

Gavroş'u götürüp Mösyö Maböf'ün yanına yatırdılar. Hoşlop Ana'nın siyah örtüsü ona da kâfi geldi. İki zavallı, sefaletten kurtulmuş, "baba-oğul gibi" kucak kucağa yatıyorlardı. Sağlıklarında olduğu gibi, öldükleri zaman da aynı kaderi paylaşıyorlardı...

KAHRAMANLIĞIN GARİP ŞEKİLLERİ

Anjolras, Gavroş'un hediyesi olan iki sepet dolusu mermiyi ihtilâlciler arasında paylaştırdı. Her birine onbeş mermi düştü.

Jan Valjan'a sıra gelince; "hayır" anlamında başını salladı.

Kombifer, arkadaşının kulağına eğildi:

– Bu da, Maböf Baba'nın bir başka çeşidi... dedi.

– Öyle ama... Barikatımızı iki büyük tehlikeden kurtardı.

– Orası da doğru ya!.. Kahramanlığın ne garip şekilleri var?.

Tam bu sırada, uzaktan, bir kilisenin saati on ikiyi vuruyordu.

Anjolras, hayret eder gibi:

– Öğle vakti olmuş... dedi.

Sonra, bir hayalden uyanırcasına, etrafındakilere bağırdı.

– Arka sette bulunan altı tüfekli, meyhanenin salon pencerelerinde mevzilensin! Barikat işgal edilince, bizi korusunlar! Kombifer! Sen de onlarla git!

Kombifer:

– İçerdeki câsus ne olacak?

– Ha! Bak onu unutmuşum! Gel benimle!

Meyhanenin salonuna girdiler. Anjolras, tabancasını çıkarıp masanın üzerine koydu:

– Buradan çıkarken, biriniz onun işini bitirsin!

Javer, bu sözleri duyduğu halde, kılı kıpırdamadı.

Kombifer:

– Onun ölüsünü bizimkilerin yanına mı koyacağız yani?

Diğer ihtilâlciler:

– Olmaz! dediler, bir câsusun ölülerimiz arasında işi ne?

Anjolras:

– O halde, biriniz onu Mondetör settinin ötesine götürüp işini bitirsin...

Jan Valjan, kapıdan sessizce girmiş, konuşmaları duymuştu. İhtilâlcilere yanaşıp Anjolras'a hitaben:

– Komutan siz misiniz? dedi.

Anjolras:

– Evet, yabancı! dedi, buyur...

– Sabah bana teşekkür etmişsiniz!

– İhtilâlciler adına! Barikatımızı iki kişi tehlikeden kurtardı; biri Maryüs Pontmersi, diğeri de sizsiniz...

– Bunun için bir mükâfat hakettiğime inanıyor musunuz?

– Şüphesiz!

– Öyle ise, ben de bir mükâfat istiyorum...

– Nasıl bir mükâfat?

– Şurada bağlı yatan câsusun beynini dağıtma şerefini bana veriniz!..

Javer başını kaldırdı. Jan Valjan'ı gördü. İhtilâlcilerin duyamayacağı bir sesle mırıldandı:

– Buna hakkı var!..

Anjolras, karabinasını doldururken, etrafa bir göz gezdirdi:

– İtiraz eden var mı?

İhtilâlcilerden bir ses çıkmayınca, Jan Valjan'a döndü:

– Câsus sizindir, dedi.

O anda dışarıdan bir boru sesi işitildi.

Anjolras:

– Ben gidiyorum! dedi, nişancılar yerlerini alsınlar.

Javer, yattığı yerden:

– Sizin de sonunuz benden parlak olmayacak! dedi, aynı yerde buluşuruz...

Anjolras kapıdan çıkarken:

– Ne cesur adam! diye mırıldandı.

Jan Valjan, Javer'e yaklaştı. Onu masaya bağlayan ipleri çözdü. Polis müfettişinin elleri bağlı idi; ayaklarında da zincir vardı.

Boynuna boş iplerden birini bağlayıp çekerek dışarı çıkardı. Merdivenden inerken, geriye döndü:

– Mösyö! dedi, bu halinizle tıpkı bir tersane mahkûmuna benziyorsunuz!..

Javer, vahşi bir gülüşten sonra:

– Kader! işte, dedi, ne yaparsın?.

Jan Valjan, bir elinde Anjolras'ın tabancası, öbür elinde câsusun boynuna bağladığı ip olduğu halde, ağır adımlarla, küçük barikata doğru ilerledi. Javer'in ayakları zincirli olduğu için, ancak kısa adım atabiliyordu...

Küçük barikatı geçip Mendetör sokağına girdi. Sokak ıssız ve sakindi. Cellât ile idâmlık mahkûmdan başka kimse yoktu.

Javer:

– Haydi, ne duruyorsun? dedi, intikamını al!

Jan Valjan, tabancayı paltosunun iç cebine soktu. Yelek cebinden bir bıçak çıkardı.

Javer:

– Bıçakla, ha? Doğrusu iyi bir intikamcısın!..

Jan Valjan, elindeki bıçakla, önce polis şefinin boynundaki ipi kesti. Sonra bacaklarındaki zincirleri birbirine bağlayan telleri çözdü. Nihayet ellerindeki ipi de kesip:

– Serbestsiniz, Mösyö! dedi.

Javer, kolay kolay hayret edecek tabiatta bir adam değildi... Fakat bu sefer hayretten ağzı açık kaldı. Tek kelime söyleyemeden, elleri yana düştü...

Jan Valjan, sözlerine devam ederek:

– Buradan sağ çıkabileceğimi sanmıyorum! Dediğiniz gibi, “kader” bu; belli olmaz... Eğer buradan sağ çıkar da evime dönersem; Faşluan adıyla Om Arme sokağında, yedi numarada oturuyorum...

Javer, kaplana mahsus o eski tavrını aldı. Paltosunun yakasını ilikledi. Kollarını göğsüne çapraz bağladı. Dişlerinin arasından mırıldanarak:

– Büyük hata ediyorsun! dedi.

– Olabilir! Haydi gidiniz artık!

– Faşluan... Om Arme sokağı... Yedi numara... Değil mi?

– Evet; kuvvetli bir hafızanız var!..

Polis müfettişi birkaç adım attıktan sonra geriye döndü:

– Bana ıstırap veriyorsun! Beni öldürseydin daha iyi!..

– Lütfen! Gidiniz artık!

Javer gözden kaybolduktan sonra, Jan Valjan, tabancayı paltosunun cebinden çıkarıp havaya ateş etti...

Barikata dönüp Anjolras'ı buldu:

– O iş tamam! dedi.

YABANCININ İNTİKAMI

Jan Valjan, polis müfettişini götürürken, yalnız bir kişi onlara dikkatlice bakmıştı. Bu, Maryüs idi. Javer'ı görünce tanıdı. Karakolda kendisine güvenen ve iki tabanca veren; Garbo yıkıntısına baskın düzenleyen polis şefini nasıl tanımazdı?..

Onu kurtarmayı ve itimadına ihanet ettiği için kendisinden af dilemeyi düşünüyordu. Anjolras'ı aradı. Barikatın öbür ucuna giderek onu buldu:

– Reis!

– Ne var?

– Yabancıyı götürdüğü şu polis şefinin adı nedir?

– Javer. Onu tanıyor musun?

Tam o sırada Montedör sokağından bir tabanca sesi duyuldu.

Maryüs:

– Bu tabanca sesi de nedir?

– Yabancı, idâm vazifesini icra etti!..

– Ya! Demek öyle?

– O adamın ismini niçin sormuştun?

– Hiç!

Biraz sonra, Jan Valjan, gelip de “oldu” deyince; Maryüs iliklerine kadar titredi. Sevdiği kızın babasına bu hareketi yakıştıramadı. İçinden ona karşı bir soğukluk hissetti...

PARİS'İN BAĞIRSAKLARINDA

Barikatta duyulan boru sesinden sonra, askerler tarafından da trampet sesleri gelmeye başlamıştı. Askerler hücum hazırlanıyorlardı. Arka arkaya atılan iki top güllesi, barikatı iki yerinden söküp parçaladı. Topun arkasından mitralyöz atışı başladı. Barikatın içini karma karışık etti.

İhtilâlciler toparlanmaya çalışırken, piyadelerin hücumu başladı. Bir anda barikatın üstü tüfekli, kılıçlı askerlerle doldu. Artık göğüs göğüse bir muharebe başlamıştı. Sokak muharebesinin en kötü tarafı da budur: Barikat sağlam olduğu müddetçe savunması kolaydır; lakin barikat çöktükten sonra, sokak mezar olur... Zaten yaşamaktan bıkmış, solgun benizli, eski elbiseli, on sekiz saatten beri ağzına bir lokma koymamış, uykusuz, otuz yedi ihtilâlcî -ki şimdi yirmi beş kişi kalmışlardı- bu gerçeği biliyorlardı...

Süngüye karşı dipçik, kılıca karşı yumruk, yüz askere karşı bir kavga veriyordu.

Anjolras hariç, A-B-C Cemiyetinin bütün gençleri, her biri en az on yara alarak, soğuk taşların üzerine düştüler. Maryüs, aldığı yaralardan akan kana dayanamayıp baygın düştü. Askerler onu öldü zannederek artık dokunmadılar.

Ayakta kalan bir avuç ihtilâlcî, sırtlarını meyhane duvarına vererek; kendilerini ucuza satmak istemiyorlardı.

Anjolras, elindeki boş tüfeğini, “siperli değirmen” adı verilen yakın savunma usulünde, havada döndürerek kapıya kadar ilerledi. Sağ kalan yedi ihtilâlcîye “bana doğru gelin” diye bağırdı. Kapıyı açtı. Askerlere nefes aldirmeden, yedi ihtilâlcîyi içeri soktu. Sonra hızlı bir hareketle içeriye girip kapıyı arkadan kapattı. Yedi ihtilâlcî de ona yardım ettiler. Önceden hazırladıkları kalın bir demir çubuğu sürgü yerine kullanarak kapıyı sağlama aldılar.

Bir avcı çavuşu:

– Baltacılar! Buraya! diye bağırdı.

Baltacılar mangası yetişip kapıyı kırmaya başladılar.

Maryüs'ten gözlerini ayırmayan Jan Valjan, onun bayılıp yere düştüğünü görmüştü. Askerlerin bütün dikkatlerini kapıya vermeleri üzerine, Müryüs'e yanaştı; onu koltuğunun altına alıp sürüne sürüne Mondetör sokağına açılan sete kadar geldi. Arkasına baktı. Bütün askerler kapıya yüklenmiş, kimisi de pencereleri kırıyordu.

Seti aşip sokağa çıktı. Sırtını duvara verip sokağın öbür ucunu gözledi. Uzaktan devriye gezen nöbetçi askerleri gördü. Şu anda, kendisini, Küçük Pikpüs Manastırı'na tırmanmak zorunda bırakan çıkmaz sokakta hissediyordu. Bütün evlerin kapıları kilitli idi. Pencerelerden bir tek insan görülmüyordu.

Çaresizlik içinde, tekrar etrafına baktı. Önde devriyeler, arkada bir alay asker, sağ ve solunda geçit vermez yüksek evler vardı. Kuş olup uçmaktan veya yer yarılıp içine

girmekten başka yol yoktu. Kader ona ikinci yolu açtı...

Biraz ileride, kaldırım taşları arasında, ızgaralı bir demir kapak gördü:

– İşte yer altına inen bir delik! diye mırıldandı.

Maryüs'ü duvarın dibine bırakıp kapağın yanına gitti. Parmaklarını ızgara deliklerinden geçirip demir çubukları kavradı. Bir hamlede kapağı yerinden söküp kenara koydu. Maryüs'ün yanına döndü. Onu sırtına alıp açık deliğin başına geldi. Bacaklarını aşağıya sarkıttı. Dizleriyle, dirseklerini yanlara destek yaparak, kuyudan aşağı indi. Üç metre sonra, dibe ulaştı:

– Unutulmuş bir yeraltı zindanı... dedi.

Maryüs'ü yere bırakıp yukarı çıktı. Söktüğü kapağı kuyunun başına getirdi. Aşağı inerken, elleriyle kapağı yerine yerleştirdi.

Maryüs'ü tekrar sırtına aldı. Dehliz boyunca yürümeye başladı. El ve ayaklarını yanlara uzattığında duvara değdiğini hissediyordu. Başını kaldırdığında tavana vuruyordu. Geçidin dar olduğunu anladı. Biraz daha ilerleyince, pis bir koku duydu. Nerede olduğunu anladı:

– Paris'in ince bağırsaklarına girmişiz... diye mırıldandı.

Bastığı yer gittikçe kayganlaşıyor; pis koku kendisini daha fazla hissettiriyordu. Çamurda yürür gibi dikkatli basıyor; düşmemek için dengeli hareket ediyordu.

Elli metre kadar ilerleyince, içerisinde bulunduğu kanal bitti. Sağa döndü. Biraz sonra orası da kapandı. Geriye dönüp elleriyle açık bir yol aradı. Her yer karanlık ve iğrendirici idi. Hava cereyanını hissettiği yöne yani sola döndü. On beş yirmi adım kadar ilerleyince, yeni bir yola girdiğini anladı. Uzaktan çok zayıf bir ışık görür gibi oldu. Sırtında yük olduğu halde, beli eğik yürümek onu iyice yormuştu. Işığı görünce veya görür gibi olunca, bacaklarına yeniden güç geldi. Işığa doğru yoluna devam etti. İlerledikçe, ışık daha belirgin hale geliyordu. Kırk-elli adım sonra, ışık kaynağının ne olduğunu keşfetti. Bu, başka bir sokağa açılan, yeni bir delikti...

Delikten yukarı tırmanıp da sokağa çıkmak pek akıllıca bir hareket olmazdı. Bütün sokaklar asker kaynıyordu. Delikten sonra yol ikiye ayrılıyordu. Hangisini seçmesi gerektiğini düşündü. Sağ yol dik, sol yol meyilli idi. Kısa bir durum muhakemesi yaptıktan sonra, meyilli yolun, Sen Nehri'ne akan büyük kol olabileceğine karar verdi. Bu kanalı izlediği takdirde, güpe gündüz Oşanj veya Pannöf köprülerinden birinin yakınında ortaya çıkacak, onları gören halk bağıracak; askerler koşup kendilerini yakalayacaktı.

– Karanlık işler için, dolaşık ve yokuş yollar daha emniyetlidir... diyerek sağ yolu seçti.

Kavşağın dirseğini dönüp de esas kanala girince, üzerine zifiri bir karanlığın kalın perdesi indi. Maryüs'ün iki kolu, Jan Valjan'ın boynunda, bacakları da aşağı doğru sarkmıştı. Bir eliyle Maryüs'ün iki kolunu tutuyor, diğer eliyle de etrafı yokluyordu.

Ne kadar yol aldığını düşünmeden ilerliyor; Maryüs'ün hâlâ zayıf da olsa nefes aldığını hissediyor, bu da ona güç veriyordu.

Biraz daha ilerleyince, bastığı yerde suların yükseldiğini hissetti. Aynı zamanda, artık yukarı çıkmak yerine, aşağı indiğini anladı.

– Eyvah! dedi, yoksa Sen Nehri'ne doğru mu gidiyorum?

Öyle de olsa, geri dönemezdi. Dışarı çıkacak bir delik bulduktan sonra, vaziyete göre

hareket etmek üzere yoluna devam etti. Rastladığı dönemeçlerde, geniş olan kanalı tercih ederek ilerliyordu.

Kendi tahminine göre, yarım saatten fazla yol yürümüştü. Birden yerde teker yuvarlanmasına benzer hafif bir gürültü duydu. Üzerinden araba geçen bir yolun altında olduğunu anladı. Bu, geniş bir cadde olmalı idi. Öyle ise, caddeye açılan sokakların birinde bir çıkış deliğine rastlayabilirdi.

On beş-yirmi adım attıktan sonra, birden önünde bir ışık huzmesinin parladığını gördü. Huzme ona ulaşmamıştı, ama o huzmeyi görüyordu. Kulak kabartınca, yürüyen ve konuşan insan gürültülerini duydu.

Halk ayaklanmalarına alışık olan Paris Umumi Komiserliği, yer üstünü ihtilâlcilerden temizledikten sonra; belediye zabıtasının yanına silahlı jandarmalar vererek yer altını kontrol ettiriyordu. Böylece, kanalizasyona saklanmış olan kaçak ihtilâlciler yakalanıyor; asayiş tamamen sağlanmış oluyordu.

Jan Valjan'ın bulunduğu kanala doğru fener tutanlar, yer altını aramakla görevlendirilen bir timin adamlarıydı. Belediye zabıtalari kanalın boş olduğunu söylüyor; silahlı jandarma aşağı inip bakmalarında ısrar ediyordu. Adamlardan biri, feneri aşağı sarkıtarak:

– Bakınız! diyordu; aşağısı ne kadar karanlık ve sessiz?

Jandarma:

– Fakat, diyordu, ben bir ayak sesi duyduğuma eminim.

Jan Valjan o anda durmuş olduğundan zabıtalari:

– Sana öyle gelmiştir; hani ya biz ayak sesi filan duymuyoruz... cevabını verdiler.

Jandarma:

– Şimdi anlarız! diyerek karabinasını kanalizasyona doğru çevirip ateşledi. Kurşun, Jan Valjan'ın bir adım ötesinde, kemere çarparak kocaman bir tuğla parçasını yere düşürdü.

Jandarma, bir müddet daha durup aşağıyı dinledi:

– Haklısınız! dedi, kimsecikler yok.

Yer altını aramakla görevli tim, görevini böylece tamamladıktan sonra oradan ayrıldı. Jan Valjan, ayak seslerini dinleyip iyice uzaklaştıklarından emin olunca; geniş kanalı takip ederek yoluna devam etti. Beş dakika kadar yürüdükten sonra, bir dirseğe rastladı. Dirseği dönünce, önünde bir ışık belirdi. Başını kaldırınca, bir çıkış deliğinin altında olduğunu gördü. Yukarıdan bakılınca görülmeyecek şekilde kanal kemerinin üzerine oturdu. Maryüsü kemerin çıkıntısına yatırıp nefesini dinledi.

– Güçlü bir bünyesi varmış; hâlâ nefes alıp veriyor... dedi.

Yaralarına bakmak için vücudunu kontrol ederken; paltosunun cebinde, unutulmuş bir parça kuru ekmeğe gördü.

– Zavallı! dedi, bunu yemeyi bile akıl edememiş.

Biraz güç toplamak için ekmeği yedi. Sonra, içinde, önüne geçilmesi imkânsız bir merak doğdu: "Acaba, Kozet'in yazdığı mektup cebinde miydi?"

Başkalarının sırrını öğrenmek isteyen meraklı bir adamdan ziyade, kızının geleceğini düşünen bir baba gibi Maryüs'ün ceplerini aradı. Not defterinden başka bir şey bulamadı. Defterin ilk sayfasını açınca, Maryüs'ün yazısını tanıdı: "Adım Maryüs Pontmersi'dir.

Cesedim, Mare Fiy dö Kalver Caddesi 6 numarada oturan dedem Mösyö Jilnorman'a teslim edilsin."

Jan Valjan, adresi birkaç defa tekrar ettikten sonra, not defterini Maryüs'ün cebine geri koydu.

Aslında, Maryüs'ün ceplerini aradığı sırada vicdanında bir eziklik hissetmişti. Fakat o eziklik şimdi geçmişti. Aramakla iyi ettiğini düşünüyordu. Yoksa, onu nereye götürmesi gerektiğini öğrenemeyecekti...

Maryüs'ü tekrar sırtına yükledi. Kanalizasyon boyunca ilerledi. Dinlenmiş olduğundan, şimdi daha hızlı yürüyordu. Bir ara, ayaklarının nemli zemin yerine, çamura bastığını hissetti. Üstelik çamur seviyesi gittikçe yükseliyordu:

– Aman Tanrım! Yoksa batıyor muyum? diye inledi.

Çamur beline çıkıncaya kadar yürümeye devam etti. Tabii, buna yüreme denirse...

Boştaki elini çamura daldırıp kokladı. Kusmamak için kendini zor tuttu. Beline kadar insan pisliğine batmıştı!..

Şimdi yalnız başı görünüyordu. O başın hemen yanında bir baş daha duruyordu; Maryüs'ün başı... Artık basacağı yeri bir ayağı ile yokluyor; diğer ayağını ondan sonra atıyordu.

Bir müddet daha bu vaziyette ilerledikten sonra, birden ayağının sert bir şeye çarptığını hissetti. Ayağı ile sert şeyi kontrol edince bunun bir basamak taşı olduğunu anladı. İki ayağını buna basınca çamur seviyesi omuzlarına indi. Ayağını ileriye uzatınca yine sert bir şeyle karşılaştı. Basamaklar devam ediyordu. Artık şüphesi kalmadı; kurtulmuştu. Çamur seviyesi topuklarına ininceye kadar ilerlemişti ki, artık bacakları kendisini taşıyamaz oldu. Sırtındaki yüklerle beraber yere yığıldı...

Omuzlarında Maryüs olduğu halde, bir müddet öylece çamurun üzerinde yattı.

Son bir gayretle tekrar ayağa kalktı. Maryüs artık onun için canından bir parça olmuştu. Yorgunluğunun, sırtındaki yaralıdan kaynaklandığını aklına bile getirmiyordu... Sanki onun için yaşıyor gibiydi.

Yüz adım kadar ilerleyince bir dirseğe rast geldi. Dirseği dönünce önü aydınlanıverdi. Yolu bir çıkış deliğine uğramıştı. Sevincine diyecek yoktu. Çünkü, bu delik, tırmanmaya lüzum görülmeyecek kadar alçakta idi.

Eliyle ızgara demirini zorladı. Kapak, bir santim bile hareket etmedi. Maryüs'ü yere koyup iki eliyle yükledi. Kapakta yine hiçbir hareket olmadı. Izgara aralıklarından yukarıya bakınca, kapağın, saray hazinesinin kilidine benzer kocaman bir kilitle kitlenmiş olduğunu gördü. Bütün ümitleri bir anda söndü, diz üstü yere çöktü.

Öyle bitkindi ki, omzuna bir elin dokunduğunu zor fark etti:

– Paylaşalım!

Bu sesin yukarıdan geldiğini düşündü. Güneş çoktan batmış olduğundan, gördüğü ışık, bir sokak fenerinden geliyordu. Sokak serserileri yine birini soymuş, parayı paylaşıyor olmalıydılar.

Aynı ses:

– Paylaşalım! dedi.

O zaman, tam arkasında, birinin olduğunu anladı. Dönüp bakınca, amele gömleği giymiş, başında asker şapkası bulunan, kambur bir adam gördü. Ayakkabıları da elinde idi. Şüphesiz, duyurmadan Jan Valjan'a yaklaşabilmek için ayakkabılarını çıkarmıştı.

Jan Valjan, zor anların adamı idi. Ne kadar bitkin ve perişan halde olursa olsun, asla iradesini ve zihin gücünü kaybetmezdi.

Adam aydınlıkta, kendisi gölgede idi. Adamı görür görmez tanıdı. Bu, Tenardiye idi...

Jan Valjan'ın sadece elbisesi değil; yüzü gözü de çamur ve kan içinde idi. Bu haliyle, aydınlıkta bile olsa tanınmasına imkân yoktu.

Tenardiye sordu:

– Buradan nasıl çıkacaksın?

Jan Valjan cevap vermedi.

Öbürü devam etti:

– Maymuncuk ile koca bir kilidi açmak mümkün değildir; halbuki senin de burdan çıkman gerekiyor...

– Doğru!

– Öyle ise, paylaşalım!

– Ne dediğini anlamıyorum?

– Bizden olduğun belli! Sen bir adam öldürmüşsün! Bu kapıdan çıkmak istiyorsun... Arkadaş beni dinle! Adamın ceplerini yoklamadan öldürmedin, elbette. Bulduklarının yarısını bana ver; ben de sana kapının anahtarını vereyim.

Böyle diyerek, gömleğinin iç cebinden, kocaman bir anahtar çıkarıp gösterdi:

– İnanmıyorsan, bak! Aldıklarının yarısını ver; ben de sana kapıyı açayım.

Anahtarı cebine geri koyarken ilâve etti:

– Fazladan bir de ip vereyim!

– Ben ipi ne yapayım?

– Doğru... Sana bir de taş lâzımdır. Fakat dışarıda taştan bol ne var?..

– Taş mı?

– Budala! Adamı nehre atarken, elbette bir iple bir taş lâzımdır; yoksa su yüzüne çıkar, sen de enselenirsin...

Jan Valjan, ipi aldı. Adamı huylandırmamak için, hiç ihtiyacı olmadığı halde, cebine koydu.

Tenardiye kafasını kaşıyarak:

– Yahu, arkadaş! dedi, o yıkık lağımdan nasıl geçtin? Ben oraya adım atmaya bile cesaret edemem... Pöh! Amma da pis kokuyorsun!..

Sonra birden, bir şey hatırlamış gibi, bağırdı:

– Sen ne ahmak adamsın! O derin pislikten geçtin de, neden suç âletini sırtından atmadın? Çamura batar, kaybolurdu?..

Jan Valjan cevap vermedi.

Tenardiye:

– Yahu, hep ben konuşuyorum; sen susuyorsun! Amma da ağzı sıkı adamsın! Yalnız

çalışanlar böyledir... Sırları kendilerinde kaldığı için zor yakalanırlar... Ha! Demin söylediklerimde haksızdım. Aslında akıllı adamsın! Lağırma atmamakla iyi etmişsin... Yarın işçiler yıkık yeri tâmir etmek için geldiklerinde cesedi görürlerdi. İşçiler, gürültüyü seven adamlardır. Kimdir? Neyin nesidir? derken, polis işe el koyar; bir ip ucu yakalayıp seni bulurlardı. Fakat nehir öyle değildir. Cesedi, bir ay sonra ancak Sen-Klu ağzında görürler. Artık ne ehemmiyeti var. Kim öldürdü? Paris şehri... Adliye bu işle uğraşmaz bile. Nehir iyi bir mezardır. Her gün kaç kişinin cesedini bulurlar da, üstünde bile durmazlar...

Tenardiye, nice sonra, gevezelik ettiğini hatırladı. Jan Valjan'ın omzuna dokundu:

– Biz işimize bakalım! dedi, sen benim anahtarlarımı gördün; şimdi ben de senin hâsılatı göreyim!..

Jan Valjan, sıkışık durumlar için, daima yanında para bulundurduğundan; pislik ile dolmuş olan ceplerini boşalttı. Taşların üzerine bir Lui altını, beş franklık iki gümüş para ile altı bakır solda bıraktı.

Tenardiye alt dudağını ileriye uzatarak:

– Çok ucuz çalışıyorsun! dedi, bu paraya, o kadar uzun ve tehlikeli yol gelinmez! Hele sırtında bir ölü ile hiç gelinmez...

Böyle dedikten sonra, teklifsizce Maryüs'ün üzerine eğildi:

– Bakalım! dedi, ola ki benden gerçek hâsılatı gizliyorsun...

Maryüs'ün bütün ceplerini aradıktan sonra, gömleğinden bir parça koparıp Jan Valjan'a göstermeden koynuna soktu.

Sonra, Jan Valjan'ın ceplerini aradı. Jan Valjan, daima sırtı ışığa dönük oturmaya itina gösterdiğinden, Tenardiye'ye müdahale etmedi.

Tenardiye, işini bitirince:

– Doğru söylemişsin! İkinizde de başka para yok... Yazık! Adam pek ucuza gitmiş...

Cebinden o koca anahtarı çıkardı:

– Burası panayır gibidir dostum, dedi, çıkarken para verirler. Sen parayı verdin; artık çıkabilirsin.

Jan Valjan'a, Maryüs'ü sırtına almasında yardımcı oldu. Elini ağzına götürerek "sus" işareti yaptı. Ayaklarının ucuna basarak kapağa yaklaştı. Anahtarı, kilitteki yuvasına soktu. Bir defa çevirdi. Kilidi çıkarıp yavaşça yere bıraktı. Kapağı açtı. Kapak açılırken en ufak bir ses çıkarmadı... Rezelerinin önceden yağlandığı belli oluyordu.

Jan Valjan, sırtında Maryüs'le birlikte dışarı çıkınca; derin bir nefes aldı. Gökyüzü, nehir kıyısı ve ayaklarına kadar ulaşan dalgalar ona cennette imiş hissini verdi.

Maryüs'ü sırtından indirip kumların üzerine koydu. Nehirden bir avuç su alıp onun yüzünü yıkadı. Gözleri kapalı idi, ama nefes alıp vermeye devam ediyordu. Kendi yüzünü de yıkadıktan sonra kumların üzerine, Maryüs'ün yanı başına oturdu.

Onu dedesine teslim etmek için Fil dö Kalver sokağına nasıl gideceğini düşünürken, garip bir sıkıntı hissetti. Görmediği halde, arkasında birinin bulunduğu duygusuna kapıldı.

Arkaya döndü. Yanılmamıştı. Uzun boylu, paltosunun düğmelerini yakasına kadar iliklemiş, sağ elinde ucu demirli bir baston tutan, iri vücutlu bir adamdı.

Jan Valjan, onu görür görmez tanıdı. Bu, polis müfettişi Javer idi.

Javer, aslında Jan Valjan'ın peşinde değildi. Şanori sokağındaki barikattan kurtulduktan sonra, Paris Umumi Komiserliği'ne gitmiş, gerekli bilgiyi verdikten sonra; Tenardiye'nin peşine düşmüştü. Sivil polislerin verdiği bilgiye göre iz sürerek Sen Nehri kıyısındaki Envalit Köprüsü yakınlarına dökülen lağımlara kadar gelmişti.

Tenardiye, takip edildiğini anlamış; lağım menfezlerinin birinden içeri girerek izini kaybettirmeye çalışmıştı. Jan Valjan'a rastladığı sırada, saklanacak karanlık bir delik aramakta idi. Onu görünce, öldürdüğü adamı Sen Nehri'ne atmaya çalışan bir katil zannetmiş; aklına parlak bir fikir gelmişti. Eğer onu lağımdan dışarı salarsa; polisin eline kendi yerine bir av vermiş; onu mükâfatsız bırakmamış olacaktı. Polis onu yakalayıp karakola götürecekti, böylece kendisi serbest kalacaktı. Kâtil, bu gerçeği bilmediğine göre, onun parasını da alarak; bir taşla iki kuş vurmıştu...

Javer, emreder gibi sordu:

- Kimsin?
- Ben!
- Sen de kimsin?
- Jan Valjan!..

Polis müfettişinin bastonu elinden düştü. Yere diz çöktü. Jan Valjan'ın omuzlarından yakaladı. Yüzünü ona yaklaştırdı. Nerede ise burunları birbirine değecekti. Javer'in bakışları müthişti.

Jan Valjan hiçbir harekette bulunmadı. Yavaş bir sesle:

- Müfettiş Javer, dedi, beni yakalamadan önce izin veriniz. Adresimi biliyorsunuz.
- Burada ne işiniz var? Bu adam kimdir?
- Ben de bunu izah edecektim. Bana ne yapacaksanız yapınız; razıyım. Fakat, önce şu yaralıyı evine teslim etmeme izin veriniz. Ondan sonra emrinizdeyim; beni tevkif ediniz.

Javer ayağa kalktı. Yerde yatan adamın üzerine eğilip baktı:

- Bu genç serseri, Şanori sokağında çarpışanlarla beraberdi. Adı da Maryüs'tü; değil mi?
- Evet, Müfettiş.
- Adam ölmüş!
- Hayır, henüz yaşıyor!
- Demek onu barikattan buraya kadar taşıdınız?
- Evet.
- Hem de bir adam boyundan alçak, karanlık, dar ve çamurlu kanalların içinden geçirecek?
- Evet.

– Onu nereye götüreceksiniz?

– Mare'de, Fil dö Kalver sokağında, büyük babasının yanında oturuyor.

Javer, Maryüs'ün ceplerini aradı. Not defterini buldu. İlk sayfasını açıp okudu. Dudakları arasından homurdandı:

– Mösyö Jilnorman... Fil dö Kalver sokağı... Altı numara...

Sonra ayağa kalktı:

– Arabacı! diye bağırdı.

– Maryüs'ün cüzdanını ve not defterini yanında alıyordu.

Yaralıyı arabanın arka koltuğuna yatırdılar. Javer, ön koltuğa, Jan Valjan'ın yanına oturdu.

Arabacıya:

– Mare çarşısında Fil de Kalver sokağı! dedi.

Araba, Bastil istikametine doğru rıhtıma çıkarak hızla yoluna devam etti. Maryüs bir ölü, Javer bir taş heykel, Jan Valjan bir gölge gibiydi. Arabanın, kaldırım taşları üzerinde giderken çıkardığı sestten başka hiçbir ses duyulmuyordu.

Fil dö Kalver sokağındaki altı numaralı evin önüne geldikleri zaman gece hayli ilerlemişti.

Arabadan önce Javer indi. Büyük kapının üstündeki numarayı okudu. Demir tokmağını kaldırıp birkaç defa hızlıca vurdu. Kapı açıldı. Hizmetçi, elinde bir mumla çıktı.

Javer, hükümet adamına yakışır bir ciddiyetle:

– Mösyö Jilnorman burada mı oturuyor?

– Evet. Ne istiyorsunuz?

– Kendisine oğlunu getirdik!

Bu sırada, arabacıyla Jan Valjan Maryüs'ü taşıyorlardı.

Hizmetçi şaşkınlıkla:

– Oğlu mu? dedi.

Javer:

– Evet; ölmüş.

Jan Valjan başıyla "hayır" işareti yaptı.

Hizmetçi koşup evin emektar yaşlı hizmetçisini uyandırdı:

– Madam Bask! Rahatsız ettiğim için özür dilerim; ama birileri Mösyö Jilnorman'ın oğlunu getirdiklerini söylüyor. Korkarım, getirdikleri delikanlı ölmüş...

Bask, yataktan fırladığı gibi, Maryüs'ün teyzesini buldu. Onu uyandırarak meseleyi anlattı. Matmazel Jilnorman, üzerine sabahlığını alarak kapıya koştu. Babasını uyandırıp üzmemek istemiyordu.

Görür görmez, Maryüs'ü tanıdı:

– Aman Tanrım! Ona ne oldu?

Javer:

– Kaldırım barikatında, hükümet askerleriyle çarpışırken vuruldu! Yarın burada bir cenaze merasimi yapacaksınız...

Jan Valjan, Matmazel Jilnorman'a yaklaştı:

– Matmazel! dedi, hizmetçilerden birini derhal doktora koşturun! Kardeşiniz henüz yaşıyor!..

Javer, Jan Valjan'ın omzuna dokunarak:

– Gidelim! dedi.

Arabaya bindiler. Javer, yine Jan Valjan'ın yanına oturdu.

Jan Valjan:

– Müfettiş Javer! Bir şeye daha izin vermenizi istirham ediyorum. Ondan sonra, esirinizim!...

Javer, bir müddet sessiz ve dilsiz kaldı. Bu sırada hizmetçilerden biri, doktor çağırmak için koşarak yanlarından geçti.

Nihayet Javer dile geldi:

– Yine ne istiyorsunuz? Fakat, biliniz ki bu sondur!

– Evet, sondur... Evimden habersiz çıkmıştım. Kızım merak ediyordur. Beş dakika evime girip kızıma durumu izah edeyim. Sonra emrinize âmâde olacağım...

Javer, arabacıya seslendi:

– Om Arme sokağı, numara 7!

Yol boyunca, ağızlarını açmadılar. İki de düşünüyordu...

Jan Valjan, ne düşünüyordu? Kozet'e Maryüs'ün yerini haber vermek, hayatta karşılaşacağı bazı güçlükleri nasıl yeneceğine dair nasihatlerde bulunmak, kendisinin eski bir kürek mahkûmu olduğunu söylemek ve artık kaçıktan ve saklanmaktan bıktığını anlatmak, onunla vedalaşmak... Bütün bunları beş dakikaya sığdırmak.

Sokağın başına gelince arabacı durdu. Sokak dar ve karanlık olduğundan daha ileriye gitmek istemiyordu.

– Mösyö, özür dilerim! Daha ileriye gidemeyeceğim... Ölünün kanlarından, şu adamın çamurlu elbiselerinden, arabamın koltukları berbat oldu. Kadifesini yeni döşetmişim... Yedi saattir arabam ve ben emrinizdeyim. Bu hususları belirten bir yazı vermenizi tarafınızdan istirham ediyorum.

Javer, kaşlarını çatarak:

– Uzatma! dedi, hepsi için kaç para istiyorsun?

– Mösyö, gerçekten beni râzi etmek istiyorsanız; hakkım seksen franktır.

Javer, cebinden dört Napolyon altını çıkarıp arabacıya verdi:

– Gidebilirsiniz! dedi.

Arabacı yerlere kadar eğilip teşekkür etti.

Neşe ile atları kırbaçladı. Biraz uzaklaşınca:

– Çok berbat bir işti; ama neyse ki parası temiz çıktı... diye mırıldandı.

Sokak boyunca, Javer, Jan Valjan'ın bir adım gerisinden yürüdü. Yedi numaralı evin önüne gelince durdular.

Jan Valjan, kapıyı çaldı.

Yaşlı hizmetçi kadın, kapının ardından bağırdı:

– Kim o?

– Benim, Mösyö Faşluan!

Kadın kapıyı açarken:

– Ah, saygıdeğer efendimiz! Ah, aziz velinimetimiz! Sizi o kadar merak ettik ki... Kızınız, bütün gece, bütün gün "babacığım" diyerek ağladı... Ah,.....

Jan Valjan:

– Tamamdır! Tusen Ana, siz odanıza çıkınız!

Yaşlı kadın, hiç itiraz etmeden, sesini kesti ve saygı ile eğilerek gitti.

Javer:

– Evinize giriniz, Mösyö Faşluan!

Jan Valjan şaşırmaqla beraber:

– Teşekkür ederim, Müfettiş! Beş dakika sonra emrinizdeyim...

Javer'e emniyet telkin etmek için, kapıyı açık bırakarak eve girdi. Böylece, "madem siz haremime girmeme nezaketi gösteriyorsunuz; işte ben de size kapımı açık tutuyorum" demek istiyordu.

Jan Valjan odasına çıktı. Pencereden dışarıya baktı. Javer'i, sokağın köşesini dönmek üzere iken gördü. Polis Müfettişi gidiyordu...

Jan Valjan dua eder gibi mırıldandı:

– Tanrı, hiçbir çocuğu "kötü olsun" diye yaratmaz! Onu kötü yapan, kötü eğitimidir!..

Kötü anne baba, kötü çevre, kötü yönetim balçık gibidir; zavallı yavruları da çekip yutar...

JİLNORMAN'IN ÇILGINLIKLARI

İhtiyar hizmetçi Bask Ana, mahalle doktorunu uyandırarak, çeyrek saat içinde eve getirmişti. Doktor, Maryüs'ü baştan ayağa muayene etti:

– Tehlikeli bir yarası yok; iç organları sağlam... dedi. Fazla kan kaybı sebebiyle, bayılmış. Vücudunda kılıç yaraları, başında da bir kurşun yarası var. Kurşun, kafatasını sıyrıp geçmiş. Dipçik darbesinden olacak; iki kaburgası kırılmış. Kaburgaları iyileşinceye kadar yatakta kalması gerekiyor.

Bu kısa izahatı dinleyen Matmazel Jilnorman:

– Tanrı'ya şükürler olsun! dedi, ya ölmüş olsaydı; babama nasıl söyledik?..

Doktor, cerrah aletlerini masanın üzerine dizdi. Yaraların üzerini, mikrop öldürücü sıvılarla pansuman yaptı. Kan akışı devam eden yaralara tampon koyup sardı ve böylece kan akışını durdurdu.

Rahat nefes almasını sağlamak için başındaki yastığı ensesinin altına koydu.

Tam o sırada salonun kapısı açıldı. Mösyö Jilnorman, salona bitişik odada yattığı için gürültüleri duyup uyanmış; merak ederek gelmişti.

Bir eli yarı açık kapının tokmağında, öylece kalakaldı. Gördüğü manzara karşısında yüzü kefen gibi bembeyaz oldu. Kanlı sargılar içinde yatan delikanlıya baktı.

Zayıf ve mezardan gelir gibi bir sesle:

– Maryüs! dedi.

Matmazel Jilnorman:

– Baba! Baba, Maryüs'ü henüz getirdiler. Hemen doktoru çağırıldı. Şanori sokağındaki barikatta, hükümet askerleriyle çarpışmış...

İhtiyar müthiş bir inilti ile:

– Öldü ha! dedi, vay haydut herif!.. Benden intikam almak için yaptı bunu! Şu hale bak: Kestirmiş, biçirmiş, doğratmış kendisini! ah, kan içici serseri! Yanıma bu halde dönüyor!

Sonra doktora döndü:

– Doktor, ben acılara alışık adamım; söyleyin... Ölmüş değil mi?

– Mösyö...

Doktoru dinlemiyordu. Nefes alamıyormuş gibi kollarını yana açtı. Pencereye gitti. Karanlığa doğru hitap eder gibi söylenmeye başladı:

– Ah kinci herif! Kendisini beklediğimi biliyordu. Odasını dayayıp döşediğimi biliyordu. Çocukluk resmini yatağımın baş ucuna astığımı biliyordu. Eh, sen görürsün! Gelip ötede seni bulacağım. Melekler izin verirse, ki vereceklerdir, ben yapacağımı bilirim!

Doktor, Maryüs'ten ziyade, dedesi için endişe duymaya başladı. Onun çıldırmasından korkuyordu. Pencerenin yanına gidip ihtiyarın koluna girdi.

Büyük baba döndü. Kızarmış gözlerini doktora çevirdi:

– Mösyö, size teşekkür ederim. Merak etmeyiniz, ben iyiyim... Çok şeye tahammül ettim; buna da etmesini bilirim. Ben erkek adamım! On altıncı Lui'nin giyotinle başının kesildiğini görmüş adamım! Nice kanlı ihtilâllere şahit oldum... Fakat şu serserinin yaptığı mertlik değil! Böyle intikam alınmaz! Gelip erkekçe karşıma dikilmeli, "bunak ihtiyar, senden nefret ediyorum! Sen, geri kafalı bir kralcısın!" demeliydi!.. Ben onun babasına mı hakaret ettim; o da benim babama hakaret edeydi! Sevgilisine mi dil uzattım; o da müdafaa etseydi: "Hayır, sevgilim namuslu bir kızdır; ona hakaret etmenize izin veremem" dese idi.. İşte ben o zaman kendisine "mert delikanlısın" derdim! O sümüklü kızla evlenmesine izin verirdim! Ah Maryüs! Ah, haydut herif! Bu yaptığın alçaklıktır!...

Sonra doktora döndü:

– Mösyö, siz doktorsunuz! Sakın öfkelenmediğimi sanmayınız! Kendisini bilen insan, bir ölüye öfkelenmez. Bu, ahmaklık olur.. Onu ben büyüttüm. O henüz mini mini bir çocuk iken, ben yine ihtiyar bir adamdım. Tuileri bahçesine götürürdüm. Küçük küreğiyle yerleri eşeler, kovacığın doldururdu. Ben de, bekçi kızmasın diye açtığı toprağı bastonumla kapatırdım.

Günün birinde büyüdü ve "kahrolsun On Sekizinci Lui!" deyip evi terk etti... Ah, onu zehirlediler; beynini yıkadılar. Atasına düşman ettiler. Suç onda değildir. Onu saltanat düşmanı yapanlardadır... Ah, asker de eskisi gibi mert değildir! Düşmana kurşun sıkacaklarına, sınırı koruyacaklarına; kendi kardeşleriyle boğuşuyorlar... Şöyle güzel bir delikanlıya kıyılır mı? Evet, kralcıyım; lâkin cinayetleri onaylayamam! Bu düpedüz cinayettir!..

Doktor, ihtiyarı kendi haline bırakıp Maryüs'ün başına döndü. Onunla meşgul olmaya başladı.

Mösyö Jilnorman, kendi kendine, söylenmeye devam ediyordu:

– Artık yaşamam için bir sebep kalmadı. Bastonumu kaldırıp hizmetçileri de dövemiyorum! Dostlarım bile, "çok yaşadın" deyip benimle alay ediyorlar. Neme lâzım; ben de ölürüm! Ah, Maryüs! Seni akıllı bir çocuk sanırdım. Hayvan gibi kendini doğratmışsın! Ne için? Kralı devirmek için... Hayır, senin işin kralla değil; benimleydi!

Benden intikam almak için, serserilerin arasına katıldın... Şu gençler de ne sersem şeyler? Kız kovalayacaklarına asker kovalıyorlar! Eğlenceye gideceklerine, ihtilalcilerin toplantılarına gidiyorlar... Zavallı anneler! Siz de yakışıklı çocuklar büyütün; askerlerin önüne atın... İnsan bu hale çıldırmaz da ne yapar?

Sonra, doktorun yanına gitti. Sesini yükselterek:

– Ahmak doktor, ne diye çocuğun yaralarıyla oynuyorsun? Ölmüş işte! Anlamıyor musun; benden intikam almak için, bile bile ölümün kucağına atladı; diyorum!

O anda Maryüs, ağır ağır, göz kapaklarını açtı. Baygınlığın tesiriyle hâlâ donuk olan bakışlarını Mösyö Jilnorman'a çevirdi. Dudaklarında çok hafif bir gülümseme belirdi.

İhtiyar:

– Maryüs! Maryüs! diye bağırdı; mini mini oğlum benim! Evladım, sevgili yavrum! Ölmedin demek? Dedene bakıp gülümsedin! Tanrım! Bu bir mucize...

Sözlerini tamamlayamadan bayılıp düştü.

YASAK KAPI

Javer Om Arme sokağından, ağır ağır yürüyerek uzaklaşmıştı.

Hayatında ilk defa, başı önde, elleri arkasında yürüyordu. Ruhunun derinliklerinde bir yenilik, bir değişme, bir ihtilâl meydana gelmişti. Bunun manasını bilmediğinden; müthiş bir ıstırap çekiyordu. Karşılaştığı her hadisede; kanun, devlet ve adalet yolunu izlemeye alışık olan Javer, önüne ikinci bir yol çıkınca şaşırırdı. Yakalayıp adalete teslim etmeyi istediği Jan Valjan'ı daima iyilik yaparken görüyor, onun mânevi büyüklüğü karşısında eziliyordu. Bir tersane mahkûmunu ararken, karşısına piskoposların, devlet adamlarının, hatta kralın saygı duyduğu "Madlen Baba" çıkmıştı. Fabrikalar kurup yüzlerce insana iş kapısı açmış, hastahaneler, okullar, yaptırmıştı.

Yanında bir polis müfettişi olduğunu bildiği halde, yakalanma pahasına, ölümü göze alarak yaşlı bir arabacıyı kurtarmıştı. Kurtardığı adam ona "ben bu iyiliğe lâayık değilim, ben senin düşmanım" diyordu...

Sonra, kendisine benzediği için, tersaneye kapatılmak üzere olan bir deliyi kurtarıyor; hâkimler heyetinin karşısına dikilip "JanValjan benim" diyordu...

Bir fahişenin piçine sahip çıkmak için, hapisten kaçıyor; onu bulup prensesler gibi besleyip eğitiyordu. Ona "kızım" diyordu... Servet sahibi olduğu halde, bir fakir gibi yaşıyor; iyilik yapmaktan geri durmuyor adı "dilencilere sadaka veren dilenci"ye çıkıyordu.

Kısacası, nerede kanayan bir yara, nerede inleyen bir mazlum, nerede bir aç, nerede bir çıplak varsa; Jan Valjan'ı orada buluyordu.

Her şeye rağmen bu mübarek el kendisine uzanıncaya kadar, Javer, yine onu "kanun kaçağı" bildi. Ne zaman ki, ihtilâlcilerin elinden kurtarıp "serbestsin" dedi; işte o zaman Javer yıkıldı!.. Çünkü, bunu hiçbir karşılık beklemeden yapmıştı: "Buradan sağ çıkarsam, Faşluan adıyla, Om Arme sokağı, yedi numarada oturuyorum" demişti.

Javer, giderken, "ıstırap çekiyorum; öldürseydin daha iyiydi" derken bu yıkılışı ifade ediyordu...

Javer'in prensipleri içinde "af" yoktu. Onun nazarında, af demek devlete ihanet etmek demektir. Kanunları hiçe saymak, suçluyu korumak, cemiyeti cezalandırmak demektir. Çünkü ona böyle öğretilmişti. "Hâkimlerin bile affetme yetkisi yoktur" denmişti... Kimse ona acımadığı, şefkat göstermediği ve onu sevmediği için; o da acımanın, şefkatin ve sevginin nasıl duygular olduğunu bilmiyordu!.. Kanunlara, devlete ve âmirlerine saygıyı öğrenmişti. Suçluları yakalamakla, cemiyetin huzurunu temin ettiğine inanıyor ve bundan mutlu oluyordu. İşine ibadet derecesinde sarılıyor; kadına, paraya, eğlenceye hiç ama hiç itibar etmiyordu. Dostu da, düşmanı da onu takdir ediyor; "işte namuslu bir devlet memuru" diyorlardı.

Hayatı boyunca, bâtil bir inanca hizmet ettiğini öğrenen bir insan nasıl sarsılırsa; Javer de öyle sarsılmıştı... Yeni bir şeye inanmaktan korkuyordu...

Duyguları, "sen, namussuz ve alçak biri olamazsın; kanunların emrettiğini yapmalısın" diyor; vicdânı ise, "hayatını kurtaran bir insanı zindana gönderemezsin" diyordu...

Yolların ikisi de doğru olmakla beraber zıt yönlerde gidiyorlardı... Ve o, birinden emir almış gibi, ikinci yolu seçmişti. Kim vermişti bu emri? Hep âmirlerinden emir almaya alışık olan Javer, âmirlerin âmiri Tanrı'yı tanımaya fırsat bulamamıştı...

Javer, karşılaştığı problemleri hızla çözecek bir zekâyâ sahipti. Fakat, bu problemi çözemiyordu. Kendi kendine kızdı:

– Alçak herif! Ne diye o kudurmuş âsilere kendini öldürtmedin?..

Ona göre, namuslu bir memur zıt emirler veren iki âmirine aynı derecede sâdik kalamazdı. Birinden birini seçmeli; öbürüne istifasını vermeliydi...

Birden doğruldu. Kararlı adımlarla Şatle Meydanı'na doğru yürüdü. Köşedeki polis karakoluna girdi. Hüviyetini göstererek bir masaya oturdu. Kâğıt kalem çıkarıp uzun bir "istifa" dilekçesi yazdı. Zarfa koyup mühürledi. Üzerine, "Paris Umumi Komiserliği"ne, diye yazdı.

Görevli polis memuruna:

– Bunu yarın üzerindeki adrese gönderin! dedi.

Bu, Javer'in müfettiş olarak son emriydi...

Yeni âmirini tanımadığından, yanına nasıl varılacağını bilmiyordu. Saatlerce dar sokaklarda, تنها parklarda dolaştı. Orm rıhtımına geldi. Rıhtım boyunca yürüdü. Grev Parkı'nı geçti. Sen Nehri burada, bir taraftan Notredam köprüsü ile Oşanz köprüsü arasında, diğer taraftan Mesajlar rıhtımı ile Oklor rıhtımı arasında bir bent teşkil eder ki; girdap gibi bir akıntısı vardır. Sen Nehri'nin o noktası, en cesur denizcileri bile korkutur. Oraya düşen adam, en iyi yüzücü bile olsa, bir daha görünmemecesine kaybolur; boğulup giderdi.

Javer, üstteki köprüye doğru yürüdü. Köprünün ortasına kadar gelip parmaklıklara dayandı. Çenesini, iki elinin arasına aldı. Tırnaklarını, gayri ihtiyari bir şekilde, yanaklarına batırıp düşünmeye çalıştı. Düşündükçe ızdırabı artıyordu.

Başını eğip aşağıya baktı. Suyun, vida gibi kıvrılırken çıkardığı köpük sesini duyuyor; hiçbir şey göremiyordu. Aşağısı su değil, karanlık bir uçurumdu.

Âmirin yanına şapkalı çıkılmayacağını iyi bilen Javer, şapkasını çıkarıp yere koydu...

Parmaklığın üzerine çıkıp dikildi. Eğilip aşağıya baktı; sonra tekrar doğruldu. Çivileme denize dalan dalgıçlar gibi, aşağıya atladı. Suyu değerken çıkardığı sese, dalgaların içinde kayboluşuna karanlıktan başka hiçbir yaratık şahit olmadı. Javer'i yalnız Tanrı görüyordu. Fakat o da kendisinden memnun değildi. Çünkü, vicdan yoluyla, kulağına bu kapının - intihar kapısının- yasak olduğu halde; Javer duygularına mağlup düşmüştü...

EVİN EFENDİSİ DEĞİŞİYOR

Maryüs, ara sıra gözlerini açmakla beraber, haftalarca baygın yattı. Durmadan Kozet adını sayıkladı. Mösyö Jilnorman, torununun başı ucunda bir koltukta sabahlıyor; onu kendisine bağışlaması için Tanrı'ya dua ediyordu. İhtiyar değişiyordu. Eski inatçılığı kalmadığı gibi, hizmetçilere ve kızına çok nâzik davranıyordu.

Dört ayı, hayat ile ölüm arasında geçiren Maryüs; nihayet tehlikeli devreyi atlattı. Doktor, kaburgaların yeterince kaynaması için, iki ay daha yatması gerektiğini söyledi. Paris Umumi Komiserliği, yayınladığı bir tamimle, doktorların kendilerine tedavi için getirilen ihtilâlcileri polise bildirmelerini istemişti. Fakat, Maryüs'ü tedavi eden mahalle doktoru, vicdanının sesine uyararak onu polise ihbar etmedi.

Diğer taraftan, uzun bir nekahet dönemi geçirerek, yataktan çıkamayan Maryüs takibata uğramaktan kurtuldu. Fransa'da, umumi de olsa, hiçbir hiddet yoktur ki altı ayda sönmemiş olsun... Ayaklanmalarda, iki tarafın da çok hatası bulunduğundan, bazı küçük şeylere -kanunlara aykırı da olsa- göz yumuluyordu...

Doktor, Jilnorman'ı karşısına alıp da Maryüs'ün artık tehlikeyi atlattığını, yataktan çıkmamak şartı ile her şeyi yiyebileceğini söyleyince; adamcağız şarkı söyleyerek salonun içinde oynamaya başladı. Sonra yaşına uygun düşmeyen bir şey yaptığını anlayarak herkesten özür diledi. Doktora beş Lui altını bahşiş verdi. Hizmetçilere para ve hediyeler dağıttı.

Yaşlı hizmetçi Bask Ana, onun odasına gittiğini, dua ettiğini ve şükür için yere kapandığını gördü.

– Hayret! dedi, meğer bizim inatçı ihtiyar Tanrı'ya inanıyormuş?..

Daha buna benzer birçok gariplikler yaptı: Komşularına çiçek gönderdi. Yoldan geçen sefil bir çocuğu eve alıp karnını doyurdu ve cebine para koydu. Kiliseye gidip bağışta bulundu. Kimsesiz Çocukları Koruma Derneği'ne üye oldu.

Bütün bu olanlara bir anlam veremeyen Matmazel Jilnorman:

– Babam çıldırmış! diyordu.

Torunundan bahsederken, "Mösyö Baron" diyordu. Her gelişinde doktoru sıkıştırıyor:

– Doktor! Beni teselli etmek için söylemiyorsunuz, değil mi? Mösyö Baron tamamen iyileşti mi? diyordu.

Doktor, sabırla tebessüm ediyor:

– Evet, Mösyö! diyordu, bundan kesinlikle emin olabilirsiniz.

Mutfağa iniyor; aşçıyı denetliyordu:

– Bu yemek fazla yağlı olmuş! Neden eti iyi pişirmiyorsun?

Maryüs'e bir anne gibi şefkat gösteriyor; "bugün daha iyisin, değil mi yavrum?" diyordu.

Nekahet devresi sona erdiğinden, Maryüs artık Kozet'in adını sayıklamıyordu. Şanori sokağında geçen korkunç hadiseleri hatırlıyor; Eponine, Gavroş, Maböf Baba, Mösyö Faşluan, Javer gözlerinin önünde birer hayal gibi beliriyorlardı.

Sonra dönüp Kozet'te kilitleniyordu. Sevdiği kıza ne olmuştu? Babası o korkunç barikattan sağ olarak kurtulmuş muydu? Kendisini o cehennemden, yaralı olarak kurtaran adam kimdi? Mösyö Faşluan, polis müfettişini niçin idam etmişti?

Dedesinin kendisini çok sevdiğini öğrenmiş olmaktan memnundu. Fakat bu mutlu olmasına yetmiyordu. O inatçı ihtiyara henüz tam olarak güvenemiyordu. Kozet'ten bahsettiği taktirde, ne yapacağı, nasıl davranacağı belli olmazdı...

Maryüs, susmayı tercih etti. Yaraları iyileştikçe acıları artıyordu. Sevdiği kızı bir türlü aklından çıkaramıyordu...

Hayata döndükçe eski dargınlığı su yüzüne çıkıyor, mazinin yaraları tekrar açılıyor, dedesinin "Albay Baron Pontmersi"ye yaptığı hakaretleri, sevdiği kızdan nasıl bir sokak kadını gibi bahsettiğini hatırlıyor; Mösyö Jilnorman ona yaklaştıkça, o kendisinden ruhen uzaklaşıyordu. Eve yaralı olarak getirildiği günden beri bir defa olsun Mösyö Jilnorman'a "baba" dememişti. Kendisine hitap etmek gerektiği zaman, "Mösyö" demekle yetiniyordu. Yaşlı adam, bunun farkında olmakla beraber; aldırıyor, ona karşı sevgisinde en ufak bir kusur göstermiyordu. Sanki evin efendisi değişmiş; Jilnorman'ın yerini Maryüs almıştı.

Sık sık hizmetçilere:

– Bakın! diyordu, yine söylüyorum; "bu evin efendisi artık Mösyö Baron'dur." Çok yaşlandım... Sizinle uğraşacak gücüm kalmadı. Hakkınızdan ancak o gelir...

Maryüs, Kozet bahsini açmadan önce bir deneme yapmaya karar verdi. Okuduğu kitapdan başını kaldırarak; "Napolyon'un bütün generalleri şerefli ve kahraman askerlerdi!" dedi. Mösyö Jilnorman, yüksek sesle söylenen bu sözleri duyduğu halde hiç kızmadı. Mırıldanır gibi, "olabilir" dedi. Akşama kadar ağzından başka bir kelime çıkmadı...

Maryüs, bu inatçı ihtiyarın, Napolyon'a "haydut" diyen bu mutaassıp kralcının nasıl olup da hiddetlenmediğine, ter ter tepinmediğine, Bonapart'a küfretmediğine hayret etti...

İhtiyar gerçekten değişmiş miydi? Bunu anlamanın bir tek yolu vardı. Birkaç gün daha bekledi. Nihayet kesin kararını verdi. Bir fırsatını bulup Kozet'ten bahsedecek; eğer dedesi onu reddederse ve yine eski çirkin dili kullanırsa, bütün sargılarını koparıp atacak, kaburgasını yeniden kırarak, tedaviyi kabul etmeyecek, ağzına bir lokma koymayacaktı...

Hastalara mahsus bir kurnazlıkla en uygun zamanı bekledi. Bir gün Mösyö Jilnorman onun yatağını düzeltilti. Saçlarını okşadı. Üzerine eğilerek, bir anne şefkatiyle dedi ki:

– Ah, mini mini yavrum! Güzel Maryüscüğüm, neden et yemiyorsun? Yoksa, aşçı iyi pişirmiyor mu? Söyle, dedeciğine! Nasıl pişirmesini istiyorsun? Ah, bilirim: Balık etini daha çok seversin... Izgarada pişmiş bir dil balığına ne dersin?

Tam zamanıydı. Maryüs, bütün gücünü topladı. Kalkıp yatağında oturdu. Yumruklarını sıkıp yorganın üzerine dayadı. Büyük babasına dik dik baktı.

– Mösyö! dedi, beni gerçekten seviyor musunuz?

Zavallı ihtiyar! Hiç beklemediği bu davranış ve bu soru karşısında şaşırıldı. Yüzü, kireç gibi

bembeyaz oldu. Dudakları morardı. Maryüs'ün başı ucuna koydurduğu kendi koltuğuna yığıldı.

Titreyen bir sesle:

– Bundan şüphen mi var, oğlum? dedi.

Maryüs, sert ve haşin:

– Evet! dedi.

– Peki, buna delilin nedir?

Maryüs, damdan düşer gibi:

– Evlenmek istiyorum!

O zaman ihtiyarın yüzüne renk geldi. Müthiş bir kahkaha koyverdi. Bastonunu döşemeye vurarak:

– Biliyorum! dedi.

Bu sefer, titremek sırası Maryüs'e geldi. Zor işitilen bir sesle:

– Neyi biliyorsunuz?

İhtiyar arkaya yaslandı. Mutlu bir insan gibi ayaklarını uzattı:

– Evlenmek istediğini... Dört ay hiç durmadan "Kozet" adını sayıkladığını. Sevdiğin o mini mini, o güzel kızın, her gün ihtiyar bir adam kılığına girerek evimize geldiğini, sana ilaç taşıdığını, yaralarını sarmakta doktora yardım ettiğini, sen onun adını sayıkladıkça nasıl mutlu olduğunu biliyorum!.. Ya! Oh olsun, işte! Bütün bu bildiklerimi saklayarak, ben de senden intikamımı aldım!.. Biz eski kurtlardanız, oğlum! Nasıl intikam alınacağını biliriz...

Maryüs, şaşkınlıktan dona kaldı. Ağız bir karışık açık, dedesine bakıyordu.

Mösyö Jilnorman, komik bir şey görmüş gibi onu göstererek:

– Şuna bakın! dedi, "o yaşlı herif senin sevgilindir" deyince nasıl şaşırıldı? Ha! Ha! Haa! Tutmayın beni, çatlayıncaya kadar gülmek istiyorum!..

Maryüs, nihayet kendisine gelerek:

– Baba! dedi, çok gaddar bir adamsın!..

– Evet, övünmek gibi olmasın, öyleyimdir! Sadece kendini mi cengâver sanıyorsun? Aklın sıra, birdenbire hamle yapıp beni köşeye sıkıştırıracaktın... Harp sanatında buna "kendi silahı ile mağlup olmak" denir.. Ya, avukat efendi! Şimdi sıkı dur, işte söylüyorum: "Kozet ile evlenmene razı oluyorum!" Oh! Çatla, patla! Hazırladığın nutukların hepsi boşa gitti!.. Daha bitmedi: Tahkikat yaptırırım. Om Arme sokağı, yedi numaralı evde oturuyor... Pek hanım, pek namuslu bir kız... Babası da şerefli, soylu bir insan... Roma'daki baş piskopos kendisine "kefalet ve güven mektubu" vermiş. Servet sahibi, fakara babası bir insan. Ayrıca bir şey daha öğrendim. Kozet de sana deli gibi âşıkmiş... Eğer, o çarpışmada ölseydin, arkandan iki cenaze daha gelecekti... Benim tabutumun yanına, genç bir kızın tabutu da konacaktı!..

Maryüs, kollarını dedesine doğru açarak:

– Babacığım! dedi.

İhtiyar, hüngür hüngür ağlayarak, Maryüs'ün başını ihtiyar göğsüne bastırdı. Delikanlı da

ağlıyordu. İki de saadetten mest olmuşlardı.

Mösyö Jilnorman, hafif bir sesle, Maryüs'ün kulağına fısıldadı:

– Söyle bakayım! dedi, barıştık mı?

– Evet, babacığım!

– Eh, artık ölsem de gam yemem.

– Babacığım, affet! Beni bu kadar sevdiğini bilmiyordum!..

– Ah, şu kopasica dilim! Evden ikinci defa çıkışında arkandan ne kadar bağırdım, ne kadar yalvardım, ne kadar ağladım; bir bilsen... Laf aramızda, inatçılıkta benden geri kalmıyorsun!..

– Babacığım, seni seviyorum!

– Ya! Demek beni seviyorsun?..

Çocukken benden bir şey koparmak isteyince böyle derdin... Haydi, çıkar baklayı ağzından! Ne istiyorsun?

– Kozet'i görmek istiyorum...

– Bak! Ben çocuğumun huyunu bilirim. Beni değil, elin kızını seviyor...

– Baba!

– Peki! Peki! Yarın göreceksin.

– Niçin bugün olmasın?

– Hey! Daha bunamadım... Hesabım kuvvetlidir. Tam altı defa bana "baba" dedin!... Bu da her zahmete değer doğrusu. Peki Kozet'ini bugün göreceksin!

KOZET, MATMAZEL ÖFRAZİ OLUYOR

Mösyö Jilnorman, Kozet'e haber göndererek o gün gelmesini sağladı. İhtiyardan başka, hiç kimse onun kılık değiştirerek Maryüs'ü ziyaret ettiğini bilmiyordu.

Kozet'in geleceği saatte Bask ve Nikolte dahil, bütün aile Maryüs'ün odasında toplandılar.

Mösyö Jilnorman:

– Mösyö Baron! dedi, belki burada bulunmamız hoşunuza gitmeyecek; hatta bizi anlayışsızlıkla itham edeceksiniz... Genç bir kızın şerefini düşünmek ve dedikodulara sebep olmamak için burada toplanmamıza ben karar verdim... Ayrıca, gelin adayını görmek, bütün ailenin hakkıdır sanırım. Bu, meselenin bir yönü; diğer yönüne gelince: Aile reisi sıfatıyla, Matmazel Kozet'i babasından isteyeceğim. Her şeyi bugün bitirmek istiyorum. O sebeple, babasını da dâvet ettim...

Büyük baba sözlerini henüz bitirmişti ki, kapıcı içeri girip, temiz giyimli bir Mösyö'nün genç bir kızla beraber geldiğini haber verdi.

Bütün başlar kapıya çevrildi. Kozet prensesler gibi giyinmiş; yüzü ışık saçıyordu. Saadet ve mahçubiyetten kâh morarıyor, kâh sararıyor; dudaklarının arasından anlaşılmaz şeyler mırıldanıyordu. Maryüs'ün kucağına atılmak, ona "geçmiş olsun" demek istiyor; fakat cesaret edemiyordu.

Mösyö Jilnorman, elinde olmayarak:

– Aman Tanrım! Bu ne güzellik? demekten kendini alamadı.

Kozet'in hemen yanında, bu sözlere gülümseyen, ak saçlı bir ihtiyar, Mösyö Faşluan duruyordu.

Madam Bask, Nikolte'nin kulağına eğilerek:

– Ben bu zâtı daha evvel bir yerde görmüş gibiyim... Ama nerede gördüğümü hatırlamıyorum... dedi.

Maryüs'ü baygın halde eve getiren o üstü başı perişan adamla, Mösyö Faşluan arasında sima benzerliğinin dışında hiçbir ortak yön yoktu...

Mösyö Faşluan, kapının arkasında, gölgede duruyor; elinde yeşil kâğıda sarılı, kitap büyüklüğünde bir paket taşıyordu.

Büyük Baba Jilnorman, Mösyö Faşluan'a dönerek:

– Mösyö! dedi, burada toplanmamızın sebebini biliyorsunuz. Kızınız Matmazel Kozet'i, torunum Baron Maryüs Pontmersi'ye istemek şerefini bize bahşetmenizi talep ediyorum!

Mösyö Faşluan, mütevazi birsesle:

– O şeref bize aittir Mösyö... dedi, kabul ediyorum.

Jilnorman:

– Mösyö! Kızınız ve şahsınız hakkında araştırma yaptığımı söylersem; umarım bana kızmazsınız... İtiraf edeyim ki, pek şerefli ve itibarlı bir ailesiniz. Jilnorman ailesi, size akraba olmakla gurur duyacaktır. Müstakbel eşler birbirini sevdiklerine ve evlenmek istediklerine göre; bize onları birleştirmek ve mutluluklarını temin edecek maddi desteği sağlamak düşünüyor. Servetimin yarısını torunuma bağışlıyorum. Ben öldükten sonra diğer yarısı da onundur. Eh, hiç çalışmasa bile bu onları en az on sene besler. Gerisini de kendileri düşünsün...

Mösyö Faşluan:

– Gerisini de düşünmelerine lüzum kalmayacak, Mösyö! Çünkü, Matmazel Öfrazi Faşluan, altı yüz bin franklık bir servete sahiptir...

Büyük babanın, hayret ve şaşkınlıktan, ağzı bir karış açık kaldı. Nihayet kendisini toparlayıp, sordu:

– Bu Matmazel Öfrazi de kimdir?

Kozet cevap verdi:

– Ben.

Mösyö Faşluan:

– Kızımın asıl adı Öfrazi'dir. Kozet onun göbek adıdır.

Jilnorman'ın yüzü sarıdan beyaza döndü:

– Mösyö... dedi, kendimi karşınızda çok küçük düşmüş hissediyorum..

– Neden?

– Fakir bir ailenin, zengin bir aileden kız istediğini bilmiyordum... Beni bağışlayınız!

– Mösyö! Siz kızımı isterken, büyük bir servete sahip olduğunu biliyor muydunuz?

– Sizi şerefimle temin ederim ki, bilmiyordum.

– O halde, neden mahçup oluyorsunuz? Bu para sizin kasanıza girmiyor ki? Bırakın, onu dâmâtla gelin adayı düşünsün... Biz, bir ayağı çukurda, iki ihtiyarız. Neden başkalarının servetiyle meşgul olalım?..

– Mösyö, size minnettarım!..

Sonra, Maryüs'e döndü:

– Ah, seni şeytan herif! Yine dört ayağının üzerine düştün... Dünyanın en güzel, en cici, en hanım kızıyla evlendiğin yetmiyormuş gibi; yedi sülâlene yetecek bir servete de konuyorsun...

Maryüs, başı ucunda dikilmekte olan Kozet'e:

– Sen bundan bir şey anladın mı?

– Hayır, vallahi! Bildiğim bir şey varsa; o da Tanrı'nın bizi koruduğudur...

YENİ TEDBİRLER

Jan Valjan, gazetelerden Javer'in intihar ettiği haberini okumuş olmakla beraber, Kozet'in geçmişini bilen Tenardiyelerden korkuyordu. Onun ömür boyu saadetini temin etmek için, günlerce düşünerek, üç büyük tedbir almaya karar verdi. Hayatta miras bırakacak kimsesi olmadığından, kendisine az bir miktar bırakarak, Madlen Baba adıyla fabrikalar işlettiği sırada kazandığı servetini Kozet'e bağışladı. Bu, birinci tedbirdi. İkinci olarak, kızın adını değiştirdi. Evlenme kayıtlarına, adının Öfrazi yazılmasını sağladı. Jilnorman ailesine, bundan böyle onu "Madam Öfrazi" diye çağırmalarını; zira evli bir kadına göbek adının yakışmayacağını söyledi. Üçüncü tedbire gelince: Bu, kendi hesabına, en zor uygulanacak olanı idi... Kozet'in hayatından çekilecek; kendisini unutturacaktı. "Niçin" sorusunun gerçek cevabını Jan Valjan da bilmiyordu. Öyle olması gerektiğini hissediyor; asıl sebebini düşünmek istemiyordu... Aklını asıl sebepten uzaklaştırmak için, kendi kendine şöyle diyordu: "Sen, adı birçok tehlikeli olaylara karışmış bir insansın! Kozet'e yakın olduğun takdirde, bir gün, hiç ummadığın bir adam çıkar: 'Aa! Sen Jan Valjan değil misin?' Yahut, 'Vay! Gözlerime inanamıyorum... Madlen Baba, sen misin?' diyebilir.

Maryüs, her gün beni gördüğü takdirde, kendisini ölümden kurtaran kişinin ben olduğumu hatırlayabilir. Bana karşı minnet duyar. O zaman, kendilerine yakın olmamı ister. Halbuki, benim geçmişim daima Kozet için bir tehlikedir..."

İşte buna benzer bir sürü mazeret bulup çıkarıyor; kendisini ikna etmeye çalışıyordu.

BİR DENEME

Maryüs, evlendikten sonra, dedesinin ısrarı üzerine, Jilnorman malikhanesine yerleşti. İhtiyar kurt, torunundan ziyade Kozet'e iltifat ediyor:

– Dünyada benden daha şanslı ve daha mutlu bir baba yoktur! diyordu, çünkü ben dünyanın en güzel, en hanım gelinine sahibim... Bak, kızım! Eğer bu haylaz seni üzecek olursa; bir kenarda kulağıma çıtlat, yeter... Cici baban ona dünyanın kaç bucak olduğunu gösterir...

Kozet'e her gün yeni yeni hediyeler veriyor; onun sevgisini kazanmaya çalışıyordu.

Jan Valjan'dan başka kimseden yakınlık görmeye alışmamış olan Kozet buna hayret ediyor; o da ihtiyar Jilnorman'ı seviyor; saygıda kusur etmiyordu.

Jan Valjan, bir miras meselesini bahane ederek, düğünde bulunmamıştı. Bir ay sonra ortaya çıkmış; yeni evlileri ziyaret ettikten sonra fazla oturmamış; acele bir işi olduğunu söyleyerek gitmişti. Jan Valjan'ın bu tür hareketlerine alışık olan Kozet hiç soru sormamış; "seni özlüyorum babacığım" diyerek sitem etmişti.

Maryüs, Mösyö Faşluan'ın mazisinde büyük sırlar gizli olduğunu hissediyor; fakat ona soru sormaya cesaret edemiyordu. Tenardiyelerin evinde esir bulunduğu gece, onun hakkında söylenen korkunç şeyleri unutamıyordu... Şanori sokağında ne işi vardı? Javer'i niçin öldürmüştü? Kozet, gerçekten onun kızı değil miydi? Büyük bir servete mâlik olduğu halde, neden fakir bir hayat sürüyordu?

Maryüs, bir gün, Mösyö Faşluan'ın ağzını aramak için dedi ki:

– Mösyö, Şanori sokağındaki o müthiş günü hatırlıyorsunuz değil mi?

Jan Valjan, hiç istifini bozmadan ve en ufak bir heyecan eseri göstermeden:

– Ne sokağı, dediniz Mösyö Baron?

– Şanori sokağı...

– Bu ismi ilk defa duyuyorum, Mösyö!

Jan Valjan'ın tavrı ve cevabı o kadar tabii idi ki... Maryüs, kendi kendine, mırıldandı:

– Yaralı iken hayal görmüş olmalıyım... Veya, o ihtiyar, Mösyö Faşluan'a benzeyen sefilin biri idi...

O günden sonra, Jan Valjan, daha da seyrek gelmeye başladı.

Maryüs, boş zamanlarını Tenardiye'yi bulma yolunda harcıyor; fakat en küçük bir bilgi elde edemiyordu. Tek öğrendiği şey, karısının hapishanede iken öldüğü idi. Kızı Eponine ile oğlu Gavroş'un Şanori sokağındaki çarpışmada öldüğünü zaten biliyordu. İkinci kızı Azelma'ya gelince; o da babası gibi kayıplara karışmıştı...

Bir yandan Tenardiye'nin izini bulmaya çalışırken; bir yandan da kendisini Şanori sokağından kurtaran adamın kim olduğunu öğrenmeye gayret ediyordu.

İhtiyar hizmetçi Bask Ana'nın tarifi üzerine, kendisini eve getiren arabacıyı buldu. Arabacının anlattıkları da bir işe yaramadı. Haziranın altıncı günü bir polis memurunun emrine girdiğini, öğleden sonra saat üçten akşama kadar Şanzelize rıhtımında beklediğini, gecenin dokuzuna doğru lağımların nehir tarafına bakan demir kapıdan sırtında ölüye benzer birini taşıyan bir adam çıktığını, polis memurunun bu adamı yakaladığını, ölü ile birlikte onu arabaya bindirerek Fil dö Kalver sokağında bir eve geldiklerini, ölüyü bıraktıktan sonra polis memurunun o adamı tevkif ettiğini, Arşiv kapısının dar bir sokağında arabadan mahkûmla beraber inerek parasını ödediğini ve "seninle işimiz bitti, gidebilirsin" dediğini, bundan başka da bir şey bilmediğini söylemişti.

Hayatını bir mahkûma borçlu idi ve onun kim olduğunu bilmiyordu. Polisten kaçan bir insan, nasıl oluyordu da onu sırtına alıyor; yer altından, lağım borularının içinden geçirerek hayatını tehlikeye atıyordu? Bu, duyulmamış bir fedakârlıktı. Onu tevkif eden polis, hadiseyi mutlaka karakola bir raporla bildirmiş olmalıydı... Raporlar Dairesine

müracaat ederek altı yedi haziran dosyalarını okudu. Bir avukat sıfatı ile bunu yaptığından, kimse ondan şüphelenmedi. Fakat, lağım hadisesine dair en küçük bir bilgiye rastlayamadı. Görevli polis gülerek: "Bu hadiseyi arabacı uydurmuş olmalı" dedi.

Maryüs, belki bir şeyler hatırlar diye, tekrar Bask Ana'yı sıkıştırdı.

Kadıncağız:

– Vallahi Mösyö! dedi, sizi öyle kan revan içinde görünce elim ayağıma dolaştı. Evet o adamı gördüm; fakat dikkat etmedim. Tek söyleyeceğim şey, "korkunç bir adamdı ve çok pis kokuyordu."

Bir akşam, Maryüs, Jan Valjan'ın huzurunda Kozet'e kendisini kurtaran meçhul adamdan bahsederken; ihtiyarın çok duygusuz ve soğuk duruşuna sinirlenmiş, şöyle bağırmıştı:

– Evet, Mösyö! O adam, kim olursa olsun, kendisine minnet borçluyum ve ona saygı duyuyorum! Mösyö, o adam ne yaptı; biliyor musunuz? Koruyucu melek gibi yetişti. Herkesin can derdine düştüğü bir sırada, hayatını tehlikeye atarak beni sırtladı; barikattan çıkardı. Askerlere görünmemek için, lağımlara girdi. Eğilmiş, iki büklüm olmuş bir halde, beni sırtında taşıdı. Hem de iki kilometre yol yürüyerek. Lağımların içinde, sırtında baygın bir adamla iki kilometre yürümek ne demek; bilir misiniz? Bask Ana da onun için kalkmış, "korkunç bir adamdı ve çok pis kokuyordu" diyor... Bunak ihtiyar! Ah, o aziz insanı bir görebilseydim; ayaklarına kapanacak, boynuna sarılacaktım.

Jan Valjan, onu dinlemez gibi görünüyor; başka yere bakıyordu.

Maryüs:

– Mösyö! Beni üzüyorsunuz... dedi.

Jan Valjan cevap vermedi.

ŞÜPHE SOĞUKLUK GETİRİR

Maryüs, Kozet'in babasını soğuk buluyor; artık eskisi kadar ondan hoşlanmıyordu. Fakat, bunu karısına belli etmemeye çalışıyor; ziyaretlerine geldiği zaman saygıda kusur etmiyordu.

Jan Valjan, bir gün eli sarılı geldi. Ağaç budarken, balta ile yaralandığını söyledi. Akşam yemeği için kalamayacağını, evinde doktoru bekleyeceğini ilâve etti.

Kozet:

– Babacığım, doktora buranın adresini verseydin... dedi.

Mösyö Jilnorman:

– Gelinim doğru söylüyor... Artık aileden sayılırsınız.

Maryüs, susmayı tercih etti...

Jan Valjan, teşekkür ederek oradan ayrıldı. Dalgın dalgın yürüdü. Çarşıdan geçerken, maskeli balo yapıldığını gördü. Bunu bir düşün merasimi zannetti:

– Paris'te ne tuhaf düşünler oluyor... diye mırıldandı.

Duvar diplerini takip ederek, kalabalığa görünmemeye çalıştı.

Maskeli adamlardan biri, yanındakine:

- Şu adama iyi bak! dedi.
- Hangi adama?
- Duvar dibinde yürüyen adama.
- Bana ne duvar dibindeki adamdan!
- Onu takip etmeni ve evini öğrenmeni istiyorum.
- Çok istiyorsan, sen takip et; ben eğlenmek istiyorum.
- Biliyorsun, ben maskemi çıkaramam...
- O halde, sen de eğlenmene bak.
- İnat etme, Azelma! Bu işte çok para var...

Maskeli adam, gıyabında idam kararı verilen Tenardiye idi. Aileden, kendisine hizmet edecek sadece kızı Azelma kalmıştı. Jan Valjan'ı görür görmez tanımış; onu yine tehdit ederek para sızdırmayı düşünmüştü.

Aradan iki hafta geçtiği halde, Jan Valjan, Jilnorman malikânesine hiç uğramadı. Kozet, Tusen Ana'yla haber göndererek, babasını yemeğe beklediklerini bildirdi. Jan Valjan sâdik hizmetçisi Tusen Ana'yı da Kozet'e teslim etmişti. Şimdi, evde tek başına yaşıyordu.

Tusen Ana geri dönünce, Kozet sordu:

- Babamı gördünüz mü?
- Evet, matmazel.

Zavallı köylü kadın, ağzını bir türlü "madam"a alıştıramamış; eskiden olduğu gibi, Kozet'e "matmazel" diye hitap ediyordu.

- Yemeğe gelecek değil mi?
- Gelemeyecek, matmazel...
- Gelemeyecek mi?
- Yaralı eli kendisine çok ıstırap veriyormuş... Yemekte sizi üzmemek istemiyormuş; "kusura bakmasınlar" dedi.

Tusen Ana gittikten sonra, JanValjan, elindeki sargıyı çözüp yatağın üzerine attı. Eli sapasağlamdı. Bu hikâyeyi, Jilnorman ailesinden uzak kalmak için uydurmuştu.

Cebinden bir anahtar çıkardı. Baş ucundan ayırmadığı o küçük sandığın kilidini açtı. İçinden Kozet'i manastıra teslim ederken sakladığı küçük elbiseleri, şapkayı ve pabuçları çıkardı. Her birini ayrı ayrı seyredip uzun düşüncelere daldı. Kozet, büyüüp koca kız olduğu halde, Jan Valjan'ın bu kilitli sandıkta ne sakladığını öğrenememişti...

Daldığı hayaller onu Montefermiye köyüne kadar götürdü. Ormandaki çeşmeden, gece karanlığında, su dolu kocaman bir kovayı taşımaya çalışan mini mini kızcağızı hatırladı. Paçavralar içindeydi, ayakları çıplaktı, soğuktan ve korkudan tir tir titriyordu.

Sonra Tenardiye meyhanesi gözlerinin önüne geldi. Kozet, akbaba yuvasına düşmüş, kırlangıç yavrusu gibiydi. Köylüler ona bu ismi ne güzel de bulmuşlardı. Kırlangıcı akbabaların elinden nasıl kurtardığını, yakalanmamak için nasıl köşe bucak kaçtıklarını hatırladı. O paçavraları çıkarıp kendisi ile birlikte getirdiği, siyah elbiseleri giydirmişti. Niçin siyah elbise? Çünkü, Kozet'in annesi henüz yeni ölmüştü...

Elbiseyi eline alıp tekrar baktı:

– İşte o zaman böyle mini mini bir çocuktuk... dedi. Hayatta kimsesi yoktu. Ona hem anne, hem baba oldum. O baba sevgisini, ben de evlât sevgisini tattım. İkimiz birlikte ne kadar da mutlu idik. Bir gün koca bir kız olup da evleneceğini, beni terkedeceğini hiç düşünmedim...

Başını o mini mini hatıraların üzerine koydu. Hıçkırık hıçkırık ağladı. Sadece Kozet için değil; Fantin için de ağlıyordu...

– Ey talihsiz, fedakâr kadın! Sana verdiğim sözü tuttum. Kızını, öz nefsimden daha ziyade, koruyup gözettim. Böylece seni, farkında olmadan, sefalet çukuruna atmamın bedelini ödedim... Mezarında rahat uyu; artık kızın emin ellerde, mutlu bir hayat sürüyor. Sonunun sana benzememesi için elimden geleni yaptım; vicdânen rahatım.

Üzerinden büyük bir yük kalkmış gibi hafifledi. Kalkıp masanın üzerindeki gümüş şamdanı yaktı. Şamdandan, odanın içine, sanki ışık yerine nur doldu. O nurun içinden, aziz dostu piskopos kendisine gülümsüyordu...

Önemli bir şeye karar vermiş gibi:

– Yarın ola, hayrola! dedi.

Elbiseleri sandığa geri koyup kilitleti. Sandığı yine başı ucuna yerleştirdi.

Yatağına yatıp uykuya daldı. Onu uyurken gören biri, yüzündeki gülümsemeye bakarak, "ne mutlu insan" derdi...

Jan Valjan, gerçekten de mutlu idi...

Sabah erkenden kalkıp giyindi. Siyah ekmek, peynir ve su ile kahvaltı yaptı. Eline, akşam çıkardığı sargıyı tekrar sardı. Evden çıktı. Birkaç fakire uğrayıp sadaka verdi.

Jilnorman malikânesinin emektar hizmetçisi Bask Ana, sabah temizliğine nezaret ediyordu ki, birden kapı çalındı. Gelen Mösyö Faşluan idi.

Bask Ana, kötülük nedir bilmeyen, saf, namuslu bir bâkire idi. Onu hizmetçi elbiseleri içinde görmeyen biri, "işte örnek bir râhibe" derdi...

Yaşlı kadın, sebebini bilmeksizin, Mösyö Faşluan'a karşı büyük bir saygı duyuyordu. Onu kapıda görünce, piskopos görmüş gibi, yerlere kadar eğildi:

– Hoş geldiniz, Mösyö! dedi.

– Madam, efendiniz uyandı mı?

– Hangisi, Mösyö? Eskisi mi, yenisi mi?

– Mösyö Pontmersi.

– Baron hazretleri mi? Bir bakayım.

Giderken, birden döndü:

– Mösyö, eliniz nasıldır?

– Biraz daha iyi; teşekkür ederim.

– Eğer efendi uyanmış ise, geldiğinizi haber vereyim.

– Hayır! Adımı vermeyiniz... Birinin, özel bir konuda görüşmek üzere geldiğini söyleyiniz...

– Aaa!

– Bask Ana, lütfen! Siz dediğimi yapınız.

– Peki, Mösyö! Nasıl isterseniz!..

Yaşlı kadın, başını “hiçbir şey anlamadım” manasında iki yana sallayarak gitti.

Jan Valjan yalnız kaldı.

Çok geçmeden, Maryüs, salonun kapısında görüldü.

Bir hayret nidası kopararak:

– Aaa! Babacığım siz miydiniz? Şu, “Bask Ana”da yaşlandıkça tuhaflaşıyor!.. Sizden öyle esrarlı bir şekilde bahsetti ki, hay Tanrı...

Jan Valjan, Maryüs’ün kendisine içten gelerek “babacığım” deyişine şaşırıldı. Maryüs’ün değişmesine sebep olan hadiseyi bilseydi, hiç de şaşırmasdı. Gerçi, buna tam anlamıyla “hadise” de denemezdi... Maryüs, Jan Valjan’ın yemeğe gelmediği akşamın gecesinde, bir rüya görmüştü. Rüya, Şanori barikatındaki müthiş çarpışma ile başlıyordu. Her şey, gerçekmiş gibi, net olarak görünüyordu... Bu, Kozet’in babası, Mösyö Faşluan’dan başkası değildi. Yatağından sıçrayarak uyanı:

– Tanrım, affet! dedi, ben de kurtarıcım olan mübarek insan için neler düşünüyormuşum?..

Kozet de uyanmış merakla:

– Ne oldu, sevgilim? Kendi kendine neler mırıldanıyorsun? diyordu.

Maryüs, büyük bir sır saklar gibi:

– Hiç! cevabını verdi; ve devam etti: “Niçin babanızı yanımıza almıyoruz?”

Kozet sevinçle onu kucakladı:

– Ah, sevgilim! Bunu ne kadar arzu ediyordum, bilemezsin... Fakat, teklifin senden gelmesini bekledim... Salona bitişik odayı babam için hazırlayabiliriz.

Maryüs, uyku sersemi bir halde:

– Haydi! dedi, hemen işe başlayalım! Nikolta’yı çağır; ne gerekiyorsa yapsın. Sen, babanın zevklerini benden daha iyi bilirsin.

Kozet gülererek:

– Ah, Maryüs! dedi, çocuk gibisin... Daha gecenin yarısındayız... Sabah olsun; ben her şeyi hallederim.

Maryüs, Jan Valjan’ı karşısında görünce çok heyecanlandı. Kozet ile birlikte aldıkları kararı ona bir an önce bildirmek için sabırsızlanıyordu. Fakat, ondan önce gördüğü rüya aklına geldi:

– Babacığım! dedi, dün gece çok tuhaf; ama çok mutlu bir rüya gördüm.

Jan Valjan korku ile irkildi. Çünkü, aynı rüyayı o da görmüştü. Ciddi ve sert bir tavır takınarak:

– Mösyö! dedi, bu sabah, buraya rüyadan daha ciddi şeyler görüşmek için geldim! Size anlatacağım mühim şeyler var.

Maryüs gülererek:

– Benim de babacığım! Benim de size anlatacak önemli şeylerim var... Gelin, bakın size ne göstereceğim?

Jan Valjan yerinden kıvıldamadı:

– Mösyö, beni dinlemenizi rica ediyorum!

– Ah, elinizi sormayı unuttum. Eliniz nasıldır, babacığım?

– Biraz daha iyi... Fakat...

– Ah, babacığım! Kozet sizi ne kadar seviyor bilemezsiniz... İkimiz de sizden çok bahsettik. Sizin için bir oda ayırdık. Eşyalarınızı beğenmezseniz, değiştirebilirsiniz. Artık Om Arme Sokağında oturmanızı istemiyoruz. Bizimle...

– Mösyö! Artık yetişir! Siz, hürmet ettiğiniz adamın kim olduğunu biliyor musunuz? Ben, vaktiyle küreğe mahkûm olmuş biriyim!..

Maryüs'e öyle geldi ki, kendisine bir şey söylenmiş; fakat o bunun ne anlama geldiğini bilememişti... Ağzı bir karış açık kaldı. O zaman karşısında bulunan adamın dehşetle sararmış yüzünü gördü.

Jan Valjan, elindeki sargıyı çözüp çıkardı. Parmaklarını göstererek:

– Bakın! dedi, elim sapasağlam!.. Bunu sizden uzak durmak için yaptım... Fakat, sonunda bunun da çare olmadığını anladım...

Maryüs kekeleyerek:

– Bu ne demektir?

– Şu demektir ki, karşınızda on dokuz sene kürek cezası çekmiş bir adam bulunuyor.

– Beni çıldırtmak mı istiyorsunuz? Siz Kozet'in babası değil misiniz?

– Tanrı'nın yanında nezdinde evet!.. Fakat, dünya kanunları önünde hayır... Mösyö, bizim gibilerin, Adliye nazarında yemini muteber değildir.. Lâkin bana inanmanız gerekiyor. Ben, Faverol köylülerinden biriyim. Kozet ile hiçbir kan bağımlım yoktur. Ağaç budamakla geçimimi temin ederdim. İsmim Faşluan değil; Jan Valjan'dır.

Maryüs, hayretle:

– Peki, bunları anlatmaya sizi mecbur eden nedir?

– Vicdan!

– Doğruluğuna nasıl inanayım? Deliliniz nedir?

– Ben!

Bu söz, öyle güçlü ve öyle inançla söylenmişti ki, Maryüs titredi. Karşısında duran adama baktı. Onun büyüklüğü karşısında ezildi. Bu adamın yalan söylemesi imkânsızdı.

– Size inanıyorum, Mösyö! dedi.

Jan Valjan devam etti:

– On sene öncesine kadar, ben Kozet için bir yabancı idim. Onun varlığından bile haberdar değildim. Kozet öksüz ve yetim idi. Ne annesi, ne de babası vardı. Küçük yaşta, çok kötü bir ailenin yanında, hizmetçilik ediyordu. Paçavralar içinde, kışın bile, yalın ayak gezdiriyorlardı. Tanrı ona acımış olacak ki, beni karşısına çıkardı. Benim evlât, onun da baba sevgisine ihtiyacımız vardı. Kozetçiği o kötü ailenin elinden çekip aldım. Kendi öz çocuğum gibi, giydirdim, besledim, okuttum, eğittim. Pek zeki ve pek iyi kalpli bir çocuktü. Kısa zamanda, hanım hanımcık bir kız oldu. Benim yerimde kim olsaydı, bu sevimli yavruya bağlanırdı.

Fakat artık onu size emanet ediyorum. Benim vazifem bitti. Dün "Matmazel Faşluan" idi;

bugün "Madam Pontmersi" oldu. Artık benimle bir ilgisi kalmadı... Kendisine bıraktığım altı yüz bin frank servete gelince, sizi yeminle temin ederim ki, bir soldasına kadar helâl kazanılmış paradır. Kendi isteği ile itirafta bulunan adama fazla soru sorulmaz. Bu paranın nereden ve nasıl elime geçtiği önemli değil. Onu Kozet için sakladım, zamanı gelince de emanetini teslim ettim...

Jan Valjan burada sustu. Maryüs'ün gözlerinin içine baktı. Genç adam, bu bakışlar altında âdetâ ezildi:

– Mösyö, sizi anlamıyorum... dedi, bütün bunları bana anlatmak zorunda değildiniz. Sırrınızı saklayabilirdiniz. Sizi buna zorlayan, sizi rahatsız eden kimse yoktu. Madem Kozet'i çok seviyorsunuz, ona yakın olabilir; size ayırdığımız odada mutlu yaşayabilirdiniz.

– Doğru söylüyorsunuz! Hislerim ve nefsim de bana aynı şeyleri telkin ediyordu. Belki bir kürek mahkûmunda bulunmaması gereken erdemi Tanrı bana nasip etti. Bana, şerefli ve namuslu bir adam olma yolunu açtı. Tersaneden çıktığım gün, bütün insanların bana kapılarını kapattığı, hatta köpeğin bile bana dişini göstererek kulübesine sokmadığı bir zamanda, aziz bir insan çıktı... Bana kapısını ardına kadar açtı. Benimle birlikte aynı sofrada yemek yedi; beni evinde yatırdı... Bana "kardeşim" diye hitap etti. İçim, insanoğluna karşı kin ve nefret ile dolu iken, öyle şeyler anlattı ki; deli olup dağlara kaçtım!.. Bir taşın üzerine oturup saatlerce ağladım. O aziz insanın sözleri kulağımda çınlıyordu: "Kardeşim Jan Valjan! Bu evden, ne istersen alabilirsin. Kapım gece gündüz sana açıktır. Ne zaman dara düşersen, derdini paylaşmaya hazır bir kardeşin olduğunu bil. Yalnız, bana bir söz vermeni istiyorum. Her hal ve şartta namuslu bir insan gibi yaşayacak, senden aşağıda olanlara yardım elini uzatacaksın. Kapını, benim gibi, herkese açık tutacaksın. Buna bir kere söz verdin mi, göreceksin ki, Tanrı da sana kapısını açacak; seni darda koymayacaktır."

Jan Valjan yine sustu. Maryüs ağlıyordu...

Yaşlı adam devam etti:

– Bana, niçin itirafta bulunduğumu sormuştunuz... Çünkü Kozet'e karşı olan görevim bitmişti. Kimseye zararı olmayan ve korumaya muhtaç birinin mutluluğunu sağlayacak yalanı Tanrı affedebilir. Fakat, değil mi ki artık onu sizinle evlendirdim ve saadetini temin ettim; artık yalan söyleyemezdim. Söylersem, sırf kendi menfaatim için söylemiş olacaktım... Hayır, Mösyö! Ben bunu yapamam... Dostuma ve Tanrı'ya verdiğim sözden dönemem!..

Sonra birden Maryüs'ün yakasına yapıştı:

– Mösyö! Yakanıza sarılan şu pençeleri görüyor musunuz? Bu pençelere güç veren dürüstlüktür! Varsın, insanların gözünde âdi bir adam olayım; bu önemli değil!.. Yeter ki, Tanrı benden râzı olsun. Bu sözlerimi herkes anlamaz; fakat sizin anlayacağınızı umuyorum. Çünkü, Kozet'i size vermeden önce, tâ Lüksemburg Parkı'nda bize görüldüğünüz günden bu yana hakkınızda araştırma yaptım. Şerefli bir babanın evlâdısınız. Dürüst ve namuslu bir gençsiniz. Kızımı seviyorsunuz... O da sizi seviyor...

Jan Valjan tekrar sustu. Yüreğinde derin bir acı hissetti. Zorla yutkunarak devam etti:

– Vaktiyle yaşamak için bir ekmek çaldım; on dokuz sene tersane gölgesinde yattım... Şimdi de bir isim çalıp sizin gölgenizde yaşamak istemem!

Maryüs, mendilini çıkardı. Burnunu siler gibi yaptı. Hafif yana dönerek gözyaşlarını sildi.

– Mösyö! dedi, bana öyle şeyler anlattınız ki; çıldırmak üzereyim... Sanki karşımda, başka âlemden gelmiş biri var gibi, hayretler içindeyim... Şu anda karşımda öyle yüceldiniz ki, size ulaşamıyorum...

Durdu. Bakışlarını Jan Valjan'a dikti:

– Mösyö! Lütfen bana elinizi veriniz! O mübarek elleri öpme şerefini benden esirgemeyiniz!..

Jan Valjan, ellerini arkaya saklayarak iki adım geriledi.

Tam o sırada kapı açıldı. Yuvadan başını uzatan kuş gibi, önce babasına sonra da Maryüs'e baktı:

– Bahse girerim ki, çok önemli şeyler konuşuyorsunuz... Aman Tanrım, bu ne ciddiyet? Yanıma geleceğiniz yerde, böyle baş başa vermiş ne konuşuyorsunuz?

Jan Valjan'ın yüreği hopladı. Maryüs ne cevap vereceğini bilemedi:

– Kozet! dedi.

Genç kadın içeri girerken, sitem eden bir sesle:

– Ne o! Benden rahatsız olmuş gibi bir haliniz var? Aman Tanrım! Biri kocam, biri babam ve beni istemiyorlar!..

Maryüs:

– Yanlış anladın, Kozet! Konuştuklarımızın gizli bir yanı yoktu... İşlerimizden bahsediyorduk. Senin altı yüz bin frankı nasıl değerlendirebileceğimizi tartışıyorduk...

– Ya! İkinizi de tanırım... Paraya değer vermeyen iki insan göstermemi isteselerdi, "biri babam, öbürü de kocam" derdim. Siz benden bir şeyler gizliyorsunuz!.. İkinize de çok kırlıldım...

Bir koltuğa oturarak:

– İşte, ben de gitmiyorum! Uslu uslu oturup sizi dinleyeceğim... Yarım saate kadar yemek yiyeceğiz...

Maryüs karısına yaklaştı. Yumuşak bir sesle:

– Sevgilim, biz rakamlardan, hesaplardan bahsedeceğiz; bu da senin canını sıkıyor. Haydi, canım... Mutfağa git, yemeklerin pişirilmesine nezaret et...

Kozet, küsmüş gibi yaparak, koltuğunda yan döndü:

– Size ne zararım var? Sıkılacak olan benim ve ben yanınızda kalmak istiyorum!

JanValjan susuyordu. Maryüs, sesini tatlılaştırmaya çalışarak:

– Kozet! Lütfen bizi anlamaya çalış. Sen yanımızda iken rahat konuşamayız... Sen benim biricik karım, canım, ciğerimsin... Fakat...

– Bu odadan kovuluyorum; öyle mi?

– Hayır! Bizi yalnız bırakmanı istiyorum; o kadar...

Kozet, Jan Valjan'a döndü:

– Babacığım, neden beni müdafaa etmiyorsunuz? Mini mini Kozet'inizi azarlıyorlar, fakat siz susuyorsunuz...

Alnını uzatarak:

– Haydi, beni öpünüz! Kocam yalnız olmadığımı görsün...

Kozet bir adım geriye çekildi:

– Babacığım, neyiniz var? Yüzünüz sapsarı. Ah, belki kolunuz ağrıyordur?

– Kolum iyileşti.

– Bu gece uyuyamadınız mı?

– Uyudum.

– İyi olduğunuzdan emin misiniz?

– Bir rahatsızlığım yok.

– O halde beni öpünüz! Size ihtiyacım var...

Yeniden alnını uzattı.

Jan Valjan, ışık gibi parlayan o alna bir buse kondurdu.

– Gülünüz.

Baba itaat etti. Gülüşü, bir hayaletin gülüşü gibiydi.

– Beni kocama karşı koruyunuz. “Kızım burada kalabilir” deyiniz.

Maryüs, ciddi ve kararlı bir sesle:

– Kozet! dedi.

Genç kadın:

– Babacığım, duydunuz işte! Kızınızı, geri zekâlı bir kadın yerine koyup azarlıyorlar...

Beni deliler gibi sevdiğini söyleyen adam, karısını azarlıyor. Halbuki ben bunu hakedecek bir saygısızlıkta bulunmadım...

Maryüs, kendisine küskün bir nazarla bakan Kozet’e daha fazla karşı koyamadı. Jan Valjan’ın orada bulunduğunu unuttu. Kozet’in ellerini tutarak:

– Seni ne kadar çok sevdiğimi biliyorsun! dedi, bu sevgi ölünceye kadar da devam edecek. Benim için hep aynı Kozet’sin...

Kozet, omuzlarını zarif bir tavırla kaldırırken, dudaklarında muzaffer bir gülüş belirdi:

– Öyle ise, kalıyorum. Şu karışık hesaplarınız nedir, duymak istiyorum...

Maryüs, yalvaran bir tavırla:

– Kozet! Sevgilim! Bu mümkün değil!

– Ya! Demek yine kovuluyorum? Ah, siz erkekler.. Kocam ve babam! İkiniz de çok zalimsiniz!.. İşte gidiyorum! İstenmediğim bir yerde daha fazla kalamam. Tekrar gelip sizi rahatsız edeceğimi sanıyorsanız, aldanıyorsunuz. Ben buna tenezzül etmeyecek kadar şerefli bir kadınıyım! Yalnız ve müdafaasız bir zavallı da değilim! Sizi, cici babama şikâyet edeceğim. O ikinizin hakkından da gelmeyi bilir...

Kapıya doğru yürüdü. Tam çıkacağı sırada başını geriye çevirerek:

– İkinize de çok kırıldım! dedi.

Kapı kapandı. Salonu sıkıcı bir sessizlik doldurdu.

Maryüs, kapıyı açıp dışarıyı kontrol etti.

– Gitmiş! dedi, zavallı gerçeği bilseydi kim bilir ne kadar çok üzülecekti...

– Bilmeyecek!

– Nasıl?

– Sizden, bana bir şeref sözü vermenizi istiyorum! Kozetçiğim hayatta çok acı çekti. Tam saadeti bulmuşken, tekrar yıkılmasını istemem. Hakkımda hiçbir şey bilmiyor. Onu, soru sormamaya alıştırdım... Mösyö, yalvarıyorum; ona hiçbir şey anlatmayınız! Anlattıklarımın aramızda kalacağına dair bana şeref sözü veriniz!

Maryüs başını eğdi:

– Mösyö, size söz veriyorum! Sırrınızı ölünceye kadar saklayacağım; bundan emin olabilirsiniz. Ayrıca, sizin gibi birini tanımış olmaktan şeref duyuyorum...

– Mösyö, ben de sizin gibi namuslu bir adama kızımı vermekle iyi ettim; çok mutluyum. Bana son bir iyilik yapmanızı rica ediyorum. Vermeseniz de size darılmam...

– Emrediniz, Mösyö!

– Kozet benim dünyadaki tek varlığımdır. Ara sıra onu görmeye gelmeme izin veriniz.

– Mösyö, benim nazarımda Kozet hâlâ sizin kızınızdır... O da sizi çok seviyor. Evimizde, bizimle beraber oturmanızı isterdim; ama bunu kabul etmeyeceğinizi biliyorum. Her akşam, hatta istediğiniz saatte, kızınızı görmeye gelebilirsiniz.

– Çok iyisiniz, Mösyö. Size minnettar kalacağım... Teşekkür ederim. Şimdi izninizle!

İki namuslu insan, el sıkışarak ayrıldılar. Maryüs, Jan Valjan'ı dış kapıya kadar uğurladı.

İTİRAF

Maryüs günlerce sarhoş gibi dolaştı. Kimseye, Jan Valjan ile aralarında geçen konuşmadan tek kelime etmedi. O gittikten sonra, uzun uzun düşündü. Garbo yıkıntısında geçenleri hatırladı. Eğer Jan Valjan masumsa; Tenardiye hain bir adamdı... Babasının hayatını hain bir adam mı kurtarmıştı? Sonra, Şanori sokağı aklına geldi. Jan Valjan'ın orada ne işi vardı? Ne yapmaya gelmişti? Polis müfettişinden intikam almak için mi? Yoksa, onu yakalayıp küreğe mahkûm ettiren Javer miydi? Öyle bile olsa, bu ona bir insanı öldürme hakkını vermezdi... Fakat ortada bir gerçek vardı: Jan Valjan, polis müfettişini öldürmüştü. Gelip kendi ağzı ile "oldu" demişti... Tanrı'ya "namuslu bir insan olacağına dair söz veren adam", nasıl cinayet işleyebiliyordu?

Onu Garbo yıkıntısında gördüğünü, orada geçen olaylara tanık olduğunu, bütün konuşmaları duyduğunu söylemedi. Javer'ı niçin öldürdüğünü sormadı. Daha doğrusu, sormaya cesaret edemedi.

Jan Valjan, karşısındayken, onun sihirli câzibesine kapılıyor; namuslu bir insan olduğuna inanıyor, fakat o gittikten sonra şüphelere kapılıyor, cevap veremediği birçok soru aklına üşüşüyordu.

Ertesi gün, Jan Valjan, Kozet'in gönlünü almak için Jilnorman malikhanesine gitti. Evin büyük kapısını çaldı. Kendisini, ihtiyar hizmetçi Bask Ana karşıladı. Jan Valjan'a saygı duymaya, onu hürmetkâr cümlelerle karşılamaya ve buyur etmeye alışık olan kadıncağız, bu sefer, sanki efendisinden emir almış gibi maksatlı olarak bekliyor; "buyurun" demiyordu...

Bask Ana, Jan Valjan'ın soru sormasına fırsat bırakmadan:

– Mösyö! dedi, kızınızı görmek için aşağıdımı bekleyeceksiniz; yoksa yukarı mı çıkmak istersiniz?

Bask Ana, bu soruyu sorduktan sonra, büyük bir suç işlemiş gibi kızardı. Bakışlarını yere indirdi.

– Mösyö, beni bağışlasınlar... Baron hazretleri size bu şekilde sormamı emrettiler!..

Jan Valjan, iliklerine kadar titredi:

– Aşağıda görmek istiyorum! dedi.

– O halde beni takip ediniz, Mösyö! Size bekleyeceğiniz odayı göstereyim...

Salona bitişik bir odanın kapısını açtı.

– Siz rahatınıza bakın; ben kızınıza haber vereyim.

Jan Valjan'ın girdiği oda, zemin katında, kubbeli, rutubetli ve gerektiğinde kiler olarak kullanılan bir yerdi. Sokağa bakan, demirli, küçük bir penceresi vardı. İçeriye çok az ışık giriyordu. Ocağın yeni yakıldığı belli oluyordu. Demek ki, bu oda önceden kararlaştırılmıştı...

Bütün bunların anlamı açıktı; Maryüs onu isteksizce, sırf söz verdiği için, belki de karısının hatırına kabul ediyordu.

Jan Valjan, döşemenin ayakları altından kaydığını; başının döndüğünü hissetti. Dün akşamdan beri, ağzına bir lokma koymadığı için, bitkin ve yorgun, ocağın yanına konmuş sandalyelerden birine oturdu. Karşısında bir sandalye daha vardı. Sandalyelerin arasına eski bir kilim serilmişti. İkinci sandalye Kozet için konmuş olmalıydı.

Başını yere eğip düşünmeye başladı. Gururu incinmişti. Artık bu evde istenmediği inkâr edilmez bir gerçektir. Şerefli bir insana, bu şekilde "seni aramızda görmek istemiyoruz" deniyordu.

Bask Ana içeri girip ocağın üzerine bir şamdan bıraktı. Jan Valjan, ne ihtiyar hizmetçiyi, ne de ocağın üzerine konan şamdanı fark etti.

Birden bire ürkmüş gibi ayağa kalktı. Kozet'in odada bulunduğunu hissetti... Geri döndü. Yanılmamıştı; Kozet onu seyrediyordu.

Genç kadın:

– Babacığım, söyler misiniz, bütün bunlar ne demek oluyor? Bask Ana'ya beni burada görmek istediğinizi söylemişsiniz!..

– Evet.

– Babacığım! Dünden beri olanlardan korkmaya başladım!.. Değişiyorsunuz! Hayır, ben değişmenizi istemiyorum! Yine benim koruyucu meleğim olarak kalınız; size ihtiyacım var...

Yanağını uzattı:

– Haydi, mini mini Kozetciğinizi öpünüz! Onu hâlâ sevdiğinizi kendisine gösteriniz...

Jan Valjan yerinden kımıldamadı.

– Babacığım! Beni neden cezalandırıyorsunuz? Sizi üzecek ne yaptım? İşte size küsüyorum! Akşam yemeğini bizimle birlikte yiyeceğinizi söylemedikçe de barışmayacağım.

– Ben yemek yedim...

– Bu doğru değil! Sizi Jilnorman Dedeye şikâyet edeceğim. Dedelerin, babalara çekişmeye hakkı vardır... Haydi, beraber yukarı çıkalım; hemen şimdi!

– Hayır! Bu mümkün değil...

Kozet iyice şaşırıldı:

– Mümkün değil mi? Peki ama neden? Beni görmek için, neden evin en çirkin odasını seçtiniz? Burası pek fena bir yer!

– Bilirsin ki...

Jan Valjan birden kendini topladı:

– Madam, bilirsiniz ki, ben tuhaf huyları olan bir adamım...

Kozet ellerini çırpıtı:

– “Madam...”, “Bilirsiniz ki...”

– Aman Tanrım! Bana neden yabancı biri gibi davranıyorsunuz?

Jan Valjan kaygıyla gülümsedi:

– Madam olmayı siz istediniz! İşte oldunuz...

– Fakat, sizin yanınızda hâlâ mini mini Kozet olmak istiyorum. Babacığım, yalvarıyorum...

– Bana artık “baba” demekten vazgeçiniz! Ben sizin babanız değilim!..

– Nasıl? Artık babam değil misiniz?

– Bana, “Mösyö Jan” veya sadece “Jan” deyiniz!

– Yani beni red mi ediyorsunuz? Ben sizin Kozet’iniz değil miyim? “Mösyö Jan” da kim? Siz baba bildiğim insan olamazsınız! Mutlaka kâbus görüyorum... Benim babam, Kozet’ini üzmez! Benim babam, mini mini kızı için hayatını fedâ eder, onun önüne servetini döker!.. Hayır! Siz benim iyilik meleğimsiniz. Bana kötü davranmazsınız... Bunun bir sebebi olmalı?

– Sebebi yok!

– Babacığım, gözlerinizi benden kaçırmayın! Sizden katı muamele görmeye alışık değilim... Sevginizi ve güveninizi kaybetmektense ölürüm daha iyi!..

– Mutlu bir evlilik yaptınız. Sevdiğiniz bir kocanız var. Siz artık “Madam Pontmersi” oldunuz... Neden ben de “Mösyö Jan” olmayayım?

– Bir şey anlamıyorum? Bütün bunlar saçma şeyler! Sizden hep iyilik gördüm. Sizi baba bildim; sizi sevdim... İyi bir insanın kötülük yapmaya hakkı yoktur!..

Jan Valjan cevap vermedi.

Kozet onun ellerine sarıldı; derin bir saygı ile kaldırıp yanaklarının üzerine koydu. JanValjan’ın elleri gözyaşları ile ıslandı.

– Babacığım, size karşı her ne suç işlediysen, affediniz! Suçumun ne olduğunu bilmiyorum... Bana kızınız, bana bağırınız, hatta isterseniz dövünüz; ama yabancı biri gibi davranmayınız. Hayatta, sizden başka, tutunacak dalım olmadı... Burası “el kapısı”dır; ne yapacakları bilinmez... Bakın, kimse gelip beni size karşı savunmuyor! Duvarları yosun tutmuş, perde yerine örümcek ağları bulunan, rutubetli bir odada babacığımı kabul etmeme ses çıkarmıyorlar!.. Yalvarırım, beni terk etmeyiniz; korkuyorum! Size ihtiyacım

var; sizin sevginiz olmadan yaşayamam!..

Jan Valjan, geriye çekilip Kozet'in ellerini boşa bıraktı. Bakışlarını yere indirdi. Kendi kendine, mırıldanır gibi:

– Mini mini bir Kozetcik vardı... Hayatımı onun mutluluğuna adamıştım. Bir gün yanıma gelip "Babacığım, mutlu olmamı istiyorsanız, Mösyö Maryüs'le evlenmeme izin veriniz" dedi. Onu sevdiği gençle evlendirdim. Görevim bitti. Tanrı artık dönüş teskeremi verebilir!..

Sonra başını yerden kaldırdı. Ölü bakışını andıran gözlerini Kozet'e dikti. Yüzü sararmış, dudakları mosmordu. Mezardan işitilir bir sesle:

– Kozetcik! dedi, isteğini yerine getirdim; mutlu olmalısın!.. Sana karşı görevimi yaptım; vicdanım rahat...

Genç kadının yüzü sevinçle parladı:

– Ah! Bana "Kozetcik" dediniz; "sen" diye hitap ettiniz.

Koşup Jan Valjan'ın boynuna atıldı. Zavallı adam, ona karşı koyamadı. Kozetcğini göğsüne bastırdı. Bu öylesine mâsum ve öylesine anlamlı bir dildi ki; ikisi de bütün kırgınlıklarını unuttular.

Kozet:

– Teşekkür ederim, babacığım! dedi, beni sevdiğinizi biliyordum. Evlendiğim için mi bana darıldınız?

Saf kalplilik, bazan farkında olmadan çok ileri gider... Kozet için çok basit olan bu soru, Jan Valjan için pek derindi.

Yavaşça Kozet'in kolları arasından çekildi. Şapkasını aldı.

Kozet:

– Babacığım, yoksa gidiyor musunuz?

– Madam, artık gitmem gerekiyor; sizi beklerler!..

Kapıya kadar yürüdüktan sonra, başını geriye çevirdi:

– Elimde olmayarak size "sen" dedim; Baron hazretlerine söyleyiniz; bir daha böyle bir kusurda bulunmayacağım. Beni affetsinler...

Kozet'i, bu muamma dolu sözler karşısında hayrette kalmış bir halde, bırakarak gitti.

MUTLULUKTAN SONRA ACI

Jan Valjan, ertesi akşam aynı odada Kozet'i ziyaret etti. İkisi de, önceden anlaşmış gibi, aralarında mesafe bıraktılar. Genç kadın, Jan Valjan'ın "siz" ve "Madam" demesine kızmadı. Kendisi de ona "baba" dememeye çalıştı.

Jan Valjan, Jilnorman malikhanesine daha seyrek gelmeye başladı. Kozet'in kendisini unutmaması için, elinden geldiği kadar soğuk davranıyordu.

Bir gün, Kozet, resmiyeti unutup:

– Babacığım! dedi, Maryüs'le aranızda ne geçti bilmiyorum... Sizin geleceğiniz saatlerde bir iş bahane ederek dışarı çıkıyor; âdeta evden kaçıyor. Size soru sormayacağım; çünkü

cevap vermeyeceğinizi biliyorum. Maryüs'le birbirinize çok benziyorsunuz... O da sorularımı cevapsız bırakıyor. Eğer ikinizin de beni çok sevdiğinden emin olmasaydım, çıldırdırıbilirdim!.. İşte ikinize de itaat ediyorum. Bana soğuk da davransanız, size "Mösyö Jan" demek zorunda da bıraksanız, pırlanta gibi bir kalbiniz olduğunu ve hâlâ beni sevdiğinizi biliyorum...

Jan Valjan'ın yüzünde sevinç pırıltıları belirdi. Sonra, ciddi bir tavır alarak:

– Madam! Unutmayınız, dedi, bana "Mösyö Jan" diyecektiniz!..

Kozet acı bir kahkaha koyverdi:

– Ah! Evet... Özür dilerim Mösyö Jan! Elimde olmayarak size "baba" dedim. Baron Pontmersi'ye söyleyiniz, bir daha böyle bir hata işlemeyeceğim; beni affetsinler!..

Jan Valjan, bakışlarını Kozet'ten kaçırarak:

– Hah şöyle! dedi.

O günden sonra birbirlerine hep resmi davrandılar. Kelimelerin ne önemi vardı? Ruhların diliyle sevgilerini açığa vuruyor; buluşma saatlerini sabırsızlıkla bekliyorlardı. O rutubetli, soğuk ve loş oda bile kendilerine saray odası gibi geliyordu.

Jan Valjan, Kozet'i kendisinden soğutamayacağını anlayınca, Om Arme'deki evinden çıkmaz oldu. Haftada bir defa uğruyor; birkaç dakikadan fazla kalmıyordu.

Bir gün, Kozet'i beklemek için odaya girdiğinde ocağın yanmadığını; sandalyelerin de kaldırılmış olduğunu gördü. Acı acı gülümsedi:

– Anlaşıldı dedi, evin efendisi artık buraya gelmemi istemiyor. Şerefli bir insan, kovulduğu eve bir daha gelmez...

Kozet içeri girer girmez bir hayret nidası koyverdi:

– A! Ocak yanmıyor! Sandalyeler de kaldırılmış!

Jan Valjan kekeleyerek:

– Ben öyle istedim... dedi.

– Tuhaf huylarınız olduğunu biliyorum; fakat bu kadarı da fazla!

– Acele bir işim var... Ancak birkaç dakika kalabileceğim...

– İtiraf etmeliyim ki, artık sizi anlamakta zorluk çekiyorum.

– Olabilir.

– Sizden korkuyorum...

– Bu da normal...

Jan Valjan kapıya doğru yürüdü:

– Hoşçakalın! diyerek çıkıp gitti.

Aradan iki hafta geçmesine rağmen Jan Valjan, Kozet'i ziyarete gelmedi. Genç kadın, Nikolte'yi Om Arme sokağındaki eve göndererek durumu araştırmasını istedi.

Nikolte'ye kapıyı açan Jan Valjan:

– Ne istiyorsunuz? dedi.

Kadın, ihtiyarın sararmış yüzüne bakarak:

– Mösyö, hasta mısınız?

– Hayır, bir şeyim yok.

– Kızınız sizi merak ediyor... Niçin gelmediğinizi sormamı istedi.

– Uzun bir seyahate çıkmaya hazırlanıyorum. Söyle, dönünce uğrarım.

Hizmetçi kadın, Jan Valjan'ın yüz ifadesinden korktu. Ağzını açıp bir şey sormaktan çekindi:

– Peki, Mösyö! diyerek oradan uzaklaştı.

Maryüs, Jan Valjan'ın ayağını evden kestiğine seviniyordu. Vicdanı kendisini rahatsız ediyorsa da, "Kozet'in geleceği için böylesi daha iyidir" diyordu. Cinayet işlemiş bir adamı koruduğu için de kendine kıızıyordu. Fakat onun sırlarını saklayacağına söz vermişti.

Öyle bir an geldi ki, Jan Valjan'ın Kozet'e bıraktığı altı yüz bin franktan bile şüphe etmeye başladı: "Bir kürek mahkûmu bu kadar parayı nasıl kazanabilir?" diyordu... Bir gün Jan Valjan yakalanır da paranın gerçek sahibi ortaya çıkar diye, o paraya hiç dokunmadı...

PİSKOPOSUN GÜMÜŞ ŞAMDANLARI

Fil dö Kalver sokağında oturanlar, iyi giyinmiş, ihtiyar bir adamın, her akşam altı numaralı evin önüne kadar geldiğini, sonra kapıyı çalmaktan vazgeçip geri döndüğünü görüyor; buna bir anlam veremiyorlardı.

Bir hafta sonra, aynı adam, sokağın köşesinde durup evi gözetlemeye başladı. Birkaç dakika penceleri seyrettikten sonra dönüp gidiyordu.

Bu tuhaf davranışlı ihtiyar, Jan Valjan'dan başkası değildi.

Kalver sokağı sakinleri, iki hafta sonra, tuhaf ihtiyarı göremez oldular.

Jan Valjan, yatağından kalkamayacak kadar hastaydı. Günlerdir ağzına bir lokma koymamıştı. Bol bol su içiyordu; çünkü içi yanıyordu...

Bir akşam, Kozet'in küçük siyah elbiselerinin içinde bulunduğu sandığı açtı. Elbiseleri yatağın üzerine koydu. Güçlkle yürüyerek piskoposun gümüş şamdanlarını yaktı. Bu iki kıymetli hediyeden güç almak istiyor gibiydi. Bir sandalye çekip masaya oturdu. Kâğıt kalem çıkardı. Yazmaya başladı:

"Sevgili Kızım Kozet,

Seni çok sevdiğimi biliyorsun. Her zaman senin için iyi dileklerde bulundum. Çok yaşayacağımı sanmıyorum. Onun için her şeyi anlatacağım. O rutubetli odada buluşmayı ve sana soğuk davranmayı ben istemedim. Bütün bunları Baron Pontmersi hazretleri bana hissettirdiler.. Kocan olduğu için buna hakkı var. Hatalı davranmış olsa da ona hak veriyorum. Her şeye rağmen, Maryüs iyi bir insan. Ben öldükten sonra da onu çok sevmeni istiyorum. Mösyö Pontmersi, siz de Kozetciğimi seviniz. O, iyi kalpli, temiz bir kızdır.

Sevgili kızım. Bu mektubu, nasıl olsa bulup sana getirecekler. Onun için her şeyi anlatmak istiyorum. Gördüğüm ve anladığım kadarıyla, çok sade bir hayat sürüyorsunuz. Bu da, size bıraktığım paraya hiç dokunmadığınızı gösteriyor. İyi dinle; o para son kuruşuna kadar dürüstçe kazanılmış olup tamamen senindir. Nasıl kazandığımı da anlatayım: Beyaz kehribar Norveç'ten, siyah kehribar İngiltere'den, siyah cam da Almanya'dan gelir. Ben, atölyemde günlerce uğraşarak, deneyler yaparak, ucuz

malzemededen siyah cam imâl ettim. Karışım oranlarını ve ısını değiştirerek daha şeffaf siyah ve mavi tonlarda değişik camlar keşfettim. Bu camlar, kısa zamanda müşteri buldu. Mücevherden süs eşyasına kadar her alanda kullanılır oldu. Artık, Fransa'da benim imal ettiğim renkli camlar tercih ediliyor; pahalı olduğu için kimse Almanya'dan getirtmiyordu. Kısa zamanda çok para kazandım. Atölyelerin yerine fabrikalar kurdum. İspanya'ya bile mal satmaya başladım. Yüzlerce işçi çalıştırıyordum.

İstersen, D kasabasına gider "Madlen Baba"nın kim olduğunu araştırırsın. Kralın emriyle orada iki sene belediye başkanlığı yaptım..

Burada durdu. Kalem elinden kaydı. Bayılmak üzere olduğunu hissetti. Kolları yana sarktı. Başı öne düştü:

– Ah! dedi, artık her şey bitti. Kızımı bir daha göremeyeceğim... Ölümünden korkmuyorum; fakat yanımda olmasını, bana gülümsemesini isterdim. Bunun kimseye zararı olmazdı... İşte yapayalnızım! Aman Tanrım! Ne oldu; ölürken onu görmeme izin vereydin?

O anda kapısı çalındı.

DÜĞÜM ÇÖZÜLÜYOR

Aynı günün akşamı, Maryüs yemekten kalktığı sırada, ihtiyar hizmetçisi Bask Ana, elinde bir mektupla içeri girdi. Mektubu Maryüs'e uzatırken:

– Mösyö, dedi, tuhaf giyimli bir adam size bu mektubu vermemi söyledi. Kendisi aşağıda sizi bekliyor.

Mektuplar da bazan sahipleri gibi kaba ve ürkütücü olabilir. Maryüs, kalın kâğıda yazılmış, tütün kokan bu mektubu eline alınca ürktü. Açar açmaz yazıyı tanıdı:

"Baron Hazretleri,

Eğer Yüce Tanrı bana da lâyük olduğum mevkiyi verecek olsaydı; şimdi "fen akadimesi üyesi Baron Tenardiye" diye çağrılacaktım. Fakat, ne önemi var? Size vereceğim kıymetli bilgileri hiçbir baron veremez... Vereceğim kıymetli bilgiler karşılığında, sizin de bana karşı cömert davranmanızı beklerim.

Eşiniz Madam Hazretleri, soylu bir aileye mensup olmakla beraber, kendisini size babası olarak tanıtan şahıs, ailenizin şerefine leke sürecek sahtekâr bir adamdır. Size yardımcı olmak için, ona ait bildiğim sırları açıklamaya hazırım.

Salonda emirlerinizi bekliyorum.

Tenardiye"

Maryüs, çok şaşırarak beraber, gökte aradığı Tenardiye'yi yerde bulmuştu. Babasının hayatını kurtaran adam, kendi ayağı ile gelmişti. Oysa, onu bulmak için aylardır aramadığı köşe bucak kalmamıştı.

Çalışma odasına gitti. Çekmeceden bir demet banknot çıkarıp cebine koydu. Zili çaldı. Bask Ana kapıda göründü.

Maryüs:

– Aşağıda bekleyen adama söyleyiniz, gelsin! dedi.

Birkaç dakika sonra, yaşlı kadın tekrar kapıyı açtı:

– Mösyö Tenardiye geldi, efendim.

İçeriye bir adam girdi. Tenardiye'ye hiç benzemiyordu. Uzun saçları, kalın bir burnu, şişkin yanakları vardı. Gerçi onun gibi yaşlı ve kanbur bir adamdı; fakat yüzü bambaşkaydı... Gözlerinde kalın mavi gözlüklerle hafiyelere benziyordu. Boyunbağını çenesine kadar sarmıştı. Baştan ayağa siyah bir elbise giymişti. Üzerinde çok bol, başka birinden emanet alındığı hemen belli oluyordu.

O devirlerde, Paris'te, tersane yakınlarında, Botreyli sokağında, müşterilerinin tamamı yankesici ve haydutlardan oluşan bir Yahudi vardı. Gece işe çıkacak olan profesyonel haydutlar, bu Yahudiye gelerek yüzlerine maske yaptırırlar; emanet elbise alırlardı. Müşterileri onu "maskeci" lakabı ile çağırırlardı. Bizim Tenardiye de gelirken bu "Maskeci"ye uğramıştı...

Maryüs, bıyık altından gülererek, Maskeli Adam'a oturması için işaret etti.

Adam kasılarak:

– Önce fiyatta anlaşalım Baron Hazretleri! dedi.

– Ne satacağınızı bilmiyorum ki, fiyat vereyim!

– O adam karınızın gerçek babası değildir! Onun hakkında size satacak kıymetli sırlarım var... Ben tok gözlü bir iş adamıyım; yirmi bin frank verseniz yeter...

Maryüs koltuğuna yaslanarak:

– Mösyö! dedi, ben hem o adamı hem de sizi çok iyi tanıyorum. Mektubunuzdaki tütün kokusundan ve yazınızdan sizi tanıdım. Siz "Garbo Yıkıntısı" adı verilen, Eski Hastahane sokağındaki "52" numaralı evde oturan, zenginlere değişik isimlerde mektuplar yazarak sadaka toplayan, Eponine, Azelma ve Gavroş'un babası Tenardiye değil misiniz? Bakın, bütün bu kıymetli bilgileri size parasız veriyorum!..

Tenardiye, bir beyefendinin karşısında bulunduğunu unutarak, alışkanlıkla yere tükürdü:

– Tuh! Allah kahretsin! Müşteri yaman çıktı!..

Sonra sesini yumuşatarak:

– Peki, Mösyö... dedi on bin frank olsun!

Maryüs gülererek:

– Neyin karşılığında?

– O adam hakkında bildiğim sırlar karşılığında... Aile saadetinizi kurtaracak önemli sırlar karşılığında on bin frank hiçbir şey değildir.

– Peki, Mösyö Tenardiye! O adam hakkında bildiklerimi de size bedava söyleyeceğim...

– Mösyö Baron Hazretleri, o adamı tanımıyorsunuz! Bana blöf yapıyorsunuz...

– Eski bir kürek mahkûmudur!

– Peki, beş bin frank olsun...

– Adı, Faşluan değil, Jan Valjan'dır!

– Haydi, bin frank veriniz bari...

– Montefermiye köyündeki Tenardiyeler Hanı'ndan küçük bir çocuğu kaçırdı...

– Vallahi o da doğru! Mösyö, beş yüz frank veriniz, asıl büyük sırrı size açıklayayım...

– Ne imiş o büyük sır? Bir adam öldürdü, değil mi?

Tenardiye, sinirinden, maskesini çıkarıp yere attı.

– Mösyö, siz kimsiniz? dedi.

– Ben, “Avukat Baron Maryüs Pontmersi”yim!

– Polisin bilmediği bu gizli bilgileri nasıl elde ettiniz? Jan Valjan, bunları size anlatacak kadar aptal bir adam değildir!..

– Orası sizi ilgilendirmez, Mösyö Tenardiye! Unutmayınız, ben bir hukuk adamıyım!..

– Peki, Mösyö! Bari öldürdüğü adamın ismini de söyleyiniz ki, buraya geldiğime değsin.

Şu anda, benden ileridesiniz.

– Ya! Demek ağzımı arıyorsunuz? Öldürdüğü adamın ismini bilmediğimi sanıyorsunuz...

– Evet Mösyö, Sen nehre, boynunda bir taş bağlı olduğu halde, atılan bir ölüyü bulmak

ve adını tespit etmek imkânsızdır. Her gün, bilmem kaç adam, öldürülüp nehrin dibine

atılır. Haftalarca sonra, şişmiş halde kıyıya vursa bile, polis onunla uğraşmaz. Çünkü,

cepleri boşaltılmıştır... Değil katilini, zavallının kim olduğunu bile teşhis edemezler...

Maryüs, birden ayağa fırladı:

– Sen neler saçmalıyorsun, be adam?

– Kızmayın, Mösyö! Kayınpederinizin öldürdüğü gençten bahsediyorum!

– Genç mi? Polis müfettişi genç değildi!

– Ay, öldürdüğü adam polis müfettişi miydi?

– Evet! O adamı siz de tanırırsınız!... Çünkü, kendisiyle birkaç defa karşılaştığınızı

biliyorum... Bir defasında, Garbo yıkıntısında elinizden bir esiri kurtarmıştı!..

– Yo! Bu olamaz!

– Neden olmasın?

– Çünkü Javer, köprüden Sen nehre atlayarak intihar etti!.. Cesedi, Şanj köprüsünün

altında bulundu.

– Haydi oradan, yalancı herif!

– Mösyö, anlaşılan gazete okumuyorsunuz! 7 Haziran tarihli gazeteleri bulup okursanız,

namuslu bir iş adamı olduğumu göreceksiniz... Bu da sizi tatmin etmezse, hukukçu sıfatı

ile o günün polis kayıtlarını inceleyebilirsiniz... Fakat, bu Jan Valjan’ın katil olmadığı

anlamına gelmez!.. Bana yüz frank veriniz; ben de size elimdeki delili vereyim...

Maryüs, cebinden bir tomar kâğıt para çıkararak, ki en az bin frank vardı, Tenardiye’nin

önüne attı:

– Al! Alçak herif! dedi, delilin de sen de cehennem dibine gidin!

Maryüs, bu parayı babasının Tenardiye’ye olan can borcundan dolayı vermiş; böylece

onun vasiyetini yerine getirmişti...

Tenardiye, baykuş gibi paraların üzerine atladı. Onları cebine doldurup garantiye

aldıktan sonra, keyifle:

– Teşekkür ederim, Mösyö! dedi, çok cömertsiniz... Biraz evvel dediğim gibi, ben bir iş

adamıyım; aldığım parayı hak etmek isterim.

Yelek cebinden, kanlı bir bez parçası çıkarıp Maryüs’e uzattı:

– Buyurunuz, Mösyö Baron! dedi, bu bez parçasını, Jan Valjan’ın öldürdüğü genç adamın

gömleğinden koparıp almıştım. Zavallı genç! Bir Lui altını, beş franklık iki gümüş para ve altı bakır solda kazanmak için de bir genç öldürülmez ki!.. Bizde buna "ucuz çalışmak" denir. Hem de ne ucuz çalışma? Bu, Jan Valjan, bazan çok ahmakça işler yapar! Yüz frank için adam öldürür.. Adamı sırtına alır, polise enselenmemek için yerin altına girer, Paris lağımlarını bir baştan bir başa yürür.. Ne için? Sırtındaki ölüyü Sen nehrine atmak için... Mösyö, övünmek gibi olmasın, o lağımlar benden sorulur. Değil yüz frank, yüz Lui altını kazanacağımı bilsem; sırtımda bir ölü ile, iki büklüm, o lağımların içine girmem... Dedim ya, Jan Valjan bazan çok tuhaf işler yapar! Oradan nasıl sağ kurtulduğunu hâlâ aklım almıyor... Her ne ise; başınızı ağrıttım.

Maskesini yerden alıp kapıya doğru yürüdü.

– Mösyö Baron Hazretleri! dedi, iyi bir alışveriş yaptık; teşekkür ederim.

Kapıdan çıkıp gitti.

Maryüs, kendisini koltuğun üzerine bıraktı. Mırıldanarak:

– İki şey için servetimi vermeye hazırdım... dedi. Birincisi, Tenardiye'yi bulup babamın vasiyetini yerine getirmek. İkincisi, beni Şanori sokağından baygın olarak sırtına alan ve lağımları geçerek evime kadar getiren kurtarıcımı bulmak... Bu ahmak Tenardiye, servetimi vermeye hazır olduğum iki önemli bilgiyi vermekle kalmadı; hayatımı vermeye razı olacağım üçüncü bir bilgiyi daha verdi: Javer'in katili sandığım o aziz insanın, katil olmadığını; aksine beni sırtında taşıyarak lağımları geçen "kurtarıcı meleğim" olduğunu söyledi... Vay geri zekâlı Tenardiye, vay! Asıl "ucuz çalışan" sensin!..

Bunları dedikten sonra, çıldırmış gibi dışarı fırladı:

– Kozet! Kozet! Neredesin! Çabuk buraya gel! Bask Ana! Sen de çabuk bir araba çevir! Ah! Aman Tanrım! Acaba beni affedecek mi? Kurtarıcısına katil muamelesi yapan bir nankörü kim affeder? Aman Yarabbi! Çıldıracağım! Olmaz ki! Bir insan bu kadar aziz olmaz ki!

Kozet koşup geldi. Maryüs'ü bağırıp çağırırken görünce şaşırıldı.

– Sevgilim, neyiniz var? dedi.

Maryüs ona sarılarak ağlamaya başladı:

– Ah Kozet! Beni affedebilecek misin? O, affedecek mi? Ah! Ben, dünyanın en alçak, en nankör adamıyım!..

Kozet, bu sözlerden hiçbir şey anlamıyor; kocasını göğsüne bastırarak sakinleştirmeye çalışıyor, bir yandan da:

– Maryüs! Sevgilim! Kendine gel! Sana ne oldu? diyordu.

İki dakika sonra, Bask Ana gelerek arabanın kapıda beklediğini söyledi.

Maryüs:

– Kozet! Şalını al, gidiyoruz! Ah, ben dünyanın en talihsiz adamıyım!..

Kozet'in elinden tuttu; merdivenleri ikişer üçer atlayarak aşağı indiler. Zavallı kadın, düşmemek için dengesini zor sağlamıştı.

Maryüs, Kozet'i arabaya bindirdi; kendisi de yanına oturdu.

Soluk soluğa arabacıya seslendi:

– Om Arme Sokağı yedi numara! Haydi ne duruyorsun? Atları kamçıla! Koştur, uçur!

Arabacı, "bu işte iyi para var galiba" diyerek atları kamçıladı... Araba ok gibi yerinden fırladı.

Kozet sevinçle ellerini çırparak:

– Aman Tanrım! Ne mutluluk? Sana söylemeye korkuyordum. Mösyö Jan'ı görmeye gidiyoruz demek? Ah, ne iyi!

– Babanı! Kozet, babanı görmeye gidiyoruz! Dünyanın en iyi insanını görmeye gidiyoruz! Sevgilim, beni affet! Ah, nereden bilirdim ki, Gavroş'tan gönderdiğim mektup onun eline geçmiş... Mektubu alır almaz, Şanori sokağına koştu. Evet, aynen böyle oldu! Benim hayatımı kurtarmak için, cehennemine içine atladı. Sadece benim değil, ezeli düşmanı Javer'in ve başkalarının da hayatını kurtardı. Ah, ben büyük bir nankörüm! Beni sana kavuşturmak, mutluluğumuzu sağlamak için hayatını ortaya koydu. Beni sırtlayıp yerin altına girdi. İki büklüm, lağımın içinde yürüdü. Kozet! Düşün ki, o lağımında insanı yutup boğacak ne pislik deryaları vardır!.. Ah, aziz kurtarıcım! Seni bir bulayım, önünde diz çökeceğim... Ayağını alıp başımın üzerine koyacağım. "Beni affettiğinizi söylemedikçe, yerden kalkmayacağım" diyeceğim. Onu yanımıza alacağız! İstese de, istemese de birlikte döneceğiz... O seni sever... "Babacığım, yalvarırım, kocamı affedin" dersen, seni kırmaz... Ah, beni anlıyorsun, değil mi? Zavallı kocana yardım edeceksin değil mi?

Kozet, Maryüs'ün anlattıklarından bir kelime bile anlamamıştı. Sırf onu yatıştırmak için:

– Peki, sevgilim... dedi.

Araba yoluna devam ediyordu.

GÜN IŞIĞIYLA DAĞILAN KARANLIK

Jan Valjan, kapının çalındığını duyunca, zayıf bir sesle:

– Giriniz! dedi.

Kapı açıldı. Kozet ile Maryüs görüldü. Kozet ilerledi. Maryüs eşikte bekledi.

Jan Valjan, titrek kolları havada, gözleri dalgın, benzi sapsarı bir halde sandalyesinde doğruldu:

– Kozet! dedi.

Kozet, sevincinden boğulmak üzere olan yaşlı adama sarıldı:

– Babacığım! diyerek hıçkırığa hıçkırığa ağlamaya başladı.

Jan Valjan, gördüğünün hayal olmadığını anlamak istercesine Kozet'i göğsüne bastırdı:

– Kozet! Sensin! Ben, Kozetciğimi kokusundan tanırım!..

Sonra eşikte duran Maryüs'ü görüp kendini toparladı:

– Şey... Afedersiniz! "Madam Pontmersi" diyecektim...

Maryüs daha fazla dayanamadı. Koşup Jan Valjan'ın ayaklarına kapandı:

– Babacığım! dedi.

Jan Valjan onun saçlarını okşayarak:

– Demek siz de beni affediyorsunuz? "Kozetciğim" dediğim için bana kızmıyorsunuz!..

Teşekkür ederim, Mösyö, çok teşekkür ederim.

Maryüs heyecandan boğulmak üzereydi. Af dilenmek için geldiği adam, kendisinden af diliyordu...

Kozet şalını ve şapkasını çıkarıp yatağın üzerine koydu. O anda, mini mini siyah elbiseyi, pabuçları ve küçük şapkayı gördü. Bir sis perdesinin gerisinden manastıra girdiği günü hatırladı... O gün sırtından çıkarılan bu elbisenin çöpe atıldığını sanmıştı.

Jan Valjan'ın boynuna tekrar atıldı. O beyaz saçlarını, buruşuk alnını, çökmüş yanaklarını öpücüklerle boğdu:

– Babacığım! Güzel babacığım! Demek beni bu kadar çok seviyordunuz? Tanrım, ben ne budalaymışım!

Maryüs hıçkırarak bağırdı:

– Hayır! Asıl budala benim!

Jan Valjan derin bir iç geçirerek:

– Yavrularım! dedi, kendinize haksızlık ediyorsunuz. Gerçek budala benim! Kozetimi bir daha göremeyeceğimi sanıyordum. Onun mini mini elbiselerini çıkarıp uzun uzun seyrettim. "Artık her şey bitti" dedim. Hiç beklemediğimiz bir anda, bütün yolların kapandığını ve her şeyin bittiğini sandığımız bir dakikada Tanrı mucize diliyle der ki: "Ey ahmak! Demek seni unuttuğumu sanıyorsun? Ne olurdu da bana yalvaraydın; senin için olmazları olduraydım!.. İşte, haketmediğin halde, senin bana karşı nasıl nankörlük ettiğini göstermek için, olmaz zannettiğin şeyi olduruyorum! Eğer yine de şükretmezsen... gerçek nankörlerden olursun!.."

Maryüs, ciğerlerini parçalarcasına bağırdı:

– Hayır! O benim! Gerçek nankör benim! Babacığım! Beni affediniz! Siz affederseniz, Tanrı da affeder!..

Jan Valjan ikisinin de başını okşarken, Kozet'e hitaben:

– Madam! Kocanız, Mösyö Pontmersi, ne diyor? İyi duyamıyorum... Söleyiniz, beni affediyor mu?

Kozet, Jan Valjan'ın elini tutarak Maryüs'e gösterdi:

– Sevgilim, baksana! Babacığımın eli buz gibi... Ah, babacığım size ne oldu? Çok hastasınız! Neden bize haber vermediniz?

Jan Valjan, bu sözleri duymamış gibi yaparak, kulağını Kozet'e yaklaştırdı:

– Kızım, ne dediğini duyamıyorum! Mösyö Baron beni affediyorlar, değil mi? Ara sıra seni görmeme izin verirlerse, kendilerine müteşekkir kalacağım...

Sonra Maryüs'e doğru eğildi:

– Mösyö Baron! Kızıma "sen" dememe ve onu ara sıra, yine küçük odada görmeme izin vereceksiniz değil mi? Zararı yok! Ocağı yanmasın... Sandalye de gerekmez... Yeter ki, onu ara sıra görmeme izin veriniz!..

Maryüs, çıldırılmış gibi, yerleri tırmalayarak bağırmaya başladı:

– Kozet! Duyuyor musun, diyor! Sadece kulaklarını değil, aklını da yitirmiş!.. Benden af diliyor! Halbuki o bana ne yaptı, biliyor musun? Hayatımı kurtardı! Benim gibi bir nanköre, çok sevdiği biricik kızını verdi!.. Bütün bunlar yetmiyormuş gibi, saadetimizi gölgeliyor kaygısıyla kendisini ölüm döşeğine attı! Hayır! Olmaz! Bu, iyilikten öte bir şey! İnsan

birinin hayatını kurtarır da, bunu saklar mı? Kozet! Bütün fedakârlıklar, bütün kahramanlıklar, bütün kutsiyetler bu adamdadır! Bu adam bir melektir!

Jan Valjan'a işittirmek için öyle hızlı bağıyordu ki; yaşlı adam sonunda dayanamadı:

– Sus! Sus! dedi, karının önünde kendini küçük düşürme! İki erkek arasında geçen şeyleri burada anlatmanın ne anlamı var?

Maryüs, saygı ile hiddet arasında bir sesle bağırdı:

– Ya sizin yaptığınız, erkeklik midir? İnsanların hayatını kurtarıyor, bunu kendilerinden saklıyorsunuz!.. Düşmanınızı ıssız bir sokağa götürüyor, ellerini çözüp "serbestsiniz" diyorsunuz! Tabancayı havaya boşaltıp geri dönüyorsunuz ve "oldu" diyorsunuz... Oldu, ama ne oldu? Ah, babacığım! Neden benden gerçek yüzünüzü sakladınız? "Maskemi çıkarıyorum" diye bana kötü şeyler anlatıyor ve buna da "itiraf" diyorsunuz!.. Hayır! Siz itiraf etmediniz; kendinize iftira ettiniz!

– Bütün söylediklerim doğrudur!

– Hayır! Doğruyu söylemek, bütün ayrıntılarıyla anlatmakla olur!.. Oysa, siz, zararınıza olan şeyleri anlatıp faydanıza olan şeyleri sakladınız. Kendinize haksızlık ettiniz. Kozet'i hain Tenardiyelerin elinden kurtardığınızı söylemediniz. Madlen Baba olduğunuzu, siyah camı keşfettiğinizi, belediye başkanlığı yaptığınızı sakladınız.

Jan Valjan, masanın üzerine baktı. Mektup orada yoktu... Maryüs, sağ elini yumruk yapmış; içinde bir şey saklıyordu...

Genç adam devam etti:

– Babacığım, Şanori sokağına geldiğinizi neden inkâr ettiniz? Hayatımı kurtardığınız halde, neden benden sakladınız? Bu haksızlık değil midir?

– Hayır, oğlum! Eğer söyleseydim, o zaman sana haksızlık etmiş olurum... Bana minnet duyacak, mecburen yanına alacaktın... Seni sıkıntıya sokmuş olacaktım...

– Ya! Demek öyle? Burada kalacağınızı mı sanıyorsunuz? Kozet ile birlikte karar verdik; sizi zorla buradan götüreceğiz!.. Hem onun hem de benim babamsınız... Yarın burada olacağınızı asla düşünmeyiniz!

– Bak bu doğru işte! Yarın burada olmayacağım; fakat evinize de gitmeyeceğim...

– Ne demek istiyorsunuz? Şu hasta halinizle seyahate mi çıkmayı düşünüyorsunuz? Hayır, işte buna izin vermeyeceğiz. Odanız hazır. Doktorum gelip sizinle ilgilenir.

Jan Valjan, tebessüm ederek:

– Yavrularım, dedi, Ölümün çağırdığını doktor geri çevirmez!..

Kozet hıçkırarak:

– Maryüs! Babacığım çok hasta. Arabacıya söyle, derhal bir doktor getirsin!

Maryüs derhal fırladı. Arabacıyı bulup bir doktor getirmesini söyledi.

Kozet, Jan Valjan'ın göğsüne başını koydu. Tatlı ve cıvılcıvılcı bir sesle:

– Babacığım, evimizde odanız hazır duruyor. Bahar geliyor, açelyeler açmaya başladı. Bahçenin yollarına nehir kumu serptik. Kumun içinde küçük mor sedef kabukları var. Benim kendi elimle diktiğim çileklerden yiyeceksiniz. Babacığım bir üzüntüm var, biliyor musunuz? Bahçe duvarına yuva yapmış, mini mini bir kırlangıç kuşum vardı. Pencereme gelir, elimden yem yedi. Hain bir kedi onu yakalayıp parçaladı. Ah, o kediyi elime

geçirseydim; acımadan öldürürdüm! Hâlâ çok üzgünüm, ama kızgınlığım geçti. Sen aramızda olacaksın ya, bu bana yeter. Kol kola bahçede dolaşacağız. Ağaçların altında yemek yiyeceğiz.

Jan Valjan, yüzünde mutlu bir tebessümle, Kozet'i dinliyordu.

– Ah, benim minik kızım! Ne tatlı sesin var? Anlat. Anlat ki, ruhum bu güzel musikiye doysun...

Kozet onun ellerini tuttu:

– Aman Tanrım! Babacığım, elleriniz şimdi daha da soğuk? Doktor! Doktor, nerede kaldı?

Maryüs:

– Neredeyse gelir.

Genç adam, Jan Valjan'a yaklaştı. Ellerini tuttu.

– Babacığım, hasta mısınız; neyiniz var?

– Benim mi? Bir şeyim yok, rahatım. Yalnız...

– Yalnız, ne?

– Biraz sonra, ölüm yolculuğuna çıkacağım. Bunu hissediyorum. Aslında, siz kapıdan girerken ölmek üzereydim. Tanrı, sizinle vedalaşmam için ömrümü birkaç dakika daha uzattı...

Kozet bir çığlık kopardı:

– Babacığım! Neler söylüyorsunuz? Hayır! Siz ölmeyeceksiniz! Ölmenizi istemiyoruz. Sizi tekrar kazanmışken, kaybetmek istemiyoruz! Ah, Maryüs, bir şeyler söylesene!

– Evet, baba! Kozet doğru söylüyor... Sizinle vadalışmaya değil, sizi götürmeye geldik. Doktor gelsin, sizi muayene etsin... Ondan sonra üçümüz birlikte eve döneceğiz.

– Mösyö Pontmersi, siz iyi bir gençsiniz. Kızımı size verdiğim için memnunum. Tanrı sizi bana göndermekle, son arzumu da yerine getirdi. Bizim için olanı Tanrı daha iyi bilir...

Kapıda bir gürültü oldu. Gelen doktordu.

Jan Valjan:

– Hem hoş geldiniz, hem güle güle doktor! Benim sizinle bir işim kalmadı...

Kısa bir sessizlik oldu. Doktor, Jan Valjan'ın nabzını yokladı; nefesini dinledi.

Maryüs'ün kulağına eğilerek:

– Hastanız doğru söylüyor... dedi, benim yapabileceğim bir şey yok! Çok geç kalmışsınız...

Jan Valjan birdenbire ayağa kalktı. Emin adımlarla ocağa doğru yürüdü. Kendisine yardım etmek isteyen Maryüs'le Kozet'i kenara itti. Ocağın önünde durup gümüş şamdanları seyretti.

– Ey sevgili dost! dedi, işte sonunda kavuşuyoruz... Sana verdiğim sözde daima sadık kaldım. Önce o büyük şehidin (Hz. İsa) sonra da senin yardımını umuyorum...

Gelip sandalyesine oturdu. Birden yüzü aydınlandı; bakışları parladı.

Doktor:

– Mösyö, dedi, bir papaz çağırmamızı ister misiniz?

Jan Valjan:

– Hayır! dedi, görmüyor musunuz; benim papazım var?

Hastanın bakışlarının çevirdiği noktaya baktılar. Bir şey göremediler..

Jan Valjan, Maryüs'ü ve Kozet'i çağırdı:

– Ölüyorum diye üzülmeyiniz. Tanrı, affedicidir.. Günahlarımı bağışlayacağını umarım.

Yalnız bir şey var ki, çok gücüme gidiyor. Mösyö Pontmersi! Neden size bıraktığım paraya dokunmadınız? Yoksa, hâlâ o paranın kirli olduğunu mu düşünüyorsunuz?

– Hayır, babacığım!

– O halde harcamaya başlayınız! Karınıza güzel elbiseler, mücevherler, mobilyalar alınız.

Hiç arabasız Baron olur mu? Kendinize bir araba ve atlar alınız!

Kozet, hıçkırarak:

– Fakat, babacığım... Siz çok zengin olduğunuz halde bir fakir gibi giyindiniz, odanızda ocak yakmadınız, siyah ekmek yediniz?..

Jan Valjan gülümseyerek:

– Ah, sevgili kızım... dedi, bilirsin ben tuhaf huyları olan bir adamdım. Sen çok iyi bir çocuksun! Bütün o tuhaf huylarıma katlandın; bir gün olsun bana soru sormadın... Daima bana itaat ettin... İşte seni çok sevmemin sebebi budur. Maryüs, sen de şerefli ve dürüst bir insansın...

Maryüs ve Kozet, Jan Valjan'ın üzerine kapandılar. Gözyaşlarını tutamıyorlardı.

– Oh! Bu ne güzel vedalaşma! Bu ne güzel ölüm!.. Konsolun gözünde beş yüz frank param var. Onunla cenaze masrafımı karşılar; artanını da fakirlere dağıtırsınız. Kozet! Şu mini mini elbiseyi görüyor musun? O benim için çok değerli. Eski kutusuna koy. Anahtar kutunun üzerinde. Ara sıra bu ihtiyar adamı hatırladığın zaman, kutuyu açıp elbiseye bak... Dilerim, ömrünüzün sonuna kadar mutlu olursunuz.....

Jan Valjan sustu. Birkaç saniye öyle durduktan sonra, dua eder gibi dudakları kımıldadı.

Bir eli Maryüs'ün, diğer eli Kozet'in başında idi. İkisinin de saçlarını okşar gibi yaptı. Sonra elleri birden bire kasılarak yana düştü.

Gençler hıçkırarak "Jan Valjan'ın ellerine sarıldılar. O eller artık hareket etmiyordu.

Arkaya yaslanmıştı. Şamdanlardan çıkan ışık yüzünü aydınlatıyordu. Genç evlilerin ellerini öpmesine sesini çıkarmıyordu. Ölmüştü.